
Printed by Rānchandra Yesu Shedge at the Nirnay asgar Press No 23 Kolbhat Lane Bombay

---

Published by Shah Naginbhai Ghelabhai Javeri for Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhar fund
at the office of Sheth Devchand Lalbhai Jain P Fund, No 426 Javeri Bazar Bombay

---

श्री देवचंद लालभाई जहवेरी.

ज म १९ ९ वैशाख ८

नियणम् १९६२ वैशाख ८

कारिन्दुहेकार्या सुयपुरे

पौषकुण्डलतायायाम्, मुम्बयाम्.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri

Born 1853 A D Surat

Died 13th January 1906 A D Bombay

Printed by Rāmachandra Yesu Shedge at the Nirmayasāgar Press No 23 Kolbhat Lane Bombay

---

Published by Shāh Naginbhāi Ghel'bhāi Javeri for Sheth Devchand Lalbhāi Jain Pustakodhār fund
at the office of Sheth Devchand Lalbhāi Jain P Fund No 426 Javeri Bazar Bombay

---

श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्के,—

श्रीसिद्धार्थिप्रणीता,

श्रीउपमितिभवप्रपञ्चा कथा ।

(जैनचम्पूकाव्यानि)

ए नम । नमो निर्नाशिताशेषमहामोहहिमार्त्तये । लोकालोकामलालोकभास्वते परमात्मने ॥ १ ॥ नमो विशुद्धधर्माय, स्वरूपपरिपूर्य्यते । नमो निरकारविस्तरगोचरातीतमूर्त्तये ॥ २ ॥ नमो भुवनसतापिरागकेसरिदारिणे । प्रशमाश्रुतवृषाय, नाभेयाय महात्मने ॥ ३ ॥ नमो द्वेषगजेन्द्रारिण्यभिर्भेदकारिणे । अचेतादिजिनस्तोमसिंहाय विमलात्मने ॥ ४ ॥ नमो दलितदोषाय, निष्याददर्शनसुदिने । मकरध्वजनाशाय, वीराय विगतद्विषे ॥ ५ ॥ अथना—अतदन्न महासैय, समस्तजनतापकम् । दलित लीलया येन, केनचित्त तमाम्यहम् ॥ ६ ॥ समस्तवस्तुविस्तारविपापागारगोचरम् । यचो जैनेभर वदे, सूदितारिलकृत्तमपम् ॥ ७ ॥ मुखेदोरगुभिर्योति, या विभर्त्ति विकस्तरम् । करे पद्ममचिन्त्येन, घाघ्रा तां नौमि देवताम् ॥ ८ ॥ परोपदेशप्रवणो, मादृशोऽपि प्रजायते । यत्प्रभावात्प्रमस्तेभ्य, सद्गुरुभ्यो विशेषत ॥ ९ ॥ इत्थ कृतनमस्तस्मै, शातविप्रविनायक । विवक्षितार्थप्रस्ताव, रचयिष्ये निराकुल ॥ १० ॥—इहातिदुर्लभ प्राप्य, मानुष्य भव्यजन्तुना । तत

॥ ३० ॥ सा गुद्विचिह्नेतुत्वात्पुण्यकर्मविनिर्जरे । विघत्ते तेन विज्ञेया, कारण नाकमोक्षयो ॥ ३१ ॥ त्रिवर्गसाधनोपायप्रसिपादन्त
 त्परा । याऽनेकरससारया, सा सकीणकयोज्यते ॥ ३२ ॥ चित्राभिप्रायहेतुत्वाद्नेकफलदायिका । विदग्धताविधाने च, सा हेतुरिव
 पतते ॥ ३३ ॥ भोतारोऽपि चतुर्भेदास्तासा सतीह मानवा । तेषा सक्षेपतो वक्ष्ये, लक्षण तन्निबोधत ॥ ३४ ॥—मायाशोकभयको
 फलोभमोहमशान्विता । ये वाञ्छन्ति कयामार्थं, तामसास्ते नरायमा ॥ ३५ ॥ ये रागप्रस्तमनसो, विवेकविकला नरा । कथामि
 द्दन्ति कामस्य, राजसास्ते विमथ्यमा ॥ ३६ ॥ मोक्षकाङ्क्षकतानेन, चेतसाऽभिलपन्ति ये । शुद्धा धर्मकथामेव, सास्त्रिकास्ते नरोत्तमा
 ॥ ३७ ॥ ये लोकद्वयसापेक्षा, क्रिचिस्त्सत्त्वयुता नरा । कथामिच्छन्ति सकीर्णा, ज्ञेयास्ते वरमथ्यमा ॥ ३८ ॥ तत्रैव स्थिते—रज-
 समोऽनुगा सरया, हयमेवार्थकामयो । रज्यन्ते धर्मशास्त्रारमबधूय निवारकम् ॥ ३९ ॥ रागद्वेषमहाभौद्धरूप तेषा शिखित्रयम् ।
 अयशमकथासर्विरादुत्या वद्धते परम् ॥ ४० ॥ केकयित मयूरणा, यथोत्पण्टकवर्द्धनम् । पापेषु वर्द्धितोत्साहा, कथा कामार्थयोस्तथा
 ॥ ४१ ॥ कथा कामार्थयोस्तस्मान्न दुर्वीत कदाचन । क क्षते क्षारनिक्षेप, विदधीत विचक्षण ? ॥ ४२ ॥ परोपकारशीलेन, कर्तव्य
 तन्मनीषिणा । हित समस्तननुभ्यो, येनेह स्यादमुत्र च ॥ ४३ ॥ तेन यद्यपि लोकानामिष्टा कामार्थयो कथा । तथाऽपि विदुषा
 त्याया, येन पर्यंतदारुणा ॥ ४४ ॥ तदेतदवगम्य—इहामुत्र च जन्तूना, सर्वेषाममृतोपमाम् । शुद्धा धर्मकथा धन्या, कुर्वन्ति हितका
 म्यया ॥ ४५ ॥ आश्रोपकारणी मत्वा, सकीणामपि सत्कथाम् । मार्गवतारकारित्वात्, केचिदिच्छन्ति सूरय ॥ ४६ ॥ किलात्र यो
 यथा ननु, शम्यते योधमाननम् । कर्तुं तथैव तद्वोज्ये, विधेयो हितकारिभि ॥ ४७ ॥ न चादौ मुग्धबुद्धीना, धर्मो मनसि भासते ।
 कामार्थकथनात्तेन, तेषामाक्षिप्यते मन ॥ ४८ ॥ आक्षिमास्ते तत शक्या, धर्मं ग्राहयितु नरा । विक्षेपद्वारतस्तेन, सकीर्णा सत्कथो

बुलादिसामग्रीमासाय गुभकर्मणा ॥ ११ ॥ हेय हानोचित सर्वं, कर्त्तव्य करणोचितम् । श्राव्य श्रयोचित वस्तु, श्रोतव्य श्रवणोचितम् ॥ १२ ॥ युगम् । तत्र—यत्किञ्चित्तमालिन्यकारण मोक्षवारणम् । मनोवाक्कायकर्मह, हेय तत् स्वहितैषिणा ॥ १३ ॥ हारनीहारगोक्षीरकु-
 देदुविशद मन । कृत यत् दुरुते कर्म, कर्त्तव्य तमनीषिणा ॥ १४ ॥ श्रायनीय पुनर्नित्य, विशुद्धेनातरात्मना । त्रिलोकनाथ १-
 सद्धर्मो २, ये च तत्र व्यवस्थिता ३ ॥ १५ ॥ श्रोतव्य भावत सार, श्रद्धासशुद्धबुद्धिना । नि शेषदोषमोपाय, वच सर्वज्ञभाषितम्
 ॥ १६ ॥ तदत्र प्रस्तुत तावत्तेव जगते हितम् । श्रोतव्यमिति सचित्य, वच सर्वज्ञभाषितम् ॥ १७ ॥ तत्तत्तदनुसारेण, महामोहादि
 सूदनी । निर्दिष्टमवविस्तारा, कथेयमभिधास्यते ॥ १८ ॥ तथाहि—पञ्चाश्रवमहादोषा, हृषीकाणा च पञ्चकम् । महामोहयुताना च,
 कपायाणा चतुष्टयम् ॥ १९ ॥ मिथ्यात्वरागद्वेषादिरूप यचान्तर बलम् । तदोपावेदक सर्वं, वच सर्वज्ञभाषितम् ॥ २० ॥ युगम् । तथा—
 ज्ञानदशनचारित्रसतोपप्रशमात्मकम् । तप सयमसत्यादिभटकोटिसमाकुलम् ॥ २१ ॥ यचान्तर बल तस्य, गुणसभारगौरवम् । वर्णयत्येव
 जैनेत्र, वचन हि पदे पदे ॥ २२ ॥ युगम् । तथा—एकेन्द्रियादिभेदेन, दु खरूपमन तकम् । भवप्रपञ्च जैनेन्द्र, वचन कथयत्यलम् ॥ २३ ॥
 अतस्मा भित्तिमाश्रित्य, मादृशेनापि जल्पितम् । वाक्य जैनेन्द्रसिद्धातनियन्द इति भाव्यताम् ॥ २४ ॥ इह च—अर्थ काम च धर्म
 च, तथा सकीणरूपताम् । आश्रित्य वर्त्तते लोके, कथा तावच्चतुर्विधा ॥ २५ ॥ सामादिधातुवादादिक्त्वादिप्रतिपादिका । अर्थोपादान
 परमा, कथाऽर्थस्य प्रकीर्तिता ॥ २६ ॥ सा छिष्टचित्तेहेतुत्वात्पापसवधकारिका । तेन दुर्गतिवर्त्तया, प्रापणे प्रवणा मता ॥ २७ ॥
 कामोपादानगर्भाया, वयोदाक्षिण्यसूचिका । अनुरागेद्विधातुत्वा, कथा कामस्य वर्णिता ॥ २८ ॥ सा मलीमसकामेषु, रागोत्कर्षविधा
 यिका । विपर्यासकरी तेन, हेतुभूतैव दुर्गते ॥ २९ ॥ दयादानक्षमाद्येषु, धर्माद्विषु प्रतिष्ठिता । धर्मोपादेयतागर्भा, बुधैर्धर्मकथोच्यते

॥ ३० ॥ सा शुद्धचित्तेतुल्यातुण्यवमविनिर्जरे । विषत्ते तेन विज्ञेया, कारण नावमोक्षयो ॥ ३१ ॥ त्रिवर्गसाधनोपायप्रतिपादनत
 सत्ता । याऽऽकरससाराया, सा सकीर्णकथोच्यते ॥ ३२ ॥ चित्राभिप्रायहेतुत्वादेकफलदायिका । विदग्धताविधाने च, सा हेतुरिव
 पतते ॥ ३३ ॥ श्रोतारोऽपि चतुर्भेदास्सा सतीह मानया । तेषा सक्षेपतो वक्ष्ये, लक्षण तन्निवोधत ॥ ३४ ॥—मायाशोकमथको
 पलोभमोहमदान्विता । ये वाञ्छन्ति कथामार्थी, तामसास्ते नराधमा ॥ ३५ ॥ ये रागप्रसमनसो, विवेकविकला नरा । कथामि
 ष्णन्ति क्षमस्य, रागसास्ते विमथ्यमा ॥ ३६ ॥ मोक्षकाङ्क्षितानेन, चेत्तसाऽभिलषति ये । शुद्धा धर्मकथामेव, सात्त्विकास्ते नरोत्तमा
 ॥ ३७ ॥ ये लोकद्वयसापेक्षा, किञ्चित्स्मरन्वदुता नरा । कथामिच्छति सकीर्णा, ज्ञेयास्ते वरमथ्यमा ॥ ३८ ॥ तत्रैव स्थिते—रज-
 नमोऽनुगा सरया, स्वयमेवार्थकामयो । रज्यन्ते धमसासारमवधूय निवारकम् ॥ ३९ ॥ रागद्वेषमहामोहरूप तेषा शिखित्रयम् ।
 अथकामकथासर्पिरादुत्या वद्धते परम् ॥ ४० ॥ केनायित मयूराणा, यथोत्कण्ठकवर्द्धनम् । पापेषु बर्द्धितोत्साहा, कथा कामार्थयोस्ताथा
 ॥ ४१ ॥ यया कामाथयोस्तास्मान् दुर्नीत कदाचन । क क्षते क्षारनिक्षेप, विदधीत विचक्षण ? ॥ ४२ ॥ परोपकारशीलित, कर्त्तव्य
 नमनीरिणा । हित समस्तानुभूयो, येनेह स्यादमुत्र च ॥ ४३ ॥ तेन यद्यपि लोकानामिष्टा कामार्थयो कथा । तथाऽपि विदुषा
 ताया, येन पयतदाकृणा ॥ ४४ ॥ तदेतदवगम्य—इहामुत्र च जन्तूना, सर्वेषाममृतोपमाम् । शुद्धा धर्मकथा धन्या, कुर्वन्ति हितका-
 म्यया ॥ ४५ ॥ आक्षेपकारणी मत्वा, सकीर्णामपि सत्कथाम् । मार्गवितारकारित्वात्, केचिदिच्छति सूरय ॥ ४६ ॥ किलात्र यो
 यया ननु, शक्यते बोधभाजनम् । यत्तुं तथैव तद्वोच्ये, विधेयो हितकारिभि ॥ ४७ ॥ न चादौ मुग्धबुद्धीना, धर्मो मनसि भासते ।
 यत्माथरथनात्तेन, तेषामाश्रिष्यते मन ॥ ४८ ॥ आश्रितास्ते तत शक्या, धर्मं ग्राहयितु नरा । विक्षेपद्वारतस्तेन, सकीर्णा सत्कथो

च्यते ॥ ४९ ॥ तस्मादेवा कथा शुद्धधर्मस्यैव विधास्यते । भजती तद्गुणापेक्षा, कचित्सकीणरूपताम् ॥ ५० ॥ अन्यच्च—सस्कृता
 प्राप्ता चेति, भाये प्राधायमदत्त । तत्रापि सस्कृता तावदुर्विदग्धहृदि स्थिता ॥ ५१ ॥ बालानामपि सद्बोधकारिणी वणपेशला । तथा
 पि प्राप्ता भाषा, न तेषामपि भासते ॥ ५२ ॥ उपाये सति कर्तव्य, सर्वेषा चित्तरञ्जनम् । अतस्तदनुरोधेन, सस्कृतेय करिष्यते
 ॥ ५३ ॥ न चेयमतिगुणार्थो, न दीर्घबोध्यदण्डकै । न चाप्रसिद्धपयस्यैस्तेन सर्वजनोचिता ॥ ५४ ॥ कथाशरीरमेतस्या, नानैव प्रति
 पारितम् । भवप्रपञ्चो व्याजेन, यतोऽस्यामुपमीयते ॥ ५५ ॥ यतोऽनुभूयमानोऽपि, परोक्ष इव लक्ष्यते । अय ससारविस्तारस्ततो व्या
 रण्यनमहति ॥ ५६ ॥ अथवा—ध्याति यामोहनाशाय, स्मृतिबीजप्रबोधनम् । कथार्थसमग्रं कृत्वा, शरीरमिदमुच्यते ॥ ५७ ॥ द्विविधेय
 कथा तावदन्तरङ्गा तथेतदा । शरीरमन्तरङ्गायास्तत्रेदमभिधीयते ॥ ५८ ॥—प्रस्तावास्तावदष्टात्र, विधास्यन्ते परित्युग । प्रत्येक तेषु
 वस्यो, योऽर्थस्त मे नियोयत ॥ ५९ ॥—प्रस्तावे प्रथमे तावन्निबद्धा येन हेतुना । इय कथा मयेदक्षा, स हेतु प्रतिपाद्यते ॥ ६० ॥
 (१) । द्वितीये भयपुरषो, मानुष्य प्राप्य सुदरम् । यथाऽऽत्महितजिनासु, समासाद्य सदागमम् ॥ ६१ ॥ तदन्तिकस्थ ससारिजीवस्य
 चरित यथा । मुक्त्वाऽऽर्हीतसर्वता याजातेनैव सूचितम् ॥ ६२ ॥ तिर्यग्वृत्त यतावद्ध, साद्धं प्रज्ञाविशालया । विचारयति नि शेष, तदिद
 प्रतिपाद्यते ॥ ६३ ॥ चतुर्भि कलापकम् ॥ (२) । तथा तृतीयप्रस्तावे, द्विसाक्रोधवशानुग । स्पर्शनेन्द्रियमूढश्च, यथा दु र्वैर्विधापित ॥ ६४ ॥
 ससारिजीव ससारं, धष्टो मानुष्यज भव । इद ससारिजीवस्य, सुरेनैव निवेद्यते ॥ ६५ ॥ युगम् । (३) । पुनश्चतुर्थप्रस्तावे, मानजिह्मानुतेपु
 भो '। रक्त ससारिजीवोऽसौ, यथा दु र्वै प्रपीडित ॥ ६६ ॥ भूयश्चान तससारम्पार दु खपूरित । यथा भ्रात इद सर्वं, सविशेष निग

नते ॥ ६७ ॥ युगम् ॥ (४) । प्रस्तावे पञ्चमे त्वत्र, विपाक स्तेयमाययो । उक्त ससारिजीवेन, तथा घ्राणेन्द्रियस्य च ॥ ६८ ॥ (५) ।
 तथाऽत्र पट्टप्रज्ञाने, लोभमैधुनचग्रुपाम् । विपाको वण्यते तेन, योऽनुभूत पुराऽऽत्मना ॥ ६९ ॥ युगम् ॥ (६) । प्रस्तावे सप्तमे सर्वे,
 महाभोगिनिवृम्भितम् । परिग्रहस्य श्रोत्रेण, सहितस्येह वर्णितम् ॥ ७० ॥ किमु—तृतीयात्सप्तम यावदत्र प्रस्तावपञ्चके । तस्य ससारिजी-
 यस्य, यद्वृत्तान्तवदन्यम् ॥ ७१ ॥ तत्किञ्चित्तस्य सप्तम, निश्चिदन्यैर्विवक्षितम् । तथाऽपि तत्प्रतीतत्वात्सर्वं तस्येति वर्णितम् ॥ ७२ ॥
 युगम् (७) । अष्टमे मीलित सत्र, प्रस्तावे पूर्वसूचितम् । तेन ससारिजीवेन, विहित चालने हितम् ॥ ७३ ॥ तच्च ससारिजीवस्य, वृत्त
 भगविरञ्जनम् । आकर्ण्य भयपुरुष, प्रबुद्ध इति कथ्यते ॥ ७४ ॥ तथा ससारिजीवेन, भूयो भूय प्रचोदिता । बुद्धाऽगृहीतसकेता,
 कृच्छ्रणति निवेद्यते ॥ ७५ ॥ आसाद्य निर्मलाचार्य, केवलाभिरुच्यते । समस्तोऽप्यात्मवृत्तान्त, पृष्ट शिष्टोऽवधारित ॥ ७६ ॥
 तथा सदागमादुभैर्भूयो भूय स्थिरीकृत । सजातावधिना तेन, ततोऽय प्रतिपादित ॥ ७७ ॥ अन्यच्च—इहातरङ्गलोकानां, ज्ञान
 जल्यो गमागमम् । विराहो वधुतेत्यादि, सर्वा लोफस्थिति कृता ॥ ७८ ॥ सा च दुष्ण न विज्ञेया, यतोऽपेक्ष्य गुणान्तरम् । उपमा
 द्वारा सया, योषार्थं सा निवेदिता ॥ ७९ ॥ यत—प्रत्यक्षानुभवान्तिष्ठ, युक्तितो यन्न दुष्यति । सत्कल्पितोपमान तत्सिद्धान्तेऽप्युप
 लभ्यते ॥ ८० ॥ तथाहि यथाऽऽनन्दके—साभेप मुद्गशीलस्य, पुष्कलावर्तकस्य च । स्पर्द्धा सर्पोश्च कोपाया, नागदत्तकथानके
 ॥ ८१ ॥ तथा—पिण्डिपणाया मत्सेन, कथित निजचेष्टितम् । उत्तराध्ययनेनैव, सदिष्ट शुष्कपत्रकै ॥ ८२ ॥ अतस्तदनुसारेण, सर्व
 यदभिप्रास्यते । अत्रापि युत्तियुक्त तद्विक्षेयमुपमा यत ॥ ८३ ॥ तदेतदन्तरङ्गाया, शरीर प्रतिपादितम् । बहिरङ्गकथायास्तु, शरीर-
 मिदमुच्यते ॥ ८४ ॥—पूर्वविदेहे सभेरो, सुकण्डविजयप्रभु । क्षेमपुर्या समुद्धृत्यन्वर्त्यनुसुन्दर ॥ ८५ ॥ स च स्वायुष्कपर्यन्ते,

निचदेशदिदक्षया । विनिगतो विलासेन, प्राप्त शङ्खपुरेऽन्यदा ॥ ८६ ॥ तत्र चित्तरमोचाने, मनोनन्दननामके । जैनैः समन्तभद्राग्या ,
सूर्यो भवने स्थिता ॥ ८७ ॥ अमूच तत्समीपस्था, महाभद्रा प्रवर्त्तिनी । तथा मुललिता नाम, राजपुत्री सुमुग्धिका ॥ ८८ ॥ तथा-
ऽय पौण्डरीफल्य , समीपे राजदारक । आसीत्सम तमद्राणा, तदा ससच पुष्कला ॥ ८९ ॥ ततश्च—कृतभूरिमहापाप, दृष्ट्वा त
पञ्चवर्त्तिनम् । ज्ञानालोकेन ते धीरा , सूरय प्रादुरीदृशम् ॥ ९० ॥—यस्य कोलाहलो लोके, श्रूयते नीयतेऽधुना । ससारिजीवनामाय,
तत्सरो बध्यधामनि ॥ ९१ ॥ एतत् सूरैवच युत्वा, महाभद्रा ज्यचि-तयत् । कञ्चिन्नरगान्येप, जीवो योऽवर्णिं सूरिभि ॥ ९२ ॥ तत
सा षट्ठोपेता, तत्समीपमुपागता । तदशनाय सजात, ज्ञान तस्य स्वर्गोचरम् ॥ ९३ ॥ ततो विज्ञाय दृष्टान्त, तत्कराकारधारक ।
भूत्वा वैत्रियलब्ध्याऽसौ, तथा साद्व समागत ॥ ९४ ॥ तत सा राजपुत्री त, पप्रच्छ विहितादरम् । अशेषचौयदृष्टान्त, सोऽप्युपस्तेन
सूरिणा ॥ ९५ ॥ भवप्रपञ्चमाल्मीय, तस्या बोधविधित्सया । उपमाद्वारत प्राह, तीव्र संवेगगणम् ॥ ९६ ॥ द्रुत्वा च त प्रयुद्धोऽसौ,
लघुनर्मतया स्वयम् । पौण्डरीक क्षणादेव, प्रसङ्गश्रवणादपि ॥ ९७ ॥ सा पुन कथितेऽप्युचै , प्राचीनमलदोपत । अपुण्यमाना तेनैव,
भूयो भूय प्रचोदिता ॥ ९८ ॥ अथ क-प्रेण साऽप्येव, प्रयुद्धा विहित तत । सर्वैवात्मन षथ्य, गतानि च शिवालयम् ॥ ९९ ॥
व्याधारीरेभेनच, धारणीय स्वमानसे । प्रस्तावे चाष्टमे सबमिद व्यर्त्तीभविध्यति ॥ १०० ॥ एव स्थिते—यत सधक्षसिद्धान्तवचनामृ-
तसागरान् । निष्यन्दचिदुभूतेयमाष्टा परमार्थत ॥ १ ॥ ततो दुर्जनवर्गोऽस्या , श्रवण नामुमर्हति । कालभूटविप नैव, युज्यतेऽमृत
विदुना ॥ २ ॥ अतो दुर्जनवर्गस्य, नेह दोषविचारणम् । क्रियते पापकारिण्या, पापाना कथयाऽप्यलम् ॥ ३ ॥ स्तुतोऽपि दुर्जन काव्ये,
दोषमेव प्रकाशयेत् । निन्दितस्तु विशेषेण, युक्ताऽतोऽस्यावधीरणा ॥ ४ ॥ अथवा—निदायामात्मदौजय, स्ववेऽप्यनृतभाषणम् । भवे

दुननरगंस्य, ततो युगाऽपरजना ॥ ५ ॥ ततोऽस्या लघुकमाण, क्षीरनीराधिसनिभा । गम्भीरहृदया भव्या, सज्जना श्रवणोचिता ॥ ६ ॥ तेषामपि ७ वत्तत्या, निन्दा नापि प्रशसनम् । मौनमेव पर श्रेय, तत्रेद हन्त कारणम् ॥ ७ ॥ तत्रिदाया महापापमन तगु-
णात्ताम । स्वयोऽपि दुररस्तेषा, मादशैत्रदुद्धिभि ॥ ८ ॥ किंच—अस्तुता अपि ते काव्ये, पश्यन्ति गुणमञ्जसा । दोषानाच्छा-
दयन्तेव, प्रवृत्ति सा महात्मनाम् ॥ ९ ॥ अतस्तेषा स्तवेनाल, केवल ते महाधिय । अभ्यर्थनीया श्रवणे, तेनेदमभिधीयते ॥ १० ॥
—मो भया ! सुमनीभूय, वण दत्ता निबोधत । यूय मदनुतोधेन, वक्ष्यमाण मया क्षणम् ॥ ११ ॥

अनन्तचनमपूणमलि लोके सनातनम् । अदृष्टमूलपर्यन्त, नाम किञ्चिन्महापुरम् ॥ १२ ॥ तच्च कीदृशम्—अत्रो
पुत्रमनोहारिमौपपद्यतिसुलम् । अल्पमूलपर्यन्त, हृद्मार्गविराजितम् ॥ १३ ॥ अपारैर्भूरिविस्तारेनानापण्यै प्रपूरितम् ।
पण्यात्त मूल्यभूताभिरानीर्णं रत्नकोटिभि ॥ १४ ॥ विचित्रचित्रविद्यासैर्ध्रजते देवमन्दिरै । आक्षिप्तयालहृदयैर्निञ्जलीष्ट
गलोत्तरी ॥ १५ ॥ वाचालयालसघातैरसत्कलकलाकुलम् । अलङ्घ्यद्वगुद्रप्राकारवलयेन विवेष्टितम् ॥ १६ ॥ अलधमध्यगम्भीर, वेदिका-
नलदुग्गमम् । विलसहोत्तरल्लै, सरोभि वृत्तविस्मयम् ॥ १७ ॥ घोरान्वक्त्रपसघातै, शत्रूणा त्रासहेतुभि । समन्तादुपगृह च, प्राका-
रायजयन्तिभि ॥ १८ ॥ भ्रमद्भ्रमरझङ्कारतारसगीतसुन्दरै । नानापुष्पफलाकीर्णैर्भाति चामरकान्तै ॥ १९ ॥ अनेकाश्चर्यमूयिष्ठ,
तथमतारकारणम् । अदृष्टमूलपर्यन्तमीदृश हि महापुरम् ॥ २० ॥ अष्टभि कुलकम् ॥ तत्र निष्पुण्यको नाम, कश्चिद्रङ्को महोदर ।
तिष्ठत्यधुदुदुस्त्रिर्ययौत्तरवर्जित ॥ २१ ॥ क्षुधाक्षामतनुर्भिक्षामादाय घटकपर्णम् । पयटलानिश दीनो, निन्द्यमानो गृहे गृहे ॥ २२ ॥
आपयो भूमिशयनचृपपाशत्रि परम् । धूलीधूसरस्त्वान्नक्षीरिकाजालमालित ॥ २३ ॥ दुर्दान्तिहिम्भसघातैस्ताड्यमान क्षणे क्षणे ।

निन्देददिदृश्या । विनिगतो विलासेन, प्राप्त शङ्खपुरेऽन्यदा ॥ ८६ ॥ तत्र चित्तरमोधाने, मनोऽन-इनामके । जैनैः समन्तभद्राख्या,
 सूर्यो भग्ने स्थिता ॥ ८७ ॥ अभूच्च वत्समीपस्था, महाभद्रा प्रवर्त्तिनी । तथा मुल्लिवा नाम, राजपुत्री सुमुग्धरा ॥ ८८ ॥ तथा-
 ऽय पौण्डरीमाय्य, समीपे राजदारुच । आसीत्सम-तभद्राणा, तदा सप्तसप्त पुष्कला ॥ ८९ ॥ ततश्च—कृतभूरिमहापाप, दृष्ट्वा त
 चप्रवर्त्तिनम् । शानालोनेन ते धीरा, सूर्य प्रादुरीदृशम् ॥ ९० ॥—यस्य कोलाहलो लोके, श्रूयते भीयतेऽधुना । ससारिजीवनाभाय,
 तत्सरो वध्यधामनि ॥ ९१ ॥ एतन् सूरवच श्रुत्वा, महाभद्रा व्यचिन्तयन् । कश्चिन्नरकगान्येष, जीवो योऽवर्णिं सूरिभि ॥ ९२ ॥ तत
 सा परलोकेषा, तत्समीपमुपागता । तदशनाच्च सजात, ज्ञान तस्य स्वगोचरम् ॥ ९३ ॥ ततो विज्ञाय दृष्टान्त, तत्कराकारधारक ।
 भूत्या वैश्रियलभ्याऽसौ, तथा सार्द्धं समागत ॥ ९४ ॥ तत सा राजपुत्री च, पप्रच्छ विद्विषादरम् । अक्षेपचौयदृष्टान्त, सोऽप्युक्तस्तेन
 सूरिणा ॥ ९५ ॥ भवप्रपञ्चमास्मीय, तस्या घोषविधितसया । उपमाद्वारत प्राह, तीत्र सवेगकारणम् ॥ ९६ ॥ श्रुत्वा च त प्रयुक्तोऽसौ,
 लपुरर्मतया स्वयम् । पौण्डरीर क्षणादेव, प्रसङ्गश्रवणादपि ॥ ९७ ॥ सा पुन कथितेऽप्युचै, प्राचीनमलदोषत । अदुध्यमाना तेनैव,
 भूयो भूय प्रचोदिता ॥ ९८ ॥ अथ ह-द्रेण साऽप्येव, प्रबुद्धा विहित तत । सर्वैरिवात्मन पथ्य, गतानि च शिवाल्यम् ॥ ९९ ॥
 पथाशरीरेतच्च, धारणीय स्वमानसे । प्रस्तावे चाष्टमे सबन्धिद व्यक्तीभविष्यति ॥ १०० ॥ एत स्थिते—यत सर्वशसिद्धान्तवचनादृ-
 तसागरान् । निष्यन्दयिदुभूतेयमादृण परमार्थत ॥ १ ॥ ततो दुननवर्गाऽस्या, श्रवण नाप्नुमहति । कालदृढविप नैव, युयतेऽमृत
 मिदुना ॥ २ ॥ अतो दुजनवगस्य, नेह दोषविचारणम् । त्रियते पापकारिण्या, पापाना वधयाऽप्यलम् ॥ ३ ॥ स्तुतोऽपि दुजन काव्ये,
 दोषमेव प्रकाशयेत् । निन्दितस्तु विदोषेण, युक्ताऽतोऽस्यावधीरणा ॥ ४ ॥ अयथा—निदायामात्मदौज-य, स्ववेऽप्यनृतभाषणम् । भवे

निर्दिष्टं, वदमीदृशभूमिम् । प्रहस्यन्त्यमदोहवादिनानन्दमदलम् ॥ ४४ ॥ अतर्जलमहातेजप्रलयीभूतशुभि । बहिप्रणान्तव्यापारे
 गान्धर्वैरधिष्ठितम् ॥ ४५ ॥ साक्षाद्भूतनागघट्टे, प्रणाऽग्न्यातैर्वरिवे । समन्नीतिशास्त्रैर्मन्त्रिभि परिपूरितम् ॥ ४६ ॥ पुर परेत
 भ्रमार्, यऽभिरीत्य रणात्न । न भ्रुयन्ति महायोधालैरसरयैर्निपिवितम् ॥ ४७ ॥ कोटीकोटी पुराणा ये, पालयन्ति निराकुला ।
 प्रमारगामग्याग्, यात्र सादृग्नियुक्तै ॥ ४८ ॥ येऽत्यन्तवत्सला भुक्तुर्गोढ विप्रमशालिन । आकीर्ण तादृशैरन्तर्भूरिभिस्तलवर्गिकै
 ॥ ४९ ॥ प्रमत्तप्रमदालैरनिवारणपरायणै । निवृत्तविषयामङ्गै, राजते स्थाविराजनै ॥ ५० ॥ अनेकभटसघातैरावीर्णं तत्समन्तत ।
 लगद्विलासिनीगार्धैर्निर्वितामरधामकम् ॥ ५१ ॥ कलरुण्डै प्रयोगज्ञैर्गायद्विर्गायनै परै । वीणावेषुरवोन्मिषै, श्रोत्रानन्दविधायकम्
 ॥ ५२ ॥ विरित्रिप्रविन्यासैश्चित्ताश्लेषविधायिभि । सद्रूपैरतिसौन्दर्योत्पिञ्चलीकृतलोचनम् ॥ ५३ ॥ चन्दनागरकपूरसुगनाभिपुर सरै ।
 भ्रमिगणैर्दुर्दैत्यैर्ग्राणमोदनपारणम् ॥ ५४ ॥ कोमलगुक्तूल्यादिललनालोकयोगव । स्पर्शप्रमुविताशेषतद्योग्यजनधृन्दकम् ॥ ५५ ॥
 गतप्रीतिममुत्पादकारणै रसनेत्सवै । स्वस्थीभूतारिलप्राणिसपात भोजनै परै ॥ ५६ ॥ योडशमि कुलकम् ।—समस्तेन्द्रियनिर्वाण
 शरण पीत्य तस्यत । स रद्विद्वित्येव, किमेतदिति विस्मित ॥ ५७ ॥ सोन्मादत्वात्र जानाति, विशेष तस्य तस्यत । तथापि
 ब्रह्मगदते, स्फुरित लब्धचेतस ॥ ५८ ॥ यदिद दृश्यते राजभवन सततोत्सवम् । द्वारपालाप्रसादेन, न मया दृष्टपूर्वकम् ॥ ५९ ॥ अह
 दि यद्गुण दूरमस्य द्वारि परिभ्रमन् । द्वारपालैर्महापापै, ग्राप्त ग्राप्तो निराकृत ॥ ६० ॥ सत्य निष्पुण्यकोऽस्मीति, येनेद देवदुर्लभम् ।
 र दृष्ट ग्राप्तं चोपायो, दूरात्पर्य मया कृत ॥ ६१ ॥ कदाचित्त्रैव मे पूर्वं, मोहोपहतचेतस । जिज्ञासामात्रमव्यासीत्, क्रीडश राज
 मन्दिरम् ॥ ६२ ॥ निमग्नस्यापि कृपया, चित्तादादविधायकम् । अय मे परमो वन्धुर्येनेद दर्शित मम ॥ ६३ ॥ एते धन्यतमा लोका ,

यष्टिमुष्टिमहारोष्ट्रप्रहोर्जर्जरीवृत्त ॥ २४ ॥ सर्वोद्गीणमहाघाततापानुगतचेतन । ह्य मातन्वायतामित्य, दैयवित्रोपबिभृव ॥ २५ ॥
 सोमाद सत्वर कुष्टी, सपाम झूलपीडित । निलय सवरोगाणा, वेदनावेगविह्वल ॥ २६ ॥ शीतोष्णदशमशकधुत्पिपासाद्युपद्रवैः ,
 याप्यमानो महापोरनारकोपमेवेदन ॥ २७ ॥ कृपास्पद सत्ता दष्टो, ह्यास्यस्थान स मानिनाम् । यालाना श्रीडनावसो, दृष्टान्त पापकर्म
 णाम् ॥ २८ ॥ अयेऽपि बहव सन्ति, रोरास्तत्र महापुरे । बबल तादृश प्रायो, नास्ति निर्माण्यशेखर ॥ २९ ॥ तस्य तस्य गृहे
 छप्स्ये, भिक्षामित्यादि चिंतयन् । ध्यानमापूरयन् रौद्र, विकल्पाकुलमानस ॥ ३० ॥ स किञ्चिन्नैव लभते, वेगल परितान्यति । कद्र
 भ्रष्टेशमात्र तु, रायवत्याय तुष्यति ॥ ३१ ॥ अवनया जनैर्देव, सुञ्जानस्तन् कद्रकम् । क्षयादपि त्रिभैर्युधैरयेतद् महीप्यति
 ॥ ३२ ॥ दृष्टिस्तेनापि नैवास्य, दुमुक्षा बद्धते परम् । जीयत्तत्पीडयत्नेन, कृत्वा वातविस्फुरिकाम् ॥ ३३ ॥ अन्यच्च सत्रयोगाणा, निदान
 तदुवाहृतम् । तदेव पूर्वोद्गीणामभिष्टुद्धिकर परम् ॥ ३४ ॥ स च तमन्यते चारु, वरको नान्यदीक्षते । सुस्वादुभोजनास्वादो, न स्वप्ने
 ऽप्यस्य गोचर ॥ ३५ ॥ उच्चावचेषु गहेषु, नानाकारासु वीथिषु । यदुशस्तस्युर तेन, भ्रातृमभ्रातृचेतसा ॥ ३६ ॥ एव पर्यटतस्तस्य,
 महापापहतात्मनः । न नायते कियान् बालो, दुस्प्रस्तास्य लङ्घित ॥ ३७ ॥ अथ तत्र पुरे राजा, सुस्थितो नाम चिद्युत । समस्तस
 स्वसङ्घस्य, स्वभावादतिवत्सल ॥ ३८ ॥ अढान्धमानोऽसौ रङ्ग, सप्राप्तस्तस्य भदिदम् । स्वकर्मविवरो नाम, तत्राऽऽस्ते द्वारपालकः
 ॥ ३९ ॥ स द्वारपालस्त रोर, दृष्ट्वाऽतिकरुणास्पदम् । प्रावेशयत् कृपाकुत्वादर्पणं रायमदिदम् ॥ ४० ॥ तच्च कीदृशम्—रत्नराशिप्रभा
 ज्वालैस्तमोवाधाविवर्जितम् । रसनानूपुराद्युत्थमूषणारावसुदरम् ॥ ४१ ॥ देवपद्मशुकोक्षोचलोमौत्तिकमालिकम् । ताम्बूललालिताशेषलो-
 कवक्त्रमनोहरम् ॥ ४२ ॥ विचित्रमकिविन्यासैर्गघोदुरसुवर्णकैः । आकीर्णं प्राक्कण सान्यैः, कलालिङ्गुलगीतिभिः ॥ ४३ ॥ विलेपन-

त्रिमूर्तिं कर्तुं भूनिर्मम । प्रहृष्टमस्त्वमदोहवादितामन्दमर्दम् ॥ ४४ ॥ अन्तर्जलमहातेन प्रलयीभूतशत्रुभिः । बहिः प्रशातव्यापारैः,
 गान्धर्वैरधिष्ठितम् ॥ ४५ ॥ साक्षाद्भूतगणैश्चैव, प्रज्ञाऽवनातैरिक्तैः । समन्तनीतिशास्त्रमन्त्रिभिः परिपूरितम् ॥ ४६ ॥ पुरः परेत
 अष्टारैः, नऽभिरीक्ष्य रणादने । न मुच्यन्ति महायोधानैरसत्सर्गैर्निपिवितम् ॥ ४७ ॥ कीटानोटी पुराणा ये, पालयन्ति निराकुलाः ।
 प्रामाण्यराजगन्धारा, ज्ञानात् तादृगनियुक्तैः ॥ ४८ ॥ येऽप्यन्तवत्सला भृशुगाड विक्रमशालिनः । आसीर्णं तादृशेरन्तर्भूरिमिसलवर्गिकैः
 ॥ ४९ ॥ प्रमत्तप्रमदालोकनिगारणपरायणैः । निवृत्तविषयासङ्गैः, राजते स्वविराजन्तैः ॥ ५० ॥ अनेकमटसपातेराकीर्णं तत्समन्तवत् ।
 लम्बित्वातिनीमाधैर्निर्जितामरधामकम् ॥ ५१ ॥ कलरुण्डैः प्रयोजितैर्गायद्भिर्गायनैः परैः । वागावेणुरवोन्मिश्रे, श्रोत्रानन्दविधायकम्
 ॥ ५२ ॥ विनिर्गन्धविन्यासैश्चित्ताक्षेयविधायिभिः । सद्रूपैरतिसौन्दर्योन्निञ्जलीकृतलोचनम् ॥ ५३ ॥ चन्दनारकरूपूरुयुगनाभिपुरःसरे ।
 तस्मिन्नेतरेषु प्रोक्तैर्गोदानकरणम् ॥ ५४ ॥ कोमलगुरुरन्यादिललनालोऽरयोगतः । स्पर्शप्रसुखितार्गेपतद्योग्यजनघृन्दकम् ॥ ५५ ॥
 मत्प्रीतिममुत्पादकारणैः रसनोत्सवैः । स्वस्थीभूतारित्प्रणिसघत भोजनैः परैः ॥ ५६ ॥ षोडशभिः कुलकम् । समस्तोन्द्रियनिर्वाण
 ग्रहण मीत्य तत्पत । स रदुश्चिन्तयलेव, रिमेतदिति विस्मितः ॥ ५७ ॥ सोन्मादत्वात् जानाति, विशेषं तस्य तत्स्वतः । तयापि
 हृदयार्तैः, स्फुरित लम्पचेतसः ॥ ५८ ॥ यदिदं हृदयते राजभवनं सततोत्सवम् । द्वारपालाप्रसादेन, न मया दृष्टपूर्वकम् ॥ ५९ ॥ अहं
 दिष्टाद्गुणं पूरमस्य द्वारि परिभ्रमन् । द्वारपालैर्महापापैः, प्राप्तं प्राप्नो निराकृतः ॥ ६० ॥ सत्यं निष्पुण्यकोऽस्मीति, येनेदं देवदुर्लभम् ।
 न दृष्टं प्राग् न पोषागो, दग्नार्थं मया कृतः ॥ ६१ ॥ कदाचित्त्रैव मे पूर्वं, मोहोपहतचेतसः । निज्ञासामात्रमप्यासीन्, क्रीदन् राज-
 मन्दिरम् ॥ ६२ ॥ निभायस्यापि कृपया, चित्ताह्लादविधायकम् । अयं मे परमो बन्धुयेनेदं वृक्षितं मनः ॥ ६३ ॥ एते धन्यतमा लोकाः,

यष्टिमुष्मि महालोष्टप्रहारेर्जरीरुत ॥ २४ ॥ सर्वाङ्गीणमहाघाततापानुगतचेतन । हा मातस्वायतामित्य, दैन्यविमोक्षविह्व ॥ २५ ॥
 सोन्माद सवर दुष्टी, सफाम शूष्पीडित । निलय सवरोगाणा, वेदनावेगविह्वल ॥ २६ ॥ शीतोष्णदशमशकक्षुत्पिपासासुषुप्तवै ।
 धाध्यमानो महाघोरनारलोपमेवेदन ॥ २७ ॥ कृपास्पद सता दष्टो, हासस्थान स मानिनाम् । घालाना ग्रीडनावसो, दृष्टान्त पापकर्म
 णाम् ॥ २८ ॥ अयेऽपि यद्वह सति, रोगस्तत्र महापुरे । केवल तादृश प्रायो, नास्ति निर्भोगशेखर ॥ २९ ॥ तस्य तस्य गृहे
 लब्धे, निश्चामित्यादि चितयन् । ध्यानमापूरयन् रौद्र, विकल्पाकुलमानस ॥ ३० ॥ स त्रिचिन्त्रैव लभते, केवल परिताम्यति । यद्
 नृतेशमान दुः, राज्यवत्प्राप्य सुयति ॥ ३१ ॥ अवस्यया जनैर्देव, गुञ्जानस्तन् कदत्रकम् । शरादपि विभेलुचैरयमेतद् प्रहीष्यति
 ॥ ३२ ॥ वृत्तिस्तेनापि नैवास्व, बुभुक्षा बद्धते परम् । जीयत्तपीडयत्येन, कृत्वा वातविसूचिकाम् ॥ ३३ ॥ अन्यच्च सवरोगाणा, निदान
 पदुदाहृतम् । तदेव पूर्वरोगाणामभिष्टुद्धिकर परम् ॥ ३४ ॥ स च तमयते चारु, वराको नान्यदीक्षते । सुस्वादुभोजनास्वादो, न स्वप्ने-
 ऽप्यस्य गोचर ॥ ३५ ॥ उच्चावचेषु गेहेषु, नानाकारासु वीथिषु । बहुशस्तस्युर तेन, भ्रातमश्रावचेतसा ॥ ३६ ॥ एव पर्यटतस्तस्य,
 महापापहृतात्मन । न ह्यायते कियान् कालो, दुःखप्रसक्त्य लङ्घित ॥ ३७ ॥ अथ तत्र पुरे राजा, सुस्थितो नाम विधुत । समस्तस
 स्वसङ्घस्य, स्वभावादवित्तसल ॥ ३८ ॥ अटाट्यमानोऽसौ रङ्ग, सप्राप्तस्तस्य मन्दिरम् । स्वकर्मविवरो नाम, तत्राऽऽस्ते द्वारपालक
 ॥ ३९ ॥ स द्वारपालस्त रोर, दृष्ट्वाऽतिकरणास्पदम् । श्रवेणयन् कृपालुत्वादपूर्वं रायमन्दिरम् ॥ ४० ॥ तच्च कीदृशम्—रत्नराशिप्रभा
 ज्वालैस्तमोवाघाविवर्जितम् । रसनानुराद्युत्थभूषणापवसु परम् ॥ ४१ ॥ देवपट्टाशुकोलेचलेलमौक्तिकमालिङ्गम् । ताम्बूलालिताशेषलो
 कवचमनोहरम् ॥ ४२ ॥ विचित्रमक्तिविन्यासैर्गघोदुरसुवर्णकै । आकीर्णं प्राङ्गण माल्यै, कलालिकुलग्नीतिभि ॥ ४३ ॥ विलेपन

तन्ते ॥ ८ ॥ इत्यारब्धय तस्यासौ, करुणाप्रबणोऽभवत् । सत्य तच्छ्रूयते लोके, यथा राजा तथा प्रजा ॥ ८३ ॥ अथादरवशात्पूर्णे,
 तस्य मूर्तुपागमात् । ण्यदि दीयते तुव्यमित्येव तमरोचत ॥ ८४ ॥ कर्दयेनाथमायाता, पञ्चाहम्रा सुदारुणा । दुर्दान्तिहिम्भा ये
 तस्य, रद्धान ते पलायिता ॥ ८५ ॥ भिन्नाचरोचिते दशे, स त नीत्वा प्रयत्नत । धर्मोघवरस्तस्यै, दानाय जनमादिशत् ॥ ८६ ॥
 ज्ञानि तस्या नाम, दुहिता तस्यै सुन्दरा । सा तद्वचनमाकर्ण्य, सत्रमेण समुत्थिता ॥ ८७ ॥ समस्तगदनिणाशि, वर्णज पुष्टिवद्व
 नम् । गुगन्धि मुरम् निगन्ध, देवैरप्यतिदुर्लभम् ॥ ८८ ॥ महाकल्याणक नाम, परमात्र मनोहरम् । सा तदादाय वेगेन, तत्समीपमु
 पागा ॥ ८९ ॥ युग्मम् । इतश्च नीयमानोऽसौ, द्रमक पयचितयत् । तुच्छाभिप्रायवशत, शङ्कयाऽऽकुलमानस ॥ ९० ॥ यदय
 मा समाहूय, पुरुषो नयति स्वयम् । भिन्नार्थं मिल नैवेत्तत्, सुन्दर मम भासते ॥ ९१ ॥ भिक्षाया पूरितप्रायमिदं हि घटकर्परम् ।
 तदयं निचने नीत्वा नूनमुदाहरिय्यति ॥ ९२ ॥ तत् किं नश्यामि सहसा ? भक्षयाम्युपविश्य वा ? । न कार्यं भिक्षयेत्युक्त्वा, यद्वा
 गच्छामि सत्यम् ॥ ९३ ॥ इत्यनेकविषयैश्च, भय तस्य विवद्वते । तद्वशात् नैव जानीते, काहं यात क च स्थिते ॥ ९४ ॥ गढ
 मूच्छाभिभूतत्वात्मरक्षणनिमित्तायम् । रोद्रध्यान समापूय, मीलिते तेन लोचने ॥ ९५ ॥ समस्तोन्द्रियवृत्तीना, व्यापारोपरते क्षणात् ।
 तानो चतयते स्थिन्, पाप्मनप्रचेतन ॥ ९६ ॥ गृहाणेति च जल्पन्ती, भूयो भूय समाकुलाम् । ततोऽसौ द्रमकोऽपुण्यो, न
 नानालय कयसाम् ॥ ९७ ॥ भवरोगकर तुच्छ, यदत्र न भविष्यति । इति ध्यानेन नष्टात्मा, तां सुधा नावबुध्यते ॥ ९८ ॥ प्रत्यक्ष
 तममभाय, शृणात वीक्ष्य विस्मित । स तदा चिन्तयत्येव, महानसनियुक्त ॥ ९९ ॥ किमेव द्रमकञ्चाह, दीयमानमपि स्फुटम् ।

१ उग्रि २ धर्मवोपकृत्य ३ प्रहीष्यति नागयिष्यतीति वा ४ नीत प्र ५ इतीतिशेष ६ पुनर्म इति शेष ७ भिक्षा तदयया वितीयमाणा

सर्वद्वैविजिता । प्रहृष्टचित्ता मोदते, सतत येऽत्र मदिरे ॥ ६४ ॥ यावत्त चित्तयत्येव, द्रमको लब्धचेतन । तानयत्तत्र सपत्र,
तदिदानीं निबोधत ॥ ६५ ॥ प्रासादशिवरे रम्ये, सप्तमे भूमिकातले । तत्राऽऽस्ते लीलयाऽऽसीन, स रात्रा परमेश्वर ॥ ६६ ॥
अध्मनाद्वसति तत्सर्वं, नानायापारमखसा । नगर सततानन्द, समतादवलोक्यम् ॥ ६७ ॥ न निश्चिन्नगरे तत्र, बहिश्च रमलु वसते ।
वस्तु यत्र भवेद्दुःखेर्गोचिरस्तस्य पश्यत ॥ ६८ ॥ अत्र प्रविष्ट त रोर, गाढवीभत्सदशनम् । महारोगभराक्रान्त, शिष्टानां करुणा
स्पदम् ॥ ६९ ॥ कारण्यादिव राजत्र, स महात्माऽमलेक्षण । स्वदृष्टिदृष्टिपातेन, पूतपापमिवाकरोत् ॥ ७० ॥ धर्मोपकरो नाम,
महानसनिपुणक । स राजदृष्टि ता तत्र, पतन्ती निरवर्णयत् ॥ ७१ ॥ अथासौ चित्तयत्येव, तदा सादृतमानस । त्रिमेतदद्भुत नाम,
साग्रत दृश्यते मया ॥ ७२ ॥ कैस्य दृष्टि विशेषेण, ददाति परमेश्वर । तूर्ण त्रिभुवनस्यापि, स राजा जायते नर ॥ ७३ ॥ अयं तु
द्रमको दीनो, रोगप्रलक्षरीरक । अलक्ष्मीभाजन मूढो, जगद्भुद्भगपारणम् ॥ ७४ ॥ जालोच्यमानोऽपि कथं, पौर्याप्येण युज्यते । तद-
स्योपरि पातोऽयं, सहष्टे पारमेश्वर ? ॥ ७५ ॥ हु द्वातमेप एवात्र, हेतुरस्य निरीक्षणे । स्वकर्मविवरेणात्र, यत्सादेप प्रवेक्षित ॥ ७६ ॥
स्वकमविवरध्याय, नापरीक्षितकारक । तेनाय राजराजेन, सम्यग्दृष्ट्या विनोक्षित ॥ ७७ ॥ अन्यच्च पक्षपातोऽत्र, भवने यस्य जायते ।
परमेश्वरपावाना, स प्रियत्व प्रपद्यते ॥ ७८ ॥ अयं च नेत्ररोगेण, नितरां परिपीडित । ऐतदिदंश्रयाऽत्यर्थमुन्मिषत्येव लेचने ॥ ७९ ॥
ददानादस्य सहसा, गाढवीभत्सदर्शनम् । प्रमोदाद्भवन मये, लभते दर्शनीयताम् ॥ ८० ॥ रोमाश्चयति चाद्धानि, धूलीधूसरितान्ययम् ।
ततोऽपुरागो चातोऽस्य, भवने तेन वीक्ष्यते ॥ ८१ ॥ सदय द्रमकाकार, विभ्राणोऽप्यधुना स्फुटम् । राजावलोकनादेव, वस्तुत्व प्रतिप

पनमकारणम् । यन ते स्वस्यता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽकुलाऽऽदूतः, किमनेन भविष्यति । न जान इति
 मृगाला, नोदक पात्रमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वात्तदनिच्छत । बलाद्विवृत्य वदनं, सलिलं तस्य गालितम् ॥ २२ ॥
 तच्छीतममृतान्याद, पिताछादकर परम् । नीरसीरितैस्तपाप, पीत्वा स्वस्य इवामवन् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोमादो, ज्ञातान्यगदतानव ।
 क्षणाद्विगतदाहार्तिस्ततोऽसौ सम्पद्यत ॥ २४ ॥ सुप्रसन्नोद्विग्नप्राम, स्वस्थेनैवान्तरात्मना । सोऽचिन्तयदिदं चित्ते, किञ्चिद्विमलैवे
 तन ॥ २५ ॥ महामोहहतेनाहो, नतोऽयमतिवत्सल । मया महात्मा पापेन, वश्वकत्वेन कल्पित ॥ २६ ॥ समाजानप्रयोगेण, विहिता
 पट्टदण्डिनौ । अनेन तोयपानेन, चनिता स्वस्यता परा ॥ २७ ॥ तस्मा महोपकारीति, किमस्योपकृत मया ? । महानुभावता मुक्त्वा,
 तायदम्य प्रसन्नम् ॥ २८ ॥ एव चितयतोऽप्यस्य, मूर्च्छां तत्र कदन्नके । गाढ भावितचित्तत्वाच्च कथञ्चिन्निवर्तते ॥ २९ ॥ अथ
 तद्भोक्तुं दृष्टिं, पातयत् मुहुमुहु । विदित्वा तदभिप्रायमितरस्तमभाषत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिदं नाबुध्यसे ? । यदेपा
 कन्यका उभ्य, परमात्रं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोरा प्रायेण, बहवोऽन्येऽपि पापिन । त्वत्समो नास्ति निर्माण्यो, मयैतत्परिनि-
 षिन्म् ॥ ३२ ॥ यस्त्य कदन्नलम्प्यात्सुधाऽऽकारमिदं मया । दाप्यमानं न गृह्णासि, परमात्रमनाकुल ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सद्यनो
 यासा, सारगान्निष्ठति दुःखिता । तेषु नैवादरोऽस्माकं, न ते राक्षाऽन्यलोकित्वा ॥ ३४ ॥ यतस्त्व भवनं दृष्ट्वा, मनगाहादितो हृदि ।
 ततोपरि तेऽद्रस्य, दयाऽनोऽस्मीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रिय सदा कुर्युः, स्वामिन सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थं, वयं त्वयि

१ पापित २ नाभितसताप ३ लोचन ४ महानसन्निभ ५ दृष्टिनी ६ यत इति शेष ७ स्वामिन प्रिये सेवका सदा शिव

परमात्र न गृह्णाति ? , ददात्यपि च नोत्तरम् ॥ २०० ॥ विगणवदनोऽत्यन्त, निमीलितविलोचन । हृतमवस्वप्नमोहान्, सनात काटु-
 कीलवन् ॥ १ ॥ तदय नोचितो मये, परमात्रस्य पापभाक् । यद्वा नास्य वराकस्य, दोषोऽयमुपलभ्यते ॥ २ ॥ अय हि रोगनालेन,
 बहिरन्तश्च वेष्टित । वेदनाविह्वलो मये, न हि जानाति किञ्चन ॥ ३ ॥ अयथा कथमेतत्स्यान्, वदन्तः पलम्पट । अमृताभ्यादम
 प्येष, न गृहीयात्सचेतन ? ॥ ४ ॥ तदय निगदो हृत, केनोपायेन नायते ? । आ ज्ञात विगने चारु, मम तद् भेषजयम् ॥ ५ ॥
 यत्तावद्विमलालोक, नाम मे परमाञ्जनम् । समस्तनररोगाणा, स्वादपाकरणक्षमम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मव्यग्रहितातीतभाविभानविलोकरे । परम
 कारण मये, प्रयुक्त तद्विधानत ॥ ७ ॥ तत्त्वमीतिपर नाम, यच्च तीर्थोदक परम् । विद्यते मम तत्सर्वरोगताननराणम् ॥ ८ ॥
 विशपापानुरु भादसूदन तदुवाहृतम् । दृष्ट च पटुदृष्टित्वे, कारण वर्णित बुधै ॥ ९ ॥ महाकल्याणक नाम, ययैतदुपनैमित्तम् । पर-
 मात्रमिदं सवगदनिर्मूलनक्षमम् ॥ १० ॥ प्रयुयमान विधिना, वर्णं पुष्टिं धृतिं बलम् । मन प्रसादमौनित्य, वय सम्भ सनीय
 ताम् ॥ ११ ॥ तथाऽजरामरत्व च, धुर्यादेतज सक्षय । नात परतर मन्ये, लोकेऽपि परमौपधम् ॥ १२ ॥ तदेनममुना सम्यक्,
 त्रयेणापि तपस्विनम् । व्याधिभ्यो मोचयामीति, चित्ते तेनावधारितम् ॥ १३ ॥ तत शलाकामादाय, वियस्यामे तदञ्जनम् । तस्य
 धूनयतो मीचामञ्जिते तेन लेचने ॥ १४ ॥ प्रह्लादकत्वा छीतत्वादचित्यगुणयोगत । तदनन्तरमेवास्य, चेतना पुनरागता ॥ १५ ॥
 क्षणादुमीलित चक्षुर्विनष्टा इव तद्गदा । मनागाह्यादितश्चित्ते, किमेतदिति मन्यते ॥ १६ ॥ तथापि च तदाकृत, भिक्षारक्षणलक्षणम् ।
 पूर्वविधवशात्नैव, सम्यगस्य निवर्त्तते ॥ १७ ॥ विज्जन वत्तते हृत, लास्यतेना व्यचितयन् । नष्टुकामो दिगन्तेषु, दृष्टि धत्ते पुन
 पुन ॥ १८ ॥ अथाञ्जनवशादृक्षा, पुर सजातचेतनम् । त रोर मधुरैवाक्यैर्ममबोधकरोऽब्रवीत् ॥ १९ ॥ पियेदमुदक भद्र ? , तापो

पणमकारणम् । यत ते स्वयता सम्यक्, शरीरव्योपनायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽहुलाऽऽतूत, किमेनेन भविष्यति । न जान इति
 भूरात्मा, नोदक पातुमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वात्तदनिच्छत । वलाद्विवृत्य वदन, सलिल तस्य गालितम् ॥ २२ ॥
 तन्मयीतममृनान्याद, चित्ताढादपर परम् । नीरुमीरितैसत्वाप, पीत्वा स्वस्थ इवामवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोन्मादो, जातान्यगदतानव ।
 श्रमाद्विगतदाहार्निम्नवोऽसौ समपश्यत ॥ २४ ॥ मुप्रसन्नेन्द्रियमाम, स्वस्थेनैवान्तरात्मना । सोऽचिन्तयदिद चित्ते, किञ्चिद्विमलैचे-
 तन ॥ २५ ॥ महामोहइतेनाहो, नरोऽयमविवल् ॥ २६ ॥ ममाञ्जनप्रयोगेण, विहिता
 पटुदण्ठिता । अनेन तोयपानेन, ननिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृत मया ? । महानुभावता मुस्ता,
 तान्यद्व्य प्रयत्नम् ॥ २८ ॥ एव चिन्तयतोऽप्यस्य, मूञ्जा तत्र कइत्रके । गाढ भावितचित्तत्वात् कथञ्चिन्निरवर्त्तते ॥ २९ ॥ अय
 तदूभोनेने दष्टि, पातयन्त मुहुमुहु । निदित्वा तदभिप्रायमितरस्तामभाषत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिद नावयुष्यसे ? । यदेपा
 कन्यका तुभ्य, परमात्र प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोरा प्रायेण, यद्बोऽन्येऽपि पापिन । त्वत्समो नास्ति निभाग्यो, मयैतत्परिनि-
 त्रितम् ॥ ३२ ॥ यस्त्य कदम्बलाम्पग्यात्सुधाऽऽनारमिद मया । दायमान न गृह्णासि, परमात्रमनाकुल ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सधनो
 गाया, मत्तगान्निष्ठान्ति दु रिता । तेषु नैगादरोऽस्माक, न ते राज्ञाऽऽलोकिर्वा ॥ ३४ ॥ यतस्त्व भवन दृष्ट्वा, मनागाहादितो ब्रदि ।
 नरोपरि नरेद्रस्य, दयाऽनोऽम्भीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रिय सदा कुर्यु, स्वामिन सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थ, वय त्वयि

१ गणित २ नापितमन्ता ३ लोचन ४ महानसनिपुण ५ दृष्टिनी प्र ६ यत इति शेष ७ स्वामिन प्रिये सेवका सदा शिव
 इति

परमाग्न न गृह्णाति ? , दद्यात्यपि च नोत्तरम् ॥ २०० ॥ विगणवदनोऽप्यत, निमीलितविलोचन । हृतसवस्ववमोहान्, सनात काष्ठ-
कीलवन् ॥ १ ॥ तदय नोचितो मये, परमाग्नस्य पापमाव् । यद्वा नास्य वरावस्य, दोषोऽयमुपलभ्यते ॥ २ ॥ अय हि रोगनालेन,
यहिरन्तश्च वेष्टित । वेदनाविहलो मये, न हि जानाति किञ्चन ॥ ३ ॥ अयथा कथमेतत्स्यान्, कन्दलवलम्पट । अमृताभ्यादम
त्येष, न शृङ्गीयात्मचेतन ? ॥ ४ ॥ तदय निगदो हृत, केनोपायेन जायते ? । आ ज्ञात विगते चार, मम तद् भेषजत्रयम् ॥ ५ ॥
यत्तावद्विमललोक, नाम मे परमाञ्जनम् । समस्तनेत्ररोगाणा, स्यादुपाकरणक्षमम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मयवटिवातीतभाविभावविलोकने । परम
कारण मये, प्रयुक्त तद्विधानत ॥ ७ ॥ तत्त्वग्रीतिक्कर नाम, यच्च तीर्थोदक परम् । विद्यते मम तत्सवरोगतानवकारणम् ॥ ८ ॥
विशेषासुनह मादसूदन तदुदाहृतम् । दृढ च पटुदृष्टित्वे, कारण वर्णित द्युधै ॥ ९ ॥ मद्वाकल्याणक नाम, यच्चैतदुपदौकितम् । पर
माग्नमिद सवगदनिर्मूलनक्षमम् ॥ १० ॥ प्रयुज्यमान विधिना, वर्ण पुष्टि धृति बलम् । मन प्रसादमौर्जित्य, वय लम्भ सवीय
ताम् ॥ ११ ॥ तथाऽजरामरत्व च, दुर्यदितत्र सशय । नात परतर मये, लोकेऽपि परमोपधम् ॥ १२ ॥ तदेनममुना सम्यक्,
त्रयेणापि तपस्विनम् । याधिभ्यो मोचयामीति, चित्ते तेनावधारितम् ॥ १३ ॥ तत शलाकामादाय, वियस्यामे तदञ्जनम् । तस्य
धूनयतो मीवामञ्जिते तेन लोचने ॥ १४ ॥ प्रह्लादकल्याच्छीतत्वादचित्यगुणयोगत । तदन तरमेवास्य, चेतना पुनरागता ॥ १५ ॥
क्षणादुन्मीलित चक्षुर्विनष्टा इव तद्गदा । मनागाह्यादितश्चित्ते, विभेदविति मन्यते ॥ १६ ॥ तथापि च तदाकृत, भिन्नारक्षणलक्षणम् ।
पूर्वावेधवशान्नैव, सम्यगस्य निवर्त्तते ॥ १७ ॥ विजन वर्त्तते हृत, लास्यत्येना व्यचिन्तयन् । नमुकामो दिगन्तेषु, दृष्टि धत्ते पुन
पुन ॥ १८ ॥ अथाञ्जनवशादह्वा, पुर सजातचेतनम् । त रोर मधुरैर्वाक्यैर्धर्मबोधकरोऽब्रवीन् ॥ १९ ॥ पिबेदमुदक भद्र ? , तापो

पणमररणम् । यः ते स्वस्थता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ ॥ तु शङ्काऽऽकुलाऽऽकृत, किमनेन भविष्यति । न जान इति
 मूगत्वा, नोदक पापुमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वात्तदनिच्छत । वलाद्विधृत्य वदन, सलिल तस्य गोलितम् ॥ २२ ॥
 नःपीतममृतान्याद, रिताछादकर परम् । नीरमीरितैसताप, पीत्वा स्वस्थ इवाभवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोमादो, जातायगदतानव ।
 भ्रणाद्विगतदाहार्तिन्नतोऽसौ समपगत ॥ २४ ॥ सुप्रसन्नोऽत्रियग्राम, स्वस्थनैवातरात्मना । सोऽचिन्तयदिदं विन्ते, किञ्चिद्विगलैवे-
 तन ॥ २५ ॥ महामोहहतेनाहो, नरोऽयमतिवत्सल । मया महात्मा पापेन, पञ्चकत्वेन रुक्षित ॥ २६ ॥ ममाञ्जनप्रयोगेण, विहिता
 पटुद्विती । अनेन तोयपानेन, ननिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृत मया ? । महानुभावता मुक्त्वा,
 पायदम्ब प्रमत्तरम् ॥ २८ ॥ एव चित्तयतोऽप्यस्य, मूच्छा तत्र कदन्नके । गाल भावितचित्तत्वान्न कथञ्चिन्निरवर्त्तते ॥ २९ ॥ अथ
 तद्भोचने दष्टि, पातयत्त मुहुमुहु । विदित्वा तदभिप्रायमितरस्तमभापत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्दुष्टे, किमिदं नावबुध्यसे ? । यदेया
 पयसा तुभ्य, परमात्र प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोरा प्रायेण, बहवोऽन्येऽपि पापिन । त्वत्समो नास्ति निर्भाग्यो, मयैतत्परिनि-
 त्रितम् ॥ ३२ ॥ यस्त्व पदभ्रलाम्प्यात्सुधाऽऽकारमिदं मया । दायमानं न गृह्णासि, परमात्रमनाकुल ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सद्वृत्तौ
 पाप्मा, सत्तगन्मिष्ठति तु रिता । तेषु भेषादोऽस्माक, न ते राक्षाऽन्यथोक्तिर्वा ॥ ३४ ॥ यतस्त्व भवनं दृष्ट्वा, मनगाहादितो हृदि ।
 तपोपरि नरेऽस्य, दयाऽतोऽस्मीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रिय सदा कुर्यु, स्वामिन सेवका ईति । यो न्यायस्तद्विधानार्थ, वयं त्वयि

१ पापित २ नागितगतताप ३ लोचन प्र ४ महानसनियुक्त ५ दृष्टिनी प्र ६ यत इति शेष ७ स्वामिन प्रिये सेवका सदा शिव

दयालव ॥ ३६ ॥ अमूर्ढलक्ष्यो राजाऽयं, नापात्रे कुरुते मतिम् । अवाग्रम्भ विलासाक, स त्वया वितथीकृत ॥ ३७ ॥ इदं हि
 मधुरास्याद, सवव्याधिनिर्वहणम् । नादस्ते त्वं कथं तुच्छे, कदत्रे वद्धमानस ? ॥ ३८ ॥ अतस्त्यनेत्र दुर्गेदे ! गृहाणेद विशेषत ।
 यत्प्रभावादमे पश्य, मोदते सद्यज तव ॥ ३९ ॥ ततः सज्जतविद्यासस्तथाऽऽविभूतनिर्णय । तत्त्यागवचनादीनम् प्रतीदमवोचत ॥ ४० ॥
 -यदेतद् गदित नाथैस्तत्सत्य मम भासते । किं तु विद्वत्पयाभ्येक, वचन तन्निबोधत ॥ ४१ ॥ यदिद भोजन नाथ !, वत्तते कपोदेरे ।
 प्राणेभ्योऽपि विशेषेण, स्वभावादतिबलम् ॥ ४२ ॥ उपार्जितं च हेतुशेन, कैले निवाहक तथा । इदं तु तैश्चक नाह, जानामि ननु
 कीदृशम् ? ॥ ४३ ॥ तदिदं नैव मोक्षाय, मया ह्यामिन् ! कथञ्चन । यदि देयं सहनेन, दापय स्वयं च भोजनम् ॥ ४४ ॥ इतरस्तु
 तदाकर्ण्य, मनसा पर्यचितयाम् । पश्यताचिन्त्यसामर्थ्यं, महामोहविजृम्भितम् ॥ ४५ ॥ यद्यत्र द्रमको मोक्षारसर्वव्याधिकरे रत ।
 अलिप्तं षडनके नैर्तत्तणाय मम मयते ॥ ४६ ॥ तथापि विश्विन्द्रयोऽपि, शिक्षयामि तपस्विनम् । यदि मोहो विलीयेत, ह्यादस्मै
 हितमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ इत्याकलय्य तेनोक्तं, भद्र ! किं नावगच्छसि ? । एतन्निमित्तं सर्वं, रोगास्तव शरीरेकं ॥ ४८ ॥ एतद्धि भक्षित
 सर्वं, सबदोपपत्कोपनम् । जायते नितरा तेन, त्यक्तं यदुद्धुद्धिभिः ॥ ४९ ॥ तवापि भासते भद्र !, विपर्ययोसादिदं हृदि । यदि ह्याद
 पुनर्वैत्ति, मासनात्स तत्त्वतः ॥ ५० ॥ ततस्तव वार्यमाणोऽपि, त्यजस्येवेदमात्मना । को नामभृतमास्त्रेय, विपमापातुमिच्छति ? ॥ ५१ ॥
 युग्मम् । अन्यबाह्जनसामर्थ्यं, माहात्म्यं सलिलस्य च । किं न दृष्टं त्वया ? येन, मद्बन्धो नानुतिष्ठति ॥ ५२ ॥ यथोक्तमर्चितं हेतुशदिदं

१ अमूर्ढलक्षणी २ इत्येवहपो यो विद्यास

३ नाशयम् ४ आपत्तो

५ परमात्र

६ मम प्र

७ हितमरे वा नयेति

८ परमात्र

९ येन केनापीति १० मासाय प्र

गुञ्जामि नो ता । तत्रापि भूयता सौम्य !, मोह हित्वा त्वयाऽधुना ॥ ५३ ॥ येनैवोपार्जितं छेदान्, छेशरूपं च वृत्तते । छेशस्य च
 पुनर्दुर्गतेनैव विमुच्यते ॥ ५४ ॥ यमोक्तं न तजामीद, काले निवाहकं यत । तत्राप्याकर्ण्यता तावत्त्यक्त्वा तत्र विषययम् ॥ ५५ ॥
 अत्र ननु रमनानेहेर्निर्वाहं यमसि । एतद्धि किं त्वया स्नेय, दुःसप्तस्तेन सर्वदा ? ॥ ५६ ॥ इदं तु तावकं नाह, जानामि ननु
 कीदृशम् । यदुक्तं तत्र विश्वफो, वक्ष्यमाणं मया शृणु ॥ ५७ ॥ हेम विना सदाकालं, प्रयच्छामि यथेच्छया । परमानमिदं तुभ्य,
 गृह्णाण स्वमनाकुलं ॥ ५८ ॥ समूलं यत्र कपति, सर्वव्याधीनिदं हि ते । तुष्टिं पुष्टिं बलं वर्णं, वीर्यादीन् वर्द्धयत्यपि ॥ ५९ ॥ किं
 चानेनाश्रयो भूत्वा, सततानन्दपूरितं । यथाऽयमास्ते राजेन्द्र, स्वास्थ्ये तद्वलात्तया ॥ ६० ॥ ततो मुञ्चाग्रहं भद्र !, त्यजेद रोगकार
 णम् । गृह्णाणेदं महानन्दकारणं परमौषधम् ॥ ६१ ॥ स ग्राह—त्यक्तमानेऽस्मिन्, त्रियेऽहं स्नेहविभ्रमात् । भट्टारक ! ततो देहि,
 सत्यमिमे व्यभेषणम् ॥ ६२ ॥ ततो त्रिनाय निर्नयमितरं पर्यकल्पयन् ।—नैवास्य शिक्षणोपायो, विद्यतेऽन्योऽधुना रुढम् ॥ ६३ ॥
 ततोऽत्र विद्यमानेऽपि, क्षीयतामिदमौषधम् । पश्चाद्विज्ञातसद्भाव, स्वयमेव विहास्यति ॥ ६४ ॥ इत्याकलय्य तेनोक्तो, गृह्यता भद्र !
 साग्रतम् । परमान्नमिदं सन्तो, गृहीत्वा चोपयुज्यताम् ॥ ६५ ॥ एव भवतु तेनोक्ते, सक्षिता तेन तदया । दत्तं तया गृहीत्वा तस्तेन
 नैत्रं भक्षितम् ॥ ६६ ॥ ततन्मदुपयोगेन, बुभुक्षा गान्तिमागता । नष्टा इव गदनाता, येऽस्य सर्वोद्गसम्भवा ॥ ६७ ॥ याऽऽसावञ्जन
 यपाशा, या च मा सलिलोद्भवा । मुरगसिन्धु क्षणात्तस्य, साऽनन्तगुणता गता ॥ ६८ ॥ अथ प्रादुर्भवद्भक्तिर्नष्टाशङ्क प्रमोदित । स
 प्रत्याह—नान्योऽस्मि, नाथो मे भवतो विना ॥ ६९ ॥ यतोऽनुपपन्नैरेव, भवद्भिर्भाग्यवर्जित । अहं सवाधमोऽप्येवमेतावदनुक-

१ वदप्रम् २ तन्नामीजे सद्वैति वर्तमाना ३ निर्मूलं ४ वदये सिमेव मे ५ अस्मिन्वदने ६ परमान् ७ सुखिता ८ युष्मान्विता

म्पित ॥ ७० ॥ इतर प्राह—यद्येवमुपविश्य क्षण त्वया । श्रूयता यदहं वच्मि, श्रुत्वा तच्च समाचर ॥ ७१ ॥ अथोपविष्टे विश्रब्ध,
 तस्मिन्स प्राह चारमि । मन प्रह्लादयस्तस्य, वचोमिहितकाम्यया ॥ ७२ ॥ यदभ्यधायि भवता, नाथोऽन्यो नास्ति मेऽयुना । तत्र
 वायं यत स्वामी, तव वर्यो नृपोत्तम ॥ ७३ ॥ अयं हि भगवान्नाथो, सुवनेऽपि चराचरे । विशेषत पुनर्येऽत्र, भवने सति
 जतव ॥ ७४ ॥ येऽस्य किङ्करता यान्ति, नरा कल्याणभागिन । तेषामत्पेन कालेन, सुवन किङ्करायते ॥ ७५ ॥ येऽत्यन्तपापिन
 सत्त्वा, ये नैव मुलभाजनम् । ते वराका नरेद्रस्य, नामाप्यस्य न जानते ॥ ७६ ॥ ये भाविभद्रा दृश्यन्ते, सद्नेऽस्य महात्मन ।
 तेषा स्वकर्मविवरो, ददालत्र प्रवेशकम् ॥ ७७ ॥ वस्तुत प्रतिपद्यन्ते, तेऽमु नास्त्यत्र सशय । विशेषाजानते मुग्धा, पद्मोत्ते कथित
 मया ॥ ७८ ॥ तदेव नाथस्ते भद्र, जात एव नरेश्वर । यत प्रभृति पैत्येऽस्मिन्, प्रविष्टस्त्व सुपुण्यक ॥ ७९ ॥ केवल तु विदो
 पेण, मद्बचैल प्रपणताम् । यावज्जीविमय नाथो, भवता शुद्धचेतसा ॥ ८० ॥ विशेषत पुनर्येऽस्य, गुणास्त्वनवभोत्स्यसे । यथा यथा
 गदा वेदे, यास्यन्ति तव तानवम् ॥ ८१ ॥ अयं च तानवोपायोऽमीषा नाशे च कारणम् । भेषजत्रितयस्यास्य, परिभोग क्षणे
 क्षणे ॥ ८२ ॥ तत्सौम्य ! स्वीयतामत्र, भवने मुक्तसर्शयम् । त्वया त्रयमिदं युक्त्या, शुद्धानेन प्रतिक्षणम् ॥ ८३ ॥ ततस्त्व दलितार्शो-
 पयोगव्रातो नरेश्वरम् । विशेषत समाराध्य, भविताऽसि नृपोत्तम ॥ ८४ ॥ इयं च तदया तुभ्य, दास्येतदिने दिने । किमत्र बहुनो-
 चेन ? भोक्तव्य भेषजत्रयम् ॥ ८५ ॥ तत प्रह्लादित स्वान्ते, वचनैस्तस्य कोमले । स्वावृतमुररीकृत्य, स एव द्रमकोऽज्वरीत् ॥ ८६ ॥
 इदं नाथापि शक्नोमि, पापस्यहं कदत्रकम् । अन्यत्तु यमया किञ्चित्, कर्त्तव्यं तत्समादिश ॥ ८७ ॥ तच्छ्रुत्वा स्फुरित चित्ते, धार्म-

१ नेऽत्र प्र २ मुग्धा विशेषयात् पथाज्जानत इति दुग्ध मयोक्तं प्राक् ३ प्रासादे ४ योऽस्त्य स्मिन् प्र ५ मद्बचस्तत् प्र ६ क्रियाविशेषणम्

बोधकृते तदा । शुद्धेन प्रयमित्युक्तं, किमेव वत भार्यते ॥ ८८ ॥ आ ज्ञातमेव तुच्छत्वादेव चिन्तयते इति । भोजनत्याजनार्थो मे, सर्वोऽयं विस्तरो गिराम् ॥ ८९ ॥ द्विष्टचित्ता जगत्सर्वं, मन्यन्ते दुष्टमानसम् । शुद्धाभिसन्ध्यं सर्वं, शुद्धचित्तं विजानते ॥ ९० ॥ ततो विह्वल्य तेनोक्तं, मा भैशीभद्र ! किञ्चन । नाधुना त्याज्यामीदमन्नमेधि निराकुल ॥ ९१ ॥ अहमत्याजयं पूर्वं, तवैव हितकाम्यया । यदि नो ते गते तुभ्यः, तूष्णींभावोऽत्र मे मत ॥ ९२ ॥ यच्चैतदुपदिष्टं ते, प्राक् कर्त्तव्यतया मया । तदत्र भवता किञ्चित्, किं सम्यगवधारितम् ? ॥ ९३ ॥ सोऽप्रवीन्नेव तनाथ !, किञ्चित्सलक्षितं मया । केवलं पेशलालपैस्तावकैर्मोदितो हवि ॥ ९४ ॥ अज्ञातपरमार्थोऽपि, सता नूनं सत्पत्नी । चेतोऽतिमुद्वलेन, प्रीणयत्येव देहिनाम् ॥ ९५ ॥ अन्यत्र चेतसो न्यासो, नयने तव समुल्ले । विशलेकेन कर्णेन, यनो यातीवरेण मे ॥ ९६ ॥ यथात्र मनसो नाथ !, वैधुर्ये मम कारणम् । तत्साम्प्रतं भयापर्यायान्, कथयामि निराकुल ॥ ९७ ॥ यदा स्मरारितं पूर्वं, भवद्भिः करुणापरैः । अहमन्नप्रदानार्थं, तदा मे हवि वर्त्तते ॥ ९८ ॥ लास्यत्येष कचिन्नीत्वा, मामकं भोजनं नर । तदाष्टतपशाद्राढं, ध्यात्वाऽचेतनतां गत ॥ ९९ ॥ यदा प्रबोधितं पद्मादञ्जनेन सुवत्सलैः । भवद्भिश्चिन्तितं तूर्णं, नश्यामीति तदा मया ॥ १०० ॥ यदा तु तोयपानेन, क्षीतीकृत्य घणुर्मम । कृतं सभाषणं नाथैस्तदा विश्रम्भमागत ॥ १ ॥ चिन्तितं च मया योऽयं, समैव मुपकारकः । स महाभूतिसपन्नः, कथं स्यादन्नहारकः ? ॥ २ ॥ विर्युञ्जोदं गृहाणेदं, यदा नाथैः प्रजल्पितम् । तदा किं करवाणीति, चित्तेनाकुलतां गत ॥ ३ ॥ नैष तावत्स्वयं लप्ति, त्याजयत्येव केवलम् । त्वत्कुं नैतच्च शक्नोमि, किं वदामि तदुत्तरम् ? ॥ ४ ॥ सत्यस्मिन् रेदि मे भोग्यमित्युक्ते दापितं त्वया । तदास्वादात्पुनश्चात, मर्मोयमतिवत्सल ॥ ५ ॥ तत् किमस्य वचं कुर्वन्, मुञ्चामीदं स्वभोजनम् ? ।

मरिच्ये ननु सुक्तेऽस्मिन्, मूच्छयाऽऽबुलचेतन ॥ ६ ॥ अयं वक्ति हितत्वेन, शक्तोऽस्म्यस्य न मोचने । अहो व्यसनमापन्न, ममेदम्
 तितुम्भारम् ॥ ७ ॥ एवमाकुलचित्तस्य, यत्राथैवहु भाषितम् । तन्मे धृतघटस्येव, लुठित्वा पार्श्वतो गतम् ॥ ८ ॥ नाधुना त्याज्यार्थमिति,
 भवद्विज्ञातमानसै । इदानीं पुनरादिष्टे, मनाङ् जातो निराकुल ॥ ९ ॥ तद् ब्रूत साम्प्रत नैयाः !, कृतव्य पापकर्मणा । यन्मयेदृश
 चित्तेन, येनाहमवधारये ॥ १० ॥ तदाकर्ण्य दयाऽऽन्येन, यदुक्तं प्राक् समासत । सविस्तरतर तस्यै, तत्पुन प्रतिपादितम् ॥ ११ ॥
 ततोऽखनजलानाना, नरेद्रस्य विशेषत । प्रायोऽक्षातगुण ज्ञात्वा, तं प्रतीदमभाषत ॥ १२ ॥—अहं तात ! नरेन्द्रेण, प्रागादिष्टो यथा
 त्वया । योग्येभ्य एव दातव्य, मदीय भेषजत्रयम् ॥ १३ ॥ अयोग्यदत्त नैवैतदुपकार प्रकल्पयेत् । प्रत्युतानर्थसतान, विदधाति विशेषत
 ॥ १४ ॥ मया पृष्ट तदा नाथ !, कथं ज्ञास्यामि तानहम् । तव प्रत्युक्तवान् राजा, तेषामाल्यामि लक्ष्णम् ॥ १५ ॥—ये तावदस्य
 नाद्यापि, रोगिणो योग्यता गता । स्वकर्मविवरस्तेषां, न गृहेऽत्र प्रवेदक ॥ १६ ॥ सोऽप्यादिष्टो मया पूर्व, ये योग्या भेषजत्रये । प्रवे
 दनीयास्ते नाम्ये, भवनेऽत्र त्वया नरा ॥ १७ ॥ प्रविष्टा अपि ये दृष्ट्वा, मोदन्ते नैव मद्बहम् । येषां न मामिका दृष्टिविशेषेण निरीक्षिका
 ॥ १८ ॥ ते ह्ययद्वारपालेन, स्यु कथञ्चित्प्रवेदिताः । त्वयाऽपि लिङ्गतो ज्ञात्वा, वर्जनीया प्रयत्नत ॥ १९ ॥ ये मन्मन्दिरमालोक्य,
 जायन्ते हृष्टचेतना । रोगिणो भाविभद्रत्वात्रिषेऽहं विशेषत ॥ २० ॥ स्वकर्मविवरानीता, ये मया च विलोकिता । ते ज्ञेयास्तितय-
 स्यास्य, पात्रभूतास्त्वया नरा ॥ २१ ॥ तेषां तु निकर्षस्थानमिदमेवौपधन्यम् । प्रयुज्यमान स्वगुणै समर्हेतरकारकम् ॥ २२ ॥ येभ्योऽदो

१ दुःखम् २ दृष्टपटस्येव प्र ३ मीद प्र ४ शक्तो प्र ५ यूय प्र ६ तथा ७ रोगिणो ८ घट ९ सङ्गुणानां समहे दोषाणां नाशे
 १ भेषजत्रयम्

नेन ते निस्ते, प्रयुक्त गुणशररम् । अटुङ्गतो विदोषेण, ते सुसाध्या प्रकीर्तिता ॥ २३ ॥ ये नादित प्रपद्यन्ते, बलाद्येषा विगाल्यते ।
 कालाभ्येण ते स्तेया, दृष्टुसाध्यास्तथाऽनुगा ॥ २४ ॥ येभ्यो न रोचतेऽत्यर्थं, न क्रामति नियोजितम् । द्वेष्टारो दायकेऽप्यस्य, ते त्व-
 माध्या नराधमा ॥ २५ ॥ तदेतन्मजराजेन, मम यत्सम्प्रदायितम् । तेन ते कृच्छ्रसाध्यत्व, लक्षणेन विभाव्यते ॥ २६ ॥ अन्यच्च ये
 प्रपद्यन्ते, भाग्नोऽनु नरेत्तरम् । यावज्जीव विदोषेण, नाय नि शङ्कमानसा ॥ २७ ॥ अचित्यवीर्यसपूर्णा, नि शेषगदवैहिणी । तेषामेव
 गुणं धत्ते, मदीया भेषजक्रिया ॥ २८ ॥ युग्मम् । अतस्त्य प्रतिपद्यस्य, नायत्वेन नृपेक्षमम् । भावसार महात्मानो, भस्तिप्राह्या यत
 स्मृता ॥ २९ ॥ अनन्तामात' रोगात्ता, भक्तिलोऽनु नृपेक्षमम् । प्रपद्य स्वाभिभावेन, हृष्टा जाता कृतर्किया ॥ ३० ॥ बलिनस्ता-
 दरा रोगा, अपग्न्ये लम्पट मन । महायत्र विना नात्र, लैक्ष्यते गदसक्षय ॥ ३१ ॥ तद्वत्स' प्रयतो भूत्वा, कृत्वा स्व निश्चल मन ।
 विररा निरागुणोऽत्रैव, रिनिते रानमन्दिरे ॥ ३२ ॥ आदाय फन्यकाहस्तात्प्रयुञ्जान क्षणे क्षणे । भेषजत्रयमेतत्स्व, कुरुष्वारोग्यमात्मन
 ॥ ३३ ॥ युग्मम् । ततमपधति भावेन, गृहीत तेन तद्वच । तेनापि तदया तस्य, विहिता परिचारिका ॥ ३४ ॥ तत कृत्वैकदेशेन,
 भिक्षापात्रमारतम् । तदेन पालयन् काल, क्रियन्मपि सस्यित ॥ ३५ ॥ ददाति तदया तस्मै, त्रितय तदहर्निशम् । कदने मूर्च्छित
 म्याम्, केन तत्र नादर ॥ ३६ ॥ प्रायेण बहु भुङ्क्षेऽसौ, तन्मोहेन दुभोजनम् । यत्पुनस्तदायादत्त, तद् ब्रजल्युपदर्शिताम् ॥ ३७ ॥
 अत्रापि य तथा प्रोजो, निधत्ते नेत्रयो कचिन् । तच्च तीर्थोदक पातु, तद्वचसे प्रवर्त्तते ॥ ३८ ॥ महाकल्याणक दत्त, सभ्रमेण तथा

१ तस्या नरा प्र २ रंमग्नयतयोक् ३ र्वाहण ४ विहितीपधक्रिया ५ लक्षते पा ६ आदरवान् ७ सेवाकारिणी ८ पानम् ९ यत्तु तदयया प्र
 १० व्यग्रनताम् ११ तद्वत्सम्प्र

यद्वा । भुक्त्वाऽल्पं हेलया शेषं, कर्परे निदधाति स ॥ ३९ ॥ तत्सान्निध्यगुणाच्च, तस्यात्र सप्रवर्द्धते । अदतोऽहर्निशं तस्मान्निद्रा नैव
 प्रपद्यते ॥ ४० ॥ ततो गाढतरं तुष्टो, दृढं दृष्ट्वा स्वभोजने । न चासौ तद्विजानीते, यन्माहात्म्येन वर्द्धते ॥ ४१ ॥ केवलं तत्र गृह्णात्मा,
 त्रितये शिथिलादरं । जानन्नपि न जानाति, कालं नयति मोहित ॥ ४२ ॥ अहर्निशमप्यथ तद्बुद्धानं कुक्षिमानतं । त्रितयेऽनादरा
 स्वाधी, न रोगोच्छेदभाजनम् ॥ ४३ ॥ तावन्मात्रेण भुक्तेन, किं तु तस्य गुणो महान् । कृतस्त्रयेण ते रोगा, आनीता तेनैव याव्येताम्
 ॥ ४४ ॥ तथाप्यात्मज्ञताऽभावाद्बुत्वणत्वादप्यर्थं । कचिद्विकारमात्मीयं दर्शयन्ति शरीरेके ॥ ४५ ॥ कचिच्छूलं कचिद्वाहं, कचि
 मूच्छं कचिज्वरं । कचिच्छर्दिं कचिज्वाह्यं, कचिद् हृत्पार्श्ववेदना ॥ ४६ ॥ कचिदुन्मावसन्तापं, पथ्ये कचिदरोचकं । ते रोगैर्वि
 त्रियापन्ने, शरीरस्य प्रजायते ॥ ४७ ॥ युग्मम् । कदाचित्पद्या दृष्ट्वा, तं विकारैरुपद्रुतम् । आनन्दन्तं कृपोपेता, सचिन्त्येत्यमभापत
 ॥ ४८ ॥—कथितं तात ! तातेन, यदन्नं तव वल्लभम् । एतन्निमित्तका सर्वे, रोगास्तवशरीरेके ॥ ४९ ॥ तथापि दृष्टवृत्तान्ता, सा भूदा
 दुलता तव । तद्ब्रूयस्व तं दृष्ट्वाऽपि, भवन्तं नैव धारये ॥ ५० ॥ परमस्वास्थ्यदेतौ ते, शैथिल्यं भेषजत्रये । एतसु रोचते शुभ्यं, सर्वस
 न्तापकारणम् ॥ ५१ ॥ अधुना क्रन्दतो नास्ति, हेतुः स्वास्थ्यस्य कारकः । अपथ्येऽप्यर्थं सक्तानां, न लगत्येव भेषजम् ॥ ५२ ॥ अप-
 वादो ममाप्यत्र, यतस्ते परिचारिका । प्रत्यहं न च शक्नोमि, कर्तुं स्वास्थ्यं तवाधुना ॥ ५३ ॥ इतरं प्राह—यदेव, वारणीयस्त्वयाऽमुत ।
 अभिलाषातिरेकेण, न त्यक्तुं स्वयमुत्सहे ॥ ५४ ॥ कदाचित्स्वत्प्रभावेण, स्लोकस्तोकं विमुञ्चत । सर्वत्यागेऽपि शक्तिर्मे, कदम्बस्य भवि
 ष्यति ॥ ५५ ॥ साधु साधूदित भैद्र ! युत्तमेवन्द्यादृशाम् । इत्युक्त्वाऽधिकमन्नं त, सा कदम्बं न्यवारयत् ॥ ५६ ॥ ततस्तत्परिहारेण,

रोगा यान्त्य तानवम् । १ जायतेऽधिका पीडा, लैगलङ्गे च भेषजम् ॥ ५७ ॥ केवल सा यदाऽध्यर्णे, तदा पथ्येन तिष्ठति । अपथ्य
 मत्स्यभाति, जायते तेन यार्यता ॥ ५८ ॥ यदा तु सा विदूरस्था, लाम्पट्यात्तत्कदन्नकम् । भूरि निर्भेषज सोऽत्ति, तेनैजीर्णेन पीडयते
 ॥ ५९ ॥ इतः तदया तेन, धर्मयोधकरेण सा । प्रागेवाशेपलोवस्य, पालकत्वे नियोजिता ॥ ६० ॥ साऽनन्तसत्त्वसङ्घातव्यापारकरणो-
 यता । तन्मूले एनिदेवाऽस्ते, शेषकाल सँ मुक्कल ॥ ६१ ॥ अपथ्यमक्षणाऽऽसक्त, स केनचिद्वारित । विकारैर्योध्यते भूयस्ते द-
 रास्ते च मेण्डका ॥ ६२ ॥ कदाचित्पीडितो दृष्टो, धर्मबोधकरेण स । सोऽवादीत् किमिदं भद्रं, स चाशेष न्यवेदयत् ॥ ६३ ॥ इय
 हि तदया नित्य, न मत्पार्थेऽनतिष्ठते । तद्वैयत्याच्च मे रोगा, प्रभवन्ति विशेषत ॥ ६४ ॥ तस्मान्नाथास्तथा यूय, कुरुष्व यत्नमुत्तमम् ।
 यथा पीडा न मे देहे, स्वप्नातेऽप्युपजायते ॥ ६५ ॥ स ग्राह—वत्स ! ते पीडा, जायतेऽपथ्यसेवनात् । इय तु तदया व्यप्रा, कर्मात्त
 रनियोगत ॥ ६६ ॥ या धारण विधत्ते ते, सदैवापथ्यमभत । यदि स्यात्तादृशी काचित्, क्रियते परिचारिका ॥ ६७ ॥ केवल त्वम-
 नात्मज्ञ, पथ्यसेवापराधुन । वदन्नमक्षणेणुत्तस्तस्य किं करवाणि ते ? ॥ ६८ ॥ इतरत्त्वाह—मा मैव, नाथा ! वदत साम्प्रतम् ।
 मैनाह युष्मदादेश, लक्ष्यामि कथञ्चन ॥ ६९ ॥ तदाकर्ण्य मनाग् ध्यात्वा, क्षणमात्रमवोचत । धर्मबोधकरस्तस्मै, हितायोद्यतमानस
 ॥ ७० ॥ अग्नि मे वचनायत्ता, सद्बुद्धिनाम दारिका । ता ते करोमि निर्व्यप्रा, विशेषपरिचारिकाम् ॥ ७१ ॥ सा हि सनिहिता नित्य,
 पथ्यापथ्यविधचिका । तुभ्यमेव मया दत्ता, मा कार्षींश्चित्तवैकुम्भम् ॥ ७२ ॥ केवल सा विशेषज्ञा, वैपरीत्यविधायिनाम् । अनादरवता
 पुमा, नोपचाराय वत्तते ॥ ७३ ॥ यदि तेऽस्ति सुखाकाङ्क्षा, दुःखेभ्यो यदि ते भयम् । तत सा वक्ति यत्किञ्चित्, कर्तुं युक्त तदेव ते

॥ ७४ ॥ एष एव ममादेशो, यत्तदादेशवत्तनम् । तस्यै न रोचते यस्तु, नैव मह्यं स रोचते ॥ ७५ ॥ अनेककाययुक्तापि, तस्या कचि
 देत्य ते । प्रतिजागरण भद्र !, करिष्यत्यन्तराऽन्तरा ॥ ७६ ॥ केवल परमार्थस्ते, कथ्यते हितकाम्यया । सद्बुद्धौ सतत यत्र, वर्तय
 सुरमिच्छता ॥ ७७ ॥ ये मूढा सम्यगाराध्य, सप्रसादो न कुर्वते । एना तेषा न राजेन्द्रो, नाह नाय प्रसीदति ॥ ७८ ॥ अप्रसा
 दहता नित्य, जायते दुःखभाजनम् । ते यतोऽयो न लोकेऽपि, हेतुरस्ति सुखप्रद ॥ ७९ ॥ स्वाधीना वृत्तते यस्माद्दुरस्या मद्विषादय ।
 तवेय सुखहेतुत्वे, तस्मादाराधुमहसि ॥ ८० ॥ एव भवतु तेनोक्ते, कृता सा परिचारिका । तत प्रयुति निश्चिन्तो, धर्मयोधकरोऽभवन्
 ॥ ८१ ॥ यावदास्ते विनायेपा, कस्तिचित्तस्य पार्श्वेगा । तावद्यत्तत्र सपत्र, तद्विद्वानीं नियोधत ॥ ८२ ॥ अतिलौल्येन य पूर्वं, एतद्वन्नपि
 न गृह्यति । फवत्र भूरि नैवास्ति, तस्य चित्तापि तद्रता ॥ ८३ ॥ पूर्वाभ्यासात् कचिदुद्धे, केवल धृतिफारणम् । जायते न च तत्स्यारध्य,
 विद्वन्याद् गृह्यभावत ॥ ८४ ॥ योऽकार्पादुपरोधेन, महता भेपनयम् । स्वयं तस्य बलात्तस्मिन्, अभिलापोऽभिवर्द्धते ॥ ८५ ॥ अहिते
 गृह्यभावेन, हिते चाभिविवेशत । यत्तदा तस्य सपत्र, तवेदमभिधीयते ॥ ८६ ॥—धायन्ते नैव ते रोगाः, शरीर जातवानवा । याऽपि
 पीडा भवेन् वापि, साऽपि शीघ्र निवर्तते ॥ ८७ ॥ विज्ञातश्च मुखास्वादो, नष्टा धीमत्सरूपता । गाढ च वर्तते तोष, स्वस्यत्वात्तस्य
 वेतसि ॥ ८८ ॥ अयदाऽस्य तद्द्वेष्टेन, मनसा रहसि स्थित । सद्बुद्ध्या सार्द्धमेव स, जल्पति स्म निराकुलः ॥ ८९ ॥—भद्रे ! किमिदमा
 श्रयं, शरीरे मम वसते । एतद्दुःखाकर पूर्वं, यत्सुखाकरतां गतम् ? ॥ ९० ॥ सा प्राह ज्ञातमेतत्ते, सम्यक्पथ्यनियेवणात् । समस्तदोषमू-
 लेऽस्मिन्नहिते लौल्यवर्जनम् ॥ ९१ ॥ मैत्सान्निध्याच्च ते मद्र !, मुखानस्य कदम्बकम् । प्रागभ्यासवशाच्चित्ते, लज्जाऽत्यर्थं प्रजायते ॥ ९२ ॥

लज्जया तस्य सम्भोगोऽस्मादस्य प्रकाशते । ततश्च गृह्य(द्वल)योगेन, कामचारो निवर्तते ॥ ९३ ॥ ततस्तद्गुक्तमप्यङ्गे, नालर्थं सेगवर्द्धनम् ।
 तेनैवाऽऽश्वादमेवेणा, नाता तत्र मुखासिका ॥ ९४ ॥ इतरस्त्वाह—यद्येव, सर्वथाऽपि लज्जाम्यहम् । अद कदन्न मे येन, जायते सुख-
 मुमम् ॥ ९५ ॥ सा द्वाह—युयते किं तु, सम्यगालोन्य सत्यज । मा भूते स्नेहदोयेण, प्रागिवाऽऽकुलता पुन ॥ ९६ ॥ यदि त्यक्ते
 पुनस्तेऽग्न, स्नेहाद्यधोऽनुवर्तते । ततोऽप्यागो वर कस्मान् ? स्नेहोऽस्मिन्नोर्गवर्धक ॥ ९७ ॥ अत्याल्पमभृतोऽप्येतद्देवजत्रयसेवनात् ।
 मान्त्राणं याप्यता तेऽग्नि, साऽपि चालन्तदुलभा ॥ ९८ ॥ सर्वत्याग पुन कृत्वा, य स्यात्तदभिलापुक । याप्यतामपि नामोति, स महा
 गोहदोषत ॥ ९९ ॥ तदेतत्सम्यगालोच्य, यदि चेतसि भासते । ततोऽस्य सर्वथा त्यागो, युज्यते कर्तुमुत्तमै ॥ १०० ॥ सद्गुद्वेस्तद्वच
 धृत्या, मनाग् दौलधित मन । तस्य किं फलवाणीति, नास्ति सम्यग् विनिश्चय ॥ १ ॥ अथवा परिभुज्योर्बैमहाकल्याणक धनु । तत्
 कदन्न ततस्तेन, प्रादित लीलया किल ॥ २ ॥ तत सदनतृप्तत्वात्, सद्गुद्वे सन्निधात । ततश्च तैर्गुणैश्चित्ते, तदानीं प्रतिभासते
 ॥ ३ ॥—अहो कुथितमत्यर्थं, लज्जनीय मलविलम् । वीभत्स विरस निन्या, सर्वदोषौघभाजनम् ॥ ४ ॥ इद मे भोजन मोह-
 न्मथाऽपि न निरसते । नैनस्यागाहते मन्ये, निर्व्यग्रं सुखमाप्यते ॥ ५ ॥ युमम् । त्यक्तेऽपि पूर्वलौल्येन, कदाचिन्मे स्मृतिर्भवेत् । स
 दुदगा साऽपि दु त्रीषरारिणीति निवदितम् ॥ ६ ॥ अत्यक्ते दु राजलधो, सर्वदा स्वेयमजसा । तदत्र किं करोमीति, पापोऽह सत्त्वव-
 णित ? ॥ ७ ॥ अथवा—त्रिभैने त्रियते मोहादालजालविचित्तनै । मुग्धामि सर्वथाऽपीद, यद्वाक्य तद्वाविष्यति ॥ ८ ॥ यद्वा किमत्र
 यद्वात्र ? न भवत्येव मे स्मृति । को नाम रायमामाद्य, स्मरेचण्डालरूपताम् ? ॥ ९ ॥ एव निश्चित्य तेनोक्ता, सद्गुद्वि क्षालयस्व मे ।

भद्रे ! भाजनमेतत्स्व, हित्वा सर्वं कद्ब्रूकम् ॥ १० ॥ तथोक्त—पृच्छयता तावद्धर्मबोधकरस्त्वया । काले न विप्रिया याति, सम्यगालोच्य
 यत् कृतम् ॥ ११ ॥ तत सदैव सद्बुद्ध्या, धर्मबोधकरातिके । गत्वा सर्वोऽपि वृत्तान्तस्तेन तस्मै निवेदित ॥ १२ ॥ साधु साधु कृत
 भद्र !, धर्मबोधकरोऽब्रवीत् । केवल निश्चय कार्यो, येन नो यासि हास्यताम् ॥ १३ ॥ सोऽवादीत् किमिदं नाथा !, भूयो भूयो विक-
 ष्यते । एष मे निश्चयस्तस्मिन् मनोऽपि प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥ ततोऽशेषजनैः सार्द्धं, पर्यालोच्य विचक्षण । अत्याजयत्स तत्पात्र, सज्जलै
 पर्यशोधयत् ॥ १५ ॥ महाकल्याणवस्योऽबैस्तत् पुनः पर्यपूरयत् । प्रभोवातिशयात्तत्र, दिने वृद्धिमकारयत् ॥ १६ ॥ धर्मबोधकरो हृष्टस्तदया
 प्रमदोद्बुद्धः । सद्बुद्धिर्वर्द्धितानदा, मुदित राजमन्दिरम् ॥ १७ ॥ प्रवृत्तञ्च जने वादो, योऽयं राज्ञाऽवलोकित । धर्मबोधकरस्तेष्टस्तदयापरि-
 पालित ॥ १८ ॥ सद्बुद्ध्याऽधिष्ठितो नित्यमपध्यत्यागकारक । भोगजत्रयसेवित्वाद्रोगैर्धैर्यमुक्तकल्पक ॥ १९ ॥ स नो निष्पुण्यक किं तु,
 महात्मैव सपुण्यक । ततस्तदैव सजात, नामास्येति सपुण्यक ॥ २० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । कुत पुण्यविहीनाना, सामग्री भवतीदृशी ? ।
 जन्मवारिद्र्यभाग् नैव, चक्रवर्त्तित्वभाजनम् ॥ २१ ॥ सद्बुद्धिस्तदयायोगासिंघति राजमन्दिरे । ततः प्रभृति यत्तस्य, सपन्न तन्निबोधत
 ॥ २२ ॥ अपध्याभावतो नास्ति, पीडा देहे परिस्फुटा । कचित्सूक्ष्माऽल्पकाला च, यदि स्वात्पूर्वदोषजा ॥ २३ ॥ ततः स्वयं गताकाङ्क्षो,
 लोकन्यापारश्च यधी । विधत्ते विमलालोक, नेत्रयोरञ्जनं सदा ॥ २४ ॥ तत्त्वप्रीतिकरं तोय, पिवत्यभ्रान्तमानस । महाकल्याणकं मुक्ते,
 तत्सद्ब्रह्मनारातम् ॥ २५ ॥ ततो बलं घृति स्वास्थ्यं, कान्तिरोजः प्रसन्नता । बुद्धिपाटवमक्षाणां, वर्द्धतेऽस्य प्रतिक्षणम् ॥ २६ ॥ ना-
 द्यापि सम्यगारोग्यं, बहुत्वाद्रोगसन्तते । जायते केवलं देहे, विशेषो दृश्यते महान् ॥ २७ ॥ न प्रेतभूत प्रागासीद्वाढ बीभत्सदशनः ।

न गगनेष मपन्नो, मानुषाकारपाक ॥ २८ ॥ ये रोरभावे भावा प्रागभ्यस्तास्ते न सन्ततम् । तुच्छताहीयतालौल्यशोकमोहभ्र-
 मादय ॥ २९ ॥ त्रयोपभोगात्ते सर्वे, नष्टप्रायतया तदा । न बाधका मनाग् जातास्तेनासौ स्फीतमानस ॥ ३० ॥ अन्यदाऽत्यन्तह-
 प्राप्ता, सद्बुद्धिं परिगच्छति । भट्टे' त्रयमिदं लब्ध, भवैतत् केन कर्मणा ? ॥ ३१ ॥ तयोक्तं ताव' लभ्यते, सर्वेऽर्था देवपूर्वका । इति
 वाता नै तेन, दत्तमेतत् कश्चित्त्वया ॥ ३२ ॥ ततः स चिन्तयत्येव, वितीर्णं यदि लभ्यते । इदं सकलकल्याणकारण भेषजत्रयम् ॥ ३३ ॥
 इदानीं पारुषात्रेय, त्रयच्छामि विशेषतः । पुनर्न भ्रातरे येन, सपद्येतेदमक्षयम् ॥ ३४ ॥ तस्य चायमैवष्टम्भो, राजराजावलोकित ।
 धर्मयोपररम्येष्टन्नाद्यापरिपूजित ॥ ३५ ॥ श्रूयितं सबलैकेन, सद्बुद्धेर्गोडवज्रम् । अहं सपुण्यकस्तेन, लोके वत्तं किलोत्तम ॥ ३६ ॥
 युगम् । ततश्च—यदि मां कश्चिद्गमय, प्रार्थयिष्यति मानव । तदास्यामीति मन्वानो, दिक्सुरत्येष विप्रति ॥ ३७ ॥ अत्यन्तं निर्गुणोऽप्यत्र,
 मदन्नि गृहगौरव । नूनं सनायते गर्वी, यथाऽयं द्रमकाधम ॥ ३८ ॥ तत्र ये मन्दिरे लोकास्ते सर्वे त्रयभोजना । तद्वलादेव नि-
 िगा, सनाता परमेश्वरा ॥ ३९ ॥ प्रविष्टमात्रा ईदयन्ते, तादृशा येऽपि नि स्वका । तेऽयेभ्य एव तद् भूरि, लभन्ते भेषजत्रयम्
 ॥ ४० ॥ तन्नो न कश्चित्तमूले, तदर्थमुपतिष्ठते । स दिक्षु निक्षिपद्भुक्त्युचिमानं प्रतीक्षते ॥ ४१ ॥ स्थित्वाऽपि कालं भूयासमलब्धप्रार्थ-
 क्तमतः । सद्बुद्धिं पुनरत्येष, तदर्थं परिगच्छति ॥ ४२ ॥ सा प्राह—भद्र ! निगत्य, घोषणापूर्वकं त्वया । दीयता यदि गृहीषु, केचित्स्यादति
 गुह्यम् ॥ ४३ ॥ ततोऽसौ घोषयत्युर्मदीय भेषजत्रयम् । लोका' गृहीत गृहीत, गृहे तस्मिन्नटाक्यते ॥ ४४ ॥ ततः पूत्कुर्वतस्तस्माद्,
 गृहीपुरविगुह्यता । ये तत्र तद्विधा केचिद्, अन्येषां तु हृदि स्थितम् ॥ ४५ ॥ अहो प्राग् दृष्टदारिद्र्यो, रोरोऽयं मत्तता गत । राज-

जियक्रीहमाणमाया जियलोहा तेण ते जिणा वृत्ति । अरिणो हता रय हता अरिहता तेण वृत्ति ॥ १०७६ ॥

चित्रासया साग्रतमिदमाह—
१०७७ ॥

क्रित्तमि क्लृप्ताणि सदेवमणुआसुरस्त लोगस्त । दसणनणचारस्त तवावजा ॥ १०७८ ॥
व्याख्या—कीर्तयिष्यामि नामभिर्गुणैश्च, किम्भूतान् !-कीर्तनीयान्, स्तवाहार्नित्यर्थः, कस्येत्यत्राह-सदेवमणुज्यासुर-
लोकस्य, त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति-'दर्शनज्ञानचारित्राणि' मोक्षहेतूनि (निति), तथा 'तपोविनय' दर्शितौ च,
तत् तप एव कर्मविनयाद् विनय', इति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥

तत्र तप एव कर्मविनयाद् विनयः, इति गाथाः ॥ १०७७ ॥
 नञ्वीसति य सया उसभाईआ उ भणमाणा उ । अविस्वगहणा पुण एवयमहाविदेहेसु ॥ १०७८ ॥

होऽपि वेदितव्य इति गायथ ॥ १०७८ ॥

कसिण केवलकप्प लोग जाणति तद्दय पासत । कवलचारत्तमाणा तन्हे तत्तमवुत्ता दुक्का उक्ता च-“सामर्थ्ये वर्णनाया व्याख्या—‘कृत्स्न’ सम्पूर्ण ‘केवलकल्प’ केवलोपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च-“सामर्थ्ये वर्णनाया च, छन्दने करणे तथा । औपम्ये चाधिवासे च, कल्पशब्द विद्वुधा ॥ १ ॥” ‘लोक’ पञ्चास्तिकायात्मक जानन्ति विशे-

व्याख्या—आह—उक्तप्रयोजनसद्भावादुपन्यासोऽप्येवमेव किमिति न कृत इति, अत्रोच्यते, आसेवनयाऽयमेव प्रथमस्थाने कार्य इति ज्ञापनार्थं, तत्र कलहो—भण्डन, ततश्चाप्रशस्त कोपाद्यौदयिकभावेत, तत्करणशील कलहकर इति, एव डमरादिष्वपि भावनीय, नवर वाचिक कलह, कायवाङ्मनोभिस्ताडनादिगहन डमर, समाधान—समाधि स्वास्थ्य न समाधिरसमाधि—अस्वास्थ्यनिवन्धना सा सा कायादिचेष्टेत्यर्थ, अनेनैव प्रकारेणानिर्वृतिरिति, एषोऽप्रशस्त, तुशब्द स्यावधारणार्थत्वादेप एव जात्यपेक्षया न तु व्यक्त्यपेक्षेयति, अत एवाह—एवमादिविज्ञातव्य व्यक्त्यपेक्षयाऽप्रशस्तभावकर इति गार्थार्थ ॥ १०७४ ॥ साम्प्रत प्रशस्तभावकरमभिधातुकाम आह—

अन्त्यकरो अ हिअकरो किसिकरो गुणकरो जसकरो अ । अभयकर निवुइकरो कुलगर तित्थकरतकरो ॥ १०७५ ॥
व्याख्या—तत्रौघत एव विद्यादिर्य, उक्त च—‘विद्याऽपूर्वं धनार्जन शुभमर्थ’ इति, ततश्च प्रशस्तविचित्रकर्मक्षयोपशमादिभावत, तत्करणशीलोऽर्थकर, एव हितादिष्वपि भावनीय, नवर हित—परिणामपथ्यं कुशलानुबन्धि यत्किञ्चित्, कीति—दानपुण्यफला, गुणा—ज्ञानादय, यश—पराक्रमकृत गृह्यते, तदुत्थसाधुवाद इत्यर्थ, अभयादय प्रकटार्थ, नवरमन्त कर्मण परिगृह्यते, तत्फलभूतस्य वा ससारस्येति गार्थार्थ ॥ १०७५ ॥ उक्तो भावकर, अधुना जिनादिप्रतिपादनायाऽऽह—

१ अनादिमवाभ्यासादासेवनमप्रशस्तत्वैवादौ भवति, प्रशस्तस्य तु पञ्चादेवेति २ यतोऽसाविति ३ व्यक्तिसमुदायरूपत्वात् जातेस्तस्या प्रागुद्देशात्

अत्र व्यक्त्यपेक्षेयति

अपि कोहमाणमाया जियलेहा तेण ते जिणा हुति । अरिणो हता रय हता अरिहता तेण बुच्चति ॥ १०७६ ॥
व्याख्या—जितकोपमानमाया जितलोभा येन कारणेन तेन ते भगवन्त', किं?—जिना भवन्ति, 'अरिणो हता रय हता अरिहता तेण बुच्चति' ॥ १०७६ ॥ कीर्तयिष्यामीत्यादिव्याहते'त्यादिगाथादल यथा नमस्कारनिर्युक्तौ प्रतिपादित तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थ ॥ १०७६ ॥

चिरयासया साम्प्रतमिदमाह—

किं तेमि किं सज्जिं सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दसणनाणचरित्ते तवधिणओ दसिओ जेहि ॥ १०७७ ॥
व्याख्या—कीर्तयिष्यामि नामभिर्गुणैश्च, किम्भूतान्?—कीर्तनीयान्, सत्त्वाहानित्यर्थ, कस्येत्यत्राह—सदेवमनुष्यासुरलोकस्य, 'लोकस्येत्येति भाव, गुणानुपदर्शयति—'दर्शनज्ञानचारित्राणि' मोक्षहेतूनि (निति), तथा 'तपोमिनय' दर्शितो यै, तत्र तप एव कर्मविनयाद् विनय', इति गाथार्थः ॥ १०७७ ॥

न्यउधीसति य सग्गा उसभाईआ उ भणमाणा उ । अविसदग्गहणा पुण एरवपमहाविदेहेसु ॥ १०७८ ॥
व्याख्या—चतुर्विंशतिरिति सत्त्वा, ऋषभादयस्ते वक्ष्यमाणा एव, अपिशब्दग्रहणापुन' ऐरवतमहाविदेहेषु ये तद्ग्रहोऽपि वेदितव्य इति गाथार्थ ॥ १०७८ ॥

रुसिण केवलफप्प लोग जाणति तए य पासति । केवलचरित्तनाणी तग्गा ते केवली हुति ॥ १०७९ ॥

व्याख्या—'कृत्स्न' सम्पूर्ण 'केवलकल्प' केवलोपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—“सामर्थ्ये वर्णनाया च, छेदने करणे तथा । औपम्ये चाधिवासे च, कल्पशब्द विदुर्बुधा ॥ १ ॥” 'लोक' पञ्चास्तिकायात्मक जानन्ति विशेष-

परूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयो सम्पूर्णलोकविषयत्वे च बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवर-“निविशेप विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहण ज्ञानमेव सर्वत्रग द्वयम् ॥ १ ॥” इत्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूह्यमिति, यतश्चैव केवलचारित्रिण केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते केवलिनो भवन्ति, केवलमेवा यिद्यत इति केवलिन इतिकृत्वा । आह-इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम् ? उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकैव नियमत केवलज्ञानावासिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥ व्याख्याता तावद्लोकस्येत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निदिश्य(श्ये)ते-तत्र लोकस्योद्योत-करानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह-अशोभनमिदं लोकस्येति, कुत ? लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वात्मकत्वेन परिमितत्वात्, केवलोद्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकव्यापकत्वाद्, वक्ष्यति च-‘केवलियणाणलभो लोगलोग पगासेइ’त्ति, ततश्चौघत एवोद्योतकरान् लोकालोकयोर्वेति वाच्यमिति, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततश्चाकाशास्तिकायभेद एवालोक इति न पृथगुक्तं, न चैतदनापं, यत उक्तम्-‘पञ्चेत्थिकायमइओ लोगो’ इत्यादि । अपरस्त्वाह-लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि-ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकेकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवल्लोकशब्दप्रवृत्तेर्मा भूतदुद्योतकरेष्ववधिबिभक्षज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्यय, तद्व्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह । आह-यद्येव धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

यास्तु लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु मुधिकया(ये) धर्मार्थमवतरण-
 तीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीना तेषु सम्प्रत्यय, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरान-
 व्याहेति । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूत्कुनयम-
 तानुसारिपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह-जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने—
 ‘ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तार परम पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भव तीर्थनिकारत ॥ १ ॥’ इत्यादि, तदून न
 ते रागादिजेतार इति, अन्यथा कुतो निकारत पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवो ?, बीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्—“अज्ञान-
 पामुपिहित पुरातन कर्मबीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्त मुञ्चति जन्माङ्कुर जन्तो ॥ १ ॥” तथा—“दग्धे बीजे
 यथाऽत्यन्त, प्रादुर्भवति नादुर । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुर ॥ १ ॥” इति । आह-यद्येव जिनानित्येता
 वदेयास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना
 एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मन पर्यायज्ञानजिना छद्मस्थवीतरागाद्य, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदप-
 नोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यध्यदुष्टमेव । अपरस्त्वाह-अर्हत इति न वाच्य, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेके-
 णापरे भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोष इति । आह-यद्येव हन्त ! तर्ह्यर्हत एवेत्येतावदेवास्तु लोक-
 स्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थक, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह-केवलिन इति न वाच्य,
 यथोक्तस्वरूपानामर्हता केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यत्वात्, तथा च-सम्भवे

परूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चक्षुस्त्वावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे च बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवर-“निविशेष विशेषाणां ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेव सर्वत्र द्वयम् ॥ १ ॥” इत्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूह्यमिति, यतश्चैव केवलचारित्रिण केवलज्ञानिनश्च तस्मात् केवलिनो भवन्ति, केवलमेव विद्यत इति केवलिन इति कृत्वा । आह-इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम् ? उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकेव नियमत केवलज्ञानावाप्तिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥ व्याख्याता तावन्नलोकस्येत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निदिश्यते-तत्र लोकस्योद्योतकरानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह-अशोभनमिदं लोभस्येति, कुत ? लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वारमकत्वेन परिमितत्वात्, केवलोद्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकव्यापकत्वाद्, वक्ष्यति च-‘केवलियणालभो लोमालोग पगासेइ’ति, ततश्चौघत एवौद्योतकरान् लोकालोकयोर्वेति वाच्यमिति, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततश्चाकाशास्तिकायभेद एवालोक इति न पृथगुक्तं, न चैतदनार्थं, यत उक्तम्-‘पंचैत्थिकायमइओ लोगो’ इत्यादि । अपरस्त्वाह-लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि-ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकैकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवल्लोकशब्दप्रवृत्तेर्मा भूत्तदुद्योतकरेऽप्यधिबिभक्षज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्यय, तद्वचच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह । आह-यद्येव धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

यास्तु लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु मुधिकया(ये)धर्मार्थमवतरण-
 तीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीना तेषु सम्प्रत्यय, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरान-
 प्याहेति । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूत्कुनयम-
 तानुसारिपरिक्ल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह-जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने-
 'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तार परम पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भव तीर्थनिकारत ॥ १ ॥' इत्यादि, तन्नून न
 ते रागादिजेतार इति, अन्यथा कुतो नकारत पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवो !, वीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्-“अज्ञान-
 पासुपिहित पुरातन कर्मवीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्त मुञ्चति जन्माङ्कुर जन्तो ॥ १ ॥” तथा-“दग्धे बीजे
 यथाऽत्यन्त, प्रादुर्भवति नाङ्कुर । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुर ॥ १ ॥” इति । आह-यद्येव जिनानित्येता
 वदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना
 एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मन पर्यायज्ञानजिना छद्मस्थवीतरागाश्च, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदप-
 नोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्युक्तमेव । अपरस्त्वाह-अर्हत इति न वाच्य, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेके-
 णापरं भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वाच्च दोष इति । आह-यद्येव हन्त ! तर्ह्यर्हत एवेत्येतावदेवास्तु लोक-
 स्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थक, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह-केवलिन इति न वाच्य,
 यथोक्तस्वरूपानामर्हता केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यात्, तथा च-सम्भवे

व्यभिचारे च विशेषणमर्थवद्भवति, यथा नीलोत्पलमिति, व्यभिचाराभावे तु तदुपादीयमानमपि यथा कृष्णो भ्रमर शुक्लः चलाका इत्यादि(यत्) ऋते प्रयासात् कमर्थं पुष्पातीति !, तस्मात्केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह केवलिन एव यथोक्तस्वरूपा अर्हन्तो नान्य इति नियमनार्थमेवेद विशेषणमित्यनवयव, न चैकान्ततो व्यभिचारसम्भव एव विशेषणोपादानसाफल्यम्, उभयपदव्यभिचारे स्वरूपज्ञापने च शिष्टोक्तिषु तत्प्रयोगदर्शनात्, तत्रोभयपदव्यभिचारे यथा नीलोत्पलमिति, तथैकपदव्यभिचारे यथा आपो द्रव्य पृथिवी द्रव्यमिति, तथा स्वरूपज्ञापने यथा परमाणुरप्रदेश इत्यादि, यतश्चैवमत केवलिन इति न दुष्टम् । आह—यद्येव केवलिन इत्येतदेव सुन्दर, शेष तु लोकस्योद्योतकरानित्यादिकमनर्थकमिति, अत्रोच्यते, इह श्रुतकेवलिप्रभृतयोऽन्येऽपि विद्यन्त एव केवलिन, तस्मान्मा भूतेषु सम्प्रत्यय इति तत्प्रतिषेधार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यपि वाच्यमिति । एव व्यादिसयोगोपेक्षयाऽपि विचित्रनयमताभिज्ञेन स्वधिया विशेषणसाफल्यं वाच्यम्, इत्यल वित्तरेण, गमनिकामात्रमेतदिति । तत्र यदुक्तं 'कीर्तयिष्यामीति तत्कीर्तनं कुर्वन्नाह—

उत्सभमजिभ च वदे सभवमभिणदण च सुमइ च । पउमप्पह सुपास जिण च चदप्पट वदे ॥ २ ॥ सुविहि च पुप्फदत सीअल सिज्जस चासुपुब्ब च । विमलमणत च जिण धम्म सति च वदामि ॥ ३ ॥ कुयु अर च माह्लि वदे मुणिसुव्वय नभिज्जिण च । वदामि रिट्ठनेमि पास तह वट्ठमाण च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

एतास्त्रिस्रोऽपि सूत्रगाथा इति, आसा व्याख्या—इहाहता नामानि अन्यर्थमधिकृत्य सामान्यलक्षणतो विशेषलक्षणतश्च

ताओ भणिआओ—मम पुत्तो भविस्सइ सो जोषणत्थो एयस्सऽसोगवरपायवस्स अहे ववहार तुब्भ छिदिहि, ताव एगा-
इयाओ भग्गइ, इयरी भणइ—एव भवतु, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जउत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-
दभगुणेणत्ति सुमई ॥ इयाणि पउमप्पहो—तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्—इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्येव प्रभा
यस्यासी पद्मप्रभ, सर्व एव जिना यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०८२ ॥

द्वारया—पंचछ ॥ गच्छमगए देवीए पउमसयणमि डोहलो जाओ, त च से देवयाए सज्जिय, पउमवण्णो य भगव,
तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थ ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यैघतो नामान्वर्थ—शोभनानि पार्थान्यस्येति सुपार्थ, सर्व
एव च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभिधित्सुराह—

गच्छमगज जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

द्वारया—गच्छमगए जणणीए तित्थगराणुभायेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति । एव सर्वत्र सामान्याभिधान

१ ते भनिते—मम पुत्रो मरिष्यति स यौवनस्य पृतस्याशोकवरपादपस्याधो व्यवहार युवयो छेत्स्यति तावदेकत्र भवत, इतरा मणति—एव भवतु, पुत्र
माता नेप्पत्ति, व्यवहारमिच्छतामिति मणत्ति, ज्ञाया तस्यै दच, एवमादिगमगुणेनेति सुमति । इदानीं पद्मप्रभः २ पश्चार्थ ॥ गमगते देया पद्मप्रयने दोहदो
जातः, तए तस्य देयताया सन्निध, पद्मपर्णेश्व भगवाच्, तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्थ—गर्भगते जनन्यास्तीथरानुभावेन शोभनौ पा र्थ जातायिति,

इदानीं सम्भयो-तस्योपतोऽभिधाननिबन्धन-सम्भवन्ति प्रकरणेण भवन्ति चतुस्त्रिंशदतिशयगुणा अस्मिन्निति सम्भव , सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषबीजाभिधितयाऽऽह-

अभिसम्भूता सासत्ति सम्भवो तेण वुचई भयव ।

गवभगए जेण अब्भहिया सस्सणिप्फसी जाया तेण सम्भयो ॥ इयाणि अभिणदणो, तस्य सामान्येनाभिधानान्वर्थ-
अभिनन्द्यते देयेन्द्रादिभिरित्यभिन्नन्दन , सर्व एव यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाऽऽह-

अभिणवई अभिक्खल सक्को अभिणदणो तेण ॥ १०८१ ॥

व्याख्या-पेच्छद्ध ॥ गवभप्पभिइ अभिक्खण सक्को अभिणदियाइओत्ति, तेण से अभिणदणोस्ति पाम कय, गाथार्थ
॥ १०८१ ॥ इदानीं सुमति , तस्य सामान्येनाभिधाननिबन्धन शोभना मत्तिरस्येति सुमति , सर्व एव च सुमतयो भग-
वन्त इत्यतो विशेषनिबन्धनाभिधानायाह-

जणणी सव्वत्थ विणिच्छणसु सुमइत्ति तेण सुमइज्जिणो ।

गौहद्ध । जणणी गवभगए सव्वत्थ विणिच्छणसु अइव मइसण्णा जाया, दोण्ह सव्वत्तीण मयपइयाण ववहारो छिन्नो,

१ गर्भगते येनाभ्यधिका शस्सनिष्पत्तिजाता तेन सम्भव । इदानीमभिधेय-द्वय , २ पञ्चार्थ ॥ गर्भोत्पत्तिरभीक्ष्ण शशोऽभिनिदितवानिति, तेन तस्य
अभिनि दन इति गामा हृत । ३ गाथार्थ । जननी गभगते सर्वत्र विनिश्चयेषु बलीव यतिसपणा जाता, द्वयोऽपि मृतपत्न्योः सपत्न्योऽप्येववहातश्चिह्नम् ,

ताओ भणिआओ-मम पुत्तो भविस्सइ सो जोषणत्थो एयस्सऽसो गवरपायवस्स अहे ववहार तुब्भ छिदिहि, ताव एगा-इयाओ भवद, इयरी भणइ-एय भवतु, पुत्तमाया नेच्छइ, ववहारो छिजजत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-दभगुणेणति सुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो-तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्—इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्येव प्रभा यस्यासौ पद्मप्रभ, सर्व एय जिना यथोचस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाओ ॥ १०८२ ॥

व्याख्या—पंचछद्म ॥ गढभगए देवीए पउमसयणमि डोहलो जाओ, त च से देवयाए सज्जिय, पउमवण्णो य भगव, तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थ ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यौघतो नामान्वर्थ—शोभनानि पार्श्वान्यस्येति सुपार्थ, सर्व एय च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभित्सुराह—

गढभगण ज जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

व्याख्या—गढभगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति । एव सर्वत्र सामान्याभिधान

१ ते भनिते-मम पुत्रो भविष्यति स यौवनस्थ एतस्याशोकवरपादपक्षाघाते ववहारं युवयो छेत्स्यति तावदेकत्र भवत, इतरा भणति-एय भवतु, पुत्र माता नेच्छति, स्वपहारभिरुचतामिति भणति, ज्ञात्वा तस्यैव दत्त, एवमादिगर्भगुणेनेति सुमति । इदानीं पद्मप्रभः २ पक्षार्थ ॥ गर्भगते देव्या पद्मशयने दोहदो गतः, तए तस्य देयतया सत्ति, पद्मवर्णश्च भगवान्, तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्थ—गर्भगते जनयास्त्रीथरराजुभावेन शोभनो पार्था जाताविति, ततः सुपा ३ इति ।

विशेषाभिधानं चाधिकृत्यार्थाभिधानविस्तरो द्रष्टव्यः, इह पुन सुज्ञानत्वात् ग्रन्थविस्तरभयाच्च नाभिधीयत इति कृतं निस्तरणं, इयानि चदप्पहो-चन्द्रस्येव प्रभा-ज्योत्स्ना सौम्याऽस्येति चन्द्रप्रभ, तत्थ सर्वेऽपि तित्थगरा चद इव सोमलेसा, त्रिसेसो

जणणीएँ चदपियणमि डोहलो तेण चदामो ॥ १०८३ ॥

व्याख्या—पच्छद्द ॥ देवीए चदपियणमि डोहलो चदसरिसवणो य भगव तेण चदप्पभोत्ति गाधार्यं ॥ १०८३ ॥ इदानीं सुविहिस्ति, तत्र शोभनो विधिरस्येति सुविधि, इह च सर्वत्र कौशल्य विधिरुच्यते, तत्थ संघेऽपि परिसा, त्रिसेसो पुण

स च विहीसु अ कुसला गम्भगए तेण होइ सुविरिजिणो ।

व्याख्या—गाहद्द ॥ भगवते गम्भगए सव्वविहीसु भेय विसेसओ कुसला जणणिसि जेण तेण सुविहिस्ति णाम कय ॥ इयानि सीयलो, तत्र सकलसत्त्वसन्तापकरणरिहादाहादजनकत्वाच्च शीतल इति, तत्थ संघेऽपि अस्ति मित्तस्स या उवरि सीयलघरसमाणा, विसेसो जण

पिउणो दाहोवसमो गम्भगए सीयलो तेण ॥ १०८४ ॥

१ इदानीं चन्द्रप्रभ तत्र सर्वेऽपि तीर्थकराश्चन्द्र इव सौम्यलेदया, विनेप-पञ्चार्ध ॥ देव्या-द्रूपाने दोहद च त्रसरारवर्णेश्च भगवान् तेन चन्द्रप्रभ । इदानीं सुविधिरिति, तत्र सर्वेऽपि ईरगा, विशेष पुन -गाथार्य । भगवति गर्भगते सर्वविधित्वेव विशेषत दुशला जननीति येन तेन सुविधिरिति नाम कृत । इदानीं शीतल -तत्र सर्वेऽपि श्रीणां मित्राणां वोपरि शीतलगृहसमाना, विशेष पुन -

व्याख्या—पच्छद्व ॥ पिउणो पित्तदाहो पुब्बुप्पण्णो ओसहेहिं ण पउणति, गब्भगए भगवते देवीए परामुडस्स पउणो, तेण सीयलोत्ति गाथार्थ ॥१०८४॥ इयाणिं सेज्जसो, तत्र श्रेथान्-समसुभुवनस्येव हितकर, प्राकृतशैल्या छान्द-सत्ताद्या श्रेयास इत्युच्यते, तत्थ सर्वेऽपि तेलोगस्त सेया, त्रिसेसो उण—

महरिहसिज्जारुहणमि डोहलो तेण होइ सिज्जसो ।

व्याख्या—गाहद्व । तस्स रत्तो परपरागया सेजा देवतापरिगहिता अच्चिज्जइ, जो त अल्लियइ तस्स देवया उवसग करेति, गब्भत्थे य देवीए डोहलो उवविद्धा अकता य, आरसिउ देवया अवकता, तित्थगरनिमित्त देवया परिक्खिया, देवीए गब्भप्पहावेण एय सेय जाय, तेण से णाम कय सेज्जसोत्ति ॥ इयाणि वसुपुज्जो, तत्र वसूना पूज्यो वसुपूज्य, वसयो-देवा, तत्थ सर्वेऽपि तित्थगरा इदाईण पुज्जा, त्रिसेसो उण—

पूपइ वासवो ज अभिक्खण तेण वसुपुज्जो ॥ १०८५ ॥

व्याख्या—पच्छद्व ॥ वासवो देवराया, तस्स गब्भगयस्स अभिक्खण अणणीए पूय करेइ, तेण वासुपुज्जोत्ति,

१ पञ्चार्थ ॥ पितुः पित्तदाहं पूर्णोत्पन्नं भीषन्नेनं प्रगुण्यते, गर्भगते भगवति देव्या परामुष्टं प्रगुणं, तेन शीतलं इति । इदानीं श्रेयांस, तत्र सर्वेऽपि श्रेयोवयस्येयस्साराः, विनेया पुन गाथार्थ । तस्य राज परम्परागता श्रद्धया देवतापरिगृहीताऽच्यते, यस्मात्प्राकामति तस्य देवतोपसग करोति, गर्भस्थे च (भगवति) देव्या दोहय उपपिष्टाऽऽग्रान्ता च, देवताऽऽस्तापन्ना ता, तीक्ष्णकरनिमित्तं देवता परीक्षिता, देव्या गम्भभावैरेव श्रेयो जात, तेन तस्य नाम एत श्रेयांस इति । इदानीं वासुपूयं तत्र सर्वेऽपि तीक्ष्णकरा इन्द्रादीना पूया, विशेष पुन -पञ्चार्थ ॥ वासवो देवराज, तस्य गर्भगतस्याभीक्ष्णमभीक्ष्णं नान्याः पूतो करोति तेन वासुपूय इति,

अथवा वसूनि-रयणाणि दासवो-धैसमणो सो गन्धगए अभिक्खण अभिक्खण त रायकुल रयणेहि पूरेइत्ति चासुपुज्जो ॥
गाथार्थ ॥ १०८५ ॥ इयाणि विमलो, तत्र विगतमलो विमल, विमलानि वा ज्ञानादीनि यस्य, सामणलक्खण संघे
सिपि विमलाणि पाणदसणाणि सरीर च, विसेसरक्खण

विमलतणुबुद्धि जणणी गन्धगए तेण होइ विमलजिणो ।

व्याख्या—पुष्प १ गन्धगए मातृए सरीर बुद्धी य अतीव विमला जाया तेण विमलोत्ति ॥ इयाणि अणतो-तत्रानन्त
कर्मोशजयादनन्त, अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येति, तत्थ सर्वेहिपि अणता कम्मसा जिया सर्वेसि च अणत्ताणि
पाणाईणि, विसेसो पुण

रयणविचित्तमणत दाम सुमिणे तओऽणतो ॥ १०८६ ॥

व्याख्या—गाथापच्छद ॥ 'रयणविचित्त' रयणवचिय 'अणत' अइमहप्पमाण दाम सुमिणे जणणीए दिठ्ठ, तओ
अणतोत्ति गाथार्थ ॥ १०८६ ॥ इयाणि धम्मो, तत्र दुर्गतौ प्रपतन्त सत्त्वसद्गत धारयतीति धर्म, तत्थ सर्वेवि एव
विहत्ति, विसेसो पुण—

१ अथवा वसूनि-रयणि दासवो-धैसमण स गर्मगतेऽग्नीह्णसमीह्ण तत् रायकुल रवे पूरणीति चासुपुज्जः । इदानीं विमल, सामाच्चलक्षण सर्वेयामपि
विमले ज्ञानदर्शने गरीर च, विशेषलक्षण-पूर्वार्थः । गर्मयते मातु गरीर बुद्धिश्चातीव विमला जाता तेन विमल इति । इदानीमनन्त, तत्र सर्वेरपि अनन्ता
कर्मानां जिता सर्वेषां चानन्तानि ज्ञानादीनि, विनेष पुन -गाथापश्चार्थः ॥ रत्नविचित्र-रत्नप्रचित्तमन-तम्-अतिमहत्प्रमाण दाम स्वप्ने ज्ञान-या एव ततोऽनन्त
इति । इदानीं धर्म, तत्र सर्वेऽपि एवविद्या इति, विशेष पुन -

गन्धर्वा एव ज जगणी जाय सुधम्मसि तेण धम्मजिणो ।

व्याख्या—गाह्य ॥ गन्धर्वा एव भगवते विसेसओ से जगणी दाणदयाइएहि अहिगारेहि जाया सुधम्मसि तेण धम्मजिणो भगवं । इयाणिं सती, तत्र शान्तियोगात्तदात्मकत्वाच्चत्कर्तृत्वाद्वा शान्तिरिति, इदं सामण्यं, विसेसो पुण—

जाओ असिचोचसमो गन्धर्वा तेण सतिजिणो ॥ १०८७ ॥

व्याख्या—पच्छ ॥ महत्त असिच आसि, भगवते गन्धर्वा एव सतंति गार्थ ॥ १०८७ ॥ इदानीं कुटू, तत्र पु—पृथ्वी तस्या स्थितयानिति कुत्थ, सामण्यं सवेचि एवविहा, विसेसो पुण

धूह रयणविचित्तं कुटू सुमिणमि तेण कुटूजिणो ।

व्याख्या—गाह्य ॥ मणहरे अन्धुणए महत्थएसे धूह रयणविचित्तं सुमिणे दहु पडिबुद्धा तेण से कुटूजिणं नाम कय । इदानीं अरो, तत्र—'सर्वोत्तमे महासत्त्वकुले य उपजायते । तस्याभिवृद्धये वृद्धैरसावर उदाहृत ॥ १ ॥' तत्थ सवेसवि सन्वुत्तमे कुले विद्धिकरा एव जायति, विसेसो पुण

१ गार्थ ॥ गन्धर्वा भगवते विसेसतस्स जननी दाणदयादिकेवधिकारेण जाता सुधम्मसि तेन धर्मजिनो भगवान् । इदानीं शान्ति—इदं सामा य विसेसो पुन—पक्षार्थ ॥ महत्तविषयमासीत्, भगवति गर्भमागत उपदान्तमिति । इदानीं कुटू, सामान्यं सर्वस्येवविधा, विसेसो पुन । गार्थ ॥ मणहरेऽ मणहरे महासत्त्वे स्वरूप रत्नविषयि स्वमे एव प्रतिबुद्धा तेन तस्य कुटूजिणं नाम कृत । इदानीं मण—तत्र सर्वेऽपि सर्वोत्तमे कुत्रे वृद्धिकरा एव जायन्ते, विसेसो पुन—

सुमिणे अर महरिह पासह जणणी अरो तम्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पंचछन्द ॥ गवभगए मायाए सुमिणे सवरयणमओ अइसुदरो अइप्पमाणो य जम्हा अरओ दिट्ठो तम्हा अरोत्ति से णाम कयति गार्थ ॥ १०८८ ॥ इदानीं मल्लिच्छि, इह परीपहादिमलजयात्पाकृतरीत्या छान्दसत्वाच्च मल्लि, तस्य सवेहिपि परीसहमल्ल रागदोसा य णिहयत्ति सामण्ण, विसेसो

वरसुररिमल्लसपणमि डोहलो तेण रोह मल्लिजिणो

व्याख्या—(गाहज्ज)गवभगए माऊए सबोउगवरसुररिहुसुममल्लसयणिजे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसमाणिओ दोहलो, तेण से मल्लिच्छि णाम कय । इदानीं मुणिसुधयोत्ति—तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनि तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रत मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रत, सवे सुमुणियसवभावा सुप्पया यत्ति सामण्ण, विसेसो

जाया जणणी ज सुव्वयपत्ति मुणिसुव्वओ तम्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पंचछन्द)गवभगए ण माया अईव सुवया जायत्ति तेण मुणिसुधओत्ति णाम, गार्थ ॥ १०८९ ॥ इयाणीं णमिस्ति-

१ पञ्चार्थ ॥ गर्भगते माश्रा स्वप्ने सर्वरत्नमयोऽतिशुद्धोऽतिप्रमाणश्च यस्मादरको दृष्टस्तस्मादर इति तत्तत् नाम कृतमिति । मल्लिरिति, तत्र सर्वेऽपि परीणह महा रागदोषाश्च मिहता इति सामान्यविशेष —(गार्थार्थ) गर्भगते मातु सर्वर्तुक्यरसुरभिक्कुसुममाख्यरायनीये दोहदो जात, स च देवतया प्रतिसन्माननीतो दोहद तेन तल्ल मल्लिरिति नाम इत । इदानीं मुनिसुव्रत इति—सर्वे सुमुणितसर्वभावा सुव्रताश्चेति सामान्य, विशेष —(पञ्चार्थ) ॥ गर्भगते माताऽतीव सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम । इदानीं नमिरिति—

तत्र प्राकृतशैल्या छान्दसत्याह्वयान्तरसम्भवाच्च परीषहोपसर्गादिनमनाच्चमिरिति । तथा चाष्टौ व्याकरणान्यैन्द्रादीनि लोकेऽपि साम्प्रतमभिधानमात्रेण प्रतीतान्येव, अतः कतिपयशब्दविययलक्षणाभिधानतुच्छे पाणिनिमत एव नाग्रह कार्य इति, न्यासादिप्रयुक्तशब्दानामपि तेनासिद्धे, न च ते ततोऽपि शब्दशास्त्रानभिज्ञा इति, कृत प्रसङ्गेन, प्रकृत प्रस्तुतम् — तस्य सर्वेऽपि परीषहोवसगा नामिया कसाय(याय)त्ति सामण्ण, विसंसे—

पणया पद्यतनिव्वा दसियमित्ते जिणमि तेण नमी ।

व्याख्या—(गाह्वर) उल्लिख्यहि पद्यतपत्थिवेहिं गयरे रोहिज्जमाणे अण्णराईहि देयीए कुच्छिप णमी उववण्णो, ताहे देयीए गदमस्स पुण्णसत्तीचोइयाए अट्टालमारोदु सद्धा समुप्पण्णा, आरुटा य दिट्ठा परपत्थिवेहि, गदमप्पभावेण य पणया सामतपत्थिया, तेण से णमित्ति णाम कय । इदाणीं णेसी, तत्र धर्मचक्रस्य नेमिवज्जेमि, सर्वे विधम्मचक्रस्स णेमीभूयत्ति सामण्ण, विसंसे

रिट्ठरयण च नेमि उप्पयमाण तओ नेमी ॥ १०९० ॥

व्याख्या—(पच्छद) गदमगए तस्स मायाए रिट्ठरयणात्मओ महइमहालओ णेमी उप्पयमाणो सुमिणे दिट्ठोत्ति, तेण

१ तत्र सर्वेऽपि परीषहोपसर्गा नामिता कणपाच इति सामाय, विशेष (गाथाच)—दुर्लभिते मल्लन्तपत्थिवेर्नगरे रुयमानेऽन्यराजभि देव्या कुक्षो नमिरण्णः तथा देव्या गमस्य पुण्यसत्तिचोदिताया अट्टालकमारोदु अट्टा समुप्पण्णा आरुटा च दट्ठा परपत्थिवे, गर्भप्रभावेण च प्रणता सामन्तपत्थिवा, तेन तस्य नमिरिति नाम दृत । इदाणीं नेमि—सर्वेऽपि धर्मचक्रस्य नेमीभूता इति सामान्य, विशेष—(पश्चाच्च) गमगते तस्य मात्राऽरिष्टरानमयो महा तिमहालयो नेमिरण्णतन् स्वमे एए इति, तेन

सुमिणे अरं महरिहं पासइ जणणी अरो तम्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पंचछ ॥ गन्धर्गए मायाए सुमिणे सधरणमओ अइसुदरो अइप्पमाणो य जम्हा अरओ दिट्ठो तम्हा भरोत्ति से णाम कयति गाथार्थ ॥ १०८८ ॥ इदानीं मल्लिचि, इह परीपहादिमहजयात्माकृतरीत्या छान्दसत्वाच्च मल्लि, एव सवेहिपि परीसहमल्ल रागदोसा य णिहयत्ति सामण्ण, विसेसो

वरसुरटिमल्लसयणमि डोहलो तेण रोइ मल्लिजिणो

व्याख्या—(गाहज्ज)गन्धर्गए माऊए सधोउगधरसुरहिक्कुसुममल्लसयणिजे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसमाणिओ रोहलो, तेण से मल्लिचि णाम कय । इदानीं मुणिसुधयोत्ति—तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनि तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रत मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रत, सधे सुमुणियसबभावा सुधया यत्ति सामण्ण, विसेसो

जाया जणणी ज सुव्वयत्ति मुणिसुन्वओ तम्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पञ्छछ)गन्धर्गए ण माया अईय सुधया जायत्ति तेण मुणिसुधओत्ति णाम, गाथार्थ ॥ १०८९ ॥ इयाणीं णमिसि-

१ पञ्चार्थ ॥

गन्धर्गते मात्रा स्वप्ने सर्वस्वमयोऽस्ति सुदतोऽस्ति प्रमाणश्च यस्मादस्को दृष्टस्तस्मादर इति तस्य नाम कृतमिति । मल्लिरिति तत्र सर्वैरपि परीपद इहा रागदोषाश्च निहता इति सामान्य विशेष—(गाथार्थ)गन्धर्गते मातु सर्वर्तुं कजरसुरभिक्षुसुममाख्यरायनीये रोहदो जाल स च देवतया प्रतिसम्माननीतो रोहद, तेन तस्य मल्लिरिति नाम कृत । इदानीं मुनिसुव्रत इति—सर्वे सुमुणितसर्वभावा सुव्रताश्चेति सामान्य, विसेष—(पञ्चार्थ) ॥ गन्धर्गते माताऽशीव सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम । इदानीं चमिरिति—

व्याख्या—गन्धर्वाणां भगवत्या पायकुल विसृजेण धनेन वह्निर्वाह्यते तेन से नाम कथं वदमानेति, गाथार्थः॥१०९१॥
 एवमेतावता ग्रन्थेन निम्नोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—

एव मय अभियुजा विदुषरयमला पटीणजरमरणा । चञ्चवीसपि जिणचरा तित्थयरा मे पसीयतु ॥ ५ ॥
 अस्या व्याख्या—‘एवम्’अनन्तरोत्तेन प्रकारेण ‘मय’ इत्यात्मनिर्देशमाह, ‘अभिपुता’ इति अभिमुख्येन स्तुता अभिपुता इति, स्वनामभि कीर्तिता इत्यर्थः, किञ्चिदिष्टास्ते ?—‘विदुषरजोमलाः’ तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विदुषतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थत्वाद्वा अपनीतौ रजोमलौ येस्ते तथाविधा, तत्र वध्यमान कर्म रजो भण्यते पूर्ववच्च तु मल इति, अथवा बद्ध रज निष्काचित मल, अथनेर्यापथ रज साम्प्रसारिक मल इति, यत एवैवम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणा, कारणभावादित्यर्थः, तत्र जरा—ययोहानिलक्षणा मरण तु—प्राणत्यागलक्षण, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्येऽपि, ‘जिनचराः’ श्रुतादिजिनप्रधाना, ते च सामान्यकेगलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति, एतत्समान पूर्व्वेण, ‘मे’ मम, किं ?—‘प्रसीदन्तु’ प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—‘क्षीणक्लेशत्वाच्च पूजकानां प्रसाददास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूज्या क्लेशक्षयादेन ॥ १ ॥ यो वस्तुतः प्रसीदति रोपमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्वहितद कथं स भवेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्वहं यस्माद्रागद्वेषक्षयात्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चात सद्भिः सदा पूज्याः ॥ ३ ॥ शीतार्थितेषु च यथा द्वेष वह्निर्न याति राग वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिता स्वेष्टमश्नुते ॥ ४ ॥

से रिट्टेणेमिस्ति णाम कय, गाथार्थं ॥ १०९० ॥ इदानीं पासोत्ति, तत्र पूर्वोक्त्युक्तिकलापादेव पश्यति सर्वभावानिति पार्थ, पश्यक इति चान्ये, तत्थ सर्वेऽवि सधभावाण जाणगा पासगा यत्ति सामण्ण, विसेसो पुण—

सण्ण सयणे जणणी त पासइ तमसि तेण पासजिणो ।

व्याख्या—(गाइद्ध) गहमणए भगवते तेलोक्कवधे सत्तसिर णाग सयणिजे णिविज्जे माया से सुविणे दिट्ठत्ति, तद्वा अधकारे सयणिज्जगयाए गहमण्यभावेण य एत्त सण्ण पासिक्कण रण्णो सयणिजे णिमगा याहा चडाविया भणिओ य-एस सत्तो वच्चइ, रण्णा भणिय-कह जाणसि १, भणइ-येच्छामि, दीवएण पलोइओ, दिट्ठो य सत्तो, रण्णा चिंता गहमरस एसो अइसयण्यहाओ जेण परिसे तिमिराधारे पासइ, तेण पासोत्ति णाम कय । इदानीं वद्धमाणो, तत्रोत्पत्तेरारभ्य ज्ञानादिभिर्बद्धत इति वर्द्धमान, तत्थ सर्वेवि णाणाइणुणेहिं बहुइत्ति, विसेसो पुण

बहुइ नायकुलति अ तेण जिणो वद्धमाणुस्ति ॥ १०९१ ॥

१ तत्प्रादिष्टेनिरिद्धि नाम कृत । इदानीं पार्थ इति-तत्र सर्वेऽपि सर्वभावानो ज्ञायका पश्यकाश्चेति सामान्य, विसेषः पुन —(गाथार्थे)भगवते भगवति श्रीलोचयबागधे सप्तशिरस वार्ग नयनीये निर्विजने मात्ता दृष्टवती तस्य स्वस इति, तथाऽ-धकारे सायनीयतया गर्भप्रभावेण प्रागच्छन्तं सर्वं दृष्ट्वा राज्ञ सायनीयादि मंतो बाहुभयवितो मणितत्र-एए सपौ मज्जति, राज्ञा मणित-कय जानासि १, मणति-पइयामि, दोरेन प्रच्छेदित दृष्टश्च सपे, राज्ञश्चिन्ता-गर्भस्य एवोऽविशयप्रभावो येनेदञ्च विमिरा-धकारे पश्यति, केव पार्थ इति नाम कृत । इदानीं वध्यमानः, तत्र सर्वेऽपि ज्ञानादिगुणैर्वर्धन्त इति विशेष पुन —

व्याख्या—गन्धर्गपण भगवता णायकुल विसेसेण धणेण वह्निद्याइय तेण से णाम कय वद्धमाणेत्ति, गाथार्थ ॥१०९१॥
 एवमेतावता ग्रन्थेन निम्नोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैर—

एव मए अभिधुआ विहुपरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसपि जिणवरा तित्थधरा मे पसीयतु ॥ ५ ॥
 अस्या व्याख्या—‘एवम्’अनन्तरोक्तेन प्रकारेण ‘मए’ इत्यात्मनिर्देशमाह, ‘अभिधुता’इति अभिमुख्येन स्तुता अभिष्टुता इति, स्वनामभिः कीर्तिता इत्यर्थः, किञ्चिदिष्टास्ते ?—‘विधूतरजोमलाः’ तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थेनाद्वा अपनोतौ रजोमलौ यैस्ते तथाविधा, तत्र बध्यमान कर्म रजो भण्यते पूर्ववद्ध तु मल इति, अथवा वद्ध रज निकाचित मल, अधनैर्यापथ रज साम्प्रयायिक मल इति, यत् एवैवम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणा, कारणभावादित्यर्थः, तत्र जरा-ययोहानिलक्षणा मरण तु-प्राणत्यागलक्षण, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्येऽपि, ‘जिनवरा,’ श्रुतादिजिनप्रधाना, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह-तीर्थकरा इति, एतत्तत्तमान पूर्वेण, ‘मे’ मम, किं ?—‘प्रसीदन्तु’ प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—‘क्षीणक्लेशत्वाच्च पूजकानां प्रसाददास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूज्या क्लेशक्षयादेन ॥ १ ॥ यो वस्तुतः प्रसीदति रोपमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्वहितद कथं स भवेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्यहं यस्माद्भागद्वेषक्षयात्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चातः सद्भिः सदा पूज्या ॥ ३ ॥ दीप्तार्थितेतु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति रागं वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिताः स्वेष्टमश्नुवन्ते ॥ ४ ॥

१ गन्धर्गपण भगवता णायकुल विसेसेण धणेन वर्धितं तेन तस्य नाम कृतं वर्धमानं इति ।

तद्वत्तीर्थकरान् ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवशीतिमपास्य यान्ति श्रियम् ॥ ५ ॥” एतदुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिरहितत्वाच्च प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्त करणशुद्ध्या अभिष्टवकर्तृणा तत्पूर्विकैवाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गायार्थः ॥ तथा—

किञ्चित्तयवदियमहिआ जेण लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुग्गयोहिलाभ समाहिवरमुत्तम दिंतु ॥ ६ ॥

इयमपि सूत्रगाथैव, अस्या व्याख्या—कीर्तिता—स्वनामभि प्रोक्ता वन्दिता—त्रिविधयोगेन सम्यक्कस्तुता मयेत्यात्मनिर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिता—पुष्पादिभि पूजिता, क एत इत्यत आह—य एते ‘लोकस्य’ प्राणि-लोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमा—प्रधाना, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमस, ‘उत्प्रावत्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्वि’ति यचनात्, प्राकृतैशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, ‘सिद्धा’ इति सित धातमेषामिति सिद्धा—कृतकृत्या इत्यर्थ, अरोगस्य भाव आरोग्य—सिद्धत्व तदर्थं बोधिलाभ—प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभोऽभिधीयते त, स चानिदानो मोक्षायैव प्रशस्यत इति, तदर्थमेव च तावत्किं !, तत आह—समाधान—समाधि, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविध, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगस्वास्थ्य भवति येषा बाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्य द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह—घर—प्रधान भावसमाधिमित्यर्थ, असावपि तारतम्यभेदादनेक-धैव अत आह—उत्तम—सर्वोत्कृष्ट ददतु—प्रयच्छन्तु, आह—किं तेषा प्रदानसामर्थ्यमस्ति !, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति !, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च—‘भासा असच्चमोसा’ इत्यादि, नवर तद्रक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृत विस-

रेनेति गार्थः ॥ ६ ॥ व्याख्यात लेखक इदं सूत्रगाथाद्वयम्, अधुना सूत्रस्पर्शिकया प्रतन्यते, तत्राभिष्टवकीर्तनैका-
धिकानि प्रतिपादयन्नाह—

गुह्यगुणवदणनमसणाणि त्गट्टिआणि एयाणि । कित्तण पससणावि अ विणयपणामे अ त्गट्टा ॥ १०९२ ॥
व्याख्या—स्तुति स्तवन वन्दन नमस्करणम् एकाधिकान्येतानि, तथा कीर्तन प्रशंसैव विनयप्रणामौ च एकाधिका-
नीति गार्थः ॥ १०९२ ॥ साम्प्रत यदुक्तम् ‘उत्तमा’ इति तद्व्याचिख्यासुरिदमाह—

मिच्छत्तामोत्पिज्जर नाप्पायरणा चरित्समोहाओ । तिविहत्तमा उम्मुक्खा तग्हा ते उत्तमा हुंति ॥ १०९३ ॥
व्याख्या—मिध्यात्ममोहनीयात् तथा ज्ञानावरणात्तथा चारित्रमोहाद् इति, अत्र मिध्यात्वमोहनीयग्रहणेन दर्शन-
सप्तकं गृह्यते, तत्रानन्तानुबन्धिनश्चाथार कपायास्तथा मिध्यात्वादित्रयं च, ज्ञानावरण मतिज्ञानाद्यावरणमेवात् पञ्च-
त्रिंश, चारित्रमोहनीय पुनरेकविंशतिभेदः, तच्चानन्तानुबन्धिरहिता द्वादश कपायास्तथा नव नोकपाया इति, अस्मादेव
यतस्त्रिविधतमसः, किम् ?—उम्मुक्का—प्रावत्येन मुक्का, पृथग्भूता इत्यर्थः, तस्मात्ते भगवन्तः, किम् ?, उत्तमा भवन्ति,
अर्चं तमोयुत्तेरिति गार्थः ॥ १०९३ ॥ साम्प्रत यदुक्तं ‘आरोग्यवोधिलाभ मित्यादि, अत्र भावार्थमविपरीतमनवगच्छन्नाह—
आग्गयोहिलाभ समाट्ठिवरसुत्तम च मे दितु । किं नु हु निआणमेअ ति?, विभासा इत्थं कायद्वया ॥ १०९४ ॥

व्याख्या—आरोग्याय योधिलाभ आरोग्यवोधिलाभस्त, भावार्थं प्रागुक्त एव, तथा समाधिवरसुत्तमं च ‘मे’ मम
ददरिति यदुक्तम्, अत्र काका पृच्छति—‘किं नु हु णियाणमेअ’ति तत्र किमिति परप्रश्ने, नु इति वितर्कः, हु तत्समर्थने,

तद्वत्तीर्यकरान् ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवशीतमपास्य यान्ति श्रियम् ॥ ५ ॥” एतदुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिरहितत्वाच्च प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्त करणद्युद्धा अभिष्टवकर्तृणा तत्पूर्विकैवाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गार्थार्थ ॥ तथा—

किञ्चित्प्रचदियमट्टिआ जेण लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुगवोद्विलाभ समाहिवरमुत्तम दितु ॥ ६ ॥

इयमपि सूत्रगार्थैव, अस्या व्याख्या—कीर्तिता—स्वनामभि प्रोक्ता यन्दिता—त्रिविधयोगेन सम्यक्स्तुता मयेत्यात्मनिर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिता—पुष्पादिभि पूजिता, क एत इत्यत आह—य एते ‘लोकस्य’ प्राणि-लोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमा—प्रधाना, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमस, ‘उत्प्रावस्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्विति वचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, ‘सिद्धा’ इति सित धातुमेवामिति सिद्धा—कृतकृत्या इत्यर्थ, अरोगस्य भाव आरोग्य—सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभ—येत्य जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभोऽभिधीयते त, स चानिदानो मोक्षार्थेय प्रशस्यत इति, तदर्थमेव च तावत्किं ?, तत आह—समाधान—समाधि, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविध, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगस्वास्थ्य भवति येषा वाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्थं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह—वर—प्रधान भावसमाधिमित्यर्थ, असावपि तारतम्यभेदादनेक-धैव अत आह—उत्तम—सर्वोत्कृष्ट ददतु—प्रयच्छन्तु, आह—किं तेषा प्रदानसामर्थ्यमस्ति ?, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति ?, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च—‘भासा असच्चमोसा’ इत्यादि, नवर तद्वक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृत विल्ल-

उच्यते, सत्यमेतत्, नवर भक्त्या भाषितेषा, अन्यथा नैव 'क्षीणप्रेमद्वेषा' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थ, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति?, अत आह—समाधिं च बोधिं चेति गाथार्थ ॥ १०९५ ॥ किं च—

ज तेहिं दायय त दित्र जिणवरोहिं सन्वेहि । दसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥
 व्याख्या—यत्तैर्दातव्यं तद्वत्त जिनवरं 'सर्व' ऋणभादिभि पूर्वमेव, किं च दातव्य ?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धि-
 भूत आरोग्यादिप्रसाधक एष त्रिविधस्योपदेश, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्त, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्प्रत्यय
 इत्यतस्तद्व्युदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गाथार्थ ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्त तत किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधन
 सामर्थ्यरहितास्ते?, ततश्च तद्वक्ति कोपयुज्यते इति?, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणवरण निज्जती पुन्यसन्धिआ कम्मा । आपरिअनमुक्कारेण विज्जा मत्ता य सिज्जति ॥ १०९७ ॥
 व्याख्या—'भक्त्या' अन्त करणप्रणिधानलक्षणया 'जिनरणा' तीर्थकरणा सम्बन्धिन्या हेतुभूतया, किं?, 'क्षीयन्ते'
 क्षय प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभगोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानारणादीनि, इत्थस्वभावत्वादेव तद्वक्तेरिति, अस्मि-
 न्नेवार्थे दृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमरूारेण पिद्या मन्वाश्च सिद्ध्यन्ति, तद्वक्तिमतस्सत्त्वस्य शुभपरिणामत्यात्तसिद्धि-
 प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीय, गाथार्थ ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तद्वक्ति, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वाद्, आरो-
 ग्यबोधिलाभादेरपि तन्निर्वर्त्यत्वात्, तथा चाऽऽह—

नेदानमेतदिति?—यदुक्तमारोग्यादि ददतु, यदि निदानमलमनेन, सूत्रे प्रतिपिद्धत्वात्, न चेद् व्यर्थमेवोच्चारणमिति, गुरुराह—‘विभासा एतथ कायव’त्ति विधिषा भाषा विभाषा—त्रिपयविभागव्यवस्थापनेन व्याख्येयैर्त्यर्थ, अत्र कर्तव्या, इय-
मिह भावना—नेद निदान, कर्मवन्धहेतुत्वाभावात्, तथाहि—मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगा वन्धहेतव, न च
मुक्तिप्रार्थनायाममीयामन्यतरस्यापि सम्भव इति, न च व्यर्थमेव तदुच्चारणमिति, ततोऽन्त करणशुद्धेरिति गार्थार्थ
यथायथा पक्षस्तेषा रागादिमद्यप्रसङ्ग, अथ चरम तत आरोग्यादिप्रदानविकला इति जानानस्यापि प्रार्थनाया मृषायाद-
दोषप्रसङ्ग इति, न, इत्थ प्रार्थनाया मृषायादायोगात्, तथा चाह—

‘भासा असत्त्वमोसा नवर भस्तीह भासिआ एसा । न ह्नु स्त्रीणपिज्जदोसा दिति समाहि च घोहि च ॥१०९६॥
व्याख्या—भाषा असत्यामृषेय वर्तते, सा चामन्त्रण्यादिभेदादनेकविधा, तथा वोक्तम्—“आमन्त्रिणि आणवणी जायणि
तह पुच्छणी य पनयणी । पच्चक्खाणी भासा भासा इच्छाणुलोमा य ॥ १ ॥ अणभिगगहिया भासा भासा य अभिगगहमि
वोद्धवा । ससयकरणी भासा योयड अवोयडा चेव ॥ २ ॥” इत्यादि, तत्रेह याचन्याऽधिकार इति, यतो याच्याया वर्तते,
यदुत—‘आरगगोहिलाभ समाहिवरमुत्तम दिंतु’त्ति। आह—रागादिरहितत्वादाारोग्यादिप्रदानविकलास्ते, ततश्च किमनयेति?,

१ आमन्त्रणी आज्ञापनी याचनी तथा प्रच्छनी च प्रज्ञापनी । प्रत्याख्यानी भाषा भाषेच्छानुलोमा च ॥ १ ॥ अणभिगगहिया भाषा भाषा चाभिगगहे
वोद्धवा । ससयकरणी भाषा व्यावृताऽव्याकृतैव ॥ २ ॥

उच्यते, सत्यमेतत्, नयर भक्त्या भाषितेषा, अन्यथा नैव 'क्षीणेप्रेमद्वेषा' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति?, अत आह—समाधिं च बोधिं चेति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

ज तेहिं दायय त दिन्न जिणवरेहिं सन्वेहि । दसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥
 व्याख्या—यत्तैर्दातव्यं तदस्य जिनवरे 'सर्व' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्यं?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धिं भूत आरोग्यादिप्रसाधकं एष त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्तं, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्युदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्तं तत् किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधनं सामर्थ्यरहितास्ते?, ततश्च तद्वक्तुं कोपयुज्यते इति!, अत्रोच्यते—

मत्तीइ जिणवराण रिज्जती पुचसचिआ कम्मा । आयरिअनमुक्कारेण विज्जा मत्ता य सिज्जति ॥ १०९७ ॥
 व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षणया 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिन्त्या हेतुभूतया, किं?, 'क्षीयन्ते' क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभग्नोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, इत्थस्वभावत्वादेव तद्वक्तेरिति, अस्मिन्नेवार्थे हृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमस्कारेण निद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तद्वक्तुमस्तत्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्तत्सिद्धि-प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयः, गाथार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तद्वक्ति, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वाद्, आरोग्यनोधिजाभादेरपि तन्निर्गतत्वात्, तथा चाऽऽह—

भक्तीइ जिणवराण परमाए व्वीणपिखदोसाण । आरुग्गयोहिलाभ समाहिमरण च पावंति ॥ १०९८ ॥
 व्याख्या—भक्त्या जिनवराणा, किंविशिष्टया ?—‘परमया’ प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थ, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणा’ जिनाना,
 किम् ? , आरोग्यबोधिलाभ समाधिमरण च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्तत सकल-
 कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरण च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्य, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत
 एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थ ॥ १०९८ ॥ साम्प्रत बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्योधिलाभो भविष्यत्येव,
 किमेव न वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येववादिनमनुष्ठानप्रमादिन सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिहिअ च योहि अकरितोऽणागय च पत्थतो । दन्धिअसि जह तं विन्भल ! इम च अन्न च चुक्किहिअसि ॥ १०९९ ॥
 लद्धिहिअ च योहि अकरितोऽणागयं च पत्थतो । अन्नदाइ योहिं लब्धसि कपरेण मुहेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेष्टिय च’त्ति लब्धा च—प्राप्ता च वर्तमानकाले, का ? , ‘योधि’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-
 राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागता च’ आयत्यामन्या च प्रार्थयन्, किम् ? , द्रश्यसि यथा त्व हे विह्वल !—
 जडप्रकृते ! इमा चान्या बोधिमधिकृत्य, किं ? , ‘चुक्किहिअसि’ देसीवचनत श्रूयसि, न भविष्यतीत्यर्थ ॥ तथा लब्धा च
 बोधिम्बुद्धिनागता च प्रार्थयन्, अन्नदाइति निपात असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधि
 लप्स्यसि, किं ? , कतरेण सूत्येन ? , इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तप सयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्त
 त्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्यासनाऽभावात्तत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्ति ,

स्यादेतद्, एव सत्याद्यस्य बोधिताभस्यासम्भव एवोपन्यस्त, वासनाऽभावात्, न, अनादिससारे'राधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथञ्चित्कर्मक्षयतस्तदयासेरित्येतदावेदितमेवोपोद्घात इत्यल चित्तरेणेति गाथाद्वयार्थ ॥ १०९९-११००॥ तस्मात्सति बोधिताभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्य, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बन चेत्स्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्स यमोद्यमयतश्चैत्यादिषु कृत्याधिराधकायात्, तथा चाऽऽह—

नेह्यकुलगणसघे आयरिआण च पचयण सुए अ । सन्वेसुवि तेण कय तवसजममुज्जमतेण ॥ ११०१ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घेयु तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं?, सर्वेष्वपि तेन कृत, कृत्यमिति गम्यते, केन?, तप सयमोद्यमवता साधुनेति, तत्र चैत्यानि-अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुल-विद्याधरादि, गण-कुलसमुदाय तादृ-समस्त एव साध्यादिसङ्घात', आचार्या-प्रतीता, चसब्दादुपाध्यायादिपरिग्रह, भेदाभिधान च प्राधान्यव्याप-नार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्य, प्रवचन-द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूप, श्रुत सूत्रमेव, चसब्द स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थ, रतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृत कृत्य यस्तप सयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना-अय हि नियमात् ज्ञानदर्शनस-म्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव सपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थ ॥ ११०१ ॥ एव तावद्गत सूत्र-मूल 'एव मए अभिथुए'त्यादि गाथाद्वय, साम्प्रत—

चदेसु निग्मलपरा आइचेसु अहिअ पपासयरा । सागरवरगभीरा सिद्धा सिद्धि मम दिसंतु ॥ ७ ॥

भक्तीइ जिणवराण परमाए खीणपिब्बदोसाण । आरुग्गयोदिलाभ समाहिमरण च पावति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भवत्या जिनवराणा, किंविशिष्टया ?—‘परमया’ प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थ, ‘क्षीणमेमद्वेषाणा’ जिनाना, किम् ? आरोग्यबोधिलाभ समाधिमरण च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्तत सकल-कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरण च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्य, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गार्थार्थ ॥ १०९८ ॥ साम्प्रत बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्योधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालनुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवयादिनमनुष्ठानप्रमादिन सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिद्धिभ च बोहि अकरितोऽणागय च पत्थतो । दच्छिंसि जह त विग्गमल ! इम च अन्न च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
लद्धिद्धिभ च बोहि अकरितोऽणागय च पत्थतो । अन्नदाइ योहि लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेहिय च’सि लब्धा च—प्राप्ता च वर्तमानकाले, का !, ‘बोहि’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मपराधीनतया सदनुष्ठानेन सकलामकुर्वन् ‘अनागता च’ आयत्यामन्या च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रश्यसि यथा त्व हे विह्वल !—जह प्रकृते ! इमा वान्या बोधिमधिकृत्य, किं !, ‘चुक्किहिसि’ देशीवचनत भ्रश्यसि, न भविष्यतीत्यर्थ. ॥ तथा लब्धा च बोधिमकुर्वन्ननागता च प्रार्थयन्, अन्नदाइति नियात असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं !, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तां सयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त्ववृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावाच्चत्कथं तत्त्ववृत्तिरिति बोधिलामानुषपत्तिः,

स्यादेतद्, एव सत्याद्यस्य बोधिलाभस्यासम्भवेऽप्यन्यस्त, वासनाऽभावात्, न, अनादिससारेऽराधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथञ्चित्कर्मक्षयतस्तदवाप्तेरित्येतदावेदितमेवोपोद्घात इत्यल वित्तरेणेति गाथाद्वयार्थः ॥१०९९-११००॥ तस्मात्सति एव बोधिलाभे तपस्सयमानुष्ठानपरेण भवितव्य, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बन चेतस्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्स यमोद्यमवतश्चैत्यादिषु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

चेद्वयकुलगणसधे आयरिआण च पवयण सुए अ । सन्वेसुवि तेण कय तवसजमसुज्जमतेण ॥ ११०१ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसधेऽपि तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं?, सर्वेष्वपि तेन कृत, कृत्यमिति गम्यते, केन?, तप सयमोद्यमस्ता साधुनेति, तत्र चैत्यानि—अहंप्रतिमालक्षणानि, कुल—विद्याधरादि, गण—कुलसमुदाय सध—समस्त एव साध्यादिसङ्घात, आचार्या—प्रतीता, चशब्दादुपाध्यायादिपरिग्रह, भेदाभिधानं च प्राधान्यख्यापनार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्य, प्रवचन—द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूप, श्रुत सूत्रमेव, चशब्द स्वगतानेकभेदप्रदर्शनाथे, एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृत कृत्य यस्तप सयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना—अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनसम्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकासुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव सपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एव तावद्गत सूत्र-मूल 'एव मए अभिथुए'त्यादि गाथाद्वय, साम्प्रत—

चदेसु निम्मलयरा आइचेसु अहिअ पयासयरा । सागरवरगभीरा सिद्धा सिद्धि मम दिसतु ॥ ७ ॥

भस्तीइ जिणवराण परमाए म्बीणपिज्जदोसाण । आरूगगयोहिलाभ समारिमरण च पावति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भवत्या जिनवराणा, किविज्झिष्टया ?—‘परमया’ प्रधानया भावभवत्येत्यर्थ, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणा’ जिनाना, किम् ?, आरोग्यबोधिलाभ समाधिमरण न प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभवत्या कर्मक्षयस्तत सकल-कल्याणावासिरिति, अत्र समाधिमरण च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्य, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गार्थार्थ ॥ १०९८ ॥ साम्प्रत बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्बोधिलाभो भविष्यत्येव, किमेतेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येववादिनमनुष्ठानममादिन सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिल्लिभ च वोहि अकरितोऽणागय च पत्थतो । दच्छिसि जह त विट्ठल ! इम च अन्न च बुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
लद्धिल्लिभ च वोहि अकरितोऽणागयं च पत्थतो । अन्नदाइ वोहि लब्धिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेल्लियं च’ त्ति लब्धा च—प्राप्ता च वर्तमानकाले, का !, ‘वोधिं’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागता च’ आयत्यामन्या च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रक्ष्यसि यथा त्व हे विट्ठल !—जडप्रकृते ! इमा चान्या बोधिमधिकृत्य, किं !, ‘बुक्किहिसि’ देशीवचनत भ्रक्ष्यसि, न भविष्यतीत्यर्थ ॥ तथा लब्धा च बोधिमकुर्वन्ननागता च प्रार्थयन्, अन्नदाइति निपात असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तप सयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत तत्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्बोसनाऽभावात्तत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्ति,

अथ तृतीय वन्दनाध्ययनम्

साम्प्रत चतुर्विंशतिस्त्यानन्तर वन्दनाध्ययन, तस्य चायमभिसम्बन्ध, अनन्तराध्ययने सावद्ययोगधिरतिलक्षणसामा-
यिकोपदेष्टृणामर्हतामुत्कीर्तन कृतम्, इह त्वर्हदुपदिष्टसामायिकगुणग्रत एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्ति कार्येति प्रतिपाद्यते,
यद्वा-चतुर्विंशतिस्तयेऽर्हदुणोत्कीर्तनरूपाया भक्ते कर्मक्षय उक्त, यथोक्तम्-‘भक्तीर्णे जिणवराण खिज्जत्ती पुब्बसच्चिआ
फम्म’स्ति, वन्दनाध्ययनेऽपि कृतिकर्मरूपाया साधुभक्तेस्तद्वतोऽसावेव प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च-“विणंभोगयार माणस्स
भजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थगराण य आणा सुयधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १ ॥” अथवा सामायिके चारित्रमुपय-
णित, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हता गुणस्तुति, सा च दर्शनज्ञानरूपा एवमिद त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनायामैहिका-
मुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीय, तच्च वन्दनपूर्वमित्यतस्तन्निरूप्यते, इत्थमेतानेकप्रकारेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्या
स्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्च वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे वन्दनाध्ययनमिति (नाम) तत्र वन्दन निरू-
प्यते-‘यदि अभिवादनस्तुत्यो’ इत्यस्य ‘करणाधिकरणयोश्चे’ (पा० ३ ३-११७)ति ल्युट्, ‘युवोरनाकावि’ (पा० ७-१-१)त्यनादेश,
‘इदितो नुम् धातो रिति (पा० ७ १-५८)नुमागम, ततश्च वन्द्यते-स्तूयतेऽनेन प्रशस्तमनोवाक्कायव्यापारजालेनेति वन्दनम्,
अस्याधुना पर्यायशब्दान् प्रतिपादयन्निद गाथासकलमाह निर्युक्तिकारः—

वदणनिइकिइफम्म पूयाकम्म च विणायकम्म च ।

अस्य व्याख्या—इह प्राकृतशैल्या आर्पत्याच्च पञ्चम्यर्थं सप्तमी द्रष्टव्येति, चन्द्रेभ्यो निर्मलतरा, पाठान्तरं वा 'चदेहि निम्मलयर' इति, अत्र सकलकर्ममलापगमाच्चन्द्रेभ्यो निर्मलतरा इति, तथा आदित्येभ्योऽधिकप्रभासकरा प्रकाशकरा वा, केवलोद्योतेन विश्वप्रकाशनादिति, वक्ष्यति च निर्युक्तिकार—'चदाइच्चगहाण'मित्यादि, तथा सागरवरादपि गम्भीरतरा, तत्र सागरवर—स्वयम्भूरमणोऽभिधीयते परीपहोपसर्गाद्यशोभ्यत्वात् तस्मादपि गम्भीरतरा इति भावना, सित-ध्मा-तमेतेषामिति सिद्धा, कर्मविगमात् कृतकृत्या इत्यर्थ, सिद्धि-परमपदप्राप्तिं 'मम दिसतु'मम प्रयच्छन्त्विति सूत्रगाथार्थ ॥ ७ ॥ साम्प्रत सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यैनामेव गाथा लेखतो व्याख्यानयन्नाह—

चदाइच्चगहाण परा पयासेइ परिमिअ खित्त । केवल्लिअनाणलभो लोगालोग पगासेइ ॥ ११०२ ॥

व्याख्या—'चन्द्रादित्यग्रहाणा'मिति, अत्र ग्रहा अङ्गारकादयो गृह्यन्ते, 'प्रभा' ज्योत्स्ना 'प्रकाशयति' उद्योतयति परिमित क्षेत्रमित्यत्र तात्पर्यात्तद्व्यपदेश, यथा मञ्चा क्रोशन्तीति, क्षेत्रस्यामूर्तत्वेन मूर्तप्रभया प्रकाशनायोगादिति भावना, केवलज्ञानलाभस्तु लोकालोक 'प्रकाशयति' सर्वधर्मरुद्योतयतीति गाथार्थ ॥ ११०२ ॥ उक्तोऽनुगम, नया सामायिक वद प्रष्टव्या ॥ इति चतुर्विंशतिस्तवरीका समाप्तेति ॥

व्याख्यायाध्ययनमिदं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । जन्मप्रवाहहतये कुर्वन्तु जिनस्तव भग्न्या ॥ १ ॥

इति श्रीचतुर्विंशतिसत्त्वाध्ययन सभाष्यनिर्युक्तिचिदृत्तिक समाप्तम् ॥

[illegible]

॥ १-२-१८६, स किंल तथे ।

२ । सप्तममगत, तेरेव कण्ठकस्थानैर्निवृत्त इति बाबदपूर्वकरणमनुप्रविष्ट, केवलज्ञान

३ । ३५ ५ इमानस्य समाप्ति । तेव कायिकी चेष्टा पृष्ठसिन् यथोपेकसिन् मोक्षाय । पूर्वं द्रव्यवदनमासीत् पश्चाद्भाववदनं जात ॥ एक धुल्लक

भाषार्थेण काल दुर्दता लक्षणपुष्ट आचार्यः स्थापित, ते सर्वं प्रयजितास्य धुल्लकस्थाननिर्देशे वचते, तेषां च कृतादीनां स्थविराणां मूले पठति । अयदा

मोहनीयेन बाध्यमानो भिक्षाये गतेषु साधुषु द्वितीयेन संज्ञापनीयमानाद्य मात्रं गृहीत्योपहतपरिणामो व्रजति पृष्ठदिशा, परिश्रा त पृष्ठसिन् वनखण्डे विश्राम्यति,

वन्दन-निरूपितमेव, 'चिद् चयने' अस्य 'स्त्रिया किन्' (पा० ३-३-१४) शुबलकर्मणश्च चयन चिति, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसहतिरित्यर्थ, चीयते असाविति वा चिति, भार्गव, 'दुष्टज्ज् करणे' अस्यापि चिन्प्रत्ययान्तस्य करण कृति अवनामादिकरणमित्यर्थ, त्रियतेऽसाविति वा कृति -मोशा-यावनामादिचेष्टैव, वन्दन च चितिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतय ता एव तासा वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्द प्रत्येकमभिसवध्यते अनेकार्थश्चाय, कचित्कारक्याचक 'कर्तुरीप्सिततम कर्मे (पा० १-४-४९) ति वचनात्, कचित् ज्ञानावरणीयादियाचक, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति यचनात्, कचित् क्रियावाचक, 'गन्धर्वा रक्षिताः सर्वे, सद्भावे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचन परिगृह्यते, ततश्च पन्दनकर्म चितिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुन क्रियाऽभिधान विशिष्टायनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजायाम्' अस्य 'गुरोश्च हल' (पा० ३ ३ १०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजन पूजा-प्रशस्तमनोवाकायचेष्टेत्यर्थ, पूजाया कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थ, पूजय वा कर्म पूजाकर्म, चशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थ, 'णीज् प्रापणे' इत्यस्य परचिति- (पा० ३-३-५६) ति अच्प्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयन चिनय, कर्मोपनयनमित्यर्थ, चिनीयते वाऽनेनाष्टप्रकार कर्मेति विनयस्तस्य कर्मविनयकर्म, च पूर्ववदेव, अय गाथार्द्धसंक्षेपार्थ ॥ आह—

कायव कस्स व केण वावि काहे व कइखुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणय कइसिर कइहिं च आवस्सएहि परिसुद्ध ।

कइदोसविप्पसुक्क किइकम्म कीस कीरइ वा ? ॥ ११०३ ॥

इदं वन्दनं कर्तव्यं कस्य वा केन वाऽपि 'कदा वा' कस्मिन् वा काले 'कतिकृत्यो धा' कियत्यो वा वारा ? ।
 अवनति —अयनत, कत्ययनत तद्वन्दनं कर्तव्यं ? , कतिशिर कति शिरासि तत्र भवन्तीत्यर्थ, कतिभिरावश्यकै-
 आयतीदिभिः परिशुद्ध, कतिदोषविप्रमुक्त, टोलगत्यादयो दोषा, 'कृतिकर्म' वन्दनकर्म 'कीस कीरइ'त्ति किमिति वा
 क्रियत इति गाथाद्वयसंक्षेपार्थ ॥ अथयवार्थ उच्यते, तत्र वन्दनकर्म द्विधा-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो मिथ्यादृष्टेरनुप-
 युक्तसम्यग्दृष्टेश्च, भावत सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य, चित्तिकर्मापि द्विधैव-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादिलिङ्गग्रहणकर्मा-
 नुपयुक्तसम्यग्दृष्टे रजोहरणादिकर्म च, भावत सम्यग्दृष्ट्युपयुक्ता रजोहरणाद्युपधिक्कियेति, कृतिकर्मापि द्विधा-द्रव्यत-
 कृतिकर्म निह्नुवादीनामयनानामादिकरणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीना च, भावत सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, पूजाकर्मपि द्विधा-
 द्रव्यतो निह्नुवादीना मनोवाक्याक्रिया अनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीना च, भावत सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, विनयकर्मपि
 द्विधा-द्रव्यतो निह्नुवादीनामनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीना च, भावत उपयुक्तसम्यग्दृष्टीना विनयक्रियेति ॥ साम्प्रत वन्दनादिषु
 द्रव्यभावभेदप्रचिकटयिषया दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सीयले खुदुण कण्हे, सेवण पालण तथा । पंचेते दिट्ठता किङ्कम्मे हेंति णायन्वा ॥ ११०४ ॥

व्यारया—सीतलः क्षुद्रक कृष्ण सेवक पालकस्तथा पञ्चते दृष्टान्ता कृतिकर्मणि भवन्ति ज्ञातव्या इति । क पुनः
 शीतल ? , तत्र कथानकम्—एगस्स रण्णो पुत्तो सीयलो णाम, सो य णिघिण्णकामभोगो पवतिओ, तस्स य भगिणी

वन्दन-निरूपितमेव, 'चिज् चयने' अस्य 'स्त्रिया किन्' (पा० ३-३-९४) कुशलकर्मणश्च चयन चिति, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसहतिरित्यर्थ, चीयते असाविति या चिति, भावार्थ पूर्ववत्, 'डुकृज् करणे' अस्यापि किन्प्रत्ययान्तस्य करण कृति अवनामादिकरणमित्यर्थ, क्रियतेऽसाविति वा कृति-मोक्षायानामादिचेष्टैव, वन्दन च चित्तिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतय ता एव तासां वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्द प्रत्येकमभिसवध्यते अनेकार्थश्चाय, कचित्कारकवाचक 'कर्तुरीप्सिततम कर्मे' (पा० १-४-४९) ति वचनात्, क्वचित् ज्ञानायरणीयादिवाचक, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियानाचक, 'गन्धर्वो रक्षिता सर्वे, सद्भावे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचन परिगृह्यते, ततश्च वन्दनकर्म चितिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुन क्रियाऽभिधान विधिष्टायनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजयाम्' अस्य 'गुरोश्च हल्' (पा० ३-३-१०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजन पूजा-प्रशस्तमनोवाकायचेष्टेत्यर्थ, पूजाया कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थ, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, चवाच्यः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थ 'णीञ् प्राण्ये' इत्यस्य परचित् (पा० ३-३-५६) ति अच्प्रत्यये गुणे अथादेशे सति विपूर्वस्य विनयन विनय, कर्मापनयनमित्यर्थ, विनीयते वाऽनेनाष्टप्रकार कर्मेति विनयस्य कर्मविनयकर्म, च पूर्ववदेव, अय गार्थाद्धसंक्षेपार्थ ॥ आह—

कायब कस्स वा केण वावि काहे व कइसुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणय कइसिर कइहि च आवस्सएहि परिसुद्ध ।
कइदोसविप्पमुक्क किइकम्म कीस कीरइ वा ? ॥ ११०३ ॥

तेषु नस्थि पुनपयत्तो उवयारोत्ति, भणति-दयवदणएण वदहि, त च किर वदत कसायकडएहि
छट्ठाणपडिय पेच्छंति, सो भणइ-एयपि नज्जइ?, भणति-वाढ, किं अइसओ अत्थि?, आस, किं छाउमत्थिओ केवल्लिओ?,
केवल्लि भणति-केउलीओ, सो किर तेहव उद्धसियरोमकूवो अहो मए मदभगेण केवली आसातियत्ति सवेगमागओ,
तहिं घेय कडगठाणेहिं नियत्तोत्ति जाय अपुघकरण अणुपविट्ठो, केउलणाण समुप्पण्ण, चउत्थ वदतरस समत्ती । सा
घेय काइया चिट्ठा एगमि वधाए एगमि मोक्खाय । पुघ दयवदण आसि पच्छा भाववदण जाय १ ॥ इदानीं क्षुल्लक, तत्रापि
कथानकम्-एगो खुडुगो आयरिएण काल करमाणेण लक्खणजुत्तो आयरिओ ठविओ, ते सवे पवइया तरस खुडुगस्स
आणाणिहेसे वट्ठति, तेसिं च कडादीण धेराण मूले पढइ । अणया मोहणिजेण वाहिज्जतो भिक्खाए गएसु साहुसु
नितिजएण सण्णापाणय आणायेत्ता मत्तय गहाय उवहयपरिणामो वच्चइ एगदिसाए, परिरसतो एकहिं वणसडे वीसमइ,

। तेसु नात्थि एवमपुत्त उपचार इति, भणन्ति-द्रव्यवदनकेन वदिता भाववदनकेन वदस्व, त च किल यदमान कपायकण्डके पद्रस्यानपतित
वदपन्ति, स भणति-एतदपि ज्ञायते?, भणति-वाढ, किमतिशयोऽस्ति?, ओम्, किं छागस्थिक केवल्लिक?, स किल तथै
वोबूवित्तोमदूरः अहो मया मदभागेन केवल्लिन भासातिता इति सवेयमागत, तेरेव कण्डकस्यानौर्नवुत्त इति यावदपूर्वकरणमनुमविष्ट, केवल्लशान
समुपपन्नं, एतदर्थं यदमानस्य समाप्तिः । तेषु कायिकी चेष्टा पुरुषिन् वधायेकसिन् मोक्षाय । पूर्वं द्रव्यवदनमासीत् पश्चाद्भाववदनं जात ॥ एकं धुल्लकं
भाषार्थेण कालं पुनस्ता दक्षणादुक्तं भाषार्थं स्थापितं, ते सर्वे प्रवर्तितान्तस्य धुल्लकसाक्षात्निर्देशो वचते, तेषां च कृतादीनां स्वविराणां मूले पठति । अयं द
मोहदीयेन वात्पमानो भिक्षाये गतेषु सा पुन्रितीयेन संज्ञापनीयमानादय मात्रकं गृहीत्वोपहतपरिणामो व्रजति पुरुदिशा, परिश्रान्तं पुरुसिन् वनखण्डे विश्राम्यति,

अण्णस्स रण्णो दिण्णा, सोसे चत्तारि पुत्ता, सा तेसि कहत्तेरेसु कह केहेइ, जहा तुग्ग मातुओ पुवपवइओ, एउ कालो चच्चइ । तेऽवि अत्रया तहारुयाण थेराण अतिए पवइया चत्तारि, बहुसुया जाया, आयरिय पुच्छिउ माउलग वदगा जति । एगमि जयेरे सुओ, तत्थ गया, वियालो जाउत्तिकाउ वाहिरियाए ठिया, सावगो य जयर पवेसितकामो सो भणिओ—सोयलायरियाण केहेहि—जे तुग्ग भाइणिज्जा ते आगया धियालोत्ति न पविट्ठा, तेण कहिय, तुट्ठो, इमेसिपि रत्ति सुहेण अण्णवसाणेण चउण्हवि केवलणाण समुप्पण । पभाए आयरिया दिसाउ पलोएइ, एत्ताहे मुहुत्तेण एहिंति, पोरिसिसुत्त मण्णे करेति अच्छति, लग्याडाए अत्थोरिसिस्ति, अइचिराविए य ते देवकुलिय गया, ते वीयरगा न आढायति, डडओऽणेण ठविओ, पडिक्कतो, आलोएए भणइ—कओ वदामि ? भणति—जओ भे पडिहायइ, सो चित्तेइ—अहो दुट्ठसेहा निहज्जति, तहवि रोसेण वदइ, चउसुवि वदिएसु, केगली किर पुवपउत्त उवयार न भजइ जाव न पडिभिज्जइ, एस जीयकप्पो,

! भ'पक्षे राधे दत्ता तस्याश्चाधार पुत्रा, सा तेभ्य कथान्तरेषु (कथावसरेषु) कथा कथयति—यथा युष्माक मातुल एवं प्रवर्तिता, एव काळो वनति । तेऽपि भयदा तपारूपणां स्थविराणामन्तिके प्रवर्तिताश्च वार, बहुयुता जाता, आचार्ये शुद्धा मातुल वदिदु वान्ति । एकस्मिन्नगरे कुत, तस्य गता विकालो जात इतिदृश्या कादिरिकायां स्थिता, श्रावकश्च नगरे प्रवेष्टुकाम स भणित—श्रीतलाचार्येभ्य कथये—ये युष्माक भागिनेयास्ते आगता विकाल इति न प्रविष्टा, तेन कथित, गुह, एयामपि राज्ञी शुभेनाश्रयसायेन चतुर्णामपि केवलज्ञान समुत्पन्न । प्रभाते आचार्यो दिश प्रलोकयति, अनुना मुहूर्त्तैरेवमन्ति, सुत्रपार्ष्णीं कुर्वन्त (इति) म'ये तिष्ठन्ति, स्वद्यायायामर्थपौरुषीमिति, अविचितायिते च ते देवकुलिका गता, ते वीतरागा नादिरयन्ते, दण्डकोऽनेन स्थापित, प्रतिक्रात, आलोचिते भणति—कुतो वदेई, भणति—यतो भवतो प्रतिभासते, स चित्तयति—अहो दुष्टशैक्षा मिलेज्जा इति, तथापि रोपेण वदेते, चतुस्त्वेपि वदिदुषु केवली किञ्च पूर्वप्रयुक्त उपचारं न मनसि यावच्च प्रतिभिज्यते (जायते), पुण जीतकस्स,

धीरंओ चार अत्तभतो पुष्फछजियाए अच्चण काळण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, परुढमसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, संयेनि रायाणो उवट्टिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ-वीरओ दुव्वलोत्ति, वारवालेहि कहिय जहा यत्त, रणो अणुक्का जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स । वासुदेवो य किर सदाव धूयाउ जाहे विवाहकाले पायव-दियाओ पति ताहे पुच्छइ-किं पुत्ती ! दासी होहिस्सि उदाहु सामिणित्ति, ताओ भणति-सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ-तो राय पययह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया निक्खमणसक्कारेण सक्कारियाओ पवयति, एव वच्चइ कालो । अणया एगाए देवीए धूया, सा चित्तेइ-सयाओ पधाविज्जती, तीए धूया सिक्खाविद्या-भणाहि दासी होमिस्सि, ताहे सपाळकियविभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ-दासी होमिस्सि, वासुदेवो चित्तेइ-मम धूयाओ ससार आहिडति तह य अणोहिं अयमाणज्जति तो न लहय, एत्थ को उवाओ ? जेण अण्णावि एव न करेहिस्सि चित्तेइ, लद्धो उवाओ, वीरग

! वीरको देहामलभमान पुष्पछजिक्या (द्वारद्वाराया) अचेन कृत्वा प्रवति दिने दिने, न च जेमस्सि, प्ररुद्धमधुजांत, वृत्ते वपाराये निर्ग-एति राजा सर्वेऽपि शान्त उपस्थिता, वीरक पादयो पतित, राजा दृच्छति-वीरक ! दुर्बल इति, द्वारपालैः कथित यथावृत्त, राशोऽनुकम्पा जाता, भवार्तिस्तत्रैवः वृत्तो वीरकस्य । वासुदेवः । किल सर्वो दुहितृत्यंदा विवाहकाले पादव दत्ता आयाति तदा ॥ छति-किं पुत्ति ! दासी भविष्यसि उताहो स्वाभिनीति, ॥ भणति-स्वामियो भविल्याम इति, राजा भणति-तदा रयात् (प्रसिद्ध) प्रवजत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चा महता विष्कमणसक्कारेण गगता प्रवजन्ति, एव प्रवति काळ । अन्यदेकया दम्प्या दुहिता, ॥ चित्तयति-सर्वो प्रजा यत्ते, तथा दुहिता शिक्षिता-भनेदासी भवामीति, तदा सर्वो छद्माविभूतिपनीता एषा भणति-दासी भवामीति, वासुदेवश्चित्तयति-मम दुहितर ससार आहिण्डते तथा चा ये अवमयन्ते तदा न लट्ठ, अत्र क उपायो !, देनाया अभिण्य न इयुरिति चित्तयति, एत्थ उपाय, वीरक

तेसस य पुण्णियस्स मज्झे समीज्झुक्खरस्स पेढ वद्ध, लोगो तत्थ पूय कोइ, तिलगनउलाईण न किंचिवि, सो चित्तेइ-(ग)एयस्स पेढरस्स गुणेण एई से पूजा किज्जइ, चिईनिमित्त, सो भणइ-एए किं ण अच्चेइ ? ते भणति-पुण्णियएहि कएइय एय, त च जणो वदइ, तस्सवि चित्ता जाया, पेच्छइ, जारिस समिज्झुक्खर तारिसो मि अह, अनेवि तत्थ वहु-सुया राययुत्ता इब्भयुत्ता पवइया अत्थि, ते ण ठवियो, मम पूएइ, कओ मज्झ समणस्सण ? रयहरणणिमित्त चित्तीगुणेण वदति, पडिनियत्तो । इयेरेवि भिक्खाओ आगया मग्गति, न लहति सुतिं वा पविसिं वा, सो आगओ आलोएइ-जहाऽह सण्णाभूमि गओ, मूला य लळाइओ, तत्थ पडिओ अन्डिओ, इयाणि उवसते आगओमि, ते तुहा, पच्छा कडाईण आलोएति, पायच्छिन्न च पडिक्कइ । तस्स पुर्वे दधचिई पच्छा भावचिई जाया २ ॥ इदानीं कृष्णसूत्रकथानक-वारवईए वासुदेवो धीरिओ कोलिओ, सो वासुदेवभत्तो, सो य किर वासुदेवो वासारत्ते बहवे जीवा बहिज्जतिसि णो जीति, सो

१ तस्य च पुण्यितपठितस्य मध्ये 'समी'नाम्नाया वीठ वद्ध, लोकस्य पूर्वा करोति, तिलकपट्टलादीनां न किञ्चिदपि स चिन्तयति-(म)एतस्य वीठस्य गुणेनेयतो अस्य एता श्रियते चित्तिभिमित्त ॥ भणति-एतान् किं वाचयत ? ते भणति-पुरातनै कृतमेतत्, स च जनो च-रते, तस्यापि चिन्ता जाता, यदयत्, वादनी समी'नाम्ना तादोऽस्मि अह, अग्येऽपि तत्र बहुश्रुता राजपुत्रा धर्म्यपुत्रा प्रम्रजिता सन्ति ते न स्थायिता, अह स्थायिता, मां पूजयति कुतो तन्न धामस्य ? रजोहरणमात्रचित्तिगुणेन चन्द ते, प्रतिमिषुच । इतरेऽपि भिक्षात् आगता मार्गेयन्ति, न कश्चित्ते भुतिं वा प्रवृत्तिं वा, स आगत आलोचयति यथाऽह सज्जाभूमि गत मूलाच्चावधायित, यत्र पतित स्थित, इदानीमुपस्था ते आगतोऽस्मि, ते पाण, पञ्चाए कृतादिम्य आलोचयति प्रायश्चित्त च प्रतिपद्यते । तस्य पूर्वं द-यचित्ति पश्चादावधित्तोत्ता ॥ द्वारिकायां वासुदेवो वीरक कोलिक, स वासुदेवभक्त, स च ङिल वासुदेवो वयोरात्रे बहवो जीवा बध्यन्ते इति न निर्गच्छति, स

वीरओ वार अलभतो पुष्पछज्जियाए अचण काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, पल्लमसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सवेवि रायाणो उवट्ठिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ-वीरओ दुव्वलोत्ति, वारवालेहि कहिय जहा वत्त, रणो अणुकेया जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स । वासुदेवो य किर सवाउ धूयाउ जाहे विवाहकाले पायव-दियाओ पति ताहे पुच्छइ-कि पुत्ती ! दासी होहिसि उदाहु सामिणिस्सि, ताओ भणति-सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ-तो खाय पययह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया निक्खमणसक्कारेण सक्कारियाओ पच्चयति, एन वच्चइ कालो । अणया एगाए देवीए धूया, सा चित्तेइ-सद्याओ पद्याविज्जती, तीए धूया सिक्खाविद्या-भणाहि दासी होमिस्सि, ताहे सयालकियिभूत्तिया उवणीया पुच्छिया भणइ-दासी होमिस्सि, वासुदेवो चित्तेइ-मम धूयाओ ससार आहिडति तह य अणोहिं अवमणिज्जति तो न लट्ठय, एय को उवाओ ? जेण अण्णावि एव न करेहिस्सि चित्तेइ, लट्ठो उवाओ, वीरग

१ वीरओ चेलासकभमान पुण्डरिक्कया (द्वार-गाराया) अर्चन कृत्वा प्रज्जति दिने दिने, न च जेमति, प्रकृष्टमधुनांत, वृत्ते वपरात्रे निर्गच्छति रात्रा, सर्वेऽपि रात्रा उवस्सिता, वीरक पादयो पतित, राजा पृच्छति-वीरक ! दुबल इति, द्वारपाले कथित यथावृत्त, राजोऽनुकम्पा जाता, अगारितत्रयेण वृत्तो वीरकश्च । वासुदेवश्च किल सर्वो दुहितृसूर्यदा विवाहकाले पादव दत्ता आयाति तदा पृच्छति-किं पुत्रि ! दासी भविष्यति उवाहो स्वामिनीति, ता भणति-स्वामियो भविष्याम इति राजा मणति-तदा रयात (प्रसिद्ध) प्रमज्जत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चा महता निष्क्रमणसत्कारेण सत्पृता प्रदाम्ति एव प्रतति काल । अन्यैकया देया दुहिता सा चितयति-सवा प्रवाज्यते, तथा दुहिता सिद्धिं भवेदोसी भवामीति, तदा सर्वो लट्ठाभिभूयितोपनीता पृष्टा भणति-दासी भवामीति, वासुदेवश्चितयति-मम दुहितर ससार आहिण्डते तथा चा ये अवमयन्ते तदा न लट्ठ, अत्र क उपायो ? , देनाया अपि एव न दुयुंरिति चिन्तयति, एय उपाय, वीरक

पुच्छइ-अत्थि ते किञ्चि कयपुवयं ? भणइ-जत्थि, राया भणइ-चित्तेहि, तओ सुचिर चित्तेत्ता भणइ-अत्थि, वयरीए उवरि सरडो सो पाहाणेण आहणेत्ता पाडिओ मओ य, सगडवट्टाप पाणिय चहत वामपाएण धारिय उघेलाण गय, पज्ज-पधडियाए मच्चियाओ पविट्ठाओ हत्थेण ओहाडिया वै सुसुगुमतीउ होउत्ति । वीए दिवसे अत्थाणीए सोलसण्ह रायसह रसाण मज्झे भणइ-सुणह भो ! एयस्स वीरगस्स कुलुण्णत्ती सुया कम्मणि य, काणि कम्मणि ? वासुदेवो भणइ-‘जेण रत्तसिरो नागो, वसतो वयरीवणे । पाडिओ पुढविसत्थेण वेमई नाम खत्तिओ ॥ १ ॥ जेण चक्कुखया गगा, बहती कलु-सोदय । धारिया वामपाएण वेमई नाम खत्तिओ ॥ २ ॥ जेण घोसवई सेणा, वसती कलसीपुरे । धारिया वामहत्थेण, वेमई नाम खत्तिओ ॥ ३ ॥ एयस्स धूय देमिस्ति, सो भणिओ-धूय ते देमिस्ति, नेच्छइ, मिउडीकया, दिण्णा नीया य घर, सयणिज्जे अच्छइ, इमो से मम करेइ, अणया राया पुच्छइ-किह ते वयण करेइ ? वीरओ भणइ-अह सामिणीए

१ पुच्छति-अस्ति तत्र किञ्चिद्वृत्तपूर्वं ? भणति-नाहि, राजा भणति-चिन्तय, तत सुचिर चि तयिवा भणति-भस्ति, बहदा इपरि सरट् स पापाणे मावस्य पातितो वृत्तश्च शकटवराया पानीय वहन् वामपादेन एत उद्वेलया गत, पावनवटिकणो मक्षिका प्रविष्टा हलेनोद्घातिता गुमगुमायमाना मवत्तिवदि । द्वितीये दिवसे आस्थान्या पोढशाना राजसहस्रानां मध्ये भणति-मृणुत भो एतस्य वीरकस्य कुलोत्पत्तिं श्रुता कर्माणि य, कानि कर्माणि ? वासुदेवो भणति-येन रक्कशितो नागो वसन् बहरीवने । पातितं पृथ्वीशङ्खणं वै मतिर्नाम (स उत्कट) क्षत्रिय ॥ १ ॥ येन चकोरक्षता गङ्गा बहन्ती कलुपोदकम् । वामपादेन धृता वै मतिर्नाम क्षत्रिय ॥ २ ॥ येन घोषवती सेना वसन्ती कलसीपुरे । एता वामहत्थेन वै मतिर्नाम क्षत्रिय ॥ ३ ॥ एतस्मै दुहितरं ददामि इति, स भणितं-दुहितरं ते ददामीति, नेच्छति मृदुटी कृता, दत्ता नीता च गृह, शयनीये तिष्ठति, मम तस्या सर्वं करोति, अ-यदा राजा पुरकृति-कथं ते वचनं करोति ? वीरको भणति-अहं स्वामिन्या *ओ गुसुगुमतीओ

असजय न यदिज्जा, मायर पियर गुरु । सेणावह पसत्थार, रायाण देवयाणि य ॥ ११०६ ॥

व्याख्या—न सयता असयता, अविरता इत्यर्थ, तान्न वन्देत, क ?—‘मातर’ जननीं तथा ‘पितर’ जनकम्, अस-
तमिति वर्तते, प्राकृत्यशैत्या चाऽसयतशब्दो लिङ्गत्रयेऽपि यथायोगमभिसवध्यते, तथा ‘गुरु’ पितामहादिलक्षणम्, अस-
यतस्य सर्वत्र योजनीय, तथा हस्त्यभरणधरातिलक्षणा सेना तस्या पति सेनापति—गणराजैत्यर्थ, त सेनापति, ‘प्रश-
स्तार’ प्रकर्षण शास्ता प्रशास्ता त—धर्मपाठकादिलक्षण, तथा वज्रमुकुटो राजाऽभिधीयते त राजान, दैवतानि च न
वन्देत, देवदवीसद्वहार्थं दैवतग्रहण, चक्रवर्त्तरेत्याचार्यादिग्रहो वेदितव्य इति गाथार्थ ॥ ११०५ ॥ इदानीं यस्य
वन्दन कर्तव्य स उच्यते—

समण यदिज्ज मेहावी, सजय सुसमाहिय । पचसमिय तिगुत्त, अस्सजमहुगुछग ॥ ११०६ ॥

व्याख्या—श्रमण—प्राप्तिरूपितशब्दार्थ त श्रमण ‘वन्देत’ नमस्कुर्यात्, क ?—‘मेधावी’ न्यायावस्थित, स खलु
श्रमण नामस्थापनादिभेदभिन्नोऽपि भवति, अत आह—‘सयत’ सम्—एकीभावेन यत सयत, क्रिया प्राप्ति यत्नवानित्यर्थ,
असायपि च व्यवहारनयाभिप्रायतो लब्ध्यादिनिमित्तमसम्पूर्णदर्शनादिरपि सभाव्यते, अत आह—‘सुसमाहित’ दर्शनादिषु
सुषु—सम्भगाहित सुसमाहितस्त, सुसमाहितत्वमेव द्रव्यते—यच्च भिररीयासमित्यादिभि समितिभि समित पञ्चसमितस्त,
तिष्ठभिर्मनोगुर्यादिभिर्गुप्तिभिर्गुप्त निगुप्त, प्राणातिपातादिलक्षणोऽसयम असयम गर्हति—जुगुप्सतीत्यसयमजुगुप्सक
स्तम्, अनेन दृढधर्मता तस्यावेदिता भवतीति गाथार्थ ॥ ११०६ ॥ आह—किमिति यस्य कर्तव्य वन्दन स एवादी

अणो भणति-इहेव वदतेणति । भावकिइकम्म वासुदेवस्स, दवकिइकम्म वीरयस्स ३ ॥ इदानीं सेवक, तत्र कथानकम्—
 एगस्स रणो दो सेवया, तेसि अह्मीणा गामा, तेसि सीमानिमित्तेण भट्ठण जाय, रायशुल पहाविपा, साह दिट्ठो, एगो
 भणइ-भावेण 'साधु दप्पा धुवा सिद्धि' पयाटिणीकाइ वदिचा गओ, चित्तिओ तस्स किं उगयइय करेइ, सोडवि वदइ,
 तहेव भणइ, धवहारो आवद्धो, जिओ, तस्स दधपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालक, तत्र कथानकम्-चारवईए
 वासुदेवो राया, पालयसवादओ से पुत्ता, णेमी समोसवो, वासुदेवो भणइ-ओ कइ सांमि पढम वदइ तस्स अह ज
 मगाइ त देमि, सवेण सयणिज्जाओ उट्टेत्ता वदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिग्गेण आसरयणेण गतूण वदिओ, सो किं
 अभवसिद्धिओ वदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निमाओ पुच्छइ-केण तुज्जे अज्ज पढम वदिया १, सामी भणइ-दवओ
 पालएण भानओ सवेण, सवस्स त दिण ५ ॥ एव तावद्वन्दन पर्यायशब्दद्वारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्तं 'कर्तव्य कस्य
 वेति स निरूप्यते, तत्र येण न कर्तव्य तानभिधिपुराह—

१. भाये भणत्ति-इहव वदमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्य, न यकृतिकर्म वीरस्य ॥ एकस्य राज्ञो द्वौ सेवकौ, तयो सीमा
 निमित्तं भयङ्कृतं जातं राजकुल प्रधासितौ, साधुर्यद एको भणति-भावेन प्रदक्षिणीकृतं वदिच्चा गत, द्वितीयस्य किलावुषर्तन करोति, सोऽपि वदते
 तथैव भणति, धवहारं भावद्धं जितं तस्य दधपूजा इतरस्य भावपूजा । द्वारिकायां वासुदेवो राजा, पालकशान्मादपस्तस्य पुत्रा, तैमि समयवत, वासुदे
 वो भणति-य कस्ये स्तामिन् प्रथम वदते तस्यायं यन्मार्गयति तद्दत्तामि, क्षात्र्येन क्षयनीयादुत्थाय वदिता पाळकेन राजवल्लोभेन वीरप्रणाधारेण गत्वा
 वदिता, स किलाभयसिद्धिको वदते इदमेनाहोयति, वासुदेवो निर्गतं दृढचित्तेन यूपमयं प्रथम वदिता १, सामी भणति-दवयत पाळकेन भावत
 क्षात्र्येन, साम्रायं तदत्त ।

असजय न यदिज्जा, मापर पियर गुरु । सेणावह पसत्थार, रायाण देवयाणि च ॥ ११०६ ॥

न्याल्या—न सयता असयता, अविरता इत्यर्थ, तान वन्देत, क^१—‘मातर’ जननीं तथा ‘पितर’ जनकम्, अस-
तमिति वर्तत, प्राकृत्यशैत्या चाऽसयतशब्दो लिङ्गत्रयेऽपि यथायोगमभिसव्यते, तथा ‘गुरु’ पितामहादिलक्षणम्, अस-
यतस्य सर्वत्र योजनीय, तथा हस्त्यश्वरथपदातिलक्षणा सेना तस्या पति सेनापति—गणराजेल्यर्थ, त सेनापति, ‘प्रश-
स्तार’ प्रकपण दास्ता प्रशस्ता तं—धर्मपाठकादिलक्षण, तथा चक्रमुकुटो राजाऽभिधीयते त राजान, दैवतानि च न
यन्देत, देवदेवीसद्महार्थं दैवतग्रहण, चशब्दाद्वेत्ताचार्यादिग्रहो वेदितव्य इति गार्थार्थ ॥ ११०५ ॥ इदानीं यस्य
यन्दन कर्तव्य स उच्यते—

समण यदिज्ज मेहायी, सजय सुसमाहिय । पचसमिय तिशुत्ता, अससजमहुगुछा ॥ ११०६ ॥

व्याख्या—श्रमण—प्राप्तिरूपितशब्दार्थं त श्रमण ‘वन्देत’ नमस्कुर्यात्, क^१—‘मेधावी’ न्यायावस्थित, स खलु
श्रमण नामस्थापनादिभेदभिन्नोऽपि भवति, अत आह—‘सयत’ सम्—एकीभावेन यत सयत, क्रिया प्रति यत्नवानित्यर्थ,
असावपि च व्यवहारनयाभिप्रायतो लब्ध्यादिनिमित्तमसम्पूर्णदर्शनादिरपि सभाव्यते, अत आह—‘सुसमाहित’ दर्शनादिषु
सुषु—सम्पगाहित सुसमाहितस्त, सुसमाहितत्वमेव दर्शयते—पञ्चभिरीर्यासमित्यादिभि समितिभि समित पञ्चसमितस्त,
तिष्ठभिर्मनोगुण्यादिभिर्गुप्तभिर्गुप्त त्रिगुप्त, प्राणातिपातादिलक्षणोऽसयम असयम गर्हति—जुगुप्सतीत्यसयमजुगुप्सक
स्वप्न, अनेन दृढधर्मता तस्यावेदिता भवतीति गार्थार्थ ॥ ११०६ ॥ आह—किमिति यस्य कर्तव्य वन्दनं स एनादौ

अणो भणति-इहेव वदतेणति । भावकिइकम्म वासुदेवस्स, दधकिइकम्म वीरयस्स ३ ॥ इदानीं सेवक, तत्र कथानकम्—
एगस्स रणो दो सेवया, तेसि अह्ठीणा गामा, तेसि सीमानिसित्तेण भण्ण जाय, रायकुल पहाविया, साह दिट्ठी, एणो
भणइ-भावेण 'साधु दट्ठा धुमा सिद्धि' पयाहिणीकाड यदित्ता गओ, वित्तिओ तस्स किं उभयइय करेइ, सोऽवि वदइ,
तहेव भणइ, ववहारो आवद्धो, जिओ, तस्स दधपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालक, तत्र कथानकम्-चारयईए
वासुदेवो राया, पालयसवादओ से पुत्ता, णेमी समोसदो, वासुदेवो भणइ-जो कहं सामिं पढम वदइ तस्स अहं ज
मगाइ त देमि, मव्हेण सयणिज्जाओ वट्टत्ता यदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिधेण आसरयणेण गतूण यदिओ, सो किर
अभवसिद्धिओ वदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निगओ पुच्छइ-केण तुज्जे अज्ज पढम वदिया, सामी भणइ-दधओ
पालएण भावओ सवेण, सवस्स त दिण ५ ॥ एव तावद्दन्दन पर्यायवाद्ददारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्त्तं 'कर्तव्य कस्य
वे'ति स निरूप्यते, तत्र येषां न कर्तव्य तानभिधिसुराह—

१ अये भणति-इह वदमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्य, दयकृतिकर्म वीरकस्य ३ एकस्य राशौ द्वौ सेवकौ, तयोरेतस्य द्वौ भ्रातॄ, तयो सीमा
निमित्तं भण्णज्जात राजकुल प्रधावितौ साधुर्दट्ठा एको भणति-भावेन प्रदक्षिणीकृत्य वदिस्स गत, द्वितीयस्य किंजत्रुवत्तं करोति, सोऽपि वदते,
तथैव भणति, वयवहार आवद्ध, जिठ तस्य दयपूजा इतरस्य भावपूजा । दारिकायां वासुदेवो राजा, पालकशान्वादयस्स पुत्रा, तेमि समयवत, वासुदे
वो भणति-य कदेये स्सामिन प्रथम वदते तस्मायइ यन्मार्गयति सइदामि, साभवेन धयनीयादुत्पाय वदिव पाळकेन राजपलोभन वीयेणाभरत्तेन गत्वा
वदिदत्त, स किलामव्यसिद्धिको वदते इदयेवाक्कोसति, वासुदेवो निर्गतं दट्ठदि-केन यूपमय प्रथम वदिता, सामी भणति-दधवत पाळकेन भावत
कारभेन, शान्मय्य सइज ।

यप्रधाना एवमाहुः—ज्ञानिन एव कृतिकर्म कर्तव्य, वक्ष्यते च—‘काम चरण भावो त पुण पाणसहिओ समाणेइ । ण य नाण तु न भावो तेण र पाणी पणिययामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, ‘दसण’ति ज्ञानचरणधर्मात्मिका स्वल्पसत्त्वा एवमाहुः—दर्शनिन एव कृतिकर्म कर्तव्य, वक्ष्यते च—‘अह पाणेण ण विणा चरण पादसणिस्स इय नाण । न य दसण न भावो ते-ण र दिट्ठि पणिययामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथाऽन्ये सम्पूर्णचरणधर्मानुपालनासमर्था नित्यवासादि प्रशसन्ति सङ्गमस्थविरोदाहरणेन, अपरे चत्त्याद्यालम्बन कुर्वन्ति, वक्ष्यते च—‘अहेडविय परितता गामगरनगरपट्टणमडता । तो केइ नीयवासी सगमधेर धवइसति ॥ १ ॥’ इत्यादि, तदन नित्यवासे च ये दोषा चक्षदत्ता केवलज्ञानदर्शनपक्षे च चेत्यभक्त्याऽऽदि कालाभविद्वृत्तिपरिभोगपक्षे च ते वक्तव्या इति वाक्यशेष, एव तावद्वाधासंश्लेषार्थ ॥ साम्प्रत बहुक्त ‘पञ्चाना कृतिकर्म न कर्तव्यम्’ अथ क एते पञ्च^१, तान् स्वरूपतो निदर्शयन्नाह—

पासत्थो ओसवो होइ कुसीलो तरेव ससत्तो । अहउदोडविय एए अवदणिज्जा जिणमयमि ॥ १ ॥ (प्र०)

व्याख्या—‘निलेयमन्यकर्तृकी गाथा तथाऽपि सोपयोगा चेति व्याख्यायते । तत्र पार्श्वस्य दर्शनादीना पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्य, अधवा सिध्यान्नादयो वन्धहेतव पाशा पाशेषु तिष्ठतीति पाशस्य,—‘सो पासत्थो दुविहो सबै देसे य

^१ काम चरण भाषसाद पुनश्चातसहित संप्रत्ययति । न च ज्ञान नैव भाषसात् ज्ञानिन मणिपतामि ॥ १ ॥ २ यथा ज्ञानेन न विना चरण पादोचिन इति ज्ञानम् । न च दर्शन न भाषसात्^२ दृष्टयत मणिपतामि ॥ १ ॥ ३ यदापि च परिताप्ता ग्रामाकरनगरपत्तनमटन्त । तत केचिद् नित्यवासिनः सगमस्थविर् व्यावृत्तिरिति ॥ १ ॥ ( ) ४ स पार्श्वस्यो द्विविध—सर्वात्मिकद् दर्शने च

नोक्तं । येन येषां न कर्तव्यं मात्रादीनां तेऽप्युक्ता इति, उच्यते, सर्वपार्थद्वीदशास्त्र, त्रिविधाश्च विनेया भवन्ति—केचिदुद्घटितज्ञा केचिन्मध्यममुद्घय केचित्प्रपञ्चितज्ञा इति, तत्र मा भूत्प्रपञ्चितज्ञाना मति—उकलक्षणस्य श्रमणस्य कर्तव्यं मात्रादीनां तु न विधिर्न प्रतिषेध इत्यतस्तेऽप्युक्ता इति, यद्येव किमिति येषां न कर्तव्यं त एवादा उक्ता इति ।, अत्रोच्यते, हिताप्रवृत्तेरहितप्रवृत्तिर्गुरु ससारकारणमिति दर्शनार्थमित्यल प्रसङ्गेन, प्रकृत प्रस्तुत—श्रमण वन्देत् मेधाधी सधतमिदमुक्तं, सर्वोत्पन्नमृतमेव वन्देत्, न तु पार्थस्यादीन्, तथा चाह—

पचपह किङ्कनम मालामरुण होइ दिङ्कनो । वेरुलियनानणदसणणीयावासो य जे दोस्ता ॥ ११०७ ॥

व्याख्या—‘पञ्चानां’ पार्थस्यावसन्नकुशीलसप्तकयथाच्छन्दानां ‘कृतिकर्म’ वन्दनकर्म, न कर्तव्यमिति वाक्यशेष, अथ च वाक्यशेष ‘श्रमण वन्देत् मेधाधी सधत’ मित्यादि ग्रन्थादवगम्यते, पार्थस्यादीनां यद्योक्तश्रमणगुणविकलरवात्, यथा सयतानामपि ये पार्थस्यादिभिः सार्धं ससर्गं कुर्वन्ति तेषामपि कृतिकर्म न कर्तव्य, आह—कुतोऽयमर्थोऽयगम्यते ।, उच्यते, मालामरुकाभ्यां भवति दृष्टान्त इति वचनात्, वक्ष्यते च—‘असुइद्वाने पडिया’ इत्यादि, तथा ‘पेक्कणकुले’ इत्यादि ‘वेरुलिय’सि ससर्गजदोषनिराकरणाय वैदूर्यदृष्टान्तो भविष्यति, वक्ष्यति च—‘सुचिरपि अच्छमाणो वेरुलिओ’ इत्यादि, तत्प्रत्यवस्थानं च ‘अर्बसस य निवसस ये’त्यादिना सप्रपञ्च वक्ष्यते, ‘णान’सि दर्शनचारित्रासेयनसामर्थ्यविकला ज्ञानन-

दसणापार घराणुसीढो इमो होइ ॥ २ ॥ कोउय भूईकम्म पसिणापसिणे णिमित्तमाजीवे । कक्ककुरुए य लक्खण उव-
 जीवइ विज्जमतार्इ ॥ ३ ॥ सोभंगादणिमित्त परेसि णव्वणाइ कोउय भणिय । जरियाइ भूइदाण भूईकम्म विणिहिइ
 ॥ ४ ॥ सुणिणयविज्जाकहिय आइसणियटियाइकहिय वा । ज सासइ अओसि पसिणापसिण ह्वइ एय ॥ ५ ॥ तीयाइभा-
 वकहण होइ णिमित्त इम तु आजीव । जाइकुलसिप्पकम्म तवगणसुत्ताइ सत्तविह ॥ ६ ॥ कक्ककुरुगा य माया णियडीए
 ज भणति त भणिय । धीरक्खणाइ रक्खण विज्जामत्ताइया पयडा ॥ ७ ॥ 'तथैव ससत्त' इति यथा पार्थस्यादयोऽन-
 नद्यास्तथाऽयमपि ससत्तयत् ससत्त, त पार्थस्यादिक तपस्विन वाऽऽसाद्य सन्निहितदोषगुण इत्यर्थ, आह च-'ससत्तो
 य इदाणीं सो पुण गोमत्तलदए चेव । उच्चिद्धभणुच्चिद्ध ज किंभी छुब्भई सद्य ॥ १ ॥ एमेव य मूळत्तरदोसा य गुणा य
 जत्तिया केइ । ते तम्मिचि सनिहिया ससत्तो भण्णई तम्हा ॥ २ ॥ रायविट्ठसगमाई अहवावि णडो जहा न बहुल्लो ।

१ दशनापार घराणुसीढोऽय भवति ॥ २ ॥ कैणिक भूतिकर्म प्रसापक्ष निमित्तमाजीवम् । कक्ककुरुकम् लक्षण उपगच्छति विद्यामन्त्रादीन् ॥ ३ ॥
 साभावाभिनिमित्त परेषां घराणादि कैणिक भणितम् । 'घरीतादये भूतिदान भूतिकर्म विनिर्दिष्टम् ॥ ४ ॥ स्वमविद्याकथितमाह द्वितीयश्लोकादिकथितम् । यत्
 साहित्यं अ यम् प्रसापक्ष भवत्येतत् ॥ ५ ॥ अतीतादिभावकथन भवति निमित्तमिदं स्वाजीवनम् । आतिकुलशिल्पकर्माणि सयोगणसूत्राणि ससत्तियम् ॥ ६ ॥
 कक्ककुरुका य माया निदृश्या यन्त्रणानि तद्वर्णितम् । स्त्रीलक्षणादि लक्षण विद्यामन्त्रादिका प्रकटा ॥ ७ ॥ ससत्तश्चेदानीं स पुनर्गोमत्तलदके चैव । उचि-
 द्दमनुविष्टं यत्किञ्चित् शिष्यते सर्वम् ॥ १ ॥ एवमेव च मूलोत्तरदोषाश्च गुणाश्च भावतु केचित् । ते तस्मिन् सन्निहिता ससत्तो भवत्येते तस्यात् ॥ २ ॥
 राजविट्ठसगमादयोऽयवापि नदो यथा तु बहुल्लयः ।

होई पायवो । सवमि पाणदसणचरणण जो उ पासमि ॥ १ ॥ देसमि य पासत्यो सिज्जायरडभिहड रायपिड वा । नियय
 च अगपिड भुजति णिकारणेण च^१ ॥ २ ॥ कुलणिस्साए विहरइ ठवणजुलाणि य अकारणे विसइ । सखडिपळोयणाए
 गच्छइ तह सथव कुणई ॥ ३ ॥^२ अवसन्न—सामाचार्यासेवने अवसन्नवदवसन्न, 'ओसन्नोडवि य दुविहो सव देसे य तत्थ
 सवमि । वज्जवद्धपीठफलरगो दवियगभोई य पायवो ॥ ४ ॥'^३ देशावसन्नस्तु—'आवस्सगसज्झाए पडिलेहणक्षणाभिक्खडभ-
 च्छे । आगमणे णिगमणे ठाणे य णिसीयणतुयडे ॥ १ ॥ आवस्सयाइयाइ ण करे केरेइ अहयावि हीणमधियाइ । गुरुयण-
 बलाइ तथा भणिओ एसो य ओसन्नो ॥ २ ॥ गोणो जहा बलतो भजइ समिल तु सोडवि एमेव । गुरुयण अकरोतो
 बलाइ कुणई य दैत्सूणो ॥ ३ ॥'^४ 'भवति कुशील' कुत्तित वीलमस्येति कुशील,—तिविहो होइ कुसीलो णाणे तह
 दसणे चरित्ते य । एसो अवदणिज्जो यन्नत्तो वीयरगोहि ॥ १ ॥ णाणे णाणायार जो उ विराहेइ—फालमार्यय । दसणे

^१ भवति ज्ञातव्य । सवस्मिन् ज्ञानद्वयानचरणामा वस्तु पार्थ ॥ १ ॥ देसो च पार्थस्य सायसातराभ्याद्वते रात्रिष्वह या । नित्य चाप्रतिष्वह भुनक्ति
 लिङ्कारणेन च ॥ २ ॥ कुलनिष्ठया विहरति स्थापनाकुलानि चाकारणे विधाति । सायसीप्रलोकनया गच्छति तथा सख्य करोति ॥ ३ ॥ २ भवसन्नोऽपि च
 द्विविध सर्वस्मिन् देसो च तत्र सवस्मिन् । भद्रवद्धपीठफलक स्थानिविभोदो च ज्ञातव्य ॥ १ ॥ भावद्वयकस्याप्यायवो प्रतिलेखनायां स्थाने निक्षेपामभकार्थे ।
 आगमन निगमन स्थाने च निधीदन एवमर्थेन ॥ १ ॥ भावद्वयकादीनि न करोति भयवाऽपि करोति हीनाधिकानि (वा) । गुरुवचनबलात्तया भवित एव चाय
 सन्न ॥ २ ॥ गौर्यया बलान् भवति समित्ता तु सोऽप्येवमव । गुरुवचनमकुर्वन् बलात् करोति पायसन्न ॥ ३ ॥ भविवो भवति कुशीलो ज्ञाने तथा दर्शने
 चरित्ते च । एषोऽवदनीय प्रशस्यो वीतरागो ॥ १ ॥ ज्ञान ज्ञानाचार वस्तु विराययति कालादिकम् । दर्शने णो चेव न *वस्तोव

पासत्थाई पदमाणस्त नेव क्रिप्ती न निज्जरा होइ । कायकिलेस एमेव कुणई तह कम्मपप च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—‘पार्श्वस्यादीन्’ उक्तलक्षणान् ‘वन्दमानस्य’ नमस्तुर्गतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्ति—अहो
अप्य पुण्यभागित्येनलक्षणा सा भवति, अपि त्यकीर्तिर्भवति, नूनमयमप्येवस्वरूपो येनेषा वन्दन करोति, तथा निर्जरणा
निर्जरा—वर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थकराज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, चीयत इति काय—देह-
स्तस्य हेतु—अननामादिलक्षणा कायहेतुस्त कायहेतुस्त ‘एवमेव’ मुधैव ‘करोति’ निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—
ज्ञानावरणीयादिलक्षणा तस्य वन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापन तेन वा आत्मनो वन्ध—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणा
कर्मनन्धस्त कर्मवन्ध च करोतीति वर्तते, चशब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानवामुते, कथं ?—भगवत्प्रतिकृष्टवन्दने आज्ञाभङ्ग,
त दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यननस्या, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषा मिथ्यात्वं, कायहेतुस्तो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना,
तद्वन्दनेन तत्कृतासयमानुमोदनासयमविराधनेति गार्थार्थ ॥ ११०८ ॥ एव तावत्पार्श्वस्यादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ता,
साम्प्रत पार्श्वस्थानामेव गुणधिरुन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे पम्भचेरभट्टा पाण उड्डुति य भयारीण । ते हीति कुटमटा घोरी य सुदुल्लहा तेसि ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये—पार्श्वस्यादयो श्वष्टब्रह्मचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थ, ब्रह्मचर्यशब्दो मैथुनविरतिमाचक, तथैषत
सयमवाचकश्च, ‘पाण उड्डुति यभयारीण’ पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणा वन्दमानानामिति, न तद्वन्द-
ननिषेधं पुर्यन्तीत्यर्थ, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणा विपाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कृच्छ्रेण मानुषत्वमासादयन्ति-

अहवा वि मेलगो जो हलिदरागाइ बहुगणो ॥ ३ ॥ एमेव जारिसेण सुद्धमसुद्धेण वाडनि समिलइ । तारिसओ चिय होति
ससत्तो भणार्इ तरहा ॥ ४ ॥ सो दुनिकप्पो भणिओ जिणेहि जियरागदोसमोहेहि । एगो च सकलिट्ठो असकलिट्ठो तहा
अणो ॥ ५ ॥ पचासवप्पवत्तो जो खलु तिहि गारवेहि पडिवद्धो । इरियगिहिसकिलिट्ठो ससत्तो सकलिट्ठो च ॥ ६ ॥
पासथाइएसु सविगोसु च जअथ मिलती च । तहि तारिसओ भवई पियधम्मो अहव इयरो च ॥ ७ ॥ एपोडसक्किट्ठ ,
‘यथाछन्दोऽपि च’ यथाछन्द -यथेच्छयैवागमनिरपेक्ष प्रवर्तते य स यथाच्छन्दोऽभिधीयते, उक्त च-“उत्सुत्तमायरतो
उरसुत्त चैव पञ्चवेमाणो । एसो च अहाछदो इच्छाछदोत्ति एगद्धा ॥ १ ॥ उरसुत्तमणुवादिह सच्छदग्निगप्पिय अणणु-
वाइ । परतत्ति पवत्तिति णेओ इणमो अहाछदो ॥ २ ॥ सच्छदमइविगप्पिय किचो सुहसायविगइपडिवद्धो । तिहिगारवेहि
मज्झइ त जाणाही अहाछद ॥ ३ ॥” एते पार्श्वस्थादयोऽनन्दनीया , कः-जिनमते, न तु लोक इति गार्थार्थ ॥
अथ पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य को दोष इति ?, उच्यते—

१ अथवाऽपि मरको यो हरिन्द्ररागादि यदुक्ता ॥ १ ॥ एवमेव याद्वेन शुद्धेन पाशवि सबसति । तादृश एव भवति ससत्तो भवयते सत्ताव
॥ ४ ॥ स द्विविकल्पो भणितो त्रिनैकतराभावेपमोहे । एकसु सट्ठिदोऽसक्किट्ठसत्ताऽन्य ॥ ५ ॥ पचाशवप्रवृत्तो य खलु त्रिभिर्गोविं प्रतिपद्य । कीणुहि
भिं सक्किट्ठ सत्तव सक्किट्ठ स तु ॥ ६ ॥ पार्श्वस्थादिनेषु सविप्रसु च यथ मिलति तु । तत्र तादृशो भवति प्रियधर्मो अथवा इतरसु ॥ ७ ॥ २ वरसुप्रमाचरन्
वसुप्रमेव प्रमापयन् । णव तु यथाच्छद इच्छाछन्द इति एकार्थ ॥ १ ॥ वरसुप्रमनुपदिष्ट स्था उद्विकल्पितमननुपाति । परतत्ति प्रवर्तयति श्रेयोऽय
यथाच्छद ॥ २ ॥ स्था उद्विकल्पित इति किञ्चि सुखसावहित्वतिप्रतिबद्ध । त्रिभिर्गोविंमार्थाति त आनादि यथाच्छदम् ॥ ३ ॥

पास्तथाई षदमाणस्त नेव क्रिन्ती न निज्जरा होइ । कायकिलेस एमेव कुणई तह कम्मवध च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—‘पार्श्वस्यादीन्’ उचलक्षणान् ‘वन्दमानस्य’ नमस्तुर्गतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्ति—अहो
अप्य पुण्यभागित्येनलक्षणा सा भवति, अपि त्वकीर्तिर्भवति, नूनमयमभ्येवस्वरूपो येनैषा वन्दन करोति, तथा निर्जरण
निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थकराज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, च्ययत इति काय—देह-
स्तस्य हेरा—अग्रनामादिलक्षणा कायक्लेशस्त कायक्लेशम् ‘एवमेव’ मुधैव ‘करोति’ निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—
ज्ञानावरणीयादिलक्षणा तस्य वन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापन तेन वा आत्मनो वन्ध—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणा
कर्मवन्धस्त कर्मवन्ध च करोतीति वर्तते, चक्षब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दीपानवामुते, कथ १—भगवत्प्रतिष्ठावन्दने आज्ञाभङ्ग ,
तद्द्वान्द्व्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषा मिथ्यात्व, कायक्लेशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना,
तद्वन्दनेन तत्कृतासयमानुमोदनासयमविराधनेति गार्थार्थ ॥ ११०८ ॥ एव तावत्पार्श्वस्यादीन् वन्दमानस्य दीपा उक्ता,
सान्प्रत पार्श्वस्थानामेव गुणाधिकनन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे पम्भचेरभट्टा पाए उड्डुति वभयारीण । ते होति कुटमटा बोरी य मुडुल्लहा तेसि ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये—पार्श्वस्यादयो भट्टप्रह्लादचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थ, ब्रह्मचर्यशब्दो भैशुनविरतिवाचक, तथौषत
सयमवाचकश्च, ‘पाए उड्डुति वभयारीण’ पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणा वन्दमानानामिति, न तद्वन्द-
ननिषेधं द्युर्वन्तीत्यर्थः, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणा विपाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कुच्छ्रेण मानुषत्वमासादयन्ति-

तदाऽपि भवन्ति कटमण्डा 'वोधिश्च' जिनशासनावबोधलक्षणा सकलदुःखविरैकभूता सुदुर्लभा तेषां, सहस्रार्घा सत्या मप्यनन्तसमारित्यादिति भावार्थः ॥ ११०९ ॥ तथा—

सुष्ठुत्तर नासती अप्पाण के चरित्तपन्भट्टा । गुरुजण वदगविनी सुसमण जटुत्तकारिं च ॥ १११० ॥ दार ॥
 व्याख्या—'सुष्ठुत्तर'ति सुतरा नाशयन्त्यात्मानं सन्मार्गात्, के १-ये चारिनात्-प्राप्तिरुपितदादर्थात् प्रकर्षेण अष्टा-
 अपेता सन्त 'गुरुजन' गुणस्यसुमाधुवर्गं 'वन्दयन्ति' कृतिकर्म कारयन्ति, विभूत गुरुजन १-शोभना धमणा यस्मिन्
 स सुधमणस्स, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्य, तथा यथोक्त क्रियाकलाप कर्तुं शीलमस्येति यथोपकारी त यथोपकारिण
 चेति गार्थार्थः ॥ १११० ॥ एव वन्दकवन्द्यदोषसम्भवात्पार्थस्यादयो न वन्दनीयाः, तथा गुणवन्तोऽपि ये वै सारं
 ससर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः, किमिलत् आह—

असुहृद्वाणे पडिप्पा चपगमाला न कीरई सीसे । पासत्थाईठाणेसु वट्टमाणा तर् अणुज्जा ॥ ११११ ॥
 व्याख्या—यथा 'अशुचिस्थाने' विद्वेषधाने स्थाने पतिता चम्पकमाला स्वरूपत शोभनाऽपि सत्यशुचिस्थानससर्गाच्च
 क्रियते शिरसि, पार्थस्यादिस्थानेषु वर्तमाना साधवस्तथा 'अपूज्या' 'अवन्दनीया', पार्थस्यादीनां स्थानानि-यसतिनि

र्गसम्भवादीनि परिगृह्यन्ते, अन्ये तु शब्दावतरपिषड्छुपमोगलक्षणाणि व्याचक्षते यत्ससर्गाःपार्थस्यादयो भवन्ति, न
 चैतानि सुष्ठु धरन्ते, तेषामपि तद्भावापत्तेः, चम्पकमालोदाहरणोपनयस्य च सम्पन्नपटुमावत्त्वादिति । अत्र कथानक—

धंगो चपकप्विओ हुमारो चपगमालाए सिरं कयाए आसगओ वच्चइ, आसेण उद्धूयस्स सा चपगमाला अमेज्जे पडिया,
 गिण्ढामित्ति अमिज्झ दद्धण मुक्का, सो य चपएहि विणाधिति न लभइ, तहावि ठाणदोसेण मुक्का । एव चपगमालरथा-
 णीया साह् अमिज्झत्वाणिया पासत्थादयो, ओ विसुद्धो तेहि सम मिलइ सवसइ वा सोऽवि परिहरणिज्जो ॥ अधिक-
 तार्थप्रसाधनार्थं दृष्टान्तान्तरमाह—

पक्कणकुलं वसन्तो सउणीपारोऽवि गररिओ होइ । इय गरहिया सुविहिया मल्लिच्चसत्ता कुसीलाण॥१११२॥
 व्याख्या—पक्कणकुल—गर्हित कुल तस्मिन् पक्कणकुले वसन् सन्, पारङ्गतयानिति पारग, शकुन्या पारग, असावपि
 ‘गर्हितो भवति’ निन्द्यो भवति, शकुनीशब्देन चतुर्दश विद्यास्थानानि परिगृह्यन्ते, “अङ्गानि चतुरो वेदा, मीमांसा न्या-
 यविस्तर । पुराण धर्मशास्त्र च, स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥ १ ॥” तत्राङ्गानि पद्म, तद्यथा—‘शिक्षा कल्पो व्याकरण, छन्दो
 उद्योतिनिरचय’ इति, ‘इय’ एव गर्हिता ‘सुविहिता’ साधवो मध्ये वसन्त ‘कुशीलानां’ पार्श्वस्थादीनाम् ॥ अत्र कथा-
 नकम्—एंगस्स धिज्जाइयस्स पच पुत्ता सउणीपारगा, तत्थेगो मरुगो एगाए दासीए सपलगो, सा मज्जं पिचइ, इमो न

१ एवमप्युक्तं प्रिय कुमार चपकमालायां शिरसि कुलायामभ्यगतो ब्रजति, अभ्यनोदते सा चपकमालाऽमेज्ये पडिता, मुल्लमीति अमेज्य दद्धा मुक्का,
 स य चपकपर्वना धातं न लभते, तथापि स्थानदोषेण मुक्का । एव चपकमालास्थानीया साधव अमेज्यस्थानीया पाथस्यादय, यो विशुद्धस्त सम मिलति
 सपसति वा सोऽपि परिहरणीय । २ एवस्य धिग्भातीयस्त पच पुत्ता शकुनीपारगा, तदैको ब्राह्मण एकस्या दास्या सपलग, सा मय पिवति, अय न

पिवंद, तीए भण्णइ-जइ तुम ण पिवसि तो ण पोहो, सो (सा) भणइ-रत्ती होजा, इयरहा विसरिसो सजोगुत्ति, एर सो चरुसो
 भणतीए पाइत्तो, सो पढम पच्छण्ण पिवइ, पच्छा पायडपि पिविजमाढत्तो, पच्छा अइएसगेण मज्जमसासो जाओ, पक्कणहि
 १) लोहेंजमाढत्तो, तेहि चेंव सह पिवइ खाइ सवसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सयनइसो अप्पेसो कओ,
 या सो पडिभगो, वित्तिओ से भाया सिणेहेण त कुडि पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा जवळभि-
 णिच्छुद्धो, तइओ बाहिरपाडए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोवि णिच्छुद्धो, चउरयो परपरएण दयानेइ, सोवि
 -दो, पचमो गधपि ण इच्छइ, तेण मरुणेण करण चडिऊण सयस परसस सो सामीकओ, इयरे चत्तारिदि बाहिरा
 कया लोगगरहिया जाया । एस दिद्धो, जवणओ से इमो-जारिसा पक्कणा तारिसा पासरथार्द जारिसो थिज्जाइओ
 तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साह जहा ते णिच्छुद्धा एव णिच्छुद्धभति सुखससगिं करितो गरहिया य

१ पिवति तया भवयते-यदि त्व न पियसि न येइ, स(सा) भणति-राओ (रति) भवेइ इतरथा विसइ सयोग इति एव स बहुगो भयन्ता तथा
 पाथित स प्रथम प्रच्छन्न विवति पश्चात्प्रकटमपि पातुमारय, पश्चात् अतिप्रसन्न न मयमांसायी जात, भणक सह भमिगुमारण्य त सह सारनि
 पिवति सवसति च, पश्चात् स पित्रा स्वजनेन च सर्वथाका भयवेग कृत, भयदा स प्रतिभय, द्वितीयस्वस भला चइनसो बुटां प्रतिदय दृष्ट्यति दराति च तस्मै
 किञ्चिद्, स जपालभ्य पित्रा निष्काशित, तृतीयो बाह्यपाटके स्थित दृष्ट्यति विद्युजति च तयो किञ्चिद्, सोऽपि निष्काशित, चतुर्थः परमरक्षण दाययति
 सोऽपि निष्काशित पञ्चमो ग धमपि नेच्छति, तेन मरुणेण पायालये गत्वा सवस गृहस्य स स्वामीकृत, इतरे चत्वारोऽपि बाह्या कृता स्वेकपादता जाता
 एव इष्टान्त उपनयोऽस्याय-या बाह्यापटारकतादशा पायस्यादयो बाह्य धिन्मायीपलाटपाचायः बाह्य शुभ्राकाटपाः साययः यथा स निष्काशिता एव
 निष्काशयन्त सुदीर्घससगं कुर्वत महिताश्च

धययण भवति, जो पुण परिहरइ सो पुज्जो साइय अपज्जवसिय च णेवाण पावइ, एव ससग्गी विणासिया कुसीलेहि ।
 तए च—'जो जारिसेण मिति करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ । कुसुमेहि सह वसता तिलावि तगधया होति ॥१॥' मरु-
 एत्ति दिट्ठवो गओ, व्याख्यात द्वारागाथाकठम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसम्बन्ध—पार्श्वस्थादिससर्ग-
 दोषादवन्दनीयाः साधवोऽप्युक्ता, अत्राट चोदकः—कः पार्श्वस्थादिससर्गमात्राहुणवतो दोष, ? तथा चाह—

सुधिरपि अञ्जमाणो धेरुलिओ कायमणीयजन्मीसो । नोवेइ कायभाव पाटणगुणेण नियएण ॥ १११३ ॥
 व्याख्या—'सुधिरमपि' प्रभूतमपि काल तिष्ठन् वैडूर्य—मणिनिशेप, काचाक्ष ते मणयश्च काचमणय कुत्तिसता काच-
 मणय काचमणिकास्तंरत्—मानन्त्येन मिश्र काचमणिकोन्मिश्र 'नोपति' न याति 'काचभाव' काचधर्म 'प्राधान्यगुणेन'
 धर्मव्यगुणेन 'निजेन' आत्मीयेन, एव सुसाधुरपि पार्श्वस्थादिभि सार्द्धं सवसन्नपि शीलगुणेन आत्मीयेन न पार्श्वस्थादिभा-
 यमुपति, अय भावार्थ इति गाथार्थ ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्य—यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलषिता
 धर्मसिद्धि सजायते, यत —

भायुगअभायुगाणि य लोण दुधिराणि रीति दव्याणि । वेरुलिओ तत्थ मणी अभायुगो अन्नदव्वेहि ॥१११४॥
 व्याख्या—भाव्य—ते—प्रतियोगिना स्वगुणैरत्सभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेच्छकादीनि, प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते,
 अधया प्रतियोगिनि सति तद्गुणापेक्षया तथाभवनशीलानि भावुकानि, लपतपदस्याभूवपेत्यादावुक्तम् (पा ३ २-१५४) तस्य

१ प्रपञ्चे भवन्ति, य पुन परिहरति स पूय साधपर्यवसान च निवाण प्राप्तोति, पूय ससगा विनाशिनः कुशीले । पाटणेन केटी करोति अचिरे
 ण (स) तादाता भवति । इमुम सह वसन्त तिला अपि तदगपिका भवति । १ । मरु इति दृष्टातो गत *त्यादायु द्वि 'यो प्र०

पिवंद, तीए भणणइ-जइ तुम ण पिवसि तो ण णोहो, सो (सा) भणइ-रत्ती होजा, इयरहा विसरिसो सजोगुत्ति, एउ सो वहुसो भणतीए पाइसो, सो पढम पच्छण पिवइ, पच्छा पायडपि पिनिउमादत्तो, पच्छा अइपसंगेण मज्जमसासी जाओ, पक्कणोहि सह लोइउमादत्तो, तेहि चेव सह पिवइ स्वाइ सवसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सवयज्झो अप्पेसो कओ, अणया सो पडिभगो, वित्तिओ से भाया सिणेहेण त कुडि पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा उवलभिऊण णिच्छुढो, तइओ बाहिरपाइए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोवि णिच्छुढो, चउरयो परपरएण दयावेइ, सोमि णिच्छुढो, पचमो गधपि ण इच्छइ, तेण मरुणेण करण चडिऊण सवसस परसस सो सामीकओ, इयरे चत्तारिवि बाहिरा कया लोमगरहिया जाया । एस दिवतो, उवणओ से इमो-जारिसा पक्कणा तारिसा पासरथाई जारिसो धिज्जाइओ तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साह जहा ते णिच्छुढा एव णिच्छुढभति कुसीलससभिग करिता गरहिया य

१ पिवसि यथा भण्यते-यदि एव न पिवसि न खेइ स(सा) भणति-रत्ती (रति) भवेत् इतरथा विसरस सयोर इति एय स यहुसो भणन्त्या तया याधिर । प्रथम पच्छण पिवति, यथा प्रकटमपि पाणुमारय, पश्चात् अतिप्रसङ्गेन मयमासागी जाल, अथाकं सह भमिदुमारय ते सदैव सादति पिवसि सवसति य पश्चात् स विप्रा स्वत्वेन च सर्वथाद्य भण्येण कृत, भायदा स प्रतिभाम, द्वितीयस्तस्य भ्राता खेहेन सा कुटा मविइय दृच्छति ददाति य तस्यै किञ्चित्, स त्रपालभ्य विप्रा निष्काशित वृतीयो पादपादके स्थित दृच्छति विसृजति च तस्यै किञ्चित्, सोऽपि निष्काशित, चतुर्थ परमरकेण द्रापयति सोऽपि निष्काशित, पञ्चमो गन्धमपि नच्छति, तेन मरुकेण भायालये गत्वा सवस गृहस्य स स्नामिहत् । इतरे चत्वारोऽपि याद्या कृत्वा लोकाभिहता जाता एव दद्यात्, उचरन्त्योऽन्त्याप-यादागोष्ठादभ्युद्गादया पाशस्यादयो याद्या धिज्जातीयसादयाचाय यादया पुष्पासादस्य सापय यथा ते निष्काशिता एव निष्काश्यन्त वृत्तीत्यसंगं कुचन्त्य गर्हिताश्च

धयपणं भवति, जो पुण परिहरइ सो पुज्जो साइय अपज्जवसिय च णेवाण पावइ, एव ससगी विणासिया कुसीलेहि ।
 तउ च—‘जो जारिसेण भित्ति करेइ अचिरेण(सो)जारिसो होइ । कुसुमेहि सह वसता तिलावि तगधया होति ॥१॥’ मर-
 एत्ति दिट्ठवो गओ, व्याख्यात द्वारागाथाकलम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसम्बन्ध—पार्श्वस्यादिससर्ग-
 दोषादवन्दनीया साधयोऽप्युक्ता, अत्राह चोदक—क पार्श्वस्यादिससर्गमात्राहुणमतो दोष, १ तथा चाह—

सुधिरपि अचलमाणो धेरुत्तिओ कायमणीयउन्मीसो । नोवेइ कायभाव पारुणगुणेण नियएण ॥ १११३ ॥
 व्याख्या—‘सुधिरमपि’ प्रभूतमपि काल तिष्ठन् वैडूर्य—मणिनिशेष, काचाश्च ते मणयश्च काचमणय कुत्सिता काच-
 मणय काचमणिकास्तैरुद्-प्रायत्वेन मिश्र काचमणिकोन्मिश्र ‘नोपेति’ न याति ‘काचभाव’ काचधर्म ‘प्राधान्यगुणेन’
 धर्मल्यगुणेन ‘जिजेन’ आत्मीयेन, एव सुसाधुरपि पार्श्वस्यादिभि साद्ध सवसन्नपि शीलगुणेनात्मीयेन न पार्श्वस्यादिभा-
 वमुपैति, अय भागार्थ इति भागार्थ ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्य—यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलषिता
 धसिद्धि सजायत, यत —

भायुगअभायुगाणि य स्तेण इवित्ताणि हेति दन्वाणि । वेकलिओ तत्थ मणी अभायुगो अन्नदन्वेत्ति ॥१११४॥
 व्याख्या—भायु ते—प्रतियोगिना स्वगुणैरत्मभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेल्लुकादीनि, प्राकृतशैल्या भायुकान्युच्यन्ते,
 अधया प्रतियोगिनि सति तद्गुणापक्षया तथाभवन्शीलानि भायुकानि, तत्पतपदस्याभूवृत्त्यादायुक्त्व (पा ३-२-१५४) तस्य

१ प्रथमे भवन्ति, य पुन परिहरति स पूर्य साधययवसान च निवृत्त प्राप्तोति, एव ससर्गा विनाशिका कुशीले । यादृतेन मर्त्री करोति अचिर
 ण (स) सात्ता भवति । कुसुमे सह वसन्त तिला अपि तदगुणिका भवन्ति । १ । मरक इति दृष्टातो नत *त्यादायु द्वि ‘पो प्र०

ताच्छीलिकयादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च—नलादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विप्रकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैद्वयस्तत्र मणिरभाव्य 'अन्यद्रव्यं' काचादिभिरिति गार्थार्थ ॥ १११४ ॥ स्यान्मति—र्जवोऽप्येवम्भूत एव भविष्यति न पार्थस्यदिससर्गेण तन्नाय यास्यति, एतच्चासत्, यत—

जीवो अणाद्विनिहणो तन्मायणमाविभो य ससरे । सिरप्य सो भाविज्जह मेलणदोसाणुभार्येण ॥ १११५ ॥
 व्याख्या—'जीवः' प्राप्तिरूपितशब्दार्थ, स हि अनादिनिधन अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थ, 'तन्मायनाभापितश्च' पार्थस्या-
 ध्याचरितप्रमादादिभावनाभापितश्च 'ससरे' तिर्यग्नरनारकामरभवाजुभूतिलक्षणे, ततश्च तन्मायनाभापितत्वात् 'क्षिप्रं' द्यौम
 स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनयाऽऽत्मीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' ससर्गदोषानुभावेनेति गार्थार्थ ॥ १११५ ॥ अथ
 भवतो दृष्टान्तमात्रेण परितोष ततो मद्विवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, दृष्टु—

अथस्स य निवस्स य दुणरपि ससगगाह मूलाह । ससगगीह विणट्ठो अयो निवस्सण पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतिततिकनिम्बोदकवासिताया भूमौ आद्यवृक्ष समुत्पन्न, पुनस्तनाऽऽद्यस्य च निम्बस्स च द्रयो
 रपि 'समागते' एकीभूते मूले, ततश्च 'ससर्गा' सद्गत्या विनष्ट आयो निम्बस्य प्राप्त—तिकफल सवृत्त इति गार्थार्थ
 ॥ १११६ ॥ तदेव ससर्गिदोषदर्शनात्त्याज्या पार्थस्यदिससर्गरिति। पुनरप्याह चोदक—नन्वेतदपि सप्रतिपक्ष, तथाहि—
 सुचिरपि अच्छमाणो नलयभो उच्छुचाडमज्झमि । कीस न जायह मटुरो ? जह ससगगी पमाण ते ॥ १११७ ॥
 व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलस्तन्व' वृक्षविशेष 'इच्छुचाटमध्ये' इच्छुससर्गा किमिति न जायते

मधुर १, यदि ससर्गि प्रमाण तवेति गाथार्थ ॥ १११७ ॥ आह्लाचार्य—ननु विहितोत्तरमेतत् 'भाट्टा अभानुगाणि य' इत्यादिप्रत्येन, अत्रापि च केमली अभान्व पार्श्वस्थादिभि, सरणास्तु भाव्या इति । आह—तै सहाऽऽलापमात्रताया ससर्गा क इव दोष इति १, उच्यते—

ऊणगस्यभागोण विंषाह परिणमति तन्भाव । लवणागराहसु जहा वज्जेह कुसीलससग्निग ॥ १११८ ॥

व्याख्या—ऊनश्चासौ दत्तभागश्चोनस्तभागोऽपि न पूर्यत इत्यर्थ, तेन तावताऽश्नेन प्रतियोगिना सह सम्बद्धानीति प्रक्रमाद्वन्मते 'विन्यानि' रूपाणि 'परिणमन्ति' तद्भावमासादयन्ति लवणीभवन्तीत्यर्थ, लवणागरादिषु यथा, आदि-दादद्भाण्डादिकारसादिप्रह, तत्र किल लोहमपि तद्भावमासादयति, तथा पार्श्वस्थाद्यालापमात्रससर्गाऽपि सुविहित-तास्तमेव भाव यान्ति, अत 'वज्जेह कुसीलससग्निग' त्यजत कुशीलससग्निमिति गाथार्थ ॥ १११८ ॥ पुनरपि ससर्गिदोषप्रतिपादनार्थनाऽऽह—

अह नाम मधुरसलिल सायरसलिल कमेण सपत्त । पावेइ लोणभाव मेलणदोसाणुभावेण ॥ १११९ ॥

व्याख्या—'यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थ 'नामे'ति निपात 'मधुरसलिल' नदीपय तद्वयणसमुद्र 'कमेण' परिपाठ्या सम्प्राप्त सत् 'पावेइ लोणभाव' प्राप्तोति—आसादयति लवणभाव—क्षारभाव मधुरमपि सन्, मीलनदोषानुभावेनेति गाथार्थ ॥ १११९ ॥

एव तु सीलवतो असीलवतोहि मीलिओ सतो । पावइ गुणपरिहाणि मेलणदोसाणुभावेण ॥ ११२० ॥

तान्त्रीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च—नलादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विप्रकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैद्वर्यस्तत्र मणिरभाव्य 'अन्यद्रव्यं' काचादिभिरिति गार्थ ॥ १११४ ॥ स्थानमति—जीवोऽप्येवम्भूत एव भविष्यति न पार्थस्यादिससर्गेण तन्नान यास्यति, एतच्चासत्, यत —

जीवो अणाइनिहणो तन्भावणभाविवो य ससारे । स्थित्य सो भाविज्जइ मेलणदोसाणुभावेण ॥ १११५ ॥
व्याख्या—'जीवः' प्राप्तिरुपितशब्दार्थ, स हि अनादिनिधन अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थ, 'तन्नावनाभावितश्च' पार्थस्य-
द्याचरितप्रमादादिभावनाभावितश्च 'ससारे' तिर्यग्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणे, ततश्च तन्नावनाभावितत्वात् 'क्षिप्र' क्षीघ्र
स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनयाऽऽसीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' ससर्गदोषानुभावेनेति गार्थार्थ ॥ १११५ ॥ अथ
भवतो दृष्टान्तमात्रेण परितोष ततो मद्विवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, शृणु—

अपरस य निपरस य हुणहपि सभागयाइ मूलाइ । ससग्गीइ विणहो अथो निवस्सण पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतिततिकनिभ्योदकवासिताया भूर्मा आसवृक्ष समुत्पन्न, पुनस्तत्राऽऽद्यस्य च निम्बस्य च द्वयो-
रपि 'समागते' एकीभूते मूले, ततश्च 'ससग्गी' सङ्गत्या विनष्ट आथो निम्बस्य प्राप्त—तिकफल सवृत्त इति गार्थार्थ
॥ १११६ ॥ तदेव ससर्गदोषदर्शनात्त्याज्या पार्थस्यादिससर्गरिति। पुनरप्याह चोदक—नन्वेतदपि सप्रतिपक्ष, तथाहि—
सुचिरपि अच्छमाणो नलयभो उच्छुवाडमज्झमि । कीस न जायइ मटुरो ? जइ ससग्गी पमाणा ते ॥ १११७ ॥
व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलस्तभ्य' वृक्षविशेष 'इच्छुवाटमध्ये' इक्षुससर्गा किमिति न जायते

नायिपय, 'अहं तु छत्रमथो'ति अहं पुनरुद्धमस्य, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणगोच्छ्रप्रतिग्रहपरणलक्षण 'पूजयामि' वन्द
इत्यर्थ, 'निषरणशुद्धेन भावेन' वाक्कायशुद्धेन मनसेति गार्थार्थ ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

अहं ते हिंसा प्रमाणा यदास्ती निषहरे तुमे सन्वे । एष अचदमाणास लिंगमवि अप्यमाणा ते ॥ ११२३ ॥
व्याख्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थ 'ते' तव लिङ्ग-द्रव्यलिङ्गम्, अनुस्वारोऽत्र च लुप्तो वेदितव्य, प्रमाणा—
कारण वन्दनकरणे, इत्यं तर्हि 'वन्दस्व' नमस्य 'निह्वान्' जमालिप्रभृतीन् त्व 'सर्वान्' निरयशेषान्, द्रव्यलिङ्गशुक्ल-
त्वात् तेषामिति, अथेतान् मिथ्यादित्याद्य वन्दसे तत् ननु 'एतान्' द्रव्यलिङ्गशुक्लानपि 'अवन्दमानस्य' अप्रणमत लिङ्ग-
मध्यप्रमाणा तन वन्दनप्रवृत्तामिति गार्थार्थ ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणाताया प्रतिपादिताया
सत्यात्मनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदक—

अहं हिंसा मध्यमाणा न नन्दई निच्छएण को भावो ? । ददूण समणालिग कि कायव्व तु स्मरणेण ? ॥ ११२४ ॥
व्याख्या—यदि 'लिङ्ग' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारण वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन'
परमार्थेन छत्रस्थेन जन्तुना कस्य को भाव ? , यतोऽसयता अपि लब्ध्यादितिमित्त सयतनच्छेदन्ते, सयता अपि च कार-
णतोऽसयतयदिति, तदेव व्यवस्थिते 'दृष्टा' अवलोक्य 'श्रमणलिङ्ग' साधुलिङ्ग कि पुन कर्तव्य 'श्रमणेन' साधुना ? ,
पुन साव्यार्थशुद्धान्दो व्ययवहित्योको गावानुलोभ्यादिति गार्थार्थ ॥ ११२४ ॥ एष चोदकेन पृष्ट सत्ताहाचार्य —
अप्युच्य ददूण अन्धुद्वयाण तु रोहि कायव्व । साट्ठमि दिट्ठपुव्वे जहारिट्ठ जरस ज जोग्ग ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—सुगन्धदोऽनधारणे, एवमेव शीलमस्यास्तीति शीलवान् स खलु 'अदीत्यन्नि' पार्थस्यादिभि सार्द्धं मीलित
सन् 'प्राप्नोति' आसादयति गुणा-मूलोत्तरगुणलक्षणास्तेषा परिहाणि-अथचय गुणपरिहाणि तः, तर्थादिकाध्यापयास्त-
रकृतदोषसमुद्धानिति, मीलनदोषानुभावेनेति गार्थार्थ ॥ ११२० ॥ यतश्चैवमत —

लक्षणमपि न त्वम काव अणाययणसेवण सुविदियाण । इति ससुहृन्महाय उदय रचणल्लणमुवेह ॥ ११२१ ॥

व्याख्या—लोचननिमेषमात्र काल क्षणोऽभिधीयते, त क्षणमपि, आत्मा तावन्मुहूर्तोऽन्यो वा कालनिर्दोष, 'न क्षमं
न दोषय, किं ?—'काव अणाययणसेवण'ति कर्तु-निष्पादयितुम् अनायतन-पार्थस्याद्यायतन तस्य सेवन-भजनम् अनाय-
तनसेवन, केषां ?—'सुविदिताना साधूना, किमित्यत आह—'इन्दि' इत्युपदर्शने, समुद्रमतिगत-लवणजलीधे प्राप्तम् 'उदक'
मधुरमपि सत् 'लवणरत्नमुपति' क्षारभाष याति, एव सुविदितोऽपि पार्थस्यादिदोषसमुद्र प्राप्तस्तन्नायवामोति, अत पर-
लोकधिना तत्सर्गिरत्याज्येति, ततश्च व्ययस्थितमिद-येऽपि पार्थस्यादिभि सार्द्धं सत्तमैर्दुर्वैन्ति तेऽपि न घन्दनीया,
सुविहिता एव घन्दनीया इति ॥ अत्राऽऽह—

सुविदिय इन्विदिय वा नाह जाणामि ह खु उच्चमर्थो । लिग तु पूययामी निगरणसुद्वेण भावेण ॥ ११२२ ॥

व्याख्या—शोभन विदितम्-अनुष्ठान यस्यासौ सुविदितस्तम्, अनुस्मारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, इतिविदितस्तु पार्थस्यादिस्त-
दुर्विहित वा 'नाह जानामि' नाह वेदमि, यत अन्तःकरणशुद्ध्यादिकृत सुविदितदुर्विहितत्व, परमायस्तु तत्त्वत सर्व-

इतिपय , 'अहं तु छत्रमर्थो'ति अहं पुनरलक्ष्यस्य , अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणगोच्छ्रप्रतिग्रहधरणलक्षण 'पूजयामि' वन्दे इत्यर्थ , 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' वाक्यशुद्धेन मनसेति गाथार्थ ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

अहं ते लिङ्गं पमाणा यदाही निषर्त्तुं तुमे सञ्चे । एष अवदमानसः लिङ्गमपि अप्यमाणा ते ॥ ११२३ ॥

व्याख्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थ 'ते' तव लिङ्ग-द्रव्यलिङ्गम् , अनुस्वारोऽत्र च लुप्तो वेदितव्य , प्रमाण—कारण वन्दनपरणे, इत्थं तर्हि 'वन्दस्व' नमस्य 'निह्वयान्' जमालिप्रभृतीन् त्व 'सर्वान्' निरवशेषान्, द्रव्यलिङ्गशुक्लत्वात् तेषामिति, अर्थतान् मिथ्यादृष्टित्वात् वन्दसे तत् ननु 'पूतान्' द्रव्यलिङ्गशुक्लानपि 'अवन्दमानस्य' अप्रणमत लिङ्गमभ्यप्रमाणा तन वन्दनप्रवृत्ताप्रिति गाथार्थ ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणात्वाया प्रतिपादिताया सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदक—

अहं लिङ्गमप्यमाणा न नज्जई निच्छलण को भावो ? । दृष्ट्वा समणालिङ्गं किं कायञ्च तु समणेण ? ॥ ११२४ ॥

व्याख्या—यदि 'लिङ्ग' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारण वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन' परमार्थेन छद्मस्थेन जन्तुना कस्य को भाव ? , यतोऽसयता अपि लब्ध्यादिनिमित्तं सयतवच्चेष्टन्ते, सयता अपि च कारणतोऽसयतवदिति, तदेव व्ययस्थिते 'दृष्ट्वा' अवलोक्य 'श्रमणालिङ्गं' साधुलिङ्गं किं पुन कर्तव्य 'श्रमणेन' साधुना ? , पुन साध्वार्थस्तुसाद्वो व्ययहितश्चोको गाथानुलोभ्यादिति गाथार्थ ॥ ११२४ ॥ एन चोदकेन पृष्टं सन्नाहाचार्य—
अप्यु च दृष्ट्वा अवभुष्टाणां तु रोहि कायञ्च । साहुन्मि दिदृष्टुञ्चे जहारिह जसस ज जोनिगा ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—‘अपूर्वम्’ अदृष्टपूर्वम्, साधुमिति गम्यते, ‘दृष्टम्’ अवलोक्य, आभिमुख्येनोरथानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग
लक्षण, तुल्यद्वन्द्वकादिग्रहण च भवति कर्तव्य, किमिति ?, कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिविद्यायतिशयसम्पन्न तत्प्र-
दानार्थेवाऽऽगतो भवेत्, प्रसिष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स सत्त्वनिर्णीत सन्भाव्य न तत्प्रपञ्चतीति, तथा दृष्टपूर्वार्थु
द्विप्रकारा—उद्यतविहारिण शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साधौ ‘दृष्टपूर्वे’ उपलब्धपूर्वे ‘यथार्हे’ यथायोग्यम-
भ्युत्थानमभ्युत्थानादि ‘यत्स’ बहुश्रुतादेर्यद् योरय तत्कर्तव्य भवति, य पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानमभ्युत्थानाद्युत्स-
र्गत् किञ्चित्कर्तव्यमिति गार्थार्थ ॥ ११२५॥ साम्प्रत कारणत शीतलविहारिणतविधिप्रतिपादनाय सन्नन्धगायामाह—
मुक्तपुरासपानादसेवीचरणकरणवन्मद्वे । लिगावसेसमिन्ने ज कीरह त गुणो वोच्छ ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धू—सयमधू परिप्लवते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्त्वेनेति समास, सम्प्रकट—प्रग्वनोपपातनिरपेक्षमेव मूलो-
त्तरगुणजाल सेषितु शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुक्तधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रह, तथा चर्पत इति चरण—क्षतादि-
लक्षण क्रियत इति करण—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षण चरणकरणाभ्या प्रकर्षेण भ्रष्ट—अर्पेतश्चरणकरणाप्रभ्रष्ट, मुक्तधू स-
म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणप्रभ्रष्टश्चेति समासलस्मिन्, प्राकृतवैल्य आकारेकारयोर्दीर्घरन्तम्, इत्थन्भूते ‘लिङ्गावशेष
मात्रे’ केनलद्रव्यलिङ्गभूते यत्क्रियते किमपि तदुत्तर्कस्ये, पुन सद्यो विशेषणार्थ, कि विशेषयति ?—कारणापेक्ष—कारण-
साधित्व यत्क्रियते तद्वस्ये—अभिधास्ये, करणाभावापेक्षे तु प्रतिषेध कृत एव, विशेषणसाफल्य तु मुक्तधूरपि कदाचि-

रसम्प्रकटसेवी न भयत्यपि अतस्तद्ग्रहण, सप्रकटसेवी चरणकरणप्रभृष्ट एवेति स्वरूपकथनमिति गाथार्थ ॥ ११२६ ॥
किं तन्नियत इत्यत आह—

वायाह नमोकारो हृत्पुस्सेहो ॥ सीसनमण च । सपुच्छणऽच्छण छोभवदण वदण वावि ॥ ११२७ ॥

व्याख्या—‘वायाए’ति निर्गमभ्रम्यादौ दृष्टस्य वाचाऽभिलाष क्रियते—हे देवदत्त ! कीदृशस्त्वमित्यादिलक्षणा, गुरुतर-
पुरपकार्यपेक्ष वा तस्येव ‘नमोकारो’ति नमस्कार क्रियते—हे देवदत्त ! नमस्ते, एव सर्वत्रोत्तरविशेषकरणे पुरपकार्यभेद-
प्राप्तनोपचारानुयुत्तिश्च द्रष्टव्या, ‘हृत्पुस्सेहो य’ति अभिलाषनमस्कारगर्भं हस्तोच्छ्रयश्च क्रियते, ‘सीसनमण च’ शिरसा-
वृत्तमाङ्गेन नमन शिरोनमन च क्रियते, तथा ‘सम्प्रच्छन’ कुशल भवत इत्यादि, अनुस्वारलोपोऽन्न द्रष्टव्य, ‘अच्छण’ति
त [हृत्पुमानस्त] त्सन्निधायासन कश्चिक्कालमिति, एव तावद्ग्रहिर्दृष्टस्य विधि, कारणविशेषत पुनस्तत्प्रतिश्रयमपि गन्वते,
तन्नाप्येव एव विधि, नवर ‘छोभवदण’ति आरम्भद्वया छोभवन्दन क्रियते, ‘वन्दण वाऽवि’ परिशुद्ध वा वन्दनमिति
गाथार्थ ॥ ११२७ ॥ एतच्च वाङ्मरकरादि नाविशेषेण क्रियते, किं तर्हि ?—

परिपापपरिसुरिसे खित्त काल च आगम नचा । कारणजाए जाए जराहि जस्स ज जुग्ग ॥ ११२८ ॥

व्याख्या—पर्यार्थश्च परिपञ्च पुरपञ्च पर्यार्थपरितृप्तरूपास्तान्, तथा क्षेत्रे काल च आगम ‘णञ्च’ति ज्ञात्वा-विज्ञाय
‘कारणजाते’ प्रयोजनप्रकारे ‘जाते’ उत्पन्ने सति ‘यथाह’ यथानुकूल ‘यस्य’ पर्यायादिसमन्वितस्य यद् ‘योग्य’ समनुरूप वाङ्म-
मरकरादि तत्तस्य, क्रियत इति वाक्यशेष, अयं गाथासमासार्थ ॥ ११२८ ॥ साम्प्रतमवयवार्थ प्रतिपादयन्नाह भाष्यकार—

व्याख्या—‘अपूर्वम्’ अदृष्टपूर्वं, साधुमिति गम्यते, ‘दृष्टा’ अवलोक्य, आभिमुख्येनोद्धानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग-
लक्षण, तुशब्दादपङ्ककादिग्रहण च भवति कर्तव्य, किमिति ?, कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिविधाधतिरायसम्पन्न तत्प्र-
दानार्थेवाऽऽगतो भवेत्, प्रसिष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स खल्वविनीत सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वार्सु
द्विप्रकारा—उद्यतविहारिण शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साधौ ‘दृष्टपूर्वं’ उपलब्धपूर्वं ‘यथार्ह’ यथायोग्यम-
भ्युत्थानवन्वनादि ‘यस्य’ बहुश्रुतादेर्यद् योग्य तत्कर्तव्य भवति, य पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानवन्वनाद्युत्स-
र्गत् किञ्चिद्वर्तयमिति गाथार्थ ॥ ११२५॥ साम्प्रत कारणात् शीतलविहारिणाविधिप्रतिपादनाय सम्बन्धगायामाह—
शुक्लधुरासयगगहसेवीचरणकरणपञ्चदे । लिगावसेसमिन्ते ज्ञा कीरह त पुणो वोच्छ ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धू—सयमधू परिगृह्यते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्येनेति समास, सम्प्रकट—प्रवचनोपपातानिरपेक्षमेव मूलो-

त्तरगुणजालं सेवितुं शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुक्कधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रह, तथा चर्यत इति चरण-व्रतादि-
लक्षणे क्रियत इति करण-पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षण चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण अष्ट—अपेतश्चरणकरणपञ्चष्ट, मुक्कधू स-
म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणपञ्चष्टश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या अकारेकारयोर्दीर्घत्वम्, इत्थमभूते ‘लिङ्गावशेष-
मात्रे’ केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तत्तुनर्धस्ये, पुन शब्दो विशेषणार्थ, किं विशेषयति ?—कारणापेक्ष—कारण-
माश्रित्य यत्क्रियते तद्वक्ष्ये—अभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेध कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुक्कधूरपि कदाचि-

यरद्वित 'विज्ञानन्' अयमुच्यमान तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येव भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'स' प्रणामकर्ता 'प्राप्नोति' आसादयति 'निर्जरा' कर्मक्षयलक्षणा 'विपुला' विस्तीर्णमिति गाथार्थ ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्त , अयमर्थोपनय.—

स्तिग्ग जिणपण्णरा एय नमतरस निज्जरा विउला । जइवि गुणविप्यहीण वदह अज्झप्पसोहीए ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—छिन्नयते साधुरनेनेति लिङ्—रजोहरणादिभरणलक्षणा जिने—अर्हन्नि प्रज्ञस—प्रणीतम् 'एव' यथा प्रतिमा इति 'नमस्तु र्गत' प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणै—मूलोच्चगुणैर्विविधम्—अनेकधा प्रकर्षेण हीन—रहित गुणविमहीण, 'वन्दते' नमस्करोति 'अध्यात्मशुद्ध्या' चेत शुद्ध्यति गाथार्थ ॥ ११३१ ॥ इत्थ चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्य-मुपदर्शयताचार्य आह—

समा तित्थयरगुणा तित्थयरं तेस्सिम तु अज्झप्प । न य सावज्जा किरिया इयरेसु धुवा समणुमन्ना ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—'सन्त' विद्यमाना शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादय , कः—'तीर्थकरे' अर्हति भगवति इय च प्रतिमा तस्य भगवत 'तेस्सिम तु अज्झप्प' तेषा—नमस्तुर्कुर्वतामिदमध्यात्मम्—इद चेत् , तथा न च तासु 'सावद्या' सपापा 'क्रिया' चेष्टा प्रतिमासु, 'इतरेषु' पार्थस्यादिषु 'धुवा' अवश्यभाविनी सावद्या क्रिया प्रणमत , तत्र किमित्यत आह—'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियाशुक्लपार्थस्यादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम् , अथवा सन्तस्तीर्थकर-गुणा तीर्थकरे तान् यय प्रणमाम तेषामिदमध्यात्मम्—इद चेत् , ततोऽहंहुणाध्यारोपेण चेष्टप्रतिमाप्रणामात्मकर्कतु न च

परिधाय यमचर परिस विणीया सि पुरिस णचा वा । कुलकम्पादायत्ता आयवड गुणागमसुध वा ॥ २०४ ॥ (आ०)
 व्याख्या—‘पर्याय’ ब्रह्मचर्यमुच्यते, तत्प्रभृत कालमनुपालित येन, परिध्विनीता वा—तत्प्रतिपन्ना साधुसहति शोभना
 ‘से’ अस्य ‘पुरिस णचा व’त्ति पुरुष ज्ञात्वा वा, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्य, कथं ज्ञात्वा ?—कुलकार्यादीन्यनेनायत्तानि,
 आदिशब्दाङ्गणसङ्घकार्यपरिमह, ‘आयवड’त्ति आयत्ता तस्मिन् क्षेत्रे प्रसिद्धस्तद्वलेन तत्रास्यत इति क्षेत्रद्वारार्थ, ‘गुणा-
 ऽङ्गमसुध व’त्ति गुणा—अवमप्रतिजगणरादय इति कालद्वारावयवार्थ, आगम—सूत्रार्थोभयरूप, श्रुत—सूत्रमेव, गुणाध्या-
 ऽङ्गमब श्रुत वेत्तेकवद्भावस्तद्वाऽस्य विद्यत इत्येव ज्ञात्येति गाथार्थ ॥ २०४ ॥

एताह अकुञ्चतो जहारिह अरिदेसिए मगो । न भवह पचयणभत्ती अभत्तिमत्तादओ दोस्ता ॥ ११२९ ॥

व्याख्या—‘एतानि’ धाङ्गनमस्कारादीनि कथायोक्ततयाऽकुर्वत, अनुस्वारोऽत्रालक्षणिक, ‘यथार्ह’ यथायोगमर्हद्वि-
 शिते मार्गे न भवति प्रवचनभक्ति, तत किमित्यत आह—‘अभत्तिमत्तादओ दोस्ता’ प्राकृतशैल्याऽभक्त्यादयो दोषा,
 आदिशब्दात् स्वार्थश्चशयवचनादय इति गाथार्थ ॥ ११२९ ॥ एवमुद्यतेतरविहारिणते विधौ प्रतिपादिते सत्याह चोदक—
 किं नोऽनेन पर्यायाद्यन्वेषणेन, सर्वथा भावशुद्ध्या कर्मापनयनाय जिनप्रणीतलिङ्गनमनमेव युक्त, तद्वत्गुणविचारस्य
 निष्फलत्वात्, न हि तद्गुणप्रभवा नमस्कर्तुर्निर्जरा, अपि त्वात्मीयाध्यात्मशुद्धिप्रभवा, तथाहि—

तित्थयरगुणा पडिमासु नत्थि निस्ससय विघाणतो । तित्थयरेत्ति नमत्तो सो पावह निज्जर विज्जल ॥ ११३० ॥
 व्याख्या—तीर्थकरस्य गुणा—ज्ञानादयस्तीर्थकरगुणा ते ‘प्रतिमासु’ विरलक्षणसु ‘णत्थि’ न सन्ति ‘नि ससय’ सदा

परहित 'विज्ञानम्' अयमुध्यमान तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येव भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'सं' प्रणामकर्ता 'प्राप्नोति' आसादयति 'निर्जरा' कर्मक्षयलक्षणा 'विपुला' विस्तीर्णमिति गाथार्थ ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्त , अयमर्थोपनय.—

रिगा जिणपण्णत्ता मय नमनस्स निज्जरा विज्जला । जह्वि गुणविप्पहीण वदह अज्झप्पसोहीण ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—लिङ्ग्यते साधुरनेनेति लिङ्ग-रजोहरणादिधरणलक्षणा जिने-अर्हन्नि प्रज्ञप्त-प्रणीतम् 'एव' यथा प्रतिमा इति 'नमस्कुर्वत' प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणै-मूलोत्तरगुणैर्विविधम्-अनेकधा प्रकर्षेण हीन-रहित गुणविप्रहीण, 'यन्दत्ते' नमस्करोति 'अध्यात्मशुद्ध्या' चेत शुद्ध्यति गाथार्थ ॥ ११३१ ॥ इत्थ चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वेपथ्यमुपदर्शयन्नाचार्य आह—

सता तित्थपरगुणा नित्थपरे तेस्सिम तु अज्झप्प । न प सावज्जा किरिया हपरेसु धुवा समणुमन्ना ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—'सन्त' विद्यमाना शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा-ज्ञानादय , क्र०-तीर्थकरे' अर्हति भगवति इय च प्रतिमा तस्य भगवत 'तेस्सिम तु अज्झप्प' तेषा-नमस्कुर्वतामिदमध्यात्मम्-इद चेत् , तथा न च तासु 'सावद्या' सपाया 'क्रिया' चेष्टा प्रतिमासु, 'इतरेषु' पार्थस्यादिषु 'धुवा' अवश्यभाविनी सावद्या क्रिया प्रणमत , तत्र किमित्यत आह-'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्तपार्थस्यादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमातिरिति हृदयम्, अथवा सन्तस्तीर्थकरगुणा तीर्थकरे तान् वय प्रणमाम तेषामिदमध्यात्मम्-इद चेत् , ततोऽहं दुष्पाध्यारोपेण चेष्टप्रतिमाप्रणामानमस्कुर्व न च

सावथा क्रिया-परिस्पन्दनलक्षणा, इतरेषु-पार्श्वस्थादिषु पूज्यमानेन्यशुभक्रियोपेतत्वाच्चेया नमस्कर्तुर्धुया समनुज्ञेति
गाथार्थ ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदक —

अह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमित्तराऽवि । तयभावे नत्थि फल अह होह अरेउगा होह ॥ ११३३ ॥
व्याख्या—यथा सावथा क्रिया-संपाया क्रिया 'नास्त्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमित्तराऽपि-निरयथाऽपि नारत्येव,
ततश्च 'तदभावे' निरयद्यक्रियाऽभावे नास्ति 'फल' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अरेतुक भवति' निष्कारण च भवति, प्रण
न्यवस्तुगतक्रियाहेतुकत्वा(भावा)फलस्येत्यभिप्राय, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थ ॥ ११३३ ॥
इत्थ चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्य —

काम उन्नयाभावो नहवि फल अत्थि मणयिसुद्धीए । तीह गुण मणयिसुद्धीइ कारण होति पडिमाउ ॥ ११३४ ॥
व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उन्नयाभाव' सावद्येतरक्रियाऽभाव प्रतिमासु, तथाऽपि 'फल' पुण्यलक्षणम्
'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धितत्त्वा मनोविशुद्धे सकाशात्, तथाहि-स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तु
पुण्यकारण, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मान्तरे फलाभावात्, यद्येव किं प्रतिमाभिरिति, उच्यते, तस्या पुनर्म-
नोविशुद्धे 'कारण' निमित्त भवन्ति प्रतिमा, तद्द्वारेण तस्या सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थ ॥ ११३४ ॥ आह-एव लिङ्ग-
मपि प्रतिमावन्मनोविशुद्धिकारण भवत्येवेति, उच्यते—

जइवि य पडिमाउ जहा मुणिशुणसकप्पकारण लिग । उन्नयमवि अत्थि लिगे न य पडिमासून्नय अत्थि ॥ ११३५ ॥

व्याख्या—यद्यपि च प्रतिमा यथा मुनीना गुणा मुनिगुण—व्रतादयस्तेषु सङ्कल्प—अध्यवसाय मुनिगुणसङ्कल्पस्तस्य कारण—निमित्त मुनिगुणसङ्कल्पकारण 'लिङ्ग' द्रव्यलिङ्ग, तथाऽपि प्रतिमामि सह वैधर्म्यमेव, यत उभयमप्यस्ति लिङ्गे-सावद्यकर्म निरवद्यकर्म च, तत्र निरवद्यकर्मयुक्त एव यो मुनिगुणसङ्कल्प स सम्यक्सङ्कल्प, स एव च पुण्यफल, य पुन सावद्यकर्मयुक्तेऽपि मुनिगुणसङ्कल्प स निर्याससङ्कल्प, क्लेशफलश्चासी, विपर्यासरूपत्वादेव, न च प्रतिमासूभय-मस्ति, चेष्टारहितत्वात्, ततश्च तासु जिनगुणविषयस्य क्लेशफलस्य विपर्याससङ्कल्पस्याभाव, सावद्यकर्मरहितत्वात् प्रति-मानाम्, आह—इदं तर्हि निरवद्यकर्मरहितत्वात् सम्यक्सङ्कल्पस्यापि पुण्यफलस्याभाव एव प्राप्त इति, उच्यते, तस्य तीर्थकरगुणाध्यारोपेण प्रवृत्तेर्नाभाव इति गाथार्थ ॥ ११३५ ॥ तथा चाऽऽह—

नियमा जिनेषु च गुणा पट्टिमाभो दिस्स जे मणे कुणह । अगुणे च वियाणतो क नमउ मणे गुण काउं ॥ ११३६ ॥
 व्याख्या—'नियमादि'ति नियमेनावश्यतया 'जिनेन्द्रेण' तीर्थकरेणैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, 'गुणा' ज्ञाना-दय, न प्रतिमासु, प्रतिमा दृष्टा तास्यध्यारोपद्वारेण यान् 'मनसि करोति' चेत्तसि स्थापयति पुनर्नमस्करोति, अत एवासी तासु शुभ पुण्यफलो जिनगुणसङ्कल्प, सावद्यकर्मरहितत्वात्, न चाय तासु निरवद्यकर्मभावमात्राद्विपर्यासस-ङ्कल्प, सावद्यकर्मार्पेनस्तुविषयत्वात्तस्य, ततश्चोभयनिकल एवाऽऽकारमात्रतुल्ये कतिपयगुणान्विते चाध्यारोपोऽपि शुकि-शुच, 'अगुणे च' इत्यादि अगुणानेव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् अविद्यमानगुणानेव 'विजानन्' अवबुध्यमान पार्श्व-स्यादीन् 'क नमउ मणे गुण काउ' क मनसि गुण कृत्वा नमस्करोतु तानिति?, स्यादेतत्—अन्यसाधुसम्नन्विधन तेनध्यारो-

सावद्या क्रिया-परिरपन्दनलक्षणा, इतरेषु-पार्थस्यादिषु पूज्यमानेभ्यश्चभक्तियोपेतत्वात्तेषा नमस्कर्तुर्धृवा समनुज्ञेति
गाथार्थ ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदक —

जह सावज्जा किरिया नरिथ य पडिमासु एवमिपराडवि । तयभावे नत्थि फल अर होइ अरेजग होइ ॥ ११३३ ॥
व्यारया—यथा सावद्या क्रिया—सपाया क्रिया 'नारत्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमितराडपि-निरवद्याडपि नारत्येव,
ततश्च 'तदभावे' निरवद्याक्रियाऽभावे नास्ति 'फल' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुक भवति' निष्कारण च भवति, प्रण
न्यवस्तुगतक्रियाहेतुकत्वा(भाग)ः फलस्येत्यभिप्राय, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥ ११३३ ॥
इत्थ चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्य —

काम उभयाभावो तद्वि फल अथि मणचिसुद्धीए । तीह पुण मणचिसुद्धीह कारण होति पडिमाड ॥ ११३४ ॥
व्यारया—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभाव' सावद्येतरक्रियाऽभाव प्रतिमासु, तथाऽपि 'फल' पुण्यलक्षणम्
'अस्ति' विद्यते, मनसो निशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धे सकामात्, तथाहि—स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तु
पुण्यकारण, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मान्तरे फलभावात्, यद्येव कि प्रतिमाभिरिति, उच्यते, तस्या पुनर्म-
नोविशुद्धे 'कारण' निमित्त भवन्ति प्रतिमा, तद्वारेण तस्या सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह—एव लिङ्ग-
मपि प्रतिमायन्मतोविशुद्धिकारण भवत्येवेति, उच्यते—
जहवि य पडिमाड जहा सुणिगुणसकप्पकारण लिग । उभयमवि अत्थि लिगे न य पडिमासूभय अत्थि ॥ ११३५ ॥

गच्छता निर्गताश्च जिनचलिपकादयः, यथा रूपको भद्रत्रयान्तर्गत 'अच्छेक' इत्यविकल इति तदर्थक्रियाधिना नोपादीयत, धर्तुर्धभद्रनिरूपित एवोपादीयते, एव भद्रत्रयनिर्दिशता पुरथा अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीया, चरमभद्रकनिर्दिशता एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि एव नीयन्ते—रूप शुद्धाशुद्धभेद, दृक् विषमाहताक्षर-विषयस्त्वनिर्दिष्टाक्षर, नैन रूपक छेक, असाव्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरदृकयो समायोगे सति स्वस्वदेकरमुपेतीति गाथार्थः ॥ ११३८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजना निदर्शयन्नाह—

दृष्य पक्षेपयुटा दृक जे लिगाधारिणो समणा । द्रव्यस्व य भावस्व य छेओ समणो समाओगो ॥ ११३९ ॥ दार ॥
 व्याख्या—रूप प्रत्येकशुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेपः, दृक् ये लिङ्गधारिण श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवा-
 शुद्धशुद्धोभयारसकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेक श्रमणा समायोगे—समाहताक्षरदृक्-
 शुद्धरूपकल्पद्रव्यभायलिङ्गसयोगे शोभन साधुरिति गाथार्थः ॥ ११३९ ॥ व्याख्यात सप्रपञ्च वैद्वर्षद्वारः, ज्ञानद्वारमधुना,
 इह पश्चिन्नज्ञानमेव प्रधानमपवर्गमीजमिच्छति, यत किल एवमात्म—'च' अण्णाणी कमम स्वधेइ बहुयाहि वासकोडीहि ।
 त पाणी तिहि मुत्तो स्वधेइ जसासमिच्छेण ॥ १ ॥ तथा—'सुई जहा समुत्ता ण नासई कयवरमि पडियावि । जीवो तहा
 समुत्तो ण णरसइ गओडवि ससार ॥ २ ॥' तथा—'णाण निणहइ णाण गुणेइ णाणेण कुणइ किच्चाइ । भवससारसमुद-

१ पश्चिमाणी कर्म क्षययति षट्कामिर्धर्मोक्षीभिः । च ज्ञानी विभिगुष्ठ क्षययसुच्छासमानम् ॥ १ ॥ सूचिर्धया मयूता न नश्यति कचवरे पस्विताऽपि ।
 जीवस्यथा समुत्तो न नश्यति पलोऽपि ससार ॥ २ ॥ ज्ञान मुक्ताति ज्ञान गुणयति ज्ञानेन करोति कल्याणि । भवससारसमुद ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्तरति ॥ ३ ॥

पद्वारेण मनसि कृत्वा नमस्करोतु, न, तेषां सावद्यकर्मयुक्ततयाऽध्यासोपनिषयलक्षणविकलरनात्, अनिषये चाध्यासोप
कृत्वा नमस्करोतु दोषदर्शनाद् ॥ ११३६ ॥ आह च—

अहं वेलयगालिगं जाणतस्स नमओ एवहं दोसो । निद्धयसमिप नाऊण वदमाणे धुवो दोसो ॥ ११३७ ॥

व्याख्या—यथा 'विद्वन्वकलिङ्ग' भाषादिकृत 'जानत' अयुध्यमानस्य 'नमत' नमस्करोतु सतोऽस्य भवति 'दोष'
प्रवचनहीलनादिलक्षण, 'निद्धन्यस' प्रवचनोपघातनिरपेक्ष पार्श्वस्यादिकम् 'इय' एव 'ज्ञात्वा' अवगम्य 'वन्दमाणे धुवो
दोसो' वन्दति-नमस्करोति सति नमस्करोति धुन-अवश्यभावी दोष-आज्ञाविराधनादिलक्षण, पाठान्तरं वा-'निद्धय-
सपि पाऊण वदमाणस्स दोसा ए' इदं प्रकटार्थमेवेति गार्थार्थ ॥ ११३७ ॥ एव न लिङ्गमात्रमकारणतोऽनगतसावद्यक्रिय
नमस्करोत इति स्थापित, भावलिङ्गमपि द्रव्यलिङ्गरहितमित्यमेवावगन्तव्य, भावलिङ्गगन्धे तु द्रव्यलिङ्गं नमस्करोते,
तस्यैवाभिरूपितार्थक्रियाप्रसाधकत्वात्, रूपकहृष्टान्तश्चान्न, आह च—

कप्प टक विसमाहपक्खरं नवि रूवओ छेओ । दुणट्ठपि समाओगे रूवो छेपत्ताणमुवेह ॥ ११३८ ॥

व्याख्या—अत्र तावच्चतुर्भङ्गी-रूपम् अशुद्धं टङ्कं निषमाहताक्षरमित्येक, रूपमशुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति द्वितीय,
रूपं शुद्धं टङ्कं विषमाहताक्षरमिति तृतीय, रूपं शुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति चतुर्थ, अत्र च रूपकल्प भावलिङ्गं टङ्ककल्प
द्रव्यलिङ्गम्, इह च प्रथमभङ्गगुल्याश्चरकादयः, अशुद्धोभयलिङ्गत्वात्, द्वितीयभङ्गगुल्या पार्श्वस्यादयः, अशुद्धभाव
लिङ्गत्वात्, तृतीयभङ्गगुल्या प्रत्येकबुद्ध्या अनन्तमुद्भूतमात्र कालमप्यहीतद्रव्यलिङ्गा, चतुर्थभङ्गगुल्याः साधवः शीलशुद्धा

गच्छता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गत 'अच्छेक' इत्यविकल इति तदर्थक्रियार्थिना नोपादीयत, धनुर्धभङ्गरूपित एयोपादीयते, एव भङ्गत्रयनिर्दिष्टता पुरया अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीया, चरमभङ्गकनिर्दिष्टता एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि त्वेव नीयन्ते—रूप शुद्धाशुद्धभेद, दृक् विषमाहताक्षर-विपर्यस्तनिर्दिष्टाक्षर, नैन रूपक छेक, असाव्यवहारिक इत्यर्थ, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरदृकयो समायोगे सति रूपकद्वेकत्रयमूर्त्यतीति गाथार्थ ॥ ११३८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजना निर्दर्शयन्नाह—

रूप्य पक्षेयमुदा दृक् जे त्तिगाथारिणो समणा । द्रव्यस्स य भावस्स य छेओ समणो समआओगो ॥ ११३९ ॥ दार ॥
 व्याख्या—रूप प्रत्यकशुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेप, दृक् ये लिङ्गाधारिण श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवा-
 शुद्धशुद्धोभयारमकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेक श्रमण समायोगे—समाहताक्षरदृक्-
 शुद्धरूपकद्रव्यभावलिङ्गसयोगे शोभन साधुरिति गाथार्थ ॥ ११३९ ॥ व्याख्यात सप्रपञ्च वैङ्ग्यद्वार, ज्ञानद्वारमधुना,
 इह कश्चिद्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गनीजमिच्छति, यत किल एवमागम—'ज' अण्णाणी कम्म खवेइ बहुयाहि वासकोडीहि ।
 त पाणी तिहि गुत्तो खवेइ उत्तासमिस्सेण ॥ १ ॥' तथा—'सुई जहा समुत्ता ण णासई कयवरमि पडियाणि । जीयो तहा
 समुत्तो ण णासइ गओडवि ससारे ॥ २ ॥' तथा—'णाण निण्हइ णाण गुणेइ पाणेण कुणइ किच्चाइ । भवससारसमुद

१ यद्वशानी कर्म क्षपयति षड्काभिर्यथोदीभि । वञ्जानी प्रियिणुं क्षपयसु द्यासमानय ॥ १ ॥ सूचिर्पथा ससूता न नदयति कचचरे पतिताडपि ।
 जीवसथा । समुद्रो न नश्यति गतोऽपि ससारे ॥ २ ॥ ज्ञान मुक्तादि ज्ञान गुणयति ज्ञान करोति कृत्यानि । भवससारसमुद्र ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्तरति ॥ ३ ॥

णाणी णाणे ठिओ तरइ ॥ ३ ॥' तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गमासिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह—
अनन्तरगाथायामेव द्रव्यभावसमायोगे श्रमण उक्तं तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह—
काम चरण भावो त एण नाणसहिओ समारोई । न य नाण तु न भावो तेण र णाणि पणिवयामो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुक्तं 'चरणं' चारिन् 'भाव' भावश्चन्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थं, तत्पुन 'ज्ञानं'
सहितं 'ज्ञानयुक्तं 'समापयति' निष्ठा नयति, यत् इदमिदमसासेवनीयमिति ज्ञानादेवायगम्यते, तस्मात्तदय प्रधानं, न च
ज्ञानं तु न भाव, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपात पूरणार्थं, ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी
त ज्ञानिन 'प्रणमाम' पूजयाम इति गाथार्थं ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनश्चरणभावा एवेक—
तन्हा ण षडङ्गकरण मज्झपमाण न याचि चारित्ति । नाण मज्झ पमाण नाणे अ ठिअ जओ तित्त्य ॥ ११४१ ॥

व्याख्या—तस्मान्न 'बाह्यकरणं' पिण्डविमुक्त्यादिकं मम प्रमाणं, न चापि 'चारिन्' भूतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्य-
भावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञानं च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति
गाथार्थं ॥ ११४१ ॥ किं चान्यद्—दर्शनं भाव इष्यते, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति (तत्त्वार्थे अ० १
सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा—अधिगमज नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायतोदयमेव वर्तते, तथा चाह—
नाऊण य सवभाव अहिगमसमपि होइ जीवरस । जाईसरणनिसग्गुगपाचि न निरागमा दिद्दी ॥ ११४२ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा च' अवगम्य 'सद्भावं' सत्ता भावं सद्भावस्तु, सन्तो जीवादयः, किम् १—अधिगमात्—जीवादि-

पदार्थपरिच्छेदरक्षणार्थं सम्यक्त्व-श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भवति जीवस्य' जायते आत्मन इत्यर्थ, नैसर्गिकमाश्रित्याह-जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण-स्वभावेनोद्भूता-सम्भू-ता जातिस्मरणनिसर्गोद्भूता, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टि' दर्शन दृष्टिरिति, यत् स्वयम्भूरमणमत्स्यादी-नामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिमनुसृत्य भूतार्थोच्चनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्थो-ल्लेचन च ज्ञान तस्मादिदमपि ज्ञानायत्तोदयमिति कृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्, अयं गार्थार्थ ॥ ११४२ ॥ इत्य ज्ञानवादिनोक्ते सत्याहाचार्य —

नाण सयिसयनियय न नाणमिस्सेण कज्जनिप्फत्ती । मग्गण्णु दिट्ठतो होइ सच्चिट्ठो अच्चिट्ठो य ॥ ११४३ ॥
 व्याख्या—'ज्ञान' प्रकान्त, स्वविषये नियत स्वविषयनियत, स्वविषय पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमत न ज्ञान-मानेण कार्यनिष्पत्ति, मानशब्द क्रियाप्रतिषेधवाचक, अन्तर्धे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सर्वेष्ट' सव्यापार 'अचेष्टश्च' अप्रतिषेधमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति-यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदेशप्राप्तिलक्षण कार्यं गमनचेष्टोद्यत एव साधयति, न चेष्टाधिकलो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एव ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि स्वयमकिं योद्यत एव तत्प्राप्तिरक्षण कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादल सयमरहितेन ज्ञानेनेति गार्थाद्द्वयार्थ ॥ ११४३ ॥ प्रस्तुतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधिसुराह—

आउज्जनदक्कुसलावि नदिया त जण न तोसेइ । जोगे अजुजमाणी निद खिस च सा लइइ ॥ ११४४ ॥

पाणी पाणे तिओ तरइ ॥ ३ ॥ 'तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गप्राप्तिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह—
अनन्तरगाथायामेव द्रव्यभावसमायोगे श्रमण उक्तं तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह—
काम चरणं भावो तं पुण नाणसहिओ सम्माणेई । न य नाण तु न भावो तेण रणाणि पणिवयामो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'चरणं' चारित्र्यं 'भावः' भावशब्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तदुत 'ज्ञानं
सहितं' ज्ञानयुक्तं 'सम्पाद्यति' निष्ठां नयति, यत इदमित्येवमात्मेवनीयमिति ज्ञानादेवावगम्यते, तस्मात्तदेव प्रधानं, न च
ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी
तं ज्ञानिन 'प्रणमाम' पूजयाम इति गार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनश्चरणभावा एवोक्तः—
तन्टा ण षडक्षकरणं मज्झपमाणं न याधि चारित्तं । नाणं मज्झपमाणं नरणे अ तिअ ज्जओ तित्त्य ॥ ११४१ ॥

व्याख्या—तस्मात् 'बाह्यकरणं' पिण्डविमुक्त्यादिकं मम प्रमाणं, न चापि 'चारित्र्यं' व्रतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्य-
भावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति
गार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यद्-दर्शनं भाव इष्यते, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्याणि मोक्षमार्गः' इति (तत्त्वार्थे अ० १
सू० १) यच्चात्, तच्च दर्शनं द्विधा—अधिगमजं नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायत्तोदयमेव वर्तते, तथा चाह—
नाऊण य सन्भाव अदिगमसमपि रौह जीवरस । जार्हसरणनिसग्गुगयावि न निरागमा दिद्दि ॥ ११४२ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा च' अजगम्य 'सद्भावः' सता भावः सद्भावस्त, सन्तो जीवादयः, किम् ?—अधिगमात्—जीवादि-

पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्व-श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भगवति जीयस्व' जायते आत्मन इत्यर्थ, नैसर्गिकमाश्रित्याह-जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण-स्वभावेनोद्भूता-सम्भू-ता जातिस्मरणनिसर्गाद्भूता, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टि' दर्शन दृष्टिरिति, यत स्वयम्भूरमणमत्स्यादी-नामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिभनुरमृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्थ-लोचन च ज्ञान तस्मादिदमपि ज्ञानायतोदयमिति कृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्, अयं गार्थार्थ ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानयादिनोक्ते सत्याहाचार्य —

नाण सयिसयनियय न नाणमिस्सेण कज्जनिप्फत्ती । मगगणू दिठ्ठतो होइ सचिद्धो अचिद्धो य ॥ ११४३ ॥

व्याख्या—'ज्ञान' प्रक्रान्त, स्वविषये नियत स्वविषयनियत, स्वविषय पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमत न ज्ञान मानेण कार्यनिष्पत्ति, मानशब्द क्रियाप्रतिषेधवाचक, अत्रार्थे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सचेष्ट' सव्यापार 'अचेष्टश्च' अप्रतिषद्यमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति-यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदेशप्राप्तिरक्षण कार्यं गमनचेष्टोद्यत एव साधयति, न चेष्टाविकल्पो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एव ज्ञानी शिवमार्गमग्निपरीतमवगच्छन्नपि सयमकिं योद्यत एव तत्प्राप्तिरक्षण कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादल सयमरहितेन ज्ञानेनेति गार्थाद्द्वयार्थ ॥ ११४३ ॥ प्रस्तुतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—

आउज्जनट्ठुसलायि नट्ठिया त जण न तोसेइ । जोग अजुजमाणी निदं खिस च सा लहइ ॥ ११४४ ॥

व्याख्या—आतोधानि-मृदङ्गादीनि नृत्त-करचरणनयनादिपरिस्मन्दविशेषलक्षणम् आतोष्ये करणभूर्तनृत्तम् आतोष्यनृत्त तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोष्यनृत्तकुशला, असायपि नर्तकी, अपिशब्दात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'त जन' रङ्गजन 'न तोषयति' न हर्ष नयतीत्यर्थ, किम्भूता सती ?-‘योगमयुञ्जन्ती’ कायादिव्यापारमयुर्गती, ततश्चापरिवृष्टाद् रङ्गजनास किञ्चिद् द्रव्यजात लभत इति गम्यते, अपि तु निन्दा खिसा च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेन या हीलना सा निन्दा, परोक्षे तु सा खिसेति गाथार्थ ॥ ११४४ ॥ इत्यष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजना प्रदर्शयन्नाह—

इय लिगनाणसहिभो काइयजोग न जुजई जो उ। न लरइ स सुरसुखल लरइ य निंद सपयत्ताभो ॥ ११४५ ॥
 व्याख्या—‘इय’ एव लिङ्गशानाभ्या सहितो-युक्तो लिङ्गशानसहित ‘काययोग’ कायव्यापार ‘न युक्ते’ न प्रवर्तयति, यस्तु ‘न लभते’ न प्राप्नोति ‘स’ इत्थम्भूत किं ?-‘मोक्षसारय’ सिद्धिसुखमित्यर्थ, लभते तु निन्दा स्वपक्षात्, चराब्दा-लिखसा च, इह च नर्तकीतुल्य साधु, आतोष्यतुल्य द्रव्यलिङ्ग, नृत्तज्ञानतुल्य ज्ञान, योगव्यापारतुल्य चरण, रङ्गपरि-तोषतुल्य सङ्गपरितोष, दानलाभतुल्य सिद्धिसुखलाभ, शेष सुगम, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्य न कृतिकर्म कार्य-मिति गाथाभावार्थ ॥ ११४५ ॥ चरणरहित ज्ञानमकिञ्चिदकरमित्यस्यार्थस्य साधका वदयो वदन्ता सन्तीति प्रदर्श-नाय पुनरपि वदन्तमाह—

जाणतोडवि य तरिउ काइयजोग न जुजई नईए। सो जुजइह सोएणं णव नाणी चरणहीणो ॥ ११४६ ॥
 व्याख्या—ज्ञानशपि च तरीतु य ‘काययोग’ कायव्यापार न युक्ते नया पुमान् ‘उच्छते’ द्वियते ‘श्रोतसा’ पय-

प्रमाद्रेण, एव ज्ञानी चरणहीन ससारनद्या प्रमादश्चोतसोऽहिव इत्युपनय, तस्माच्चरणविकलस्य ज्ञानस्याकिञ्चित्करत्वाद्बु-
भययुक्तस्यैव कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभिप्रायार्थ ॥ ११४६ ॥ एवमसहायज्ञानपक्षे निराकृते ज्ञानचरणोभयपक्षे च
समर्थिते सत्यपरस्त्राह—

गुणादिषु वदणाय छद्ममर्थो गुणानुषे अयापनो । वदिज्ज्ञा गुणहीण गुणादिय वायि वदाये ॥ ११४७ ॥
व्याख्या—इहोत्सर्गत गुणाधिके साधौ वन्दन कर्तव्यमिति वाक्यशेष, अयं चार्थं श्रमण वन्देतेत्यादिप्रन्धात्सिद्ध,
गुणहीने तु प्रतिषेध पश्चात्ता कृतिकर्मत्यादिप्रन्धाद्, इदं च गुणाधिकत्वं गुणहीनत्वं च तत्परातो बुद्धिज्ञेयम्, अतश्छद्म-
स्यस्तत्त्वतो गुणानुगुणान् आत्मानन्तरयतिन 'अज्ञानम्' अनवगच्छन् किं कुर्यात्?, वन्देत् वा गुणहीनं कञ्चित्, गुणा-
धिकं चापि यदापयेत्, उभययाऽपि च दोष, एकत्रागुणानुज्ञाप्रत्यय अन्यत्र तु त्रिनयत्यागप्रत्यय, तस्मात्तूष्णीभावं
एव श्रेयान्, अलं वन्दनेनेति गाथाभिप्राय ॥ ११४७ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सति व्यग्रहारनयमतमधिकृत्य गुणाधिकत्वं
परिज्ञानकारणानि प्रतिपादयताचार्य आह—

आत्पुण विहारेण ठाणाचक्रमणेण य । सक्खो सुविहिओ नाड भासावेणइएण य ॥ ११४८ ॥

व्याख्या—आलय-त्रयसति सुप्रमाजितादिरक्षणोऽधना स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितेति, तेनाऽऽलयेन, नागुणवत् एव-
त्रिषु सत्त्वालयो भवति, निहार-मासकल्यादित्तेन विहारेण, स्थानम्-ऊर्ध्वस्थान, चङ्क्रमण-गमन, स्थानं च चङ्क्रमण-
चोत्सेकवद्भावेन च, अनिरुद्धदेशकायोत्सर्गकरणेन च गुणमात्रावनिप्रलोकनपुरस्सरारुह्यतागमनेन चोत्सर्ग, शक्यं सुनि-

व्याख्या—आतोद्यानि-मृदङ्गादीनि नृत्त-करचरणनयनादिरसिपन्दविशेषलक्षणम् आतोद्यं करणभूर्तन्त्रम् आतोद्यनृत तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोद्यनृतदुशला, असावपि नर्तकी, अपिद्यादात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'तु जन' रङ्गजन 'न तोषयति' न हर्षं नयतीत्यर्थ, किम्भूता सती १- 'योगममुञ्जती' कायादिव्यापारममुञ्जती, ततश्चापरितुष्टाद् रङ्गजनात् किञ्चिद् द्रव्यजात लभते इति गम्यते, अपि तु निन्दा रिसा च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समलभेन या दृष्टिता सा निम्ना, परोक्षे तु सा खिसेति गार्थार्थ ॥ ११४४ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजना प्रदर्शयन्नाह—
इयं लिङ्गनाणसहिभो काहयजोग न जुजहै जो ज। न लरह स मुनखसुखल तरह य निंद सपयत्ताभो ॥११४५॥

व्याख्या—'इयं' एव लिङ्गज्ञानाभ्या सहितो-युक्तो लिङ्गज्ञानसहित 'काययोग' कायव्यापार 'न मुक्ते' न प्रवर्तयति, यस्तु 'न लभते' न प्राप्नोति 'स' इत्थमभूत, किं १- 'मोक्षसौरय' सिद्धिसुखमित्यर्थ, लभते तु निन्दा स्वपदात्, चरादा-लिखसा च, इह च नर्तकीतुल्य साधु, आतोद्यतुल्य द्रव्यलिङ्ग, नृत्तज्ञानतुल्य ज्ञान, योगव्यापारतुल्य चरण, रङ्गपरितोषतुल्य सहपरितोष, दानलभतुल्य सिद्धिसुखलाभ, शेष मुगम, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्यैव कृतिकर्म कार्य-मिति गार्थाभावार्थ ॥ ११४५ ॥ चरणरहित ज्ञानमकिञ्चि करमित्यस्यार्थस्य साधका बहवो दृष्टान्ता सन्तीति प्रदर्शनाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जाणनोऽपि य सरिड काहयजोग न जुजह नईण । सो जुज्झह सोणण एव नाणी चरणहीणो ॥ ११४६ ॥
व्याख्या—ज्ञानज्ञपि च तरीतु य 'काययोग' कायव्यापार न मुक्ते नद्या स पुमान् 'उद्धते' द्विषते 'ओतसा' पय -

परापबुद्धकरणे चरण नासति जिणवरिदाण । आहवभावकहणे पचहि ठाणेहि पासत्था ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकबुद्धा—पूर्वभवाभ्यसोभयकरणा भरतादयस्तेषा करण तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत-
पक्षरणा नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणा समन्निभभूतमात्मनोऽन्येषा च, पाठान्तर वा 'बोधिं नासिति जिणवरिदाण' कथ १—
'आहवभावकहणे'सि कादाचित्कभावकधने—वाह्यकरणरहितैरेव भरतादिभि केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणे, कथ नाश-
यन्ति १—पञ्चाभिः 'स्थाने' प्राणतिपातादिभि पारम्पर्येण करणभूतै 'पार्श्वस्था' उक्कलक्षणा इति गाथार्थ ॥ ११५१॥ यतश्च—
उन्मत्तगदेसणाए चरण नासिति जिणवरिदाण । वाचनदसणा खलु न हु लब्भा तारिसा दहु ॥ ११५२॥ दार ।
व्याख्या—उन्मार्गदशनया अनयाऽनन्तराभिहित चरण नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणा समन्निभभूतमात्मनोऽन्येषा च,
अत 'व्यापन्नदर्शना रलु' विनष्टसम्यग्दर्शना निश्चयत, खद्वित्यपिशब्दार्थो निपात, तस्य च व्यवहित सम्वन्धस्त-
नुपरिष्टात् प्रदर्शयिष्याम, 'न हु लब्भा तारिसा दहु'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, कि पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाभ-
यितुमिति गाथार्थ ॥ ११५२ ॥ सप्रसङ्ग गत ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शननयमतवावलम्बी कृतिकर्मा-
धिकार एवायगतज्ञाननयमत इदमाह—

जह् नाणेण न चिणा चरण नादसणिस्स इय नाण । न य दसण न भावो तेन र दिट्ठि पणिवयामो ॥ ११५३ ॥
व्याख्या—यथा ज्ञानेन चिना न चरण, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एव ज्ञान, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञान-
मिरयादृष्टेविपर्यास' इति यचनात्, तथा न च दर्शन न भाव, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थ, तेन कारणेन ज्ञानस्य

हितो ज्ञातु, 'भाषावैनयिकेन च' विनय एव वैनयिक समालोच्य भाषणेन आचार्यादिनिनयकरणेन चेति भावना, नैतान्येवम्भूतानि प्रायशोऽसुमिहिताना भवन्तीति गाथार्थ ॥ ११४८ ॥ इत्यममिहिते सत्याह चोदक —

आलपण चिहारेण ठाणेचकमणेण य । न सक्को सुविहिओ नाउ भासायेणइएण य ॥ ११४९ ॥

व्याख्या—आलयेन विहारेण स्थानचङ्क्रमणेन (स्थानेन चङ्क्रमणेन) चेत्यर्थ, न शक्य सुविहितो ज्ञातु भाषावैनयिकेन च, उदायितृपमारकमाधुरकोदइछादिभिर्वाभिचारात्, तथा च प्रतीतमिदम्—असयता अपि दीनसत्त्वा लज्यादिनिमित्तं सयतयेचेष्टन्ते, सयता अपि च कारणतोऽसयतवदिति गाथार्थ ॥ ११४९ ॥ किं च—

भररो पसन्नचदो सविभनरयाहिर उदाररण । दोसुव्यस्तिगुणकर न तेसि यज्झ भवे करण ॥ ११५० ॥

व्याख्या—भरत प्रसन्नचन्द्र साध्यन्तरवाद्यमुदाहरणम्, आभ्यन्तर भरत, यतस्तस्य वाद्यकरणरहितस्यापि विभू-
षितस्त्वैवाऽऽदर्शकगृहप्रविष्टस्य विशिष्टभाषनापरस्य केवलज्ञानमुत्पन्न, वाद्य प्रसन्नचन्द्र, यतस्तस्योत्कृष्टवाद्यकरणयतोऽ-
प्यन्त करणविकल्पाय सप्तमनरकप्रायोग्यकर्मबन्धो बन्धुव, तदेव दोषोत्पत्तिगुणकर न तयोर्भरतप्रसन्नचन्द्रयो-
'वज्झ भवे करण'ति छान्दस्तत्वादभूत्करण दोषोत्पत्तिकारक भरतस्य नाभूदशोभन वाद्य करण गुणकारक प्रसन्नचन्द्रस्य
नाभूच्छोभनमपीति, तस्मादान्तरमेव करण प्रधान, न च तदालयादिनाऽवगन्तु शक्यते, गुणाधिके च वन्दनमुक्तमिति
तूष्णीभाष एव व्यायान् इति स्थितम्, इत्यय गाथाभिप्रायः ॥ ११५० ॥ इत्य तीर्थाद्रिभूतव्यवहारनयनिरपेक्ष
चोदकमवगम्यान्येषा पारलौकिकापायदर्शनायाहाचार्य —

पक्षेपबुद्धकरणे चरण नास्ति जिणवरिदाण । आह्वभावकहणे पचहि ठाणेहि पासत्था ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकबुद्धा—पूर्वभावाभ्यसोभयकरणा भरतादयस्तेषा करण तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत-
यक्षरण नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणा सन्वन्धिभूतमात्मनोऽन्येषा च, पाठान्तर वा 'योधि नासिति जिणवरिदाण' कथ ?—
'आह्वभावकहणे'ति कादाचित्कभावकधने—बाह्यकरणरहितैरेव भरतादिभि केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणे, कथ नाश-
यन्ति ?—यथाभिः 'स्थाने' प्राणतिपातादिभि पारम्पर्येण करणभूतै 'पार्श्वस्था' उचलक्षणा इति गाथार्थ ॥ ११५१ ॥ यतश्च—
उन्मग्नदेसणाए चरण नासिति जिणवरिदाण । चावलदसणा खलु न हु लब्धा तारिसा दहु ॥ ११५२ ॥ दार ।
व्याख्या—उन्मार्गदेशनया अनयाऽनन्तराभिहित चरण नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणा सन्वन्धिभूतमात्मनोऽन्येषा च,
अत 'व्यापन्नदर्शना खलु' यिनष्टसम्बन्धदर्शना निश्चयत, खल्वित्यपिशब्दार्थो निपात, तस्य च व्यवहित सम्बन्धस्त-
मुपरिष्ठात् प्रदर्शयिष्याम, 'न हु लब्धा तारिसा दहु'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, कि पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाभ-
यितुमिति गाथार्थ ॥ ११५२ ॥ सप्रसङ्ग गत ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमभुना, तत्र दर्शननयमलावलम्बी कृतिकर्मा-
धिकार एवाधगतज्ञाननयमत इदमाह—

जह् नाणेण न यिणा चरण नादस्णिस्स इय नाण । न ए दसण न भावो तेन र दिट्ठि पणिवयामो ॥ ११५३ ॥
व्याख्या—यथा ज्ञानेन विना न चरण, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एव ज्ञान, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्बन्धदेष्टेर्ज्ञान-
मिरयादष्टेयिपर्याप्त' इति वचनात्, तथा न च दर्शन न भाव, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थ, तेन कारणेन ज्ञानस्य

तद्वानभिनिर्वाहर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वाद् रति प्रापत् 'दिट्ठि'न्ति माहृतरीत्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनीं च दर्शनिन,
प्रणमाम' पूजयाम इति गार्थ ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्-सम्यक्त्वज्ञानयोर्गुणपक्षावाहुपकार्योपकारकभावाद्युपपत्तिरिति,
एनञ्चासद्, यत —

जुगवपि समुप्यत नमनस्त अहिगम विसोरेह । जह कायगमजणार्हं जलदिट्ठीओ विसोरेत्ति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'युगपदपि' सुखकालमपि 'समुप्यत' सञ्जात सम्यक्त्व ज्ञानेन सह 'अधिगम विशोधयति' अधिगम्यन्ते-
परिच्छिद्य'त पदार्था येन सोऽधिगम—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगम विशोधयति—ज्ञान विमलीकरोतीत्यर्थ, अन्वार्थे दृष्टा-
न्तमाह—यथा काचकाञ्चने जलदृष्टी निशोधयत इति, कचको पृथ्वस्त्वेद काचक फलम्, अञ्चन—सीदीरादि, काचक
चाञ्चन च काचकाञ्चने, अनुस्वारोऽत्रालक्षणिक, जलम्-उदक, दृष्टि—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जल च
दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशोधयत इति गार्थ ॥ ११५४ ॥ साम्प्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकेनाशत भावनिष्का
प्रतिपादयन्माह—

जह २ सुज्झह सलिल तह २ रुवाह पासई दिट्ठी । इय जह जह तत्तर्हं सव तह तत्तागमो रोह ॥ ११५५ ॥

व्याख्या— यथा २ शुक्ल्यति सलिल काचकफलस्योगात् तथा तथा 'रूपाणि' तद्वत्तानि परयति द्रष्टा, 'इय' एव यथा
यथा 'तत्तर्हं' सम्प्रकचिलक्षणा, सजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्तागम' तत्परिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारक

सम्यक्तरं ज्ञानस्येति गाथार्थ ॥ ११५५ ॥ स्यादेतत्-निश्चयत कार्यकारणभाव एवोपकार्योपकारकभाव , स चासम्भवी
 युगपद्वागिनोरिति, अत्रोच्यते—

कारणरुज्ज्वलिभगो दीचपगासाण जुगवज्जमेवि । जुगवुप्पज्जपि तहा हेऊ नाणरस सम्मत्त ॥ ११५६ ॥
 व्याख्या—यथेह कारणकार्यनिभागो दीपप्रकाशयो 'युगपज्जन्मन्यपि' युगपदुत्पादेऽपीत्यर्थ , युगपदुत्पन्नमपि तथा
 'हेतु' कारण ज्ञानस्य सम्यक्तरं, यस्मादेव तस्मात्सकलगुणमूलत्वादर्शनस्य दर्शनिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आरम्भनाऽपि
 तन्नैव यत्त कार्य , सफलगुणमूलत्वादित्येति, उक्तं च—“कारं मूल प्रतिष्ठानमाधारो भाजन निधि । धर्महेतोर्द्विषद्गस्य, सम्य-
 रदर्शनेमिष्यते ॥ १ ॥” अयं गाथाभिप्रायार्थ ॥ ११५६ ॥ इत्थं नोदकेनोक्ते सत्याहाचार्य —

नाणरस जइवि हेऊ सविसयनिपय तहावि सम्मत्त । तन्हा फलसपत्ती न जुज्जए नाणपक्खे च ॥ १ ॥ (प्र०)
 जए त्तिकररर्हवि नरो गतु देसतर नयविहणो । पाथेह न त देस नयजुत्तो चेव पाउणह ॥ २ ॥ (प्र०)
 इय नाणचरणहीणो सम्मदिट्ठीवि सुवखदेस तु । पाउणह नेय नाणाहसजुओ चेव पाउणह ॥ ३ ॥ (प्र०)

व्याख्या—इदमन्यकर्तृक गाथान्नय सोपयोगमिति कृत्वा व्याख्यायते, ज्ञानस्य यद्यपि 'हेतु' कारण सम्यक्तरमिति
 योग , अपिशब्दोऽभ्युपगमयादसंख्यक , अभ्युपगम्यापि द्वय , तत्त्वतस्तु कारणमेव न भवति, उभयोरपि विशिष्टक्षयो
 पदममर्यादात् , स्वविषयनियतमिति कृत्वा, स्वविषयश्चास्य तत्त्वेषु रुचिरेव, तथाऽपि 'तस्मात्' सम्यक्तरात् 'फलसपत्ती
 न जुज्जए' फलसम्प्राप्तिर्न युज्यते, मोक्षमुखप्राप्तिर्न घटत इत्यर्थ , स्वविषयनियतत्वादेव, अमहायत्वादित्यर्थ , ज्ञानपक्ष

तत्रावभाविष्यादर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वाद् रेत्येति प्राग्वत् 'दिष्टि'न्ति प्रावृत्तीत्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी त दर्शनिन,
'प्रणमाम' पूजयाम इति गाथार्थ ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्—सम्यक्त्वज्ञानयोर्युगपद्वावादुपकार्योपकारकभावानुपपत्तिरिति,
एतच्चासद्, यत —

जुगवपि ससुप्यन्न समस्त अहिगम विसोरेह । जह कायगमजगार्ह जलदिष्टीभो विसोहति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'युगपदपि' सुखकालमपि 'समुपपन्न' सज्जात सम्यक्त्व ज्ञानेन सह 'अधिगम विशोधयति' अधिगम्यन्ते-
परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगम—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगम विशोधयति—ज्ञान विमलीकरोतीत्यर्थ, अत्रार्थे दृष्टा-
न्तमाह—यथा काचकाञ्चने जलदृष्टी विशेषयत इति, कचको दृक्षस्तत्पेद काचक फलम्, अञ्जन—सौवीरादि, काचक
वाञ्जन च काचकाञ्चने, अनुस्वारोऽञ्जलाक्षणिक, जलम्—उदक, दृष्टि—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जल च
दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशेषयत इति गाथार्थ ॥ ११५४ ॥ सामप्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकेनाशत भावनिष्का
प्रतिपादयन्नाह—

जह र सुजहह सलिल नह र रुवाह पासर्ह दिष्टी । इय जह जह तत्तर्ह नह नह तत्तागमो होह ॥ ११५५ ॥

व्याख्या—यथा र शुद्धयति सलिल काचकफलसयोगात् तथा तथा 'रुपाणि' तद्वतानि पश्यति द्रष्टा, 'इय' एव यथा
यथा 'तत्त्वरोचि' सम्पत्कवलक्षणा, सञ्जायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्त्वागम' तत्त्वपरिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारक

चापि प्रज्ञसिधराः' न चापि भगवतीयेचा 'न वाचक' न पूर्वपर, तथाऽप्यसावसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिरसाय'ति आयत्ताम्रामिति काले 'जिनो भविष्यति' दीर्घकरो भविष्यति, यतश्चैवमत 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शनमिषाक दीर्घकरारयफलप्रसाधक 'वरं तु दसण'नितं शुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति याक्यशेष, अयं पृथार्थ ॥११५८॥ किञ्च-शक्य एवोपाये प्रेक्षायतं प्रवृत्तिर्युज्यते, न पुनरशक्ये शिरः शूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे चारिने, चारित्र्यं च तत्पत मोक्षोपायतये सत्यप्यशक्यासेवन, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान-त्वादायासरूपयाद्य, नियमेन च छद्मस्यस्य तद्भ्रश उपजायते सर्वस्यैवात —

भेद्रेण चरित्ताओ सुहुपर दसण गहेयव्व । सिज्झति चरणरहिणा दसणरहिणा न सिज्झति ॥ ११५९ ॥

व्यारया—'अदेन' द्युतेन, हुत १-चारित्र्यात्, सुतरा दर्शनं महीतव्य, पुनर्वोधिभाभानुबन्धिशक्यमोक्षोपायत्वात्, तथा च—सिद्धाति चरणरहिता प्राणिन-दीक्षाप्रभृत्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिन, दर्शनरहितास्तु न सिद्धयन्ति, अतो दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तद्भावभावित्यादित्ययं गार्थार्थ ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्त, साम्प्रतमसहायदर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुच्यते—'न श्रेणिक आसीत्तदा बहुश्रुतं' इत्यादि, तन्न, तत एवासी नरकमणमत, असहायदर्शनमुच्यत्वात्, अन्येऽप्येवविधा दयारसिरादयो नरकमेव गता इति, आह च—

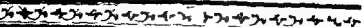
दसारसीरस्स य सेणिपरसा, पेणालुत्तस्स य सच्चइरस्स ।

अणुत्तरा दसणसपया तथा, विणा चरित्तेणऽहरं गहं गया ॥ ११६० ॥

इय, अनेन तथ्यतिपादितसकलदृष्टान्तसङ्ग्रहमाह—यथा ज्ञानपक्षे मार्गज्ञादिभिर्दृष्टान्तरसहायस्य ज्ञानस्यैहिकामुष्मिककृता
 साधकत्वमुत्तम, एवमत्रापि दर्शनाभिलाषेन द्रष्टव्य, दिङ्मात्रं तु प्रदर्श्यते—यथा 'वीक्ष्णरुचिरपि नर' वीक्ष्णरुचोऽपि
 पुरुष, कः—गन्तु देशान्तर देशान्तरगमन इत्यर्थ, 'नयचिदीनो' ज्ञानगमनक्रियालक्षणनयवदन्य इत्यर्थ, प्राप्नोति न त देश-
 गन्तुमिष्ट तद्विषयश्रद्धायुक्तोऽपि, नययुक्त एव प्राप्नोति, 'इय' एव ज्ञानधरणरहित सभ्यगृष्टिरपि तत्त्यश्रद्धानयुक्तोऽपि मोह-
 देश तु न प्राप्नोति, नैन सभ्यकृत्वप्रभावादेश, किन्तु ज्ञानादिसंयुक्त एव प्राप्नोति, तस्मान्नितय प्रधानम्, अतश्चित्तपयुक्तस्यैव
 कृतिकर्म कार्य, त्रितय चाऽऽत्मनाऽऽसेननीय, 'सभ्यगृष्टीर्ज्ञानचारित्र्याणि मोक्षमार्ग' (तत्त्वा अ १ सू १) इति यच्चनादय गाय-
 त्रितयार्थ ॥ १-२-३ ॥ एवमपि तत्त्वे समाख्याते ये स्वत्वधर्मभूयिषा यानि चासदात्मनानि प्रतिपादयन्ति तदभिधित्सुराह—
 धर्मनियत्समर्हया परलोकापरम्परा विसयमिच्छा । धरणकरणे असत्ता सेणियराय बबद्दसति ॥ ११५७ ॥
 व्याख्या—धर्म—चारित्र्यधर्म परिगृह्यते तस्मान्नितय मतिर्येषा ते धर्मनिवृत्तमतय, परा—प्रधानो लोक परलोको—मोक्ष-
 स्तरपराङ्मुखा 'विषयगृह्णा' शब्दादिविषयानुरक्ता, ते एवम्भूताधरणकरणे 'अशक्ता' असमर्था सन्त श्रेणिकराज-
 न्यपदिज्ञानत्यागमन्वनामिति गायार्थ ॥ ११५७ ॥ कथ १—

७ सेणिवो आसि तथा बहुरुसुओ, न यावि पणस्सिधरो न वापगो ।
 सो आगमिरसाइ जिणो भविरसह, समिवच्च पण्णाइ वर खु दस्सण ॥ ११५८ ॥

व्याख्या—न 'श्रेणिक,' नरपतिरासीत् 'तदा' तस्मिन् काले 'बहुरुसुतः' बहुगम महाकल्पयादिभूतधर इत्यर्थः, 'न

चापि प्रज्ञप्तिपरः' न चापि भगवन्तीवेष्टा 'न वाचकः' न पूर्वपर, तथाऽप्यसावसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिरसाप्यु'त्ति
 आयत्त्यामागामिनि काले 'जिनो भविष्यति' तीर्थकरो भविष्यति, यतश्चैवमत 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन-
 त्रिपाक तीर्थकरारयफलप्रसाधक 'वर ह्यु दसण'न्ति खुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वर दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति वाक्यशेष, अय
 मृत्तार्थ ॥११५८॥ किंच-क्षक्य एयोपाये प्रेक्षावत प्रवृत्तिर्युज्यते, न पुनरक्षक्ये शिर शूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे
 चारिने, चारित्र च तत्त्वत मोक्षोपायत्वे सत्यप्यक्षक्यासेवन, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान-
 द्यादायासरूपत्वाच्च, नियमेन च छद्मस्यस्य तद्भ्रश उपजायते सर्वस्यैवात —

भद्रेण चरित्ताभरो सुदुपर दसण गहेयव्व । सिज्झति चरणरहिपा दसणरहिपा न सिज्झति ॥ ११५९ ॥

वयारया—'भद्रेन' द्युतेन, कुत ?—चारित्र्यात्, सुतरा दर्शने प्रहीतव्य, पुनर्वोधिलाभानुबन्धिशक्यमोक्षोपायत्वात्,
 तथा च—सिद्धगन्ति चरणरहिता प्राणिन—दीक्षाप्रवृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिन, दर्शनरहितास्तु न सिद्ध्यन्ति, अतो
 दर्शनमेव प्रधान सिद्धिकारण, तद्भावभाषित्यादित्यय गाथार्थ ॥ ११५९ ॥ इत्थ चोदकाभिप्राय उक्त, साम्प्रतमसहाय
 दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्त—'न श्रेणिक आसीत्तदा बहुश्रुत' इत्यादि, तन्न, तत एवासी नरकमगमत्, असहायदर्श-
 नमुचत्वात्, अन्येऽप्येवविधा दशारसिरादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स य सेणियस्सा, पेढालुत्तास्स य सच्चइस्स ।

अणुत्तरा दसणसपया तथा, विणा चरित्तेणऽहर गइ गया ॥ ११६० ॥

व्याख्या—‘दशारसिदस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रमेयजितपुत्रस्य पैदादपुत्रस्य च सत्यकिन ‘अनु-
त्तरा’ प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?—दर्शनसम्पत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि निना चारित्र्येण ‘अधरा गतिं
गतां नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

स चाभोधि गर्हभो अनिरहिषा नाणदसणधरेरिं । ता मा कासि पमाय नाणेण चरित्तरहिण्ण ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्ग अरि’ नारकतिर्धरामरगतय ‘अविरहिता’ अविमुक्ता, कै ?—ज्ञानदर्शनधरेस्सरर्ध, यत—सर्व-
स्वेव सम्यक्वश्रुतसामायिकद्वयमस्त्यय, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्ति, चारित्र्याभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधान
मुक्तिकारण, तद्भावभानिरनादिति, यस्मादेव ‘त मा कासि पमाय’ति तत्—तस्मान्मा कार्षी प्रमाद, ज्ञानेन चारित्ररहि-
तेन, तस्येष्टफलासाधकनात्, ज्ञानग्रहण च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधान, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्वरनसद्भावत्, आह च—

सम्मत्त अवचरित्तरस ह्रुज्ज भयणाइ नियमसो नत्थि । जो गुण चरित्तजुत्तो तस्स च नियमेण सम्मत्त ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्व’ प्राग्वणितस्वरूपम् ‘अचारित्रस्य’ चारित्ररहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनया’ चिकन्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिन्न भवति, ‘नियमसो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूताना चारित्ररहिताना मिथ्यादृष्टित्वात्, य
पुनश्चारित्र्ययुक्त सत्त्वस्त्यैव, तुल्यदस्यवधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यतया सम्यक्त्वम्, अत सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणयपणधारि भावणारि उच्चट्टण अयाणत्ता । नेरइयतिरियणुगिदिण्हि जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥
 व्याख्या—‘जिनवचनवाह्या’ यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिता प्रत्येक ज्ञानदर्शननयावलम्बिन ‘भावणाहि’ति उक्तेन
 न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्या सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेष, ‘उद्धर्तनामजानाना’ नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा
 सिद्ध्यति जीवस्तथोद्धर्तनामजानाना इति योग, इयमत्र भावना-ज्ञानदर्शनभावोऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तर मनुष्यभा-
 यमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयो केवलरूपोरहेत्यत्र मोक्ष प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहि
 तेभ्योऽप्युद्धृता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्र्यरिणामयुक्त एव सिद्ध्यति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादि, अत इयमुद्धर्तना कार-
 णैरप्य सूचयतीति गाथार्थ ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्र्यपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुद्धुपि सम्महिद्धी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । ज च्चेव सिद्धिम्मूल भूदो न च्चेव नासेह ॥ ११६४ ॥

व्याख्या—‘सुद्धुपि’ अतिशयेनापि सम्मगदष्टिर्न सिद्ध्यति, किम्भूत ?—चरणकरणपरिहीण, तद्वात्तमेव च समर्थयन्,
 किमिति ?—‘यदेव सिद्धिम्मूल’ यदेव मोक्षकारण सम्यक्त्व मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, ‘एकपि असद्दहतो
 मिच्छ’ति वचनात्, अथवा सुद्धुपि सम्मगदष्टि क्षाधिकसम्मगदष्टिरपीत्यर्थ, न सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिका-
 दिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिम्मूल-चरणकरण मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थ ॥ ११६४ ॥ किं च—अथ
 केवलदर्शनपक्षो न भनत्येवागमविद् सुसाधो, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—

दत्तणपक्कमो सावय चरित्तमट्ठे प मदधम्ममे प । दत्तणचरित्तपक्खो सम्मणे परलोगकखिम्मि ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—‘दशारसिहस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजित्पुत्रस्य पेटाटपुत्रस्य च सत्यकिन ‘अनु-
तरा’ प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?—दर्शनसम्पत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि निना चारित्र्येण ‘अथरा गतिं
गता’ नरकगतिं प्राप्ता इति दृष्टार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

स्वव्याओयि गर्ह्यो अविरहिया नाणदसणधरेहिं । ता मा कासि पमाय नाणेण चरित्तरहिण्ण ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्यग्नरामरगतय ‘अविरहिता’ अविमुक्ता, कै ?—ज्ञानदर्शनधरेस्सर्त्तु, यत्—सर्वा-
स्येव सम्यक्त्वश्रुतसामयिकद्वयमस्त्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्ति, चारिनाभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधान
मुक्तिकारण, तच्चायमानिवादिति, यस्मादेव ‘त मा कासि पमाय’ति तत्—तस्मान्मा कार्या प्रमाद, ज्ञानेन चारित्र्यरहि-
तेन, तस्यैव फलासाधकरत्नात्, ज्ञानग्रहण च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधान, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावाद्, आह च—

सम्भत्त अचरित्तरस ह्वल्ल भयणाह नियमसो नत्थि । जो गुण चरित्तजुत्तो तरस ड नियमेण सम्भत्त ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्त्व’ प्राग्वणितस्वरूपम् ‘अचारित्र्यस्य’ चारित्र्यरहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनया’ विकल्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिन्न भवति, ‘नियमशो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूताना चारित्र्यरहिताना भिष्यादृष्टित्वात्, य-
पुनश्चारित्र्ययुक्त सत्त्वस्तस्यैव, तुल्यद्वयत्वावधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणयपणपारिरा भावणारिं उच्चदण अपाणता । नेरइयतिरियण्णिदिण्हि जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥
 द्यारया—‘जिनवचनवाद्या’ यथास्थितागमपरिज्ञानरहिता प्रत्येक ज्ञानदर्शनवाचलन्निन ‘भावणारिं’ति उक्तेन
 न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्या सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेष, ‘उद्धर्तनामजानाना’ नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा
 सिद्धाति जीवस्योद्धर्तनामजानाना इति योग, इयमत्र भावना-ज्ञानदर्शनभावेऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तर मनुष्यभा-
 वमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयो केवलयोरहेतुत्व मोक्ष प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहि-
 तेभ्योऽप्युद्धृता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्र्यपरिणामयुक्त एव सिद्ध्यति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादि, अत इयमुद्धर्तना कार-
 णैवैकस्य सूचयतीति गाथार्थ ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्र्यपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुद्धवि सन्महिदी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । न चेव सिद्धिम्मूल मूढो न चेव नासेह ॥ ११६४ ॥

द्यारया—‘सुद्धवि’ अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्ध्यति, किम्भूत ?—चरणकरणपरिहीण, तद्वादमेव च समर्थयन्,
 किमिति ?—‘यदेव सिद्धिम्मूल’ यदेव मोक्षकारण सम्यक्त्व मूढसदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, ‘एकपि असहृतो
 मिच्छ’ति वचनात्, अयमा सुद्धपि सम्यग्दृष्टि क्षाणिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थ, न सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिका-
 दिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिम्मूल—चरणकरण मूढसदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थ ॥ ११६४ ॥ किं च—अय

केनलदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविद् सुसाधो, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—
 दसणपक्कमो सावप चरित्तमडे य मदयममे य । दसणचरित्तपक्खो समणे परलोगक्खिन्निम ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—‘दणारसिहस्य अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजित्पुत्रस्य पैटालपुत्रस्य च सत्यक्रिन ‘अनु-
सरा’ प्रधाना धारिर्नेति यदुक्तं भवति, का १—दर्शनसम्पत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि मिना चारित्र्येण ‘अनु-
गता’ नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सन्वाधोचि ग्रहेणो अचिररिचया नाणदसणधरेरि । ता मा कासि पमाय नाणेण चरित्तरटिण्ण ॥ ११६१ ॥
व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्वग्नरामरागतय ‘अचिरहिता’ ‘अधिमुक्ता’, कै १—ज्ञानदर्शनधरस्वरूपं, यत्—सर्वा-
स्वेव सम्यक्प्रशुतसामाधिकद्वयमस्त्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्ति, चारिनाभावात्, तस्माद्याचित्रिमेव प्रधान-
मुक्तिकारण, तज्जायमानि नादिति, यस्यादेन ‘त मा कासि पमाय’ति तत्—तस्मान्मा कार्पा प्रमाद, ज्ञानेन चारित्ररहि-
तेन, तस्येष्टकशाधकरणात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्र्यमुक्त एव सम्यक्प्रसन्नवाद्, आह च—

व्याख्या—‘सम्यक्त्व’ प्राग्गणितस्वरूपम् ‘अचारित्रस्य’ चारित्ररहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनथा’ विकल्पत्वात्—कदा-
चिद्वगति कदाचिन्न भवति, ‘नियमयो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूताना चारित्ररहिताना मिथ्यादृष्टित्वात्, च
पुनश्चारित्र्यमुक्त सत्त्वस्त्येव, तुल्यदस्यवधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यतया सम्यक्त्वस्य, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्यमुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

उज्जममाणसस गुणा जहं ह्रुंति ससत्तिओ तवसुएसु । एमेव जहासन्ती सजममाणे कहं न गुणा ? ॥ ११६८ ॥
 व्याख्या—‘उज्जममाणसस’ति उच्यते—उज्जम कुर्वत साधो, क ?—तप श्रुतयोरिति योग, ‘गुणा’ तपोज्ञानावाप्ति-
 निर्जरादयो यथा भवन्ति ‘स्वशक्ति’ स्वशक्त्योद्यते, एवमेव ‘यथाशक्ति’ शक्त्यनुरूपमित्यर्थः, ‘सजममाणे’ कहं न गुण’ति
 सच्यते—सयम पृथिव्यादिसरक्षणादिलक्षण कुर्वन्ति सति साधो कथं न गुणा ? गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा
 येनानिकलसयमानुष्ठानरहितो विराधक प्रतिपद्यत इति ?, अत्रोच्यते—

अणिगूहत्तो चिरियं न विरादेह चरणं तवसुएसु । जहं सजमेडवि चिरियं न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥
 व्याख्या—‘अनिगूहन् दीर्घ’ प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क ?—तप श्रुतयोरिति योग, कि ?—‘न विराधयति चरणं’
 न सच्यते चारिन् ?, यदि ‘सयमेडवि’ पृथिव्यादिसरक्षणादिलक्षणे ‘वीर्य’ सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया ‘न निगूहयेत्’
 न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन ‘न हाविज्जा’ति ततो न हापयेत् सयमं न सच्यते, स्यादेव सयमगुणा इति गाथार्थः ॥ ११६९ ॥
 सजमजोएसु सया जे पुण सतविरियावि सीयति । कहं ते विमुद्धचरणा चाहिरकरणा लसा ह्रुति ? ॥ ११७० ॥
 व्याख्या—‘सयमयोगेषु’ पृथिव्यादिसरक्षणादिव्यापारेषु ‘सदा’ सर्वकालये पुन प्राणिन ‘सतविरियावि सीयति’ति वि-
 दमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विमुद्धचरणा भवन्तीति योग ?, नैवेत्यर्थः, बाह्यकरणा लसा सन्त—प्रत्युपेक्षणादि-
 पापचेष्टारहिता इति गाथार्थः ॥ ११७० ॥ आह—ये पुनरात्मनमाश्रित्य बाह्यकरणा लसा भवन्ति तेषु का चार्त्तति ?, उच्यते—
 आलस्येण केणहं जे मजे सयमं पमापति । न हं त होइ पमाणं नूयत्थगवेसणं कुज्जा ॥ ११७१ ॥

व्याख्या—दर्शनपक्ष 'श्रावके' अप्रत्याख्यानकपायोदयवति भवति 'चारित्र्यधटे च' कस्मिंश्चिदव्यवस्थितपुराणे 'मन्द-
धर्मे च' पार्थक्यस्यादौ, दर्शनचारित्र्यपक्ष श्रमणे भवति, किम्भूते ।—परलोकाकाङ्क्षिणि, सुसाधायित्वधर्म, प्राकृतदीप्त्या चंद-
सप्तमी पञ्चम्य एव द्रष्टव्या, दर्शनप्रवृत्त्याच्च ज्ञानमपि गृहीतमेव द्रष्टव्यम्, अतो दर्शनादिपक्षस्थिररूपो वेदितव्य इति
गाथार्थः ॥ ११६५ ॥ अपरस्त्वाह—यद्येव चहीभिरुपपत्तिभिश्चारित्र्य प्रधानमुपवर्ण्यते भवता तत्तत्तदव्यास्तु, अल ज्ञानदर्श-
नाभ्यामिति, न, तस्यैव तद्व्यतिरेकेणासम्भवाद्, आह—

पारपरव्यसिद्धी दसणनाणेहि होइ चरणस्स । पारपरव्यसिद्धी जर होइ तहऽक्षपाणाण ॥ ११६६ ॥

व्याख्या—पारमर्त्येण प्रसिद्धि पारमर्त्यप्रसिद्धि—स्वरूपसत्ता, एतदुक्त भवति—दर्शनाज्ञान, ज्ञानाच्चारित्र्यम्, एव
पारमर्त्येण चरणस्वरूपसत्ता, सा दर्शनज्ञानाभ्या सकाद्याद्भवति चरणस्स, अतस्तद्भावभावितयाचरणस्स चित्तपनप्पस्सु,
लौकिक न्यायमाह—पारमर्त्यप्रसिद्धिर्यथा भवति तथाऽक्षपानयोर्लोकेऽपि प्रतीतेवेति क्रिया, तथा चात्रार्थी स्थानीय-
नापि गृह्णाति पानार्थी च द्राक्षाद्यादि, अस्ति त्वयमपि प्रधानमिति गाथार्थः ॥ ११६६ ॥ आह—यद्येवमतस्तुत्यवलक्षे-
सति ज्ञानादीना किमित्यस्थानपक्षपातमाश्रित्य चारित्र्यप्रवृत्तये भवतेति, अत्रोच्यते—

अन्हा दसणनाणा सणुणफल न दिति पत्तेय । चारित्तजुपा दिति उ विसिस्सए तेण चारित्त ॥ ११६७ ॥
व्याख्या—यस्माद्दर्शनज्ञाने 'सम्पूर्णफल' मोक्षलक्षण 'न ददतः' न प्रयच्छतः प्रत्येक, चारित्र्ययुक्ते दत्ते एव, विसिष्यते
तेन चारित्र्य, तस्मिन्सति फलभावादिति गाथार्थः ॥ ११६७ ॥ आह—विसिष्यता चारित्र्य, किन्तु—

उज्जममाणरस गुणा जह द्रुति ससत्तिओ तवसुएसु । एमेव जहरसत्ती सजममाणे कह न गुणा ? ॥ ११६८ ॥
 व्याख्या—‘उज्जममाणरस’ति उच्यत—उद्यम कुर्वत साधो, क ?—तप श्रुतयोरिति योग, ‘गुणा’ तपोज्ञानावाधि-
 निर्जरादयो यथा भवति ‘स्वशक्तित’ स्वशक्त्योद्यच्छत, एवमेव ‘यथाशक्ति’ शक्त्यनुरूपमित्यर्थ, ‘सजममाणे कह न गुण’ति
 सयच्छमाने—सयम पृथिव्यादिसरक्षणादिलक्षण कुर्वति सति साधो कथ न गुणा ? गुणा एवेत्यर्थ, अथवा कथ न गुणा
 येनाविकलसयमानुष्ठानरहितो विराधक प्रतिपद्यत इति ?, अत्रोच्यते—

अणिगूढतो विरिय न विराहेह चरण तवसुएसु । जह सजमेऽवि विरिय न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥
 व्याख्या—‘अनिगूढन् वीर्यं’ प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क ?—तप श्रुतयोरिति योग, कि ?—न विराधयति चरणं
 न दण्डयति चारित्र ?, यदि ‘सयमेऽपि’ पृथिव्यादिसरक्षणादिलक्षणे ‘वीर्यं’ सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया ‘न निगूहयेत्’
 न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन ‘न हाविज्ज’ति ततो न हापयेत् सयम न लण्डेत्, स्यादेव सयमगुणा इति गार्थार्थ ॥ ११६९ ॥
 सजमजोएसु सया जे पुण सत्तविरियावि सीयति । कह ते विसुद्धचरणा बाहिरकरणा लसा हुति ? ॥ ११७० ॥
 व्याख्या—‘सयमयोगेसु’ पृथिव्यादिसरक्षणादिव्यापारेषु ‘सदा’ सर्वकालये पुन प्राणित ‘सत्तविरियावि सीयति’ति वि
 दमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथ ते विसुद्धचरणा भवन्तीति योग ?, नैवेत्यर्थ, बाह्यकरणा लसा सन्त—प्रत्युपेक्षणादि-
 घाद्यचेष्टारहिता इति गार्थार्थ ॥ ११७० ॥ आह—ये पुनरालम्बनमाश्रित्य बाह्यकरणा लसा भवन्ति तेषु का वार्तेति ?, उच्यते—
 आलम्बणेण केणह जे मन्ने सयम पमायति । न हु त होइ पमाण भूयत्पणवेसण कुज्जा ॥ ११७१ ॥

धाराया—आलम्ब्यत इत्यालम्बन-प्रपतता साधारणस्थान तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्यवच्छित्प्यादिना ये प्राणिन 'मन्य' इति एवमह मन्ये 'सयमम्' उच्यतेक्षण 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न ह त होइ यमाण' नैव तदालम्बनमान भवति प्रमाणम्-आदय, किन्तु 'भूता भोगेयण कुर्यात्' तत्कार्यान्नेयण कुर्यात्-किमिद पुष्टमालम्बनम् ? आहोस्विनेति, यद्यपुष्टमविशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्ट विशुद्धचरणा इति गावार्थ ॥ ११७१ ॥ अपरस्याह-आलम्बनात्को नितोप उप- जायते ? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालषणो पञ्चतो अपाण दुग्गमेडवि धारेइ । इय सालचणसेवा धारेइ जइ असदभाय ॥ ११७२ ॥

वधारया—इहालम्बन द्विनिध भवति-द्रव्यालम्बन भावालम्बन च, द्रव्यालम्बन गर्तादौ प्रपतता यदालम्ब्यते द्रव्य, तदपि द्विनिधम्-पुष्टमपुष्ट च, तत्रापुष्ट दुर्बल कुशयच्चकादि, पुष्ट तु बलवत्कठिनवद्भादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन द्विधैव, तत्रापुष्ट ज्ञानाद्यपकारक, तद्विपरीत तु पुष्टमिति, तच्चेद- 'कोह अछित्ति अदुवा अहीह, तयोमहाणोसु य जज्जमिरस । गण यणीईह य हु सारविरस, सारवसेवी समुवेइ मुख ॥ १॥' तदेव वयस्यते सति सहालम्बनेन घर्तत इति सालम्बन, अस्मा पतत्रपि आत्मान 'दुग्गमेडवि' गर्तादौ धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावाविति, 'इय' एव सेवन सेवा प्रतिसेवनेत्यर्थ, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा ससारगतं प्रपतन्त धारयति यत्तिमश्रद्धभावा-मातृस्थानरहितमित्येष गुण इति गावार्थ ॥ ११७२ ॥ साम्प्रत सिंसाधयिपितार्थव्यतिरेक दर्शयन्नाह—

१ कविधामय युति उत्तिमयवा प्देव्ये तपत्पयानयोत्तयल्लामि । गण वा नीसैव सागधिवयामि सालम्बनसेवी सज्जुदेवि मोक्षम् ॥ १ ॥

भालपणारीणो पुण नियड्ड खलिओ अहे डुरुत्तारे । इय निष्कारणसेवी पड्ड भयोहे अगाहमि ॥ ११७३ ॥
 व्याख्या—आलम्बनहीन पुनर्निपतति स्खलित , क १—‘अहे डुरुत्तारे’ति गर्तार्था डुरुत्तारायाम्, ‘इय’ एव ‘निष्का-
 रणसेवी’ साधु पुष्टाळन्ननरहित इत्यर्थ , ‘पतति भवोषे अगार्धे’पतति भवगर्तायामगाधायाम्, अगाधत्वं पुनरस्या हु खे-
 नोच्चारणसम्भवादिति गाधार्थ ॥११७३॥ गर्तं सप्रसङ्ग दर्शनद्वारम्, इदानीं ‘नियायासे’ति अस्यावसर , अस्य च सम्बन्धो
 व्याख्यात एव गाधाक्षरगमनिकाया, स एव लेखत स्मर्यते—इह यथा चरणविकला असहायज्ञानदर्शनपक्षमालम्बन्ति
 एव नित्ययासाधयि, आह च—

हे जल्य जया भग्ना ओगास ने पर अर्चिदत्ता । गतु तत्पञ्चयता हम पहाणति पोसति ॥ ११७४ ॥

व्याख्या—‘ये’ साधयः शीतलविहारिण ‘यत्र’ अनित्ययासादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले ‘भग्ना’ निर्विण्णा ‘अवकाश’
 स्थान ते ‘परम्’ अन्यत् ‘अर्चिदत्त’ति अलभमाना गन्तुं ‘तत्र’ शोभने स्थाने अशक्नुवन्तः किं कुर्वन्ति १—‘इम पहाणति
 पोसन्ति’ति यदस्माभिरङ्गीकृत साम्प्रत कालमाश्रित्येदमेव प्रधानमित्येव बोधयन्ति, दिङ्मतो इत्थं सत्येण—

जेहा कोइ सत्यो पविरलोदगतक्खञ्जायमद्धाण पवणो, तत्थ केइ पुरिसा परिससता पविरलासु छायासु जेहि तेहि वा
 पाणिएहि पडिवद्धा अच्छति, अण्णो य सदाविति—एह इम चेव पहाणति, तमि सत्ये केइ तेसिं पडिसुणाति, केइ ण

१ इष्टान्तोऽत्र सार्धेन यया कोऽपि सार्धः प्रविरलोदकवृक्षच्छायामभ्यासं प्रपद्य , तत्र केचित्तुरस्या परिधान्ता प्रविरलासु छायासु वैश्वेर्वा पानीये प्रति
 वृत्तादिधर्मि, भन्त्यासं शब्दयन्ति—भाषावेदमेव प्रधानमिति, एषिन् छाये केचित्तेषां प्रतिवृत्त्यन्ति, केचित्

व्याख्या—आलम्ब्यत इत्यालम्बन-प्रपतता साधारणस्थान तनालम्बनेन 'केनचित्' अथवाच्छित्त्वादिना ये प्राणिन
'मन्य' इति एवमह मन्ये 'सयमम्' उक्तक्षणे 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न तु त होइ पमाण' नैव तदालम्बनमान
भनति प्रमाणम्-आदय, किन्तु 'भूतार्थान्नेषण कुर्यात्' तत्कार्यान्नेषण कुर्यात्-किमिदं पुष्टमालम्बनम् ? आदोस्त्वित्ति,
यद्यपुष्टमविशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्ट विशुद्धचरणा इति गार्थार्थ ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाद-आलम्बनलको विदोऽप
जायते ? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—
सालवणो पङ्क्तो अपराण दुर्गमेऽपि धारेइ । इय सालवणसेवा धारेइ जह असदभाव ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बन द्वित्रिभ भनति-द्रव्यालम्बन भावालम्बन च, द्रव्यालम्बन गर्वादी प्रपतता यदालम्ब्यते द्रव्य,
तदपि द्वित्रिभ-पुष्टमपुष्ट च, तत्रापुष्ट दुर्बल शुभावकादि, पुष्ट तु बलवत्कठिनवृथादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन

द्विधैव, तत्रापुष्ट ज्ञानाद्यपकारक, तद्विपरीत तु पुष्टमिति, तच्चेद- 'कोह अल्लिचि अदुया अदीह, तयोन्हाणोसु य च्छमिस्स ।
गण वणीईइ व हु सारविस्स, सालवसेवी समुवेइ मुक्ख ॥ ११ ॥' तदेव द्रव्यस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तत इति सालम्बन,
असौ पतन्नपि आत्मान 'दुर्गमेऽपि' गर्वादी धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एव सेवन सेवा प्रतिसेवनेत्यर्थ,
सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगते प्रपतन्त धारयति यतिमशठभाव-साटस्थानरहितमित्येव गुण
इति गार्थार्थ ॥ ११७२ ॥ साम्प्रत सिंसाधयिपितार्थव्यतिरेक दर्शयन्नाह—

१ कविध्यामय-युजिजिमपयाऽप्येतेषु तपवपयात्रयोऽप्यस्यामि । गण या नौत्थेव साराधित्यामि सालम्बनसेवी समुपेति मोक्षम् ॥ १ ॥

२ ॥

सगमधेरायतिओ सुदु तवस्सी तदेव गीयत्थो । पेहिच्चा शुणदोस नीयावासे पवत्तो उ ॥ ११७७ ॥

न्याख्या—निगदसिद्धा, क पुन सङ्गमस्थविर इत्यत्र कथानक—कोईईछणयरे सगमधेरा, दुन्निक्खे तेण साहुणो विसिज्जिया, ते त णयर णंय भागे काऊण जयावलपरिहीणा विहरति, णयरदेवया किर तेसि उवसता, तेसि सीसो दत्तो णाम अदिदओ चिरेण कालेणोदत्तवाहगो आगओ, सो तेसि पडिस्सए ण पधिसइ णिययावासिस्ति काउ, भिक्खवेलाए उगाहिय हिदताण सकिलिस्सइ—कोईओइय सहकुलाणि ण दाएइत्ति, एगत्य सेट्ठियाकुले रोयणियाए गहियओ दारओ, एन्मासा रोयतगरस, आयरिएहि चप्पुडिया कया—मा रोय, वाणमतरीए मुक्को, तेहि तुट्ठेहि पडिलाहिया जधिच्छिण्ण, सो विसिज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणिस्ति, आयरिया सुइर हिडिऊण अत पत गहाय आगया, समुहिद्धा, आय रसयअलोयणाए आयरिया भणत्ति—आलोएहि, सो भणइ—तुब्भोहि सम हिडिओत्ति, ते भणत्ति—धाइपिडो ते भुत्तोत्ति, भणइ—अइसुट्ठमाणिस्ति वइट्ठो, देवयाए अइरत्ते वास अधयार च विजविय एस हीलेइत्ति, आयरिएहि भणिओ—अतीहि,

१ कोणतगरं सगमस्थयित्वा, दुर्भिक्षे च साधयो नियता, ते तस्मात् नव भगवाद् कृत्वा परीक्षीणवद्रावका विहरति, नगरदेयतां किक तेयमुप तां ता, तथो तित्थो दया नामादिष्वदकश्चिरेण कालेनोदत्तवाहक आगत, स तेषां प्रतिश्रव्ये न प्राविशत् भिक्षवासीतिट्टाया, भिक्षयेलायामौपमदिक दिष्व मानयो सश्चिरसि ऋद्धोऽय भान्द्रकुलाणि न दत्तयतीति, एकत्र श्रेष्ठिजले रोदि-या गृहीतो दारक, यणमासी रदति, आचार्यश्चपुटिका कृता मा रोदी, यन्मयां मुक्क, वैसुट्ठ प्रतिलाभिता पारिउत्तेन, स धियए, एतांनि तांनि कुलानीति, आचार्यां सुचिर दिवदयित्वा भतमन्त गृहीत्वाऽगता, समुहिद्धा, भावयत्तकालोचनायामाचार्या भणन्ति—आलोचय, स भणत्ति—सुप्पामि सम हिडित्त इति, ते भण्ति—आग्नीषिण्डस्त्वया मुक्क इति, भणत्ति—अतिसूदम ताण्यतानीति चरयिद, ययत्तयाऽधेराये यथा भयकारश्च धिक्कियतो पृथहीलतीति, आचार्यमणीत—आगच्छ * कोउट्टरे + नत्त ॥ + कुद्धो य कुप्योऽय

सुणति, जे सुणिति ते छुहातण्हाइयाण दुक्खाण आभागी जाया, जे न सुणति ते लिप्पमेव अपट्टियद्वा अद्वाण सीस गतु उदयरस्स सीयरस्स छायाण च आभागी जाया । जहा ते पुरिसा विसीयति तदा पासत्थार्ह, जहा ते णिच्छिप्पा तदा सुसाह । अथ गाथार्थ ॥ ११७४ ॥ सान्धत यदुक्कमिदं प्रधानमिति योषयन्ति तद्वर्तयति—

नीयावासविहार चेहयभस्ति च अज्जियालाभ । विगर्हसु य पट्टियथ निर्दोस चोहया पिति ॥ ११७५ ॥

व्याख्या—नित्यनासेन विहार, नित्यवासकरयमित्यर्थ, चैत्येण भकिश्चैत्यभकित्वा च, चान्दासु उकार्यादिपरिषद, आधिकार्यो लाभस्त, क्षीराद्या विगतयोऽभिधीयन्ते तासु विगतिषु च 'प्रतिवन्धम्' आसद् निर्दोष चोदिता अन्ये नोद्यतविहारिणा 'हुवते' भणन्तीति गाथार्थ ॥ ११७५ ॥ तत्र नित्यावासविहारे सद्योप चोदिता सन्तस्तदा कथं या निर्दोषं हुवत इत्याह—

जाहेवि य परितत्ता गामागरनगरपट्टणमड्ढता । तो केह नीयवासी सगमयेर ववइसति ॥ ११७६ ॥

व्याख्या—यदाऽपि च 'परितन्ता' सर्वथा श्रान्ता इत्यर्थ, किं कुर्वन्त सन्त ।—ग्रामाकरनगरपत्तनान्यटन्तरसन्त, ग्रामादीना स्वरूप प्रसिद्धमेव, अत 'केचन' नष्टनाशका नित्यवासिन, न तु सर्व एव, किं ?—सङ्गमस्यविरमाचार्ये द्यप-
दिशन्त्यालम्बनत्वेन इति गाथार्थ ॥ ११७६ ॥ कथं ?—

१ भुवन्ति ये भुवन्ति ते क्षुधावृण्णादिकानां दुःखाभावाभाविनो जाता, ये न भुवन्ति ते क्षिप्रमेवामतिबद्धा भवन्त स्त्रीषु गत्वोपकृत्य स्ति

वस्तु छायाणां चाभाविनो जाता । यथा ते गुरुणा विधीयन्ति तथा पात्रस्यादयः, यथा ते निशीर्णक्यायां सुखायवः ।

सगमधेरायपरिओ सुद्ध तवरसी तहेव गीयत्यो । पेहिस्ता गुणदोस नीयावासे पचत्तो उ ॥ ११७७ ॥

न्याल्या—निगदसिद्धा, क पुन सङ्गमस्थविर इत्यत्र कथानक—कोईछणयरे सगमधेरा, दुनिभक्खे तेण साहुणो विसज्जिया, ते त णयर णंय भागे काऊण जपावलपरिहीणा विहरति, णयरदेवया किर तेसि उवसता, तेसि सीसो दत्तो णाम अहिद्धओ चिरेण कालेणोदतवाहगो आगओ, सो तेसि पडिस्सए ण पविसइ णिययावासित्ति काउ, भिक्खवेलाए उगाहिय हिद्धताण सकिलिस्सइ—कोडोउय सहकुलाणि ण दाएइत्ति, एगत्थ सेट्ठियाकुले रोवणियाए गहियओ दारओ, छम्मासा रोवतगरस, आयरिएहि चप्पुडिया कया—मा रोव, याणमतरीए मुक्को, तेहि तुट्ठेहि पडिळाहिया जधिच्छिण्ण, सो विसज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणित्ति, आयरिया सुहर हिद्धिऊण अत पत गहाय आगया, समुद्धिद्धा, आय-रसयआलोयणाए आयरिया भणत्ति—आलोएहि, सो भणइ—तुठ्ठेहि सम हिद्धिओत्ति, ते भणत्ति—धाइपिडो ते भुत्तोत्ति, भणइ—अइसुहुमाणित्ति चइट्ठो, देवयाए अहरसे वास अधयार च विजविय एस हीलेइत्ति, आयरिएहि भणिओ—अत्तीहि,

१ कोहेरनगरे सगमस्थविरा, दुर्भिक्षे च साधवो विसृष्टा, ते तन्नगरे नव भागात् कुरवा परिक्षीणज्वाहका विहरति, नगरदेवता किल तेषामुप शास्ता, तेषां पिप्यो दत्तो नामाहिण्डकभिरण कालोदन्तवाहक आगत, स तेषां प्रतिभये न प्राविशत् विधवासीतिहरवा, भिक्षायेलायामोपमहिक हिण्डमानवो सट्ठिइयति । तुट्ठोउय भायकुलानि न दशयतीति एकत्र अट्ठिहुले रोदिन्या गृहीतो दारक, यण्मासी रुदति, आचार्यश्चापुटिका कृता मा रोदा, इत्यन्तयां मुक्क, वैसुट्ठं प्रतिजामिवा यादति लकेन, स विषयट्ठ, एतावि तावि कुलानीति, आचार्या सुचिर हिण्डवित्त्वा अन्तर्मान्त गृहीत्वाऽअगता, समुद्धिष्टा, भायरकालोचनयाभाचार्या भणन्ति—आलोचय स भणत्ति—युष्माभि सम हिठित्त दत्ति, ते भणत्ति—धात्रीणिण्डस्सवया मुक्क दत्ति, भणत्ति—अतिसूक्ष्म परायणता गीति वयविट्ठ, दयवयाऽधेराधे वया भयकारश्च विकुचित्तो एव हीलवीति, आचार्यमणित्ति—आगत * कोछइरे + नव ॥ † कुट्ठो य कुट्ठोउय

सो भणइ—अधपारोत्ति, आयरिएहि अगुली पदाइया, सा पज्जलिया, आवहेओ आलोएद आयरियावि एय भागे परिक-
हति, एवमय पुञ्जलवणो ण होइ सवेसि मदधम्माणमालवणन्ति ॥ ११७७ ॥ आद च—
ओमे सीसपयास अप्पडिअय अजगमत्त च । न गणति एगस्सित्ते गणति पास नियपयासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—‘ओमे’ दुर्भिक्षे ‘शिव्यपयास’ शिव्यगमन, तथा तस्यैव ‘अप्रतिवन्धम्’ अनभिप्यङ्गम् ‘अजगमत्त’ दृष्टस्य
च, वसत्कदात्तत्रैव क्षेत्रे विभागभजन च, इदमालम्बनजाल ‘न गणयन्ति’ न प्रेक्षन्ते, नालोपयन्तीत्यर्थ, किन्तु एकभेदे
गणयन्ति पास ‘नित्यवासित्’ मन्दधिय इति गाथार्थ ॥ ११७८ ॥ नित्यायासविहायद्वार गत, चैत्यभक्तिद्वारमधुना—

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्गान्, अन्यद्वा ‘किञ्चिद्’ अणुष्टमव्यवच्छिद्यत्वादि ‘दृत्वा निधा’ दृत्वाऽऽलम्बनमित्यर्थ,
कथं?—तास्ति कश्चिदिह चैत्यादिप्रतिजगरक असोऽस्माभिरसयमोऽङ्गीकृतः, मा भूत्तस्यादिव्यवच्छेद इति, अथवाऽप्या-
यैर दृत्वा निधा तत सेवन्ते ‘अकृत्यम्’ असयम मन्दधर्माण इति गाथार्थ ॥ ११७९ ॥

वैदयपूया कि वयरसासिणा सुणिपपुण्वसारेण । न कया पुरियाइ? तओ सुक्खग सावि साङ्गण ॥ ११८० ॥

व्याख्या—अथकार इति आचार्यरङ्गुली प्रवर्तिता, सा मन्वत्किता, भाव्य आलोचयति आचार्या अपि नव जगताद् परिकल्पयन्ति, यदमर्षं पुत्रा-
भवा न भवति सर्वेषां म पृथग्भाषाभालम्बनमिति ।

१ स भणति—अथकार इति आचार्यरङ्गुली प्रवर्तिता, सा मन्वत्किता, भाव्य आलोचयति आचार्या अपि नव जगताद् परिकल्पयन्ति, यदमर्षं पुत्रा-
भवा न भवति सर्वेषां म पृथग्भाषाभालम्बनमिति ।

१ स भणति—अथकार इति आचार्यरङ्गुली प्रवर्तिता, सा मन्वत्किता, भाव्य आलोचयति आचार्या अपि नव जगताद् परिकल्पयन्ति, यदमर्षं पुत्रा-
भवा न भवति सर्वेषां म पृथग्भाषाभालम्बनमिति ।

१ स भणति—अथकार इति आचार्यरङ्गुली प्रवर्तिता, सा मन्वत्किता, भाव्य आलोचयति आचार्या अपि नव जगताद् परिकल्पयन्ति, यदमर्षं पुत्रा-
भवा न भवति सर्वेषां म पृथग्भाषाभालम्बनमिति ।

व्याख्या—अक्षरार्थं. सुगम, भावार्थं कथानकादवसेय, तच्चाध कथितमेव, तत्र वैरस्वामिन्नमालम्बन कुर्वाणा इदं नेक्षन्ते मन्दधिप, किमित्याह—

ओक्षावण परेसि सतिरथञ्जभावण च चञ्छल्ल । न गणति गणेमाणा पुञ्चुचिपुष्पमहिम च ॥ ११८१ ॥

व्याख्या—‘अपञ्चाज्जना’ लाञ्छना ‘परेषां’ शाक्यादीनां स्वतीर्थोद्धावना च दिव्यपूजाकरणेन तथा ‘वातसल्प’ श्रावकाणां, एतन्न गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्त सन्त, तथा पूर्वोक्तवस्तुष्वपमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वावचितै—प्रागृहीतैर्पुर्वं—पुस्तुमेर्महिमा—यानां तामिति गाथार्थ ॥ ११८१ ॥ चैत्यभक्तिद्वार गतम्, अधुनाऽऽर्थिकालाभद्वार, तत्रेय गाथा—
अक्षिपलामे निद्रा सपण लाभेण जे असतुट्ठा । भिक्खायारियाभग्गा अक्षिपुत्त चवइसंति ॥ ११८२ ॥
व्याख्या—आर्थिकाभ्यो लाभ आर्थिकालाभस्तस्मिन् ‘युद्धा’ आसक्ता ‘स्वकीयेन’ आत्मीयेन लाभेन वेऽसन्नुट्ठा मन्दधर्माणि भिक्षाचर्यया भग्ना भिक्षाचर्याभग्ना, भिक्षादनेन निर्विण्णा इत्यर्थ, ते हि सुसाधुना चोदिता सन्तोऽभक्षयोऽयं तपस्विनामिति ‘अन्निकापुत्रम्’ आचार्यं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थ ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अक्षिपपुत्तापरिओ भत्त पाण च पुष्फचूलाए । उवणीय भुजतो तेणोव भवेण अत्तगज्जो ॥ ११८३ ॥

व्याख्या—अक्षराधो निगदसिद्ध, भावार्थं कथानकादवसेय, तच्च योगसङ्ग्रहेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमतय इदमालम्बनं पुर्वन्त सन्त इदमपर नेक्षन्ते, किम् ?, अत आह—

गपसीसगण ओमे भिक्खायारियाअपचल धेर । न गणति सहवि सदा अक्षिपलाहं गवेसता ॥ ११८४ ॥

सी भणइ—अधयारोति, आयरिण्हि अगुली पदाइया, सा पज्जलिया, आवट्टी आलोएइ, आयरियावि णव भागे परिक-
हसि, एउमय पुट्ठावणो ण होइ सवेसि मदधमाणाभाळवणन्ति ॥ ११७७ ॥ आह च—

ओमे सीसपवास अप्पडिवध अजगमत्त च । न गणति एगखित्ते गणति वास निययवासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—‘ओमे’ दुर्भिक्षे ‘शिष्यमवास’ शिष्यगमन, तथा तस्यैव ‘अप्रतिबन्धम्’ अनभिप्यङ्गम् ‘अजङ्गमत्त्व’ वृद्धत्वं
व, वदन्दात्तत्रैव क्षेत्रे विभागभजन च, इदंभाळभवनजाळ ‘न गणयन्ति’ न प्रेक्षन्ते, नालोचयन्तीत्यर्थ, किन्तु एकक्षेत्रे
वास ‘नित्यवासिन’ मन्दधिय इति गाथार्थ ॥ ११७८ ॥ नित्यावासविहारद्वार गद, चैत्यभक्तिद्वारमधुना—
वेइयकुलगणसये अन्न वा किञ्चि काळ निरसाण । अहवावि अज्जवयर तो सेवती अकरणिज्ज ॥ ११७९ ॥
व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्गान्, अन्यद्वा ‘किञ्चिद्’ अपुष्टमव्यवच्छिन्नयादि ‘कुत्वा निश्वा’ कुत्वाऽऽलम्बनमित्यर्थ,
कथं ?—नास्ति कश्चिदिह चैत्यादिप्रतिआगरक अतोऽस्माभिरसयमोऽङ्गीकृत, मा भूच्चैत्यादिव्यवच्छेद इति, अथवाऽप्या-
यधेर कुत्वा निश्वा तत सेवन्ते ‘अकुत्तम्’ असयम मन्दधर्माणि इति गाथार्थ ॥ ११७९ ॥
वेइयपूया किं वयरसाभिणा सुणियपुब्बसारेणं । न कया पुरियाइ? तओ सुक्खण सावि साहण ॥ ११८० ॥

१ स भणति—अपकार इति, आचार्यदण्डुर्भर प्रवर्तका, सा प्रवर्तिता, आवट्ट आओवपति, कात्वायां अपि नव भलात् परिक्रमयन्ति, एवमेव पुट्ठाव
भवनो न भवति सर्वेषां न धर्माणांमाळभवनमित्येति ।

व्याख्या—अक्षरार्थं सुगम , भावार्थं कथानकादवसेय , तच्चाध कथितमेव , तत्र धैरस्वानिनामालम्बन कुर्माणा इदं
नेक्षन्त मन्दधिय , किमित्याह—

ओहावण परेसिं समित्थउन्भावण च वच्छह्ल । न गणति गणेमाणा पुब्बुच्चियुप्फमहिम च ॥ ११८१ ॥
व्याख्या—‘अपञ्चाज्जा’ लान्छना ‘परेया’ शाक्यादीना स्वतीर्थोद्भावना च दिव्यपूजाकरणेन तथा ‘वारसव्य’ श्रावका-
णा, एतश्च गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्त सन्त , तथा पूर्ववर्चितुष्पमहिमान च न गणयन्तीति—पूर्ववर्चितै—प्रागृहीतै
पुर्य—कुसुमेर्महिसा—याना तामिति गाथार्थ ॥ ११८१ ॥ चैत्यभक्तिद्वार गतम् , अधुनाऽऽर्विकालाभद्वार , तत्रैव गाथा—
अज्झिपलाभे गिद्धा सएण लाभेण जे असतुट्ठा । भिक्खापरियाभग्गा अज्झिपयुत्त ववइसति ॥ ११८२ ॥
व्याख्या—आर्थिकान्धो लाभ आर्थिकालाभस्तस्मिन् ‘गृद्धा’ आसक्ता ‘स्वकीयेन’ आरम्भीयेन लाभेन वेऽसन्नुट्ठा
मदधर्माण भिक्षाचर्यया भग्ना भिक्षाचर्याभग्ना , भिक्षादनेन निर्विण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिता सन्तोऽभक्षयो-
ऽय तपस्विनामिति ‘अतिकापुत्रम्’ आचार्य व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थ ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अज्झिपयुत्तापरिओ भत्त पाण च पुक्कचूलाए । ज्वणीय झुजतो तेणेव भवेण अत्तगज्जो ॥ ११८३ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थो निगदसिद्ध , भावार्थं कथानकादवसेय , तच्च योगसङ्ग्रहेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमतय इदमालम्बन

पुर्येत सन्त इदमपर नेक्षन्ते, किम् ? , अत आह—

गयसीसगण ओमे भिक्खापरियाअपचल धेर । न गणति सहाचि सदा अज्झिपलाह गवेसता ॥ ११८४ ॥

द्व्याख्या—गत शिष्यगणोऽस्येति समासस्तम् 'ओमे' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपचल-असमर्थं भिक्षाचर्याऽपचल-
लस 'स्थविर' वृद्धम् एवगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहाचि' समर्था, अपिद्यन्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि,
यादा-भायाविन, आर्थिकालाभ 'नवेसति'ति अन्विपन्त इति गाथार्थ ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभद्वार, विगति-
द्वारमधुना, तत्रैव गाथा—

भक्त वा पाण वा भुत्तूण लावळवियमविसुद्ध । तो अवज्जपडिच्छन्ता उदायणरिसिं पवइसति ॥ ११८५ ॥
व्याख्या—'भक्त वा' ओदनादि 'पाण वा' द्राक्षाणानादि 'भुत्तूण' उपभुज्य 'लावळविय'न्ति लांढयोपेतम् 'अपिसुद्ध'
विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च-निष्कारणे प्रतिपिद्ध एव विगतिपरिभोग, उक्तं च—'विगर्हविगर्हर्भाओ विगइणय ज्जो
इ भुजए साइ । विगर्ह विगइसहाया विगर्ह विगइ वला णोइ ॥ १ ॥' ति, तत्र केनचित्साधुना चोदिता, सन्त 'अवज्जपटि-
च्छन्ता' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनश्रुतिं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थ ॥ ११८५ ॥ अत्र प्रधानक—
धीतमए णयरे उदायणो रापा जाव पवइओ, तस्स भिक्षालाहारस्स याही जाओ, सो विज्जोहिं भणिओ-दधिणा भुजइ,
सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्छिओ, अणया वीयभय गओ, तत्थ तस्स भणिणज्जो केसी राया, तेण चैव रज्जे ठा विओ,

१ विगतिविकृतिभीतो विहृतिगत यस्तु भुङ्क्ते साधु । विकृतिविकृतिस्त्रिमासा विहृतिविगर्हि वलावयति ॥ १ ॥ धीवभवे गगरे उदायणो राजा पावत्य
धवित, तस्य भिक्षालाहारस्य व्याधिर्जात, स वैधर्मिणित-दुष्टा भुङ्क्ते, स किर भट्टारको भिक्षिकसु स्थित, अन्यदा धीवभय गतः, तत्र तस्य भणिनेयः केसी
राजा, तेनैव राये स्थापित

कंसीपुमारोऽमद्येहि भणिओ—एस परीसहपराजिओ रज्ज मगाइ, सो भणइ—देमि, ते भणति—ए एस रायधम्मोत्ति जुग्गा-
 हेइ, चिरेण पडिस्सुय, कि कज्जइ^१, विस तस्स दिज्जइ, एगाए पसुपालीए धरे पयुत्त—दधिणा सह देहिस्ति, 'सा पदिण्णा,
 देययाए अवहिय, भणिओ य—महरिसि ! तुज्झ विस दिण्ण, परिहराहि दहि, सो परिहरिओ, रोगो वीधिजमारब्धो, पुणो
 पमाहिओ, पुणो पवत्त विस, पुणो देवयाए अवहरिय, तइय वार देवयाए बुच्चइ—पुणोवि दिण्ण, तपि अवहिय, सा तस्स
 पच्छओ पडिदिया, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिव, कालाओ, तस्स य सेजातरो कुभगारो, तमि कालाए देवयाए
 पसुपरिस पाडिय, सो अवहिओ अणवराहित्तिकाइ सिणवहीए कुभकारुक्खेवो णास पट्टण तस्स णामेण जाय जत्थ सो
 अवहरिव ठविओ, धीतभय च सव पसुणा पेडिय, अज्जवि पुसुओ अच्छति, एस कारणिणोत्तिकहु न होइ सबेसिमाल-
 वणति ॥ आह च—

सीपल्लुकराऽणुचिय यएसु विगईगएण जावित । इट्ठावि भणति सदा किमासि उदायणो न सुणी^२ ॥ ११८६ ॥

^१ कंसीपुमारोऽमद्येभिणित—एय परीपहराजित राय भार्गयति, स भणति—ददामि, ते भणन्ति—नैव राजधर्म इति 'तुक्काइयति, चिरेण प्रतिश्रुत,
 कि विपत्ता^१, विष सत्त ददाणु, एकरथाः पशुपालया गृहे प्रयुक्त दसा सह देहीति, सा प्रदत्तवती, देवतयाऽपहृत, भणितश्च—महर्ष ! तुभ्य विष दत्त, परिहर दधि,
 स परिहृतवान्, रोगो वधिजमारक्त्य, पुन प्रगृहीत, पुन प्रयुक्त विष, पुनर्देवतयाऽपहृत, तृतीयवार देवतयोच्यते, पुनरपि दत्त तदपि अपहृत, सा तस्य पृथत
 प्रदिदिता, अन्यथा प्रमथया देवताया दत्त, कालात्, तस्य च क्षम्यतात् कुम्भकात्, तस्मिन् कालात् देवतया पाशुचर्या पतिता, सोऽपहृतोऽनपराधी
 विहृताः सेनापद्वयौ कुम्भकारोत्क्षेपो नाम पचन तस्य नास्तीति जात यत्र सोऽपहृत स्यादिति, धीतभय च सर्व पासुना भेरित, अद्यापि पाशवक्षिद्वन्ति, पूय कार
 निर इतिहृत्वा न भयति सर्वपाशकम्भवनमिति * सो पदिदिण्णा + चदिद

व्याख्या—गत शिष्यगणोऽस्येति समाससम् 'ओमे' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपहृत-असमर्थ भिक्षाचर्याऽपहृतस्य 'स्थविर' वृद्धम् एवगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहावि' समर्था, अपिहृन्दासहायादिगुणयुक्ता अपि, यथा—मायायेन, आर्यिकालाभ 'गवेसति'ति अन्विपन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्यिकालाभद्वार, विगतिद्वारमधुना, तत्रेव गाथा—

भक्त वा पाण वा मुत्तूण लावलविपमचिसुद्ध । तो अवज्जपडिच्छन्ता उदायणरिसिं पवइससति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्त वा' ओदनादि 'पाण वा' द्राक्षाणानादि 'मुक्त्वा' वृषभुज्य 'लावलविप'न्ति लोत्स्योपेतम् 'अपिमुद्ध' विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च-निष्कारणे प्रतिपिद्ध एव विगतियरिभोग, चर्क च—"विगेर्द्विगर्भीओ विगइणय ओ उ भुजए साह । विगई विगइसहाया विगई विगइ वलाणेइ ॥ १ ॥" चि, तत् केनचित्साधुना चोदिता सन्त 'अवपमति-च्छन्ता' पापप्रच्छादितः 'उदायणरिसि' उदायनक्रपि व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानक—वीतभए णयरे उदायणो राया जाव पवइओ, तस्स भिक्खाहारस्स याही जाओ, सो विओहिं भणिओ—दधिणा भुजइ, सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्छिओ, अण्णया वीयभय गओ, तत्थ तस्स भणिणिज्जो केसी राया, तेण च्चेव रज्जे ठा विओ,

१ विगतिविहृतिभीतो विकृतिगत परसु शुद्धे साधु । विहृतिर्विकृतिरूपमाया विकृतिर्विगतिं वज्जपयति ॥ १ ॥ वीतभवे नगरे उदायनो राजा वाक्यमवहितं, तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिर्जातं, च वैधर्म्येभित्त—दत्ता शुद्धं स किल भट्टारको भक्तिरसु स्थित, अन्यथा वीतभय गतः तत्र तस्य भक्तिरिवः केसी राजा, तेनैव राये स्थापित

कसीनुमारोऽमधेहिं भणिओ—एस परीसहपराजिओ रज्ज मगाइ, सो भणइ—देमि, ते भणति—ए एस रायधम्मोचि जुगा-
 हेइ, धिरण पटिस्सुय, कि कज्जइ^१, विस तस्स दिज्जइ, एगाए पसुपालीए धरे पयुत्त—दधिणा सह देहिचि, सा पदिण्णा,
 देवयाए अवहिय, भणिओ य—महरिसि ! तु—अ विस दिण्ण, परिहराहि दहिं, सो परिहरिओ, रोगो वाधिदमारज्जो, पुणो
 पगहिओ, पुणो पवत्त विस, पुणो देवयाए अवहरिय, तइय वार देवयाए जुच्चइ—पुणोवि दिण्ण, तपि अवहिय, सा तस्स
 पच्छओ पदिहिया, अणया पमत्ताए देवयाए दिअ, कालगओ, तस्स य सेज्जातरो कुममारो, तमि कालगए देवयाए
 पसुपरिस पाटिय, सो अवहिओ अणवराहित्तिकाइ सिणवल्लीए कुमकारक्खंघो णाम पट्टण तस्स णामेण जाय जत्थ सो
 अनहरिइ ठविओ, वीतभय च सव पसुणा पेहिय, अज्जवि पुसुओ अच्छति, एस कारणिगोत्तिकहु न होइ सबेसिमार-
 धणति ॥ आह च—

सीपललुक्कनाऽणुचिय वएसु विगईगाएण जावित ॥ इट्ठावि भणति सदा किमासि उदायणो न सुणी^१ ॥ ११८६ ॥

^१ केणिनुमारो—मात्रेभणित—एय परीयइपरान्जित रान्ध मागयवि, स भणति—इदामि, ते भान्ति—मेय राजघम इति प्युट्ठाइयवि चिरेण प्रतिभुव,
 किं कियता^१, विष सक्क इराइ, पुरुत्था पशुपाल्या गृहे प्रयुक्त दमा सह देहीति, सा प्रदत्तवती, देवतयाऽपहृत, नन्वेतच्च—नहरे^२ ! तुभ्य विष दत्त, परिहर दधि
 स परित्कृतपाद्, रोगो धार्डिनुमारय, पुन प्रगृहीत, पुन प्रयुक्त विष, पुन देवतयाऽपहृत, यत्राप्यवार देवतयोच्यते, जुगरसि दत्त तदपि अग्रहृत, सा तस्स दृष्टव
 प्रदिहिरता, भन्त्यदा प्रमत्तायां देवतायां दत्त, कालगत, तस्य च गत्यात्तर कुम्भकारा तस्मिन् कालात्तये देवतया पाशुवयां पतिता सोऽपहृतोऽन्यराधो
 तिष्ठत्या संनायक्या कुम्भकारोत्पद्यो नाम पचन तस्य नाम्ना जात यत्र सोऽपहृत स्थापित यातमय च सर्वे पाशुना प्ररित, अद्यापि पादवट्टिद्वन्ति, पूय कार
 लिक इति हिरया न भवति सर्वेषामाकम्भनमिति * सो पदिदिण्णा + वदिइ

व्याख्या—गत शिष्यगणोऽस्येति समासस्तम् 'ओमे' दुर्भिक्षे भिक्षाचार्यायाम् अपचल-असमर्थं भिक्षाचार्याऽपचलस्त 'स्थिर' दृढम् एवगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहावि' समर्था, अपिशब्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि, यथा—मायाविन आर्यिकालाभ 'गवेसति'ति अन्विपन्त इति गाथार्थ ॥ ११८४ ॥ गतभार्यिकालाभद्वार, विगतिद्वारमभुना, तत्रेय गाथा—

भक्त वा पाण वा भुत्तूण लाचलविषमविसुक्त । तो अवज्जपडिच्छन्ना उदायणरिसिं ववइसति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्त वा' ओदनादि 'पाण वा' द्राक्षापानादि 'भुक्त्वा' उपभुज्य 'लाचलविष'ति लौक्योपेतम् 'अविशुद्ध' विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च-नित्कारणे प्रतिपिद्ध एव विगतित्तिभोग, उक्तं च—“विगर्हविगर्हभीओ विगइणय जो उ भुजए सारु । विगर्ह विगइसदाया विगर्ह विगइ वला णेइ ॥ १ ॥”ति, तत केनचित्साधुना चोदिता, सन्त 'अवयमति-च्छन्ना' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनक्रपि व्यपदिसन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थ ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानक—वीतभए णयरे उदायणो राया जाय पवइओ, तस्स भिक्खाहारस्स याही जाओ, सो विज्जेहि भणिओ-दधिणा भुजह, सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्छिओ, अणया वीयभय गओ, तत्थ तस्स भणिणिज्जे केसी राया, तेण चेव रज्जे ठाविओ,

१ विगतिविहृतिभीओ विहृतिगत पटु सुद्धे सारु । विहृतिर्विहृतिस्त्रयाया विहृतिर्विपत्तिं वखायति ॥ १ ॥ वीतभये नगरे उदायणो राया पावय्य भजित, तस्य भिक्षाहारस्य न्यायिर्नात, स वैद्येर्भीणित-द्वारा सुद्धं स किं भट्टारको प्रातिक्रान्तु स्थित, अन्यथा वीतभय गत, तत्र तस्य भगिनेय केसी राया, तेनैव रा-ये स्थापित

तितुषामस्य, तथा च-अयतितुकामो यद्व यत्पश्यति लोके नित्ययासादि तत् तदालम्बन करोतीति गार्थः ॥११८८॥ कि-
च-द्विधा भवन्ति प्राणिन -मन्दश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च, तनान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च-
जे जन्म जया जइया यदुस्सुया चरणकरणपञ्चमश्चा । ज ते समायरती आलवण मदसङ्काण ॥ ११८९ ॥
दयारया—‘य’ केचन साधन ‘यन’ भ्रामनगरादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले सुषमदुष्पमादौ ‘जइय’ति यदा च दुरभिक्षादौ
पटुभुताश्चरणकरणपञ्चमश्चा सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्यादिरूप तदालम्बन मन्दश्रद्धानां, भवतीति याक्यशेष, तथा-
हि-आचार्या मधुराया महू सुभिधेऽद्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात् पार्श्वस्यामभजत्, तदेवमपि नूनं जिनेर्धर्मो दृष्ट-
पदेति गार्थाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जन्म जया जइया यदुस्सुया चरणकरणसपत्ता । ज ते समायरती आलवण निव्वसङ्काण ॥ ११९० ॥
दयारया—‘ये’ केचन ‘यन्न’ भ्रामनगरादौ ‘यदा’ सुषमदुष्पमादौ ‘जइय’ति यदा च दुरभिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरण-
सम्पन्ना, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बन तीव्रश्रद्धानां भवतीति गार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषङ्गिक,
तस्मात् स्थितमिद-पद्यानां कृतिकर्म न कर्तव्य, तथा च निगमयन्नाह—

दसणनाणचरित्ते तवविण्ण निच्चकालपासत्ता । एण अवदणिज्जा जे जससाहे पवयणरस ॥ ११९१ ॥

दयारया—‘दसणनाणचरित्ते’ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्नाच्च दर्शनज्ञानचारित्राणां तथा तपोविनययो ‘निच्चकालपासत्त’
ति सर्वकाल पार्श्वं तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्था, नित्यकालग्रहणमित्त्वरप्रमादव्यवच्छेदार्थः, तथा च-इत्वरप्रमादान्निश्च

व्याख्या—शीतल च तत् रूक्ष च शीतलरूक्षम्, अन्नमिति गम्यते, तस्मानुचित-अननुरूप, नरेन्द्रप्रनजित-चाद्रोगा-
भिभूतत्वाच्च शीतलरूक्षानुचितस्त, 'व्रजेषु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्त सन्त 'हृद्वाचि'सि समर्था अपि
भणन्ति शठा-किमासीदुदायनो न मुनिः, मुनिरेव विगतिपरिभोगे सत्यपि, तस्माच्चिदोप एवायमिति ॥ ११८६ ॥
एव नित्यमासादिषु मन्दधर्मा सङ्गमस्यगिरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुन सूत्रादीन्येवाधिकृत्य,
तथा चाह—

सुस्तत्पचालवृहं य असदुदन्वाहभावर्हो भो पा । निस्साणपय काञ सधरमाणावि सीयति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्र च अर्थश्च चालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थचालवृद्धास्तान्, तथाऽसहश्च द्रव्याद्यापदश्च असहद्रव्याद्यापदसौंश्च,
निश्वाणाम्—आलम्बनाना पद कृत्वा 'सत्सरन्तोऽपि' सयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि स-त सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—
सूत्र निश्वापद कृत्वा यथाऽह पठामि तावत्किं ममान्वेनः, एयमर्थं निश्वापद कृत्वा शृणोमि तावत्, एन चालत्वं वृद्धर-
असहम्—असमर्थत्वमित्यर्थः, एव द्रव्यापद—दुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापद—शुद्धकमिदं क्षेत्रं, तथा कालापद—दुर्भिक्ष
वर्तते, तथा भावापद—रत्नानोऽहमित्यादि निश्वापद कृत्वा सत्सरन्तोऽपि सीदन्त्यस्यसत्या इति गाथार्थः ॥ ११८७ ॥ एवम्—

आलवणाण लोगो भरिओ जीवस्स अजजकामस्स । ज ज पिच्छइ लोए त त आलवणा कुणइ ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनाना' प्राप्तिरूपितशब्दार्थाना 'लोक' मनुष्यलोक 'भूत' पूर्णो जीवस्य 'अजजकामस्स'सि अय-

तितुकामस्य, तथा च-अयतितुकामो यद् यत्प्रयति लोके नित्यमासादि तत् तदालम्बन करोतीति गार्थः ॥११८८॥ किं च-द्विधा भवन्ति प्राणिन -मन्दश्चक्षासीयश्चक्षुः, तत्रान्यन्मन्दश्चक्षुःक्षानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्चक्षुःक्षानामिति, आह च-
 जे जन्थ जया जइया षट्सुया चरणकरणपञ्चद्व्या । ज ते समायरती आलवण मदसङ्काण ॥ ११८९ ॥
 व्याख्या—‘ये’ केचन साधय ‘यत्र’ प्रामनगरादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले सुषमदुष्यमादौ ‘जइय’ति यदा च दुर्भिक्षादौ षट्श्रुताश्चरणकरणपञ्चद्व्या सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्यादिरूप तदालम्बनं मन्दश्चक्षुःक्षाना, भवतीति वाक्यशेष, तथा-
 द्वि-आचार्या मधुराया महु सुमिक्षेऽव्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात् पार्श्वस्वतामभजत्, तदेवमपि नून जिनेर्धर्मो दृष्ट एवेति गार्थाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जन्थ जया जइया षट्सुया चरणकरणसपञ्चा । ज ते समायरती आलवण तिद्वसङ्काणं ॥ ११९० ॥
 व्याख्या—‘ये’ केचन ‘यत्र’ प्रामनगरादौ ‘यदा’ सुषमदुष्यमादौ ‘जइय’ति यदा च दुर्भिक्षादौ षट्श्रुताश्चरणकरणसपञ्चा, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बनं तीव्रश्चक्षुःक्षाना भवतीति गार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषद्विक, तस्मात् स्थितमिद-पद्याना कृतिकर्म न कर्तव्य, तथा च निगमयज्ञाह—

दसणनाणचरित्ते तवविणए निच्चकालपासत्था । एए अवदणिज्जा जे जसघाई पवयणरस ॥ ११९१ ॥

व्याख्या—‘दसणनाणचरित्ते’ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचारित्राणा तथा तपोविनययो ‘निच्चकालपासत्थ’
 त्ति सर्वकाल पार्श्व तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्था, नित्यकालप्रदणमित्त्वरप्रमादव्यवच्छेदार्थ, तथा च-इत्वरप्रमादाञ्चिश्च

व्याख्या—शीतल च तत् रुक्ष च शीतलरुक्षम्, अन्नमिति गम्यते, तस्यानुचित-अननुरूप, नरेन्द्रप्रमज्जितवाद्रोगा-
भिभूतत्वाच्च शीतलरुक्षानुचितस्त, 'वज्रेषु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्त सन्त 'हृष्टाचि'सि समर्था अपि
भणन्ति यथा -किमासीदुदायनो न मुनिः, मुनिरेव विगतिपरिभोगे सत्यपि, तस्मान्निर्दोष एवायमिति ॥ ११८६ ॥
एव नित्यवसादिषु मन्दधर्मा सद्गमस्थिरादीन्यालम्बनान्याश्चित्य सीदन्ति, अन्ये पुन सूत्रादीन्येवाधिकृत्य,
तथा चाह—

सुस्तथया लघुहं य असदुद्वेगवद्भावहर्त्रो या । निस्साणपय काञ्च सयरमाणावि सीपति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्र च अर्थश्च बालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थबालवृद्धालान्, तथाऽसहश्च द्रव्याद्यापदश्च असहद्रव्याद्यापदस्तौश्च,
निश्वाणाम्—आलम्बनाना पद कृत्वा 'सस्तरन्तोऽपि' सयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि स त सीदन्ति, एतदुक्त भवति—
सूत्र निश्वापद कृत्वा यथाऽह पठामि तावदिक ममान्येन, एवमर्थ निश्वापद कृत्वा शृणोमि तावत्, एव बालस्य वृद्धस्य
असहम्—असमर्थः नमित्यर्थ, एव द्रव्यापद—दुर्लभमिद द्रव्य, तथा क्षेत्रापद—क्षुद्रकमिद क्षेत्र, तथा कालापद—दुर्भिक्ष
वर्तते, तथा भावापद—नलानोऽहमित्यादि निश्वापद कृत्वा सस्तरन्तोऽपि सीदन्यल्पसत्त्वा इति गाथार्थ ॥ ११८७ ॥ एवम्—
आलवणाण लोगो भरिओ जीवस्स अज्जकामस्स । ज ज पिच्छह लोए त त आलवण कुणह ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनाना' प्राप्तिरूपितव्यवधाना 'लोक' मनुष्यलोक 'भूत' पूर्णो जीवस्य 'अज्जकामस्स'ति अय-

नुमत्या च निर्जरा, सविम्रा पुनर्दिधा-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यसविम्रा भृगा वेत्रेऽपि चरति सदीव्रस्तचेतस, भावस-
विम्रास्तु साधनसंनिहिताधिकार इति गार्थार्थ ॥ ११९४ ॥ गत सप्तसङ्ग नित्यवासद्वारमिति व्याख्याता सप्तपञ्च पञ्चाना
कृतिकर्म इत्यादिद्वारागाथा, निगमयतोक्तमोपतो दर्शनाद्युपयुक्ता एव वन्दनीया इति, अधुना तानेवाऽऽचार्यादिभेद-
तोऽभिधिरसुराह—

आयरिय उवजझाप पव्वसि धेरे तरेव रायणिण । एयसि किइकम्म कायव्व निज्जरहाए ॥ ११९५ ॥

व्याख्या—आचार्य उपाध्याय प्रवर्तकः स्वविरस्तथैव रक्षाधिक, एतेषा कृतिकर्म कर्तव्य निर्जरार्थ, तत्र चाऽऽचार्य
सूत्रार्थोभयपेक्षा लक्षणादियुक्तश्च, उक्तं च—‘सुत्तरथविक लक्खणजुत्तो गच्छस्स मेढिभूओ य । गणतत्तिविप्पमुक्को अरथ
भासेइ आयरिओ ॥ १ ॥’ न तु सूत्र, यत उक्तम्—‘एकगया य झाणे जुह्वी तित्थयरअणुकिती गरुआ । आणाहिज्जमिइ
गुरु कयरिणमुक्खा न वाएइ ॥ १ ॥’ अस्य हि सर्वेयोपाध्यायादिभिः कृतिकर्म कार्य पर्यायहीनस्यापि, उपाध्यायः
प्राप्तिरूपितशब्दार्थ, स क्षेत्रम्भूत—‘सम्मत्तणाणसज्जमजुत्तो सुत्तत्थतदुभयविहिइ ॥ आयरियठाणजुगो सुत्त
पाएउवजझाओ ॥ १ ॥’ किं निमित्तं ?—‘सुत्तरथेसु थिरस रिणमुक्खो आयवीयऽपडिधधो । पाडिच्छामोहजओ

१ सूत्राभिधिर लक्षणयुक्तो गच्छस्स मेढीभूतश्च । गणतत्तिविप्पमुक्तोऽर्थं वाचयत्याचार्य ॥ १ ॥ एकप्रज्ञा च ध्याने बुद्धिस्वीयकराजुह्वितिर्गुर्वी । भाषास्यै
धमिति गुराव कृतकृष्णमोक्षा न वाचयन्ति ॥ १ ॥ सम्पद्यमानसमययुक्त सूत्रार्थतदुभयविधिश्च । आचार्यस्यानयोपय सूत्र वाचयति तदाध्याय ॥ १ ॥
तु प्रापयो स्थिराव कृष्णमोक्ष भावस्तां प्राप्तविधय । प्रावी उक्तमोहजनय (प्रतीच्छानामोहजनय) * ० पत्रे विचलति

यतो ज्ञानाद्यपगमेऽपि व्यवहारतस्तु साधव एवेति, 'एते' प्रस्तुता अवन्दनीया, ये किमूता १- 'यशोधातिन' यशोऽभि
 नाशका, कस्य १- प्रवचनस्य, कथ यशोधातिन १, श्रमणगुणोपात्त यद् यशस्तत्तद्गुणवितथासेवन्तो धातयन्तीति गाथार्थ
 ॥ ११९१ ॥ पार्थस्यादिवन्दने चापायान्निगमयन्नाह—

किङ्कर्म च पससा सुहसीलजणम्मि कम्मवधाय । जे जे पमायठाणा ते ते उववूहिंया ह्रति ॥ ११९२ ॥

व्याख्या— 'कृतिकर्म' वन्दन 'प्रशसा च' बहुश्रुतो विनीतो वाऽयमित्यादि लक्षणा 'सुखशीलजने' पार्थस्यजने कर्म-
 वन्धाय, कथ १- यत्तस्ते पूज्या एव वयमिति निरपेक्षतरा भवन्ति, एव यानि यानि प्रमादस्थानानि येषु विपीदन्ति पार्थ
 स्यादयस्मानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' समर्थितानि भवन्ति- अनुमतानि भवन्ति, तत्प्रत्यक्ष वन्ध इति गाथार्थ
 ॥ ११९२ ॥ यस्मादेतेऽपायास्तस्माद् पार्थस्यादयो न वन्दनीयाः, साधव एव वन्दनीया इति निगमयन्नाह—

इत्तणनाणवरित्ते नवधिणए निवकालमुज्जुसा । एए उ वदणिज्जा जे जसकारी पवयणस्स ॥ ११९३ ॥

व्याख्या— दर्शनज्ञानचारित्र्येषु तथा तपोविनययो 'नित्यकाल' सर्वकालम् 'उद्युक्ता' उद्यता एत एव वन्दनीया, ये
 विशुद्धमार्गप्रभावनया यश कारिण प्रवचनस्थेति गाथार्थ ॥ ११९३ ॥ अधुना सुसाधुवन्दने गुणमुपदर्शयन्नाह—

किङ्कर्म च पससा सविग्गजणमि निज्जरहाए । जे जे विरईठाणा ते ते उववूहिंया ह्रति ॥ ११९४ ॥

व्याख्या— 'कृतिकर्म' वन्दन 'प्रशसा च' बहुश्रुतो विनीत गुण्यभागित्यादिलक्षणा सविमज्जने 'निर्जराधार्य' कर्मक्षयाय
 कथ १- यानि (यानि) विरतिस्थानानि येषु वर्तन्ते सविद्यास्तानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' अनुमतानि भवन्ति, तद-

व्याख्या—मातर पितर वाऽपि ज्येष्ठक वाऽपि आतरम्, अपिवाब्दान्मातामहपितामहादिपरिमह, 'कृतिकर्म' अभ्यु-
 र्धितनन्दनमित्यर्थ, न कारयेत् सर्वान् रक्षाधिकोत्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थ, किमिति ?, मात्रादीन् वन्दन कारयत
 एवमाहापनायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्याख्यानसूत्रार्थं तु कारयेत्, सागारिकाभ्यक्षे तु
 यत्नया कारयेद्, एष प्रपञ्चप्रतिपन्नानां विधि, गृहस्थैस्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रत कृतिकर्मकरणो-
 चितं प्रतिपादयन्नाह—

पञ्चमहव्ययजुक्तो अणलस माणपरिवज्जिपमईधो । सचिगनिज्जरट्टी फिहकम्मकरो एवह साह ॥ ११९७ ॥
 व्याख्या—पञ्च महाप्रतानि—प्राणातिपातादिनिवृत्तिवृक्षणानि तैर्युक्त 'अणलस'ति आलस्यरहित 'मानपरिवर्जित-
 मति' जालादिमानपराज्जुलमति 'सचिग' प्राग्व्यारयात् एव 'निर्जरार्थ' कर्मक्षयार्थ, एतन्मूल कृतिकर्मकारको
 भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गत केनेति द्वार, साम्प्रत 'कदे' त्यागात्,
 कदा कृतिकर्म कर्तव्य कदा वा न कर्तव्य ?, तत्र—

यन्निन्नत्तपराहुत्ते अ पमत्ते मा कया हु वदिज्जा । आहार च करितो नीहार वा जह करेह ॥ ११९८ ॥

व्याख्या—व्याक्षिप्त धर्मकयादिना 'पराहुत्ते य' पराज्जुल, चक्षवद्वाहुज्जु(रिव)त्वादिपरिमह, प्रमत्त क्रोधादिप्रमादेन
 मा कदाचिद्वन्देत, आहार वा पुर्वन्त नीहार वा यदि करोति, इह च—धर्मान्तराया नवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीषा
 निर्गमनादयो दोषाः प्रपञ्चेन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देतेत्यत आह—

मुक्त वाण्डवज्ज्ञाओ ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्निर्णये पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचित प्रशस्तयोगेऽु साधून् प्रवर्त-
यतीति प्रवर्तक, उक्त च—'तवसज्जमज्जोषेऽु जो जोगो तत्थ त पनत्तेइ । असहु च त्थिपत्तेइ गणत्तत्तिज्जो पनत्ती ॥
॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदत्त साधून्नेहिकामुप्पिमकापायदर्नत्तो मोक्षमार्ग एव स्थिरीकरो-
तीति स्थविर, उक्त च—'थिरकरणा पुण थेरो पवत्तिवावारिएसु अर्थेसु । जो जत्थ सीयइ जई सत्तमत्तो त थिर कुणइ
॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽप्यनानुपात्तोऽपि मूलप्रत्ययानावगन्तव्य, सादृचर्यादिति,
स चेश्वरभूत —'उद्धावेणापह्वावणत्थित्तोवधिपमगणासु अविसाई । सुत्तत्थतदुभयानिज्ज गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्या-
प्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्य, रत्ताधिक —पर्यायउपेऽु, एतेषामुक्तकमेणव कृतिकर्म कर्तव्य निर्जैरार्थम्, अन्ये तु
भणन्ति—प्रथममालोचयन्नि सर्वेराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पञ्चाद् यथारत्ताधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणान-
न्तरे कृतिकर्मणि उपेऽुस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाधार्य ॥ १११५ ॥ प्रथमद्वारागायाया गत 'कस्से'ति द्वारस्, अधुनार केत्त'ति
द्वार, केत्त कृतिकर्म कर्तव्य ? केत्त वा न कर्तव्य ?, क पुनरस्य कारणोचित अनुचितो वेत्तव्य, तत्र मातापिनादिरनु-
चितो गण, तथा चाह मन्थकार —

मापर पिपर चावि जिड्ढग वावि मापर । किइकम्म न कारिज्जा सन्वे राहणिए तहा ॥ १११६ ॥

१ सूत्र वाचयति तथाभाय ॥ १ ॥ तत्र ध्यमयोगेणु परो योगसद्वत्तं प्रवचयति । असहिण्णु च निवत्तपति गणयित्वाक मयत्ति (चन्द्र) २३ ॥ ३ ॥
स्थिरकरणापुन स्थविर प्रवचकव्यापारितेत्त्वर्थु । परो पन सीदति यत्तिस्सद्वत्तस स्थिर करोति ॥ ४ ॥ * सीदमानात् + मूलप्र येऽप्यगन्तव्यः + अभिनिवृत्ति
२ उद्धावेनप्रधावनाक्षेत्रोपधिमारग्यास्त्रिधायी । सूत्रावत्तदुभयविद्, गणावच्छेदक द्वयोः सवत्ति ॥ १ ॥

व्याख्या—मातर पितर वाऽपि ज्येष्ठक वाऽपि आतरम्, अपिशब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रह, 'कृतिकर्म' अभ्यु-
 धितनन्दनमित्यर्थ, न कारयेत् सर्वान् रक्षाधिकोस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थ, किमिति ?, मात्रादीन् वन्दन कारयत
 लोकगणजायते, तेषा च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्यख्यानसूत्रार्थेषु तु कारयेत्, सागारिकाभ्यक्षे तु
 यतनया कारयेद्, एष प्रमज्ज्याप्रतिपन्नाना विधि, गृहस्थैस्तु कारयेदिति गाथार्थ ॥ ११९६ ॥ साम्प्रत कृतिकर्मकरणो-
 चित प्रतिपादयताह—

पयमर्ष्यपजुक्तो अणलस माणपरिवज्जियमईओ । सविगगनिज्जरट्ठी किहकम्मकरो हवइ साह् ॥ ११९७ ॥
 व्याख्या—पद्य महाव्रतानि-प्राणातिपातादिनियत्तिलक्षणानि तैर्युक्त 'अणलस'सि अलस्यरहित 'मानपरिवर्जित
 मति' जालादिमानपराङ्मुखमति 'सविग्न' प्राणव्याख्यात एव 'निर्जराथा' कर्मक्षयाथा, एवम्भूत कृतिकर्मकारको
 भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुः कृतिकर्म कर्तव्यमिति गाथार्थ ॥ ११९७ ॥ गत केनेति द्वार, साम्प्रत 'कदे' त्यायात,
 कदा कृतिकर्म कर्तव्य कदा वा न कर्तव्य ?, तदा—

वन्निरत्तापराहुत्ते अ पमत्ते मा कया हु यदिज्जा । आहार च करितो नीहार वा जइ करेइ ॥ ११९८ ॥

व्याख्या—व्याक्षिप्त धर्मकथादिना 'पराहुत्ते य' पराङ्मुख, चयब्दादुद्धृ(त्वि)तादिपरिग्रह, प्रमत्त क्रोधादिप्रभादेन
 मा कदाचिद्वन्देत, आहार वा कुर्वन्त नीहार वा यदि करोति, इह च-धर्मान्तराद्यानवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीषा
 निर्गमनादयो दोषाः प्रपद्येन वक्तव्या इति गाथार्थ ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देतेत्यत आह—

मुत्त वाप्यवज्ज्ञाओ ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्विनेये पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचित प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्तयतीति प्रवर्तक, उक्त च—'तवसज्जमजोगेसु जो जोगो तव्य त पवत्तेइ । असहु च नियत्तेई गणतत्तिओ पयची च ॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्य हीनपर्यायस्यापि, सीदत्त साधून् नैहिकामुन्मिकापायदशनतो मोक्षमार्ग एव स्थिरीकरोतीति स्थविर, उक्त च—'धिरकरणा पुण धेरो पयस्सिवावारिएसु अर्येसु । जो ज्वथ सीयइ जई सतनलो त धिर कुणइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्य, गणावच्छेदकोऽप्यनानुपात्तोऽपि मूलग्रन्थे नावगन्तव्य, साहचर्यादिति, स वैश्वभूत—'उद्धावणापहावणखित्तोवाधिमगणासु अविसाई । सुत्तव्यतदुभयनिऊ गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्य, रत्नाधिक—पर्यायज्येष्ठ, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्य निर्धार्यम्, अन्ये तु भणन्ति—प्रथममालोचयन्नि सर्वराचार्यस्य कृतिकर्म कार्य, पश्चाद् यथारत्नाधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणानन्तरं कृतिकर्मणि ज्येष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथार्थ ॥ १११२५ ॥ प्रथमद्वारागाथाया गत 'कस्से'ति द्वारम्, अधुना केने'ति द्वार, केन कृतिकर्म कर्तव्य ? केन वा न कर्तव्य ?, क पुनरस्य कारणोचित अनुचितो वेत्यर्थ, तन मातापिनादिरनुचितो गण, तथा चाह ग्रन्थकार —

मायर वियर वावि जिड्ढा वावि भायर । फिइकम्म न कारिज्जा सज्जे राइणिए तरा ॥ १११६ ॥

१ सूत्र साचयति उपाध्याय ॥ १ ॥ तप क्षममयोगेषु यो योग्यमन्य त प्रवत्तयति । असहिष्णु च निवर्तयति गणयित्वा प्रवर्ति (लक) २५ ॥ ३ ॥ स्थिरकरणा पुन स्थविर प्रवत्तकव्यापारितेवर्थयु । यो यत्र सीदति यतिसद्वृत्तस स्थिर करोति ॥ ४ ॥ * सीदमानात् + मूलम् येऽयमन्तव्य + अभिनिवर्तयति २ उद्धावनप्रथावनाक्षत्रोपधिमार्गणास्त्वविधादी । सूत्राथतदुभयविद् गणावच्छेदक इत्यत्रो भवति ॥ १ ॥

अथ वदामे ॥ २ ॥” तथाऽऽत्तोचनाया विहारापराधभेदभिन्नाया ‘सवरण’ भुके प्रत्याख्यानम्, अथवा कृतनमस्कार संहितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभकार्यं गृह्यत स्वरण तस्मिन् वन्दन भवति, ‘उत्तमार्थे वा’ अन-
 दनसंतेसनया वन्दनमित्येतेषु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दन भवतीति गार्थार्थ ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-
 नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रत नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

यत्तारि पङ्क्तिमणे किङ्कन्मा तिन्नि हुति सज्ज्ञाप । पुञ्चणहे अवरणहे किङ्कन्मा चउदस रचति ॥ १२०१ ॥
 व्याख्या—यत्तारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वार्हे-प्रत्युपसि, कथं?, गुरुं पुञ्चसङ्गाए चदिता
 आलोएइत्ति एय एक, अन्मुद्वियावसाणे ज पुणो धदति गुरु एय विइय, एत्थ य विही-पच्छा जहणणेण तिणि मज्झिम
 पक्व वा सत्त वा उक्कोस सवेदि वदियथा, जइ वाठला वक्खेवो वा तो इक्केण ऊणगा जाव तिणि अवसस वदियथा, एय
 देयसिए, पक्खिए पक्व अवसस, चाउन्मासिए सबच्छरिएवि सत्त अवससति, ते वदिऊण ज पुणो आयरियस्स अङ्घ्रिविज्जइ
 त तइय, पक्खएताणे चउरथ, सज्ज्ञाप पुण यदित्ता पट्ठवेइ पढम, पट्ठनिए प्वेदयतस्स वितिय, पच्छा उइइ समुहिइ पठइ,
 उइससमुदसवदणाणमिहेवउतन्भावो, तओ जाहे चउन्मागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, जइ ण पडिउकामो तो वदइ,

१ अथवा यन्दयेयु ॥ २ गुरु पूर्वसंख्यायां वदित्वाऽऽलोचयतीति पूर्वदक, अग्न्युत्थितायसति यत्तुनर्वद ते गुरुमेतद्वितीय अत्र च विधि-पञ्चाङ्गवदेन
 प्रथो मन्त्रमेव पठ्य मा सप्त पा ऋद्धेन सर्वेऽसि वदित्वा, यदि याकुला व्याक्षेपो वा तदैकेनोवा यावत् त्रयोऽवश्यं वदित्वा, एवं देवसिके, पाक्षिके
 पद्मावश्य, पातुर्भासिके सांख्यसरिकेऽपि सप्तावश्यमिति, तान् वदित्वा यत्तुनराचार्यायाश्चणाय दीयते तत्तृतीय, प्रत्याख्याने चतुर्थ, स्वाध्याये पुनर्वदित्वा
 प्रत्यापयति प्रथम, प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीय, पञ्चाङ्गद्विष्टसमुष्टि पठति, तद्देशसमुद्देशवदनाभिदेवा तर्मां, ततो यदा चतुर्भागावशेषा पोरयी तदा
 पापानि प्रतिलयति, यदि न पठितुकामस्तदा वन्दते

पसन्ते आसणत्थे य, उवसन्ते उवड्डिए । अणुन्नवित्तु मेहावी, किइकम्म पज्जए ॥ ११९९ ॥

व्याख्या—‘प्रश्नान्त’ व्याख्यानादिव्याक्षेपरहितम् ‘आसनस्य’ निषद्यागतम् ‘उपशान्त’ कोधादिप्रमादरहितम् ‘उपस्थित’ छन्देनेत्याद्यभिधानेन प्रशुद्यतम्, एवमभूत सन्तमनुज्ञाप्य मेधावी तत कृतिकर्म प्रयुज्जीत, वन्दनक कुर्यादित्यर्थ, अनुज्ञापनाया च आदेशद्वय, यानि ह्रुववन्दनानि तेषु प्रतिक्रमणादौ नानुज्ञापयति, यानि पुनरौत्पत्तिकानि तेष्वनुज्ञापयतीति गायार्थ ॥ ११९९ ॥ गत कदेति द्वार, कतिहृत्योद्वारमधुना, कतिकृत्व कृतिकर्म कार्यः, कियत्यो धारा इत्यर्थ, तत्र प्रत्यह नियतान्यनियतानि च वन्दनानि भवन्त्यत उभयस्थाननिदर्शनायाऽऽह नियुक्तिकार —

पडिकेमणे सज्झाए काउरसभंगाचराहपाहुँणए । आलोयणसर्वरणे जत्तमट्टे य वदणय ॥ १२०० ॥

व्याख्या—प्रतीप क्रमण प्रतिक्रमणम्, अपराधस्थानेभ्यो गुणस्थानेषु वर्तनमित्यर्थ, तस्मिन् सामान्यतो वन्दन भवति, तथा ‘स्वाध्याये’ वाचनान्दिलक्षणे, ‘कायोत्सर्गे’ यो हि विगतपिपरिभोगायाऽऽचार्य्यसिर्जनायै क्रियते, ‘अपराधे’ गुरुविनयलङ्घनरूपे, यतस्त वन्दित्वा क्षामयति, पाक्षिकवन्दनान्यपराधे पतन्ति, ‘प्रापूर्णे’ ज्येष्ठे समागते सति वन्दन भवति, इतरस्मिन्नपि प्रतीचिह्नतव्यम्, अत्र चाय विधि—‘सभोइय अण्णसभोइया य दुविहा हवति पाहुणया । सभोइय आयरिय आपुच्छिता उ वदेइ ॥ १ ॥ इयरे पुण आयरिय वदिता सदिसाविउ तह य । पच्छा वदेइ जई गयमोहा

१ सर्वाभोगिका अयसाभोगिकाश्च द्विविधा भवति प्रापूर्णा । सर्वाभोगिकान् आचार्ये आपृच्छय ए वदते ॥ १ ॥ इतरान् पुनराचार्ये वन्दित्वा सदिरय तथा च । पश्चाद् वदते यद्यपि यत्तमोहा

अह्य वदावे ॥ २ ॥” तथाऽऽलोचनाया विहारापराधभेदभिज्ञाया ‘सवरण’ भुक्ते प्रत्याख्यानम्, अथवा कृतनमस्कार संहितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभकार्यं गृह्यत सवरण तस्मिन् वन्दन भवति, ‘उत्तमार्थं वा’ अन-
गतसलेखनाया वन्दनमित्येतरेषु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दन भवतीति गार्थार्थ ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-
नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रत नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

चत्वारि पञ्चिक्रमणे किङ्कर्ममा तित्ति ह्रति सज्झाप । पुब्बणहे अवरणहे किङ्कर्ममा चउदस्स हवन्ति ॥ १२०१ ॥
व्यारुपा—चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वार्हे—प्रत्युपसि, कथं?, गुरुं पुब्वसङ्गाए वदित्ता
आलोएइत्ति एय एक, अब्भुद्धियावसाणे ज पुणो वदति गुरु एय विइय, एत्थ य विही—पच्छा जहणणेण तिणिण मज्झिम
पव वा सत्त वा उक्कोस सयेवि वदियवा, जइ याउला वक्खेवो वा तो इक्केण ऊणमा जाय त्तिणिण अवस्स वदियवा, एव
देवसिए, पक्खिए पव अवस्स, चाउम्भासिए सवच्छरिएवि सत्त अवस्सति, ते वदिऊण ज पुणो आयरियस्स अल्लिविज्जइ
स तइय, पच्चयलाणे चउत्थ, सज्झाप पुण वदित्ता पद्धवेइ पढम, पद्धविए पवेदयतस्स वित्तिय, पच्छा उहिड ससुहिड पढइ,
उइस्ससमुहेसवदणाणमिहेयऽतन्भावो, तओ जाहे चउम्भागावसेसा पोस्सि ताहे पाए पडिलेहेइ, जइ ण पडिउकामो तो वदइ,

१ अथवा वदयेयु ॥ २ गुरु पूर्वसंख्यायां वदित्वाऽऽलोचयतीति पूर्वदक, अब्भुथित्तावसाने यत्पुनर्वदते गुरुमेतद्वितीयं अत्र च विधि—पञ्चाज्जपयेन
प्रथो मन्त्रमेव पद्या वा सप्त वा षडष्टेन सर्वेऽपि वदित्वा, यदि व्याकुला व्यासेषो वा तदैकेनोक्ता यावत् त्रयोऽवश्यं वदित्वा पुब्व द्वयसिक्के, पाक्षिके
पद्यावश्यं, पातुर्मासिके सावत्सरिकेऽपि सप्तावदमिति, तान् वदित्वा यत्पुनराचार्यायाश्चण्णाय दीयते चतुर्थीय, प्रत्याख्याने चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वीदित्वा
प्रत्याख्याने प्रथमं, प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीयं, पञ्चादुद्दिष्टसमुद्दिष्ट पठति, उद्देशसमुद्देशवदनामिहेवान्वर्थाव, ततो यदा चउम्भागावशेषा पौरुषी सदा
पायाणि प्रतिहेत्यपि, यदि न पठितुकामस्तदा वदते

अहं पट्टिकामो तो अवदिता पाए पट्टिलेहेह, पट्टिलेहिता पच्छा पढइ, कालवेलाए यदिउ पट्टिकमइ, एय तइय । एय पुराहे सस, अपराहेऽपि ससन भनन्ति, अनुज्ञावन्दनाना स्याध्यायवन्दनोपेयान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रासिद्धानि, एयमेतानि भुगणि प्रत्यह कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभकार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्याननन्दनेनाधिकानि भनन्तीति गाथार्थ ॥ १२०१ ॥ गत कतिकृत्वोद्धार, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, साम्प्रत द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कस्यननसमित्याद्य द्वार, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोओणय अराजाय, किइकम्म पारसावय ।

इस्य व्याख्या—अवनति—अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधान प्रणमनमित्यर्थ, हे अवनते यस्मिस्तद् इत्यनन्तम्, एक यदा प्रथममेव 'इच्छामि स्वमासमणो ! यदिउ जायणिज्जाए निस्सीहियाए'ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीय पुनर्थादा कृतावर्तो निष्क्रान्त 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजात श्रमणत्वमाश्रित्य योनिनिष्क्रमण च, तत्र रजोहरणमुखयस्त्रिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जात, रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गत, एयम्भूत एय वन्दते, तदव्यतिरेकाच्च यथाजात भण्यते कृतिकर्मवन्दन, 'पारसावय'ति द्वादशावर्तो.—सूत्राभिधानगर्भा कायव्यापारविशेषा यस्मिन्निति समासस्तद् द्वादशानन्तरम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य पडावर्तो भवन्ति, 'अहोकाय कायसफास स्वमणिज्जो भे किळामो, अप्पकिळताण चहुसुभेण भे दिवसो वइकतो !, जत्ता भे जवणिज्ज च भे' एतत्सूत्रगर्भा गुरचरण-

न्यस्तदृशिर स्थापनाख्या , निष्क्रम्य पुन प्रविष्टस्याध्येत एव पठिति, एतच्चापान्तरालद्वारद्वयमाद्यद्वारोपलक्षितमवगन्तव्य, गत कस्यचनतद्वार, साम्प्रत 'कतिशिर' इत्येतद्वार व्याचिख्यासुरिदमपर गाथाशकलमाह—

चउशिर निशुत्त च द्रुपवेस एगनिक्त्वमण ॥ १२०२ ॥

व्याख्या—चत्वारि शिरासि यस्मिस्तच्चतु शिर , प्रथमप्रविष्टस्य क्षामणाकाले शिष्याचार्यशिरोद्वय, पुनरपि निष्क्रम्य प्रविष्टस्य द्वयमेनेति भावना, द्वार । तिस्रो गुप्तयो यस्मिस्तच्चिगुप्त, मनसा सम्यक्प्रणिहित वाचाऽस्खलिताक्षराण्युच्चारयन् कथेनावर्तानधिराधयन् वन्दन करोति यत , चशब्दोऽनधारणार्थ , द्वौ प्रवेशौ यस्मिस्तद्विप्रवेश, प्रथमोऽनुज्ञाप्य प्रविशत , द्वितीय पुनर्निर्गतस्य प्रविशत इति, एकनिष्क्रमणमावश्यक्या निर्गच्छत , एतच्चापान्तरालद्वारत्रय कतिशिरो-द्वारेण्योपलक्षितमगन्तव्यमिति गाथार्थ ॥ १२०२ ॥ साम्प्रत कतिभिर्वाऽऽनश्यकै परिशुद्धमिति द्वारार्थोऽभिधीयते, तथा चाऽऽह—

अवणामा दृष्टाऽऽजाय, आवत्ता पारसेव व । सीसा चत्तारि शुत्तीओ, तिन्नि दो य पवेसणा ॥ १२०३ ॥
एगनिक्त्वमण चैव, पणवीस विधाहिधा । आवस्सगेहि परिशुद्ध, किइकम्म जेहि कीरहे ॥ १२०४ ॥

व्याख्या—गाथाद्वय निगदसिद्धमेव, एभिर्गाथाद्वयौकै पञ्चविंशतिभिरावश्यकै परिशुद्ध कृतिकर्म कर्तव्यम् , अन्यथा प्रव्यकृतिकर्म भवति ॥ १२०३—१२०४ ॥ आह च—

अहं पट्टिवकामो तो अवदिता पाए पडिलेहेइ, पडिलेहिता पच्छा पढइ, कालेलेआए यदिइ पडिकमइ, एय तइय । एय पूरुहिं सस, अयराहेइपि ससेव भयन्ति, अनुज्ञायन्दनाना रयाध्यायवन्दनेनेवान्तर्भाए, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रसिद्धानि, एयमेतानि भुयाणि प्रत्यह कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभक्तार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानमन्द-
नेनाधिकानि भवन्तीति गाथार्थ ॥ १२०१ ॥ गत कतिकृत्योद्धार, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, साम्प्रत द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कत्यनन्तमित्याद्य द्वार, तदर्थमतिपादनायाऽऽह—

दोओणय अहाजाय, किइकम्म यारसावय ।

अस्य व्याख्या—अवतति—अवनतम्, उत्तमाह्मप्रधानं प्रणमनमित्यर्थ, हे अवतते यस्मिस्तद् ब्रह्मनतम्, एक यदा प्रथममेव 'इच्छामि रत्नासमणो ! वदिइ जावणिजाए निरसीहियाए'ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीय पुनर्यथा कृतावर्ता निष्क्रान्त 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजात श्रमणत्वंमाश्रित्य योनिनिष्क्रमण च, तत्र रजोहरणमुखयच्छिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जात, रचितकरपुटस्तु योन्त्या निर्गत, एषमभूत एव वन्दते, तदव्यतिरेकाच्च यथाजात भण्यते कृतिकर्मवन्दन, 'यारसावय'ति द्वादशावर्ता—सूत्राभिधानगर्भा कायन्पा-
पारविशेषा यस्मिदिति समासस्तद् द्वादशान्तम्, इह च प्रथमपविष्टस्य पट्टावर्ता भवन्ति, 'अहोकाय कायसफास खम-
णिज्जो भे किज्जामो, अप्पकिलताण बहुसुभेण भे दिवसो वइक्कतो !, जत्ता भे जवणिज्ज च भे' एतत्सूत्रगर्भा नुरुचरण-

मन्दुव्यता मणसा पउड तह प वेइयावद्ध । भयसा चेव भयत, भित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—‘मत्सोद्धृतम्’ एक वन्दित्वा मत्स्यवद् हुत द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन परावर्तते ८ मनसा प्रवृष्ट, यन्धो हीन केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सामर्थ्यो वन्दते ९ तथा च वेदिकावद्ध जानुनोरुपरि हस्तौ निवेशयापो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्गे वा एक वा जानु करद्वयान्त कृत्वा वन्दते १० ‘भयसा चेव’ति भयेन वन्दते, मा भ्रूच्छादिभ्यो तिर्हार्दनमिति ११, ‘भयत’ति भजमान वन्दते ‘भजत्यय मामतो भक्त भजस्येति तदार्थवृत्त’ इति १२, ‘मेत्ति’ति मैत्रीनिमित्त प्रीतिमिच्छन् वन्दते १३ ‘गारवि’ति गौरवनिमित्त वन्दते, विदन्तु मा यथा सामाचारिकुशलोऽय १४, ‘कारण’सि ज्ञानादिव्यतिरिक्त कारणमाश्रित्य वन्दते, यस्मादि मे दास्यतीति १५, अय माथार्थ ॥ १२०८ ॥

तेषां पड्डिणिय चेव, रुद्ध तज्जियमेव य । सट् च रीलिय चेव, तरा विपलिज्जिय ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—‘सैन्य’मिति परेभ्य सख्यात्मान गृह्यन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघव भविष्यति १६, ‘प्रत्यनीकम्’ आहारादिकाले वन्दते १७, ‘रुष्ट’ क्रोधाभ्यात वन्दते क्रोधाभ्यातो वा १८, ‘तज्जित’ न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ-
शिव इवेत्यादि तर्जयन्-तिर्भरसंयन् वन्दते, अहुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, ‘घट’ शाल्येन निश्चरन्मार्थ वन्दते, यजाना-
दिव्यपदेश वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलित हे गणिन् । याचक ! किं भवता वन्दितेनेत्यादि ह्रीलियिन्ना वन्दते
२१, तथा ‘विपलियुच्चितम्’ अर्द्धवन्दित एव देशादिकथा करोति २२, इति गाथार्थ ॥ १२०९ ॥

दिद्धमदिद्ध च तरा, सिग च करमोजण । आलिद्धमणालिद्ध, जण उत्तरचलिय ॥ १२१० ॥

किङ्कममपि करिणो न होइ किङ्कममनिजराभागी । पणवीसामन्नपर साह् ठाण विरारितो ॥ १२०५ ॥

व्याख्या—‘कृतिकर्मोपि कुर्वन्’ वन्दनमपि कुर्वन् न भगति कृतिकर्मनिर्जराभागी ‘पञ्चविंशतीनाम्’ आवश्यकानाम् न्यतरत् साधु स्थान निराधयन्, विद्यादृष्टान्तोऽत्र, यथा हि विद्या विकलानुष्ठाना फलदा न भगति, एव कृतिकर्मोपि निर्जराफल न भगति, विकलरजादयेति गाथार्थ ॥ १२०५ ॥ अधुनाऽधिराधकगुणोपदर्शनायाऽऽह—

पणवीसा[आवरसग]परिसुख किङ्कमम जो पडजइ गुरूण । सो पावइ निव्वाण अचिरेण विमाणवात्सवा ॥ १२०६ ॥

व्याख्या—पञ्चविंशति आवश्यकानि—अवनतादीनि प्रतिपादितान्येन तच्छुद्धं—तदविकल कृतिकर्म य कश्चित् ‘प्रयुक्ते’ करोतीत्यर्थ, कसै ?—‘गुरवे’ आचार्याय, अन्यस्मै वा गुणयुक्ताय, स प्राप्नोति ‘निर्वाण’ मोक्षम् ‘अचिरेण’ स्वल्पकालेन ‘विमाननास वा’ सुरलोक वेति गाथार्थ ॥ १२०६ ॥ द्वार । ‘कतिदोपविप्रमुक्’मिति यदुक्तं तत्र द्वात्रिंशदोपविप्रमुक् कर्तव्य, तदोपदर्शनायाह—

अणादिप च धद्ध च, पण्वद्ध परिपिडिय । दोलगाइ अकुस चैव, तथा कच्छभरिणिप ॥ १२०७ ॥

व्याख्या—‘अनादृतम्’ अनादर सम्भ्रमरहितवन्दते १ ‘सत्त्व’ जालादिमदस्तव्यो वन्दते २ ‘प्रविद्ध’ वन्दनक दददेव नश्यति ३ ‘परिपिडित’ प्रभूतानेकानन्दनेन वन्दते आवर्तान् व्यञ्जनाभिलाषान् वा व्यनच्छिन्नान् कुर्वन् ४ ‘दोलगति’ तिङ्गुगुच्छ्रुत्य २ विसरशुल वन्दते ५ ‘अङ्कुश’ रजोहरणमङ्कुशवत्करद्वयेन गृहीत्वा वन्दते ६ ‘कच्छभरिणिप’ कच्छपवत् रिङ्गित कच्छपवत् रिङ्गन् वन्दत इति गाथार्थ ७ ॥ १२०७ ॥

मन्दुञ्चरा मणसा पञ्च तद् य वेद्यावद् । भयसा चेव भयत, मित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—‘मत्स्योद्धृतम्’ एक वन्दित्वा मत्स्यवद् द्रुत द्वितीय साधु द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन परावर्तते ८ मनसा पदद्वय, य एो हीन केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सासूयो वन्दते ९ तथा च वेदिकावद्ध जानुनोरुपरि हस्तौ नयेदयाधो वा पार्श्वयोर्गो उत्सङ्गे वा एक वा जानु करद्वयान्त कृत्वा वन्दते १० ‘भयसा चेव’ति भयेन वन्दते, मा द्वहृच्छादिभ्यो तिर्द्वादनमिति ११, ‘भयत’ति भजमान वन्दते ‘भजत्यय मामतो भक्त भजस्वेति तदार्थवृत्त’ इति १२, ‘मिति’ति मैत्रीनिमित्त प्रीतिमिच्छन् वन्दते १३ ‘गारवि’ति गौरवनिमित्त वन्दते, विदन्तु मा यथा सामाचारीकुशलोऽयं १४, ‘कारण’ति ज्ञानादिव्यतिरिक्त कारणमाश्रित्य वन्दते, वत्सादि मे दास्यतीति १५, अय गार्थार्थ ॥ १२०८ ॥

तेणिप पङ्क्तिणिप चेव, कृढ तज्जियमेव य । सड च हीलिय चेव, तरा विपलिञ्चिय ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—‘सैन्य’मिति परेभ्य खल्यात्मान गूहयन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघव भविष्यति १६, ‘प्रत्यनीकम्’ याहारादिकाले वन्दते १७, ‘कृढ’ क्रोधाध्मात वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, ‘तज्जित’ न कुर्यासि नापि प्रसीदसि काष्ठ-सेव इवेत्यादि तर्जयन्-तिर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, ‘सड’ दार्ढ्येन विश्रम्भार्थ वन्दते, ‘लज्जाना-द्वयपदेश’ कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलित हे गणिन् । वाचक ! कि भयता वन्दितेनेत्यादि हीलियिन्ना वन्दते २१, तथा ‘विपलिकुशितम्’ अर्द्धवन्दित एव देशादिकथा करोति २२, इति गार्थार्थ ॥ १२०९ ॥

दिहमदिह च तरा, सिग च करमोअण । आलिहमणालिह, ऊण उत्तरचूलिय ॥ १२१० ॥

व्याख्या—दृष्टादृष्ट तमसि व्यावहितो वा न वन्दते २३ 'शृङ्गम्' उत्तमाङ्गेकदेशेन वन्दते २४ 'करमोचन' कर मन्दमानो वन्दते न निर्जरा, 'तहा मोषण नाम न अक्षरा मुक्त्वो, एएण पुण दिक्षेण मुञ्चेमिति वदणग देइ २५-२६ 'आभिट्टानाभिट्ट'मित्यत्र चतुर्भङ्गक—रजोहरण कराभ्यामाश्लिष्यति शिरश्च १ रजोहरण न शिर २ शिरो न रजोहरण ३ न रजोहरण नापि शिर ४, अत्र प्रथमभङ्ग शोभन शेषेषु प्रकृतवन्दनावतार २७, 'ऊन' वयज्जनभिज्ञापायदयकैरसम्पूर्णवन्दते २८, 'उत्तरचूड' वन्दन कृत्वा पश्चान्महता शब्देन मस्तकेन वन्द इति भणतीति गाथार्थ २९ ॥ १२१० ॥

मूय च दडुर चैव, चुटुलि च अपच्छिउम । वत्तीसदोसपरिसुद्ध, किइकम्म पज्जई ॥ १२११ ॥

व्याख्या—'मूकम्' आलापकानुच्चारयन् वन्दते २० 'दडुर' महता शब्देनोच्चारयन् वन्दते ३१ 'चुटुली'ति उल्कामिव पर्यन्ते गृहीत्वा रजोहरण भ्रमयन् वन्दते ३२ 'अपक्षिमम्' इदं वरममित्यर्थ, एते द्वात्रिंशदोषा, एभि परिसुद्ध कृतिकर्म कार्य, तथा चाह—द्वात्रिंशदोषपरिसुद्ध 'कृतिकर्म' वन्दन 'प्रयुज्जीव' कुर्यादिति गाथार्थ ॥ १२११ ॥ यदि पुनरन्यतमदोषदुष्टमपि करोति ततो न तत्फलमासादयतीति, आह च—

किइकम्मपि करितो न दोइ किइकम्मनिज्जराभागी । वत्तीसामन्नपर साह्म ठाण विराहितो ॥ १२१२ ॥

व्याख्या—कृतिकर्मार्पि कुर्वन्न भवति कृतिकर्मनिर्जराभागी, द्वात्रिंशदोषाणामन्यतरत्साधु स्थान विराधयन्निति गाथार्थ ॥ १२१२ ॥ दोषविप्रसुक्तकृतिकर्मकरणे गुणमुपदर्शयन्नाह—

वत्तीसदोसपरिसुद्ध किइकम्म जो पज्जई गुरुण । सो पावइ निज्वाण अचिरेण विमाणावास वा ॥ १२१३ ॥

व्याख्या—‘द्रात्रिंशदोषपरिशुद्ध कृतिकर्म य ‘प्रयुक्ते’ करोति शुरवे स प्राप्नोति निर्वाणम् अचिरेण विमानवास वेति गार्थार्थ ॥ १२१३ ॥ आह—‘दोषपरिशुद्धाद्वन्दनात्को गुण ? येन तत एव निर्वाणप्राप्तिं प्रतिपाद्यत इति, उच्यते—
 आवरसप्रसु जर जर कुण्ड पयत्त अहीणमहरित्त । तिविहकरणोवजत्तो तह तह से निज्जरा रौइ ॥ १२१४ ॥
 व्याख्या—‘आवरसप्रसु’ अवततादिषु दोषत्यागलक्षणेषु च यथा २ करोति प्रयत्नम् ‘अहीनातिरिक्तं न हीन नाप्यधिक, किन्तु सत् १-त्रिविधकरणोपयुक्त, मनोवाक्यैरुपयुक्त इत्यर्थ, तथा २ ‘से’ तस्य वन्दनकर्तुर्निर्जरा भवति—कर्मक्षयो भवति, तस्माद्य निर्वाणप्राप्तिरिति, अतो दोषपरिशुद्धादेव फलावाप्तिरिति गार्थार्थ ॥ १२१४ ॥ गत समसङ्ग दोषविप्रसुक्तद्वारम्, अधुना किमिति कियत इति द्वार, तत्र वन्दनकरणकारणानि प्रतिपादयन्नाह—

विणओपपार माणस्स भजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थयराण य आणा सुअधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १२१५ ॥
 व्याख्या—‘निनय एवोपचारो विनयोपचार कृतो भवति, स एव किमर्थ इत्याह—‘मानस्य’ अहङ्कारस्य ‘भजना’ विनाश, तदर्थ, मानेन च भग्नेन पूजना गुरुजनस्य कृता भवति, तीर्थकराणा चाऽऽज्ञाऽनुपालिता भवति, यतो भगवन्निविनयमूल एवोपदिष्टो धर्म, स च वन्दनादिलक्षण एव विनय इति, तथा श्रुतधर्माधना कृता भवति, यतो वन्दनपूर्वं श्रुतग्रहण, ‘अकिरिया’ति पारम्पर्येणाक्रिया भवति, यतोऽक्रिय सिद्ध, असावपि पारम्पर्येण वन्दनलक्षणाद्विनयादेव भवतीति, उक्तं च परमपिभि—‘तर्दाख्व ण भते ! समण वा माहण वा वदमाणस्स पब्बुवासमाणस्स किफला

वर्दणपञ्चवासणया १, गोयमा । सवणफला, सवणे पाणफले, पाणे विण्णणफले, विण्णणे पच्चक्खाणफले, पच्चक्खाणे सज्जमफले, सज्जमे अण्हद्वयफले, अण्हद्वय तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगङ्गामण-
फला । तथा वाचकमुखेनाप्युक्तम्—'विनयफल शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफल श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फल विरतिविरतिफल
चाश्रवनिरोध ॥ १ ॥ सवरफल तपोनलमय तपसो निर्जरा फल दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्ति क्रियानिवृत्तेरयोगित्यम्
॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षय स ततिक्षयान्मोक्ष । तस्मात्कल्याणाना सर्वेषा भाजन विनय ॥ ३ ॥' इति
गायार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणञ्जो सासणे मूल, विणीञ्जो सज्जञ्जो भवे । विणयाच विप्पमुक्कस्स, कञ्जो धम्मो कञ्जो तच्चो १ ॥ १२१६ ॥
व्याख्या—'सास' तर्जनेन जीना इति सासन-द्वादशाङ्ग तस्मिन् विनयो मूल, यत उक्तम्—'मूलाव खप्पभवो हुमस्स,
खपाच पच्छा विरहति साला (क्ष) । साहप्पसाहा निरुव(ह)ति पत्ता, ततो सि पुप्फ च फल रसो य ॥ १ ॥ एव धम्मस्स
विणञ्जो मूल परमो से मोक्खो । जेण किञ्ची सुय सिग्घ निरसेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥' अतो विनीत सयतो भवेत्,

१ च इतपुत्तुपासना १, गौतम १ भवेणफला, अवयव भानफल, भान विद्यानफल, विद्याय प्रत्याख्यानफल, प्रत्याख्याय समयमफल, समयमोदनाभवफल ।
भनाभवस्य फल, तपो व्यवदानफल, व्यवदान अविद्याफल, अविद्या सिद्धिगङ्गामणफला । २ मूलाव स्क-धर्मभवो हुमस्य स्क-धत्वा प्रभवति साक्षा ।
साक्षादा प्रसाक्षा विरोधीव (तत) पद्माणि, ततस्तस्य पुष्प च फल रसश्च ॥ १ ॥ पुष्प धर्मस्य विनयो मूल परमसत्य मोक्ष । येन कीर्तितं भुत शीघ्र
नि भयस चाधिगच्छति ॥ २ ॥

निनयादिप्रमुचस्य हुतो धर्मं हुतस्तप इति गार्थः ॥ १२१६ ॥ अतो निनयोपचारार्थं कृतिकर्म क्रियत इति स्थितम् ।
आह-रिनय इति क द्वादार्थ इति, उच्यते—

जन्दा विणयइ कम्म अद्धविह चाउरत्तमुत्साए । तम्हा उ वयति विऊ विणउत्ति विलीनससारा ॥ १२१७ ॥

व्याख्या—यस्माद्विनयति कर्म—नाशयति कर्माष्टनिध, किमर्थं?—चतुरन्तमोक्षाय, ससारविनाशायेत्यर्थ, तस्मादेव वद-
न्ति विद्यास 'निनय इति' निनयनाद्विनयः 'विलीनससारा' क्षीणससारा अथवा निनीतससारा, नष्टससारा इत्यर्थ, यथा
निनीता गर्तद्वधीसाऽभिधीयते इति गार्थः ॥ १२१७ ॥ किमिति क्रियत इति द्वार गत, व्याख्याता द्वितीया कल्पवन्त-
मित्यादिद्वारागाथा । अत्रान्तरेऽप्ययनशब्दार्थो निरुपणीय, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वाच्चेहाधिकृत, गतो नामनिष्पन्नो
निक्षप, सान्प्रत सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसर, स च सूत्रे सति भवति, सूत्र च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चतो
यत्तच्च यावत्तद्येद सूत्र—

‘इच्छामि सत्मासमणो ! यदिउ जावणिज्जाए निसीहिआए अणुजाणह मे भिजगह निसीहि, अहोकाय काय-
सफास, समणिज्जो भे किलामो, अप्पकिलताण बहुसुभेण भे दिवसो वहक्कतो ? , जत्ता भे ? जवणिज्ज च
भे ? सामेमि सत्मासमणो ! देवसिय वहक्कम, आवस्सियाए पडिक्कमामि सत्मासमणाण देवसिआए आसा
यणाए तित्तीसणपराए जकिचिमिच्छाए मणहुक्कडाए वयहुक्कडाए कायहुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए

वर्दणपञ्जुवासणया १, गोयमा । सवणफला, सवणे णाणफले, णाणे विण्णाणफले, विण्णाणे पच्चक्खाणफले, पच्चक्खाणे सजमफले, सजमे अणण्हयफले, अणण्हए तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगग्गमणफला” । तथा वाक्कमुत्तेनायुत्तम्—“विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरविविरतिफलं चाश्रननिरोध ॥ १ ॥ सवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिं क्रियानिवृत्तेरयोगितरम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥” इति गाथार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणओ सासणे मूल, विणओ सजओ भवे । विणयाड विनयमुक्कस्स, कओ धम्मो कओ तवो १ ॥ १२१६ ॥ व्याख्या—सासणेऽनेन जीवा इति सासन-द्वादशाङ्गं तस्मिन् विनयो मूल, यत उक्तम्—‘मूलोऽत्र लघुप्यभयो दुमस्स, लघाड पच्छा विरुहति साळा (हा) । साहप्यसाहा विरुव(ह)ति पत्ता, तवो सि पुक्क च फल रसोय ॥ १ ॥ एव धम्मस्स विणओ मूल परमो से मोक्खो । जेण किंसी सुय सिन्य निरसेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥” अतो विनीतः सयतो भवेत्,

१ ध-‘द्वनपुष्पासना’ १, गौतम । अथपफला, अथप शानफल, शान विज्ञानफल, विज्ञान प्रत्याख्यानफल, प्रत्याख्यान सयमफल, सयमोऽन्वाधकक । अनाधवलप फल तपो भवदानफल, भवदान अक्रियाफल, अक्रिया सिद्धिगतिगमनफला । २ मूलात् एक-धम्मवो दुमस्य एक-यात् पञ्चात् प्रभवति शाखा । शाखायां प्रशाखा विरोदश्चि (तत्र) यदाहि, तदलस्य दुष्प च फल रसश्च ॥ १ ॥ एव धर्मस्य विनयो मूल परमलस्य मोक्ष । येन कीर्तिं श्रुत शीघ्रं नि भयस्य धाधिगच्छति ॥ ३ ॥

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दाभि गद्दीभि आरमान व्युत्सजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । सामप्रत पदार्थ पदविभ्र-
 दश्च यथासम्भव प्रतिपाद्यते-तत्र 'इषु इच्छायाम्' इत्यस्योचमगुरुर्यैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमूषू सहने'
 इत्यस्यादन्तस्य क्षमा, 'अमु तपसि रतेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्राम्यत्यसाविति श्रमण क्षमाप्रधान श्रमण क्षमाश्रमण
 तस्याऽऽम श्रमण, वन्देस्तुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दिदु, 'या प्रापणे' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तथा,
 'पिषु गत्याम्' अस्य निपुर्णस्य घञि निषेधन निषेध निषेधेन निर्धृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाद्वा नैषेधिके-
 ल्युच्यते, एव शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या वक्तव्य, विनेयासम्भोहार्थ तु न इमं, अयं च प्रकृतसूत्रार्थ-अवग्रह-
 द्वाहि स्थितो विनेयोऽर्द्धाव्यन्तकाय करद्वयगृहीतरजोहरणो वन्दनायोद्यत एवमाह-'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्र-
 मण ! 'वन्दिदु' नमस्कार कर्तुं, भवन्तमिति गम्यते, यापनीयया-यथाशक्तियुक्तया नैषेधिक्या-प्राणातिपातादिनिवृत्तया
 तन्या-शरीरेणेत्यर्थ, अनान्तरे गुरुव्याखेपादियुक्त 'त्रिविधेने'ति भणति, ततः शिष्य सक्षेपनन्दन करोति, व्याखेपादि-
 विकलस्तु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयस्तत्रस्य एवमाह-'अनुजानीत' अनुजानीध्व अनुज्ञा प्रयच्छध्व, 'मम' इत्यारमनिर्देशे,
 कः ?-मितश्चासावधप्रदश्चेति मितावग्रहस्त, घटुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाण क्षेत्रमवग्रहस्तमनुज्ञा विहाय प्रपेष्टु न कल्पते, ततो
 गुरुर्भणति-अनुजानामि, तत शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुपादान्तिक निधाय तत्र रजोहरण तहल्लाट च कराभ्या
 सरपृथानिद भणति-अधस्तात्काय अध काय-पादलक्षणस्तमध काय प्रति कायेन-निजदेहेन सरपृथ कायसरपृथस्त
 करोमि, एतच्चानुजानीत, तथा क्षमणीय-सह्यो भवताम् अधुना 'कुमो' देहभलानिरूप, तथा 'अल्प-स्तोक क्लान्त-कुमो

लोभाय सन्वकालियाय सन्मिच्छोवयाराय सन्वधन्माइक्ष्मणाय आसायणाय जो मे भइयारो कओ तस्स
नमासमणो । पटिक्कमामि निन्दांमि गरिहामि अप्पाण वोस्सिरामि ॥ (सुवन्)

अस्य व्याख्या—तद्वक्ष्य चोद—‘सहिता च पद चैव, पदार्थं पदनिग्रह । चालना प्रत्यवस्थान, व्याख्या तन्त्रस्य
पट्टिधा ॥ १ ॥’ तन्त्रास्यलितपदोच्चारण सहिता, सा च—इच्छामि खमासमणो यदिद जावणिजाए निसीहिआए’ इत्येव
सूत्रोच्चारणरूपा, तानि चामूनि सर्वसूत्राणि—इच्छामि खमासमणो । यदिद जावणिजाए निसीहियाए अणुजाणह मे
सिउग्गह निसीहि, अहोकाय कायसफास, खमणिज्जो मे किलामो अप्पकिलत्ताण चहु सुभेण मे दिवसो वइक्कतो ? , जत्ता
मे ? जयणिज्ज च मे ? , खामेसि खमासमणो ! देवसिय वइक्कम आयस्सियाए पडिक्कमामि खमासमणाय देवसियाए
आसायणाए सिंसीसणयराए जकिचिमिच्छाण मणदुक्कडाए वयदुक्कडाए कायदुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए लोभाए
सव्वकालियाए सव्वमिच्छोवयाराए सव्वधन्माइक्ष्मणाए आसायणाए जो मे भइयारो कओ तस्स खमासमणो । पटिक्कमामि
निन्दांमि गरिहामि अप्पाण वोस्सिरामि । अधुना पदविभाग—इच्छामि क्षमाश्रमण । वन्दितु यापनीयया नैवेधिक्या अनुजानीत
मम मितावमह नैवेधिकी अथ काय कायसरपर्यो क्षमणीयो भवता हूम अल्पक्लान्ताना बहुशुभेन भवता दिवसो व्यति-
क्रान्त ? , यात्रा भवता ? यापनीय च भवता ? , क्षमयामि क्षमाश्रमण । देवसिक व्यतिक्रम आवदिक्कया प्रतिक्रमामि क्षमाश्र-
मणाना देवसिक्या आशातनया त्रयस्त्रिंशदन्यतरया यत्किञ्चिन्मिथया मनोदुक्कतया वचनदुक्कतया कायदुक्कतया कोपया
मानया मायया लोभया सर्वकालिक्या सर्वमिथ्योपचारया सर्वधर्मातिक्रमणया आशातनया यो मयाऽतिचार कृतस्तस्य

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हीमि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रत पदार्थं पदविग्र-
 हश्च यथासम्भव्य प्रतिपाद्यते-तत्र 'इषु इच्छायाम्' इत्यस्योत्तमपुरुषैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमपू सहने'
 इत्यस्यादन्तस्य क्षमा, 'अमु तपसि खेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्राम्यत्यसाविति श्रमण क्षमाप्रधान श्रमण क्षमाश्रमण
 तस्याऽऽमन्त्रण, वन्देरतुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दिदु, 'या प्रापणे' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तथा,
 'पिषु गत्याम्' अस्य निपूर्वस्य यञि निषेधन निषेध निषेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्याह्वा नैषेधिके
 लुप्यते, एष शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या यच्चव्य, विनेयासम्मोहार्थं तु न ब्रूम, अयं च प्रकृतसूत्रार्थ -अयमहा-
 द्वाहि स्थितो विनेयोऽर्द्धावनतकाय करद्वयगृहीतरजोहरणो वन्दनायोद्यत एवमाह-'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्र-
 मण ! 'वन्दिदु' नमस्कार कर्तुं, भवन्तमिति गम्यते, यापनीयया-यथाशक्तियुक्तया नैषेधिक्या-प्राणातिपातादिनिवृत्तया
 तन्या-शरीरेणेत्यर्थ, अत्रान्तरे गुरुव्याक्षेपादियुक्त 'त्रिनिषेने'ति भणति, ततः शिष्य सक्षेपनन्दन करोति, वयाक्षेपादि-
 विकल्परतु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयस्तत्रस्य एवमाह-'अनुजानीत' अनुजानीध्व अनुज्ञा प्रयच्छध, 'मम' इत्यात्मनिर्देशे,
 कः-मितश्चासावधमदश्चेति मितावग्रहस्त, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाण क्षेत्रमवग्रहस्तमनुज्ञा विहाय प्रप्रेष्टुं न कल्पते, ततो
 गुरुर्भणति-अनुजानामि, ततः शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुपादान्तिक निधाय तत्र रजोहरण तच्छलाटं च कराभ्या
 सरपृश्नाद्विद भणति-अधस्तात्काय अध काय -पादलक्षणस्तमध काय प्रति कायेन-निजदेहेन सस्पृशं कायसस्पृशस्त
 करोमि, एतच्चानुजानीत, तथा क्षमणीय-सद्यो भवताम् अधुना 'कुमो' देहभ्रानिरूप, तथा अल्प-स्तोकं क्लान्त-कुमो

येषां तेष्वल्पकृन्तान्तास्तेषामल्पकृन्तानां, बहु च तच्छुभ च बहुशुभ तेन बहुशुभेन, प्रभूतसुखेनेत्यर्थः, भवता दिवसो व्यति-
 क्रान्तोऽ, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—तथेति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेय—‘यानां’ तपोनिष्पन्नादि-
 लक्षणा क्षादिकमिश्रापशमिकभावलक्षणा वा उत्सर्पति भवताम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—युष्माकमपि वर्तते, मम तावदु-
 त्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो—यापनीय चेन्द्रियनोद्विद्रयोपगमादिना प्रकारेण भवता, शरीरमिति
 गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह—एवमास, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेय—‘क्षमयामि’ मर्पयामि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत्
 दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिकस्त व्यतिक्रमम्—अपराध, दैवसिकग्रहण रानिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—अहमपि
 क्षमयामि दैवसिक व्यतिक्रम प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेय प्रणम्यैव क्षामयित्वाऽऽलोचनार्हेण प्रतिप्रमणार्हेण च
 प्रायश्चित्तेनाऽमान शोधयन्नान्तरेऽकरणतयोऽध्यायावग्रहातिर्गच्छन् यथा अर्थो व्ययस्थितस्तथा क्रियया प्रदर्शयन्नान-
 हियकयेत्यादि दण्डकसूत्र भणति, अवश्यकर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्वृत्ता आवश्यकी तयाऽऽसेवनाद्वारेण हेतुभूतया यद्-
 साधनद्विवृत्त तस्य प्रतिक्रियामि, त्रिनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति—क्षमाश्रमणानां व्यापारिणं
 तत्स्वरूपाणां सम्बन्धिन्या ‘दैवसिकया’ दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्यायस्य शासना आद्यातना तथा, क्रियेशिष्टया १—त्रय-
 स्त्रिशदन्यतरया, आद्यातनाश्च यथा दद्यात्सु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्या, ‘तांओ पुण तित्तोसपि आसायणाओ
 इमासु चवसु मूलासायणासु समोपरति दद्यासायणाप् ४, दद्यासायणा राद्विणिष्ण सम भुजतो मणुष्ण अप्पणा भुजइ

१ ता पुनस्त्रयस्त्रिंशदपि आद्यातना आसु चतस्य मूलाद्यातनासु समवतरेति द्रव्याद्यातनायां ४, दद्यासायना राद्विकेन सम भुजानो भनोद्भवात्मना भुजै-

एव उवहिसधारगाइसु विभासा, तित्तासायणा आसन्न गता भवइ राइणियस्स, कालासायणा राओ या वियाले वा याहरमाणस्स तुसिणीए चिट्ठइ, भावासायणा आयरिय तुम तुमति वत्ता भगइ, एव तित्तीसपि चउसु द्वाइसु समोयरति' 'यत्तिथिनिमयया' यत्किथिदाथित्य मिथ्यया, मनसा दुक्कता मनोदुक्कता तथा प्रद्वेपनिमित्तयेत्यर्थ, 'वागदुक्कतया' असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुक्कतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अर्थादेराकृतिगणत्वात् अचूप्रत्यया तत्त्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया, अय भागार्थ-द्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्विनयभ्रमादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एव दैवसिक्की भणित्ता, अधुनेह-भगान्यभगताडतीतानागतकालसङ्गहाधर्माह-सर्वकालेन-अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तथा, सर्व एव मिथ्योपचा-रा-मातृस्थानगर्भा क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तया, सर्वधर्मा-अष्टौ प्रवचनमातर तेषामतिक्रमण-लङ्घन यस्या सा सर्वधर्मातिक्रमणा तथा, एवम्भूतयाऽऽज्ञातनयेति, निगमयति-यो मयाऽतिचार-अपराध 'कृतो' निर्वर्तित 'तस्य' अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! शुष्मत्साक्षिक प्रतिक्रामामि-अपुन करणतया निवर्तयामीत्यर्थ, तथा दुष्टकर्मकारिण निन्दा-भ्यात्मान प्रशान्तेन भवोद्दिशेन चेतसा, तथा गर्हाम्यात्मान शुष्मत्साक्षिक व्युत्सृजाम्यात्मान दुष्टकर्मकारिण तदनुमति-त्यागेन, सामायिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्य, एव क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्य एवाङ्घ्रिवनतकाय एव

१ एवमुपधिसंस्कारकादिषु विभाषा, क्षान्तावनाऽऽसन्न भवति रातिक्कस्य, कालाशातना राओ हा विकाले वा याहरतस्सुणीकस्सिद्धति, भावा-
राताता भाषाय रय रयमिति यथा भवति, एव प्रयास्यदादि चतसृष्वपि द्वे यादिषु समवसरति

येषां तेऽस्य ह्यन्तास्तेषामल्पह्यन्तानां, बहु च तच्छुभ च बहुशुभ तेन बहुशुभेन, प्रभूतसुरेनेत्यर्थः, भगता दिवसे व्यति-
क्रान्तोऽ, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-त्येति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेय - 'यात्रा' तपोनियमादि-
लक्षणा क्षायिकमिश्रौपक्षमिकभावलक्षणा वा उत्सर्पति भगताम्^१, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-युष्माकमपि वर्तते^१, मम तावदु-
त्सर्पति भवतोऽच्युत्सपतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो-यापनीय चेन्द्रियनोदन्द्रियोपगमादिना प्रकारेण भवता^१, शरीरमिति
गमयते, अत्रान्तरे गुरुराह-एवमाम, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेय - 'क्षमयामि' मर्यामि क्षमाश्रमणोति पूर्ववत्
दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिक्त व्यतिक्रमम्-अपराध, दैवसिक्तग्रहण रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-अहमपि
क्षमयामि दैवसिक्त व्यतिक्रम प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेय प्रणम्यैव क्षामयित्वाऽऽलोक्यनार्हेण प्रतिक्रमणार्हेण च
प्रायश्चित्तेनात्मानं शोधयन् अत्रान्तरेऽकरणतयोध्यायावप्रहाजिर्गच्छन् यथा अर्थो व्यवस्थितस्तथा क्रियया प्रदर्शयन्तान-
हियकथेत्यादि दण्डकसूत्र भणति, अवश्यकर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्वृत्ता आवश्यकी तयाऽऽस्तेयनाद्वारेण हेतुभूतया यद-
साधयनुष्ठित तस्य प्रतिक्रमामि, निनिर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति-क्षमाश्रमणानां व्यापारिण
तस्यरूपाणां सम्बन्धिन्या 'दैवसिक्त्या' दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्यायस्य ज्ञातना आशातना तथा, क्रिविशिष्टया^१-त्रय-
रसदन्यतरया, आशातनाश्च यथा दद्यात्सु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्या, 'तांओ पुण तित्तीसपि आसायणाओ
गसु न्वजसु मूलासायणासु समोपरति दद्यासायणाए ४, दद्यासायणा रात्रिण्येण सम भुजतो सपुण्ण अप्पणा भुजइ

१ तां पुनरप्यधिकवादपि आशातना आसु चतसृषु मूलाशातनासु समवतरन्ति दद्यान्तातनायां ४, दद्यान्तातना रात्रिकेन सम भुजतो मनोज्ञमात्मना भुजइ

एव उच्यतेऽधरगादसु विभासा, खित्तासायणा आसन् गता भवद् राङ्गणियस्स, कालासायणा राओ वा चियाले वा
 याहरमाणस्स तुसिणीए चिद्धइ, भायासायणा आयरिय तुम तुमति वत्ता भनइ, एव तित्तीसपि चवसु द्वाइसु समोयरति'
 'यदिरिअनिमरयया' यत्किअिदाशित्य मिथ्यया, मनसा दुष्कृता मनोदुष्कृता तथा प्रद्वेपनिमित्तयेत्यर्थ, 'वानुदुष्कृतया'
 असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुष्कृतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अशादेराकृतिगणत्वात्
 अचप्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया,
 अय भायार्ध-श्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्विनयञ्जशादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एव दैयसिकी भणित्ता, अधुनेह-
 भयान्यभयगताऽतीतानगतकालसह्यार्धमाह-सर्वकालेन-अतीतादिना निर्धृत्ता सार्कालिकी तथा, सर्व एव मिथ्योपचा-
 रा-मातृस्थानगर्भा क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तथा, सर्वधर्मा-अष्टौ प्रवचनमातर तेषामतिक्रमण-लङ्घन यस्या
 सा सर्वधर्मातिक्रमणा तथा, एवम्भूतयाऽऽशातनयेति, निगमयति-यो मयाऽतिचार-अपराध 'कृतो' निर्वातित 'तस्य'
 अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! दुष्मरसाक्षिक प्रतिक्रामामि-अपुन करणतया निवर्तयामीत्यर्थ, तथा दुष्टकर्मकारिण निन्दा
 न्यरात्मान प्रशान्तेन भयोद्विग्नेन चेतसा, तथा गर्हान्यात्मान दुष्मत्साक्षिक व्युत्सज्यात्मान दुष्टकर्मकारिण तदनुमति
 त्यागन, सामायिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्य, एव क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्य एवाङ्घ्रिवनतकाय एव

१ एवमुपधिससारकादिषु विभाषा, क्षन्तागतनाऽऽसन्न मन्ता भवति राल्लिस्स, कालासातना राओ वा विकाले वा याहरतस्वृणीकस्तिष्ठति, भावा
 दातना भाषाय एव रमयित्ति वक्ता भवति, एव प्रयास्यददपि चतसृष्वपि न यादिषु समवसरति

भणति—‘इच्छामि स्वमासमणो’ इत्यादि सर्वं द्रष्टव्यमित्येव, नवरमय निशेप—‘स्वामेति स्वमासमणो’ इत्यादि सर्वं सूत्रमान-
 त्रियकया विरहितं तद् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्बोद्धार्थं सूत्ररूपशिकगाथा स्वस्थाने खल्वनादृत्य लेशतस्तदर्थकथनयेव
 पदार्थो निर्दिशत, सामप्रत सूत्ररूपशिकगाथा निर्दशयन्नाह—

इच्छा य अणुत्तवणा अव्यापार च जत्त जवणा य । अवरत्तत्तामणाधि य छट्टाणा हुति वदणए ॥ १२१८ ॥
 व्याख्या—इच्छा च अनुज्ञापना अव्यापार च यात्रा यापना च अपराधक्षामणाऽपि च पद स्थानानि भवन्ति चन्द-
 नके ॥ तत्रेच्छा पद्धिधा, यथोक्तम्—

णाम ठवणादधिप खित्ते काले तरेव भावे य । एसो खलु इच्छाण णिक्खित्तो छवित्तो होइ ॥ १२१९ ॥
 व्याख्या—नामस्यापने मतार्थे, द्रव्येच्छा सच्चित्तादिद्रव्याभिलाष, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणत, क्षेत्रेच्छा मग-
 धादिक्षेत्राभिलाष, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाष—रयणिमहिसारिया च चोरा परदारिया य इच्छति । तात्तापरा
 सुभिक्षल बहुधवणा केइ दुभिक्षल ॥ १ ॥ भावेच्छा प्रसक्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाष, अप्रशस्ता खयाद्यभिलाष इति,
 अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकार, क्षमादीना तु पदाना गाथायामनुपन्यस्ताना यथासम्भव निक्षेपादि वक्तव्य, धुण्णा
 त्वाङ्गन्यवित्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च पद्धिधा—
 नाम ठवणा दधिप खित्ते काले तरेव भावे य । एसो च अणुण्णाए णिक्खित्तो छवित्तो होइ ॥ १२२० ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थ, द्रव्यानुज्ञा लौकिकी लोकोत्तरा कुमावचनिकी च, लौकिकी सचितादिद्रव्यभेदाच्चि-
विधा, अभ्यभूयितयुवतिवैद्वर्याद्यनुज्ञेत्यर्थ, लोकोत्तराऽपि त्रिविधा—केवलशिव्यसोपकरणशिव्यपन्थाद्यनुज्ञा, एव कुमावच
निकी वक्तव्या, क्षेत्रानुज्ञा या यस्य यावत् क्षेत्रस्य यत्र वा क्षेत्रे व्याख्यायते क्रियते वा, एव कालानुज्ञाऽपि वक्तव्या,

भाषानुज्ञा आक्षारणानुज्ञा, भाषानुज्ञयाऽधिकार, अत्रान्तरे गाथायामनुपात्तस्याप्यक्षुण्णत्वादवग्रहस्य निक्षेप —

णाम् ठवणा दधिष्ठिस्ते काले तदेव भावे य । एसो ज्जगहस्सा णिम्हवेवो छव्विहो होइ ॥ १२२१ ॥

व्याख्या—सचितादिद्रव्यावग्रहण द्रव्यावग्रह, क्षेत्रावग्रहो यो यक्षेत्रमवगृह्णाति, तत्र च समन्ततः सक्रोश योजन,
कालावग्रहो यो य कालमवगृह्णाति, वर्षासु चतुरो मासान् ऋतुवद्धे मास, भावावग्रह प्रशस्तेतरभेद, प्रशस्तो ज्ञानाद्य-
वग्रह, इतरस्तु क्रोधाद्यवग्रह इति, अध्याऽन्ग्रह पञ्चधा—‘देविदरायगिहवइ सागरिसाधन्मिजगहो तह य । पचविहो
पण्णत्तो अयगहो वीवरगोहि ॥ १ ॥’ अत्र भावावग्रहेण साधर्मिकत्वग्रहेण चाधिकार—‘आयेप्पमाणमित्तो चव्हिसि
होइ जगहो गुरणो । अणणुण्णातस्स सया ण कप्पए तथ पइसरिउ ॥ १ ॥’ ततश्च तमनुज्ञाप्य प्रतिशति, आह च

निर्युत्तिकार —

पाहिरत्थित्तमि ठिओ अणुत्तचित्ता मिजगह फासे । जगहत्थेत्तं पविसे जाव सिरेण फुसइ पाए ॥ १२२२ ॥

१ दवेन्द्रानुग्रहवर्तित्तानागिकसाधर्मिकावग्रहस्यैव । पञ्चविध प्रशस्तोऽवग्रहो वीवरायै ॥ २ आत्मप्रमाणमाश्रयतुर्दिव्य भवत्ववग्रहो गुरो । अननु-
ग्रहात्तस्य सदा न कल्पते तत्र प्रवेष्टुम् ॥ २ ॥

भणति—‘इच्छामि समासमणो’ इत्यादि सप्त द्रष्टव्यमित्येव, नगरमथ विशेष—‘सामेभि समासमणो’ इत्यादि सर्व सूत्रमान-
द्विगम्या विरहित तत् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्मोहार्थ सूत्ररफिक्तगाथा स्वस्थाने खल्वनाहत्य लेयातत्त्वदर्पकथनयेन
पदार्था निर्दिष्टत, सामप्रत सूत्ररफिक्तगाथया निर्दर्शयन्नाह—

इच्छा य अनुस्रवणा अन्नागार च जस्त जवणा य । अवरारस्वामणाधि य छट्टाणा हुति वदणाय ॥ १२१८ ॥
दयारया—इच्छा च अनुज्ञापना अव्यानाथ च यात्रा यापना च अपराधक्षमणाऽपि च पद स्थानानि भवन्ति वन्द-
नके ॥ तत्रेच्छा पद्धिधा, यथोक्तम्—

णाम ठवणादविण खित्ते काले तहेव भावे य । पसो खलु इच्छाण णिकस्तेवो छविवरो होइ ॥ १२१९ ॥
दयारया—नामस्यापने गतार्थे, द्रव्येच्छा सचिप्तादिद्रव्याभिलाष, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणत, क्षेत्रेच्छा मग-
धातिक्षेत्राभिलाष, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाष—र्यणिमहिंसारिया न चोरा परदारिया य इच्छति । तालापर-
सुभिक्षस्य बहुधवणा केइ दुभिक्ष ॥ १ ॥ भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाषः, अप्रशस्ता क्रयाद्यभिलाष इति,
अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकार, क्षमादीना तु पदाना गाथायामनुपन्यस्ताना यथासम्भव निक्षेपादि वक्तव्य, क्षुण्ण-
त्वाद्भन्ववित्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च पद्धिधा—

नाम ठवणा दविण खित्ते काले तहेव भावे य । एसो इ अनुण्णाए णिकस्तेवो छविवरो होइ ॥ १२२० ॥

प्रमुक्तं, 'कृतिकर्मकारकस्य' यन्दनकर्तुं स्वर्गे जनयता, स्वर्गे - शरीरादिदृश्यभावो मोक्षोत्सुक्य वेति गार्थः ॥ १२२५ ॥
प्रमुक्तं, 'कृतिकर्मकारकस्य' यन्दनकर्तुं स्वर्गे जनयता, स्वर्गे - शरीरादिदृश्यभावो मोक्षोत्सुक्य वेति गार्थः ॥ १२२५ ॥

इत्थं सूत्रस्यार्थतिर्यक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तं पदार्थं पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आयत्ताइसु जुगय इह भणिओ काययायवावारो । हुणहेगया व किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥ १२२६ ॥
न्यारया—इहाऽऽवर्तादिषु, आदिशब्दादायत्रियक्यादिरिग्रहः, 'जुगपट्' एकदा 'भणित' उक्तं काययाग्न्यापारः,
तथा च सत्येकदा त्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरेकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयभावाद्, अतोऽयुक्तं स व्यापार
इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारं कार्यं इति, उच्यते—

निष्प्रविसस्य निसिद्ध किरियाहुगमेगया ण एगमि । जोगतिगस्स वि भगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥
व्याख्या—इह विलक्षणवरतुविषय क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमदति च, तत्रोत्प्रे-
क्षया यदोपयुक्तो न तदाऽदने यदा चादने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यवि-
रुद्धा, यथोक्तम्—'भगियस्य गुणतो वट्ठ इति विहेडवि जोगमीत्यादि, गतं प्रत्यवस्थानं,—

सीसो पदमपवेसे वदिजमावत्तिसआएँ पडिक्कमिड । चित्तियपवेसमि पुणो वट्ठ किं चालणा अहवा ॥ १२२८ ॥
जए दूओ रापाण णमिड कज्ज निवेइउ पच्छां । वीसज्जिओवि वदिप गच्छइ साट्ठवि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक भुव गुणयन् पर्वतं त्रिविधेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमप्रवेशे वदिदुग्मावस्थिक्या प्रतिश्रुत्य । द्वितीयप्रवेशे पुनर्वदति किं चालनाऽधवा ॥ १ ॥
यथापूतो रागा नला कायं निधेयः । यथाह । विषयेऽपि वदिता गच्छति पुरमेव साधयोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—गहि क्षेत्रे स्थित अनुज्ञाप्य मितानमह स्पृशेत् रजोहरणन, पुनश्चानमहत्वेन प्रणिगेत्, किमहं यानदि-
 त्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादानिति गार्थः ॥ १२२२ ॥ अव्यावाध द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत सद्भावापातव्याया
 धाकारणविकल्पस्य भावत सम्यग्दृष्टेश्चरिजमत अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भन स्वबुद्ध्या वच्यन्, याना द्रव्यतो
 भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादीना स्वकीयोत्सर्पण भावत साधूनामिति, यापना द्विनिधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औपधा
 दिना कायस्य, भावतरित्यन्निद्रयनोद्भिद्रयोपक्षमेन शरीरस्य, क्षामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत कलुषाद्यस्यैहिकापाय
 भीरो भावत सवगापनस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अव्यावाह द्रुविह द्रव्ये भावे य जत जवणा य । अवराहानामणाचि य सचित्परत्य चिभासिन्ना ॥ १२२३ ॥
 एव शेषपदमपि निक्षेपादि वच्यन्, इत्य सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य विधिरक निर्युक्तिरुताडपि स एव
 व्याख्यात, अधुना वन्द्यगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकार —

उद्वेण्डपुजाणामि तदस्ति तुजक्षपि वदई एव । अहमवि र्नामेमि तुमे वयणाह वदणरिहस्स ॥ १२२४ ॥
 व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति युष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्या, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दन-
 योग्यस्य, निप्रयविभागस्तु पदार्थनिरूपणाया निदर्शित एवेति गार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणवि पडिच्छियन्व गारवरहिण सुद्धहियण । किहकम्मकारगरसा सवेग सज्जणत्तेण ॥ १२२५ ॥
 व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एन प्रत्येष्टव्यम्, अपिवाहस्यैवकारार्थत्वाहत्वादिगौरवरहितेन, 'शुद्धहृदयेन' कपायचि-

प्रमुचेन, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुं सवेग जनयता, सवेग -शरीरादिपृथग्भावो मोक्षैस्तुल्य वेति गार्थार्थ ॥ १२२५ ॥
इत्थ सूत्रस्यार्थनिर्युक्त्या व्याख्यात सूत्रम्, उक्त पदार्थ पदविग्रहश्चेति, साम्प्रत चालना, तथा चाह—

आयत्ताइत्तु जुगथ इत् भणिओ कायवायवाचारो । हुण्हेगया च किरिया जओ निसिद्धा अउ अबुत्तो ॥ १२२६ ॥
व्याख्या—इहाऽऽनर्तादिषु, आदिसद्वादावश्यक्यादिरिग्रह, 'जुगपद्' एकदा 'भणित' उक्त कायवागव्यापार,
तथा च सत्येकदा विद्याद्वयप्रसङ्ग, द्वयोरैकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽप्युक्तं स व्यापार
इति, ततश्च सूत्र पठित्वा कायव्यापार कार्य इति, उच्यते—

भिन्नविसय निसिद्ध किरियादुगमेगया ण एगमि । जोगतिगरस्स वि भणिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥
व्याख्या—इह विलक्षणवरतुविषय क्रियाद्वय निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमदति च, तत्रोत्प्रे
क्षया यदोपयुक्तो न तदाऽदने यदा चादने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यवि-
रुद्धा, यथोक्तम्—'भणियसुय गुणतो वट्ठइ तिविहेऽवि जोगमी'त्यादि, गत प्रत्यवस्थान,—

सीसो पढमपवेसे यदित्तमावस्सिआए पडिक्कमिउ । यितियपवेसमि गुणो वदइ कि? चालणा अहवा ॥ १२२८ ॥
जर दूओ रायाण णमिउ कल्ल निवेइउ पच्छा । वीसज्जिओवि वादिय गच्छइ साह्ववि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक शुद्ध गुणयद् वर्तते प्रविशेऽपि योगे । २ क्षिप्य भयमपवेसे यदि द्रुमावद्वियया प्रतिक्रम्य । द्वितीयप्रवेशे पुनर्न दत्ते किं चालनाऽप्यया ॥ १ ॥
यथादृशे रामान नया कप नियेय । पश्चाद् । विष्टोऽपि यदित्वा गच्छति पृथमेव साधवोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—वहि क्षेत्रे स्थित अनुज्ञाप्य मितानग्रह स्पृशेत् रजोहरणन, पुनश्चाग्रहक्षेत्रेन प्रविशेत्, किमदूर यापदि-
 त्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादानिति गार्थार्थ ॥ १२२२ ॥ अव्यावाध द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत सद्भावाघातव्याना
 धाकारणविकलस्य भावत सम्यग्दृष्टेश्चरित्रवत, अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भन स्वतुल्या वचन्य, याना द्रव्यतो
 भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादीना स्वक्रियोत्सर्पण भावत साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औपधा
 दिना कापस्य, भावतस्त्रिविन्द्रियनोद्भिन्द्रयोपशमेन शरीरस्य, क्षामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत कष्टपाशयस्यैदिकापाय-
 भीरो भावत संवेगापन्नस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अव्यावाह द्रुविह दत्वे भावे य ज्ञान जवणा य । अवराहत्क्षामणावि य सचित्थरत्न्य विभासिज्ञा ॥ १२२३ ॥
 एव शेषपदेनपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, इत्थ सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य विधिरुक् निर्युक्तिरुक्ताऽपि स एव
 व्याख्यात, अधुना वन्द्यगतविधिमतिपादनायाह निर्युक्तिकार —

छदेषाऽणुजाणामि तद्वत्ति तुज्झपि वदई एव । अहमवि रगमेमि तुमे वयणाह वदणरिहस्स ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छद्सा अनुजानामि तथेति शुष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्वा, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दन-
 योग्यस्य, निषयविभागस्तु पदार्थनिरूपणाया निदिशित एवेति गार्थार्थ, ॥ १२२४ ॥

तेणवि पडिच्छियन्व गारवरटिण सुद्धहियण । किइकम्मकारगस्सा सवेग संजणतेण ॥ १२२५ ॥

व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एव प्रत्येष्टव्यम्, अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वाद्वाहवादिगौरवरहितेन, 'शुद्धहृदयेन' कषायवि-

प्रमुत्तेन, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुं सर्वेण जनयता, सर्वेण—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षोत्सुक्य वेति गायार्थः ॥ १२२५ ॥ इत्थं सूत्रस्यार्थनिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तं पदार्थं पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आयत्ताइसु जुगाव इह भणिओ कापयायवावारो । हुणहेगया च किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥ १२२६ ॥
व्याख्या—इहाऽऽनर्तादिषु, आदिशब्दादायवियक्यादिरिग्रहः, 'युगपद्' एकदा 'भणित' उक्तं कायवागव्यापारः, तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरैकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽयुक्तं स व्यापार इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापार कार्यं इति, उच्यते—

निष्पत्तिस्य निसिद्ध किरियादुगमेगया ण एगमि । जोगतिगस्स वि भगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥
व्याख्या—इह विलक्षणवरतुविषय क्रियाद्वय निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमदति च, तन्नोत्प्रेक्षया यदोपयुक्तो न तदाऽदत्ते यदा चादत्ते न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यविरज्जा, यथोक्तम्—'भगियसुय गुणतो वट्टइ तिविहेऽवि जोगमी'त्यादि, गतं प्रत्ययस्थानः,—
सीसो पदमपचेसे वदिजमावस्सिआएँ पड्डिमिज । यितियपचेसमि गुणो वदइ किं चालणा अहवा ॥ १२२८ ॥
जह दूओ रापाण णमिउ कज्ज निवेइउ पच्छां । वीसज्जिओवि चादिय गच्छइ साहुवि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक भूत गुणयन् पर्वते त्रिविधेऽपि योगे । २ क्षिप्य प्रथमप्रवेशे यदि दुग्मावशियक्या प्रतिनम्य । द्वितीयप्रवेशे पुनर्यं दत्ते किं चालनाऽप्यवा ॥ १ ॥
यथादूषो शागा नत्वा काय निषेधः । पश्चात् । तिसृष्टोऽपि पठित्वा गच्छति पन्मेव साधवोऽपि ॥ २ ॥

न्याय्या—इदं प्रत्यवस्थान, उक्तमानुषद्विक, साम्प्रत कृतिकर्मविधिसंवेचनाफलं समासाधुपदर्शयन्नाह—

एष किङ्कर्मप्रविहिर् जुज्जता चरणकरणमुच्यताम् । साह रचयति कर्म अणोभयवस्यविषयमपत ॥ १२३० ॥

व्याख्या—‘एषम्’ अनन्तरदर्शितं ‘कृतिकर्मविधि’ वन्दनाविधि युज्जानाश्चरणकरणोपयुक्ता साधन क्षययन्ति कर्म ‘अनेकभयसञ्चित’ प्रभूतभवोपात्तामित्यर्थ, कियद् ?—अनन्तमिति गार्थार्थ ॥ १२३० ॥ उक्तोऽनुगम, नयाः सामाधिक-
निर्युक्ताविव द्रष्टव्या ॥ इत्याचार्यश्रीहरिभद्रकृतौ शिष्यहितायामावश्यकटीकाया वन्दनाव्ययन समाप्तमिति । कृत्या
वन्दनविवृति प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । साधुजनवन्दनमल सत्त्वा मोक्षाय सेयन्तु ॥ १ ॥

व्याख्यात वन्दनाव्ययनम्, अधुना प्रतिक्रमणाध्ययनमारभ्यते—अस्य चायमभिसम्बन्ध, अनन्तराध्ययनेऽर्हदुपदिष्ट
सामाधिकगुणवत् एव वन्दनलक्षणं प्रतिपत्ति कार्येति प्रतिपादितम्, इह पुनस्तदकरणतादिनैव रसलितस्यैव निन्दा प्रतिपा-
द्यते, यद्वा वन्दनाव्ययने कृतिकर्मक्षयाया साधुभक्तेरत्यतः कर्मक्षय उक्त, यथोक्तम्—‘विषेणोवयार माणस्स भजणा पूयणा
गुरुजणस्स । तिथयराण य आणा सुअधम्मोऽऽराहणाऽकिरिया ॥ १ ॥’ प्रतिक्रमणाध्ययने तु मिथ्यात्वादिप्रतिक्रमणद्वारेण कर्म-
निदाननिषेधं प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च—“मिच्छेत्तपडिक्कमण तवेव अस्सज्जमेवि पडिक्कमण । कस्सायाण पडिक्कमण जोगाण य
अप्पसत्थाण ॥ १ ॥” अथवा सामाधिके चारित्रमुपवाणितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हता गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा, एवमिदं

त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनमैहिकानुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीय, तच्च वन्दनापूर्वमित्यतोऽनन्तरा
 ध्ययने तन्निरूपितम्, इह तु निवेद्य भूय शुभेऽप्येव स्थानेषु प्रतीप क्रमणमासेवनीयमित्येतत् प्रतिपाद्यते, इत्थमनेनानेक-
 रूपेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य प्रतिक्रमणाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्तपञ्च वक्तव्यानि, तत्र च नामनिष्पन्नं निक्षेपे
 प्रतिक्रमणाध्ययनमिति, तत्र प्रतिक्रमण निरूप्यते—‘प्रति’ इत्ययमुपसर्गं प्रतीपाद्यर्थं वर्तते, ‘ममु पादविक्षेपे’ अस्य ल्युङ्-
 न्तस्य प्रतीप प्रतिकूलं वा क्रमण प्रतिक्रमणमिति भवति, एतदुक्तं भवति—शुभयोगेभ्योऽशुभयोगान्तर क्रान्तस्य शुभेऽप्येव
 प्रतीप प्रतिकूलं वा क्रमण प्रतिक्रमणमिति, उक्तं च—“स्वस्थानाद् यत्परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतं । तत्रैव क्रमणं भूय,
 प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ क्षायोपशान्तिकाद्वायादादयिकस्य वशा गतं । तत्रापि च स एवार्थः, प्रतिकूलगमात्स्मृतं ॥ २ ॥”
 प्रति प्रति क्रमणं वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगेषु प्रति प्रति वर्तनमित्यर्थः, उक्तं च—“प्रति प्रति वर्तनं वा शुभेषु योगेषु मोक्ष-
 फलदेषु । नि शब्दस्य यत्तेर्यस्यैवा नैव प्रतिक्रमणम् ॥ १ ॥” इह च यथा करणात् कर्मकर्त्रो सिद्धिः, तद्व्यतिरेकेण करण
 दयानुपपत्तेः, एव प्रतिक्रमणादपि प्रतिक्रमकप्रतिक्रान्तव्यसिद्धिरित्यतस्त्रितयमभ्यभिधिसुराह निर्युक्तिकारः—

पट्टिकमण पट्टिकमओ पट्टिकमिपव्य च आणुपुन्वीय । तीयं पञ्चपक्षे अणगाए चैव कालमि ॥ १२३१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रमण’ निरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रमक कर्ता, प्रतिक्रान्तव्य च कर्म—अशुभयोगाल
 क्षणम्, ‘आनुपून्व्या’ परिपाठ्या, ‘अतीते’ अतिक्रान्ते ‘प्रत्युत्पन्ने’ वर्तमाने ‘अनागते चैव’ एव चैव काले, प्रतिक्रमणादि

योज्यमिति वाक्यशेष । आह—प्रतिक्रमणमतीतविषय, यत उक्तम्—‘अतीत पडिक्कमामि पडुप्पन समरेमि अणागय पच्च वर्यामि’^१ति तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति ^१, उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगानिवृत्तिमात्रार्थ सामान्य परिगृह्यते, तथा च सत्यतीतत्रिपय प्रतिक्रमण निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि समरणद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेव, अनागतत्रिपयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथाक्षरार्थ ॥ १२३१ ॥

सामप्रत प्रतिक्रामकस्वरूप प्रतिपादयशाह—

जीवो उ पडिक्कमओ असुहाण पावकम्मजोगाण । झाणपसत्था जोगा जे ते ण पडिक्कमे साह ॥ १२३२ ॥

व्याख्या—‘जीव’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थ, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामक, तुशब्दो विशेषणार्थ, न सर्व एव जीन प्रतिक्रामक, किं तर्हि ^१—सम्यग्दृष्टिरुपयुक्त, केपा प्रतिक्रामक ^१—‘अशुभाना पापकर्मयोगानाम्’ अशोभनाना पापकर्मव्यापाराणामित्यर्थ, आह—पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणानर्थक्य, न, स्वरूपान्तराद्यानपरत्वात्स्य, प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यान च प्रशस्तयोगौ च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य ‘न प्रतिक्रमेत’ न प्रतीप वर्तेत साधु, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यरथापनार्थं पृथग् ध्यानमदृष्ट्वा, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्मशुद्धभेद प्रशस्तमवगन्तव्यम्, आह—‘यथोद्देश निदश’ इति न्यायशुद्धयश्च किमिति प्रतिक्रमणमनभिधाय प्रतिक्रामक उक्त ^१, तथाऽऽद्यगाथागतमानुपूर्वाग्रहण च्यातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रामकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्त्तव्यीतयाच्च क्रियाया इत्य-

दोष, इत्थमेवोपन्यास कस्माच्च कृत इति चेत् प्रतिक्रमणाध्ययननामनिष्पन्ननिक्षेपप्रधानत्वात्तस्येत्यल वितरेणेति गाथार्थ

॥ १२३२ ॥ उत्तर प्रतिक्रमक, साम्प्रत प्रतिक्रमणस्यावसर, तच्छब्दार्थपर्यायैव्याचिरयासुरिदमाह—

पडिक्रमण पडियरणा परिररणा वारणा नियत्ती य । निदा गरिहा सोही पडिक्रमण अट्टहा होइ ॥ १२३३ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रमण’ तत्त्वतो निरूपितमेव, अधुना भेदतो निरूप्यते, तदुपनर्त्तामादिभेदत पोढा भवति, तथा चाऽऽह—
णाम ठवणा दयिए रिते काले तहेव भावे य । एसो पडिक्रमणस्सा णिकखेवो छविहो होइ ॥ १२३४ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थं, द्रव्यप्रतिक्रमणमनुपयुक्तसम्बन्धदर्शक्यादिनिमित्त वा उपयुक्तस्य वा निहवस्य
पुस्तकादिन्यस्त वा, क्षेत्रप्रतिक्रमण यस्मिन् क्षेत्रे व्याप्यते क्रियते वा यतो वा प्रतिक्रम्यते खिलदेरिति, कालप्रतिक्रमण
देधा-धुव अधुन च, तत्र धुन भरतैरावतेषु प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थेन्यपराधो भवतु मा वा धुवमुभयकाल प्रतिक्रम्यते,
यिमध्यमतीर्थकरतीर्थेषु त्वधुव-कारणजाते प्रतिक्रमणमिति, भावप्रतिक्रमण द्विधा-प्रशस्तमप्रशस्त च, प्रशस्त मिथ्यात्वाद्,
अप्रशस्त सम्यक्त्वादेरिति, अधवौपत एवोपयुक्तस्य सम्बन्धदृष्टेरिति, प्रशस्तेनात्राधिकार ॥ प्रतिचरणा व्याख्यायते—‘चर
गतिभक्षणयो’ इत्यस्य प्रतिपूर्वस्य ल्युङन्तस्य प्रतिचरणेति भवति, प्रति प्रति तेषु तेनार्थेषु चरण-गमन तेन तेनाऽऽसेव-
नाप्रकारेणेति प्रतिचरणा, सा च पडिधा, तथा चाह—

णाम ठवणा दयिए रिते काले तरेव भावे य । एसो पडियरणाए णिमखेवो छविहो होइ ॥ १२३५ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थं, द्रव्यप्रतिचरणा अनुपयुक्तस्य सम्बन्धदर्शकेषु तेनार्थेन्याचरणीयेषु चरण-गमन

योज्यमिति वाक्यशेष । आह—प्रतिक्रमणमतीतिप्रिय, यत उचम्—‘अतीत पडिक्कमामि पडुप्पन सनरेमि अणानय पच्च कयामि’^१ति तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति^१, उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थं सामान्य परिगृह्यत, तथा च सत्यतीतिप्रिय प्रतिक्रमण निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि सनरणद्वारेणाशु-
भयोगनिवृत्तिरेव, अनागतत्रिषयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथाक्षरार्थं ॥ १२३१ ॥
सामप्रत प्रतिक्रामकस्वरूप प्रतिपादयन्नाह—

जीवो उ पडिक्कमओ असुहाण पावकम्मजोगाण । ह्याणपसत्था जोगा जे ते ण पडिक्कमे साह् ॥ १२३२ ॥

व्याख्या—‘जीव’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थं, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामक, तुशब्दो विशेषणार्थं, न सर्व एव जीन प्रतिक्रामक, किं तर्हि^१—सम्यग्दृष्टिरुपयुक्त, केपा प्रतिक्रामक ?—‘अशुभाना पापकर्मयोगानाम्’ अशोभनाना पापकर्म व्यापाराणामित्यर्थं, आह—पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणानर्थक्य, न, स्वरूपान्तरयानपरत्वात्स्य, प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यान च प्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य ‘न प्रतिक्रमेत’ न प्रतीप वर्तेत साधु, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यख्यापनार्थं पृथग् ध्यानप्रवृत्ति, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्म-
शुद्धभेद प्रशस्तमननतव्यम्, आह—‘यथोद्देश निदेश’ इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमनभिधाय प्रतिक्रामक उच्यते,
तथाऽऽद्यगाथागतमानुपूर्वाप्रवृत्तिरित्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रामकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्तव्यधीनत्वाच्च क्रियाया इत्य-

भाषपरिहरणाप्रशस्ताअप्रशस्ताच,अप्रशस्ताज्ञानादिपरिहरणा,प्रशस्ताक्रोधादिपरिहरणा,अथवौषतएवोपयुक्तस्यसम्यग्दृष्टे,
तथेहाधिकार,प्रतिक्रमणपर्यायताचास्याप्रतिक्रमणमप्यशुभयोगपरिहारणेवेति,वारणेदानीं,'वृज्ज्वरणे'इत्यस्यपथन्तस्य

ल्युटिदारणाभवति,वारणवारणानिषेधइत्यर्थ,साचनामादिभेदतपोढाभवति,तथाचाह—

णामठवणादविषयखित्तोक्तातेतरेवभावेय।एसोउवारणाएणिक्खेवोछव्विहोहोइ॥१२३७॥

द्वारया—तननामस्थापनेगतार्थ,द्रव्यवारणातापसादीनाहल्लुक्टादिपरिभोगवारणा,अनुपयुक्तस्यसम्यग्दृष्टेर्वा
देक्षनायाउपयुक्तस्यवानिहवस्यापथ्यस्यवारोगिणइतीयचोदनारूपा,क्षेत्रवारणाहुयत्रक्षेत्रेव्यावर्ण्यतेक्रियतेवा
धनस्यपाडनार्थस्येति,कालवारणायस्मिन्व्यावर्ण्यतेक्रियतेवाकालस्यवाविकालादर्वर्ण्यसुवाविहारस्येति,भाववा-
रणेदानीं,साचद्विविधा—प्रशस्ताअप्रशस्ताच,प्रशस्ताप्रमादवारणा,अप्रशस्तासयमादिवारणा,अथवौषतएवोपयुक्तस्य
सम्यग्दृष्टेरिति,तथेहाधिकार,प्रतिक्रमणपर्यायताचास्यारुक्ता,निवृत्तिरभुत्ता,'वृत्तवर्तने'इत्यस्यनिपूर्वस्यकिनि
निवर्तननिवृत्ति,साचपोढा,यतआह—

नामठवणादविषयखित्तोक्तातेतरेवभावेय।एसोयनियत्तीएणिक्खेवोछव्विहोहोइ॥१२३८॥

द्वारया—नामस्थापनेगतार्थ,द्रव्यनिवृत्तिस्थापसादीनाहल्लुक्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलोभावार्थस्वबुद्ध्यावक्तव्य,
यानत्प्रशस्तभाषनिवृत्त्येहाधिकार।निन्देदानीं,तत्र'ण्णिदिहुत्सायाम्'अस्य'गुरोश्चहल'(पा०३-३-१०३)
द्वयकारटाप्,निन्दननिन्दा,आत्माअध्यक्षमात्मबुत्सेत्यर्थ,साचनामादिभेदतपोढाभवति,तथाचाह—

तेन तेन प्रकारेण लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निह्नस्य सचिन्तादिद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रप्रतिचरणा यत्र प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते ना क्षेत्रस्य वा प्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकाद्या शालिक्षत्रादीनि प्रतिचरन्ति, कालप्रतिचरणा यस्मिन् काले प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा कालस्य ना प्रतिचरणा, यथा साधन प्रादोपिक वा प्राभातिक वा काल प्रतिचरन्ति, भागप्रतिचरणा द्वेधा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, अप्रशस्ता मिथ्यात्याहानाविरतिप्रतिचरणा, प्रशस्ता सम्यग्दर्शन-ज्ञानचारित्रप्रतिचरणा, अथर्वापत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टे, तथेहाधिकार, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या यत शुभयोगेषु प्रतीप क्रमण-प्रवर्तन प्रतिक्रमणमुक्त, प्रतिचरणाऽप्येवम्भूतव वस्तुत इति गाथार्थ ॥ १२३५ ॥ इदानीं परिहरणा, 'इन्द्रहरण' अस्य परिपूर्णस्यैव लघुदन्तस्यैव परिहरणा, सर्वप्रकारैर्वर्जनेत्यर्थ, सा च अष्टनिधा, तथा चाह—

णाम ठवणा दक्षिण परिरय परिरार वज्रणाए य । अणुगह भावे य तदा अद्विविरा रोह परिररणा ॥ १२३६ ॥
 व्याख्या—नामस्थापने गतार्थ, द्रव्यपरिहरणा हेय विषयमधिकृत्य अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उप-युक्तस्य वा निह्नवस्य कण्टकादिपरिहरणा वेति, परिरयपरिहरणा गिरिसरित्परिरयपरिहरणा, परिहारपरिहरणा लौकिक-लोकोत्तरभेदभिन्ना, लौकिकी मात्रादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पार्थस्यादिपरिहरणा, वर्जनापरिहरणाऽपि लौकिकलोकोत्तर-भेदेव, लौकिका इत्यत्रा यावत्कधिका च, इत्यत्रा प्रसूतसूतकादिपरिहरणा, यावत्कधिका डोभ्यादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पुनरित्वरा श्रव्यातरपिण्डादिपरिहरणा, यावत्कधिका तु राजपिण्डादिपरिहरणा, अनुग्रहपरिहरणा अंशलोहभगपरिहरणा,

भावपरिहरणाप्रशस्ता अप्रशस्ता च, अप्रशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथवौषत एनोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टे, तदेवाधिकार, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या प्रतिक्रमणमप्यनुभयोगपरिहारणेवेति, वारणेदानीं, 'वृञ् वरणे' इत्यस्य पथन्तस्य लुटि वारणा भवति, वारण वारणा निषेध इत्यर्थ, सा च नामादिभेदत पोढा भवति, तथा चाह—

णाम ठवणा दक्षिण खित्ते काले तदेव भावे य । एसो ङ वारणाए णिक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थ, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलकृष्टादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वा देशनाया उपयुक्तस्य वा निहवस्यपथ्यस्य वा रोगिण इतीय चोदनाख्या, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वाडनार्थस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यावर्ण्यते क्रियते वा कालस्य वा विकालादवर्ण्यसु वा विहारस्येति, भाववारणेदानीं, सा च द्विनिधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अप्रशस्ता सम्यग्मादिवारणा, अथवौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, तदेवाधिकार, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या स्फुटा, निवृत्तिरधुना, 'वृत्त वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य किंनि निनर्तन निवृत्ति, सा च पोढा, यत आह—

नाम ठवणा दक्षिण खित्ते काले तदेव भावे य । एसो य नियत्तीए णिक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिस्तापसादीनां हलकृष्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थ स्वबुद्ध्या वक्तव्य, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येवाधिकार । निन्देदानीं, तत्र 'णिदि कुत्सायाम्' अस्य 'गुरोश्च हल' (पा० ३-३-१०३) द्रष्टव्यकारः दाप्, निन्दन निन्दा, आत्माऽप्यक्षमात्मबुत्तेत्यर्थ, सा ङ नामादिभेदत पोढा भवति, तथा चाह—

णाम ठवणा दधिपु खित्ते काले तदेव भावे य । एसो खलु निदाण णिक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२३० ॥
 व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा निन्दनस्या-
 शोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते ण सप्तकस्य वेति, कालनिन्दा यस्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते
 वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भागनिन्दा प्रज्ञासोत्तरभेदा, अप्रज्ञाता स्वमाद्याचरणविषया, प्रज्ञाता पुनरस्यमाद्याचरणानि
 पयेति, 'हां ! हुहु कय हा ! हुहु कारिय हुहु अणुमय हत्ति । अतो २ इन्द्रइ द्युसिरुप दुमो यणदयेण ॥ १ ॥' अपर्वा
 पत एवोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकार, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटेति गार्थार्थ ॥ १२३१ ॥ गर्हदानीं, तत्र 'गर्ह
 दुरसाया' मस्य 'गुरोश्च हल' इत्यकार टाप्, गर्हेण गर्हा—परसाक्षिकी कुरसैवेति भावार्थ, सा च नामादिभेदत पोढवेति,
 तथा चाह—

नाम ठवणा दधिपु खित्ते काले तदेव भावे य । एसो खलु गरिरापु निक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२४० ॥
 व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा
 निन्दनस्येत्यादिभावार्थो वक्तव्य, यान्प्रशस्तयेहाधिकार । इदानीं शुद्धि 'शुध पांचे' अस्य खिया किन्, शोधन शुद्धि,
 विमलीकरणमित्यर्थ, सा च नामादिभेदत पोढेव, तथा चाह—

नाम ठवणा दधिपु खित्ते काले तदेव भावे य । एसो खलु सुदीपु निक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२४१ ॥

१ हा हुहु कय हा हुहु कारिय हुहुअणुमय हत्ति । अतस्तत्तद्वदेति शुभिर इव दुमो यणदयेन ॥ १ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थ, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्बन्धदृष्टेरुपयुक्तस्य वा विद्वत्स्य वस्त्रमुद्यणोर्देर्वा जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्वन्न व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽस्थ्यादिना स्थोद्धरणमिति, कालशुद्धिर्वन्न व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्क्यादिभिर्ना कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्द्विधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अथर्वौघत एतेष्वयस्य सम्बन्धदृष्टे प्रशस्ता, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या रज्जुता, एव प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति गतार्थः ॥ १२४१ ॥ सांभ्रत विनयेनानुग्रहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अर्द्राणे पासोऽपि दुद्धकाय विसर्भोपणतलाएँ । दो कर्माँओ पइमारियां य वत्थेँ य अगए य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्वानं प्रासादं दुग्धकायं विप्रभोजनं तडागं द्वे कन्ये पतिमारिका च वस्त्रं चागदश्च, तर्स्थं पडिक्कमणे अज्झाणदिठ्ठतो—जहा एगो राया पायरवाहिं पासाय काउकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खणाणि उत्ता भणिया य—जइ कोइ इत्थं पविसिज्ज सो भारेयघो, जइ पुण ताणि चैव पयाणि अक्कमतो पडिओसरइ सो मोयघो, तओ तेसिं रयरगाण पडिखत्तचिंत्ताण कालहया दो गामिछया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूर गया रक्खगोहि दिट्ठा, उक्करिसियखगोहि य

१ तत्र प्रतिक्रमणेऽप्यन्यद्वयान्तः, यथा पृको राज्ञा भगतादहि प्रासादं कर्तुं कामं शोचने दिने सूत्राणि पातितवान्, रक्षका नियुक्ता भणितान्—यदि कश्चिद् भग्नं प्रविशेत् स मारयितव्यः, यदि पुनस्तानेव पादान् आक्राम्यन् प्रत्यनसर्पति स मोक्षः यः, ततस्तेषां रक्षकाणां व्याधिसर्विचयानां कालहर्तो द्वौ भामे यदौ पुरया प्रविष्टौ, सौ नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आहृष्टखदैश्च

णाम ठवणा दविण्ण खिस्से काले तरेव भावे य । एसो खलु निंदाए णिम्मेवो छविवरो होइ ॥ १२३९ ॥
 व्याख्या—तत्र नामस्यापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपयुक्तस्य वा निष्पन्नस्या-
 दोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा सप्तकस्य वेति, कालनिन्दा यस्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते
 वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रज्ञास्तेतरभेदा, अप्रज्ञाता समयमाद्याचरणविषया, प्रज्ञाता पुनरसममाद्याचरणानि
 पथेति, 'हं' । इहु कय हा ! इहु कारिय इहु अणुमय हसि । अतो २ दृग्ज्ञाद शुशिरुय हुमो यणदयेण ॥ १ ॥ 'अथर्वा
 यत एवोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकार, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटेति गार्थार्थ ॥ १२३९ ॥ गर्हदानी, तत्र 'गर्ह
 कुरसाया' मस्य 'गुरोश्च हल' इत्यकार टाप्, गर्हेण गर्हा—परसाक्षिकी कुरसंवेति भावार्थ, सा च नामादिभेदत पोदयेति,
 तथा चाह—

नाम ठवणा दविण्ण खिस्से काले तरेव भावे य । एसो खलु गरिटाए निक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२४० ॥
 व्याख्या—नामस्यापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनानिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपयुक्तस्य वा
 निहवस्यत्यादिभावार्थो वक्तव्य, यावत्प्रज्ञातयेहाधिकार । इदानीं शुद्धि 'शुध शौचे' अस्य खिया चिन्, बोधन शुद्धि,
 विमलीकरणमित्यर्थ, सा च नामादिभेदत पोदये, तथा चाह—
 नाम ठवणा दविण्ण खिस्से काले तरेव भावे य । एसो खलु सुद्धीए निक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२४१ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्धालोचनादिना अनुपयुक्तस्य समयगृहेरुपयुक्तस्य वा निह्ननस्य पक्षसुवर्णादेर्वा जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्वत्र व्यागर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽऽस्थ्यादिशस्योद्धरणमिति, कालशुद्धिर्वत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्क्यादिभिर्वा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्द्विधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अथवापत एवोपयुक्तस्य समयगृहे प्रशस्ता, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या स्फुटा, एव प्रतिक्रमणमदृशा भवतीति गतार्थः ॥ १२४१ ॥ सांप्रतं विनियानुमहाय प्रतिक्रमणादिप्रदाना यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अद्वीणो पासोऽपि दुद्धर्काय विसृज्योपपत्तलायं । दो कर्शोऽथो पद्ममारियां य वत्थे य अगणं य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्वानं प्रासादं दुग्धकायं विप्रभोजनं तडागं द्वे कन्ये पतिमारिका च वत्सं चागदश्च, तर्थापहिष्कर्मणे अद्वीणादिद्वौ—जहा एगो राया णयरवाहि पासाय काउकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खणाणि उत्ता भणिया य—जइ कोइ इत्थं पविसिज्ज सो भारेयधो, जइ पुण ताणि चैव पयाणि अकमसो पडिओसरइ सो मोयधो, तथो तेसिं रक्खणाणा धमिलत्तच्चित्ताण कालहया दो गामिहया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खगोहि दिट्ठा, उक्करिसियखगोहि य

१ सद्यः प्रतिप्रमणेऽप्यन्यथास्तः, यथा एको राजा नगरादहि प्रासादं कर्तुं कामं शोभने द्विने सूनाणि पातितवान्, रक्षका निर्युक्ता भणिताश्च—यदि कश्चिद् भागं प्रविशेत् स मारयितव्यः, यदि पुनस्तानेव पादौ भ्रष्टाभ्यामभ्यर्त्तयन् प्रत्यनसयति स भोक्तव्यः, ततस्तेषां रक्षकाणां व्याधिसंविच्यतां कालहत्तौ द्वौ भ्रातृभौ पृथक् पृथक् प्रविष्टौ, तौ नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आशुष्टव्यौ द्वौ

सलता-हा दासा ! कहि एख पचिद्धा ^१, तखेगो काकधट्टो भणइ-को एख दोसोसि इओ तओ पह्यानिओ, सो तेहि तखेव मारिओ, चित्तिओ भीओ तेसु चेन पएसु ठिओ भणइ-सामि ! अयाणतो अह पमिद्धो, मा म मोरेह, ज भणह न करमिसि, तेहि भणइ-जइ अणओ अणकमतो तेहि चेव पएहि पडिओसरसि तओ मुच्चसि, सो भीओ परेण जत्तेण तेहि चेन पएहि पडिनियत्तो, सो मुक्को, इहलोइयाण भोगाण आभागीजाओ, इयरो चुक्को, एल दयपडिक्कमण, भागे दिद्धतरस जवणओ-राय-धाणीएहि तिखयेरेहि पासाय-धाणीओ सजमो रक्खियपोत्ति आणत्त, सो द गामिइगरथाणीएण एगेण साहुणा अइक्कमिओ, सो रागहोसरक्खगड्ढाहओ सुच्चिर काल ससरं जाइययमरिययाणि पाचिहिति, जो पुण किरवि पसाएण अरमज्जन नओ तओ पडिनियत्तो अणुणकरणाए पडिक्कमए सो णिवाणभागी भयइ, पडिक्कमणे अच्चाण विद्धतो गतो १ । इयाणि पडिचरणाए पासाएण दिद्धतो भणइ-एगम्मि णयरे धणसमिद्धो वाणियओ, तस्स अटुणुडिओ

१ सलता-हा दासा ! काद प्रसिद्धा ^१, सतक काकधट्टो भणति-कोउय दोय इति इतत्तल प्रयाचित, स वैल्लयेव मारित, द्विवाचो भीतस्त्वयोरित्य परो स्थितो भणति-सामिन् ! भक्तान्तोऽह प्रसिद्ध मा नो भीमर, यन्मय करमोमीति, वैमंष्यते-एष यद्वोऽनाकारयत् हेरेव पडि प्रत्यक्षस्यसि सतो सुखसे न भीत परेण पयन तरेव पडि प्रतिनिश्चय स सुख, पैइलीकिक्काना भोगाणामाभागीजाव, इतरो अह एत्तत् प्रथमप्रतिभमण भाये एटान्तस्त्वोरनय-राग स्थानीयेलीपकै मासाइस्थानीय समयो रक्षयित य इत्याप्त न स प्राप्तेयक्स्थानीयेनेकेन सायुनाऽतिक्रान्त स रागादेपरक्षकाभयाहत सुच्चिर काल ससरे जन्ममरणानि मास्सति, य पुन कयमपि प्रमदेयस्वयम गतत्तल प्रतिनिश्चोऽपुन करणत्वा प्रतिग्रमयति स निर्वाणभागी भवति प्रतिममयेऽप्य यदष्टान्त गत । इदानीं प्रतिचरणाया मासादेन दष्टा वो भवयते-एकस्मिन् यगरे यनसयद्धो यणिण, सत्सायुनोत्थित

पासाओ रयणभरिओ, सो त भज्जाए उवणिक्खविउ दिसाजत्ताए गओ, सा अप्पए लभिया, मडणपसाहणादिवावडा न तरस पासायरस अवटोयण करेइ, तओ तरस एग खड पडिय, सा चितेइ-कि एत्तिहय करेहिइत्ति, अणया पिप्प- लयोतगो जाओ, किं एत्तिओ करेहित्ति णायणीओ तीए, तेण वहुतेण सो पासाओ भगो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ विण्ड पासाय, तेण सा णिच्छडा, अणो पासाओ कारिओ, अण्णा भज्जा आणीया, भणिया य-ज्जति एस पासाओ विणरसइ तो ते अह णरिय, एव भणिकण दिसाजत्ताए गओ, साडवि से महिला त पासाय सबादरेण तिसइ अवलोएति, ज किंचि तरय कट्टकम्मे लेप्पकम्मे चित्तकम्मे पासाए वा उज्जुडियाइ पासइ त सठगावेति किंचि दाऊण, तओ सो पासाओ तारिसो धेन अच्छइ, वाणियगेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सवरसधरस सामिणी कया, विडलभोगसमण्णागया जाया, इयर- असणयसणरहिया अच्छतहुक्खभाणिणी जाया, एसा दधपडिचरणा, भावे दिट्ठतरस उवणओ-वाणियगरथाणीएणाडयरिएण

१. प्रासादो रत्नदृत स त भायायामुषनिक्षिप्य दिग्गन्ताये गत, सा शरीरे क्षमा, मण्डनप्रसाधनादि-यादृशा न तस्य प्रासादस्यावलोकन करोति, तत- स्तलद्वो भाग पतित, सा चित्तपति-किमेतावद् करिष्यति?, अथदा पिप्पलपोतको जात, पतित, किमेतावान् करिष्यतीति नापनीत तया, तेन वर्षमानेन स- प्रासादो भग्न, पणिक्र भागत, प्रेक्षते विनष्ट प्रासाद, तेन सा निष्काशिता, अथ प्रासाद कारित, अथा भार्याडन्तीता, भणिता य-यधेय प्रासादो विन- द्रपति सदा सेइ नष्टि पूष भणिरया दिग्गन्ताये गत, साडवि तस्य महिला त प्रासाद सबादरेण तिस दमवलोकयति, यत्किञ्चित्तन काष्ठकर्मणि लेप्पक- गणि धिग्रकर्मणि प्रासादे सा रत्नयादि पश्यति तत् सस्यापयति किञ्चिद्वा, तत स प्रासाद तादृश पूष तिष्ठति, वणिक्काडगतेन इष्ट, तुट्ठेन सर्वस्य गृहस्य स्थामि- नी एता, विपुलभोगसम वागता जाता, इतराऽऽनयसमरहिताऽत्यन्तदु- खभाषिणी जाता, पुषा द्रव्यपरिचरणा, भावे दृष्टा-तस्योपनय -वणिक्स्थानीयेनाचार्येण

पासाओ रयणभरिओ, सो त भजाए उवणिक्खिउ दिसाजत्ताए गओ, सा अप्पए लणिगया, मडणपसाहणादिवावडा
न तस्स पासायस्स अवटोयण करेइ, तओ तस्स एग खड पडिय, सा चित्तेइ-कि एत्तिछय करेहिइत्ति, अण्णया पिप्प-
उपोतगो जाओ, किं एत्तिओ करेहित्ति णायणीओ तीए, तेण वहुतेण सो पासाओ भगो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ
विण्ह पासाय, तेण सा णिच्छइ, अण्णो पासाओ कारिओ, अण्णा भजा आणीया, भणिया य-ज्जति एस पासाओ
णिणस्सइ तो ते अह णरिय, एव भणिऊण दिसाजत्ताए गओ, साडवि से महिला त पासाय सच्चादरेण तिसम्भ अवलोएत्ति,
ज किंचि तरय कट्टकम्मे लेप्पकम्मे चित्तकम्मे पासाए या उजुडियाइ पासइ त सठवावेत्ति किंचि दाऊण, तओ सो पासाओ
तारिसो चेव अच्छइ, दाणियणेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सबस्सयरस्स सामिणी कया, विउलभोगसमण्णगया जाया, इयरा
असणयसणरहिया अच्चतटुक्खभागिणी जाया, एसा दवपडिचरणा, भावे दिट्ठतरस्स उवणओ-वाणिगस्थानीएणाऽऽयरिएण

१ प्रासादो रत्नभूत स स भायायामुपनिक्षिप्य दिग्गन्धायै गत , सा गतेरे लम्भा, मण्डनप्रसाधनादिं यायुता न सस्य प्रासादस्यावलोकनं करोति, तत
स्तस्मिन् भागं परितः , सा पित्तयति-किमेतावय करिष्यति !, अन्यथा पित्तयत्येतको जात , एतत्त , किमेतावान् करिष्यतीति नापनीत तया, तेन वर्षमानेन स
प्रासादो भद्रं यणिक्क भागत , प्रेक्षते विनष्ट प्रासादः, तेन सा निष्काशिता अन्य प्रासादं कारित , अन्या भायाऽऽनीत, भणिता च-ययेव प्रासादो विन
ष्टयति तदा तेऽह नास्ति एव भणित्वा दिग्गन्धायै गत , साऽपि तस्य महिला त प्रासादं सच्चादरेण तिस-य्यमवलोकयति, यत्किञ्चित् न काष्ठकर्मणि लेप्पक
मणि दिग्गन्धमणि प्रासादे वा रान्यादि पश्यति तत् सस्यापयति किञ्चिदप्या, तत स प्रासादं साया एव विव्रति, वणिजाऽऽगतेन दष्ट , तुट्ठेन सवस्य गृहस्य स्वामि
नी दृता, विबुलभोगसम-वागता जाता, इतराऽऽनयस्यनरहिताऽऽनन्दं सभाषिणी जाता, पूया द्र-यपरिचरणा, भावे दष्टान्तस्सोपनय -वणिक्कस्थानीयेनार्चार्पण

भाउत्तमास, विद्मो समेण पथेण सणिय २ आगओ अक्खुयाए इद्धकावोदीए, पयस्स तुद्धो, इयरो भणिओ-न मए भणिय को चिरण लहु वा एहिंति, मए भणिय-हुद्ध आणोद्धत्ति, जेण आणीय तस्स दिष्णा, इयरो धादिओ, एसा दयपरिद्वणा, भावे दिद्धतस्स वजणओ-हुत्तपुत्तयाणीएहि तित्थगरोहिं आणत्त तुद्धत्थाणीय चारित्त अधिराहत्तहिं कण्णगत्थाणीया सिद्धी पावियदत्ति, गोवल्त्थाणीओ मणूस्सभवो, तओ चरित्तस्स मगो लल्लुओ जिणकप्पियाण, ते भग- यतो सपयणाधिसपयणा दयत्तित्तकालभावावइवित्तमवि तस्सगणेण वच्चति, वक्को धेरकप्पियाण सवस्सगाववओऽसमो मगो, जो अज्जोगो जिणकप्पस्स त मग पडिबज्जइ सो हुद्धपड्डाणिय चारित्त विराहिज्जण कण्णगत्थाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयत्तो दवत्तित्तकालभावावइसु जयणाए जयइ सो सज्जम अधिराधित्ता अचिरेण सिद्धि पावेइ ३ । इयाणि वारणाए विसभोयणत्ताएण दिद्धतो-जहा एगो राया परच्चक्कागम अट्टरागय च जाणोत्ता गामेसु

१ मणुक्ककास, द्वितीय सप्तम तथा शब्द २ आगतोऽभवत्तथा हुग्वकापोत्ता, पूर्वका तुष्ट, इतरो भवित्त्व मया भणित कश्चित्पेण रुधु वाऽऽपदीति, मया भविष्य-हुग्वनात्पठमिति, वेदादीति तत्कं दद्या, इतरो धादित्, पूया द-यपरिद्वणा, भावे दद्यान्तत्तोपनय-हुत्तुप्रस्थानीये सीयकैरासत्त हुग्वस्थानीय धादिप्रमविराधचिन्म कन्वकास्थानीया सिद्धि प्राप्तयेति, गोवल्त्तयाणीयो मणुक्कभव, तवधारित्तस नाम ऋजुको चित्तकल्पिकानां, ते भगवन्त सहननयति सरथा दयसेप्रकालभावापदिपनमवि तत्सर्वं मयन्ति, वक्क-स्थविरकल्पिकानां सोत्तायवाद् भवन्तो नार्थो, योऽयोगो चित्तकल्पस त मार्ग प्रतिपद्यते ॥ हुग्वपटस्थानीय धादिप्र विराध कन्वकास्थानीयाया सिद्धेरनाभागी भवति, य पुनर्गीतार्थो द-यसेप्रकालभावापसु पठनया पठते स सप्तम भविराध्याधिरेण सिद्धिं प्राप्नोति ३ । इदानीं पारजायां विपभोजनवत्ताकेन दद्यान्त-यथैको राजा परचक्रायममनदूरागात् च द्यात्वा प्राप्नोतु

भाडलगसास, निद्रओ समेण पयेण सणिय २ आगओ अक्खुयाए दुक्ककायोहीए, पयस्स तुट्ठो, इयरो भणिओ—न मए भणिय को चिरेण लुरु या एहिंति, मए भणिय—दुद्ध आणेहिंति, जेण आणीय तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दणपरिहणा, भाये दिट्ठस्स उयणओ—कुलपुत्तयाणीएहि तिथगरेहि आणत्त दुद्धयाणीय चारित्त अविराहत्तेहि कण्णगरथाणीया सिद्धी पावियपास्सि, मोडलथाणीओ मणूसभवो, तओ चरित्तस्स मगो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भगवतो सपयणधिइसपण्णा दयलित्तकालभावावइविसमपि तस्सगोण वच्चाति, वको थेरकप्पियाण सबस्सगायवओउसमो मगो, जो अज्जोगो जिणकप्पस्स त मग पडिवज्जइ सो दुद्धयड्डाणिय चारित्त विराहिज्ज कण्णगरथाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भपइ, जो पुण गीयथो दयलित्तकालभावावइसु जयणाए जयइ सो सज्जम अविराधित्ता अचिरेण सिद्धि पायेइ ३ । इयाणि वारणाए विसभोयणतलाएण दिट्ठो—जहा एगो राया परच्चक्रागम अट्टरागय च जाणेत्ता गामेसु

१ माटुकसकाग द्वितीय समेण पया वाने २ आगतोउक्षतया दुग्धकपोला, पूतका दुह, इतरो भणित्त—न मया भणित्त कश्चिरेण खहु वाउडयातीति मया भणित्त—दुग्धमालयतमिति, पैलानीव तसो दसा, इतरो धादित, पूया दयपरिहरणा, भाये इट्ठात्तस्योपनय—कुलपुत्रस्थानीये सीर्यकैराजस दुग्धस्थानीय चारिपमविराधयन्नि क यकास्थानीया सिद्धि प्राप्तयेति, मोकुलस्थानीयो मनुष्यभव, तत्तत्तारित्तस मगो ननुको जित्तकल्पिकानां, ते भगवन्त सहमनइति सपया द्रव्यक्षेत्रकाळभावापद्विपममपि उत्तमंण वज्जित, वक्क स्थविरकल्पिकानां सोत्तयाएवाद् असमो मार्ग, योउयोगो जित्तकल्पस्स ॥ मार्गं प्रतिपद्यते स दुग्धयटस्थानीय चारिप विराज्य कन्यकास्थानीयाया सिद्धेरत्ताभागी भवति, य पुनर्गोतायो द्रव्यक्षेत्रकालभावापसु यतनया यतते स सयम अविराधयाधिरेण सिद्धं प्राप्नोति ३ । इदानीं वारणायां विपमोजनतटकेन इट्ठान्त—यथैको राजा परच्चक्रागममदूरागत च ज्ञात्वा प्रसंगे

धासायथाणीओ सज्जमो पडिच्चरियघोत्ति आणत्तो, एणेण साहुणा सातामुक्खमहुल्लेण ण पडिच्चरिओ, सो याणिणिणींन ससारं दुक्खभायण जाओ, जेण पडिच्चरिओ अक्खओ सज्जमपाप्माओ धरिओ सो पेयाणसुहभागी जाओ २। इयाणि परिहरणाए दुद्धकाएण दिट्ठतो भण्णइ-दुद्धकाओ नाम दुद्धघडगस्सकावोडो, एगो कुञ्जपुत्तो, तस्स दुवे भणिणीओ अण्णामेसु वसत्ति, तस्स धूया जाया, भणिणीण पुत्ता तेसु वयपत्तेसु ताओ दोवि भणिणीओ तस्स समग चेन परियाओ आगमाओ, सो भण्णइ-दुण्ह अर्धेण कयर पिय करेमि !, वच्चेह पुत्ते पेसह, जो स्वेयणो तस्स दाहामित्ति, गयाओ, पेत्तिया, तेण तेसिं दोण्हनि पडणा समधिपया, वच्चेह गोडलाओ दुद्ध आप्णेह, ते कावोडोओ गहाय गआ, ते दुद्धघडए भरिक्कण कागोडोओ गहाय पडिन्नियत्ता, तत्थ दोणिण पया-एगो परिहारेण सो य समो, वित्तिओ उज्जुएण, सो पुण विसमत्ताणुकटगरहुल्लो, तेसिं एगो उज्जुएण पडिओ, तस्स अक्खुडियस्स एगो पडो भिण्णो, तेण पडतेण चिहओवि भिण्णो, सो चित्तिकओ गओ

१। मासाइस्थानीय समय प्रतिधरित-य इत्यादिषु एकैकं साधुना सातासौक्यमहुल्लेन न प्रतिधरित, स यणिगद्वायेव ससारं दुक्खमावन्न जात देव प्रतिधरितोऽक्षरं समयमासावो एव स निवाणसुखभागी जात २। इयाणी परिहरणायां दुग्धकायेन दृष्टान्तो भवत्यते-जुगधकायो नाम दुग्धघटकस्य कायोत्ता, एकं कुलपुत्र, तस्य द्वे भगिनी-यो अयमामयोर्वसत, तस्य दुद्विता जाता, भगि यो पुत्रो तयो यय मासयो ते द्वे भवि मगिन्त्यौ तेन सममेव धरिके आगते स भगति-द्वयोरर्थिनो कतर प्रिय करोमि !, वच्चेह पुनो प्रपयत, य केद्वल्लसौ दास्यामीति, गते, भेधितौ, तेन सारथा द्वाभ्यमपि घटौ समर्थितौ, ब्रह्मव गोकुला दुग्धमानयत तौ कापोर्त्ता गृहीत्वा गतौ, तौ दुग्धघटौ भूत्वा कापोर्त्ता गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तौ, सद्य द्वौ पृथगर्थो-एकः परिहारेण (भ्रमणेन), स य सम, द्वितीयं क्रज्जेकेन, स पुनर्निपमस्याणुकटकवदुद्धं तयोऽकं क्रज्जनां मस्सितं तस्यास्माच्छिक्क (स स्थलितस्य) पृक्को घटो भिन्न, तेन पतता द्वितीयोऽपि भिन्न, स चित्तिको गतो

भाउलगसगास, विइओ समेण पथेण सणिय २ आगओ अकजुयाए हुइकावोडीए, एयस्स तुडो, इयरो भणिओ-न मए भणिय को चिरण लुटु या एहिंति, मए भणिय-हुइ आणेहिंति, जेण आणीय तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दयपरिहणा, भाये दिइतस्स जवणओ-हुलपुत्तयाणीएहि तिथगरोहि आणत्त हुइत्तयाणीय चारित्त अविराटोहि कण्णगत्थाणीया सिद्धी पावियप्पत्ति, गोत्तत्तयाणीओ मणूसमवो, तओ चरित्तस्स मगो जज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भग वत्तो सपयणपिइसपयणा दयत्तिस्सकालभावावइवित्तमपि उत्तमगेण वच्चत्ति, वको थेरकप्पियाण सत्तस्सगायवओऽसमो मगो, जो अज्जोगो जिणकप्पस्स त मग एडिवज्जइ सो हुइवड्डाणिय चारित्त विराहिज्जण कण्णगत्थाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयदवो दयत्तिस्सकालभावावइसु जयणाए जयइ सो सज्जम अविराधित्ता अचिरेण सिद्धि पावेइ २ । इयाणि दारणाए विसभोयणत्ताएण दिइतो-जहा एगो राया परच्चक्रागम अदूरागय च जाणेत्ता गामेसु

१ माणुल्लसकासा, द्वितीय समेण पथा वाने २ भागतोऽक्षतया दुग्धकापोखा, एतस्मै **पु**, इत्यरो भणित-न मया भणित कथिरेण कहु पाऽऽयातीति, मया भणित-दुग्धमानयतमिति, येतानीत्त तस्मै दद्या, इत्यरो धाटित, एया द-यपरिहणा, भाये इट्ठान्तस्योपनय-हुकपुत्रस्थानीये तीर्थंकरैराश्रय दुग्धस्थानीये चारिप्रसविरापयदि क दकास्थानीया सिद्धि प्राप्तयेति, गोकुलस्थानीयो मनुग्धमय, तत्तत्परिग्रह्य भागं कज्जुको जिनकल्पिकानां, ते भगवन्त सदानव्यति सपथा द्बन्धशेषकाष्ठभावापदिपनमपि उत्सर्गण प्रवर्त्तित, धम्म स्थविरकल्पिकानां सोधसर्गापवाद भत्तमो मार्ग, वोऽयोधयो जिनकटपस्य त मार्ग प्रतिपद्यते स दुग्धवटस्थानीये चारिप्र विरापय क-न्यकास्थानीयाया सिद्धेरनाभागी भवति, य पुनर्गोत्तायां द्बन्धशेषकालभावापसु यतनया यतते स सयम भविरापयाचिरेण सिद्धि प्राप्नोति ३ । इयानीं दारणायां विषमो जनवटाकेन इट्ठान्त-यथैको राजा परच्चक्रागममदूरागत च द्यावा प्राप्नोयु

दुद्धदधिभक्त्यभोजाइसु विस पक्खिवावेद, जाणि य मिट्ठपाणियाणि वाचितलगाईणि तेसु य ज्ञे य रक्खा पुष्फफलोचना
 ताणिवि विसेण सजोएऊण अधकतो, इयरो राया आगओ, सो न विसभाविय जाणिऊण घोसावेद खधावारे-जो
 एयाणि भक्खभोजाणि तलगार्इसु य मिट्ठाणि पाणियाणि एएसु य रक्खेसु पुष्फफलाणि मिट्ठाणि ज्वभुजइ सो मरइ, जाणि
 एयाणि खारकडुयाणि दुणापाणियाणि ज्वभुजेह, जे त घोसण सुणिता विरया ते जीविया, इयरे मत्ता, एसा दयमारणा
 भावचारणा (ए)दिठ्ठत्तस्स ज्वणओ-एवमेव रायथाणीएहि त्तिथगरेहि विसत्तपाणस्सरिसा विसयत्ति काऊण धारिया, तेसु
 जे पसत्ता ते धइणि जन्मणमरणणि पाविहिति, इयरे ससारओ उत्तरति ४ । इयाणि णियत्तीए दोण्ह कणयाण पढमाए
 कोलियकण्णाए दिठ्ठो कीरइ-एगम्मि णयरे कोलिओ, तस्स सालाए भुत्ता जुणाति, तत्थेगो भुत्तो महुरेण सरेण गायइ,
 तस्स कोलियस्स धूया तेण सम सपलगा, तेण भणइ-त्तस्सामो जाव ण णज्जामुत्ति, सा भणइ-म्मम दयसिया रायकण्णगा,

१ दुग्धदधिभक्त्यभोजाइसु विप मक्षेपयति, यानि च मिट्ठपाणीयानि वाचितलगादीनि तेषु च ये च दूक्षा पुष्परजोपाकास्तान्यपि विवेक सवो-याव
 क्काल, इतरो राज्ञाऽऽगत, स त विपमाक्षितं क्षात्रा घोषयति स्वधावारे-य एतानि भक्ष्यभोजयानि क्षात्रादिरु च सिट्ठानि पानीयानि एतेषु च दूक्षसु
 पुष्पकलानि मिट्ठानि वपशुक्लं स स्त्रियते, यायेवानि क्षारकडुकानि दुर्गंधपाणीयानि (तानि) वपशुक्लं, ये तानि घोषण भुत्वा धिरतात्वे जीवित्वा, इतरे मृता, भूया
 द्रव्यधारणा, भावधारणा इटान्तस्थोपनय-पूवमव राजस्थानीयैस्त्रीयकौर्विपात्रपात्रसत्त्वा विषया दृष्टिकत्वा धारिता, तेषु ये प्रसक्तास्ते बहूनि च मनमरणानि
 प्राप्स्यन्ति इतर ससाराव वहरति ४ । इदानीं निरुच्यो दयो कस्यचो प्रथमया कोलिककन्यया इटान्त क्रियते-पूकस्मिन्नगरे कोलिक, तस्य शाखायां
 धूर्ता वयति तत्रैको धूर्तो मधुरेण स्त्रेण गायति तस्य कोलिकस्य दृष्टित्वा तेन सम समलगा, तेन भवत्ये-त्तदयावो यावच्च ज्ञायावदे दृति, का
 भणति-म्मम दयस्या राजक या

हीए सम सगारो जटा दोहियि एकभज्जाहि होयवति, तोडह तीए थिणा ण वच्चाभि, सो भणइ—सावि आणिज्जउ, तीए वहिय, पटिसुय चडणाए, पढानिया महत्तए पच्चूसे, तथ केणवि उगीय—‘जइ फुल्ला कणियारया चूयय ! अहिमा-समयमि पुट्टमि । तुह न लम फुल्लेउ जइ पच्चता करिति डमराइ ॥ १ ॥’ रूपकम्, अस्य व्याख्या—यदि पुत्पिता के ?—‘तुत्तिसता कणिकारा—शुश्रूषण कणिकारका चूत एव चूतक, सञ्जाया कम्, तस्यामन्त्रण हे चूतक ! अधिक-मासे ‘पोषिते’ शब्दिते सति तव ‘न क्षम’ न समर्थ न युक्त पुत्पितु, यदि ‘प्रत्यन्तका’ नीचका ‘कुत्सायामेव कम्’ दुर्निति ‘डमरकानि’ अशोभनानि, तव कि ‘व्याडपि कर्तव्यानि ?’, नैप सत्तान्याय इति भावार्थ ॥ १॥ एव च सोड राय-कण्णा चित्तेइ—एस चूओ वसतेण उचारद्धो, जइ कणियारो रुक्खाण अतिमो पुत्तिकओ ततो तव कि पुत्तिकएण वत्तिमस्स ? , ण तुमे अहियमासपोसणा सुया !, अहो ! सुहु भणिय—जइ कोलिणिणी एव करेइ तो कि मएवि कायव ? , रयणकरडओ पोसरिवत्ति एएण छट्टेण पडिनियत्ता, तदियस च सामवरायपुत्तो दाइयविपरद्धो त रायाण सरणमुवगाओ, रणणा य से सा दिण्णा, इट्ठा जाया, तेण ससुरसमग्गेण दाइए णिज्जिऊण रज्ज लद्ध, सा से महादेवी जाया, एसा दवणियत्ती, भाव-

१. यथा सम सदेवो यथा द्वाभ्यामप्येकभार्याभ्या भवितव्यमिति, तद्वद्व तथा विना न प्रजापि, छ भणति—साऽप्यानीयता, यथा कर्तव्य, प्रतिश्रुत चाऽपि, प्रधाविता महति प्रपूये, तत्र केनाप्युद्गीत—। एवं च श्रुत्वा राजकन्या चिन्तयति—एष चूतो वसन्तेनोपात्तव्य, यदि कणिकारो वृक्षाणामप्यपि पुत्पित इत्यत्र कि पुत्पितनोचमस्य ? न त्वयाऽधिकमासपोसणा श्रुता ?, अहो सुहु भणित—यदि कोळिकी एव करोति तदा कि मयाऽपि कर्तव्य ? , तत्रकारणद्वयो विस्तृत इत्यत्र एतन् प्रतिलिख्य, तदियसं च साम-वरायपुत्तो दायाद्व्याटिक्का राजान् वरणमुपगत, राज्ञा च तस्मै सा दत्ता, इष्टा जाता, तेन भशुरसमग्गेण दायादान् निर्लिख राय लब्ध, सा तस्या महादेवी जाता, पूया द-यनिवृत्ति ।

णियत्सीए दिद्वत्तरस उवणओ-कण्णगतथाणीया साहं धुत्तत्वाणीयसु विसएसु आसज्जमाणा गीतत्वाणीएण आयरिएण
 जे समणुत्तिञ्चा णियत्ता ते सुगइ गया, इयरे दुगगइ गया । वितिय उदाहरण दयभावणियसत्ते-एगमि गच्छे एगो तरणो
 गहणधारणासमर्थोसिकाव त आयरिया वट्ठाविति, अणया सो असुहकम्मोदएण पडिगच्छामिचि पट्ठावित्तो, णिग-
 च्छत्तो य गीत सुगइ, तेण मगलनिमित्त उवओगो दिज्जो, तथ य तरुणा सूरजुगणा इम साहिणिय गायति-‘तरि-
 यथा य पइणिंया मरियव वा समरे समरएण । असरिसज्जणउज्जावा न तु सहियथा कुलपसूयएण ॥ १ ॥’ अस्सासर-
 गमनिका ‘तरित्तव्या था’ निर्वाहव्या वा प्रतिज्ञा मर्तव्य वा समरे समर्थेन, असहसजनोद्भावा नैव सोढव्या कुलं प्रसू-
 तेन, तथा केनचिन्महत्तमनंतसवाद्युक्त-‘लज्जा गुणोपजननीं जननीमियाड्यार्मत्यन्नशुद्धदयामनुवर्तमाना । तेज-
 रिवन सुखमसूनपि सत्यजन्ति, सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुन प्रतिज्ञात् ॥ १ ॥’ गीतिवाए भावरगो जहा-केइ लज्जसा
 सामिसमाणिया सुभडा रणे पट्टारओ विरया भज्जमाणा एगेण सपक्खजसावच्छविणा अप्फालिया-ए सोहिरसह पडिप्पट्टरा
 गच्छमाणात्ति, त सोउ पडिनिवत्ता, ते य पड्डिया पड्डिया पराणीए, भग च तेहि पराणीय, सन्माणिया य पट्टणा, पच्छा

१ भावनिवृत्तौ दृष्टान्तलोपनय - कथास्थानीया साधय धूर्तस्थानीयेषु विषयेषु आसनमाना गीतस्थानीयेनापार्थक्ये ये समनुवित्ता निवृत्तयस्ते सुगतिं
 गताः इत्येव हेतुर्निर्वाहः । द्वितीयमुदाहरण प्रथमभावनिवर्तने-एकस्मिन् वा छे एकस्वरूपो गहणधारणासमय इतिहेतुः समाचार्यं पश्यन्ति अन्यथा सोऽनुभ-
 वमार्थेन प्रतिगतामीति प्रथावित्ति, निर्गच्छ गीतं कृणोति, तेन मङ्गलनिमित्तमुपयोगो दत्तः, तत्र च तरुणा पुरजुगतान् दुर्मां गीतिकां गापन्ति-गीतिकाया
 भावाया यथा-येचिच्छेधययस स्यामिसन्नामिता सुभटा रणे प्रहारात्तो विरता नश्यत एकेन स्वाधेययोऽवकथितना रत्नकित्ता-ने शोभिष्यथ प्रतिप्रहारे
 गच्छन्त इति, तच्छ्रुत्वा प्रतिनिवृत्ताः, ते च प्रस्थिता पतिता परानीके, भग च तेः परानीके, स भानिताश्च प्रमुखा, पश्चात् * वणा

सुभट्टयाय सोभति यद्दमाणा, एत गीयत्य सोऽ तस्स साहुणो चित्ता जाया-एमेन सगामत्थाणीया पवज्जा, जइ तओ
 पराभज्जामि तो असरिसज्जणेण हीलिससामि-एस समणगो पच्चोगलिओत्ति, पडिनियत्तो आलोइयपडिक्कतेण आयरियाण
 इच्छा पडिपूरिया ५ । इयाणि णिदाए दोण्ह कणगाण विइया कणगा चित्तकरदारिया उदाहरण कीरइ-एगमि णयरे
 राया, अण्णोसि राइण चित्तसभा अत्थि मम णत्थित्ति जाणिऊण महइमहालिय चित्तसभ करेऊण चित्तकरसेणीए
 समप्पेइ, ते चित्तेन्ति, तत्थेगस्स चित्तगरस्स धूया भत्त आणेइ, राया य रायमणेण आसेण वेगप्पमुक्केण एइ, सा भीया
 पळाया विइमवि किडिया गया, पियावि से ताहे सरीरचित्ताए गओ, तीए तत्थ कोट्ठिमे वण्णएहि मोरपिच्छ लिहिय,
 रायापि तत्थेव एगाणिओ च्चर्कमणियाओ करेत्ति, सावि अण्णचित्तेण अच्छइ, राइणो तत्थ दिट्ठी गया, णिण्हानित्ति
 हत्थो पसारिओ, णहा हुक्खाविद्या, तीए हत्थिय, भणिय चडणाए-त्तिहि पाएहि आसदओ ण ठाड जाव च्चत्थ पाय

१ दोमन्ते सुभट्टयाइ पदमाना, पुन गीतिकाय श्रुत्या तस्य साधोभित्ता जाता-पुनमेव समामस्थानीया प्रय या, यत्ति सत पराभये तदाऽसद्व्यञ्जनेन
 हीरये-पुव भ्रमणक प्रत्ययगच्छित इति, प्रतिनिवृत्त आलोचितप्रतिक्रान्तेनाच्चायाणामिच्छा प्रतिपूरिता ५ । इदानीं निदाया द्वयो कययोद्वितीया कयका
 धिप्रकराधिकोदाहरण दिवते-पूकस्मिन् मगरे राजा, भयेयां रायां चित्तसभाऽस्ति मम नास्तीति ज्ञात्वा महत्तिसहालया धित्तसभा कारयिष्य। चित्रकरश्चेयं
 समपयति, तं धिप्रयति, तत्रकस चित्रकरस्य दुहित्ता भक्तमानयति, राजा य राजमार्गेणाग्रेन यावता याति, सा भीता पलायिता कथमपि द्रुहिता गता,
 पिताऽपि तस्मात्तदा शरीरचित्तान्ताये गत, तया तत्र जुट्टिमे वण्णैर्मयूपापिच्छ लिहित्व, राजाऽपि तत्रवैकाकी चङ्क्रमणिका करोति, साप्ययचित्तेन तिष्ठति,
 राज्ञस्तत्र दृष्टिगता, गृह्णामीति हस्त प्रसारित, तस्या दुहित्ता, तया हस्तेन, भणित्व धानया-श्रिमि पादैरासदको न तिष्ठति यावच्चतुर्थं पाद * गयतायाइ प्र०

मंगतीए तुमसि लछो, राया पुच्छइ-किहत्ति^१, सा भणइ-अह च पिउणो भत्त आणेसि, एगो य पुरिसो रायमणे आसेण वेगप्पमुक्केण एइ, ण से विण्णण किहवि कच्चि मारिज्जामिसिचि, तत्थाह सय्हि पुण्णेहिं जीविया, एस एगो पाओ, चिइओ पाओ राया, तेण चित्तकराण चित्तसभा विरिका, तत्थ इक्किक्के कुडुवे बहुआ चित्तकरा मम पिया इक्कओ, तस्सवि तत्तिओ चेन भागो दिओ, तइओ पाओ मम पिया, तेण राडलिय चित्तसभ चित्ततेण पुषविट्त णिट्ठनिय, सपइ जो धा सो वा आहारो सो य सीयलो केरिसो होइ^१, तो आणीए सरीरचित्ताए जाइ, राया भणइ-अह किह चउरयो पाओ^१, सा भणइ-सधोवि ताव चित्तेइ-कुतो इत्थ आगमो भोरण^१, जइवि ताव आणितिहय होज्ज तोवि ताव दिट्ठीए णिरि-विहज्जइ, सो भणइ-सच्चय मुक्खो, राया गओ, पिउणा ज्जिमिए सा पर गत्ता, रण्णा वरणा पेसिया, तीए पियामाया भणिया-देह भमति, भण्णइ य अम्हे दरिदाणि किह रण्णो सपरियारस्स पूय काहामो^१ दयस्स से रण्णापर भरिय, दासी

^१ भाग्य तथा स्वमसि छ-य राजा पु-छति-कथमिति^१, सा भणति-अह च विदे भक्तभावयासि (धन्यभूत् तदा) एकश्च पुरयो राजमणोऽथेन धाय ताऽऽयासि (पाद्यभूत्) न तस्य विज्ञान कथमपि कश्चित् मारयिष्यामीति, तत्राह स्वके पुण्यवर्धिता, पूय एक पाद द्वितीय पादो राजा, तेन चित्रकरो न्याश्चित्रसभा विरिका, शनककस्सिन् कुडुम्बे बहुकाश्चित्रकरा मम पितैकाकी, सत्कायपि छायानेव भागो दय, यदीयः पादो मम स्थिता, तेन रात्रकुलीनां चित्रसभा चित्रयत्ता पूर्वाज्ञात निश्चित, सम्यति यो वा स माऽऽहार स च दीपवत् कीदृशो भवति^१, त(य)दाऽऽसीते दारिरचित्तायै याति, राजा भणति-अह कय बहुय पाद सा भणति-सवाऽपि तावचित्थमदि-कुलोऽप्यागमो मयूराणां^१, यद्यपि तावद्वादीनो मयेव तदापि सायद्वया निरीदयते, स भणति-सत्य नूतं राजा गत पितरि ज्जिभित्ते सा गत्ता, राजा वरका पेयिता, तत्था भातापितरो भणितो-दय मद्दमिति, भणितवन्तो-वय दरिद्रा कय राय सपरिवारास्य पूजा कुर्म^१ इत्येव तस्य राजा गृह गृह, दासी

६५णाए सिक्कानिया-मम रायाण सवाहिती अक्काणय पुच्छिज्जासि जाहे राया सोउकामो, जा सामिणी राया पयदइ किचि
 ताव अक्काणय कहेहि, भणइ, कहेमि, एणस्स पूया, अलपणिज्जा य जुगव तिन्नि वरणा आगया, दक्खिण्णोण मात्ति-
 भातिपितीहि तिण्हवि दिण्णा, जेणत्ताओ आगयाओ, सा य रत्ति अहिणा खइया मया, एगो तीए सम दहो, एगो अण
 सण पदेहो, एगोण देवो आराहिओ, तेण सजीवणो मतो दिण्णो, उज्जीवाविद्या, ते तिण्णिवि उवडिद्या, कस्स दायवा^१,
 कि सप्पा एक्का दोण्ह तिण्ह वा दाउ^१ तो अक्काहत्ति, भणइ-निदाइया सुयामि, कछ कहेहामि, तस्स अक्काणयस्स
 कोउहणेण वित्तियदिवसे तीसे धेव वारो आणत्तो, ताहे सा पुणो पुच्छइ, भणइ-जेण उज्जियाविद्या सो पिया, जेण स्सम
 उज्जीवानिया सो भाया, जो अपासण वहदो तस्स दायवत्ति, सा भणइ-अण कहेहि, सा भणइ-एगस्स राइणो सुगण-
 कारा भूमिधरे मणिरयणकउज्जीया अणिगच्छता अतेजरस्स आभरणगाणि षडाविज्जति, एगो भणइ-का जण वेला वडइ^१,

१ चानया शिक्षिता-मो राजान सदाहयत्तो पुच्छयन्ता राजा स्वपितुकाम, यावत्सामिनि^१ राजा प्रवचतं किञ्चित्साधद्वारयानक कथय, भणत्ति-कथ
 यामि, वक्ख सुहिता, भल्लनीया न गुणपन्नो परका भणत्ता, दाक्षिण्येन मात्तातुपिभिस्सिन्धोऽपि दत्ता, जनता आगता, सा य राजावहिता दद्या मृता,
 एक्कया सम दथ, वक्कोऽनदानमुपविष्ट एकेन देव भाराद, तेन समीधनो म दो दत्त, उज्जीविता, ते त्रयाऽपि उपस्थिता, वस्से दातव्या^१, कि दानया एका
 दानयो त्रिभ्यो या दातु, तदाय्यहि, भणत्ति-निदाणा स्वपीमि, कस्य कथयिष्यामि, तस्यायानिकस्य कीदृहणेन द्वितीयदिवसे तस्यायेव वारो दत्त, तदा वा
 पुन ददति, भणत्ति-येनोज्जीविता स विता, येन सममुज्जीविता स भाता, योऽनदान प्रविष्टस्य दातयेति, सा भणत्ति-अयद् कथय, सा भणत्ति-एक्कस्स
 राज सुवक्का राजा भूमिपुत्रे मणिरत्तकृतो धोता अनिगच्छतोऽ त गुराव आभरणकानि कुर्वति, एको भणत्ति-का पुनर्वेला घत्ते^१ * जययत्ताओ म + पदेहो म०

एंगो भणइ-रसी वडइ, सो कह जाणइ ? जो ण चद ण सूर पिच्छइ, तो अम्माहि, सा भणइ-णिदाइया, विविधदिणे
 कहेइ-सो रत्तिअधत्तणेण जाणइ, अण्ण अक्काहिस्सि, भणइ-एंगो राया तरस हुये चोरा जयइया, तेण मज्जाए पन्निम-
 विउण समुदे ह्मदा, ते किच्चिरस्सवि चच्छइया, एंगेण दिट्ठा मज्झा, गहिया, विट्ठाटिया, मणुस्से पेण्डइ, तांहे पुट्टिया-
 कइयो दिवसो ह्मदाण ? एंगो भणइ-चउरथो दिनसो, सो कह जाणइ ? तदेव मीयदिणे कहेइ-तस्स चाउरथउरो तेण
 जाणइ, अण्ण कैहेइ दो सवत्तिणीओ, एक्काए रयणाणि अरिय, सा इयरीए ण निस्सभइ मा इरंजा, तभोट्ठाए जउथ
 णिइस्समती पविसती य पिच्छइ तव्य घइए डोढ्ढणठवियाणि, ओल्लितो पडओ, इयरीए निरह णाउ हरिव रयणाणि तहेइ
 य घइओ ओल्लितो, इयरीए णाय हरियाणिस्सि, तो कह जाणइ, जल्लिए हरिताणिस्सि ? चिरए दिरसे भणइ-सो क्काए-
 मओ घइओ, तव्य ताणि पडिआसस्सि हरिएसु णरिय, अण्ण कहेहि, भणइ-एगरस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

१ एको भणति-सादेवसते स कथ जानाति ? न यस्मिन् न सुखं मेक्षते, तदाक्यादि, ता भणति-निदिता द्विचारपरिचये कथयति-स रागद्वेष
 जानाति अ यदरायाहीति, भणति-एको राजा तका द्वौ धीराशुपरयाधितौ, तेन मभूषायां प्रक्षिप्य समुद्रं क्षिप्तः सा किमर्थेनाप्युपलब्धितः, एतन् एता मभूषा
 दृष्ट्वा श्रद्धादिता मनुष्यो मेक्षते, तदा दृष्टी-कतिपो दिवस क्षिप्तयो ? एको भणति-चतुर्थो दिवस, स कथ जानाति ? तथ द्वितीयदिने कथयति-तस्म
 चातुथं वरदानं जानाति, अ यत् कथयति-द्र सपर यो, एकस्मा रक्षसि सति, सा इतरस्य न विप्रभयति मा हर्षीत्, ततोऽनया यत्र निष्क्रामन्त्या प्रतिगन्त्या च
 मक्षते तत्र घटे क्षिरया स्थापितानि, अवलिष्टो घटक, इतरस्यापि त्रहो मारया ह्वाया रक्षसि तथैव य घटकोऽवलिष्टः इतरया नात्र कृतानीति, तत् कथं
 जानाति ? अवलिष्टे कृतानीति, द्वितीयदिने कथयति-स कायमयो घटक, एतं तानि प्रतिभासन्ते हवेषु न सन्ति, अथप्येकथप-एकस्य राजभवादि
 पुरपरत्नानि * कहेहि प्र०

'त०- 'नेमिस्ती रहकारो सहस्सजोही तहेन विजो य । दिणा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेकेण ॥ २ ॥' कथ ? , तस्म
 रण्णो अइसुदरा धूया, सा केणवि विज्जाहरेण हडा, ण णज्जइ कुओडवि पविस्सया, रण्णा भणिय-जो कण्णग आणोइ
 तस्सेव सा, तओ पोमिस्सिएण कहिय-अमुग दिस णीया, रहकारेण आभासगमणो रहो कओ, तओ चत्तास्सि त विल-
 मिउण पहायिया, अस्मि(द्वि)ओ विज्जाहरो, सहस्सजोहिणा सो मारिओ, तेणवि मारिज्जेण दारियाए सीस छिन्न,
 विज्जेण सजीवणोसहीहि वल्लियाविया, आणीया पर, राइणा चउण्हवि दिणा, दारिया भणइ-किह अह चउण्हवि
 होमि ?, तो अह अणि पविसामि, जो भए सम पविसइ तस्साह, एव होउत्ति, तीए सम को अणि पविसइ ?, करस
 दायया ?, वित्तियदिणे भणइ-णिमिस्सिणा णिमिस्सेण णाय जहा एसा ण मरइस्सि तेण अब्भुवणय, इयरोहि णिच्छिय,
 दारियाए चियद्वयाणस्स हेहा सुरगा खानिया, तथ ताणि चियगाएणुवण्णाणि कट्ठाणि दिण्णाणि, अग्गी रहओ जाहे ताहे

१ तथभा-नैमिस्सिको रथकार सहस्रयोधो तथैव वैश्वथ । दत्ता चतुर्भ्यं कथा परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथ ? , सस्य राज्ञोऽस्तिषु दत्ता दृष्टिता, सा
 देनापि विद्यापरेण दृष्टा, न ज्ञायते कुतोऽपीक्षिता, राज्ञा अभित-य कथकमानयति सस्यव सा, ततो नैमिस्सिकेन कथित-अयं विद्या नीता, रथकारेण
 भाकादागमनो रथं कृतं ततश्चत्वारोऽपि स विरम्य प्रभाक्षिता, अभ्यागतो विद्याधर, सहस्रयोधिवत् स मारित, तेनापि सार्यमाणेन दारिकाया दीपं
 शिष्टं वैद्येन सजीव्योपपद्योन्नीयिता, आनीता गृह, राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दत्ता, दारिका भणति-कथमह चतुर्भ्योऽपि भवामि ?, तदहमस्मि प्रविशामि, यो मया
 सम प्रणि०ति तस्साह, एव भवविचि तया सम कोऽपि प्रविशति ?, कस्मै दत्ता या ?, द्वितीयदिने भणति-नैमिस्सिकेन निमित्तन ज्ञात यथेय न मरिष्यती
 ति तनानुपगत, इतरादि, दारिकया धितास्थानस्याधस्तात् सुराज्ञा खानिता, तत्र तानि चित्तिकानुरूपवर्णानि काष्ठानि दत्तानि, अग्नी रचितो यदा तदा

एगो भणइ-रत्ती वटइ, सो कह जाणइ ^१, जो ण चद ण मूर पिच्छइ, तो अकसाहि, सा भणइ-णिदाइया, चितियदिणं
 कहेइ-सो रत्तिअधक्षणेण जाणइ, अण्ण अकसाहिसि, भणइ-एगो राया तस्स दुवें घोरा जवडिया, तेण मज्झमाए पक्सि-
 मिज्ज ससुहे ह्दहा, ते किच्चिरस्ममि ज्जच्छद्विया, एगेण दिद्धा मज्झसा, गहिया, विहाडिया, मणुस्से पेच्छइ, ताहे पुच्छिया-
 कइरथो दिवसो ह्दहाण ^१, एगो भणइ-अउरथो दिवसो, सो कह जाणइ ^१, तहेव वीयदिणे कहेइ-तस्स चाउरथजरो तेण
 जाणइ, अण्ण कहेइ दो सबत्तिणीओ, एक्काए रयणाणि अत्थि, सा इयरीए ण निस्सभइ मा होज्जा, तओडणाए जरथ
 णिरस्समत्ती पविसत्ती थ पिच्छइ तथ पडए छोद्वण ठवियाणि, ओलित्तो पडओ, इयरीए निरह णाउ हरिव रयणाणि तहेन
 य पडओ ओलित्तो, इयरीए णाय हरियाणित्ति, तो कह जाणइ, जलित्तए हरिताणित्ति ^१, विइए दिवसे भणइ-सो काय
 मओ पडओ, तथ ताणि पडिभाससि हरिएसु णत्थि, अण्ण कहेहि, भणइ-एगस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

^१ एको भणति-रात्रिवचते, स कथ जानाति ^१ न यश्च न सूर्य मेधमे, तदास्मादि, सा भणति-नेदिता, द्वितीयदिवसे कथयति-स रात्रय-अहेव
 जानाति अ पदात्वादीति भणति-एको रात्रा तस्मा दो घोराजुवत्तणवित्ती, तेन मअूपायां प्रक्षिप्य समुद्रे क्षिप्तो, सो कियच्चरेणासुरजलित्तो, एहेन दहा सअूपा
 गृहीता हृद्यादिता मनुष्यो मेक्षते तदा दृष्टो-कतिपो दिवस क्षिप्तो ^१, एको भणति-चणुर्यो दिवस स कथ जानाति^१, तथेन द्वितीयदिने कथयति-तस्स
 चाउथ वरस्सन जानाति अ-यत् कथयति-इ सण थ। एक्कसा रत्तानि सत्ति, सा इतरस्य न विभ्रममति मा हार्था, ततोडनया यत्र दिक्कामन्ती प्रविशन्ती च
 मक्षते तत्र घटे क्षिप्त्वा स्थापिताति, अवलिप्तो घटक, इतरपादपि रहो ज्ञात्वा इका रत्तानि तथैव च घटकोअवलिप्तः, इतरपादात् तात इतानीति, सत् कथ
 जानाति ^१ अवहितसे इतानीति द्वितीयदिवसे कथयति-स कायमायो घटक, तत्र ताति प्रविभासन्त्ये इतेषु न सत्ति, अयत् कथय-एकस्स रात्रभावादि
 पुररात्ताति * कहेहि म०

१०-‘नेमिसी रहकारो सहस्सजोही तरेन विजो य । दिण्णा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेकेण ॥ २ ॥’ कथ १, तस्स
 रण्णो अइसुदरा धूया, सा केणनि विज्जाहरेण हहा, ण णज्जइ कुओडवि पिकिक्खया, रण्णा भणिय-जो कण्णाग आपोइ
 तस्सेव सा, तओ णेमिस्सिप्पण कहिय-अमुग दिस णीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चत्तारिवि त निख
 निऊण पहाविया, अन्मि(न्मि)ओ निज्जाहरो, सहस्सजोहिणा सो मारिओ, तेणवि मारिज्जतेण दारियाए सीस छिन्न,
 निजेण सजीवणोसहीहि वज्जियानिया, आणीया पर, राइणा चउण्हवि दिण्णा, दारिया भणइ-किह अह चउण्हवि
 होमि १, तो अए अग्नि पविसामि, जो मए सम पविसइ तस्साह, एव होवत्ति, तीए सम को अग्नि पविसइ १, कस्स
 इयाया १, नित्तियदिणे भणइ-णिमिस्सिणा णिमित्तेण णाय जहा एसा ण मरइत्ति तेण अब्भुगगय, इयरैहि णिच्छिय,
 दारियाए वियट्ठाणस्स हेहा सुरगा खाणिया, तथ ताणि वियगाएणवण्णाणि कट्ठाणि दिण्णाणि, अग्नी रइओ जाहे ताहे

१ तदप्य-नेमित्तिको रथनार सहस्रयोधी सधैव वैपथ । दद्या चतुर्भ्यं क या परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथ १, तस्य राज्ञोऽतिशु दरा दुर्हिता, सा
 केणापि विद्याधरेण हता न ज्ञायते कुतोऽपीक्षिता, राज्ञा भणित-य क-यकामान्वयति तस्यैव सा, ततो नैमित्तिकेन कथित-अमु विषा नीता, रथकारेण
 आकाशगमनो रथ कृत, तत्तद्वारारोडयि स विरभ्य प्रयायिता, अभ्यागतो विद्याधर, सहस्रयोधिना स मारित, तेनापि भावमानेन दारिकाया क्षीप
 ठिष्ठ, वैद्यन सजीव योपयोक्षीयिता, भगनीता गृह, राज्ञा चतुर्भ्यांऽपि दत्ता, दारिका भणति-कथमह चतुर्भ्यांऽपि भवामि १, तद्वहमसि प्रविशामि, यो मया
 सम प्रविशति तस्याह, पूव भवत्विति तया सम कोऽसि प्रविशति १, कस्मै दत्त या १, द्वितीयदिने भणति-नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञात यथैया न मरिष्यती
 ति तनाभ्युपगत, इतरैर्भट, दारिकया चित्तास्थानस्यापत्त्याए सुरगा खातिता, तन ताणि चित्तिकानुरूपवर्णानि काष्ठानि दत्तानि, अग्नी रचितो यदा तदा
 * सा कण्णा दायया प्र०

ताणि सुरगाण्णिरसरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्ण कहेदि, सा भणइ-एक्काए अचिरइयाए पणप जतिभाए कटगा मणिपा, ताहे स्वएहि वधएण दिन्ना, इयरीए पूयाए आविन्ना, वत्ते पणए ण चेंव अट्ठिदे, एव पदवयाणि परिसाणि गयानि, कइइत्तएहि मणिपा, सा भणइ-देमिति, जाव दारिया महती भूया ण सक्कति अयणेव, ताहे ताए पटइत्तिया भणिपा-अण्णेवि रूपए देमि, सुयह, ते णिइत्तति, तो कि सक्का हया छिदिद ? ताहे भणिय-अण्णे एसिए चेंव पटए पटानेव देमो, तेडवि णिइत्तति, तेचेंव दायापा, कह सठवेयपा ? जरा य दारियाए हया ण छिदिज्जति, पट तेसिसुसर दायाप ? आह-ते भणिपा-अभहवि जइ ते चेंव रूपए देह तो अरुए वि ते चेंव कटए देमो, एसिआणि अपराणणाणि कहेत्ताए दिनसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिदाणि मगति, सा य चित्तकरदारिया ओपरण पयिसिउण एक्का-यिया चिराणए मणिपए चीराणि य पुरओ काउ आप्पाण णिदइ-सुम चित्तपरपूयार सिया, एयाणि ते पिसिसवियाणि

१ सा सुत्तपा निवतो तस्स इत्ता, अ-य-कयय, भा भणति-एकपा-धिरतिक्का मकरण पाल्सा कटहो मारिणो, तदा रूप्ये देवभूय इत्ता (कटहो) इतरस्सा इतिमाडविद्धा हस मकरण भैव द्वाति, पुत्र कतिपयानि यथाणि गतानि कटहत्वाभिसर्प मारिता, सा भणति-दरामीति, पावराटिका मइत्ताभूया, य दायेते सिक्काशयिण, तदा तथा कटकस्सामिनी भणितो-अ-यानयि रूप्यकत् द्वाति मुत्तव, तो नेत्तव, तत् कि दायो हत्तो पुत्त ? तदा (यदा) भविद-दायय, आह-तो भणित-यो-अ-साकमपि यदि सानेव रूप्यकत् रूप तदा ययमपि सायेव कटको द्वाः, ईदसाभ्याययानकादि कयपन्था निवसे निवसे रात्रा पणमासाद् आनीत, सपरकस्सादिददालि माणयति, भा य चित्तकरदारिका अयपरके प्रविद्धेककिन्नी चित्तययादि मयिपुत्तानि च चीरानि पुरव हत्ताऽऽमान निदति-य चित्रकरदुहिताऽऽसी, यत्तादि ते पिपुमरकाणि

दद्याणि आभरणाणि च, इमा सिरी रायसिरी, अण्णाओ वदिओदियकुलवसप्पस्याओ रायध्याओ मोत्तु राया तुम अणु-
 वत्तइ ता गय मा काहिसि, एय दिवसे २ दार दक्खेइ करेइ, सवित्तीहि से कहवि णाय, ताओ रायाण पायपडियाओ
 विष्णविति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उवरए पविस्सिड कम्मण करेति, रण्णा जोइय सुय च, तुट्ठेण
 से मद्दादेप्पिट्ठो वट्ठो, एसा दद्याणिदा, भावणिदाए साहुणा अया णिदियवो-जीव ! तुमे ससार हिट्ठेण निरयत्तिरि-
 यार्हेसु कट्ठमवि माणुसत्ते सम्मत्तणाणचरित्ताणि लद्धाणि, जेसि एसाएण सबलोयमाणणिज्जो पुय्णिज्जो च, ता मा गय का-
 हिसि-जहा अह वहुस्सुओ उत्तिमचरित्तो वत्ति इ । दवगारिहाए पइमारियाए दिट्ठवो-एगो मरुओ अज्झावओ, तरस् तरणी
 महिरा, सा पलिवइसदेय करिती भणइ-अह काकाण चिभेमिसि, तओ उवज्झायत्तिवत्ता वट्ठा दिवसे २ भणुगेहि गहिपुहि
 रक्खति पलिवइसदेय करेति, तथेगो वट्ठो चित्तेइ-ण एस मुद्धा जा कागाण विभेइ, असङ्किपा एसा, सो त पडिच्चइ, सा

१ एकायाभारणानि च, इय श्री रायश्री, अया वदिओदित्तुलवसप्पवत्ता राजसुता मुत्तया राया वामनुवत्तते तद् गय मा इया, एय दिवसे २
 दार स्वगधिया करोति, सपत्नीभिस्ससा त्व कयमपि ज्ञात, ता राशे पादपतित्ता विम्वरयति-मायसे एतया कार्मेणकारिण्या, एयाऽपवरके मविहय कार्मेण करोति,
 राया एव भुव च, पुट्ठेन तस्या मद्दादेयोपट्ठो वट्ठ, एया मयति दा, भावनिदायां साहुनाऽऽस्ता तिद्वय-जीव ! एया ससार हिण्डमानेन नरकतिथ
 मालिपु वयमपि भुवपरये सम्मत्तवज्जानधारियाणि लपानि, येया प्रसादेन सर्वलोकाना माननीय पूजनीयश्च, स मा सर्वं कृपा, यथाऽह वहुश्रुत वसमचारंशो
 यत्ति । प्रवयवार्थं पतिमारिकाया एतान्त-एको धाक्खोऽप्यापक, तस्य तरुणा महेत्ता, सा वैश्वदेववर्द्धे कुर्वती भणति-अह काकेभ्यो विभमीति, तत
 नवपायमनियुक्ताऽप्या दिवसे २ भणुगेहि गहिपुहि रक्षति वैश्वदेववर्द्धे कुर्वती, तदेकरज्जाश्च तयति-मया मुत्तया या काकेभ्यो विभयति, अद्याद्वितैषा
 स ता प्रतिपालि-सा

तेषाणि सुरगाण्यपि सरितरियाणि, तस्मै दिव्या, अण्ण कहेहि, सा भणइ—एक्काए अविरइयाए पणप जतिआए पदगा मणिगया,
 ताहे रुचयहि चयण दिना, इयरीए धूयाए आविद्धा, चत्तं पणए ण चोव अहिउइ, एव कइययाणि परिसाणि गयाणि,
 कइइत्तएहि मणिगया, सा भणइ—देमिति, जाव दारिया महती भूया ण सकेति अयणेव, ताहे ताए कइइत्तिया भणिगया—
 अण्णेवि रूपं देमि, मुयह, ते णिउत्ति तो किं सका हया छिदिइ ? ताहे भणिय—अण्णे परिसए चोव कइए पढानेउ
 देमो, तेउवि णिउत्ति, तेवेव दायवा, कह सदेयया ?, जहा य दारियाए हया ण छिदिज्जति, फट तैसमुच्चर दायय ?,
 आह—ते भणिगया—अन्टपि जाइ ते चोव रूपए देह तो अहेपि ते चोव कइए देमो, परिसाणि अक्खाणणाणि कहेवीए
 दिवस २ राया छम्मासे आणीओ, सयत्तिणीओ से छिदालि मत्ताति, मा य चित्तकरदारिया ओवरण पयिसिऊण एक्का-
 णिया चिराणए मणिगए चौराणि य पुरओ काव आप्पाण णिदइ—सुम चित्तयरधूया सिमा, एयाणि ते पित्तिसत्तियाणि

१ ठाँ सुरादया निधुवो, वसा दया, अ यथकयय, सा भणति—इकयाधीवरत्तिकया प्रकरण मान्सा कटको मर्ममती सहा रूपदेवं—मेव दया (कथो), इतरस्सा
 दुहिन्नाऽऽविदो एत प्रकाले नैव दयाति, एव कल्पियाणि पर्वाणि ममाग्नि कटनखाभिरयो मर्ममती, सा भणति—इदमसीति, यारदारिका मरुतीयुता, य
 नयेते निष्काशयितुं, तदा सया कडकस्सामिनी अणितो—अयानधि रूपकरं दयाभि सुषल, सी नेउत्त सए किं कययो ह्यो उेण ? तदा (सया) मणित-
 अयो ईदया चोव कटको कारितया दयाभि, तावपि नेउत्त तावेव दायवो, कय संस्थापयितव्यो ?, अथा य दारिकाया ह्यो न छिपते, कय तारयासुचर
 दातय, आह—तो मणितयो—अकाकमपि यदि तानेव रूपकान् दस तदा ययपि तावेव कटको दया, ईदयाभ्याययानकानि कयय द्या दिवसे दिवसे राजा
 एवमासान् आनीय, सपण्यस्सयादिद्वयाणि जागयन्ति सा च विषयकरदारिका अपररके मविदीकारिकनी विर-तयानि मणिपुत्राणि च चोवराभि पुरत कया
 उदयान निदति—एव विषयकरदुहिन्नाऽऽसी, ज्ञानेति ते पितृसाकानि

धृयाणि आभरणानि य, इमा सिरी रायसिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोत्तु राया तुम अणु
 यत्तइ ता गय मा काहिसि, एव दिवसे २ दार ढकेउ करेइ, सविच्चीहिं से कहवि णाय, ताओ रायाण पायपडियाओ
 विण्णवित्ति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उधरए पविसिउ कम्मण करेति, रण्णा जोइय सुय च, तुट्टेण
 से महादेवियट्टो पक्खो, एसा दयणिदा, भावणिदाए साण्णा अप्पा णिदियवो-जीव ! तुमे ससार हिड्ढतेण निरयतिरि-
 यगईसु कइमपि माणुससे सस्सत्तणणचरित्ताणि लद्धाणि, जेसि पसाएण सबलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गय का-
 हिसि-जहा अह वट्टुसुओ उत्तिमचरित्तो वत्ति इ । दवगहिहाए पइमारियाए दिड्ढतो-एणो मरुओ अज्झावओ, तरस्स तरुणी
 मरिज्जा, सा पलिवइसदेव करिती भणइ-अह काकाण विभेमिस्सि, तओ उवज्झायनिउत्ता वट्ठा दिवसे २ धणुगेहि गहिएहिं
 रययति पलिवइसदेव करेति, तरधेणो वट्टो चित्तेइ-ए एस मुद्धा जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो त पडिचरइ, सा

१ यत्तण्णमाभानि च, इय भी रायभी, अ पा वरित्तेवित्तुल्लवसप्पवत्ता राजसुता सुत्तवा राजा रत्तामज्जुवत्तरे तद् गवं मा कृया, पूय दिवसे २
 द्वारं स्यादधिया करोति, सपत्नीभिस्तस्मा तत् कथमपि ज्ञात, सा राशे पादपठिता विज्ञपयति-मायसे पत्तया कार्मेणकारिण्या, एयाऽप्यवरके प्रविश्य कार्मेण करोति,
 राजा इष्टं भुज्जय, तुट्टेन तस्मा महादेवीपट्टो यत्त, एया मयपि दा, भावयि दायी साधुमाऽऽप्ता निदित्तय-जीव ! एवमा ससार हिण्डमानेन नरकतिथ
 गतिषु कथमपि मनुष्यपदे सम्यक्प्रयत्नव्यापारिद्राग्निं रूपाणि, येषां प्रसादेन सर्वलोकाणां माननीय पूजनीयश्च, त मा त्वं कृया, यथाऽहं बहुभुजः अस्मत्पारितो
 यति । प्रपन्नार्हाणां पतिमार्तिकाया एतान्त-एको प्राक्कणोऽभ्यासक, तस्य धरणा महेत्ता, सा वैश्वदेवबाले कुवती भणति-अहं काकेभ्यो विभेमीति, तत
 वराभ्यापयन्निपुष्पाश्रया दिवसे २ धनुर्भिः गृहीते रक्षन्ति वैश्वदेवबाले कुर्वती, तत्रैकस्त्वान्नाग्निं तयति-नैषा शुभा ना काकेभ्यो विभेयति, अस्मद्वित्तैषा
 स वा प्रतिपरति-सा

ताणि सुरगाण णिरसरियाणि, तरस्म दिण्णा, अण्ण कहेदि, सा भणइ-एक्काए अचिरइयाए पणय जतिआए नटगा मणिगया, ताहे रूपएहि वधएण दिना, इयरीए धूयाए आविज्जा, वत्ते पणए ण च्वेय अहिमेइ, एव कइवयाणि परिसाणि गयाणि, कइइत्तएहि मणिगया, सा भणइ-देमिसि, जाव दारिया महती भूया ण सकेति अवणेव, ताहे ताए कइइत्तिया भणिगया-अण्णेवि रूपए देसि, सुयह, ते णिउत्ति, तो कि सका हत्था छिदिइ ? ताहे भणिय-अण्णे परिसए च्वेय कइए यत्तनेइ देसो, तेइवि णिउत्ति, तेच्वेय दायवा, कह सटनेयथा ? जटा य दारियाए हत्था ण छिदिज्जाति, कह तेसिमुत्तर दायम ?, आह-ते भणियवा-अन्धपि अइ ते च्वेय रूपए देह तो अन्धेवि ते च्वेय कइए देसो, परिसाणि अक्खाणगाणि कहतीए दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिइणि मगति, सा य चित्तकरदारिया ओवरण पविसिइय एक्का-णिया चिराणए मणियए चीराणि य पुरओ काड आप्पाण णिदइ-सुम चित्तयरभूया सिया, एयाणि ते पितिसत्तियाणि

१ ता सुअण्ण निवत्तो तस्म दया, अ दयाकथय, सा भणति-एकयाइवित्तिकाया मकरण यात्सा कटकी मागती, तदा रत्तमैर्द-भन दया (कटकी) इतरसा दुहिनाइविद्वै, एव मकरण नैव ददाति, एव कतिपयादि वधाणि यताभि कटकस्सामिमयो मागती, सा भणति-इदामीति, भावदारीका महवाभूया, न दारयेते निरकागधियु तदा तया कटकस्सामिनी भणितो-अ-यानपि रूपकत्त ददाति सुमत, सो नेउत्त, तत् कि कवयो हत्तो उभु ? तदा (तया) मणिव दत्त य आह-तो भणित-यो-अस्माकमपि यदि यात्रेव रूपकत्त इव तदा वयमपि यात्रेव कटकी दया, इदयाभ्याकपानकानि कथय-तर दिवसे दिवसे तस्मा उज्जाल भिदति ॥ व विमकरदुहितोऽऽसी, एताभि ते पितृमत्तकानि चित्तन्तादि मत्तिपुक्कानि च चीवराभि पुरव हत्वा

धर्मपाणि आभरणाणि य, इमा सिरी रायसिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोलु राया तुम अणु-
 पत्तइ सा गय मा कादिसि, एय दिवसे २ दार दक्खेउ करेइ, सविच्चीहि से कहवि णाय, ताओ रायाण पायपडियाओ
 पिण्णावेति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उवरए पयिसिउ कम्मण करेति, रण्णा जोइय सुय च, सुट्ठेण
 से महादेवियट्ठो यद्धो, एसा दयणिदा, भायणिदाए साटुणा अप्पा णिदियवो-जीव ! तुमे ससार हिडत्तेण निरयतिरि-
 यार्हसु कदमवि माणुसत्ते सन्नसणाणचरित्ताणि लद्धाणि, जेसि पसाएण सबलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गव क-
 दिसि-जहा अह धटुस्सुओ उत्तिसचरित्तो वत्ति ६ । दवगरिहाए पइमारियाए दिडवो-एगो भरुओ अज्झावओ, तस्स तरुणी
 मरिला, सा पल्लिवइसदेव करिती भणइ-अह काकाण विभेमिस्सि, तओ उवज्झायनिउत्ता वट्ठा दिवसे २ धणुगेहि गहिएहि
 रक्खति पल्लिवइसदेव करेत्ति, तथेगो वट्ठो चित्तेइ-ण एस मुक्का जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो त पडिचरइ, सा

१ यत्नायामभरणानि च इय श्री १। यक्षी, अथा वदितोदितकुलचक्रप्रसूता राजमुत्ता मुत्ता राजा वाममुवचते सद् गव मा कृया, पूव दिवसे २
द्वारा स्वगमिष्या करोति, सपत्नीभिल्लसा तत् कथमपि ज्ञात तासाहेपादपठिता विज्ञपयन्ति-मायसे पूतया कार्मणकारिण्या, पूयाऽपवरके प्रविश्य कार्मण करोति,
सा दृष्टुत च, पुष्टेन सत्या महादेवीपट्टो बद्ध, पया द-यनि दा, भावनि-दाया सायुताऽऽसा निर्दत्त-य-ओव । स्वया सत्तार हिण्डमानेन नरकतिप
गतितु कथमपि सनुत्पदये सम्पदकञ्ज-रचारित्र्याणि रूपाणि, येया प्रसादेन सर्वलोकात्मा माननीय पूजनीयश्च स मा गव कृया, ययाऽह भडुशुत वल्लमचारित्र्यो
ति । द्रव्यगर्हाया पतिमरिकाया दृष्टान्त-पूको भाद्रणोऽध्यायक, सत्य तत्तणा महेका, सा वैश्वदेववर्क कुर्वती भणति-भट्ट काकेभयो विभेमीति, सत
ग-ध्यायनिपुत्ररहाया विवसे २ यनुभि गृहीते रक्षति वैश्वदेववलि कुर्वती, तनेकशानाश्चि तयति-नेया मुत्ता या काकेभयो विभयति, अदाङ्कितेया
वो प्रतिचरति-सा

हाणि सुरगाए निरसरियाणि, तस्म दिण्णा, अण्ण कहेहि, सा भणइ-एफाए अचिरइयाए पणय जतिआए फटगा भणिगया,
ताहे क्वएहि वधएण दिवा, इयरीए धूयाए आविद्धा, वचे पणए ण च्वेव अट्टिवेद, एव कइवयाणि परिसाणि गयाणि,
कइइसएहि मणिगया, सा भणइ-देमिचि, जाव दासिया महती भूया ण सफेति अवणेंव, ताहे ताए कइइसिया भणिगया-
अण्णेवि क्वए देमि, मुयइ, ते णिच्छति, तो के सक्का हया छिंदिह^१, ताहे भणिय-अण्णे एरिसए च्वेव कइए पढानेउ
देमो, तेउचि णिच्छति, तेच्वेव दायाया, कह सठयेयया^१, जहा य दासियाए हया ण छिंदिज्जति, कह तेसिसुत्तर दासय^१,
आह-ते भणियवा-अमइवि जइ ते च्वेव रूपए देह तो अमइवि ते च्वेव कइए देमो, एरिसाणि अक्खाणगाणि कहेतीए
दिनसे २ राया छम्मासे अणीओ, सवत्तिणीओ से छिदाणि मगति, सा य चित्तकरदारिया ओयरण पयिसिऊण पक्का-
णिया चिराणए मणियए धीराणि य पुरओ काइ आप्पाण निदइ-सुम चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पितिसतियाणि

१ हां सुरगाया निवसो वक्ता इह, अ यत्कथय, सा भणति-एकयाभीरतिकया प्रकरण यास्या कटको मार्गतो, तथा रूपयैव भेजयथा (कथ्यो) इतरस्या
दुहिनाइविहो एव प्रकरण भैम वृत्तान्ति, एव कतिपयानि यथानि गतानि कटकसाभिन्ना मार्गतो, सा भणति-इदानीं मायरातिक महतीभूता, अ
गवयेते सिकायापितु, सदा तथा कटकसाभिन्ना भणितो-अ-यानवि रूपकर इदानीं सुप्रसूत, तो नेच्छत, तत् किं कारयो ह्यो छु^१ सदा (यथा) मणित-
भवो ईदृशी चैव कटको कारयित्वा दयामि, तावयि मे उत, तावेव दातव्यो, कथं सस्यापयितव्यो^१, यथा य दासिकाया ह्यो न छिद्येते, कथं सारपासुत्तर
दाते^१, आह-तो भणितयो-अस्माकमपि यदि तावेव रूपकरन्, इह यदा वधमपि तावैव कटको दद्या, ईदृशाभ्यासयानकानि कथय-त्या दिवसे दिवसे राज्ञा
पणसासान् भानीत, सपथप्रकृत्यादिउदाणि मागयति सा य चित्तकरदारिका अरयके प्रविश्यैककिन्नी चित्तवतादि मणियुजानि च धीपराभि पुरत इत्या
इत्यन्तानि निदिदि एव चित्तकरदुहितोऽऽप्नोति, एतां च ते पितृमरकानि

नादिलक्षणेभ्यो निराशसेनैवापवर्गाभिजाणिनाऽपि न प्रतिक्रान्तव्य, 'भावपण्डिकमण पुण तिविह तिविहेण पोयध' तदेत-
दनन्तरोदित भावप्रतिक्रमण पुनस्त्रिविध त्रिविधेनैव नेतव्य, पुन शब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्त भवति—'मिच्छसाह न
गच्छइ ण य गच्छावेइ पाणुजाणेई । ज्ञ मणवइकाएहि त भणिय भावपण्डिकमण ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त
यति यथा शोभन शाक्यादिधर्म, वाचा नैभिधत्ते, कायेन न तै, सह निष्प्रयोजन ससर्ग करोति, तथा 'न य गच्छावेइ'
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्च निकदि स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चानिकादिर्भव, कायेन न तच्चानिकादीना-
मर्पयति, 'पाणुजाणइ' कश्चित्तच्चानिकादिर्भवति न त मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुप्पवारब्ध कृतं वेति
भणति, कायेन नखच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसयमादिव्यपि विभाषा कार्येति गाथार्थ ॥ १२५१ ॥ इत्थ मिथ्यात्वा-
दिगोचर भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूल कथाया, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगाहीया, माया य लोहो
य पयहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिचति मूलाइ पुणवभवस्स ॥ १ ॥' अत कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—'केई दो सजया सगार काऊण देवलोय गया, इओ य एगमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमित्त
णागदेवयाए उवयासेण ठिया, ताए भणिय—होहिहि ते पुत्तो देवलोयजुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ कोपस मानस भनिपुदीतो माया च लोभस परिवर्धयानो । चत्तार पुते कृत्वा कथाया सिद्धाव मूलावित पुनभवस् ॥ १ ॥ २ कैचित् द्वो सयतो
सकल कृत्वा सुवलोक गतो, इत्येकैकक्रियागरे एकस श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमित्तं तण्णदेवतायै वपवासेन स्थिता, तथा भणित—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकच्युत
इति, वयोरेकभ्युत्था वत्सा पुत्रो जात

अथ गाथाशतरत्नं ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिक-पट्टितेदं वमन्त्रिय भक्त पाण च योत्तिरञ्ज । पञ्चदशस्य रत्नेन
 उणिषमेण पट्टिकसे साह ॥ १ ॥ ह्यथसया आगुगुलु च मुत्तुत्तुजहि चिद्वे । पय या पयतां एदिभत्तल पट्टिदन् ॥ २ ॥
 गत प्रतिकमणद्वारम्, अधुना प्रतिकान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपत पद्यथा भवतीति, आह च त्रिमुष्टिरार —
 मिच्छन्तपट्टिकमण तरेर अससजमे पट्टिकमण । कसामाण पट्टिकमण जोगाण य जत्पसत्थाण ॥ १२५० ॥
 ससारपट्टिकमण चउत्तिवर् होइ आणुपुन्नी । भावपट्टिकमण पुण निचिह त्रिपिट्ठेण नेपय ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—निश्चयात्त्वमोहनीयकर्मयुद्धलसाच्चिद्वत्तिज्ञेयादात्मपरिणामो मिश्रत्वात् तस्य प्रतिप्रमण सत्यवैभवात् तदव
 यदाभोगानाभोगसहसाकारमिभ्यार गतस्तत्प्रतिकान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असपमे' असयमयिरये प्रतिप्रमणम्, अस
 यम—प्राणातिप्राज्ञादिलक्षण प्रतिकान्तव्यो वर्तते, 'कपायाणा' प्राप्तिरुपितत्वात्तदार्थानां क्रोधादीनां प्रतिप्रमण, यथापा
 गार्थार्थ ॥ १२५० ॥ सस्तरण ससार—तिर्यग्नारकारकामरभवाद्युभ्रतिविलक्षणस्तस्य प्रतिकमण 'चतुर्दिप' चतुष्पद इति
 'आनुपुन्नी' परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुगे ये देवयो महारम्भादयस्तेषां (यामा) भोगानाभोगसहसाकारैर्यद्वर्तते
 तमन्यथा वा प्रकथित तस्य प्रतिकान्तव्यम्, एतं तिर्यग्नारामरेष्वपि निभाषा, नवर शुभनराभरायुर्देवयो मायापनासेव-

१ प्रतिकमण प्रत्येक भक्त पाण च मुत्तुत्तुजहि चिद्वत्तिरञ्ज । पञ्चदशस्य रत्नेन उणिषमेण पट्टिकसे साह ॥ २ ॥
 विष्टम् । पथि वा भक्तन् नदीसतरणे प्रतिकमण ॥ २ ॥

१ प्रतिकमण प्रत्येक भक्त पाण च मुत्तुत्तुजहि चिद्वत्तिरञ्ज । पञ्चदशस्य रत्नेन उणिषमेण पट्टिकसे साह ॥ २ ॥
 विष्टम् । पथि वा भक्तन् नदीसतरणे प्रतिकमण ॥ २ ॥

नादिकषणेभ्यो निराशसेनैवापवर्गाभित्तापिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्य, 'भावपडिक्रमण पुण तिविह तिविहेण पोषध' तदेत-
दन्तरोदित भावप्रतिक्रमण पुनस्त्रिविध त्रिविधेनेव नेतव्य, पुन'गच्छस्वकारार्थत्वाद्, एतदुक्तं भवति-'मिच्छसाह न
गच्छ' ए य गच्छावेह पाणुजाणेई । ज मन्ववहकार्थहि त भणिय नावपडिक्रमण ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा सोमन' साक्यादिधर्म, वाचा नोभिवते, कायेन न तै सह निष्प्रयोजनं चर्तनं करोति, तथा 'न य गच्छावेह'
मनसा न चिन्तयति-कथमेव तच्चनिकादि' स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्पयति, 'पाणुजाणई' कश्चित्त्वानिकादिर्भवति न त मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुष्वारव्य कृतं वेति
भजति, कायेन नलच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसत्यमादिष्वपि विभाषा कायेति गार्थार्थ ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-
दिगोचर भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च नवमूट कथाया, तथा चोक्तम्-'कोहो' य माणो य अणि गहीया, माया य टोहो
य पचट्ठाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिचति मूलाह पुणभवत्स ॥ १ ॥' अत कथाप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते-ईई दो सजया सगार काज्ज देवतोय गया, ईओ य एगमि पाये एत्तत्स सिडिस्स मारिया पुचणिमिच
पागदेवयाए उववातेण ठिया, ताए नटिय-होहिति ते पुचो देवतोयजुओचि, तेसिमेगो चइचा तीए पुचो जाओ,

१ ओओ मावध भर्मेदुहीओ मारा य सेन्ध दसवधेन्धओ । कत्तर एते क्ख' करणा तिमन्थि सुक्खीए दुवन्नवत्स ॥ १ ॥ २ कोदिर दा सवतो
ककउ क्खया एरओक मयो, इउमककिक्कपरे एक्कस भेहिओ नानां दुमसिन्धि वल्लदेववासे वरवासेव स्थिता, तन्ना नन्दिव-नन्दिप्यति ते दुमो देवलोक्कमुव
इहि, वरेरेवन्नुया वस' दुयो जव-

अथ मायाक्षरार्थ ॥ १२४६ ॥ इदं पुनः प्राकरणिक-^१पडित्तेहं पमज्जिय भत्त पाणं च वोसिरेज्जण । वसर्होस्सयनरमेन
उणियमेण पडिक्कमे साह ॥ १ ॥ हत्थसया आगत्तु गत्तु च मुहुत्तण जहि चिद्धे । पथे वा वच्चत्तो णदिसत्तरणे पडिप्पमद् ॥ २ ॥^२
गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोधतं पञ्चधा भवतीति, आह च निर्युक्तिकार —

मिच्छन्त्यपटिक्कमणं तदेव अस्सज्जमे पडिक्कमणं । कस्सायाणं पडिक्कमणं जोगाणं यं अप्पसत्थाणं ॥ १६५० ॥
सत्सारपडिक्कमणं चउत्तिवहं होहं आणुपुब्बीणं । भावपडिक्कमणं पुणं तित्तिवहं तित्तिवहेण नेप्पव्वं ॥ १६५१ ॥

व्याख्या—मिश्रयानमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिश्रयत्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते,
यदाभोगानाभोगसहस्राकारमिश्रयत्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असयमे' असयमविवर्धये प्रतिक्रमणम्, अस-
यम-प्राणातिपातादिलक्षणं प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, 'कपायाणां' प्राग्विकपितृशब्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कपाया-
प्रतिक्रान्तव्या, 'योगानां च' मनोवाकायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिप्रान्तव्या इति
गाथार्थः ॥ १६५० ॥ सत्सारं सत्सार-तिर्यग्भ्रानारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति
'आनुपुब्बी' परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भाद्यस्तेषां (यामा) भोगानाभोगसहस्रात्कार्यद्वय-
तमन्यथा वा प्ररूपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एव तिर्यग्भ्रामरेष्वपि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायाधनासेन

^१ प्रतिहेत्ययं प्रभृत्य भक्तं पात्रं च भृशं धन्यम् । वसतिरुच्यते भवेत्तु निषम्येव प्रतिक्रमयेत्, साधु ॥ १ ॥ इत्युक्तादागलं गतं वा च मुहुत्तकं यत्र
तिष्ठत् । पथि वा भ्रजन् नदीसतरणे प्रतिक्रमयति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निराशसेनेयापयर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिकान्तव्य, 'भावपङ्क्तिमण पुण तिविह तिविहेण णेयध' तदेत-
दनन्तरोदित भावप्रतिक्रमण पुनस्त्रिविध त्रिविधेनेव नेतव्य, पुन शब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छताइ न
गच्छइ ण य गच्छावेइ पाणुजाणेई । ज मणवइकाएहि त भणिय भावपङ्क्तिमण ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त
यति यथा शोभन शाक्यादिधर्म, याचा नैभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजन ससर्ग करोति, तथा 'न य गच्छावेइ'
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्च निकदि स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्पयति, 'पाणुजाणइ' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न त मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुध्वारव्य कृत वेति
भणति, कायेन नलच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमस्यमादिव्यपि विभाया कार्यति गाथार्थ ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-
दिगोचर भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूल कथाया, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पयहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिचति मूलाइ पुणवभवस्स ॥ १ ॥' अत कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—केई दो सजया सगार काऊण देवलोय गया, इओ य एगमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमित्त
णागदेवयाए उवयासेण ठिया, ताए भणिय—होहिति ते पुत्तो देवलोयचुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ क्रोयस मानस भन्निगुदीतो माया च लोभस परितर्षमानो । चत्वार एते कृत्वा कथाया सिद्ध्यति मूलानि पुनमयस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वो समयतो
सहेव कृत्वा पृथलोक्तं गतो, इत्यनेकस्मिन्पदगरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या दुयनिभिष मायादेवतायै वपवासेन स्थिता, तया भणित—भविष्यति ते पुनो देवलोक्तच्युत
इति, वपारेकभ्युत्था वत्साः पुत्रो जात

अथ गाथाक्षरार्थ ॥ १२४९ ॥ इदं पुन प्राकरणिक-पट्टिच्छेदं पमज्जिय अत्त पाण च योसिरेण्ण । एसस्योनयनरमेन
उणियमेण पडिक्कमे साह ॥ १ ॥ हत्थसया आगुतु गतु च मुहुत्तग जहि चिद्धे । पये वा यच्चत्तो णदिसतरणे पटिक्कमद् ॥ २ ॥
गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपलब्धं पञ्चधा भवतीति, आह च निर्युत्तिकार —
मिच्छन्तापडिक्कमण तद्देव असस्सज्जे पडिक्कमण । कसायाण पडिक्कमण जोगाण य अप्पसत्थाण ॥ १२५० ॥
ससारपडिक्कमण चउत्तिवट् होइ आणुपुत्थीण । नायपडिक्कमण पुण त्तिवट् त्तिवट्तेण नेयव्व ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्व तस्य प्रतिक्रमण तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते,
यदाभोगानामोगसहस्राकारमिथ्यात्व गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असयमे' असयमपिपये प्रतिक्रमणम्, अस-
यम-प्राणातिपातादिलक्षणा प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, 'कपायाणां' प्राग्निरूपितानन्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमण, कपाया
प्रतिक्रान्तव्या, 'योगानां च' मनोवाक्यायलक्षणांनाम् 'अप्रशस्त्राताम्' अशोभनानां प्रतिक्रमण, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति
गाथार्थः ॥ १२५० ॥ ससरणं ससार-तिर्यग्भ्रान्नारकामरभवानुभूतिलक्षणास्तस्य प्रतिक्रमण 'चतुर्विध' चतुष्प्रकार भवति
'आनुपूर्वा' परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति-नारकायुषो ये हेतवो महारम्भादयस्तेषां (पामा) भोगानामोगसहस्राकार्यद्विति
तमन्यथा वा प्रकृषित तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एव तिर्यग्भ्रामरेष्वपि विभाषा, तत्रैव शुभनराभरायुर्द्वयो मायायानासेव-

१ प्रतिलिख्य प्रसू य अत्त यान च धुत्थम् । एससतिकचवरमेव इ तिथमेव प्रतिकारयेव साधु ॥ १ ॥ इदं साधारणस्य गतः च मुहुत्तग यत्र
तिष्ठत् । पयि वा मनस् नदीसतरणे प्रतिकारयति ॥ २ ॥

विष्टत् । पयि वा मनस् नदीसतरणे प्रतिकारयति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निराशसेनैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्य, 'भावपट्टिकमण पुण तिविह तिविहेण पेयधं' तदेत-
दनन्तरादित भावप्रतिक्रमण पुनस्त्रिविध त्रिविधेनैव नेतव्य, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छन्नाह न
गच्छद् य य गच्छावेह पाणुजाणेई । ज मणवइकाएहि त भणिय भावपट्टिकमण ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त
यति यथा शोभन शाक्यादिधर्म, वाचा नीभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजन ससर्ग करोति, तथा 'न य गच्छावेह'
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्च निकादि स्यात्^१, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्पयति, 'पाणुजाणइ' कश्चित्तच्चानिकादिर्भवति न त मनसाऽनुमोदयति तूर्ण्यं वाऽऽस्ते, वाचा न सुखवारब्ध कृत वेति
भणति, कायेन नलच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसयमादिष्वपि विभाषा कार्येति गाथार्थ ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-
दिगोचर भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूल कथाया, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पयहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिचति मूलाइ पुणभभवस्स ॥ १ ॥' अत कथायप्रतिक्रमण एयोदाहरण-
मुच्यते—'केई दो सजया सगार काऊण देवलोय गवा, इओ य एगमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्ताणिमित्त
णागदेवयाए उवयासेण ठिया, ताए भणिय—दोहिति ते पुत्तो देवलोयजुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ श्रोत्रेण मानस भणिगहीतो माया च लोभस परितर्धमात्रो । क्लृप्त एते कृत्वा कथाया सिचति मूलाति पुनभवस ॥ १ ॥ २ कोचित् द्वौ सयतो
सद्वय कृत्वा पयलोह गावौ, इत्येककिमप्यपरे एकस श्रेष्ठितो माया पुननिमित्तं वागदेवतायै वपवासेन स्थिता, तथा भणित्—मिच्छत्यति ते पुत्रो देवलोकच्युत
इति, वधोरेकभ्युत्था वत्साः पुत्रो जात

नैगदचोत्ति से णाम कय, वावत्तरिकलाविसारओ जाओ, गधय च से अइविय, तेण गधपणाणदत्तो भण्णइ, तओ सो मित्तजणपरिवारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य ण बहुसो बहुसो वोहेइ, सो ण सजुइइ, तांहे सो देवो अयत्तट्ठिणेण ण ण-जइ जहेस पवइयगो, जेण से रजोहरणाइ जगरण णट्ठि, सप्ये चत्तारि करडयदयो गदेऊण तस्स उज्जाणिपानयस्स य अदूरसामतेण वीर्यवइ, मित्तेहि से कहिय-एस सप्येअवगोत्ति, गओ तस्स मूल, पुच्छइ-किमेत्थ^१, देवो भणइ-सप्पा, गधवणागदत्तो भणइ-रमामो, तुम ममच्चएहि अह तुहच्चएहि, देवो तस्सच्चएहि रमति, एइओनि ण मरइ, गधय णागदत्तो अमरित्तिओ भणइ-अहपि रमामि तव सत्तिएहि सप्येहि, देवो भणइ-मरसि जइ एज्जसि, जाहे णिअयेण लगो ताहे भडल आलिहिता देवेण चउहिसिपि करडगा ठवित्ता, पच्छा से सय सयणमित्तपरियण मेट्ठिऊण तस्स समक्ख इम भणिमाइओ-

१ नागदत्त इति सत्य नाम कृत, इत्यस्यैविकलाविसारयो जात, गधय चालातिप्रिय तेन गधपणाणदत्तो भणयत तव स मित्रजनपरिवारिव सौणयमनुभवति देवधन बहुषा २ बोधयति स न संजुष्यते, तदा स देवोऽभ्यर्चयिष्यन् न भययते यथय प्रमाथितक देन रजोहरणापुत्रकरण सत्य भाट्टि सर्वाष्टुर करणकइको गृहीया तस्योपाधिकगतस्यादृष्टगामीभ्येन व्यवतिष्ठमति, मित्रस्तस्य कथित-पुत्र सप्यदीदक इति गतस्तस्य मूल दृष्टयति-किमत्र^१, देवो भणति-सपां, गधर्वनागदत्तो भणति-रमावहे, तव मायकीनेरह तावकीने, देवस्तस्यैक रमते, एासिदोऽपि न प्रियते गधर्वनागदत्तोऽभिषेतो भणति-अह मपि तव सत्ते सदैव रसे देवो भणति-मरित्पसि यदि भक्षित्यसे, यदा निर्दयेन लभस्तदा भण्डलमालिखय दूवेन चतस्रवपि दिशु करणकः स्थासिता यथास्तस्य सर्व स्वानमिन्नपरिजन मेलयित्वा तस्य समस्त इद भणितवान्-

गणव्यवनागादत्तो इच्छह सप्येहि खिल्लिह इहय । त जह कर्हिंवि खल्लह इत्थ हु दोसो न कायव्वो ॥ १२५२ ॥
 व्याख्या—‘गन्धर्वनागादत्त’ इति नामा ‘इच्छति’ अभिलषति सर्वे साध्वं क्रीडितुम्, अत्र स खलु—अय यदि ‘कथञ्चित्’
 केनचित्प्रकारेण ‘लघ्यते’ भक्ष्यते ‘इत्थ हु’ अस्मिन् वृत्तान्ते न दोष कर्तव्यो मम भवन्निरिति गाथार्थ ॥ १२५२ ॥
 यथा धत्तस्यपि दिक्षु स्थापिताना सर्पाणा माहात्म्यमसायकथयत् तथा प्रतिपादयन्नाह—

तरुणदियायरनयणो विज्जुलयायचलगाजीरालो । धोरमहाविसदादो उक्का इव पल्लियरोसो ॥ १२५३ ॥

व्याख्या—तरुणदियाकरवद्—अभिनयोदितादित्यवश्यमेवेत्येवमेव यत्तु स तरुणदियाकरनयन , रक्ताक्ष इत्यर्थ ,
 विद्युत्तेव चञ्चलाऽप्रजिह्वा यस्य स विद्युत्तेव चञ्चलाम्रजिह्वाक धोरा—रौद्रा महाविषा—प्रधानविषयुक्ता दद्या—आस्यो
 यस्य स धोरमहाविषदद्र , उत्केव—बुडुलीय प्रज्वलितो रोषो यस्य स तथोच्यत इति गाथार्थ ॥ १२५३ ॥

इप्पो जेण मणूसो कयमकय न याणई सुयहुयपि । अदिस्समाणमच्चु कह धिच्छसि त महानाग ॥ १२५४ ॥

व्याख्या—‘इप्पो’ दष्ट ‘येन’ सर्वेण मनुष्य स कृत किञ्चिदकृत वा न जानाति सुबह्वपि, ‘अहइयमानमृत्युम्’ अह-
 इयमानोऽय करण्डकस्यो मृत्युर्वर्तते, मृत्युहेतुत्वान्मृत्यु, यतश्चैवमत कथ प्रहीष्यसि त्व ‘महानाग’ प्रधानसर्वम् ?, इति
 गाथार्थ ॥ १२५४ ॥ अय च क्रोधसर्व , पुरुषे सयोजना स्वबुद्ध्या कार्या, क्रोधसमन्वितस्तरुणदियाकरनयन एव भवतीत्यादि ॥
 मेरुगिरितुगसरिसो अट्ठफणो जमलजुगलजीहालो । दाहिणपासमि ठिओ माणेण चियदई नगो ॥ १२५५ ॥

नागदत्तोत्ति से णाम कय, वावत्तरिकलाविसारओ जाओ, गधप च से अइप्पिय, तेण गधपणागदत्तो भण्णइ, तओ सो मित्तजणपरियारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य ण वहुसो चरुसो वोहेइ, सो ण समुज्झइ, ताहे सो देवो अपत्तटिगेण ण ण-ज्जइ जहेस पघइयगो, जेण से रजोहरणाइ जयगरण णरिय, सप्पे चत्तारि करडयदत्तो गहेउण तस्स जज्जाणियागयस्स य अट्टरसामतेण दीइयइ, मित्तेहि से कहिय-एस्स सप्पखेछायगोत्ति, गओ तस्स मूल, पुच्छइ-किमेरु १, देवो भणइ-सप्पा, गधवणागदत्तो भणइ-रमामो, तुम ममच्चएहि अह नुहच्चएहि, देवो तस्सच्चएहि रमतं, एइओनि ण मरइ, गधप णागदत्तो अमरित्तिओ भणइ-अहपि रमामि तव सत्तिएहि सप्पेहि, देवो भणइ-परसि जइ सज्जसि, ज्जाहे णिषपेण लभो ताहे भडल आलिहिता देवेण चउदिसिपि करडगा ठवित्ता, पच्छा से सय सयणाभित्तपरियण मेलिकुण तस्स समक्ख इम भणियाइओ-

१ नागदत्त इति तस्य नाम कृत, द्वासप्ततिरुक्थाविशारयो जात, गधप च वास्तवतिय, तेन गधपनागदत्तो भवत्ये ततः । स मिश्रजनपरिचारीत सौरयमनुभवति, दृक्श्रम बहुधा २ प्रापयति, स न समुपपत्ते, तथा स देवोऽभ्यवक्षिन्नं न शायते यथैव ममश्चित्तम्, येन रजोहरणापुनरुपण तस्य मास्ति सर्वोच्चतुर करडकदस्ता पृथीया तस्योद्यानिकागतस्यादृष्टानीत्येव व्यतिममति, मिश्रस्य कथित-पुण सयसीरुह इति, गतस्तस्य मूल, पुच्छति-किमम् १ देवो भणति-सपां, गधपनागदत्तो भणति-रमाचदे एव मामकीनेह सावकीने, देवस्तस्यैव रमते, एतदितोऽपि न भिद्यते यधपनागदत्तोऽमरितो भणति-अह मपि तव सत्ते सर्वे रमे देवो भणति-अपिप्यसि यदि भिक्षुस्यसे, यदा निर्बन्धेन कस्यदा भण्डलमास्तिव्य देवेन चतुरप्यपि दिशु करडका स्थासिता पश्चात्तस्य सर्वे स्वन्नमभिप्रयोजन मेलयित्वा तस्य समस्त इदं भणित्तवान्-

त च सिंघालनागाही अणोसहिमलो अ अपरिहृत्यो य । सा य चिरसच्चियविस्ता गरुणमि वणे वसइ नागी १२६८
व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रींद्रा, स च 'व्यालमाही' सर्पमहणशीलः 'अनौपधिवल्लश्च' औपधिवल्लरदित 'अप-
रिहृतश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसच्चितविणा 'महने' सज्जले 'वने' कार्यजाले पसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥

होही ते विणिवाओ तीसे दादतर उवगप्परस । अप्पोसहिमतपलो न ॥ अप्पापा चिणिच्छिरिसि ॥ १२५९ ॥
व्याख्या—भविष्यति ते विनिपातः तस्या दद्यान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अल्प-स्तोक औपधिमन्त्रवल्ल यस्य तप स
त्य अहोपधिमन्त्रवल्लः, यतश्चैवमवो नैयाडरमान चिकित्सिव्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इय च मायानागी ॥

उत्तरमाणो सव्व महालओ पुत्तमेहनिज्योसो । उत्तरपासमि ठिओ लोहेण विपट्ठं नागो ॥ १२६० ॥
व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वज्ञानिपारितत्वात्, 'पुत्तः पुत्त-
रायर्त्तस्येव निर्वोपो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपासार्थे स्थितः, उत्तरदिग्पासस्तु सर्पोत्तरो लोभ इति
रयापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विपट्ठं'ति व्यावर्तते रुच्यति पा 'नागः' सर्व इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥

उक्को जेण मज्जुसो रोह महसागरुव डुप्परो । त सव्वधिसससुदप फह पिच्छसि न महानागं १ ॥ १२६१ ॥
व्याख्या—दृष्टो येन मज्जुप्पो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव डुप्पूरः 'सम्' इत्यम्भूतं 'सर्वविधरागुदयं' सर्व
इयसनेकराजमार्गं कथं महोच्यते त्वं 'महानागं' प्रधानसर्वमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं पु लोभसार्थः ॥

एए ते पावाही चत्तारिवि कोरमाणमपलोभा । जेहि सपा संतत्त जरियमिष जयं फलफलोह ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—मेरुगिरिस्तुङ्गानि—चन्द्रितानि वै सदस्य मेरुगिरिस्तुङ्गसदस्य, चन्द्रित इत्यर्थ, अष्टांष्टणा यस्य षोऽष्टस्या जातिशुद्धरूपबललाभबुद्धिबाह्यभ्यकश्रुतानि द्रष्टव्यानि, तत्त्वतो यमो—मृत्युर्मुर्त्युर्देतुत्वात् 'ता आदाने' यम छान्दो-
ति—आददतीति यमला, यमला युगमजिह्वा यस्य स यमल्युगमजिह्व, करण्टकन्यासमधिष्ठित्याऽऽह—दक्षिणपार्श्वे
स्थित, दक्षिणदिग्भासस्तु दाक्षिण्यवत उपरोधतो मानमवृत्ते, अत एवाह—'मानेन' हेतुभूतेन व्याघर्तते 'नाग' कर्त्तुं इति
गाथार्थ ॥ १२५५ ॥

वक्रो जेण मणूसो धब्बो न मणेइ देवरायमवि । त मेरुपव्वयनिभ कइ थिच्छसि स मरानाग । ॥ १२५६ ॥

व्याख्या—'वक्रो' दृष्ट 'येन' सर्पेण मनुष्य स्वरूप सप्त गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'सम्' इत्यन्भूत मेरुप-
र्वतनिभ कथं पृथीप्यसि त्व 'महानाग' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२५६ ॥ अथ च मानसर्व ॥

सल्लियविहल्लहल्लगई सरिथअलछणफणकिअपढागा । मायामइआ नागी निपट्टिकवइवव्वणाकुसल्ला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सल्लिता—मृद्वी वेहल्लहल्ल—स्फीता गतिर्यस्याः सा सल्लितवेहल्लहल्लगतिः, स्वस्तिकलाञ्छनेनाङ्कितं कणाप-
ताका यस्याः सा स्वस्तिकलाञ्छनाङ्कितफणापताकेति वक्तव्ये गाथाभङ्गभयादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी 'निकृति-
कपटवञ्चनाकुसला' निकृति—आन्तरो विकार कपट—वेपथवावर्तादिर्बाह्याः आभ्या मा वञ्चना तस्या कुसला—निपुणेति
गाथार्थ ॥ १२५७ ॥

त च सि यालगगाही अणोसहिपलो अ अपरिहृत्यो य । सा य चिरसचियविसा गहणमि वणे वसइ नागी १२५८
व्याख्या—इयमेवमभूता नागी रौद्रा, स्व च 'व्यालगाही' सर्वप्रहणशील 'अनौपधिवलश्च' औपधिवलरहित 'अप-

रिहृत्यश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहणे' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गार्थार्थ ॥ १२५८ ॥

होही ते चिणियाओ तीसे दादतर उवगयस्स । अप्पोसहिमतवलो न हु अप्पाण चिणिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥
व्याख्या—भविष्यति ते विनिपात तस्या दद्यान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्त्य, अल्प-स्लोक औपधिमन्त्रबल यस्य तत्र स

त्व अर्थापधिमन्त्रवत्, यतश्चैवमतो नैयाऽऽत्मान चिकित्सिष्यसीति गार्थार्थ ॥ १२५९ ॥ इय च सायानागी ॥

उत्तरमाणो सव्व महालओ पुत्तमेहनिगयोसो । उत्तरपासमि ठिओ लोहेण चियइई नागो ॥ १२६० ॥
व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिमयन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वत्रानिवारितत्वात्, पूर्णं पुष्क-

रावर्त्तस्येव निषापो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपार्श्वे स्थित, उत्तरदिग्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति

रयापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'चियइई'ति व्यावर्त्तते रुप्यति वा 'नाग' सर्व इति गार्थार्थ ॥ १२६० ॥
हको जेण मणुसो होइ मत्तासागरुव्व हुप्परो । त सव्वविससमुदय कह धिच्छिसि न महानाग १ ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव हुप्पूर 'तम्' इत्यभूत 'सर्वविपसमुदय' सर्व

व्यसर्तक राजमार्गे कथं प्रहीष्यसि त्व 'महानाग' प्रधानसर्पमिति गार्थार्थ ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्प ॥

एण ते पावाही चत्तारिवि कोहमाणमयलोभा । जेहि सपा सतत्त जरियमिव जय कलकलेइ ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—मेरुगिरैरुद्रज्ञानि—चञ्चिवानि वै सदस्य मेरुगिरिद्रुद्रसदस्य, चञ्चित इत्यर्थ, अष्टा फणा यस्य सोऽष्टफणा जातिकुलरूपबललाभबुद्धिवाह्यभ्यकश्रुतानि द्रष्टव्यानि, तत्त्वतो यमो—भूतुर्मृत्युर्दुत्थाव् 'ता आदाने' यम दान्तो-
ति—आददतीति यमला, यमला युगमजिह्वा यस्य स यमल्युगमजिह्व, कण्ठकन्यासमधिकृत्याऽऽट्ट—दक्षिणपात्रे स्थित, दक्षिणदिश्यासस्तु दाक्षिण्यवत् उपरोधतो मानप्रवृत्ते, अत एवाद—'मानेन' हेतुभूतेन व्यापर्वते 'नाग' सर्व इति गार्थार्थ ॥ १२५५ ॥

डको जेण मणूसो धडो न गणेइ देवरायमवि । त मेरुपञ्चयनिभ फट्ट पिच्छसि त मरानाग १ ॥ १२५६ ॥
व्याख्या—'डको' दट्ट 'येन' सर्वेण मनुष्यः स्तब्ध सन्न गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'तम्' इत्यम्भूत मेरुप-
र्वतनिभ कथं गृहीथ्यसि त्व 'महानाग' प्रधानसर्वमिति गार्थार्थः ॥ १२५६ ॥ अथ च मानसर्व ॥
सल्लिपविह्वल्लगई सरिथअलछणफणाकिअपडगाग । मायामइआ नागी निपडिकवइवअणाकुसला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सल्ललिता—मृद्वी वेह्वल्ला—स्फीता गतिर्यस्याः सा सल्लितवेह्वल्लगति, स्वस्तिकलाञ्छनेनाङ्किता फणाप-
ताका यस्य सा स्वस्तिकलाञ्छनाङ्कितफणापताकेति वक्तव्ये गार्थाभङ्गभयादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी 'निकृति-
कपटवञ्चनाकुसला' निकृति—आन्तरो विकार कपट—वेपथुपरावर्तादिवाह्यः आभ्या या वञ्चना तस्या कुसला—निपुणेति
गार्थार्थ ॥ १२५७ ॥

त च सि वालगगाही अणोसहिबलो अ अपरिहृत्यो य । सा च चिरसचियविसा गहणमि वणे वसइ नागी १२५८
 व्याख्या—इयमेवभूता नागी रांद्रा, त्व च 'व्यालगगाही' सर्पग्रहणशील 'अनौपधिवलक्ष' औपधिवलरहित 'अप-
 रिहृत्यश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहणे' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थ ॥ १२५८ ॥

दाही ते विपिवाओ तीसे दादतर उचगयसस । अप्पोसहिमनवल्लो न हु अप्पाया विणिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥
 व्याख्या—भविष्यति ते विनिपात तस्या दधानतरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अल्प—स्रोत औपधिमन्त्रबल यस्य तत्र स
 त्व अर्थाधिमन्त्रवत्, यतश्चैयमतो नैयाऽऽस्मान चिकित्सिष्यसीति गाथार्थ ॥ १२५९ ॥ इय च मायानागी ॥

उत्तरमाणो सव्व मद्दालओ पुन्नमेहनिज्योसो । उत्तरपासमि ठिओ लोहेण विपदई नागी ॥ १२६० ॥

व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वज्ञानिधारितत्वात्, पूर्णं पुष्क-
 रावर्तस्वेय निषेधो यस्य स तथोच्यते, करणकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपासार्थे स्थित, उत्तरदिग्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति
 व्यापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विपदई'ति व्यावर्तते रुच्यति वा 'नाग' सर्प इति गाथार्थ ॥ १२६० ॥

इणो जेण मणुसो रोइ महासागकव्व दुप्परो । त सव्वविससमुदय कह विच्छसि त महानाग १ ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव दुप्पूर 'तम्' इत्यन्भूत 'सर्वविषसमुदय' सर्व
 न्यसनेकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्व 'महानाग' प्रधानसर्पमिति गाथार्थ ॥ १२६१ ॥ अय तु लोभसर्व ॥

एण ते पायाही चत्तारिवि कोदमाणमपलोभा । जेहि सया सतत्त जरियमिव जय कलकलेइ ॥ १२६२ ॥

संयामि सेलकाणसुसाणसुदधररुस्वमूलाह । पावाहीण तेसि खणमवि न उवेमि वीसभ ॥ १२६५ ॥
 व्याख्या—‘संयामि’ भजामि शैलकाननश्मशानश्नान्यगृहहृक्षमूलानि शैला—पर्वता काननानि—दूरवर्तिवनानि
 शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्व, ‘पापाहीना’ पापसर्पाणा तेषा क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्रम्भ’ विश्वासमिति
 गाथार्थ ॥ १२६५ ॥

अवाहारो न सरे अइनिद्धेण विसया उइज्जति । जायामायाहारो तपि पकाम न इच्छामि ॥ १२६६ ॥

व्याख्या—‘अत्याहार’ प्रभूताहार ‘न सरे’ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्तिग्धमल्प च भोजन भविष्य-
 त्येतदपि नास्ति, यत—अतिक्रियेन हवि प्रचुरेण ‘विपया’ शब्दादय ‘उदीर्यन्ते’ उद्रेकावस्था नीयन्ते, ततश्च
 यानामावाहारो यावता सयमयात्रोरसर्पति तावन्त भक्षयामि, तमपि प्रकाम पुनर्नेच्छामीति गाथार्थ ॥ १२६६ ॥

उस्सन्नकपाहारो अरवा विगईधिवज्जिपाहारो । ज किंचि कपाहारो अवजजिझयथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—‘उस्सन्न’ प्रायशोऽङ्कताहार, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्वाजित आहारो यस्य मम सोऽह विगति-
 निवर्जिताहार, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभन यौदनादि कृतमाहारो येन मया सोऽह तथाविध, ‘अवजजिझयथोवमाहारो’त्ति
 वज्जित—वज्जितधर्मा स्लोक—स्वरूप आहारो यस्य मम सोऽहमुज्जितस्तोकाहार इति गाथार्थ ॥ १२६७ ॥ एव क्रियायु-
 क्तस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

धोवारारो धोवमणिओ य जो होइ धोवनिदो य । धोवोवट्टिवगरणो तस्स हु देवावि पणमति ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—एते ते 'पायादयः' पापसर्पाश्चत्वारोऽपि क्रोधमानमायालोभा देः सदा सन्तस्र सद् जगतिस्मिन् 'अगद' भुवन 'कलकलायति' भवजलार्थं कथयतीति गाथार्थः ॥ १२६२ ॥

एषहि जो खज्जइ चउहिचि आसीचिसेरि पावेहिं । अवसस्स नरयपटण णत्थि रसि आलवण किञ्चि ॥ १२६३ ॥
 व्याख्या—एभिर्देव एव खाद्यते चतुर्भिरपि 'आसीचिये' भुज्जं 'पाप' अशोभनं तस्य अवलस्य सत् नरयपटन भवति, 'नास्ति' न विद्यते 'से' तस्यालम्बन किञ्चिद् येन न पततीति गाथार्थः ॥ १२६३ ॥ एवमभिभार्यते मुष्टा । सो खइओ पडिओ मओ य, पच्छा देवो भणइ—किं जाय १, ण ठाइदुत्ति पारिज्जवो, पुणभणिय । य ते मिष्ठा अणंद पुभावि ओसहाणि य, ण किञ्चि मुण करेति, पच्छा तस्स सयणो पाएहिं पडिओ—जिभावंदसि, देवो भणइ—एव चेव अदरि खइयो, जइ एससि चरिय अणुचरइ वो जीयइ, जइ णाणुणालेइ सो जज्जीविओऽयि पुणो भरइ, त च चरिय गाथादिं करेइ—
 एएहिं अइ खइओ चउरिचि आसीचिसेरि पावेहिं । विसनिग्गायणरेउ चरामि विविइ तवोक्कम्म ॥ १२६४ ॥
 व्याख्या—एभिरेव 'खइओ'ति भक्षितश्चतुर्भिरपि 'आसीचिये' भुज्जं देः पोरं—रेदि 'विपनिर्घातनदेवु' 'विपनिर्घातन-
 निमित्त 'चरामि' आसेवयामि 'विविच' विचित्र चतुर्थपद्यादमादिभेद 'तव कर्म' तव क्रियामिति गाथार्थः ॥ १२६४ ॥

१ स स्मार्तः पतितो सुतश्च, एवमादेवो भणति—कथं जातः । न स्यात्सति धर्ममाला, पूर्वभक्षितादि च तादि मित्राणि भगवाद् भिक्षुस्मि ओचयामि न कश्चिदपि कुर्वति पश्चात्तस्य स्वजन पादयो पतित—जीवकयेति, देवो भणति—एवमेवाहमपि खादितः पदोदरगतं चर्यामनुचरति तदा जीवति अपि ननुपालयति सर्वोच्चीविरोऽपि पुनर्जियते, ता च चर्या गाथादिः कथयति ।

सेवामि सेलकाणसुसाणसुस्रपररुक्कसमूलाह । पावाहीण तेसि खणमवि न उवेमि वीसभ ॥ १२६५ ॥
 व्यारपा—‘सेवामि’ भजामि शैलकाननरमशानशून्यगृहवृक्षमूलानि शैला—पर्वता काननानि—दूरवर्तिवनानि
 शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्व, ‘पापाहीना’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्रम्भ’ विश्वासमिति
 गार्थार्थ ॥ १२६५ ॥

अचारारो न सहरे अहनिद्धेण विसया उइज्जति । जायामायाहारो तपि पकाम न इच्छामि ॥ १२६६ ॥

व्याख्या—‘अत्याहार’ प्रभूताहार ‘न सहरे’ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्निग्धमलप च भोजन भविष्य-
 त्येतदपि नास्ति, यत—अतिलिम्बेन हवि प्रचुरेण ‘विषयाः’ शब्दादय ‘उदीर्यन्ते’ उद्रेकावस्था नीयन्ते, ततश्च
 यानामानाहारो यावता सयमयात्रोरस्यति तावन्त भक्षयामि, तमपि प्रकाम पुनर्नेच्छामीति गार्थार्थ ॥ १२६६ ॥

उत्सन्नकपाहारो अद्या विगईविवज्जियाहारो । जं किचि कयाहारो अबउज्झियथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—‘उत्सन्न’ प्रायशोऽकृताहार, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्वाजित आहारो यस्य मम सोऽहं विगति-
 निवर्जिताहार, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभन वौदनादि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविध, ‘अवउज्झियथोवमाहारो’ति
 उज्झित—उज्झितधर्मां लोक—स्वल्प आहारो यस्य मम सोऽहमुज्झितलोकाहार इति गार्थार्थ ॥ १२६७ ॥ एव क्रियायु-

क्तस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

थोवाहारो थोवभणिथो य ज्जे होइ थोवनिदो ॥ १२६८ ॥

न्याख्या—लोकोद्धार लोकभणितश्च यो भवति लोकनिद्रश्च लोकोपशुपकरण , उपधियेयोपकरण, तस्य चेत्यन्मूतस
 देवा अपि प्रणमन्तीति गार्थार्थ ॥ १२६८ ॥ एव जइ अनुपालेइ तओ चहुइ, भणति—चर एवपि जीयतो, पन्था सो
 पुवाभिमुहो ठिओ किरिय पतजिजकामो देवो भणइ—
 सिद्धे नमसिऊण ससारत्था य जे महाविज्जा । वोच्छामि दडकिरिय सत्त्वविसनियारणिं पिच्च ॥ १२६९ ॥

न्याय्या—‘सिद्धान्’ मुकान् नमस्कृत्य ससारस्थाश्च ये ‘महर्षयः’ केनलिचतुर्दशपूर्यचित्तभूतयक्षाश्च नमस्कृत्य यत्स्ये
 दण्डक्रिया सर्वविपनिवारिणी विद्यामिति गार्थार्थ ॥ १२६९ ॥ सा चैय—
 सत्त्व पाणइवाप पञ्चमज्जार्हं मि अलियवपण च । सत्त्वमदत्तादाण अन्यन्न परिग्गह् स्माहा ॥ १२७० ॥

न्याख्या—‘सर्व’ सम्पूर्ण प्राणातिपात ‘प्रत्याचष्टे एव महारसेति, अनृतयचन च, सर्वं वादत्तादानम्,
 अबद्ध परिग्रह च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गार्थार्थ ॥ १२७० ॥ एव भणिण् चडिओ, अन्मापिर्हइ से कहिय, न सदहइ, पच्छा
 पहाविओ पडिओ, पुणोवि देवेण तहेव चडविओ, पुणोवि पहाविओ, पडिओ, तइयाए पेछाए देवो निच्छइ, पसादिओ,
 चडविओ, पडिस्सुय, अन्मापियर पुच्छिस्ता तेण सम पहाविओ, एगमि वणसडे पुयभवे केहेइ, सदुद्धो पत्तेयसुद्धो जाओ,

१ एव पद्यगुणकपति तयोचिहति, भणति—चरमेवमपि जीवन्, पञ्चाव स पूर्वाभिमुखः स्थित स्थितं मयोनु कामो देवो भणति—। एव भणिते जलियते
 मातापितृभ्या सक्र कथित, न श्रद्धावति, पञ्चाव प्रचावित पठित, पुनरपि दूषय सयव कथयवित्तः, पुनरपि प्रचावितः पठितः, पुनरपि दूषय
 नेवति, प्रसादित, तथापिचितः, प्रविष्टत, मातापितृत्वात्पुच्छय तेन सप्त प्रचावित्तः, एकस्मिन् वनपण्डे पूर्वमेवान् कथयति, सज्जः प्रसेकज्जो जात ,

दधोऽपि पट्टिगभो, एव सो ते कसाए नाए सरीरकरडए छोट्टण कओऽवि सचरिउ ण देइ, एव सो ओइइयस्स भावस्स
 अकरणायाए अट्ठुद्धिओ पट्टिफत्तो होइ, दीहेण सामज्जपरियाणण सिद्धो, एव भावपट्टिकमण । आह-किणिमित्त पुणो र
 पट्टिणमिज्जइ !, जहा मज्झिमपाण तहा कीस ण कज्जे पट्टिकमिज्जइ !, आयरिओ आह-इत्थ विज्जेण दिव्वतो-एगस्स
 रण्णो पुत्तो ऽर्हए चिओ, सेण चित्थि-मा से रोगो भविसइ, किरिय करावेमि, तेण विज्जा सदाविद्या, मम पुत्तस्स
 तिगिरुए वरेइ जेण निरुओ होइ, ते भणति-करोमो, राया भणइ-केरिसा तुज्झ जोगा !, एगो भणइ-जइ रोगो अथि तो
 चवसाभेति, अह नथि त केव जीरता मारति, विइओ भणइ-जइ रोगो अथि तो चवसाभेति, अह णथि ण गुण ण
 दोस करिंति, तइओ भणइ-जइ रोगो अथि तो चवसामिति, अह णथि वण्णरुवज्जोषणळावण्णताए परिणमति, विइओ
 निथी अणानयपरिचायो भानियमो, तइएण रण्णा कारिया किरिया, एवमिमपि पट्टिकमण जइ दोसा अथि तो

१ दधोऽपि मतिगत, एव स तान् कथायाए ज्ञातान् पारीरकाण्डके भिरवा कुतोऽपि सचरितु न ददाति, एव स औदीयकस भावसाकणतया-अट्ठुथित
 ददिकन्तो भवति दीर्घेण भामपपर्यायेण सिद्ध, एव भावपट्टिकमण । किमिषिच पुन पुन मतिप्रभवते !, यथा मज्जमकानो तथा कथ न कोऽपि मति
 प्रभवत ! भाषाए भाई-अप्र वेदेन दृष्टान्त-एकस एव जुटोऽभाव पिय, तन विनित्त-माऽस रोगो भूए, किया कारयामि, तेन वैद्या दहिइता-मम
 पुत्तस विकि सा कुरव सन दीर्घो भवति, स भवति-कुर्म, राजा भणति-कीरता मुभ्याक योगा ! एको भवति-महि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति, अथ
 बालि स एव औदीयको मारयन्ति, द्वितीयो भवति-महि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति अथ दक्षिण गुण न दधो नुबन्ति, पृतीयो भवति-महि रोगोऽस्ति तदोप
 शमयन्ति, अथ नाटि चर्मेक नोबन काययतया परिणयन्ति, दीक्यो विधिरावागतपविशणे भावयितव्य, सुवायेन राज्ञे करिता किया, एवमिदमपि
 पट्टिकमण परि दोषा सन्ति सदा

व्याख्या—स्तोकाद्वार स्तोकभणितश्च यो भवति स्तोकनिद्रश्च स्तोकोपधुपकरण, तस्य चैतदम्भूतस्य देवा अपि मृणालतीति गार्थार्थ ॥ १२६८ ॥ एव जइ अणुपाळेइ तथो चेट्ठइ, भणति—वर पयपि जीवतो, पच्छा सो पुब्बाभिमुहो दिओ किरिप पवज्जिउकामो देवो भणइ—

तसिद्ध नमसिक्कण ससारत्था य के महाविज्जा । वोन्हामि दद्धकिरिय सव्वयिसनिचारणे विज्ज ॥ १२६९ ॥
 वयारथा—'सिद्धान्' मुक्कान् नमस्कृत्य ससारस्याश्च ये 'महार्थ्या' 'केवलचतुर्दशपूर्वचित्तभूतयक्षांश्च नमस्कृत्य वस्त्ये
 दण्डक्रिया सर्वविधनियारिणां विद्यामिति गाथार्थ ॥ १२६९ ॥ सा चैय—

व्याख्या—‘सर्व’ सम्पूर्ण प्राणाविधाव ‘प्रत्याग्याहि’ एकाग्रतेन च । सर्वमदत्तादाण अव्यय परिणाम स्मार्त्ता ॥ १६७० ॥

अब्रह्म परिग्रह च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गार्थार्थ ॥ १२७० ॥ एव भणिष्टुष्टिओ, अस्मापिर्दहि से कहिय, न सहहह, पच्छा
पहाविओ पडिओ, पुणोवि देवण तहेव उहविओ, पुणोवि पहाविओ, पडिओ, तइयाए वेलाए देवो णिउह, पसादिओ,
उहविओ, पडिस्सुय, अस्मापियर पुच्छिता तेण सम पहाविओ, एगमि वणसडे पुषभवे करेह, सवुद्धो पत्तेयवुद्धो जाओ,

१ पुरु मयनुपाकयति तद्वेचित्प्रति, भणति-वरमेवमपि कावन्, एषात् स पूर्वाभिमुखः स्थित क्रियां प्रयोजु कामो देवो भवति-। पुरु भविते वलितो मातापितृभ्या ऋक्षे कथित, न भद्रयाति, एषात् मयावित पवित, पुनरपि दमन मयन मयापित, पुनरपि मयावित, पवितः, मृतापायां वेकायां देवो ने उति, मयावित, तयावित, मविह्वल, मातापितृयावायुच्छय तेन सप्त मयावित, एकमिन्द्र मनवन्दे पूर्वभवात् कमयति, सहुद मलेकजुदो जात,

लिप्रज्ञस, कोऽसौ ? धर्म -श्रुतधर्मश्चात्रिधर्मश्च मङ्गलम्, अनेन कपिलादिप्रज्ञसधर्मव्यवच्छेदमाह । अर्हदादीना च मङ्गलता
तेभ्य एव हितमङ्गलात् सुखप्राप्ते, अत एव च लोकोत्तमत्वमेयमिति, आह च—

चत्सारि लोगुत्तमा अरिहता लोगुत्तमा सिद्धा लोगुत्तमा साहू लोगुत्तमा केवलपिपणत्तो धम्मो लोगुत्तमो
अथवा कुत पुनरर्हदादीना मङ्गलता?, लोकोत्तमत्वात्, तथा चाऽऽह—‘चत्सारि लोगुत्तमा’ चत्वार -खल्वनन्तरोका वक्ष्य-
माणा वा लोकस्य—भावलोकादेरुत्तमा -प्रधाना लोकोत्तमा, क एते चत्वारस्तानुपदस्यैवमाह—‘अरहता लोगुत्तमा, इत्यादि,
अर्हन्त -प्राप्तिरूपितशब्दार्था, लोकस्य—भावलोकस्य उत्तमा -प्रधाना, तथा चोक्तम्—अरिहता ताव तहि उत्तमा हुन्ती
उ भावलोपस्स । कन्हा ?, ज सधासि कम्मपयडीपसत्थाण ॥ १ ॥ अणुभाव तु पडुच्चा वेअणिचाऊण णामगोयस्स ।
भावस्सोदइयस्सा णियमा ते उत्तमा हाति ॥ २ ॥ एव चेव च भूओ उत्तरपगईविसेसणविसिड्ढ । भण्णइ हु उत्तमत्त
समासओ से णिसामेह ॥ ३ ॥ साय मणुवाड दोण्णी णामप्पगई समा पसत्था य । मणुगइ पणिदिजाई ओरालियते-
यकम्म च ॥ ४ ॥ ओरालियगुणगा समच्चउरस तहेव सठाण । वहरोसभसपवण वण्णरसगधफासा य ॥ ५ ॥ अगुरुलहु

१ अर्हन्तत्वावच्छेदभा भवत्येव भावलोकस्य । कस्मात् ? वत्सर्वासा कर्मप्रकृतीनां प्रशस्तानाम् ॥ १ ॥ अनुभाव तु प्रतीत्य वेदनीयायुषोर्नामगोत्रयो
भाव भौदधिके नियमात् ते वत्तमा भवन्ति ॥ २ ॥ पूर्वमेव च भूय वत्तरप्रकृतिविशेषणविशिष्टम् । भव्यते उत्तमत्वं समासतत्त्वस्य निदामयत ॥ ३ ॥ सातम
नुजायुषो द्वे नामप्रकृतयस्त्वस्तेमा समा प्रशस्तानाम् । मनुजगति पञ्चन्द्रियजातिरोदारिक तैजस कर्मण च ॥ ४ ॥ भौदारिकान्नोपादानि समच्चतुरस्य तथैव सस्थानम्
वत्प्रभसद्वनन यणा रसगधस्यर्थाश्च ॥ ५ ॥ अगुरुलहु

विंसीहिज्जति, जइ णरिथ तो सोही चरित्तस्स सुद्धतरिया भवइ । उक्क सप्पसङ्गं प्रतिक्कमणम्, अगान्तरेऽप्ययनराव्दार्यो
निरूपणीय , स चान्यत्र न्यक्षेण प्ररूपितत्वाच्चेहाधिक्रियते, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेप , साम्प्रत सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षे-
पस्यावसर , स च सूत्रे सति भवति, सूत्र च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चो वक्तव्य , यावत्तच्छेद सूत्र—करेमि भन्ते। जाय योसिरामि
अस्स व्याख्या—सहक्षेण चेद—‘सहिता च पद चैवे’ त्यादि, अधिकृतसूत्रस्य व्याख्यालक्षणायोजना च सामायिकपद्
द्रष्टव्या, आह—इदं स्वस्थान एव सामायिकाध्ययने उक्क सूत्रं, पुन किमभिधीयते ? , पुनरुक्तदोषप्रसङ्गात् , उच्यते, प्रति-
पिक्कासेवित्तादि समभावस्येनैव प्रतिक्रान्तव्यमिति ज्ञापनार्थम्, अथवा ‘यद्वद्विषयातार्थं मन्त्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति ।
तद्वद् रागविषय पुनरुक्तममुदमर्थपदम् ॥ १ ॥’ रागविषय चेद, यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिक्रान्तव्यम् अत सूत्रकार एव
तदभिधितुराह—

चत्तारि मगल अरिहता मगल सिद्धा मगल साट् मगल केवलपण्णत्तो धम्मो मगल
मङ्गल प्राक्षिक्कपितशब्दार्थ, तत्र चत्वार पदार्था मङ्गलमिति, क एते चत्वारः !, तानुपदर्शयन्नाह—‘अरिहता मगल’-

मित्यादि, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहाय्यदिरूपा पूजामर्हन्तीत्यहन्तस्तेऽर्हन्तो मङ्गल, सित ध्मात् वेया ते सिद्धाः, ते च सिद्धा-
मङ्गल, निर्वाणसाधकान् योगान् साधयन्तीति साधव , ते च मङ्गल, साधुमहणादाचार्योपाध्याया गृहीता एव द्रष्टव्या ,
यतो न हि ते न साधव , धारयतीति धर्म , केवलमेवा विद्यत इति केवलिन , केवलमिभि—सर्वज्ञे महस्य—प्ररूपित केव-

१ विमोक्षयति यदि न सति तदा शुद्धिश्चाभिप्रेतः शुद्धतरा भवति ।

निर्सेसकम्मपगडीण यावि जो रोइ साइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सबपयडिवज्जिया जग्हा ॥ २ ॥' साधय - प्राप्-
 न्तिरुपितशब्दार्थ एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्रभावलोकस्य उत्तमा - प्रधाना लोकोत्तमा, तथा चोक्तम् - 'लोगुत्तमस्ति साह
 पुद्गलते भावलोगमेव तु । दसणनाणचरित्ताणि तिण्णि जिणइदभणियाणि ॥ १ ॥' केवलप्रज्ञसो धर्म - प्राप्तिरुपितशब्दार्थ,
 स च क्षायोपशमिकोपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तम - प्रधान लोकोत्तम, तथा चोक्तम् - 'धम्मो सुत चरणे या हुहावि
 रोगुत्तमोस्ति णायपो । खओवसमिओवसमिय खइय च पडुच्च लोग तु ॥ १ ॥' यत एव लोकोत्तमा अत एव शरणया,
 तथा चाऽऽह - 'चत्तारि सरण पवज्जामि' अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह -
 'चत्तारि सरण पवज्जामि अरिहन्ते सरण पवज्जामि सिद्धे सरण पवज्जामि साह सरण पवज्जामि केव-
 लिपणणा धम्म सरण पवज्जामि' ॥ (स्त०)

चत्वा(तु)र ससारभयपरित्राणाय 'शरण प्रपद्ये' आश्रय गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह - 'अरिहते' त्यादि, अर्हंत
 'शरण प्रपद्ये' सासारिकदुःखहरणार्थाहंत आश्रय गच्छामि, भक्ति करोमीत्यय, एव सिद्धान् शरण प्रपद्ये, साधून् शरण
 प्रपद्य, केवलप्रज्ञस धर्म शरण प्रपद्ये । इत्थं कृतमङ्गलोपचार प्रकृत प्रतिक्रमणसूत्रमाह -

'इच्छामि पटिप्पमिउ जो मे देवस्सिओ अइआरो कओ, काइओ चाहओ माणस्सिओ, उस्सुत्तो जग्मग्गो

१ शिरारकमप्रहृतीनां प्रापि यो भवति क्षाधिको भाव । तस्याप्युन्नमास्ते सवप्रकृतिविवर्जिता यस्यात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साधय प्रतीत्य ते भाव
 खोरमय तु । दर्शनज्ञानचारित्र्याणि प्रीति चित्ते द्रमणितानि ॥ १ ॥ ३ धम श्रुत चरण च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातव्य । क्षायोपशमिकोपशमिको क्षाधिक
 य प्रतीक्षेय लोकेय ॥ १ ॥ * प्राणाय प्र०

‘उवघ्राय परघाऊसासविहगइ पसत्था । तसवायरपजत्ता पत्तेयधिराधिराइ च ॥ ६ ॥ सुंभमुज्जोय सुभग मुसर आदेज्जा तह य जसकित्ती । तत्तो णिमिणणित्तिथगर णामपगई समेयाइ ॥ ७ ॥ तत्तो चद्यागोय चोत्तीसेहिं सह उदय-
भावेहि । ते उत्तमा पहाणा अपणणनुत्ता भवतीह ॥ ८ ॥ उवसमिए पुण भावो अरहताण ण निज्जई सो रु । स्थाइग-
भावस्स पुणो आवरणण दुवेण्हपि ॥ ९ ॥ तह मोहअतराई णिस्सेसल्लय पडुच्च एएसिं । भावल्लए लोगस्स च भवति ते
उत्तमा णियमा ॥ १० ॥ हवइ पुण सन्निवाए उदयभावे रु जे भणिययुए । अरहताण ताण जे भणिया स्थाइगा भावा
॥ ११ ॥ तेहि सया जोगेण णिक्कज्जइ सण्णियाइओ भावो । तत्सवि य भावलोगस्स उत्तमा रुत्ति णियमेण ॥ १२ ॥’
सिद्धा-प्राम्भिरुपितशब्दार्थ एव, तेऽपि च क्षेत्रलोकस्य क्षायिकभावलोकस्य चोत्तमा-प्रधाना लोकोत्तमा, सया
चोक्कम्-‘लोचसमत्ति सिद्धा ते उत्तमा ह्येति खिसलोगस्स । तेलोक्कमययत्था ज भणिय होइ ते णियमा ॥ १ ॥’

१ यथयाव परावातो सूत्रासौ विहायोगति प्रसङ्गा । प्रसवात्परपयःश्रुता प्रत्येकस्थिरास्थिराणि च ॥ ६ ॥ शुभमुद्योय शुभय मुखरं यादे यवयाच
भवति यथा कीर्ति । ततो निर्माण सार्धकर्मण नामप्रकृतयल्लसैता ॥ ७ ॥ तत वत्तं गोध चतुर्दिशता सहैदयिकभावे । ते उत्तमा प्रधाना भवन्त्यनुकम्पा
भवतीह ॥ ८ ॥ भोपयामिक पुनर्भावोद्भवा न विद्यते स । क्षायिकभावस्य पुनरावराणयोद्भवोति ॥ ९ ॥ सया सोहान्तरायो नि शेषश्च प्रतीत्यैतथाय् ।
भावे क्षायिके लोकस्य तु भवन्ति ते उत्तमा भियमात् ॥ १० ॥ भवति पुन साविपाठिके भौदयिकभावे ये भणित्त्वा । अर्हतां तेषां ये भणिता क्षायिका
भावा ॥ ११ ॥ त सदा योतेन निष्पद्यते साविपाठिको भाव । तस्यापि च भावलोकोत्तमा भवन्ति नियमेन ॥ १२ ॥ लोकोत्तमा इति सिद्धाखे यत्तमा
भवति क्षेत्रलोकस्य । त्रैलोक्यमल्लकस्या यद्वर्णितं भवति ते नियमात् ॥ १३ ॥ * शुभमुद्योगमुत्तरं वा प्र०

णिस्ससकम्मपगडीण चायि जो होइ साइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सबययडिवज्जिया जन्हा ॥ २ ॥ साधव-प्राग्-
निरुपितशब्दार्थ एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्र्यभावलोकस्य उत्तमा-प्रधाना लोकोत्तमा, तथा चोक्तम्-‘लोगुत्तमस्ति साह-
पटुद्य ते भावलोगमेव तु । दसणनाणचरित्ताणि तिणिण ज्जिणइदभणियाणि ॥ १ ॥’ केवलप्रज्ञसो धर्म-प्राद्विरुपितशब्दार्थ,
स च क्षायोपशमिकोपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तम-प्रधान लोकोत्तम, तथा चोक्तम्-‘धम्मो सुत चरणे या हुहावि
लोगुत्तमोस्ति णायपो । खओवसमिओवसमिय खइय च पटुद्य लोग तु ॥ १ ॥’ यत एव लोकोत्तमा अतएव शरणया,
तथा चाऽऽह-‘चत्तारि सरण पवज्जामि’ अथवा कथ पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह-
‘चत्तारि सरण पवज्जामि अरिहन्ते सरण पवज्जामि सिद्धे सरण पवज्जामि साह’ सरण पवज्जामि केव-
रिप्पणत्वा धम्म सरण पवज्जामि’ ॥ (सू०)

चत्वा(तु)र ससारभयपरित्राणाय ‘शरण प्रपद्ये’ आश्रय गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह-‘अरिहते’ त्यादि, अर्हत्
‘शरण प्रपद्ये’ सासारिकदुःखशरणार्थाहृत आश्रय गच्छामि, भक्ति करोमीत्यय, एव सिद्धान्शरण प्रपद्ये, साधून् शरण
प्रपद्ये, केष्वपि प्रज्ञस धम्म शरण प्रपद्ये । इत्यहुतमङ्गलोपचार प्रकृत प्रतिक्रमणसूत्रमाह-

‘इच्छामि पडिक्कमिउ जो मे देवस्सिओ अइआरो कओ, काइओ चाइओ माणस्सिओ, उरसुत्तो उरमन्गो

१ निरापयकमप्रवर्तनीनां पापि यो भयति क्षाधिको भाव । तस्याप्युपगच्छे सर्वप्रकृतविवर्जित्वा यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साधव प्रवीत्य ते भाव
लोकात्मन ए । दर्शनज्ञानचारित्र्याणि ग्रीणि भिन्ने द्रव्यणितानि ॥ १ ॥ ३ धम्मं सुत चरणं च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातं य । क्षायोपशमिकोपशमिकौ क्षायिक
च प्रवर्तयेय लोकात्म ॥ १ ॥ * प्राणाय म०

अकप्यो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिन्तिओ अणायारो अणिच्छियव्वो असमणपाउगो नाणे दस्सेणो चरित्ते सुए सामादए तिणह गुत्तीण चउणह कसायाण पचणह महव्वयाण छणह जीयणिकायाण सत्तणह पिडेसणाण अट्टणह पवपणमाऊण नवणह वमचेरगुत्तीण दसविहे समणयम्मि समणाण जोगाण ज राट्ठिअ ज विराहिय तस्स मिच्छामि दुक्कड ॥ (स०)

इच्छामि प्रतिक्रामितु यो मया दैवसिक्कोडतिचार कृत इत्येन पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थ-इच्छामि-अभिष्ट-यामि प्रतिक्रामितु-निर्वाचितु, कस्य य इत्यतिचारमाह-मयेत्यात्मनिर्देश, दिवसेन निर्धुत्तो दिवसपरिमणो वा दैवसिक्क, अतिचरणमतिचार, अतिक्रम इत्यर्थ, कृतो-निर्वातित, तस्येति योग, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कड' अनेन तु निष्ठाकालमिति भावना, स पुनरतिचार उपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह-क्रायेन-शरीरेण निर्धुत्त कायिक कायकृत इत्यर्थ, वाचा निर्धुत्तो नाधिक-याकृत इत्यर्थ, मनसा निर्धुत्तो मानस, स एव 'मानसिड'सि मन कृत इत्यर्थ ऊर्ध्व सूत्रादुरसूत्र सूत्रानुक्त इत्यर्थ, मार्ग क्षायोपशमिको भाव, ऊर्ध्व मार्गादुन्मार्ग, क्षायोपशमिकभाषत्यागेर्नादधिक, भानसङ्क्रम इत्यर्थ, कल्पनीयः न्याय कल्पो विधि आचार कल्प्य-चरणकरणव्यापार न कल्प्य-अकल्प्य, अत इए इत्यर्थ, करणीय सामान्येन कर्तव्य न करणीयः-अकरणीय, हेतुहेतुमन्त्रवशात्, यत एतेरसूत्र अत एवोन्मार्ग इत्यादि, उक्तावत्कारिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह-दुष्टो ध्यातो दुष्यति-आर्तरीद्रलक्षणा एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितो दुष्येचिन्तित-अशुभ एव बलचित्तया, यत एतेरथम्भूतः अत एवासौ न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्य तप

स्वयनुचित इत्यर्थः, यत एवाश्रमप्रायोक्त एवानाचारः, आचरणीयः आचार न आचार अनाचार—साधूनामनाचरणीय, यत एव साधूनामनाचरणीय अत एवानेष्टव्य—मनागपि मनसाऽपि न प्रार्थनीय इति, किविषयोऽयमतिचार इत्याह—‘एतदस्योपरि’ ज्ञानदर्शनचारादिविषय, अधुना भेदेन व्याचष्टे—‘सुष्टु’ति श्रुतविषय, श्रुतग्रहण मत्यादिज्ञानोपलक्षण, तत्र विपरीतप्रत्युपाऽकालस्याध्यायादिरतिचार, ‘सामाह्वय(य)’ति सामायिकविषय, सामायिकग्रहणात् सभ्यकृतसामायिकचारित्रसामायिकग्रहण, तत्र सभ्यकृतसामायिकतिचार शङ्कादि, चारित्रसामायिकतिचार तु भेदेनाह—‘तिष्ठ’गुसीण सित्यादि, तिष्ठणा गुसीना, तत्र प्रविचाराप्रविचाररूपः गुह्य, चतुर्णां कथायाणां—क्रोधमानसायालोभाना, पद्माना महाप्रदाना—प्राणातिपातादिनियुत्तिलक्षणानां, पण्णा जीवनिक्कायानां पृथिवीकाविकादीनां, सप्तानां पिण्डेपणानां अस्यष्टादीनां, ताक्षेमा—‘सप्तदशमसप्तदश उद्धृतं तद् होइ अप्यलेगा य । जगहिआ पगहिआ चञ्जिय तद् होइ सत्तमिआ॥१॥’ इत्याद्या—तत्रास्यष्टा हस्तमात्राभ्यां चिन्त्या, ‘अससडे हर्धे अससडे मत्ते, अखरडियमिति बुत्त भवइ’ एव गृह्यत प्रथमा भवति, गाथायां सुष्टुमुखोच्चारणार्धमन्यथा पाठ, संसुष्टा ताभ्यामेव चिन्त्या, ‘ससडे हर्धे ससडे मत्ते, खरडि-इति बुत्त होइ, एव गृह्यतो द्वितीया, उद्धृता नाम स्थालादौ स्वयोगेन भोजनैजातमुद्धृत, तत ‘अससडे हर्धे अससडे मत्ते अससडे या मत्ते ससडे हर्धे’ एव गृह्यतस्वतीया, अल्पलेपा नाम अल्पशब्दोऽभाववाचकः निर्लेप—पृथुकादि गृह्यत-

१ असद्यो ह्योऽसद्य मात्र असद्विद्य इत्युक्त भवति २ सद्यो ह्यो सद्य मात्र साद्विद्य इत्युक्त भवति ३ असद्यो ह्यो असद्य मात्र असद्य वा मात्र सद्यो ह्यो * नैन प्र०

अकण्ठो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिन्तिओ अणायारो अणिच्छिपव्वो असमणपाउग्गो नाणे दस्सेणे चरिस्से सुण सामाहए तिणहं गुत्तीण चउणए कसायाण पचणए महव्वयाण छणहं जीयणिकायाण सत्तणए पिडेसणाण अउणए पवयणमाऊण नवणहं वभचेरगुत्तीण दस्सविहे समणयम्मं समणाण जीणाण ज एवदिअ ज विराहिय तरस्स मिच्छाभि दुक्कड ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रमिषु यो सया दैवसिकोऽतिचार कृत इत्येव पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थ-इच्छामि-अभिष्ट पामि प्रतिक्रमिषु-निर्वाचिषु, कस्य य इत्यतिचारमाह-मयेत्यात्मनिर्दश, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिद्धि, अतिचरणमतिचार, अतिक्रम इत्यर्थ, कृतो-निर्वर्तित, तस्येति योग, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कड' अनेन तु निष्कालमिति भावना, स पुनरतिचारः वयाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह-कायेन-शरीरेण निर्वृत्त कयादिक कायकृत इत्यर्थ, वाचा निर्वृत्तो वाचिक-याकृत इत्यर्थ, मनसा निर्वृत्तो मानस, स एव 'मानसिद्धि'ति मन कृत इत्यर्थ ऊन सूत्रादुत्सृज सूत्रात्तु क इत्यर्थ, मार्गः क्षायोपशमिको भाव, ऊर्ध्व मार्गाहुन्मार्ग, क्षायोपशमिकभावत्यागेर्नादयिक, मानसङ्गम इत्यर्थ, कल्पनीयः न्याय कल्पो विधि आचार कल्प्य-चरणकरणाव्यापार न कल्प्य-अकल्प्य, अत इष इत्यर्थ, करणीय सामान्येन कर्तव्य न करणीय-अकरणीय, हेतुहेतुभङ्गावधानं, यत एवोत्सृज अत एवोन्मार्ग इत्यादि, उक्तत्वावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह-दुष्टो ध्यातो दुर्ध्यात-आर्तराद्रक्षण एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितो दुर्विचिन्तित-अशुभ एव चञ्चचित्तया, यत एवेत्यम्बृतः अत एवासी न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्य तप

पठिसिद्धाण करणे किचाणमकरणे य पठिक्रमण । असद्वरणे च तरा विवरीयपरूपणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिद्धाना’निगारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणा ‘करणे’ तिप्यादने आसेवन इत्यर्थ , किं ?-
प्रतिक्रमणमिति योग , प्रतीप क्रमण प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्ते , ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयाना कालस्वाध्यायादीना योगानाम्
‘अकरणे’ अनिप्यादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अथद्धाने च तथा केनलिप्ररूपिताना पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
विपरीतप्ररूपणाया च अन्यथा पदार्थकथनाया च प्रतिक्रमणमिति गार्थार्थ ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोग
सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिपिद्धौ रागद्वेपी तयो करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा-
यिक मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षण सामायिकमिति निपरीतप्ररूपणाया च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेष्वप्याद्योऽयं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्त, सामप्रतमस्यं विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पठिक्रमिड हरियायहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्रमणे दीयक्रमणे हरियक्रमणे ओसा
उत्तिगपणगदगमट्टिमक्कडासताणासक्रमणे जे मे जीया विराहिया एगिदिया वेइदिया तेइदिया चउरिदिया
पचिदिआ अभिरआ यत्तिआ लेसिआ सघाइआ सघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उइविआ टाणाओ
टाण सकामिआ जीविआओ चवरोविआ तत्स मिच्छामि डुक्कड ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्तितुम्, इयंप्रथिकाया विराधनाया योऽतिचार इति गम्यते,

श्रुतार्थं, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूषहितमेव भोजनजात ततो गृह्यत पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवे-
 लाया दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीत यद्भोजनजात भो(भु)क्त्या वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भावना पार्थ, उन्निवृत्त-
 धर्मा नाम यत्परित्यागाह भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नात्रकाङ्क्षन्ति तद्वत्तत्त्वक वा गृह्यत इति इदं सप्तमी,
 एव खलु समासार्थं, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादयसेय, सप्ताना पार्तपणाना केचित् पठन्ति, ता अपि चरन्मूला एव, नवर
 चतुर्थी नानात्व, तत्राप्यायामसौधीरादि निर्लेप विज्ञेयमिति, अष्टाना प्रयचनमावणा, ताश्चाष्टौ प्रयचनमातर-तिथौ
 गुप्तय तथा पञ्च सप्तितय, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तय, सप्तितय प्रवीचाररूपा एव, तथा चोचम्-“समिओ
 णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणमि भइयघो । कुत्तलवइमुदीरितो ज वयगुत्तोऽयि समिओऽयि ॥ १ ॥” नवाना मय्यचर्य-
 गुप्तीना-यसतिकथादीनाम्, आसा स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्याम, दशविधे-दशप्रकारे श्रमणधर्मे-साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्याम, अस्मिन् गुण्यादिषु न ये श्रामणा योगा-श्रमणानामेते श्रामणास्तेषा श्रामणाना-व्यापा-
 राणा सन्त्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणाना यत् खण्डित-देशतो भग्न यद्विराधित-सुतरा भग्न, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादित, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्र्यातिचारस्येतद्भोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कड’ इत्यनेन सु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति-प्रतिक्रमामि दुक्कटमेतदकर्तव्य
 मित्यर्थ, अत्रेय सूत्रस्याधिकगाथा—

पट्टिसिद्धाण करणे किद्याणमकरणे य पट्टिकमण । असइरणे य तरा विचरीयपरूवणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिद्धानां’ निगारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणा ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थ, किं ?—
प्रतिक्रमणमिति योग, प्रतीय क्रमण प्रतिक्रमणमिति ब्युत्पत्ते, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयाना कालस्वाध्यायादीना योगानाम्
‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलिप्ररूपिताना पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
विपरीतप्ररूपणाया च अन्यथा पदार्थकथनाया च प्रतिक्रमणमिति गार्थार्थ ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोग
सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिपिद्धौ रागद्वेषौ तयो करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा-
यिक मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षण सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणाया च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेनप्यायोज्य, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्त, सामप्रतमस्यैव निभगेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पट्टिकमिड हरियावरियाए विराट्णाए गमणागमणे पाणकमणे वीयकमणे हरियकमणे ओसा
उत्तिगापणगदगमट्टिमकडासताणासकमणे जे मे जीया विराट्ठिया एगदिद्या वेइदिद्या तेइदिद्या चउरिदिद्या
पच्चिदिआ अभिरआ वत्तिआ लेसिआ सघाइआ सघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उइविआ ठाणाओ
ठाण सकामिआ जीविआओ चवरोविआ तत्स मिच्छामि इक्कड ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिनु—निवर्तितुम्, ईर्यापथिकाया विराधनाया योऽतिचार इति गम्यते,

शत्रुया, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूषहितमेव भोजनजात ततो गृह्यत पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजननं-
 लाया दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीत यज्ञोपजनजात भो(भु)क्त्या वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भायना पध्मो, जनिशत-
 धर्मा नाम यत्परित्यागाह भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नामकाङ्क्षन्ति तद्वर्द्धत्यक वा गृह्यत इति हृदय सप्तमी,
 एष खलु समासार्थ, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेय, सप्ताना पानैपणाना केचित् पठन्ति, ता अपि धर्मभूता एव, नवर-
 चतुर्थ्या नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेप विज्ञेयमिति, अष्टाना प्रवचनमावृणा, ताश्चाष्टौ प्रवचनमातर -तिथौ
 गुप्तय तथा पञ्च समितय, तत्र प्रतीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तय, समितय प्रवीचाररूपा एव, तथा योचम्-“समिञो-
 णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणमि भइयधो । कुत्तलवइमुदीरितो ज वयगुत्तोऽवि समिभोऽवि ॥ १ ॥” नयाना ब्रह्मधर्म-
 गुप्तीना-वसतिकथादीनान् आसा स्वरूपमुपरिट्टादक्ष्याम, दशविधे-दशप्रकारे श्रमणधर्मे-साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिट्टादक्ष्याम, अस्मिन् गुप्त्यादियु च ये श्रामणा योगा -श्रमणानामेते श्रामणास्तेषा श्रामणाना-व्यापा-
 राणा सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्रकरणालक्षणाना यत् खण्डित-देशतो भय यदिराधित-सुतरा भय, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादित, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्र्यातिचारस्यैतत्तोचरस्य ज्ञानादितोचरस्य च दैवसिक्तातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कड’ इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिष्येति-प्रतिक्रामामि दुष्पुत्तमेतदकर्तव्य
 मिल्यर्थ, अत्रेय सूत्रस्याशिकागाथा—

पट्टिसिद्धाण करणे किचाणमकरणे य पट्टिकमण । असद्वरणे प तहा विचरीयपरूपणाय य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिद्वाना’ निवारितानामकालस्वाभ्यायादीनामतिचाराणा ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थ, किं ?-
प्रतिक्रमणमिति योग, प्रतीप क्रमण प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्ते, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयाना कालस्वाभ्यायादीना योगानाम्
‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अशक्ताने च तथा केनलिप्ररूपिताना पदार्थाना प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
विपरीतप्ररूपणाया च अन्यथा पदार्थकथनाया च प्रतिक्रमणमिति गार्थार्थ ॥ १२७१ ॥ अनया च गावया यथायोग
सर्वसुनाप्यनुगन्तव्याणि, तद्यथा—सामाधिकसूत्रे प्रतिपिद्धा रणद्वेयी तयो करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा-
यिक मोक्षकारणमित्यशक्ताने असमभावरक्षण सामाधिकमिति विपरीतप्ररूपणाया च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेष्वप्यायोडय, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाभ्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोषातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्त, सातप्रतमस्येन विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पट्टिकमिड हरियावरियाए विराट्णाए गमणागमणे पाणकमणे वीयकमणे हरियकमणे ओसा-
उत्तिगपणगदगमट्टिमकडासताणासकमणे जे मे जीवा विराट्टिया एतिदिया वेइदिया तेइदिया चउरिदिया
परिदिआ अभिरआ यत्तिआ तेसिआ सयाइआ सयट्टिआ परिआविआ किलाभिआ उइविआ ठाणाओ
ठाण सकामिआ जीविआओ चवरोविआ तस्स मिच्छामि इक्कड ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिषु—निवर्तितुम्, ईर्यापयिकाया विराधनाया योऽतिचार इति गम्यत,

श्वतुर्था, अथगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूषहितमेव भोजनजात ततो गृह्यत पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवे-
 लाया दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीत यद्भोजनजात भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भाषना पर्वा, उन्निश्चत-
 र्धर्मा नाम यत्परित्यागार्हं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नानकाहन्ति तदङ्गत्वाक वा गृह्यत इति हृदय सप्तमी,
 एष खलु सप्तासार्ध, व्यासार्धस्तु ग्रन्थातरादयसेव, सप्ताना पार्श्वेपणाना केचित् पठन्ति, ता अपि चैवभूता एव, नमर
 चतुर्थ्यो नानात्व, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेप विज्ञेयमिति, अष्टाना प्रवचनमावृणा, ताद्याष्टी प्रवचनमातर -तिस्त्रो
 गुप्तय तथा पञ्च सप्तितय, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तय, सप्तितय प्रवीचाररूपा एव, तथा चोद्यम्-"समिओ
 णियमा गुप्तो गुप्तो समियसणमि भइयवो । कुसलवइमुदीरितो ज वयगुत्तोऽयि समिओऽयि ॥ १ ॥" नवाना वस्रचर्य-
 गुप्तीना-यसतिकथादीनाम्, आसा स्वरूपमुपरिष्ठादक्ष्याम, दशविधे-दशप्रकारे श्रमणधर्मे-साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिष्ठादक्ष्याम, अस्मिन् गुण्यादिषु च ये श्रामणा योगा -श्रमणानामेते श्रामणास्तेषा श्रामणाना योगाना-व्यापा-
 राणा सन्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणाता यत् स्वण्डित-देशतो भद्र यद्विराधित-सुतरा भद्र, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादित, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्राविचारस्थेवक्षेचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि दुक्कड' इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति-प्रतिक्रमामि दुष्कृतमेतदकर्तव्य
 मित्यर्थ, अत्रय सूत्रस्थशिकानाथा-

पट्टिसिद्धाया करणे क्रियाणमकरणे य पट्टिक्रमण । असद्वर्णे य तरा विचरीयपरूपणात् य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिद्धाना’नियारितानामकालस्याध्यायादीनामतिचाराणा ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थे, किं ?—
प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीप क्रमण प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्ते, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयाना कालस्याध्यायादीना योगानाम्
‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अथद्धाने च तथा केवलप्ररूपिताना पदार्थाना प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
विपरीतप्ररूपणाया च अन्यथा पदार्थकथनाया च प्रतिक्रमणमिति गार्थार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोग
सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिपिद्धौ रागद्वेषौ तयो करणे कृत्यस्तु तद्विप्रवृत्तस्याकरणे सामा-
यिक मोक्षकारणमित्यधद्धाने असमभावलक्षण सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणाया च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेव्यव्याप्योऽयं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोपातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पट्टिप्रसिद्ध इरियावरियाए विराट्णाए गमणानामणे पाणक्रमणे धीयक्रमणे हरियक्रमणे ओसा-
उत्तिगपणगदगमहिमपट्टासतानासकमणे जे मे जीवा विराट्णाए एगिदिपा पेईदिपा तेहदिपा चउरिदिपा
पच्चिदिआ आभिट्ठा पत्तिआ रेसिआ सपाइआ सघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उव्विआ ठाणाओ
ठाण सकामिआ जीविआओ पचरोविआ तस्स भिच्छामि इव्वड ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिषु—निवर्तितुम्, ईर्यापयिकाया विराधनाया योऽतिचार इति गम्यते,

तस्येति योग , अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुष्कट' इत्यनेन तु निष्ठाकालमिति, तत्रेणमीर्या गमनमित्यर्थ , तत्प्रधान
पन्था ईर्यापथ तत्र भवैर्यापथिकी तस्या, कैस्यामित्यत आह-विराधयन्ते-दु ख स्याप्यन्ते प्राणिनोऽनयेति निराधना-
क्रिया तस्या विराधनाया सत्या, योऽतिचार इति वाक्यशेष , तस्येति योग , विषयमुपदर्शयन्नाह-गमन चागमन चेत्ये
कवञ्चापस्तस्मिन्, तत्र गमन स्वाध्यायादिनिमित्त वसतेरिति, आगमन प्रयोजनपरिसमाप्ती पुनर्वसतिमेवेति, तन्नापि य
कथ जातोऽतिचार इत्यत आह-'पाणकर्मणो' प्राणिनो-द्वीन्द्रियादयस्त्रसा गृह्यन्ते, तेषामाक्रमण-पादेन पीडन प्राण्याक्रमण,
तस्मिन्निति, तथा बीजाक्रमणे, अनेन बीजाना जीवत्वमाह, हरिताक्रमणे, अनेन तु सकलधनरपतेरेव, तथाऽनरयायोचिह्न-
पनकदगमृत्तिकामर्कटसन्तानसङ्क्रमणे सति, तत्रावश्याय -जलविशेष , इह चावश्यायग्रहणमतिशायत शेषजलसन्भोग-
परिवारणार्थमिति, एवमन्यत्रापि भावनीय, चत्तिह्ना-गर्दभाकृतयो जीवा कीटिकानगराणि या पनक -फुलि दगमृत्तिका-
धिकस्रवहम्, अथवा दकग्रहणादृक्काय , मृत्तिकाग्रहणात् पृथ्वीकाय , मर्कटसन्तान कोलिकजालमुच्यते, ततश्चावश्याय-
क्षोत्तिह्नश्चेत्यादि द्वन्द्व , अवश्यायोत्तिह्नपनकदगमृत्तिका मर्कटसन्तानास्तेषा सङ्क्रमण-आक्रमण तस्मिन्, किं बहुना!, कियन्तो
भेदेनाऽऽख्यास्यन्ते !, सर्वे ये मया जीवा विराधिता-दु खेन स्थापिता , एकेन्द्रिया-गुधिव्यादय , द्वीन्द्रिया-कुम्भ्या-
दय , त्रीन्द्रिया-पिपीलिकादय , चतुरिन्द्रिया-स्रभरादय , पञ्चेन्द्रिया-मूषिकादय , अविहता-अभिमुख्येन हता , चरणेन
पाटिता , चक्षिष्य क्षिप्ता वा, घतिता-गुञ्जीकृता , धूल्या वा स्थगिता इति, श्लेषिता-पिष्टा , भूभ्यादिषु वा लगिता ,

सद्गतिता—अन्योऽन्य गात्रैरेकत्र लगिता , सद्गतिता—मनाक् स्पृष्टा , परितापिता—समन्तत पीडिता , ह्यमिता—समुद्रयाव
नीता ग्लानिमापादिता इत्यर्थ , अवद्रापिता—उन्नासिता स्थानात् स्थानान्तर सङ्गमिता—स्वस्थानात् पर स्थान नीता ,
जीविताद् व्यपरोपिता , व्यापादिता इत्यर्थ , एव यो जातोऽतिचारस्त्वस्य , एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि
दुष्कृद्' इत्यनेन निष्ठाकालमाह, मिथ्या दुष्कृत पूर्ववद्, एव तस्येत्युभययोजना सर्वत्र कार्यम् । इत्थ गमनातिचारप्रतिक्रमण-
मुपश्रू, अधुना त्वयर्तनस्थानातिचारप्रतिक्रमण प्रतिपादयन्माह—

इच्छामि पडिक्कमिड पगामसिज्जाए निगामसिज्जाए सथाराउवदुणाए परिवदुणाए आउदणपसारणाए
उप्वइसपदुणाए कूइए कफराइए छिइए जभाइए आमोसे ससरक्खामोसे आउलमाउलाए सोअणवन्तिआए
इत्थीविप्परिआसिआए विद्दीविप्परिआसिआए मणविप्परिआसिआए पाणभोयणविप्परिआसिआए
जो मे देवसिओ अइआरो कओ तस्स मिच्छामि दुक्कड ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि प्रतिक्रमिषु पूर्ववत्, कस्येत्याह—प्रकामशय्यया हेतुभूतया यो मया दैवसिक्कोऽतिचार कृत ,
तस्येति योग , अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुष्कृद्' इत्यनेन तु निष्ठाकालमेवेति भावना, एव सर्वत्र योजना कार्येति,
'शीद् स्वमे' अस्य यमत्ययान्तस्य 'कुल्यत्पुटो बहुल' (पा० ३-६-११३)मिति वचनात् शयन शय्या प्रकाम—चातुर्याम शयन
प्रकामशय्या शेरतेऽस्यामिति वा शय्या—सस्तारकादिक्लृप्ता प्रकामा—उत्कटा शय्या प्रकामशय्या—सस्तारोत्तरपट्टकातिरिक्ता
प्रावरणमधिकृत्य कल्पत्रयातिरिक्ता वा तथा हेतुभूतया, स्वाध्यायाद्यकरणतश्चेहातिचार ,प्रतिदिवस प्रकामशय्यैव निकाम-

शय्योच्यते तथा हेतुभूतया, अत्राप्यतिचार पूर्ववत्, उद्धर्तन तत्प्रथमतया धामपार्थ्वेन सुप्तस्य दक्षिणपार्थ्वेन वर्तनमुद्धर्तन
 मुद्धर्तनमेवोद्धर्तना तथा, परिवर्तन पुनर्वर्तमानपार्थ्वेन वर्तन तदेव परिवर्तना तथा, अत्राप्यपमृज्य कुर्वतोऽतिचार, आबुध्यन-
 गान्नसङ्कोचलक्षण तदेवाकुञ्चना तथा, प्रसारणम्-अङ्गानां विक्षेप तदेव प्रसारणा तथा, अत्र च हुकुट्टिदृष्टान्तप्रतिपा-
 दित विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्-‘हुकुट्टिपापपसारं अह आगासे पुणोवि आउटे । एव पसारिऊण आगासि
 पुणोवि आउटे ॥ १ ॥ अइहुडिय सिय ताहे जहिय पायस्स पण्हिया ठाह । तहिय पमज्जिऊण आगासेण तु णेऊण ॥ २ ॥
 पाय ठाविस्तु तहि आगासे च्वेव पुणोवि आउटे । एव विहिमकर्त्ते अइयारो तरथ से दोह ॥ ३ ॥’ पट्पट्टिकाना-मूकानां
 सङ्घट्टनम्-अविधिना स्पर्शन पट्पट्टिकासङ्घट्टन तदेव पट्पट्टिकासङ्घट्टना तथा, तथा ‘कुइए’ति कृज्जितं सति योऽतिचार,
 कृजित-कासित तस्मिन् अविधिना मुखवस्त्रिका कर वा मुखेऽनायाय कृत इत्यर्थः, विपमा धर्मवतीत्यादिशब्दाद्योपो
 ब्धारण सकर्करावितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचार, इह चाऽऽर्त्थव्याप्त्योऽतिचार, शुते-अविधिना जून्निभतेऽविधि-
 नैव आमर्षणम् आनय-अप्रमृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरज्जस्कामर्षे सति, सह दृष्टिव्यादिरजसा यद्धस्तु रपट्ट
 तत्सस्पृशे सतीत्यर्थः, एव जाग्रतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अधुना सुप्तस्योच्यते-‘आवलमावलाए’ति आकुलाकु-
 लया-स्वयादिपरिभोगविवाहयुद्धादिसम्पर्शनानामप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया-स्वप्ननिमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्मू-

१ हुकुट्टी पादौ प्रसारयेत् यथाऽऽकरोते पुनरप्याकुञ्चयेत् । एव प्रसार्याकरोते पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ १ ॥ अतिबाधितं स्थाप्यदा यत्र पादस्य पार्श्विका विवर्तते ।
 तत्र प्रमादप्राकारो नु नीत्वा ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा तत्राकाश एव पुनरप्याकुञ्चयेत् । एव विधिमकुर्वत्यतिचारस्यात्र तस्य भवति ॥ ३ ॥

लोचरगुणातिचारविषया भवत्यतो भेदेन ता दर्शयन्नाह—‘इत्थीविषयरियासियाए’ति त्रिविधा विपर्यास स्त्रीविपर्यास—अ-
 मन्नासंवन तस्मिन् भवा स्त्रीवैपर्यासिकी तथा, स्त्रीदर्शानानुरागतस्तद्वचनेकन दृष्टिविपर्यास, तस्मिन् भवा दृष्टिवैपर्या-
 सिकी तथा, एव मनसाऽप्युपपातो मनोविपर्यास तस्मिन् भवा मनोवैपर्यासिकी तथा, एव पानभोजनवैपर्यासिक्या,
 रात्री पानभोजनपरिमोग एव तद्विपर्यास, अनया हेतुभूतया य इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देश, दिवसेन निर्दृष्टो
 दिवसपरिमाणो या वैषसिक, अतिचारमतिचार—अतिक्रम इत्यर्थ, कृतो—निर्वर्तित ‘तस्मिन् मिच्छामि हुक्कड’ पूर्ववत्, एव
 आह—दिवा शयनस्य निषिद्धत्वादसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि—अपवादत सुष्यत एव
 दिवा अत्रान्तरोदादौ, इदमेव वचन ज्ञापकम् ॥ एव एववर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारमति-
 प्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पट्टिक्कसामि गोयरचरियाए भिक्खायारियाए उग्याडकवाडउग्याडणाए साणावच्छादारासवट्टणाए मंडी
 पाट्टिआण वलिपाट्टिआए ठवणापाट्टिआए सकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए वीथ-
 भोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकमियाए पुरेकमियाए अदिड्डहडाए द्वाससड्डहडाए रयससड्डहडाए पारि-
 साट्टिणियाए पारिठावणिआए ओरासणभिक्खाए ज उगसेण उप्पायणेसणाए अपरिसुद्ध परिगहिय परि-
 भुत्ता या ज न परिच्छेविय नस्स मिच्छामि हुक्कड ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य गोचरचर्याया—भिक्षाचर्याया, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति

शय्योच्यते तथा हेतुभूतया, अत्राप्यतिचार पूर्ववत्, उद्धर्तन तत्प्रथमतया वामपार्श्वेन सुप्तस्य दक्षिणपार्श्वेन वर्तनमुद्धर्तन
 मुद्धर्तनमेवोद्धर्तना तथा, परिवर्तन पुनर्वामपार्श्वेनैव वर्तन तदेव परिवर्तना तथा, अत्राप्यप्रमुख्यं पुनर्वतोऽतिचार, आयुधन-
 गात्रसङ्कोचलक्षण तदयाकुञ्चना तथा, प्रसारणम्-अङ्गानां विक्षेप तदेव प्रसारणा तथा, अत्र च कुक्कुटिदृष्टान्त्वप्रतिपा-
 दित विधिमकुर्वतोऽतिचार, तथा चोक्तम्-‘कुक्कुटिपायपसारे अह आगासे पुणोवि आवटे । एव पसारिकण आगासि
 पुणोवि आवटे ॥ १ ॥ अहकुडिय सिय ताहे जहिय पायस पणिया ठाह । तहिय पमज्जिरुण आगासेण नु पोरुण ॥ २ ॥
 पाय ठाविचु तहि आगासे वेष पुणोमि आवटे । एव विहिमकरोतं अइयारो तरथ से होइ ॥ ३ ॥’ पट्पदिकानां-यूकानां
 सङ्गठनम्-अविधिना स्पर्शन पट्पदिकासङ्गठन तदेव पट्पदिकासङ्गठना तथा, तथा ‘कूइए’ति कूजिते सति योऽतिचार,
 कूजित-कासित तस्मिन् अविधिना मुखवत्त्रिका कर या मुखेऽनाधाय कृत इत्यर्थ, विपमा धर्मवतीत्यादिशय्यादीषो
 ज्ञारण सकर्कराधितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचार, इह चाऽऽर्त्तय्यागोऽतिचार, धृत-अविधिना जून्मिमतोऽविधि-
 नैव आमर्षणम् आमर्ष-अप्रमुख्य करेण स्पर्शनमित्यर्थ तस्मिन्, सरजस्कामपे सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्वस्तु स्पृष्ट
 तत्सम्पर्से सतीत्यर्थ, एव जामतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अयुगं सुप्तस्योच्यते-‘आवळमावळाप’ति आकुलाकु-
 लया-व्रयादिविभोगविवाहयुक्तादिसंस्पर्शनानामप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया-स्वप्नप्रतिमितया, विरयनयेति गम्यते, सा पुनर्मु-

१ कुक्कुटी पादौ प्रसारयेत् पयाऽऽकारे पुनरप्याकुञ्चयेत् । २ एव प्रसार्योक्तो पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ ३ ॥ अतिबाधित स्थापयित्वा पदं पादस्य पार्श्वभागां विवर्तितं ।
 तत्र प्रसार्योक्तो तु नीतिरिति ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा तदाकारा एव पुनरप्याकुञ्चयेत् । एव विधिमकुर्वतोऽतिचारस्य सत्यं भवति ॥ ३ ॥

लोत्तरगुणातिचारविषया भवत्यतो भेदेन ता दर्शयन्नाह—इत्थीविष्यरियासियाए^१त्ति खिया विपर्यास खीविपर्यास—अ
मद्वारासेवन तस्मिन् भवा खीर्धपर्यासिकी तथा, खीदर्शनाजुरागतत्वादवलोकन दृष्टिविपर्यास तस्मिन् भवा दृष्टिवेपर्या-
सिकी तथा, एव मनसाऽभ्युपपत्तो मनोविपर्यास तस्मिन् भवा मनोवेपर्यासिकी तथा, एव पानभोजनवेपर्यासिक्या,
रात्रौ पानभोजनपरिभोग एव तद्विपर्यास, अत्रया हेतुभूतया य इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देश, दिवसेन निर्द्वेत्तो
दिवसपरिमणो वा दैवसिक, अतिचारमतिचार—अतिक्रम इत्यर्थ, कृतो—निर्वर्तित 'तस्मिन् मिच्छामि दुक्कड' पूर्ववत्,
आह—दिया शयनस्य निषिद्धत्वादसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि—अपवादत्वं सुष्यत् एव
दिया अत्रानरतेदादौ, इदमेव पचन ज्ञापकम् ॥ एव त्वनर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानी गोचरातिचारप्रति-
प्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पट्टिकमामि गोपरचरियाए भिक्खयायरियाए उज्जाडकवाडउज्जाडणाए साणावच्छादारासयद्वणाए मडी-
पाट्टिआए पट्टिपाट्टिआए ठवणापाट्टिआए सकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए धीय-
भोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकम्मियाए पुरेकम्मियाए अदिद्वड्ढाए दणससद्वड्ढाए रयसंसद्वड्ढाए पारि-
साट्टिणियाए पारिठावणिआए ओरासणभिक्खयाए ज उज्जमेण उप्पायणोसणाए अपरिसुद्ध परिगहिय परि-
सुत्ता वा ज न परिद्विअ तस्मिन् मिच्छामि दुक्कड ॥ (मू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य ?—गोचरचर्याया—भिक्षाचर्याया, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति

योग, गोश्वरण गोचर चरण-चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्या तस्या गोचरचर्याया, कस्या ?-भिक्षार्थं चर्या भिक्षा-
चर्या तस्या, तथाहि-लभालभनिरपेक्ष सत्यदीनचिचो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलेन्द्रिष्टानिष्टेषु वस्तुषु रागद्वेषाद्य-
च्छन् भिक्षामदतीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह-‘उपादकनाडतयाडणाए’ उद्घाटम्-अदत्तार्गलभीपवत्स्वर्गित या
किं तत् ?-कषाट तस्योद्घाटनं-सुतरा प्रेरणम् उद्घाटकपाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना तथा हेतुभूतया,
इह चाप्रमार्जनादिभ्योऽतिचार, तथा भानपत्सदारकसङ्गद्वयेति प्रकटार्थ, मण्डोपान्भृतिकया यलिप्राभृतिकया स्याप
नामान्भृतिकया, आसा स्वरूप-‘मण्डोपाहुडिया साहुमि आगए अगकूरमण्डोए । अण्णमि भायणमि य काव तो देइ सारुस्स
॥ १ ॥ तत्थ पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाणं । चलिपाहुडिया भण्णइ चउदिसि काव अच्चणिय ॥ २ ॥
अभिणमि य छोद्वण सिरथे तो देइ साहुणो भिक्ख । सावि ण कप्पइ ठयणा (जा) भिक्खलायरियाण ठयियाव ॥ ३ ॥’
आधाकर्मादीनाम्-उद्गमादिदोषाणामन्यत्तमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचार, सहसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीते
इति, अत्र च त्वमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचार, अनेन प्रकारेणानेपणया हेतुभूतया, तथा ‘पाणभो-
यणाए’ति प्राणिनो-रसजादय भोजने-दधोदनादौ सङ्गद्वयन्ते-विराध्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्या प्राभृतिकाया सा

१ मण्डिदप्राभृतिका साधावागते भ्रमद्वयमण्ड्ये । अयस्मिन् भाषने वा इत्या ततो ददाति साधये ॥ १ ॥ स तत्र प्रवचनदोषो न कन्दते सादसी सुविदि
तानाम् । वलिप्राभृतिका भगवते चतुर्दिशं कृत्वाऽर्चनिकाम् ॥ २ ॥ अभी वा शिष्टया सिक्काम् ततो ददाति साधये भिक्षाम् । साऽपि न कन्दते स्यापणा(या)
भिक्षाचरेण स्यापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तथा, तथा च सङ्ग्रहनादि दातृग्राहकप्रभव विज्ञेयम्, अत एवातिचार, एव 'वीयभोयणाए' वीजानि भोजने यस्या सा वीजभोजना तथा, एव हरितभोजनया, 'पचञ्जकमियाए' पुरेकमियाए' पश्चात् कर्म यस्या पश्चाज्ज-
 लोयश्चनकर्म भवति पुर कर्म यस्यामादाविति, 'अदिद्वहडाए'ति अट्टाहृतया—अट्टोत्क्षेपमानीतयेत्यर्थ, तत्र च सत्त-
 सङ्ग्रहनादिनाऽतिचारसम्भवो, दशसष्टाहृतया—उदकसम्पन्नानीतया हलमात्रगतोदकसष्टया वा भानता, एव रज
 ससष्टाहृतया, नवर रज पुरिधीरजोऽभिपृह्यते, 'पारिसाडणियाए'ति परिशाट—उज्जनलक्षण प्रतीत एव तस्मिन् भवा
 पारिशाटनिका तथा, 'पारिद्धावणियाए'ति परिस्थापन—प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोज्जनलक्षण तेन निर्धृता पारिस्थाप
 निका तथा, एतदुक्त भवति—'पारिद्धावणिया एखल्ल ज्ञेण भाणेण देह भिक्खु तु । तस्मि पडिओयणाई जात सहसा परिद्व-
 विय ॥ १ ॥' 'ओहासणभिक्ष्याए'ति विशिष्टद्रव्ययाचन समयपरिभाषया 'ओहासणति भण्णइ' तत्प्रधाना या भिक्षा
 तथा, किमदत्र भणित्वामो ? भेदानामेवप्रकाराणा वदुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोत्पादनैपणास्त्ववतरन्त्यत आह—
 'ज जगमेण' नित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन—आधाकर्मादिलक्षणेन उत्पादतया—धात्र्यादिलक्षणया एषणया—शङ्किता-
 दिलक्षणया अपरिशुद्धम्—अयुक्तियुक्त प्रतिगृहीत वा परिशुक्त वा यन्न परिधापित, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोद्भिन्नत
 परिशुक्तमपि च भावतोऽपुन करणादिना प्रकारेण यन्नोद्भिन्नतम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या
 दुष्कृतमिति पूर्ववत् ॥ एव गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

१ पारिस्थापनिका एखल्ल येन भोजनेन ददाति भिक्षां तु । तस्मिन् पतिवोदनादि जात सहसा पारिस्थापितम् ॥ १ ॥

योग, गोश्वरण गोचर चरण-चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्या तस्या गोचरचर्याया, कस्या^१-भिक्षार्थं चर्या भिक्षा-
चर्या तस्या, तथाहि-लभालाभनिरपेक्षं स्वत्वदीनचिन्तो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु बुलेनिरातिष्ठेषु वस्तुषु रागद्वेषावग-
च्छन् भिक्षामटतीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह-'उभयादकनाहवभ्याडणाप' उद्घाटनम्-अदत्तार्जभीषत्वस्यगित वा
किं तत्^१-कषाट तस्योद्घाटन-सुतरा प्रेरणम् उद्घाटकषाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकषाटोद्घाटना तथा हेतुभूतया,
इह धाममार्जनान्निभ्योऽतिचार, तथा भ्यानवत्सदारकसहृदयेति प्रकटार्थ, मण्डोपान्भूतिकथा वलिप्राभूतिकथा स्याप-
नाप्राभूतिकथा, आसा स्वल्प-'मण्डोपान्निभ्योऽतिचार' अणमि आगए अगदूरमण्डोप । अणमि भायणमि व काड तो देइ सारुस्स
॥ १ ॥ तस्य पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाण । चलिपाहुडिया भण्णइ चवहिंसि काड अच्चणिय ॥ २ ॥
अणिमि व छोद्वण सिरपे तो देइ साहुणो भिक्ख । सावि ण कप्पइ ठवणा (जा) भिक्खलायरियाण ठयिया ज ॥ ३ ॥
आधाकर्मदीनाम्-उत्तमादिदोषाणामन्यतमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचार, सहसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत
इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचार, अनेन प्रकारेणानेपणया हेतुभूतया, तथा 'पाणभो-
यणाए'ति प्राणिनो-रसजादय भोजने-दध्योदनादी सहृदयन्ते-विराभ्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्या प्राभूतिकाया सा

१ मण्डोपान्भूतिका साधावगतौ अगदूरमण्डोप । अयस्मिन् भावते वा कृत्वा ततो ददाति साधये ॥ १ ॥ तस्य प्रवत्तणदोषो व कल्पते तारती मुचिदि
तानाम् । वलिप्राभूतिका भवत्येव भुविदं कृत्वाऽर्चनिकाम् ॥ २ ॥ अणो वा क्षिप्या सिवयात् ततो ददाति साधये भिक्षाम् । सागपि न कल्पते स्यापना(प)
भिक्षाचरेण स्यापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तया, तेषा च सद्यदनादि दातव्याहकप्रभव विज्ञेयम्, अत एवातिचार, एव 'वीथभोयणाए' वीजानि
 भोजने यस्या सा वीजभोजना तया, एव हरितभोजनया, 'पच्छाकमियाए' पश्चात् कर्म यस्या पश्चाज्ज-
 लोश्चनकर्म भवति पुर कर्म यस्यामादाविति, 'अदिद्वहाए'ति अट्टाहृतया-अट्टोक्षेपमानीतयेत्यर्थ, तत्र च सत्त्व-
 सद्यदनादिनाऽतिचारसम्भवो, द्वाससद्यदहृतया-उदकसम्पन्नजानीतया हलमान्नगतोदकसस्यदया वा भावना, एव रज-
 सस्यदहृतया, नवर रज पुथिवीरजोऽभिमृद्यते, 'पारिसाडणियाए'ति पारिशाट-उज्जनलक्षण प्रतीत एव तस्मिन् भवा-
 पारिशाटनिका तया, 'पारिद्वायणियाए'ति पारिस्थापन-प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोश्चनलक्षण तेन निर्वृत्ता पारिस्थाप-
 निका तया, एतद्वक्तु भवति-'पारिद्वायणिया खलु जेण भाणेण देइ भिक्खु तु । तस्मि एडिओयणाई जात सहसा परिद्व-
 विय ॥ १ ॥' 'ओहासणाभिकखाए'ति विशिष्टद्रव्ययाचन समयपरिभाषया 'ओहासणति भणणइ' तत्प्रधाना या भिक्षा-
 तया, किमदन भणित्यामो ? भेदानामेवप्रकारणा बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोपादनैवणास्ववतरन्त्यत आह-
 'ज जगमेण' मित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन-आधायकमार्दिलक्षणेन उत्पादतया-धात्र्यादिलक्षणया एषणया-शङ्किता-
 दिलक्षणया अपरिशुद्धम्-अयुक्तियुक्त प्रतिगृहीत वा परिभुक्त वा यन्न परिष्ठापित, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोद्भिन्नत-
 परिभुक्तमपि च भानतोऽपुन करणादिना प्रकारेण यन्नोद्भिन्नतम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या
 दुष्कृतमिति पूर्ववत् ॥ एव गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह-

पडिक्रमामि चाडकाल सज्ज्ञायस्स अकरणयाए उभओकाल भडोवगरणस्स अप्पहिरेहणयाए दुप्पहिरेहणयाए अप्पमज्झयाए दुप्पमज्झयाए अइक्कमे चइक्कमे अइयारे अणायारे जो मे देवसिओ अइआरो कओ तस्स सिञ्छामि तुक्कड ॥ (सू०)

अस्स व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्काल-दिवसरजनीप्रथमचरमप्रहरेऽनित्यार्थं, स्वाध्यायस्स—सूत्र-पौर्यालक्षणस्स, अकरणतया—अनासेवनया हेतुभूतयेत्यर्थं, यो मया देवसिकोऽतिचार कृत, तस्मेति योग, तयोभय-काल-प्रथमपश्चिमपौर्यालक्षण आण्डोपकरणस्य—पान्नवस्त्रादे 'अप्रत्युपेक्षणाया दुष्प्रत्युपेक्षणाया' तन्नाप्रत्युपेक्षणा—मूलत एव चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तथा, 'अप्रमार्जनया' दुष्प्रमार्जनया' तन्नाप्रमार्जना मूलत एव रजोहरणा दिनाऽऽर्पयन्ता दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनेति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया देवसिकोऽ-तिचार कृतस्स मित्यादुष्कृतमित्येतद्व्यागवत्, नवरमतिक्रमादीना स्वरूपमुच्यते—'आधाकर्मनिमत्तण पडिसुणमाणं अइक्कमो होइ । पयमेयाइ वइक्कम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥' अस्स व्याख्या—आधाकर्मनिमत्तणे पृष्टीये एव प्रतिश्रुनति सति साधानतिक्रम—साधुक्रियोद्धृन्नरूपो भवति, यत एवम्भूत वच्चा श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुन प्रति-पत्तु ?, तत प्रभृति भाजनोद्धरणदा तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरण, तत कृते उपयोगे गच्छत पदभेदादिव्यतिक्रम-स्तावद् यावदुत्तिष्ठस भोजन दानेति, ततो गृहीतेभ्यसि तस्मिंस्तृतीय, अतिचार इत्यर्थं, तावद् यावद्वसति गत्वैर्वाप्यध-

प्रतिक्रमणाशुत्तरकाल रन्वनोत्क्षेप , तत उत्तरकालमनाचार , तथा चाह-‘इतरो गिल्पि’ति प्रक्षिप्ते सति कचले अनाचार इति गाथार्थ ॥ इदं चाध्याकर्मोदाहरणेन सुखप्रतिपत्त्यर्थमतिक्रमादीना स्वरूपमुक्तम् , अन्यत्राप्यनेनैवानुसारेण विज्ञेयमिति । अयं चातिचार सक्षेपत एकविध , सक्षेपविस्तरतस्तु द्विविध त्रिविधो यावदसङ्ख्येयविध , सक्षेपविस्तरता पुनर्द्वित्रिध त्रिविध प्रतिति सक्षेप एकविध प्रतिति विस्तर इति, एवमन्यत्रापि योजय, विस्तरतस्त्वनन्तविध , तत्रैकविधादिभेदप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाह—

पट्टिप्रमामि एगविहे असजमे । पट्टिप्रमामि दोरि वन्धणेहि-रागवधणेण दोसचन्धणेण । प० तिहि दण्डेहि-मणदहेण वपदहेण कायदहेण । प० तिहि गुत्तीहि-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए ॥ (सूत्रम्)

प्रतिक्रमामि पुर्यवत्, एकविधे-एकप्रकारे असयमे-अविरतिलक्षणे सति प्रतियुक्तकरणादिना यो मया दैवसिकोऽतिचार कृत इति गम्यते, तस्य मिथ्या दुष्कृतमिति सन्बन्ध , वक्ष्यते च-‘सङ्गाए ण सङ्गाइय तस्स मिच्छामि हुकड’ एवमन्यत्रापि योजना कर्तव्या, प्रतिक्रमामि द्वाभ्या वन्धनाभ्या हेतुभूताभ्या योऽतिचार , वक्ष्यतेऽष्टविधेन कर्मणा येन हेतुभूतेन तद्वन्धनमिति, तद्वन्धनद्वय दर्शयति-रागवन्धनं च द्वेषवन्धनं च, रागद्वेषयोस्तु स्वरूपं यथा नमस्कारे, वन्धनत्वं चानयोः प्रतीत, यथोक्तम्-‘क्षोदाभ्यक्तशरीरस्य रेणुना क्षिप्यते यथा गात्रम् । रागद्वेषाक्षिप्तस्य कर्मवन्धो भवत्येवम् ॥ १ ॥’ प्रतिक्रमामि त्रिभिर्दण्डैः दण्ड्यते-चारित्र्यैश्वर्यापहारतोऽसारीक्रियते एभिरात्मैति दण्डा द्रव्यभावभेदभिन्नाः, भावदण्डैरिहाधिकार , तैर्हेतुभूतैर्योऽतिचार , भेदेन दर्शयति-मनोदण्डेन वागदण्डेन कायदण्डेन, मन प्रभृति

पडिक्रममि चाउकाल सज्ज्ञायस्स अकरणयाए उभओकाल भटोवगारणस्स अप्पट्टितेहणयाए दुप्पट्टिते-
हणयाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइक्खे वइक्खे अइयारे अणायारे जो मे देवसिओ अइआरो कओ-
तस्स मिच्छामि दुक्कह ॥ (सू०)

अस्स व्याख्या—प्रतिक्रममि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्कार-दिवसरजनीप्रथमचरमपहरेव्यित्यर्थ, स्थायायस्य—सूत्र-
पारपीलक्षणस्य, अकरणतया—अनासेवनया हेतुभूतयेत्यर्थ, यो मया देवसिकोडतिचार कृत, तस्येति योग, तथोभय-
काल-प्रथमपश्चिमपारपीलक्षण आण्डोपकरणस्य—पानवत्त्वादे ‘अप्रत्युपेक्षणाया दुप्पप्रत्युपेक्षणा’—मूलत एव
चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तथा, ‘अप्रमार्जनया दुष्प्रमार्जनया’ तन्नाप्रमार्जना मूलत एव रजोहरणा
दिनाऽऽश्चर्यना दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया देवसिकोड-
तिचार कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतत्प्राग्वत्, नवरमतिक्रमादीना स्वरूपमुच्यते—‘आधाकर्मनिमत्तण पडिसुणमाणं
अइक्कमो होइ । पयभेयाइ वइक्कम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥’ अस्स व्याख्या—आधाकर्मनिमत्तणे गृहीये एव
प्रतिशृण्वति सति साधवतिक्रम—साधुक्रियोलङ्घनरूपो भवति, यत एवम्भूत पचाः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुन प्रति-
पत्तुः, तत प्रभृति भाजनोद्ग्रहणादौ तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरण, तत कृते उपयोगे गच्छत पदभेदादिव्यतिक्रम-
स्तावद् यावदुत्तिष्ठ भोजन दात्रेति, ततो गृहीते भवति तस्मिंस्त्वतीय, अतिचार इत्यर्थ, तावद् यावद्वसति गत्वेर्याप्य-

धुरओ सेहो पिठओ चडरुहो, आयडिओ रुठो सेह दडेण मथए हणइ, कह ते पथरो ण दिठोसि?, सेहो सम्म सहइ,
 आनरसयवेछाप रुहिरावलिचो दिट्ठो, चडरुहस त पासिऊण मिच्छामि दुक्कडसि वेरगोण केवलणाण उप्पण, सेहससयि
 कालेण केवलणाणमुप्पण ३॥ 'पडिकमामि तिहि गुत्तीहि-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिकमामि तिसभिर्गुसिभि
 वरणभूताभिर्पाडतिचार कृत इति, तद्यथा-मनोगुरया वागुरया कायगुरया, गुप्तीना च करणता अतिचार प्रति प्रतियि
 ङ्ककरणकृत्वाकरणाश्रद्धानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासा सामायिकवद् द्रष्टव्य, यथासङ्गमुदाहरणानि-
 'मणगुत्तीए तदिय जिणदासो सायओ य सेडिसुओ । सो सघराइपडिम पडिवणो जाणसालाप ॥ १ ॥ भज्जुभामिग
 पडक पेत्तु स्सीलजुत्तमागया तथ । तस्सेव पायमुवरि मचगपाय ठवेऊण ॥ २ ॥ अणायारमायरती पाओ विट्ठो य मच-
 कीलेण । सो ता महर्दे वेदण अहियासेर्दे तहि सम्म ॥ ३ ॥ ण य मणहुक्कडमुप्पण तस्सज्झाणमि निक्कलमणरस । दड्
 णयि निळीय इय मणगुत्ती करेयथा ॥ ४ ॥ यइगुत्तीए साह सण्णातगपडिगच्छए दड् । चोरगह सेणावइविमोइओ

१ गुराव वैश्वक पट्ठाक्षररत्न, भाषाविहो एट दिव्य दण्डेन मल्लके हन्ति, कथ स्वया प्रकरो न एट इति?, वैश्व सम्मय सहते, भाषयकवेछाया
 रथिरावलिहो एट, यण्डरत्नस सहृन्ना मिथ्या मे हुच्छतमिति वैराग्येण केवलज्ञानमुत्पन्न, वैश्वस्यापि कालेन केवलज्ञानमुत्पन्न । २ मनोगुप्ती सन्न त्रिनदास
 भाषयश्च भेदिसुत । ३ सयरात्रिकीप्रतिमा प्रतिपद्यो यानशालायाम् ॥ १ ॥ भार्या उद्धामिका पच्यद् गृहीत्या कीलकशुकमायाता तत्र । तस्मैव पादस्योपरि
 ममकपाद स्थापयित्वा ॥ २ ॥ भन्नाधारमाधर वी पादो विद्वत् मल्लकीलकेन । स तावत् महर्षी वेदानामध्यासयति तत्र सम्मय ॥ ३ ॥ न च मनोदुष्कृतमु
 पप तस्य प्याने निषिद्धमनस । एट्ठापि इपलीक पूष मनोगुप्ति कथय्या ॥ ४ ॥ यामुहो साधून् सञ्जातीयपट्ठी गच्छो दट्ठा । चारमह सेनापतिना विमोचितो

भिक्षु दुष्पयुक्तैर्दण्ड्यते आत्मेति, अत्र चोदाहरणानि-तत्तथ मणदडे उदाहरण-कौंकणगत्समणओ, सो लहुजाणू अहो-
 सिरो चित्तिवो अचउह, साहणो अहो स्वतो सुहज्जाणोयगओत्ति वदति, चिरेण सत्ताय देवमारद्धो, साहहिं पुट्ठिओ,
 मणइ-खरो धओ वरयति, जइ ते मम पुत्ता सपय वहराणि पलीविज्जा तो तेसिं वरिसारसे सरसाए भूमीए सुवह सा
 लिसयया होज्जा, एय चित्ति य मे, आयरिएण वारिओ तिओ, तो एवमाइ ज असुह मणेण चित्तेइ सो मणदहो १ ॥
 वइदडे उदाहरण-साह सण्णाभूमीओ आगओ, अविहीए आलोएइ-जहा सूवरवद दिहति, पुत्तिसेहिं गतु मारिय २ ॥
 इयाणि कायदडे उदाहरण-चउरुहो आयरिओ, उज्जेणि वाहिरगामाओ अणुजाणपेक्खओ आगओ, सो य अईव दोसणो,
 तस्य समोसरणे गणिपापरविहेहिओ जाइकुलाइसपण्णो इभदरओ सेहो उवट्ठिओ, तव्य अण्णेहि असइहतेहि चउरइरस
 पास पेत्तिओ, कलिणा कळो घरसज्जति, सो तस्स उवट्ठिओ, तेण सो तदेव लोय काउ पयाविओ, पइसें गाम पघत्ताण

१ तत्र मनोदण्डे उदाहरण-कौंकणकक्षपक स कर्मजादुरय शिराभिन्नायद् विधति, सायय अहो एव शुभयगोपगत इति वन्द्य, चिरेण सत्ताय
 दातुमारुध, साहसि एव, भणत्ति-एरो वातो वाति, यदि ते मम पुत्ता सामल वण्णादीनि मयीयेयु तदा सेणं पणंथो सरसायां भूमौ शुबद्धी वासी
 सएव भदेव, एव चित्तिव मया, आचार्येण वारित स्थित, तदेवमादि वदन्तु ममसा चित्तवति स मनोदण्ड १ ॥ वाइदडे उदाहरण-सायु सत्तायुसे
 रागत, भवित्तिनाइलोचपत्ति-यया शूकरवुद इट्ठिमति, पुत्तेयोवा मारित २ ॥ इदानीं कायदण्डे उदाहरण-वदरद आयाय उययिनीं बहिमागादनुयानयेक
 आगत, स वातोव रोपण, तत्र समसरणे गणिकगणुदविनिर्गतो जातिवुलादिसयय इत्यदराक शैल उपस्थित, एतां दोषभरयन्निभवरदत्तस पार्थमेयिव,
 कलिना पुण्यतां कौंकिरिति, स तलोपस्थित तेन स वर्येव लोच कृत्वा प्रमाजित प्रपुत्रे प्राप्त भवतो

धुरजो सेहो पिठओ चटरहो, आयडिओ रुठो सेह दडेण मयए हणइ, कह ते पयरो ण दिट्ठोत्ति^१, सेहो सम्म सहइ,
 आनसयवेलाए रटिरायलितो दिट्ठो, चडरइसस त पासिऊण मिच्छामि दुक्कडत्ति वेरगोण केनलणाण उप्पण, सेहससवि
 काडेण केनलणाणमुप्पण ३॥ 'पडिकमामि तिहि गुत्तीहि-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिकमामि तिसुभिर्गुत्तिसिभि
 वरणभूताभिर्याडित्तिचार कृत इति, तद्यथा-मनोगुत्त्या वागुत्त्या कायगुत्त्या, गुत्तीना च करणता अतिचार प्रतिपि
 उकरणकृत्सावरणाश्रद्धानविपरीतप्रवृत्त्यादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासा सामायिकवद् द्रष्टव्य, यथासङ्गमुदाहरणानि-
 'मणगुत्तीए तट्टिय जिणदासो सावओ य सेट्ठिसुओ । सो सधराइपडिम पडिवणो जाणसालाए ॥ १ ॥ भज्जुन्भामिग
 पाइक धेनु रीलजुत्तमागया तय । तस्सेव पायमुयरे मचगपाय ठवेऊण ॥ २ ॥ अणाचारमायरती पाओ विट्ठो य मच-
 कीलेण । सो ता महर्ह वेदण अहिघासेई तहि सम्म ॥ ३ ॥ ण य मणदुक्कडमुप्पण तस्सज्झाणमि निच्चलमणरस । दड्ढ
 णवि तिलीय इय मणगुत्तो करेयया ॥ ४ ॥ यइगुत्तीए साह सण्णातगपह्णिगच्छए दड्ढ । चोरगह सेणावइविमोइओ

१. गुत शैक्षक दृढव्यावृत्त, भाषातितो एट शिष्य दृष्टेन मल्लके इति, कथ एवया प्रस्तो न एट इति^१, शैक्ष सम्यक् सहते, भावइयकेवलाया
 दधिराधित्तो एट, यणइइसस तदुद्गा मिथया मे दुक्कडत्तमित्ति वैराग्येण केवलज्ञानमुत्पन्न, शैक्षस्यापि कालेन केवलज्ञानमुत्पन्न । १ मनोगुत्तो तन्न भिनदास
 भाषइय अधिमुत्त । स सधराधिकीप्रतिमां प्रतिपद्यो यान्तालायाम् ॥ १ ॥ भार्या उक्रामिका पत्यद् गृहीत्वा कीलकुत्तमायासा तत्र । तस्सेव पादस्योपरि
 मच्चरपाद स्थापयित्वा ॥ २ ॥ भनाचारमाचर वी पादो विदध मच्चकीलकेन । स तावत् महतीं वेदानामध्यासयति तत्र सम्यक् ॥ ३ ॥ न च मनोदुक्कृतमु
 पप्र तस्य प्याने निमलमनस । इद्वापि स्थलीक पृथ मनोगुत्ति कर्त्तव्या ॥ ४ ॥ वागुत्तो साधून् सञ्जातीयपट्ठीं गच्छतो दृष्ट्वा । चीरप्रह सेनापतिना विमोचितो

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिआ य जणजत्ता सणायय सिलिय अतरा चेन । मायपियभायमार्दे सोचि णियत्तो सम तेहि
 ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिट्ठो ते धिति सो इमो साह । अग्गेहि गहियमुक्को तो वेत्तो अम्मया तत्स ॥ ३ ॥ तुज्जेहि
 गहियमुक्को ? आम आणह वेइ तो छुरिय । जा छिदासि धणत्ता किति सेणायर्दे भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जम्मजाव एसो दिट्ठा
 तुम्हे तहाचि पायि सिद्ध । किह पुत्तोत्ति ? अह मम किह णयि सिद्धति ? यम्मकहा ॥ ५ ॥ आउट्ठो जससतो मुक्का मज्झ पियसि
 मायत्ति । सय समप्पिय से धइगुत्ती णव कायथा ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरण अद्धाणपवण्णगो जहा साह । आयासियमि
 सत्थे ण लहइ ताहि धडिल किच्चि ॥ १ ॥ लद्ध चउणेण कहवी एगो पाओ जाहि पइट्ठाइ । तहिय दिएगपओ सय राइ
 ताहि धम्मा ॥ २ ॥ ण ठविय किच्चि अयडिलमि होयपमेव गुत्तेण । सुमहम्मएयि अहया साटु ण भिंदे गइ एगो ॥ ३ ॥
 सक्कपससा असइहाण देवागमो विजयइ य । महुक्कलिया साह जयणा सो सकमे सणिय ॥ ४ ॥ हत्थी विजयिओ ज्यो

१ अणत्ति मा धीकथ ॥ १ ॥ चकित्तश्च यश्चयाग्रथे सक्कातीया भिक्षिता भत्तरीय । मातापितृभ्रात्राहय सोऽपि निवृत्त सम है ॥ २ ॥ क्कण्टुहीता
 मुयिता वट्ठले भुवते सोऽय साहु । भक्काभिभृहीत्या मुक्कदा मयीक्षम्मा सस ॥ ३ ॥ मुक्काभिभृहीतमुक् । ओय् भानएव मूत्ते सत शुलिकाय् । यत्ति
 नत्ति क्कवसिद्धि किम्मिति सेनापतिभंणति ॥ ४ ॥ दुर्बेज्जजाव एय वट्ठा यूप सयापि नैव शिष्टम् । कय जुय इति अभय मय कय नैव णियसिति ? यमेकया ॥ ५ ॥
 भावुत्त वरणगतो मुक्का मम प्रियाऽसि मातरिति । सर्व समपित ससा यथोगुत्तिरेव कत्तव्या ॥ ६ ॥ कापिक्कगुत्तयाहरण भत्तमपवक्को यपा साहु । भाया
 सिते साय न लभते तदस्थिद्वल वधिच् ॥ १ ॥ लभे चानेन कयमपि एक पादो यत्तमतिष्ठति । तय स्थितैकपाद सर्वो रार्थं तत्र स्तरव (स्थित) ॥ २ ॥ न स्थारित
 किञ्चिदस्थितिले भवितव्यमेव गुहेन । सुमहामयेऽप्ययथा साहुर्न भिक्षासि गतिमेक ॥ ३ ॥ शाक्यमसा अन्नदान देवागमो विजयति च । मयइ किंका
 साधुर्वतनया स समामति यने ॥ ४ ॥ वसी विजुर्वितो य

आगच्छद् मगओ गुत्तुलितो । न य गइमेय कुणई गएण हवेण उच्छट्ठो ॥ ५ ॥ वेइ पडतो मिच्छामिदुक्कड जिय
 पिराहिया मेत्ति । न य अप्पाणे चित्ता देवो तुट्ठो णमसइ य ॥ ६ ॥

पट्टिकमामि त्तिहिं सहेहिं-मायासहेण नियाणसहेण मिच्छादसणसहेण । पट्टिकमामि त्तिहि गारवेहि इड्ढी-
 गारवेण रसगारवेण सायागारवेण । पट्टिकमामि त्तिहि चिराट्ठणाहि णाणविराहणाए दसणविराहणाए चरिस्सवि-
 राट्ठणाए । पट्टिकमामि चउहिं कसाएहि-कोहकसाएण माणकसाएण मायाकसाएण लोहकसाएण । पट्टिकमामि
 चउहिं सण्णाहिं-आट्ठारसण्णाए भयसण्णाए मेहुणसणाए परिगहसण्णाए । पट्टिकमामि चउहिं त्रिकहहिं-
 इत्थीकराए भत्ताकराए देसकराए रायकराए । पट्टिकमामि चउहिं क्षाणेहि अहेण क्षाणेण रुहेण ० धम्मणेण ० सुक्केण ०
 प्रतिक्रामामि त्तिभि शल्यं करणभूतैर्योडतिचार कृत, तद्यथा-मायाशल्येन निदानशल्येन मिथ्यादर्शनशल्येन, शल्य-
 तडननेति शल्य-द्रव्यभावभेदभिन्न, द्रव्यशल्य कण्टकादि, भायशल्यमिदमेव, माया-निकृति सैव शल्य मायाशल्यम्, इय
 भावना-यो यदाडतिचारमासाद्य मायया नालोचयत्यन्यथा वा निवेदयत्यभ्यारयान वा यच्छति तदा सैव शल्यमशुभ-
 कर्मयन्नेनात्मशल्यनात् तेन, निदान-दिव्यमानुषद्विसदर्शनश्रवणाभ्या तदभिलाषानुष्ठान तदेव शल्यमधिकरणानुमो-
 दनेनात्मशल्यनात् तेन, मिथ्या-विपरीत दर्शन मिथ्यादर्शन मोहकर्मोदयजमित्यर्थ, तदेव शल्य तत्प्रत्ययकर्मदानेनात्म
 शल्यनात्, तत्पुनरभिनिवेदामतिभेदान्यसस्त्वयोपाधितो भवति, इह चोदाहरणानि-मायाशल्ये रुद्रो वह्न्यमाणा पण्डुरार्या

१ भागवत्तुल्यं दृष्टव्यं गुह्यगुह्यप्रमाणम् । न च गतिभेद करोति गतेन हस्तेनोपस्थितम् ॥ ५ ॥ मृते पतन् मित्यामेतदुच्छ्रितं जीवा विरादा मयेति । न चारमति
 विभवा दृष्टव्यो नमस्तस्मिन् ॥ ६ ॥

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिआ य जणजत्ता सण्णायग मिलिय अवरा चेन । मायपियभायमार्इ सोवि णियत्तो सम तेहि
 ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिट्ठो ते विवति सो इमो साह । अन्हेंहि गहियमुक्को तो वेंसो अममया तत्स ॥ ३ ॥ तुज्झेंहि
 गहियमुक्को ? आम आणह वेइ तो छुरिय । जा छिदामि यणत्तो किति सेणावई भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जन्मजात एसो दिट्ठा
 तुन्हें तहावि णवि सिद्ध । किह पुत्तोसि ? अह मम किह णयि सिद्धति ? धम्मकहा ॥ ५ ॥ आउट्ठो जयसत्तो मुक्का मज्झ वियसि
 मायसि । सब समयिय से वइशुत्ती एव कायधा ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरण अद्धाणपयण्णगो जहा सार । आयासियमि
 सत्थे ण छहइ तहि थडिल किचि ॥ १ ॥ लद्ध चउणेण कहवी एगो पाओ जहि पइहाइ । तहिय टिण्णापओ सप राइ
 तहि थद्धो ॥ २ ॥ ण ठविय किचि अथडिलमि होयवमेव गुत्तेण । सुमहन्मएयि अहया सारु ण भिंदे नइ एगो ॥ ३ ॥
 सक्कपससा असहहाण देवागमो विजवइ य । महुकलिया साह जयणा सो सकमे सणिय ॥ ४ ॥ हत्थी विजविओ जो

१ भणति मा धीकथ ॥ १ ॥ चलिताश्च यज्जयागार्ये सज्जातीया । मिलिता भतीर । मातापितृभ्रात्रादय सोऽपि निवृत्त सम है ॥ २ ॥ सुवपुंसीया
 सुविता इद्वस्वै भुवते सोऽप साधु । भक्ताभिर्गुंहीया सुवस्वदा मवीश्वर्या तस ॥ ३ ॥ शुष्माभिर्गुंहीतशुक्ल । भोम आनयत मृते वतः शुटिकाश्च । यचित
 वधि स्नानमिति किमिति सेनापठिर्भणति ॥ ४ ॥ दुर्जेन्मजात पूय इहा पूय तथापि नैव शिष्टम् । कथं पुन इति भयं सदा कथं नैव शिष्टमिति । धर्मकथा ॥ ५ ॥
 आवृत्त वपयातो मुक्का मम प्रियाऽसि भालरिति । सर्वे समापित वस्या यचोगुष्ठिरव कर्त्तव्या ॥ ६ ॥ कायिकगुत्तरपाहरण भयमपयको यथा साधुः । आधा
 सिते सार्थे न लभते तत्र स्थण्डिल कश्चिद् ॥ १ ॥ लभ्य चानेन कथमपि एक पादो यत्र प्रविष्टति । तत्र स्थितैकपाद सर्वो रार्द्रि तत्र स्थाय (स्थित) ॥ २ ॥ न स्थापित
 किञ्चिदस्थितिले भवितव्यमव गुहेन । सुमहान्मयेऽप्ययथा साधुन मिश्रयि गतिमेक ॥ ३ ॥ शम्भ्वराशा भजदाय देवागमो विजुवति च । मपद्रुकिंका
 साधुवतनया स सक्कामति धाने ॥ ४ ॥ हत्थी विजुविंत्तो य

मां सोऽपि एव होहिति जीहादोऽसेण जीह दाणमि । दद्वृण तय साह सुदुतरमगारया जाया ॥ ६ ॥ प्रतिक्रमाभि तिसृभि-
 निराधनाभिर्धाडितिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा-ज्ञानविराधनयेत्यादि, तत्र विराधन-कस्यचिद्भरतुन खण्डन तदेव
 विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञाननिराधना-ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तथा, उक्त च-‘षाणपडिणीय णिण्हव अच्चासायण
 तदतराय च । धुणमाणस्सडइयारो णाणनिसवाद्जोग च ॥ १ ॥’ तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा-आभि-
 नियोधिकज्ञानमशोभन, यतस्तदवगत कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चिक्करत्वाद-
 शोभनमेव, अवधिज्ञानमप्यरूपिद्रव्यगोचरत्वादसाधु, मन पर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभन,
 केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानमप्युत्तरेकसमयेऽकेनलनादशोभनमिति, निह्वयो-न्वयपलाप, अन्यसकाशोऽधीतमन्य
 दयपदिशति, अच्चासायणा-‘कांया यया य तेच्चिय ते च्येव पमाय अप्यमाया य । मोक्खाहिगारिणाण जोइसजोणीहि कि
 कजा १ ॥१॥’ इत्यादि, अन्तरायमसङ्गडास्वाध्यायिकादिभि करोति, ज्ञानविसवाद्योग अकालस्वाध्यायादिना, दर्शन-
 सन्त्यभदर्शन तस्य विराधना दर्शनविराधना तथा, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षादिकदर्शनिनोऽपि
 श्रणिकादयो नरकमुपाता इति निन्दया, निह्वय-दर्शनप्रभावनीयशास्त्रापेक्षया प्रायद् द्रष्टव्य, अस्याशातना-किमेभिः
 कलहशास्त्रंरिति १, अन्तराय मानवत्, दर्शनविसवाद्योग शङ्कादिना, चारित्र प्राप्तिरूपितशब्दार्थ तस्य विराधना चारि

१ मां सोऽप्यय भवित्यति णिण्होऽसेण विह्वो दर्शनाभि । दद्वृण तदकत् साधय सुधुतरमगारया जाता ॥ ६ ॥ २ काया प्रत्याभि च सा देव त पय प्रमादा
 भवमादाय । मोक्षाधिकारिणा व्योतिर्पानिभि कि कार्यम् १ ॥ १ ॥

चोक्ता, निदानमलये द्रष्टव्यस्तकथानक मया तच्चरिते, भिव्यादर्शनशब्दे गोष्ठामाहितजमालिभिर्दुपचरक्रान्ता अभिनि-
 वेशमतिभेदान्यसस्तवेभ्यो मिथ्याव्यमुपगता, तत्र गोष्ठामाहितजमालिकथानकद्वय सामायिके वक्त, भिदुपचरक्रान्तक-
 कथानक तूपरिष्टाद्वक्ष्याम ॥ प्रतिक्रमामि त्रिभिर्गौरवे करणभूतैर्योऽतिचार कृत, तद्यथा—ऋद्धिर्गौरवेण रसगारवण साव-
 गारवण, तत्र गुरोर्भविो गौरव, तच्च द्रव्यभावभेदमित्र, द्रव्यगौरव वज्रादे भावगौरवमभिमानलोभान्यामागमनोऽप्यु-
 भभावगौरव ससारचक्रनालयरिचमणहेतु कर्मनिदानमिति भाग्यार्थ, तत्र क्रद्धा—नेरेन्द्रादिपूज्याचार्यादित्याभिधाय-
 लक्षणया गौरव—ऋद्धिप्राप्त्याभिमानप्राप्तिसम्प्राधनद्वारेणाऽऽत्मनोऽप्युभभागीरयमित्यर्थ, एव रसेन गौरवम्—इदरस-
 प्राप्त्यभिमानप्राप्तिसंप्राधनद्वारेणाऽऽत्मनोऽप्युभभावगौरव तेन, सात—सुख तेन गौरव सातप्राप्त्याभिमानप्राप्तमार्धनद्वारे-
 णात्मनोऽप्युभभावगौरव तेन, इह च त्रिरेप्युदाहरण महु—मधुराएँ अजमगू आपरिया सुचरुसुहा (इया य)
 तद्विषय इह इहसनाथसयणसणइ अहिय पयद्वलति ॥ १ ॥ सो विहिवि गारयेहि पडिचद्धो अईय तरय काल-
 गओ । महुराए निज्जमणे जकसो य ताहि समुपण्णो ॥ २ ॥ जकसुवायतणअदूरेण तरय साहण पद्यमाणण । सवणा
 भूमि ताहे अणुपविसइ जकलपडिमाए ॥ ३ ॥ निछाळेव जीह निक्कोडिऊण त गवकसेण । दसेइ एव चरुसो पुद्धो य
 कयइ साहहि ॥ ४ ॥ किमिदं ? तो सो दयई जीहादुद्धो अह तु सो मगू । इरुचवण्णो तमरा तुब्भेवि एव करे कोई ॥ ५ ॥

१ मधुराणामाधमद्वय भावायां, सुखद्वय भावास्तत्र च । इदरसवचनयनप्राप्तमहि अधिक प्रयच्छन्ति ॥ १ ॥ स विभिन्नरि गौरवे मविषयोऽन्यत्र
 तत्र कालगत । मधुराया विषमने मक्षय तत्र समुपय ॥ २ ॥ यस्यायतनस्यादूरेण सत्र साधूनां प्रश्रवात् । सदाभूति तराऽप्यविदय मशमतिमापाय ॥ ३ ॥
 निलोत्थ जिह्वा निकारय तां गवाक्षेण । दरायति मय चरुस ॥ ४ ॥ करे कदाचिद् साधुभिः ॥ ५ ॥ किमिदं ? तदा स दयति जिह्वादुष्टोऽह तु स महु । अत्रोत्तरव-
 द्दस्यादुष्टमाकमन्येव श्रयोक्त्वोऽपि ॥ ५ ॥

मां सोमि एव दोहिति जीहादोऽसेण जीह दायमि । दद्वृण तय साह् सुदुतरमगारवा जाया ॥ ६ ॥ प्रतिक्रमामि तिसृभि-
 रिराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा-ज्ञाननिराधनयेत्यादि, तत्र विराधन-कस्यचिद्भरुन खण्डन तदेव
 विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञाननिराधना-ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तथा, उक्तं च-‘णाणपडिणीय णिणहव अच्चासायण
 तदत्तराय च । हुणसाणस्सड्इयारो णाणनिसयादजोग च ॥ १ ॥’ तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा-आभि-
 नियोधिकज्ञानमशोभन, यतस्तद्वगत कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चिद्वत्त्वाद्-
 दाभनमेव, अवधिज्ञानमप्यल्पद्रव्यागोचरत्वादसाधु, मन पर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभन,
 केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तरेकसमयेऽकेवलरनादशोभनमिति, निह्वयो-व्यपलाप, अन्यसकाशोऽधीतमन्य
 व्यपदिशति, अच्चासायणा-‘कांया गया य तेच्चिय ते च्चेन एमाय अप्पमाया य । मोक्खसाहिगारिणाण जोइसजोणीहि कि
 कज्जा १ ॥ १ ॥’ इत्यादि, अन्तरायमसह्यडास्याध्यायिकादिभि करोति, ज्ञानविसर्वादयोग अकालस्वाध्यायादिना, दर्शन-
 सन्ध्यादर्शन तस्य विराधना दर्शनविराधना तथा, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षायिकदर्शनिनोऽपि
 श्रेणिकादयो नरकमुपगता इति निन्दया, निह्वय-दर्शनप्रभावनीयशाखापेक्षया प्रागवद् द्रष्टव्य, अत्याशातना-किमेभिः
 कलहशास्त्ररिति १, अन्तराय प्रागवत्, दर्शनविसर्वादयोग सङ्घादिना, चारित्र्यप्राप्तिरूपितशब्दार्थ तस्य विराधना चारि-

१ मा सोऽप्येव भविष्यति त्रिष्टादोषण त्रिहो दर्शयामि । दृष्टा तद्वत् साधय सुदुतरमगारवा जाता ॥ ६ ॥ २ काया प्रतापि च ता येव त एव प्रमादा
 भ्रममादाश्च । मोक्षाधिकारिणा ज्योतिर्यानिभि कि कार्यम् १ ॥ १ ॥

जविराधना तथा-व्रतादिखण्डनलक्षणाया॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भि कथायैयोऽतिचार कृत , तद्यथा-क्रोधप्रपायेण मानप्रपायेण
 मायाकपायेण लोभकपायेण, कपायस्वरूप सोदाहरण यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिवमामि चतसृभि सज्ञाभिर्योऽतिचार
 कृत , तद्यथा-आहारसंज्ञेत्यादि ४, तत्र सज्ञान सज्ञा, सा पुन सामान्येन क्षायोपशमिषी ओदयिको च, तत्राऽऽद्या
 ज्ञानावरणक्षयोपशमज्ञा मतिभेदरूपा, न तथेहाधिकार , द्वितीया सामान्येन चतुर्विधाऽऽहारसंज्ञादिलक्षणा, तत्राहार-
 सज्ञा-आहाराभिलाष क्षुब्धेदनीयोदयप्रभव स्वत्वात्मपरिणाम इत्यर्थ , सा पुनचतुर्भि स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘भौम-
 कोदयाए १ ब्रुहावेयणिज्जरस कम्मरसोदएण २ मर्हए ३ तदद्वोवजोगेण’ तत्र मतिराहारप्रवणान्दिभ्यो भवति, तदर्थोपयो-
 गस्वाहारमेवानवरत चिन्तयत , तत्राऽऽहारसंज्ञया, भवसंज्ञा-भयाभितिवेद्य-भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि
 चतुर्भि स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘हीर्णसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएण २ मर्हए ३ तयद्वोवजोगेण’ तया, मधुसंज्ञा-
 मैथुनाभिलाष वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भि स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘चिदेमसत्सोणियत्ताए १ वेद-
 मोहणिज्जोदएण २ मर्हए ३ तयद्वोवजोगेण ४’ तया, तथा परिग्रहसंज्ञा-परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव जारमपरिणाम ,
 इयमपि चतुर्भि स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा-‘अविचित्तयाए १ लोहोदएण २ मर्हए ३ तदद्वोवजोगेण ४’ तया ॥ प्रतिक्रमामि
 चतसृभिर्विकथाभि करणभूताभिर्योऽतिचार कृत , तद्यथा-‘स्त्रीकथये’ति विरद्धा चिन्तया या कथा विकथा, सा च

१ भवमकोदया ह्युधा वेदनीयस्य कर्मण उदयेन मत्ता सदर्थोपयोगेन २ हीनसत्त्ववया भयमोहनीयोदयेन मत्ता सदर्थोपयोगेन ३ चित्तमासतोन्निव
 तथा वेदमोहनीयोदयेन मत्ता सदर्थोपयोगेन ४ अविचित्तवया लोभोदयेन मत्ता सदर्थोपयोगेन

स्त्रीकथादिलक्षणा, तत्र स्त्रीणा कथा स्त्रीकथा तथा, सा चतुर्विधा-जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति-
 कथा माझणीप्रभृतीनामन्यतमा प्रशसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्र्यादिकुलप्रसूतानामन्यतमा, रूपकथा अग्निप्रभृतीनामन्य-
 तमाया रूप प्रशसति-‘अग्नीणा च भुव लीलाचलितधूलते मुखे । आसज्य राज्यभार स्व, सुख स्वपिति मन्मथ ॥ १ ॥’
 इत्यादिना, द्वेष्टि याऽन्यथा, नेपथ्यकथा अग्नीनामेवान्यतमाया कच्छटादिनेपथ्य प्रशसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्-
 ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तथा, सा चतुर्विधाऽऽद्यापादिभेदत, यथोक्तम्-‘भक्तं कहावि चउद्धा आवावकहा तहेव
 णिघाणे । आरभकहा य तहा णिद्धाणकहा चउद्धी उ ॥ १ ॥ आवाविस्सियदवा सागययादी य एत्थ उवउत्ता । दसपच्चरून्
 इत्तिययजणभेयाइ णिघाये ॥ २ ॥ आरभ छागतित्तिरमहिसारण्णादिद्या वधित एत्थ । रूवगसयपच्चसया णिद्धाण जा
 सयसहरस ॥ ३ ॥’ देश-जनपदस्तस्य कथा देशकथा तथा, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्ध्रव, यथोक्तम्-‘देसस्त कहा
 भण्णइ देसकहा देस जणवओ होति । सावि चउद्धा छदो विही विगण्णो य णेवत्थ ॥ १ ॥ छदो गम्मगम्म जह माउल
 दुहियमगलाडाण । अण्णेसि सा भणिणी गोछाईण अगम्मा उ ॥ २ ॥ मातिसवत्तिउदिच्चाण गम्म अण्णेसि एण पच्चण्हं ।

१ भण्णकथावि चतुधा आयापकथा उर्थेय निर्यासे । आरभकथा च तथा निष्ठानकथा चतुर्थी च ॥ १ ॥ आवाप ईयद् या शाकट्टादिभ्यानोपयुक्ता । दश
 पद्यरूपका इयद्-‘वज्रभनभेदादिनिर्वाये प २ ॥ आरम्भे छागविचित्तमहियारण्यादिका हता अत्र । दातपञ्चशातरूपका निष्ठान यावत् दातसहस्रम् ॥ ३ ॥
 दसस्य कथा भण्यते देशकथा दूतो जनपदो भवति । साऽपि चतुर्धा छ-दो विधिविकल्पश्च नेपथ्यम् प १ ॥ छ-दो गम्यागम्य यथा मातुलदुहिताऽङ्गलाटा
 नाम् । भ-देवा सा भणिनी गोछाईनामगम्या प २ ॥ मातृसपत्नी तु वदीच्यानां गम्या अ-येषामेका पञ्चानाम् ।

त्रविराधना तथा—व्रतादित्थपडनलक्षणया ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भि कपायैर्योऽतिचार कृत , तद्यथा—क्रोधकपायेण भानकपायेण
 मायाकपायेण लोभकपायेण, कपायस्वरूप सोदाहरण यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभि सज्ञाभिर्योऽतिचार
 कृत , तद्यथा—आहारसंज्ञेयत्वादि ४, तत्र सज्ञान सज्ञा, सा पुन सामान्येन क्षायोपशमिकी र्वादयिकी च, तयाऽऽद्या
 ज्ञानावरणक्षयोपशमज्ञा मतिभेदरूपा, न तयेहाधिकार , द्वितीया सामान्येन चतुर्विधाऽऽहारसज्ञादिदृक्छणा, तनाहार-
 सज्ञा—आहारभिलाप शुद्धेदनीयोदयप्रभव स्वत्वारमपरिणाम इत्यर्थ , सा पुनश्चतुर्भि स्थाने समुत्पद्यते, तद्यथा—‘ओम-
 कोट्याए १ ह्रुहावेयणिज्जरस कमरसोदएण २ मईए ३ तदद्वोवओणेण’ तन मतिराहारश्रवणादिभ्यो भयति, तदर्धोपयो-
 गस्त्वाहारमेधानवरस चिन्तयत , तयाऽऽहारसंज्ञया, भयसज्ञा—मयाभित्तिरेव—भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि
 चतुर्भि स्थाने समुत्पद्यते, तद्यथा—‘हीणसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएण २ मइए ३ तयद्वोवओणेण’ तथा, मधुनसज्ञा—
 मधुनाभिलाप वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भि स्थाने समुत्पद्यते, तद्यथा—‘चिदेमससोणियसाए १ वेद-
 मोहणिज्जोदएण २ मईए ३ तयद्वोवओणेण ४’ तथा, तथा परिग्रहसज्ञा—परिग्रहाभिलापस्तीप्रलोभोदयप्रभव आत्मपरिणाम ,
 इयमपि चतुर्भि स्थानेत्पद्यते, तद्यथा—‘अविचित्तयाए १ लोहोदएण २ मईए ३ तदद्वोवओणेण ४’ तथा ॥ प्रतिक्रमामि
 चतसृभिरविकथाभि करणभूताभिर्योऽतिचार कृत , तद्यथा—‘खीकथये’णि विरज्जा चित्तया वा कथा विकथा, सा च

१ भयमक्रोहतया क्षुधा वेदनीयस कमण उदयेन मत्ता सदर्थोपयोगेन २ हीनसात्वतया भयमोहनीयोदयेन मत्ता तदर्थोपयोगेन ३ चित्तमोहनीयव
 तथा वेदमोहनीयोदयेन मत्ता तदर्थोपयोगेन ४ अविविचतया लोभोदयेन मत्ता तदर्थोपयोगेन ५ चित्तमोहनीयव

स्त्रीयथादिदक्षणा, तत्र स्त्रीणा कथा स्त्रीकथा तथा, सा चतुर्विधा—जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति-
 कथा ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमा प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्र्यादिकुलप्रसूतानामन्यतमा, रूपकथा अन्ध्रप्रभृतीनामन्य-
 तमाया रूप प्रशंसति—‘अन्धीणा च भुव लीलाचलितभ्रूलते मुखे । आसज्य राज्ञ्यभार स्व, सुख स्वपिति मन्मथ ॥ १ ॥’
 इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अन्धीप्रभृतीनामेवान्यतमाया कच्छटादिनेपथ्य प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्—
 ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तथा, सा चतुर्विधाऽऽनापादिभेदत, यथोक्तम्—‘भक्तं कहावि चञ्जळा आवाकहा तहेव
 णिपाये । आरभकहा य तहा णिद्धाणकहा चञ्जळी च ॥ १ ॥ आवाचित्तियदवा सागवयादी य एत्थ जवजत्ता । दत्तपचरूव
 इत्तियवजणभेयाइ णिपाये ॥ २ ॥ आरभ छागतित्तिरमहिसारणादिया वधित एत्थ । रुवगसयपचसया णिद्धाण जा
 सयसहरस ॥ ३ ॥’ देश—जनपदस्तस्य कथा देशकथा तथा, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्धेव, यथोक्तम्—‘देसस्त कहा
 भण्णइ देसकहा देस जणयओ होति । सावि चञ्जळा छदो विही विगप्पो य णेवत्थ ॥ १ ॥ छदो गम्मगम्म जह माजल
 हुहियमगलाडाण । अणोसि सा भणिणी गोछाईण अगम्मा च ॥ २ ॥ मातिसवत्तिजिच्चिण गम्म अणोसि एग पचणहं ।

१ भक्तकथायि चतुधा आयापकथा तथैव निर्वर्षे । आरम्भकथा च तथा निष्ठानकथा चतुर्थी च ॥ १ ॥ आवाप ईयद्र या शाकशुसादिभानोपयुक्ता । दशा
 यप्ररूपका इयद्—चष्यभनभेदादीर्नययि ॥ २ ॥ आरम्भे छागतिचिरमहिषारण्यादिका हता अन । शतपञ्चशतरूपका निष्ठान यावत् शतसहस्रम् ॥ ३ ॥
 दत्ताल कथा भण्यते दैतकथा देशो जनपदो भवति । सायि चतुर्धा छदो विधिविकरपथ नेपथ्यम् ॥ १ ॥ छदो गम्मगम्म यथा मातुलदुहिताऽन्नलाटा
 नाम् । अथेपां जा भणिनी गोछादीनामगमया सु ॥ २ ॥ मातृसपत्नी सु वदीच्याना गरया अथेपामेका पञ्चानाम् ।

एमाइ देसलदो देसनिहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ ज वावि भुजए पढम । वीयाहविरयणाऽचिय
 चउरतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाइ देसविही देसनिगप्प च सासनिफत्ती । जह पथ्पवूवसारणिनरेरगसाटिरोप्पार् ॥ ५ ॥
 घरदेवकुलनिगप्पा तह विनिवेसा य गामनयराई । एमाइ विगप्पकहा नेयथकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इर्यापुरिसाणपि य
 साभाविप तहय होइ वेउधी । भेडिगजालिगमाई देसकहा एस भणिएव ॥ ७ ॥ राइ कथा राजकया तया, इयमपि
 नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधेन, यथोकम्-रायकह चउह निगम अइगमण पळे य कोसकोठारे । निजाइ अज राया
 एरिस हड्डीविभईए ॥ १ ॥ चासीयरसूरतणू हवीखयमि सोहए एव । एमेव य अइयाइ इदो अलयादरी चेन ॥ २ ॥
 एवइय आसहत्थी रहपायलवलवाहणकहेसा । एरइ कोडी कोसा कोठानारा य एवइया ॥ ३ ॥ प्रसिन्मामि चतुर्भि
 र्थानि करणभूतैरशब्देयादिना प्रकारेण योऽतिचार कृत , तद्यथा-आर्तव्यानेन ४, तन व्यातिव्यनिमित्ति भावसाधन ,

१ एवमादे देशलदो देशविधिरचना भवति ॥ ३ ॥ भोजवधिरचनमणिभूषणानि यद्वापि शु पते प्रथमम् । विषाहविरचनानि च चतुरन्तगमा
 दिका (धारिपट्टादिका) भवति ॥ ४ ॥ एवमादि देशविधिर्दशविकल्पस्य सत्यनिष्पत्तिः । यथा यमद्वयसारिणीनर्तपूरादिना द्वाकीरोपादि ॥ ५ ॥ गृहदेव
 कुलविकल्पा तथा विनिवेशाश्च ग्रामनगरादीनाम् । एवमाद्विकल्पकया नेपथ्यकथेया भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुराणानामपि च त्याभावि क्लृप्ता भवति विदुषी ।
 भेदिकजाह्निकादि (मीलनादि) देशकथेया भणित्वेव ॥ ७ ॥ राजकया चतुर्धा निगमोऽतिगमो बह्व च कोसकोठानारे । शिर्यास्तय राजा इदया ऋदिपि
 भूला ॥ १ ॥ चासीकरसूरतनुहस्तिरु य कोमते पवनम् । एवमेव चातिपाठि इन्द्रोऽलकापुर्यामिव ॥ २ ॥ पृताय चोऽथा हस्तिनो रथा पादाव बलवाहनास्ति
 कथेया । इय त्व कोट्य कोणा कोष्ठाभाराणि वेपयति ॥ ३ ॥

तदुन कालतोऽ-तर्मुहर्तमान, भेदतस्तु चतुष्पकारमार्तादिभेदेन, ध्येयप्रकारास्त्यमनोश्च विषयसप्रयोगादय, तत्र शोकाक-
न्दनित्पन्नादितक्षणमार्त तेन, उत्तत्रयधादितक्षण रौद्र तेन, जिनप्रणीतभावश्चक्षानादितक्षण धर्म्य तेन, अवधासम्भो
हादितक्षण शुह तेन, फल पुनस्तेषा हि तिर्यप्रकदेवगत्यादिमोक्षाल्यमिति क्रमेण, अय ध्यानसमासार्थ । व्यासार्थस्तु
ध्यानशानकादयसेय, तच्चदम्-ध्यानशतकस्य च महार्थनाम्नस्तु त शास्त्रान्तरनात् प्रारम्भ एव विप्रविनायकोपशान्तये
मद्वलार्थमिष्टदेवतानभरकारमाह—

धीर शुह भाषाणिदृक्कर्मिषण पणमिक्कण । जोहसर सरण्य क्षाण प्रयण एवमस्मासि ॥ १ ॥

व्याख्या—धीर—शुह ध्यानाग्निदधकमेन्धन प्रणम्य ध्यानाध्ययन प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्र 'ईर गतिप्रेरणयो' इत्यस्य
विपूर्वस्याजन्तस्य निशेषेण ईरयति कर्म गमयति याति वेह शिनामिति वीरस्त वीर, किविशिष्ट तमित्यत आह—शुच क्लम-
यतीति शुह, शोक म्लययतीत्यर्थ, ध्यायते—चिन्त्यतेऽनेन तत्त्वमिति ध्यानम्, एकाग्रचित्तनिरोध इत्यर्थ, शुह च तद्
ध्यान च तदेव कर्मन्धनदहनदग्नि शुह ध्यानाग्नि तथा मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगै क्रियत इति कर्म-ज्ञाना
वरणीयादि तदेवातितीव्रदु सानलनिन्धनरयादिन्धन कर्मन्धन ततश्च शुह ध्यानाग्निना दग्ध—स्वस्वभावापनयनेन
भरमीकृत कर्मन्धन येन स तदानीधस्त, 'प्रणम्य' प्रकर्षेण मनोवाक्काययोगैर्नरेत्यर्थ, समानकर्तृकयो पूर्वकाले क्रमा
प्रत्ययनिधानाद् ध्यानाध्ययन प्रवक्ष्यामीति योग, तज्जाधीयत इत्यध्ययन, 'कर्मणि ल्युट्' पठ्यत इत्यर्थ, ध्यानप्रतिपाद-
कमध्ययन २ तद् द्यायात्म्यमङ्गीकृत्य प्रकर्षेण दक्ष्ये—अभिधास्ये इति, किविशिष्ट वीर प्रणम्येत्यत आह—'योगेश्वर योगी-

एसाइ देसछदो देसनिहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ ज यानि भुज्जए पदम । यांयाहविरयणाऽनिय
चउरतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एसाई देसविही देसनिगण च सासनिष्कत्तो । जह पप्पवूवसारणिनईरछासाडिरोप्पार् ॥ ५ ॥
घरदेवकुलविगणा तह विनिवेसा य गामनयरार् ॥ एसाइ विगणकहा नेवरकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इत्योपुरिसाणपि य
साभानिय तहय होइ वेजवी । भेडिगजालिगमार् देसकहा एस भणिएव ॥ ७ ॥ राज्ञ कथा राजकथा तथा, इयमपि
नरेन्द्रनिर्गमादिभेदन चतुर्विधेय, यथोकम्-रायकह चउह निगम अइगमण घटे य कोसकोटार । निज्जाइ अज राया
परिस इहोविभईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरतणू हथीलधमि सोहए एव । एमेव य अइयाइ इदो अलयाडरी चंद ॥ २ ॥
एवइय आसहृथी रहपायलवलयाहणकहेसा । एनइ कोडी कोसा कोटगारा य एवइया ॥ ३ ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भि
ध्यानि करणभूतैरश्रद्धेयादिना प्रकारेण योऽतिचार कृत , तद्यथा-आर्तध्यानेन ४, तन ध्यातिध्यानमिति भावसाधन ,

१ पूर्वमादि यथा छदो देशविधिविरचना अवर्ति ॥ ३ ॥ भोवनविरचनमणिभूयणानि यदापि शु धरे प्रथमम् । विषादविषादनानि य चतुरन्तरगमा
दिका (शारीरपट्टादिका) अवर्ति ॥ ४ ॥ पूर्वमादि देशविधिर्दवाविकल्पश्च दासनिष्पत्ति । यथा यमपूयसारिणीनर्दापूरादिना दार्ढ्यारोपादि ॥ ५ ॥ युरदेव
कुलविकल्पा तथा विनिवेशाश्च प्रामनगरादीनाम् । पूर्वमादिर्विकल्पकया नेपथ्यकथेया अवर्ति ॥ ६ ॥ स्त्रीणो गुरुराणामपि य स्त्र्याभावि कृष्टया भवति विदुषा ।
भेडिकलादिकादि (मीलनादि) देशकथेया भणितेव ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्धा निगमोऽतिगमो यक च कोटकोटगारे । निर्यात्यय रामा इत्यथा कश्चिद्वि
भूया ॥ १ ॥ चामीकरसूरतनुदस्त्रिक वे गोभते पूर्वम् । पूर्वमेव चातिपाति इन्द्रोऽलकापुर्यामिव ॥ २ ॥ पूतायन्तोऽप्यहस्त्रिनो रथा पादात्त यकथादनानि
कथेया । इयत्त कोट्य कोशा कोटगाराणि वेपति ॥ ३ ॥

निचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च दाखे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभित्तिल चिस्तरणेति गाथार्थं ॥ १ ॥ साम्प्रत
ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

अ धिरममवसाण स साण ॥ कल तव चित्त । त होल भावणा वा अणुपेहा वा अहव चित्ता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’र्युदेश स्थिर-निश्चलम् अव्यवसान-मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थं, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यान’
प्रागनिरूपितशब्दार्थं, ततश्चेतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमव्यवसान तद्विज्ञानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति वस्तुनरनवरिथत
तच्चित्त, तर्थापतत्रिधा भवतीति दर्शयति—‘तद्व्येक्षावना वे’ति तच्चित्त भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्याना-
व्यवसक्तिर्येत्यर्थं, वा विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चाद्भावे प्रेक्षण प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् आदरय चित्तचेष्टे-
त्यर्थं, वा पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अथवावाद् प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थं चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता-
मनेक्षया सा चिन्तेति गाथार्थं ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायानुना ध्यानमेव कालरनामिभ्या निरूपयन्नाह—

अतोमुहुचमेव चित्तावसाणमेवत्युमि । छन्नमथाण साण जोगागिरोहो जिणण सु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्त-सप्तसप्ततिलवप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अविभज्यो त तु
जाण समय तु । समया य असखेजा भवति क्सासनीसासा ॥ १ ॥ हट्टस्स अणवगह्वरस्स, णिरुवकिट्टस्स जतुणो । एगे

१ काल परमनिरुद्धोऽविभाज्यस्त्वमेव ज्ञानीहि समय तु । समयाश्वासव्येया भवत वद्व्यासनि यासी ॥ १ ॥ हट्टस्थानवक्त्रगत्स निरुवकिट्टस्स
नन्तो । एक

भ्वर वा' तत्र युज्यन्त इति योगा—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणा तैरीश्वर—प्रधानस्त, तथाहि—अनुचरा एव भगवतो मनो-
वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'दर्शमणोजोएण मणणाणीण अणुत्तराण च । ससयवोच्छित्तिं केवल्लेण नाऊण सइ पुणइ
॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरत्ता मिच्छित्तरतिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिघाणी चाणी जोयणनिहारिणी ज च ॥ २ ॥
एक्का य अणेगेसि ससयवोच्छेयणे अपत्तिभूया । न य णिविज्झइ सोया तिप्पइ सयाउएणापि ॥ ३ ॥ सपसुरेद्वितोनि न
अहिगो कतो य कायजोगो से । तहवि य पसत्तरे पुणइ सया पाणिसपाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते पाडेनेन केवल्ले-
ज्ञानादिना आरमेति योग—धर्मशुक्लध्यानलक्षणा स येषा विद्यत इति योगिन—साधवस्तैरीश्वर, तदुपदेयेन तेषा प्रवृत्ते-
स्तत्सन्नन्धादिति, तेषा वा ईश्वरो योगीश्वर, ईश्वर प्रभु स्वामीत्यनर्थान्तर, योगीश्वरम्, अथवा योगिसर्व—योगि-
चित्स्य ध्येयमित्यर्थ, पुनरपि स एव निवेद्यते—शरण्य, तत्र शरणे साधु शरण्यस्त—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्ववत्सल रसकमि-
त्यर्थ, ध्यानाध्ययन प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—य शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धन स योगेश्वर एव यश्च योगे-
श्वर स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धन सामान्यकेवल्यपि भवति,
नतयसौ योगेश्वर, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वत शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ द्रव्यमनोयोगान मनोज्ञानिनामनुचराणां च । सशयव्युत्तिष्ठिं केवलेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ विभितपदाक्षरासराका म्लेच्छेतरतिर्पदस्वगी
परिणामा । मनोनिर्वाणिणी वाणी योजनयाधनी यश्च ॥ २ ॥ एका चानेकेषां ससयव्युच्छेदवी अपरिभूता । न च निर्विषये भोता दृश्यति सपसुरापाडपि ॥ २ ॥
सर्वसुरेभ्योऽपि अधिक कत्त्वञ्च काययोयस्त्वत् । तयापि च प्रवृत्तत्वरूपान् करोति सदा माणिसयात्मात् ॥ ४ ॥

भिद्यतेऽज्ञातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभिरित्यलं चिस्तरूपेति गार्थार्थं ॥ १ ॥ साम्प्रतं
 ध्यानलक्षणमतिपादनायाऽऽह—

य धिरमः सवसाणं तं क्षाणं न चलं समं धिक् । तं दीप्तिं भावणां वा अशुभेहा वा अहं चिन्ता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’रपुद्गलं स्थिर—निश्चलम् अध्यवसान—मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थः, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’
 प्रागुक्तिरुपनिषद्बोध्यार्थः, तत्र श्वेतवृत्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्विज्ञानमभिधीयते, ‘यच्चलं’मिति यत्पुनरनवस्थितं
 तच्चित्तं, तद्योषतल्लिधा भवसीति दर्शयति—‘तद्भवेद्भावनं वेति’ तच्चित्तं भवेद्भावनं, भाव्यत इति भावना ध्याना-
 न्व्यासक्रियार्यः, वा विभाषापान्, ‘अनुप्रेक्षा वेति’ अनु—पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अदृश्यं चित्तवेदे-
 र्यः, वा पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अधवाज्ञात्वं प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थं चिन्तेति यां सल्लक्षितप्रकारद्वयरहिता चिन्ता—
 मनेश्चष्टा सा चिन्तेति गार्थार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायार्थुना ध्यानमेव कालस्वामिभ्यां निरूपयन्नाह—

अतोऽशुद्धमेव चित्तवशात्प्रेषणव्युत्तिः । उक्तस्यापि क्षाणं चोपनिषदो विष्णोः ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह सुहृत्—ससससतिलवप्रमाणं कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अपिभज्जो तं तु
 ज्ञाणं समयं तु । समया य असखेज्जा भवति उसासनीसासा ॥ १ ॥ दृढस्स अणवाहस्स, पिरुवकिट्ठस्स जटुणो । एणे

१ कालं परमनिरुद्धोऽपिभा सखमेव ज्ञानीहि समयं तु । समयाभासव्येया भवत वन्द्यास्सति भासो ॥ १ ॥ दृढस्यानवकल्पस्य निरपेक्षिदस्य
 गत्यो । एक

भ्वर वा' तत्र युज्यन्त इति योगा-मनोवाकायव्यापारलक्षणा । तैरीश्वर-प्रधानस्त, तथाहि-अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
वाकायव्यापारा इति, ययोक्तम्-^१ 'दर्शमणोजोएण मणणाणीण अणुत्तराण च । ससयवोच्छिडत्ति केमटेण नाज्ज सदं पुणइ
॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरत्ता मिच्छितरतरिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिधाणी धाणी जोयणनिहारिणी जं च ॥ २ ॥
एक्का य अणेगोसि ससयवोच्छेयणे अपडिभूया । न य णिधिज्जइ सोया तिप्पइ सयाडएणपि ॥ ३ ॥ सयसुरेहितीनि रु
अहिगो कतो य कायजोगो से । तहवि य एससत्त्वे कुणइ सया पाणिसयाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते पाडनेन केवल-
ज्ञानादिना आमेति योग-धर्मशुक्लध्यानलक्षणं स येषा विद्यत इति योगिन-साधयत्तैरीश्वर, तदुपदेष्टेन तेषा प्रयुक्तं
स्तत्सम्बन्धादिति, तेषा वा ईश्वरो योगीश्वर, ईश्वर प्रभु स्वामीत्यनर्थान्तर, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्सर्व-योगि-
षि इत्यध्येयमित्यर्थ, पुनरपि स एव विशेष्यते-शरण्य, तत्र शरणे साधु शरण्यस्त-रागादिपरिभूताश्रितसत्त्वपरसल रसकमि-
त्यर्थ, ध्यानार्थयन प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह-यं शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनं स योगेश्वर एव यश्च योगे-
श्वर स शरण्य एवेति गतार्थं विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनं सामान्यकेवल्यपि भवति,
नतयसौ योगेश्वर, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, सधा चोभयपदव्य-

१ यमनोयोगेन मनोज्ञानिमानुत्तराणां च । ससययुच्छिडत्ति केमटेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरत्ता मल्लेच्छेतरतिर्षस्वगी
परिणामा । मनोभिर्वापिणी धाणी योजन-यापनी यच्छ ॥ २ ॥ एक्का यानेकेषां ससयप्रभु-छेदनी अपरिभूता । न च निर्विषये श्रोता पृथ्यति सधापुपाडपि ॥ २ ॥
सर्वसुरेभ्योऽपि अधिक कान्तस्तत्र काययोगस्तस्य । तथापि च प्रधान्यरूपान् करोति सदा माणिसवात्तात् ॥ ४ ॥

चिचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च द्वास्त्रे त्रिषेयणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुक्तिभित्तिवत् निस्तरणेति गाथार्थं ॥ १ ॥ साम्प्रत
 ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

यं धिरमस्मत्प्रसाणं स साणं जं यत्नं तव चित्तं । तं ह्येव भावणा या भणुष्या वा भव्यं चित्ता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’त्युद्देशं स्थिर-निश्चलम् अध्यवसान-मनं एकामतालम्बनमित्यर्थं, ‘तद्धि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’
 प्रागुक्तिरूपितशब्दार्थं, तत्तश्चेतुःकर्तुं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्विज्ञानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति वस्तुनरनवस्थित
 तद्धित्, तर्थापत्तिसिद्धिर्वा भवतीति दर्शयति—‘तद्भवेद्भावना वे’ति तच्चित्तं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्याना-
 न्यासक्रियत्यर्थं, या विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चाद्भवे प्रेक्षणा प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अदृश्यं चित्तं चेदे-
 त्यर्थं, या पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अधवाद्याहं प्रकारान्तरमदर्शनार्थं चिन्तेति या स्वतन्त्रप्रकारद्वयरहिता चिन्ता-
 मनेश्चष्टा सा चिन्तेति गाथार्थं ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायानुना ध्यानमेव कालरनाभिभवा निरूपयन्नाह—

अतोऽमुद्रसमेव चित्तावस्थाणेनैव यथुमि । छत्रमथाणं साणं योगचित्तोद्दे विजगत् ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुद्रा-समसंज्ञातिलयप्रमाणं कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अधिभज्यो तं तु
 ज्ञाणं समयं तु । समया य अस्त्येवा भवति कसासनीसासा ॥ १ ॥ हृदस्स अणवगच्छस्स, णिरुक्किट्टस्स जतुणो । एणे

१ काल परमनिरुद्धोऽविभा यत्नमेव जगतीति समयं तु । समयप्राप्त्यर्थमेव । नक्तं चन्द्रासनि भासो ॥ १ ॥ हृदस्थानवकल्पस्य निरुपहिट्टस्य
 जगती । पृष्ठ

भ्वर वा' तत्र युज्यन्त इति योगा-मनोवाक्कायव्यापारलक्षणा तैरीभ्वर-प्रधानस्त, तथाहि-अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्-^१ 'द्वंमणोजोएण मणणाणीण अणुत्तराण च । ससवचोच्छित्ति केमटेण नाज्ज सद सुणइ
॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरत्ता मिच्छितरतिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिघाणी वाणी जोयणनिहारिणी ज च ॥ २ ॥
एक्का य अणेगोसि ससययोच्छेपणे अपडिभूया । न य णिविज्जइ सोया तिप्पइ सप्पाउणपि ॥ ३ ॥ सपसुरेहिवोनि इ
अहिगो क्तो य कायजोगो से । तहवि य पसत्तरे कुणइ सया पाणिसयाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते याडनेन केमल-
ज्ञानादिना आत्मेति योग-धर्मशुक्लध्यानलक्षण स येषा विद्यत इति योगिन-साधयस्तेरीभ्वर, तदुपदेशेन तेषा प्रयुक्तं
स्तस्मन्वधादिति, तेषा वा ईभ्वरो योगीभ्वर, ईभ्वर प्रभु स्वामीत्यनर्थान्तर, योगीभ्वरम्, अथवा योगिस्सर्व-योगि-
चित्तव्येयमित्यर्थ, पुनरपि स एव विशेष्यते-शरण्य, तत्र शरणे साधु शरण्यस्त-रगादिपरिभूताश्रितसत्त्वयत्तसल रक्षकमि-
त्यर्थ, ध्यानाध्ययन प्रवधयामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह-य शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धन स योगेभ्वर एव यक्ष योगे-
भ्वर स शरण्य एवेति गतार्थ विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धन सामान्यकेवल्यपि भवति,
नारयणौ योगेभ्वर, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वत शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ द्रव्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणा च । सप्तय युच्छित्ति केवलेन श्रवणा सदा करोति ॥ १ ॥ रिभियपदाक्षरसरका म्ळेच्छेतरतिरिच्छसगी
परिणामा । मनोनिर्वापिणी वाणी योजन-यापनी यच्च ॥ २ ॥ एका धानेवर्षा सप्तय युच्छेदनी अपरीभूता । न च निर्दिष्यते ओता पृथ्यति सवयुपाडपि ॥ २ ॥
सर्वसुरेन्द्रोऽपि अधिक कालस्य काययोगाद्वल । तथापि च प्रज्ञान्तरूपान् करोति सदा प्राणिसंघातात् ॥ ४ ॥

नान्येषाम्, अत्राक्यत्यादित्यल विस्तरेण, यथा चाय योगनिरोधो जिनाना ध्यान यावन्त च कालमेतन्नवत्येतदुपरिष्टाद्-
 ध्याम इति गाथार्थ ॥ ३ ॥ साम्प्रत छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यन्नवति तदुपदर्शयन्नाह—

भलोमुदत्तपरमो विद्या क्षाणत्त य होज्जाहि । सुचिरसि होज्ज बडुवयुसकमे क्षाणसताणो ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘अन्तर्मुहूर्तात् परत’ इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्वं ‘चिन्ता’ प्रागुक्तस्वरूपा तथा ध्यानान्तर वा भवेत्, तत्रेह न
 ध्यानादन्यद् ध्यान ध्यानान्तर परिगृह्यते, किं तर्हि?—भावनानुपेक्षात्मक चेत् इति, इदं च ध्यानान्तर तदुत्तरकालभावि
 नि ध्याने सति भवति, तत्राप्ययमेव न्याय इतिकृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यत् अतस्तमेव कालमानं वस्तुसङ्गमद्वारेण नि
 रूपयन्नाह—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बटुवस्तुसङ्गमे सति ‘ध्यानसन्तान’ ध्यानप्रवाह इति, तत्र
 यद्गति च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगतानि मन प्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्गम
 सद्यरणमिति गाथार्थ ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् समसङ्ग ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्सया
 ध्यानोद्देश विशिष्टफलभाव च संक्षेपत प्रदर्शयन्नाह—

अष्ट रश् धम्म सुक्क साणाहं सत्थ अताह । निष्ठाणसाहणाहं भवकारणमहरसाह ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं रौद्र धर्म्यं शुक्लं, तत्र ऋत—दुःखं तन्निमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं छिद्यमित्यर्थ, हिसाद्यति
 कौर्यनुगत रौद्र, श्रुतचरणधर्मानुगत धर्म्य, शोधयत्यष्टप्रकार कर्ममलं शुचं वा ह्युपयतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि
 वर्तन्ते, अधुना फलरहितत्वमुपदर्शयति—‘तत्र’ ध्यानचतुष्टये ‘अन्त्ये’ चरमे सूत्रक्रममागाण्याल्मर्मशुद्धे इत्यर्थ, किं?—‘निर्वा-

ऊत्सासनीसासे, एस पाणुति बुद्धइ ॥ २ ॥ सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लरे । लयाण सत्तहत्तरीए, एस मुरुत्ते
 वियाहिण ॥ ३ ॥ ' अन्तर्मध्यकरणे, तत्तञ्चान्तर्मुहूर्तमान कालमिति गम्यते, मात्रयब्दत्तदधिककालव्ययच्छेदार्थ, तत्तश्च
 भिन्नमुहूर्तमेव काल, किं ?- 'चित्तावस्थान'मिति चित्तस्य-मनस अवस्थान चित्तावस्थानम्, अयस्सिधति-अवस्थान,
 निष्प्रकम्पतया धृतिरित्यर्थ, क ?- 'एकवस्तुनि' एकम्-अद्वितीय वसन्त्यस्मिन् गुणपर्याया इति वस्तु-वैतनादि एक
 च तद्वस्तु एकस्मिन् तस्मिन् २ 'छद्मस्थाना भ्यान्'मिति, तद छद्मपरीति छद्म-विधान तच्च ज्ञानादीना गुणानामाधारकत्वा-
 न्ज्ञानाधारणादिलक्षण धातिकर्म, छद्मनि स्थिताश्छद्मस्था अकेवलिन इत्यर्थ, तेषा छद्मस्थाना, 'भ्यान्' प्राग्भूत्, सत्तञ्चा-
 य समुदायार्थ-अन्तर्मुहूर्तकाल यच्चित्तावस्थानमेकस्मिन् वस्तुनि तच्छद्मस्थाना भ्यान्मिति, 'योगनिरोधो जिनाना-
 र्थ'ति तत्र योगा-तत्त्वत औदारिकादिशरीरसयोगसमुत्था आत्मपरिणामविशेषव्यापारा एव, यथोक्तम्- "औदारिका-
 दिशरीरयुक्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेष काययोग, तथौदारिकेयक्रियाहारकशरीरव्यापाराद्भवत्तथाद्रव्यसमूहसाचि-
 व्याज्जीवव्यापारो वायोग, तथौदारिकेयक्रियाहारकशरीरव्यापाराद्भवत्तथाद्रव्यसमूहसाचि-
 इति, भमीया निरोधो योगनिरोध, निरोधन निरोध, प्रत्यकरणमित्यर्थ, केषा ?- 'जिनानां' केवलिन, बुद्धवद् एव
 कारणं स चावधारणे, योगनिरोध एव न तु चित्तावस्थान, चित्तस्यैवाभावाद्, अथवा योगनिरोधो जिनानामेव भ्यान्

१ च बुद्धासनिधास एव प्राण इत्युच्यते ॥ २ ॥ सत्त पाणूणि से थोवे । सत्त थोवाणि से लरे । लयाण सत्तहत्तरीए, एस मुरुत्ते
 वियाहिण ॥ ३ ॥

नान्येषाम्, अशक्यत्वादिष्वल वितरेण, यथा चाय योगनिरोधो जिज्ञाना ध्यान यावन्त च कालमेतद्वयत्वेतदुपरिष्ठाद-
क्ष्याम इति गाथार्थ ॥ ३ ॥ सांप्रत छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यन्नवति तदुपदर्शयन्नाह—

अतोमुदत्तरभ्यो धित्वा क्षाण्वतर च होज्जाहि । सुचिरं हि होज्म षडुवत्युत्तकमे क्षाण्वतारणो ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘अन्तर्मुहूर्तात् परत’ इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्व ‘चिन्ता’ प्राणुक्तरस्वरूपा तथा ध्यानान्तर वा भवेत्, तत्रेद न
ध्यानादन्यद् ध्यान ध्यानान्तर परिगृह्यते, किं तर्हि ?—भावनानुपेक्षात्मक वेत इति, इदं च ध्यानान्तर तदुत्तरकालभावि
नि ध्याने सति भवति, तन्नाश्रयमेव न्याय इति कृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यत अतस्तमेव कालमान वस्तुसङ्गमद्वारेण नि
रूपयन्नाह—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवस्तुसङ्गमे सति ‘ध्यानसन्तान’ ध्यानप्रवाह इति, तत्र
यदनि च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगतानि मत प्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्गम
सम्भरणमिति गाथार्थ ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् सप्तसङ्ग ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्तया
ध्यानोद्देश चिद्विष्टफलभाव च संक्षेपत प्रदर्शयन्नाह—

अद रुद्र पद्मसु सुक क्षाणाह तस्य अताह । त्रिधाणसाहणाह भवकारणप्रहरणाह ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं रौद्र धर्म्यं शुक्ल, तत्र ऋत-दुःख तन्निमित्तो दृढाध्यवसाय, ऋते भवमार्तं क्षिप्रमित्यर्थ, हिसाद्यति
क्रोर्वातुगत रौद्र, श्रुतचरणधर्मानुगत धर्म्य, शोधयत्यष्टप्रकार कर्ममल शुच वा क्लमयतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि
वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—‘तत्र’ ध्यानचतुष्टये ‘अन्त्ये’ चरमे सूत्रक्रमप्राप्त्याप्याद्धर्मशुक्ले इत्यर्थ, किं ?—‘निर्वो-

पसाधने' इह निर्बुति निर्वाण-सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने-करणे इत्यर्थः, ततश्च-'अदृष्टं तिरिकसगई रदृच्छाणेण भग्मती नरस्य । धर्मेण देवलोच सिद्धिगई सुकक्षाणेण ॥ १ ॥'ति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिरिति गत्यो सामान्येन सुखसिद्धेरिति, अथापि निर्वाण मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादविरोध इति, तथा 'भयकारणमार्तरौद्रे' इति तत्र भयनस्यस्मिन् कर्मवृत्तवर्तित प्राणिन इति भय-संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्या-नतो विशेषप्रतिपत्ति (चे)तिर्यग्रकरभयग्रह इति गाथार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रत 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्तध्यानस्य स्वरूपाभिधानायसर, 'तच्च स्वधिययलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भगवता याचकमुल्येन-'आर्तममनोज्ञाना सम्प्रयोगे तद्विप्रयोगाय रमृतिसमन्वाहारौ ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीत मनोज्ञादीना ॥ निदान च ॥ (तत्त्वा० अ० ९ सू० ३१-३२-३३ ३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

भक्तगुणप्राप्त्यै सदाहविषयवत्तूपा दोसमदृक्त्वः । धर्मेण विभोर्गार्ततणमस्यभोगाणुसराय च ॥ ३ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामि-त्यत आह-'शब्दादिविषयवत्तूपा'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिपरिग्रह, विधीदन्ति एतेषु सक्ता प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा वा, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च-शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति विग्रहसंज्ञा, किं ?—सम्प्रसादना सत्ता 'धर्मेण' अत्यर्थं 'वियोगचिन्तनं' विप्रयोगचिन्तनेति योग, कथं नु नाम ममेभिर्वि-

योगः स्यादिति भावः १, अनेन वर्तमानकालग्रह, तथा सति च वियोगेऽसम्प्रयोगानुसारण, कथमेभि सदैव सम्प्रयोगा-
भाव इति १, अनेन चानागतकालग्रह, चसन्दात् पूर्वमपि विद्युत्सम्प्रयुक्तयोर्वहुमतत्वेनातीतकालग्रह इति, किंविशिष्टस्य
सत इदं वियोगचिन्तनाद्यत आह—‘द्वेषमलिनस्य’ जन्तोरिति गम्यते, तत्रापीतिलक्षणो द्वेषस्तेन मलिनस्य—तदाक्रान्तमूर्ते-
रिति गाथार्थः ॥ ६ ॥ उक्तं प्रथमो भेदः, साम्प्रत द्वितीयमभिधित्सुराह—

एव सूक्ष्मसंयोगाद्वेयणात् य(वि) जोगपणिदण । एदस्यभोगांचला सप्यदिपारावळमणसस ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘तदे’ति धणियम्—अत्यर्थमेव, शूलशिरोरोगवेदनाया इत्यत्र शूलशिरोरोगौ प्रसिद्धौ, आदिशब्दाच्चेपरौ-
गातङ्कपरिग्रह, ततश्च शूलशिरोरोगादिभ्यो वेदना २, वेद्यत इति वेदना तस्या, किं १—‘वियोगप्रणिधान’ वियोगे दृढा
व्यवसाय इत्यर्थः, अनेन वर्तमानकालग्रह, अनागतमधिकृत्याह—‘तदसम्प्रयोगचिन्ते’ति तस्या—वेदनाया कथञ्चिद्-
भावे सत्यसम्प्रयोगचिन्ता, कथं पुनर्ममानया आयत्या सम्प्रयोगो न स्यादिति १, चिन्ता चान्न ध्यानमेव गृह्यते, अनेन च
वर्तमानानागतकालग्रहणेनातीतकालग्रहोऽपि कृत एव वेदितव्य, तत्र च भावनाऽनन्तरगाथाया कृतैव, किंविशिष्टस्य
सत इदं वियोगप्रणिधानाद्यत आह—तत्प्रतिकारे—वेदनाप्रतिकारे चिकित्सायामाकुल—व्यग्र मन—अन्तःकरण यस्य स
तथात्रिधसस्य, त्रियोगप्रणिधानाद्यतर्ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ७ ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रत तृतीयमुपदर्शयन्नाह—

दृढाण विषयार्द्रण वेयणात् य रागरासस । अवियोगऽक्षयसाण तह सज्जोगाभिळासो य ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘दृष्टाना’ मनोज्ञाना विषयादीनामिति विषया—पूर्वोक्ता आदिशब्दाद् वस्तुपरिग्रह, तथा ‘वेदनायाश्च’

णसाधने' इह निर्बुति निर्वाण-सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने-करणे इत्यर्थ, ततश्च-'अदृष्टं तिरिकसगई रुद्धज्ञाणेण गम्भती नरय । धम्मणे देवलोय सिद्धिगई सुकज्ञाणेण ॥ १ ॥'ति यदुक्तं तदपि न धिक्कथ्यते, देवगतिरिद्धि-
 गत्यो सामान्येन सुखसिद्धिरिति, अथापि निर्वाण मोक्षस्तथापि पारम्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादयिरोप इति,
 तथा 'भवकारणमार्तरादे' इति तत्र भवनस्यस्मिन् कर्मवशवर्तिन प्राणिन इति भग-ससार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्या-
 नतो विशेषप्रतिपत्ति (सि)तिर्यग्रकरभवग्रह इति गार्थार्थ ॥ ५ ॥ साम्प्रत 'ययोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्तध्यानस्य
 स्वरूपाभिधानावसर, 'तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भगवता चाचकुसुत्येन-'आर्तममनोज्ञाना सम्प्रयोगे
 तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्वाहारी ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीत मनोज्ञादीना ॥ निदान च ॥ (तत्त्वा० अ० ९ सू० ३१-३२-
 ३३-३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदमतिपादनायाह—

अमणुजगण सराहसिसयवयूण दोसमदुक्कस । धणिय विभोगावित्तणमसयभोगाणुसत्थ च ॥ १ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि दृष्टानीत्यर्थ न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामि-
 त्यत आह-'शब्दादिविषयवस्तूना'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिप्रतिग्रह, विधीदन्ति एतेषु सका
 प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा वा, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च-शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति
 विग्रहस्तेषां, किं ?-सम्प्राप्तानां सता 'धणिय' अत्यर्थ 'वियोगचिन्तन' विप्रयोगचिन्तेति योग, कथं तु नाम ममैभिर्वि-

एष चरद्विह रागबोसमोदक्रियस्स जीवस्स । अट्ठासाण ससारवदण तिरियगद्दमूल ॥ १० ॥

व्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोदिव ‘चतुर्विध’ चतुष्पकारं ‘रागद्वेयमोहाद्वितस्य’ रागादिलाञ्छितस्येत्यर्थ, कस्य ?—
‘जीवस्य’ आत्मन, किम् ?—आर्तध्यानमिति, तथा च इय चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंचिशिष्टमित्यत आह—ससारवर्द्धन-
मोघत, तिर्यग्गतिमूल विशेषत इति गाथार्थ ॥ १० ॥ आह—साधोरपि शूलवेदनाभिभूतस्यासमाधानात् तत्प्रतिकारक-
रणं च तद्विप्रयोगप्रणिधानापत्ते तथा तप सयमासेवने च नियमत सासारिकदुःखवियोगप्रणिधानादार्तध्यानप्राप्तिरिति,
अनोच्यते, रागादियशयतिनो भवत्येव, न पुनरन्यस्येति, आह च ग्रन्थकार —

म ग्गायस्स व मुष्णिणे सकम्भपरिणामजणियमेयति । धयुस्सभायधितणपरस्स सम सहवस्स ॥ ११ ॥

व्याख्या—मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्य, रागद्वेययोरिति गम्यते, तस्य मध्यस्यस्य, सुशब्द एवकारार्थ, स चावधारणे,
मध्यस्यस्येय नेतरस्य, मन्यते जगतस्त्रिकालावस्यामिति मुनिलस्य मुने, साधोरित्यर्थ, स्वकर्मपरिणामजनितमेतत्—शू-
छादि, यद्य प्राकर्मविरिणामिर्देवादशुभमापतति न तत्र परितोपाय भवन्ति सन्त, उक्तं च परममुनिभि—‘पुंवि खलु भो !
कटाण कम्माण दुच्चिण्णाण दुप्पडिक्काण वेइत्ता मोक्खो, नत्थि अवोदइत्ता, तवसा वा श्लोसइत्से’त्यादि, एष वस्तुस्व-
भावचिन्तनपरस्य ‘सम्यक्’ शोभनाध्यवसायेन सहमानस्य सत कुतोऽसमाधानम् ?, अपि तु धर्ममनिदानमिति वक्ष्यतीति
गाथार्थ ॥ ११ ॥ परिहृत आशङ्कागत प्रथमपक्ष, द्वितीयवृत्तीयावधिकृत्याह—

१ एते खलु भो ! कृतान्तं कर्मण ! दुष्कीणानां दुष्पतिरान्तानां वेदयित्वा मोक्षो नास्त्यवेदयित्वा तपसा वा क्षययित्वा

इष्टाया इति वर्तते, किम् ?—अवियोगाध्यवसानमिति योग, अविप्रयोगदृष्टाध्यवसाय इति भाव, अनेन वर्तमानकाल-
ग्रह, तथा सयोगाभिलाषश्चेति, तत्र 'तथेति' घणियमित्यनेनात्यर्थप्रकारोपदर्शनार्थ, सयोगाभिलाष—कथ मर्मभिर्विपया-
दिभिरायत्या सम्वन्ध इतीच्छा, अनेन किलानगतकालग्रह इति वृद्धा व्याचक्षते, चक्षन्दाद् पूर्ववदवीतकालग्रह इति,
किंविशिष्टस्य सत इदमवियोगाध्यवसानाद्यत आह—रागरक्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, तत्राभिप्यङ्गलक्षणी रागलनेन रक्तस्य-
तद्भावितामूर्तेरिति गाथार्थ ॥ ८ ॥ उक्तस्तृतीयो भेद, साम्प्रत चतुर्थमभिधिसुराह—

दैविदुष्यद्विद्विष्णुः गुणविद्विष्णुः ॥ ९ ॥
श्रद्धा निष्ठाणां चतुर्णामप्यन्यथागुणयस्यत ॥ ९ ॥

व्याख्या—दीव्यन्तीति देवा—भवनवासाद्यस्तेषामिन्द्रा—प्रभवो देवेन्द्रा—चमरादय तथा चक्र—ग्रहरण तेन विज-
याधिपत्ये वर्ततु शीलमेवामिति चक्रवर्तिनो—भरतादय, आदिशब्दाद्ब्रह्मदेवादियदिग्रह अभीपा गुणश्रद्धय देवेन्द्रचक्र-
वर्त्यादिगुणश्रद्धय, तत्र गुणा—सुरापादय ऋद्धिरस्तु विश्रुति, तत्प्रार्थनात्मक तद्याज्यामयमित्यर्थ, किं तद् ?—'अथमंजयन्त्य
'निदानचित्तन' निदानाध्यवसायः, अहमनेन तपस्त्यागादिना देवेन्द्र स्यामित्यादिरूप, आह—किमितीदमथमम् ? उच्यते,
यस्मादज्ञानानुगतमत्यन्त, तथा च नाज्ञानिनो विहाय सासारिकेषु सुखेभ्यन्येषामभिलाष उपजायते, उक्त च—'अज्ञाना-
न्याश्चन्द्रवनितापाङ्गविशेषितास्ते, कामे साके दधति विभवाभोगनुज्ञार्जने वा । विद्वच्चित्त भवति च महद् मोक्षकार्त्तम् क
तान, नाल्पस्कन्धे विदपिनि कपल्यसमिति गजेन्द्र ॥ १ ॥' इति गाथार्थ ॥ ९ ॥ उक्तश्चतुर्थो भेद, साम्प्रतमिदं यथा-
भूतस्य भवति यद्वर्द्धन चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

चित्तदुर्ध्वे क्रियाप्रवृत्तियोगाच्चेत्यत्र बहु वक्तव्य तत्तु नोच्यते ग्रन्थविल्लभयादिति गाथार्थ ॥ १२ ॥ अन्ये पुनरिदं
गाथाद्वय चतुर्भेदमप्यार्तध्यानमधिकृत्य साधो प्रतिषेधरूपतया व्याचक्षते, न च तदत्यन्तसुन्दर, प्रथमतृतीयपक्षद्वये
सम्यगाग्राह्याया प्रयानुपपत्तेरिति ॥ आह—उक्त भवताऽऽर्तध्यान ससारवर्द्धनमिति, तत्कथम् ? उच्यते—वीजत्वात्, बीज-
स्वमेव दर्शयन्नाह—

रागो दोसो मोहो य ज्ञेय ससारहेतवो भणिषा । भट्टसि य ते त्विण्षि हो स ससारतत्वीय ॥ १३ ॥

व्याख्या—रागो द्वेषो मोहश्च येन कारणेन 'ससारहेतव' ससारकारणानि 'भणिता' उक्ता परममुनिभिरिति गम्यते,
'आर्तं च' आर्तध्याने च ते 'त्रयोऽपि' रागादयः सभवन्ति, यत एव ततस्तत् 'ससारतत्वीज' भववृक्षकारणमित्यर्थ । आह—
यद्येवमोषत एव ससारतत्वीजं ततश्च तिर्यग्गतिमूलमिति किमर्थमभिधीयते ? उच्यते, तिर्यग्गतिगमननिबन्धनत्वेनैव
ससारतत्वीजमिति, अन्ये तु व्याचक्षते—तिर्यग्गतावेव प्रभूतसत्त्वसम्भवात् स्थितिबहुत्वाच्च ससारोपचार इति गाथार्थ
॥ १३ ॥ इदानीमार्तध्यायिनो हेतव्या प्रतिपाद्यन्ते—

कायोपनीककालाहेतसाधो णाहसकिद्विधाधो । भट्टस्त्राणोवागयस कम्मपरिणामत्रभिधाधो ॥ १४ ॥

व्याख्या—कापोतनीलकृष्णलेह्या, किम्बूता ?—'नातिसङ्क्षिप्ता' रौद्रध्यानलेह्यापेक्षया नातीवाशुभानुभावा भवन्तीति
त्रिधा, कस्सेत्यत आह—आर्तध्यानोपगतस्य, जन्तोरिति गम्यते, किनिबन्धना एता इत्यत आह—कर्मपरिणामजनिता,
तद—'कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मन । स्फटिकस्येव तत्राय, लेह्याशब्द प्रयुज्यते ॥ १ ॥' एता

कुलश्रो व पस यालक्षणस पठितारसप्यसावच । तवसन्नमपठितार च सेवश्रो धम्ममविद्याय ॥ १२ ॥

व्याख्या—कुर्वतो वा, कस्य ?—प्रशस्त—ज्ञानाद्युपकारकम् आलम्ब्यत इत्यालम्बन-प्रवृत्तिनिमित्त शुभमप्यवसानमित्यर्थ, उक्त च—'काह अछिति अधुवा अहीह, तवोवहाणेसु य उज्जमित्स । गण च णीती अणुसारवेत्स, सालयसेवी समुनेद मोवख ॥ १ ॥' इत्यादि, यस्यासौ प्रशस्तालम्बनस्तस्य, किं कुर्वत इत्यत आह—'प्रतीकार' चिकित्सालक्षणा, किंविशिष्टम् ?—'अल्पसावद्यम्' अवद्य-पाप सहायधेन सावद्यम्, अल्पशब्दोऽभाववचन स्तीकयचनो वा, अल्प सावद्य यस्मिन्नसावद्य-सावद्यस्त, धर्म्यमनिदानमेवेति योग, कुत ?—निर्दोषत्वात्, निर्दोषत्वं च वचनमाभाष्याद्, उक्त च—'भीमरथो जयणाप कडजोणी कारणमि निर्दोषो' सीत्याद्यागमस्योत्सर्गपद्यादरूपत्वाद्, अन्यथा परलोकस्य साधयितुमशक्यत्वात्, साधु वीतदिति, तथा 'तप संयमप्रतिकार च सेवमानस्ये'ति तप समयमावेव प्रतिकारस्तप समयमप्रतिकार, सासारिकदु खानामिति गम्यते, त च सेवमानस्य, चशब्दात्पूर्वोक्तप्रतिकार च, किं ?—'धर्म्ये' धर्मध्यानमेव भवति, कथं सेवमानस्य ?—'अनि दान'मिति क्रियाविशेषण, देवेन्द्रादिनिदानरहितमित्यर्थ, आह—'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षो भवत्विति'दमपि निदानमेव, उच्यते, सत्यमेतदपि निश्चयत प्रतिपिद्धमेव, कथं ?—मोक्षो भवे च सर्वत्र, निरुद्धो मुनिसत्त्व । प्रकृत्याऽभ्यासयोगेन, यत उक्तो जिनगते ॥ १ ॥ इति, तथापि तु भावनायामपरिणत सत्त्वमद्गीकृत्य व्यवहारत इदमवुष्टमेव, अनेनेव प्रकोरेण तस्य

१ करीष्याम्यधिकसमयवाभेदे तपवपयानवोद्घोषस्तस्मि । गण च णीत्या सागीष्यमि साडम्बसेवी समुपैति मोक्षत्वं ॥ १ ॥ गीताश्रो यतवत्ता हतवयोगी कस्यो निर्दोष

दुर्गतां प्रपतन्तमात्मन धारयतीति धर्मं संस्थासौ धर्मश्च सद्धर्म-क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो मृद्यते तत्र पराङ्मुख, 'प्रमा-
दपर' मद्यादिप्रमादासक्त, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिना-तीर्थकरास्तेषां मतम्-आगमरूप
प्रयचनमित्यर्थं तदनपेक्षमाण-तन्निरपेक्ष इत्यर्थ, किम् ?-वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थ ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यान
सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह-

तद्विरतपदेसगिरया पमादपरसमयाणुगं क्षाण । सद्यस्यमायमूळं यजेमव अद्वन्द्वेण ॥ १८ ॥

व्याख्या-‘तद्व’ आर्तध्यानमिति योग, ‘अविरतदेशविरतप्रमादपरसयतानुगं’मिति तत्राविरता-मिध्याहृत्य सन्त्य-
मृद्वयश्च देशविरता-एकद्वयाद्यणुमतधरभेदा श्रावका प्रमादपरा-प्रमादतिष्ठाश्च ते सद्यताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः,
नैयामनस्यसयतानिति भाव, इदं च स्वरूपत सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो ‘वर्जयितव्य’ परित्यजनीय, केन ?-‘यति-
जनेन’ साधुलोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्येति गाथार्थ ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यान, साम्प्रत
रौद्रध्यानावसर, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा-‘हिसानुबन्धि मृणानुबन्धि म्रिययसरक्षणानुबन्धि च, उक्त
चोमाद्यातिवाचकेन-‘‘हिसाऽऽनुतस्तेयविषयसरक्षणेभ्यो रौद्र’मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९-सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह-

सतयदयेदधधण्डणरूपमात्मनादपणिधान । अद्वकोहणादपरय निरिष्यणमणसोऽहमधिगत ॥ १९ ॥

व्याख्या-सत्या-एकोन्द्रियादय तेषां पधवेधनन्धनदहनाङ्कनमारणादिप्रणिधानं तत्र यध-स्ताडनं करकञ्जलतादिभि

कर्मोदयायत्ता इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपेत एवाऽऽर्चयतां ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो-
पदर्शयन्नाह—

तत्सऽङ्गदणसोपणपरिदेवपताङ्गाह विष्णाह । इष्टानिद्विभोगाविभोगविषयानिभिष्णाह ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ आर्तध्यायिन आकन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽकन्दन-महता शब्देन विरचण, शोचन त्वश्रुप-
रिपूर्णनयनस्य दैन्य परिदेवन-पुन २ छिद्यभाषण ताडनम्-उर शिर कुट्टनकेशजुघनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अनूनि च इष्टानिद्विवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेद्विवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना-
निमित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निन्द इ य निषकथाह पससह सविन्दभो विमूर्धभो । पथेह तामु रज्ज्वर सयमनयरायणो होह ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निन्दति च’ कुसति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पकलविकृतानि कर्मदोषलपकलवायाणिजयादीन्ये-
तन्नन्यते, तथा ‘प्रससति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्रय’ साधर्म्य ‘विमूर्ती’ परसम्पद इत्यर्थः, तथा ‘प्रार्थयते’ अभिषेचयति
परविभूतीरिति, ‘तामु रज्ज्वरं’ तास्विति प्रासासु विभूतिपुराण गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां-विभूतीनां-
मर्जने-उपादाने परायण-उद्युक्त तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्तध्यायीति गाथार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

सदाहविषयगिहो सद्धम्मपरमुहो पमायपरो । विजमयमणयेवसतो षट्ठ अट्ठसि क्षाणमि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु शृङ्गो-भूर्च्छित काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्म्मपराऽमुखाः प्रमादपरः, तत्र

दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मान धारयतीति धर्मं संश्वासो धर्मश्च सद्धर्म-क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते तत्र पराङ्मुख, 'प्रमा-
दपर' मयादिप्रमादासक्त, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिना-तीर्थकरास्तेषां मतम्-आगमरूप
प्रयत्नमित्यर्थं तदनपेक्षमाण-तन्निरपेक्ष इत्यर्थं, किम् ?-वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थ ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यान-
सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

प्रदक्षिरयदेशविरया पन्नायपरसज्जयाणु क्षाण । सङ्गपन्नायमूलं वज्जेयम् जह्वज्जेण ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योग, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसयतानुग'मिति तत्राविरता-मिध्यादृष्टयं सम्य-
गदृष्टयश्च देशविरता-एककस्याद्यणुमतपरभेदां श्रावकां प्रमादपरा-प्रमादनिष्ठाश्च ते सयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः,
नैयामनतसयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्य' परित्यजनीयः, केन ?-यति-
जनेन' साधुलोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हनादेवास्मेति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रत-
राद्रध्यानावसरं, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा-हिसानुबन्धि मृद्यानुबन्धि स्तेयानुबन्धि विषयसरक्षणानुबन्धि च, उक्त-
चोमास्यातिवाचकेन—'हिसाऽनृतस्तेयविषयसरक्षणेभ्यो रौद्र'मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९-सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह—

सत्तमदेवद्वेषण-दृष्टकणमारण्यदृष्टिद्विषय । अद्विक्रीडयाद्वेष्यं निषिषणमणसोऽहमविचारः ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्तमा-एकेन्द्रियादयः तेषां वषवेषवन्धनदहनाङ्गनामारणादिप्रणिधानं तत्र वष-ताडनं करकशलतादिभिः

कर्मोदयापचा इति गाथार्थ ॥ २४ ॥ आह-कथ पुनरोपत एवाऽऽर्चयता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्य, तान्मेवो-
पदर्शयन्नाह—

तस्माच्छ्रदणसेषेषपथिदेवप्रतादणाद् किंमाद् । इन्द्राग्निद्विभोगाविभोगाविरणानिभिच्छाद् ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ अर्थात् ध्यायित आकन्धनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽकन्दन-महता शब्देन विरचण, यौचन त्वश्रुप-
रिपूर्णनयनस्य दैन्य परितो वत-पुनः २ क्लिष्टभाषण ताडनम्-उर, शिर कुट्टनकेशलुघनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अभूनि च इष्टानिष्टवियोगाविशेषवेदनाभिमतानि, तत्रेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना-
निमित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

सिद्धं च निम्नकारं पञ्चसह सन्निहभो विधूर्त्तभो । पर्येह साधु रज्ज्वा त्वय्यन्वयरायणो द्विह ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निन्दति च’ कुरसति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अत्यफलविकृतानि कर्मशोदयकलावाणिज्यादीन्ये-
तद्वन्व्यते, तथा ‘प्रशंसति’ स्तौति बहुमन्व्यते ‘सधिसमय’ साधर्म्य ‘विभूती’ परस्मपद इत्यर्थ, तथा ‘प्रार्थयते’ अभिलषति
परविभूतीरिति, ‘तासु रज्यते’ तास्विति भासासु विभूतिषु राग गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां-विभूतीनां-
मर्जने-दयादाने परायण-उद्युक्त तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्त्तव्यापीति गार्थार्थः ॥१६॥ किं च-

सहस्रविंशत्यधिको सङ्ख्यायामुहो यमाययतो । त्रिणमयपणवेक्यस्ततो षट्स्र अट्सि द्वाण्यसि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादपक्षे ते विपयाश्च तेषु शुद्धोन्मुखित काङ्क्षयानित्यर्थः, तथा सङ्गमपराङ्मुख एव समादपरः, तत्र

दुर्गतां प्रपतन्तमारमान धारयतीति धर्म संस्थासौ धर्मश्च सद्धर्म-स्थानत्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते तत्र पराङ्मुख, 'प्रमा-
दपरः' मद्यादिप्रमादासक्त, 'जिन्नमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तभ्याने' इति तत्र जिन्ता-तीर्थकरास्तेषां मतम्-आगमरूप
प्रयचनामित्यर्थं तदनपेक्षमाण-तन्निरेपेक्ष इत्यर्थ, किम् ?-वर्तते आर्तभ्याने इति गाथार्थ ॥ १७ ॥ सारप्रतमिदमार्तभ्यान

सम्भवमपि ह्यस्य यदनुगत यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तद्विरचयेसविरचा यमायपरसन्नयानुग क्षाण । सन्नयमायमूक चक्षेत्रम् अद्वैतयेण ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तभ्यानमिति योग, 'अचिरत्तदेवाचिरतप्रमादपरसयतानुग'मिति तत्राचिरता-मिथ्यादृष्टयः सन्नय-
दृष्टयश्च देशाचिरता-एकद्वयाद्यष्टुप्रतधरभेदा श्रावका प्रमादपरा-प्रमादनिष्ठाश्च ते सयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः,
नैवाममत्तसयतानिति भाव, इदं च स्वरूपत सर्वप्रमादमूल वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्य' परित्यजनीय, केन ?-यति-
जनेन' साधुलोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हनादेवास्तेति गाथार्थ ॥ १८ ॥ उक्तसार्तभ्यान, सारप्रत
रौद्रभ्यानवसर, तदपि चतुर्विधमेव, तथा-हिसानुबन्धि मृयानुबन्धि विषयसरक्षणानुबन्धि च, उक्त
योमास्यातिवाचकेन-“हिसाऽऽवृत्तस्तेयविषयसरक्षणेभ्यो रौद्र”मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९-सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह—

सत्तवदेवेदमथणदृष्टकणमारणाहृषणिहाण । अहकोहमाहवस्य नितिविषयमणसोऽहमविवाय ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्या-एकेन्द्रियादय तेषां पधवेधवन्धनदहनाङ्गनभारणादिप्रणिधानं तत्र वध-साडन करकशलादिभि

कर्मोदयायत्ता इति गाथार्थ ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपत एमाऽऽर्त्तध्याता ज्ञायत इति ? , उच्यते, लिङ्गेभ्य , तान्येवो-
पदर्शयन्नाह—

तस्मादङ्गणसोपपत्तिर्युक्तावाह्याह किंवाह । इदानीं विवर्णविशेषविशेषाह ॥ १५ ॥

इयाख्या—‘तस्य’ अर्थाध्यायिन आक्रन्दनादीति लिङ्गानि, तत्राऽऽक्रन्दन—महता शब्देन विरचण, शोचन त्वश्रुप रिपूर्णनयनस्य दैन्य परिदेवन—पुनः २ क्लिष्टभाषण ताडनम्—हर.सिर पुट्टनकेशजुञ्जनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि, अमूनि च इष्टानिष्टविशेषागान्निगरेदनानिमिच्चानि, तत्रेष्टविशेषागानिमिच्चानि तथाऽनिष्टाविशेषागानिमिच्चानि तथा वेदना-निमिच्चानि चेति गाथार्थ ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निषिद् ५ निषिक्त्याद् एससद् सविन्दुभो विमुदंभो । एयेद् सासु रब्ध् सयज्जणपतायणो होद् ॥ १६ ॥

व्याख्या—'निन्दति च' कुरुसति च 'निजकृतानि' आत्मकृतानि अल्पफलविकृतानि कर्मशिल्पकलायाणि ज्यादीन्ये-
तन्नभ्यते, तथा 'प्रशंसति' स्तौति बहुमन्भ्यते 'सविस्मय' साध्य 'विभूती' परसम्पद इत्यर्थ, तथा 'प्रार्थयते' अभिलषति
परविभूतीरिति, 'तासु रज्यते' तास्विति प्राप्तसु विभूतिभूराग गच्छति, तथा 'तदर्जनपरायणो भवति' तासां-विभूतीनां-
मर्जने-उपादाने परायण-उद्युक्त तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्थध्यायीति गाथार्थ ॥१६॥ किं च-

सदाहृदिस्यभिदा सद्भन्मपरस्मुद्धो यमायपरौ । त्रिणमयमणवेकलतो षट्ठ अट्टमि क्वाणधि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादपश्च ते विधयाश्च तेषु गृह्यो-भूच्छिव काङ्क्षावानित्यर्थ, तथा सङ्गमपराङ्मुख प्रमादपर, तत्र

रौद्रध्यानमिति प्रकरणाद्वन्यते, किंविशिष्टस्य सत इत्यत आह—माया—निकृति साऽस्यास्तीति मायावी तस्य मायाविनो-
पणिजादे, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवज्रनामवृत्तस्य, जनेनाशेषेऽपि प्रवृत्तिमप्या(स्या)ह, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कूटप्रयोगे
कारिणस्तस्यैव, अथवा धिग्जातिकवृत्तीधिकादेरसद्गुण गुणवन्तमात्मान रयापयत, तथाहि—गुणरहितमभ्यात्मान यो
गुणवन्तरयापयति न तस्मादपर प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थ ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेद, साभ्यस्त तृतीयमुपदर्शयति—
तद्विद्वद्भोहोहाउलरस भूभोवपायणमणज ! परद्वन्द्वरत्नविष परजोगवायनिरवेकल ॥ २१ ॥

द्वाराया—तथाशब्दो दृढाध्यवसायप्रकारसादृश्योपदर्शनार्थ, तीम्री—उत्कटौ तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुल - अभिभूतस्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, किं ?—‘भूतोपहननमनार्य’मिति हन्यतेऽनेनेति हननम् उप—सामीप्येन हननम् उप-हनन भूतानामुपहनन भूतोपहननम्, आराध्यात सर्वहृदयधर्मभ्य इत्यार्य नाऽऽर्यमनार्य, किं तदेवविधमित्यत आह—परद्रव्यहरणचित्त, रौद्रध्यानमिति गम्यते, परेषा द्रव्य २ सच्चिदादि तद्विषय हरणचित्त २ परद्रव्यहरणचित्त, तदेव विशेष्यते—किम्भूत तदित्यत आह—‘परलोकापायनिरपेक्ष’मिति, तत्र परलोकापाया—नरकगमनादयस्तन्निरपेक्षमिति नाथार्थ ॥ २१ ॥ इफरुत्वीयो भेद, साम्प्रत चतुर्थ भेदमुपदर्शयन्नाह—

सराद्विसयसादणधणसारस्त्रणपरायणमणिद्व । सश्राभिसकणरोववायकनुमावक चित् ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधन—कारण शब्दादिविषयसाधन च (तच्च) तद्धन च शब्दादिविषयसाधनधन तत्सरक्षणे—तत्परिपालने परायणम्—उद्भूतमिति विग्रह, तथाऽनिष्ट—सत्तामनभिरुपणीयमित्यर्थः, इदमेव

वेधस्तु नासिकादिवेधन कीलिकादिभि चन्धन-स्यमन रज्जुनिगडादिभि दहन-प्रतीतमुत्सुकादिभि अङ्कन-टान्जुन
 श्वश्रुगालचरणादिभि मारण-प्राणविषयजनमसिश्चक्रिक्तुन्तादिभि , आदिशब्दादागाढपरितापनपाटनादिपरिमह , एतेषु
 प्रणिधानम्-अकुर्वतोऽपि करण प्रति दृढाभ्यवसानमित्यर्थ , प्रकरणाद् रौद्रध्यानमिति गम्यते, किंविदिष्ट प्रणिधानम् ?-
 'अतिकोधग्रहयत्नम्' अतीवोत्कटो य क्रोध-रोष स एवापायहेतुत्वाद्ग्रह इव ग्रहस्तेन प्रसक्तम्-अभिभूत, क्रोधप्रवृत्त्याच्च
 मानादयो गृह्यन्ते, किंविशिष्टस्य सत इदमित्यत आह-'निर्दुष्णमनस' निर्दुष्ण-निर्गतदय मन-चित्तमनन्त करण यस्य स
 निर्दुष्णमनास्तस्य, तदेव विशेष्यते-'अधमवियाक'मिति अधम-जघन्यो नरकादिमासिलक्षणे वियाक-परिणामो यस्य
 तत्तथाविधमिति गाथार्थ ॥ १६ ॥ उक्त प्रथमो भेद , सामप्रत द्वितीयमभिधित्सुराह—

पिपुणास-भास-धूयभूयथापादवयवमिदं । मायाविणोऽस्यधनपासस पृथग्रपायस ॥ २० ॥

व्याख्या—'पिपुणास'भासभूतभूतपातादिवचनमभिधान'मित्यत्रानिष्टस्य सूचक पिपुन पिपुनमनिष्टसूचक 'पिपुन
 सूचक विदु'रिति वचनात्, सभायां साधु सन्ध न सन्धमसन्ध-जकारमकारादि न सञ्ज्ञतमसञ्ज्ञतमनृतमित्यर्थ , तच्च
 द्रव्यद्वारनयदर्शनेनोपाधिभेदतस्त्रिधा, तद्यथा-अभूतोद्भावन भूतनिहवोऽर्थान्तराभिधान चेति, तत्राभूतोद्भावन यथा
 सर्वगतोऽयमात्मत्वादि, भूतनिहवस्तु नारत्येवात्मत्वादि, गामभ्यमित्यादि बुधतोऽर्थान्तराभिधानमिति, भूताना-सत्त्वाना-
 मुपयातो यस्मिन् तद्भूतोपघात, छिन्धि भिन्धि व्यापादय इत्यादि, आदिशब्द प्रतिभेद स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थ , यथा-
 पिपुनमनेकधाऽनिष्टसूचकमित्यादि, तत्र पिपुणादिवचनेभ्यप्रवर्तमानस्यापि प्रवृत्तिं प्रति प्रणिधान-दृढाभ्यवसानलक्षणा,

रीद्रभ्यानमिति प्रकरणाद्रभ्यते, किंविशिष्टस्य सत इत्यत आह—माया—निकृति साऽस्यास्तीति मायावी तस्य मायाविनो-
यणिजादे, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवयनानामवृत्तस्य, अनेनाशेषेऽपि प्रवृत्तिमप्या (स्या) ह, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कुटप्रयोग
कारिणस्तस्यैव, अथवा धिरजातिक्रुतीधिकादेरसद्गुण गुणधनमात्मान रयापयत, तथाहि—गुणरहितमभ्यारमान यो
गुणयन्त रयापयति न तस्मादपर प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थ ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेद, साभ्यस्त तृतीयमुपदर्शयति—

तद्विद्वकोदकोदाहरस भूभोगपापमण्डल । परद्रव्यहरणचित्तरपरलोकापापनिरवेक्ष ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाभ्यनसायप्रकारसाहचर्योपदर्शनार्थ, तीर्थौ—उरुकटौ तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुल-
अभिभूतस्तस्य, जन्तो रिति गम्यते, किं १—'भूतोपहननमनार्थ'मिति हन्यतेऽनेनेति हननम् उप—सामीप्येन हननम् उप-
हनन भूतानामुपहनन भूतोपहननम्, आराधात सर्वह्यधर्मैभ्य इत्यर्थ नाऽऽर्थमनार्थ, किं तदेवविधमित्यत आह—परद्र-
व्यहरणचित्तर, रीद्रभ्यानमिति गम्यते, परेषा द्रव्य २ सचित्तादि तद्विषय हरणचित्तर २ परद्रव्यहरणचित्तर, तदेव विशेष्यते—
किन्भूत तदित्यत आह—'परलोकापापनिरपेक्ष'मिति, तत्र परलोकापाया—नरकगमनादयस्तन्निरपेक्षमिति गाथार्थ
॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेद, साभ्यस्त चतुर्थ भेदमुपदर्शयन्नाह—

सदाद्विसयसाहणपापसारक्षणपापमण्डि । सदाभिसंरूपणपरोवपापकलुसाञ्जलि चित् ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषा साधन—कारण शब्दादिविषयसाधन च (तच्च) तद्भन च शब्दा-
दिविषयसाधनधन तत्सरक्षणे—तत्परिपालने परायणम्—उद्युक्तमिति निग्रह, तथाऽनिष्ट—सत्तामनभिलषणीयमित्यर्थ, इदमेव

विशेष्यते—सर्वेषामभिज्ञानेनाकुलमिति सबध्यते—न विद्म क किं करिष्यतीत्यादिलक्षणेन, तस्मात्सर्वेषा यथाशक्त्यो-
पघात एव श्रेयानित्येव परोपघातेन च, तथा कलुषयन्त्यात्मनमिति कलुषा—कपायास्तैराहुल—व्याप्त यद् तद् तथोच्यते,
चित्तम्—अतः करण, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधन धनविशेषण किल श्रायकस्य धैर्यस्य-
नसरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थ ॥ २२ ॥ साम्प्रत विशेषणाभिधानगर्भमुपसदरन्नाह—

एव करणकारणानुमदसिद्धयमणुषितत्वं चतुर्थमेव । अतिरपदसाप्तत्रयमणमणसत्वेवियमाह ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘इय’ एव करण स्वयमेव कारणमन्यै कृतानुमोदनमनुमति करण च कारण चानुमतिश्च करणकारणा-
नुमतय एता एव विषय—गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषय, किमिदमित्यत आह—‘अनुचिन्तन’ पर्यालोचनमि-
त्यर्थ, ‘चतुर्थेद’ इति हिसानुबन्धादि चतुष्प्रकार, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अमुनेदमेव स्यामिद्वारेण निरूपयति—अचि-
रता—सम्यग्दृष्टय, इतरे च देशासयता—श्रावका, अनेन सर्वसयतव्यवच्छेदमाह, अतिरतदेशासयता एव जना २ तेषा
मनासि—चित्तानि तैः ससेवित, सञ्चिन्तितमित्यर्थ, मनोमहणमित्यत्र ध्यानचिन्ताया प्रधानाद्व्यापनार्थम्, ‘अधन्य’-
मित्यश्वेयस्वरूप पाप निन्द्यमिति गाथार्थ ॥ २३ ॥ अमुनेद यथाभूतस्य भवति यद्वर्द्धनं चेदमिति तदेतदभिधानुकाम आह—

एव चरद्विद रागदोषबोहादकस्त जीवस्त । रोद्व्याण ससारयवण नरयगद्व्यूह ॥ २४ ॥

व्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोक्त ‘चतुर्विध’ चतुष्प्रकार रागद्वेषमोहाद्विषय आकुलस्य वेति पाठान्तर, कस्य ?—‘जीवस्य’

आत्मन , किं ? रौद्रध्यानमिति, इयमत्र चतुष्टयस्यापि क्रिया, किविशिष्टमिदमित्यत आह—‘ससारवर्द्धनम्’ ओषत ‘नर-
कगतिमूल’ विदोषत इति गाथार्थ ॥ २४ ॥ साम्प्रत रौद्रध्यायिनो लेख्या प्रतिपाद्यन्ते—

कावोयनीलकाळा हेसाथो तिब्रसकिळिदुआथो । रोद् म्हाणोवगयस कम्मपरिणामजणियाथो ॥ २५ ॥

व्याख्या—पूर्ववद् व्याख्येया, एतावोस्तु विशेष—तीव्रसक्किष्टा—अतिसक्किष्टा एता इति, आह—कथ पुन रौद्रध्यायी
ज्ञायत इति ? उच्यते, लिङ्गेभ्य , तान्येयोपदर्शयति—

ळिगाई तस उरसणवहुलनाणासिद्दामरणदोसा । तोंसि धिय हिसाइसु याहिरकरणोवजलस ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘लिङ्गानि’ चिह्नानि ‘तस्य’ रौद्रध्यायिन , ‘उत्सन्नवहुलनानाविधामरणदोषा’ इत्यत्र दोषशब्द प्रत्येकम्
भित्तवध्यते, उत्सन्नदोष बहुलदोष नानाविधदोष आमरणदोषश्चेति, तत्र हिसानुबन्ध्यादीनामन्यतरस्मिन् प्रवर्तमान
उत्सन्नम्—अनुपगत बाहुल्येन प्रवर्तते इत्युत्सन्नदोष , सर्वेष्वपि चैवमेव प्रवर्तत इति बहुलदोष , नानाविधेषु त्वक्त्वक्षण-
नयनोल्लननादिषु हिसाद्युपायेष्वसकृदप्येव प्रवर्तत इति नानाविधदोष , महदापन्नतोऽपि स्वत महदापन्नतेऽपि च परे
आमरणादसञ्जातानुताप कालसौकरिकवद् अपि त्वसमासानुतापानुशयपर इत्यामरणदोष इति तेव्वेव हिसादिषु, आदि-
राब्दान्मृपावादादिपरिमह , ततश्च तेव्वेव हिसानुबन्ध्यादिषु चतुर्भेदेषु, किं ?—बाह्यकरणोपयुक्तस्य सत उत्सन्नादिदोष-
लिङ्गानीति, बाह्यकरणशब्देनेह वाक्यायौ गृह्येते, ततश्च ताभ्यामपि तीव्रमुपयुक्तस्येति गाथार्थ ॥ किं च—

परवसण अहिनइद् निरवेक्खो निद्दओ भिरणुतावो । इरीसिज्जद् कयपावो रोद् म्हाणोवगयच्चित्तो ॥ २७ ॥

विशेष्यते-सर्वेषामभिप्रायानुक्रमेण सवध्यते-न विद्म क किं करिष्यतीत्यादिलक्षणेन, तस्मात्सर्वेषा यथास्तवस्यो-
पपात एव श्रेयानित्येव परोपपातेन च, तथा कलुषयन्त्यात्मानमिति कलुषा-कथायास्तदाहु-
चित्तम्-अन्त करण, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधन धनविशेषण किल द्वावकस्य चैत-
नसरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गार्थार्थ ॥ २२ ॥ साम्प्रत विशेषणाभिधानगर्भमुपसहरन्नाह-

इय करणकारणाणामुपसहसिष्यमणुषिषतण चरमेय । अधिरतदेसासयज्जणमणससेयियमहण्य ॥ २३ ॥

व्याख्या-‘इय’ एव करण स्वयमेव कारणमन्यै कृतानुमोदनमनुमति करण च कारण चानुमतिश्च करणकारणा-
नुमतय एता एव विषय-गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषय, किमिदमित्यत आह-‘अनुचिन्तन’ पर्यालोचनमि-
त्यर्थ, ‘चतुर्भेद’ इति हिसानुबन्ध्यादि चतुष्प्रकार, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्वामिद्वारेण निरूपयति-अवि-
रता-सम्यग्दृष्टय, इतरे च देशासयता-श्रावका, अनेन सर्वसयतव्यपच्छेदमाह, अधिरतदेसासयता एव जना २ तेषा
मनासि-चिंसानि है ससेयित, सञ्चिन्तितमित्यर्थ, मनोप्रहणमित्यत्र ध्यानचिन्ताया प्रधानाद्व्यापनार्थम्, ‘अधन्य’-
मित्यश्वयस्कर प्राप निन्द्यमिति गार्थार्थ ॥ २३ ॥ अधुनेद यथाभूतस्य भवति यद्वर्द्धन चेदमिति तदेतदभिधानुकाम आह-

एय चरन्निह रागदोसमोदायज्जस जीवस । रोदज्जाण ससाययण भरयगहयूळ ॥ २४ ॥

व्याख्या-‘एतद्’ अनन्तरोक्त ‘चतुर्विध’ चतुष्प्रकार रागादेरमोहाद्वितस्य आकुलस्य वेति पाठान्तर, कस्य ?-‘जीवस्य’

व्याख्या—पूर्व-व्यानात् प्रथम कृत-निर्वर्तितोऽभ्यास-आसेवनालक्षणो येन स तथाविध, काभि पूर्वकृताभ्यास १-‘भावनाभि’ करणभूताभि भावनासु वा-भावनाविषये पश्चाद् ‘ध्यानस्य’ अधिकृतस्य ‘योग्यताम्’ अनुरूपताम् ‘उच्येति’ यतीत्यर्थ, ‘ताश्च’ भावना ज्ञानदर्शनचारित्र्यैराग्यनियता वर्तन्ते, नियता-परिच्छिन्ना पाठान्तर वा जनिता इति गार्थ ॥ ३० ॥ साम्प्रत ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

गणो विद्यभासो गुणद मणोधारण विशुद्धि च । नाणगुणमुल्लिखसरो तो साह सुनिषलमद्रक्षो ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘ज्ञाने’ श्रुतज्ञाने, नित्य-सदा अभ्यास-आसेवनालक्षण ‘करोति’ निर्वर्तयति, किं १-मनस-अन्त करणस्य, चेत्तस इत्यर्थ, धारणम्-अशुभव्यापारनिरोधेनावस्थानमिति भावना, तथा ‘विशुद्धि च’ तत्र विशेषन विशुद्धि, सूत्रार्थयोरिति गम्यते, ता, चशब्दाद्भवनिर्वेद च, एव ‘ज्ञानगुणमुणितसार’ इति ज्ञानेन गुणाना-जीवाजीवाश्रिताना ‘गुणपर्यायवद् द्रव्य’मिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणा च तद्विनाभाविना मुणित-ज्ञात सार-परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा-ज्ञानमाहात्म्येनेति भाव ज्ञात सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविध, ततश्च पश्चाद् ‘ध्यायति’ चिन्तयति, किमिच्छिष्ट सन् १-सुष्ठु-अतिशयेन निश्चला-निष्प्रकम्पा समग्रज्ञानतोऽन्यथाप्रवृत्तिकम्परहितेति भाव मति-बुद्धिर्दस्य स तथानिध इति गार्थ ॥ ३१ ॥ एका ज्ञानभावना, साम्प्रत दर्शनभावना-स्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

स भद्रदोसरहिभो पसमयेज्जाद्गुणगणोवेभो । द्वाद असमूहमणो दसणमुदीरं साणमि ॥ ३२ ॥

व्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्य ए परस्वस्य व्यसनम्—आपत् परव्यसन तद् ‘अभिनन्दति’ अतिह्रिष्टचित्त-
त्वाद्बहु मयत इत्यर्थ, शोभनमिदं यदेतद्विषय सवृत्तमिति, तथा ‘निरपेक्ष’ इहान्यभविकपायभयरहित, तथा निर्गत-
दयो निर्द्वय, परानुकम्पाशून्य इत्यर्थ, तथा निर्गतानुतापो निरनुताप, पश्चाच्चापरहित इति भाव, तथा किंच—‘दृष्यते’
तुष्यति ‘कृतपाप’ निर्वर्तितपाप सिंहमारकवत्, क इत्यत आह—रौद्रध्यानोपगच्छति इति, अभूनि च लिङ्गानि वर्तन्ते
इति गाथार्थ ॥ २७ ॥ उक्त रौद्रध्यान, साम्प्रत धर्मध्यानावसर, तत्र तदभिधितस्यैवादायिदं द्वारगाथादयमाह—

क्षणस्स भावणाभो देव काक तदाऽऽसज्जसिसेस । भावयण कम कादयस्य जे व द्वापतो ॥ २८ ॥

सचोऽशुभदाभो तेस्सा लिङ्ग फळ च नाउण । धम्म कादय मुणी तागयवोपो वभो मुळ ॥ २९ ॥

व्याख्या—‘ध्यानस्य’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थस्य, किं ?—‘भावना’ ज्ञानाद्या, ज्ञात्येति योग, किं च—‘देश’ तदुचित, काल
तथा आसनविशेष तदुचितमिति, ‘आलम्बनं’ वाचनादि, ‘कम’ मनोनिरोधादि, तथा ‘ध्यातव्य’ ध्येयमाज्ञादि, तथा ये
च ‘ध्यातार’ अप्रमादादिमुक्ता, ततः ‘अनुप्रेक्षा’ ध्यानोपरमकालभावित्ययोऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपा, तथा ‘लेश्या’
शुद्धा एव, तथा ‘लिङ्ग’ अज्ञानादि, तथा ‘फल’ सुरलोकादि, ‘वशब्द’ स्वगतानेकभेदप्रदर्शनपर, एतद् ज्ञात्वा, किं ?—
‘धर्म्यम्’ इति धर्मध्यान ध्यायेन्मुनिरिति, ‘तत्कृतयोग’ धर्मध्यानकृतान्यास, ‘तत’ पश्चात् शुद्धध्यानमिति गाथादय-
समासार्थ ॥ २८—२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वार अन्यकार स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारवयवार्थप्रतिपादनायाह—

शुद्धव्यभासो भावणाहि क्षणस्स जोगयमुवेह । ताभो य नाणदसज्जसिसेसवेत्तागवभियाभो ॥ ३० ॥

ध्यारया—पूर्व-ध्यानात् प्रथम कृत-निर्वर्तितोऽभ्यास-आसेवनालक्षणो येन स तथाविध, काभि पूर्वकृता-
भ्यास १-‘भावनाभि’ करणभूताभि भावनासु वा-भानाविषये पश्चाद् ‘ध्यानस्य’ अधिकृतस्य ‘योग्यताम्’ अनुरूप-
ताम् ‘उपैति’ यातीत्यर्थ, ‘ताश्च’ भावना ज्ञानदर्शनचास्त्रिवैराग्यनियता वर्तन्ते, नियता-परिच्छिन्ना पाठान्तर वा
जनिता इति गाथार्थ ॥ ३० ॥ साम्प्रत ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

गणो निष्भासो गुणद मणोषारण विशुद्धि च । गणगुणमुल्लेखसरो तो माह मुनिपुल्लभो ॥ ३१ ॥

ध्यारया—‘ज्ञाने’ श्रुतज्ञाने, नित्य-सदा अभ्यास-आसेवनालक्षण ‘करोति’ निर्वर्तयति, कि १-मनस-अनत कर-
णस्य, चेतस इत्यर्थ, धारणम्-अशुभव्यापारनिरोधेनावस्थानमिति भावना, तथा ‘विशुद्धि च’ तत्र विशोधन विशुद्धि,
सुज्ञार्थयोरिति गम्यते, ता, चक्ष्वाब्दाद्भवनिर्वेद च, एव ‘ज्ञानगुणमुणितसार’ इति ज्ञानेन गुणाना-जीवाजीवाश्रिताना
‘गुणपर्यायवत् द्रव्य’मिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणा च तद्विनाभाविताना मुणित-ज्ञात सार-
परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा-ज्ञानमाहात्म्येनेति भाव ज्ञात सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविध,
ततश्च पश्चाद् ‘ध्यायति’ चिन्तयति, किंविशिष्ट सन् १-सुष्ठु-अतिशयेन निश्चला-निष्प्रकम्पा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृ-
त्तिकम्परहितेति भाव मति-शुद्धिरस्य स तथाविध इति गाथार्थ ॥ ३१ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रत दर्शनभावना-
स्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

सकाद्दोसद्विभो पसमयेज्जाद्गुणगणोदेभो । दोह असमूहमणो दसणसुदीर्घ क्षाणसि ॥ ३२ ॥

व्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽयं न परस्वस्य व्यसनम्-आपत् परव्यसन तद् 'अभिनन्दति' अतिक्रिष्टचित्त-
त्वाद्बहु मन्यत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतदित्येव सवृत्तमिति, तथा 'निरपेक्षं' इहान्यभक्तिकापायभयरहितं, तथा निर्गत-
दयो निर्दयः, परानुकरयायून्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पश्चात्तापरहित इति भावः, तथा किंच-'दृष्यते'
तुष्यति 'कृतपाप' निर्वर्तितपापं सिद्धभारकवत्, क इत्यत आह-रौद्रध्यानोपगच्छति इति, अमूनि च लिङ्गानि वर्तन्ते
इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्ते रौद्रध्यानं, सारप्रत धर्मध्यानावसरः, तत्र तदभिधितसर्वेयादाविदं द्वारगाथाद्वयमाह—

क्षणरस भावणाभो देस काक तहाऽऽसृज्यचित्तेस । भाज्यण कम सादयद्वय जे य सायसो ॥ २८ ॥

सखोऽणुभवदाभो लेस्या किं कळ व भाजण । यमम सादृज्य मुणी सगयजोणो सभो सुख ॥ २९ ॥

व्याख्या—'ध्यानस्य' प्राप्तिरूपितशब्दार्थस्य, किं ?—'भावना' ज्ञानाद्याः, ज्ञात्वेति योगः, किं च—'देश' तदुचितः, काल
तथा आसनविशेष तदुचितमिति, 'आलम्बन' वाचनादि, 'क्रम' मनोनिरोधादि, तथा 'ध्यातव्य' ध्येयमाज्ञादि, तथा ये
च 'ध्यातार' अग्रमादादिपुका, तत 'अनुप्रेक्षा' ध्यानोपरमकालभाविन्योऽनित्यव्याधालोचनारूपा, तथा 'लेख्या'
शुद्धा एव, तथा 'लिङ्ग' श्रद्धानादि, तथा 'कल' सुरलोकादि, च्याब्द स्वगतानेकभेदप्रदर्शनपरः, एतद् ज्ञात्वा, किं ?—
'धर्म्यम्' इति धर्मध्यान ध्यायेन्मुनिरिति, 'तत्कृतयोग' धर्मध्यानकृतान्यासः, 'तत' पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथाद्वय-
समासार्थः ॥ २८-२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वार ग्रन्थकार स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारावयवमार्थप्रतिपादनायाह—

शुद्धकथं भासो भावणाहि क्षाणरम जोगययमुदेह । ताभो य नाणदसृज्यचरित्वेत्तमजगिष्याथो ॥ ३० ॥

मित्यर्थ, तथा 'शुभादान'मिति शुभ-गुण्य सातसम्यक्स्वरहास्यरतिपुरुषपदेदशुभायुर्नामगोत्रात्मक तस्याऽऽदान-ग्रहण, किं ?—'चारित्रभावनया' हेतुभूतया, ध्यानं च चक्षुब्धज्ञवकर्मानादानादि च 'अयत्नेन' अकुशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नोतीत्यर्थ । तत्र चारित्रभावनयेति कोऽर्थः ?—'चर गतिभक्षणयो' इत्यस्य 'आतिष्ठधूसूत्रानिसहिचर इत्रम्' (पा० ३-२-१८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्र-क्षयोपशमरूप तस्य भावधारित्रम्, एतदुक्तं भवति—इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसंश्रयापचयाय चरणभावधारित्रमिति, सर्वसाधययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थ, तस्य भावना—अभ्यासधारित्रभावनेति गार्थार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रत वैराग्यभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थमाह—

सुविधियज्जगत्सभाषो निरसो यः । वैराग्यभाषियमणो क्षाणमि सुनिश्चलो होइ ॥ ३४ ॥

इयाख्या—सुष्ठु-अतीव विदित-ज्ञातो जगत-चराचरस्य, यथोक्त-जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेय चराचरम्, स्वो भाव स्वभाष, 'जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तन्नास्ति यत्र विषदे तथापि लोको निरालोको ॥ १ ॥' इत्यादिलक्षणो येन स तथाविध, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससद्गो भवत्यत आह—'नि सद्ग' विषयज्ज्ञेह-सद्गरहित, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्सभयो भवत्यत आह—'निर्भय' इहलोकादिससभयविषयमुक्त, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विशिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशसो भवत्यत आह—'निराशसश्च' इहपरलोकाशसाविषयमुक्त, चक्षुब्धत्तथाविधप्रोधादिरहितश्च, य एवविधो वैराग्यभावितमना भवति न स्वप्नज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

व्याख्या—‘शङ्कादिदोषरहित’ शङ्कन-शङ्का, आदिशब्दात् काङ्क्षादिपरिमह, उक्तं च—‘शङ्काकाङ्क्षाविचित्रित्वाऽन्य
दृष्टिप्रज्ञासापरपापपृष्ठमस्तावा सभ्यगृहेरतिचारा (तत्त्वा० अ० १ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपप्रत्याख्यानार्थपपने
न्यक्षेण वक्ष्याम, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वात्प्रथमगुणाविचारत्वात् दोषा शङ्कादिदोषास्तै ररहित-त्यक्त, उक्तदो-
षरहितत्वादेव, किं ?—‘प्रज्ञा(श्च)मस्यैर्वादिगुणगणोपेत’ तत्र प्रकर्षेण श्रम प्रथम-त्वेद, स च स्वपरसमयतत्त्वाभिगमरूप,
स्यैव तु जिज्ञासने निष्पकमपत्ता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिमह, उक्तं च—‘स्वपरसमयकोसह विरया जिज्ञासासणे
पभाषणया । आद्यपणसेव भर्त्ता दसणदीया गुणा एव ॥ १ ॥’ प्रथमस्यैर्वादय एव गुणास्तेषां गण-समूहस्तेनोपेतो-मुक्तो
य स तथाविध, अथवा प्रज्ञासादिना स्यैर्वादिना च गुणगणोपेत २, तत्र प्रज्ञासादिगुणगण-प्रज्ञासवेगनिर्पेदाजुक्त-
प्रज्ञासिकाभिव्यक्तिलक्षण, स्यैर्वादिस्तु दक्षित एव, य इत्थमभूत असौ भवति ‘असम्मूढमना’ तत्त्वान्तरेऽभ्वान्तचित्त
इत्यर्थ, ‘दर्शनशुद्ध्या’ उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क ?—‘व्यान इति गाथार्थ ॥ ३२ ॥’ उच्यते दर्शनभावना, सांमत्त चारिद
भावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

नवकर्ममाणायण पोरणविधिद्वार मुभाषण । चारिचभावणायु क्षाणमयवेण य ससेह ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘नवकर्मणांमनादात्तमिति नवानि-उपचीयमानानि प्रत्यग्राणि भव्यन्ते, क्रियन्त इति कर्माणि-ज्ञानाव-
रणायादीनि तेषामनादानम्-अग्रहण चारित्र्यभावनया ‘समेति’ गच्छतीति योग, तथा ‘पुराणविनिर्जरा’ चिरन्तनक्षपणा-

१ स्वपरसमयकोसह स्थिता जिज्ञासने प्रत्यावना । भाषणतत्त्वेन च किं दर्शनदीपिका गुणाय एव ॥ ३५

मित्यर्थ, तथा 'शुभादान'मिति शुभ-पुण्य सातसम्यक्त्वहास्यरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मक तस्याऽऽदान-ग्रहण, किं ?—'चारित्रभावनाया' हेतुभूतया, ध्यान च चशब्दाज्जनकर्मनादानादि च 'अयत्नेन' अङ्कशेन 'समेति' गच्छति प्रामो-तीत्यर्थ । तत्र चारित्रभावनायेति कोऽर्थः ?—'चर गतिभक्षणयो' इत्यस्य 'आर्तलघुसूखनिसहिचर इवन्' (पा० ३-२-१८४) इतीवन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्र-क्षयोपशमरूप तस्य भावधारित्रम्, एतदुक्तं भवति—इहान्यजन्मोपासादिविधकर्मसञ्चयापचयाय चरणभावधारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगनिष्ठुत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थ, तस्य भावना—अभ्यासधारित्रभावनेति गाधार्य ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रत वैराग्यभावनास्वरूप गुणदर्शनार्थमाह—

सुनिदिपञ्चास्यभाषो निरसगो नि-भयो निरासो य । वैराग्यभावियमयो साणमि सुनिबलो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु-अतीव विदित-ज्ञातो जगत-चराचरस्य, यथोक्त-जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेय चराचरम्' स्वीभाव स्वभाव, —'जन्म मरणाय नियत वन्धुर्दुःखाय धनमनिर्दुतये । तन्नास्ति यन् निपदे तथापि त्योको निरात्योक्त ॥ १ ॥' इत्यादित्क्षणा येन स तथापि, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह—'नि सङ्ग' विषयज्ज्ञेह-सद्गरहित, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्समयो भवत्यत आह—'निर्भय' इहलोकादिसप्तमयविप्रमुक्त, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विशिष्टपरिणत्यभावात्परत्योक्तमपि हृत्य साशसो भवत्यत आह—'निराशसञ्च' इहपरत्योकाशसाविप्रमुक्त, चशब्दात्तथाविधक्रीधादिरहितश्च, य एवविधो वैराग्यभावितमना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चत्यो भवतीति

द्याख्या—'शङ्कादिदोपरहित' शङ्कन-शङ्का, आदिशब्दात् काङ्क्षादिपरिमह, उक्त च—'शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्साऽन्य
 दृष्टिप्रशसापरपापण्डसस्तथा सम्यग्दृष्टेरतिचारा (तत्त्वा० अ० १ सू० १८) इति, एतेषा च स्वरूपप्रत्यारयानाभ्ययने
 न्यक्षेण वक्ष्याम, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वारयप्रथमगुणातिचारत्वात् दोषा शङ्कादिदोषास्तै रहित-त्यक्त, उक्तदो
 परहितत्वादेव, किं ?—'प्रश(श्र)मस्यैर्थादिगुणगणोपेत' तत्र प्रकर्षेण श्रम प्रशम-खेद, स च स्वपरसमयतत्त्वाभिगमरूप,
 स्वैर्यं तु जिनशासने निष्प्रकम्पता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिमह, उक्तं च—'सपरसमयकोसह धिरया जिणसासणे
 पभाषणया । आययणसेव भस्ती दसणदीया गुणा पच ॥ १ ॥' प्रशमस्यैर्थादय एव गुणास्तेषा गण-समूहस्तेनोपेतो-युक्तो
 य स तथाविध, अथवा प्रशमादिना स्वैर्थादिना च गुणगणोपेत २, तत्र प्रशमादिगुणगण-प्रशमसवेगनिर्वेदानुक-
 र्भास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षण, स्वैर्थादिस्तु दशित ७व, य इदमभूत असौ भवति 'असम्मूढमना' तत्त्वान्तरेऽभ्यान्तचित्त
 इत्यर्थ, 'दर्शनशुद्ध्या' उक्तलक्षणाया हेतुभूतया, क ?—'व्यान इति गार्थार्थ ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साभ्यत चारिजि-
 भावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

नवकम्पमाणायण पोशणविधिच्चर सुभाषण । चारिचभाषणाद् क्षाणमयत्तेण य ससेह ॥ ३३ ॥

व्याख्या—'नवकर्मणामनादान'मिति नवानि-उपचीयमानानि प्रत्यग्माणि भण्यन्ते, क्रियन्त इति कर्माणि-ज्ञानाव-
 रणीयादीनि तेषामनादानम्-अग्रहण चारिजिभावनाया 'समेति' गच्छतीति योग, तथा 'पुराणविनिर्जरा' चिरन्तनक्षपणा-

१ स्वपरसमयकोसह स्थिरता चिनशासने प्रथायना । भाषतनसेषा भक्ति दसलदीपका गुणा पच ॥ १ ॥

मित्यर्थ, तथा 'शुभादान'मिति शुभ-पुण्य सातसम्यक्त्वहारयतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मक तस्याऽऽदान-ग्रहण, किं ?- 'चारित्रभावनया' हेतुभूतया, ध्यान च चशब्दात्रयकर्मानादानादि च 'अयत्नेन' अक्लेशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नोतीत्यर्थ । तत्र चारित्रभावनयेति कोऽर्थः ?- 'चर गतिभक्षणयो' इत्यस्य 'अतिलघूलसूक्ष्मनिसहिचर इवन्' (पा० ३-२-१८४) इतीन्द्रप्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्र-क्षयोपशमरूप तस्य भागधारित्रम्, एतदुक्तं भवति-इहान्यजन्मोपात्तादयिधर्मसम्प्रयापचयाय चरणभावधारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थ, तस्य भावना-अभ्यासधारित्रभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, सारप्रत वैराग्यभावनारूप-पुण्यदर्शनार्थमाह-

शुचिदिवजगरन्भावो निरसो नि-भभो निरासो य । वैराग्याभियमणो क्षाणमि सुनिश्चको होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या-सुष्ठु-अतीव विदित-ज्ञातो जगत-चराचरस्य, यथोक्त- 'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेय चराचरम्' स्यो भाव स्वभाव, 'जन्म मरणाय त्रियत बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तज्ज्ञास्ति यत्र विपदे तथापि लोको निरालोक ॥ १ ॥' इत्यादिद्विषणो येन स तथाविध, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह-'नि सङ्ग' विषयजस्नेह-सङ्गरहित, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्समयो भवत्यत आह-'निर्भय' इहलोकादिसप्तभयनिप्रमुक्त, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विद्रिष्टपरित्यक्भावात्परलोकमधिकृत्य साशसो भवत्यत आह-'निराशसश्च' इहपरलोकाशसाविप्रमुक्त, चशब्दात्तथाविधकोधादिरहितश्च, य एवाविधो वैराग्यभावितमना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

गाथार्थ ॥ ३४ ॥ उक्ता वैराग्यभाषना । मूलद्वारगाथादये ध्यानस्य भाषना इति व्याख्यातम्, अयुना देयद्वारव्याचि-
र्यासयाऽऽह—

निच विष्य शुचदपमनपुसगकुसीलवधिष जहणो । ठाण विषण भग्निष विसेसभो साणकालमि ॥ ३५ ॥

व्याख्या—‘नित्यमेव’ सर्गकालमेव, न केवल ध्यानकाल इति, किं ?—‘युवतिपशुनपुसककुसीलपरिवर्जित यते स्थान
विजन भणितमिति, तत्र युवतिशब्देन मनुष्यस्त्री देवी च परिगृह्यते, पशुशब्देन तु तिर्यक्स्त्रीति नपुसक-प्रतीत
कृत्स्न-निन्दित शील-वृत्त येषां ते कुसीला, ते च तथाविधा छतकारादयः, उक्तं च—‘जुईयरसोलमैवा धृष्टा उन्माय-
गादिणो जे ष । एए होंति कुसीला बज्जेयवा पयत्तेण ॥ १ ॥’ युवतिश्च पशुश्चेत्यादि द्वन्द्वः, युवत्यादिभिः परि-समन्तात्
वर्जित-रहितमिति विग्रहः, यते—तपस्विन साधो, ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहण’मिति साध्व्याश्च योग्य यतिनपुसकस्य
च, किं ?—स्थानम्—अथकाशलक्षण, तदेव विशेष्यते—युवत्यादिव्यतिरिक्तशेषजनापेक्षया विगतजन विजन भणितम्—उक्त
तीर्थकर्तृगणधरैश्चेदमेव न्यूनं नित्यमेव, अन्यत्र प्रवचनोक्तदोषसम्भवात्, विशेषतो ध्यानकाल इत्यपरिणतयोगादिनाऽन्यत्र
ध्यानस्याऽऽराधयितुमशक्यत्वादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ इत्थं तावदपरिणतयोगादीनां स्थानमुक्तम्, अयुना परिणतयो-
गादीनधिकृत्य विशेषमाह—

धिरकपजोगाण पुण सुधीण साणे सुनिचलमयाण । गाममि जयादण्णे सुवणे रण्णे ष ण विसेसो ॥ ३६ ॥

१ धृत्कारा कलाका मण्डाश्वा वज्रमका इत्यादयो ये च । एते भवति कुसीला चर्चवित्तया प्रपञ्चे ॥ १ ॥

ध्याल्या—तत्र स्थिरा—सहननपुतिभ्या बलवन्त उच्यन्ते, कृता—निर्वर्तिता अभ्यस्ता इति यावत्, के ?—युज्यन्त इति
 योगा—ज्ञानादिभावनाव्यापारा सत्त्वसूत्रतः प्रभूतयो वा यैस्ते कृतयोगा, स्थिराश्च ते कृतयोगाश्चेति विग्रहस्तेषाम्,
 अत्र च स्थिरकृतयोगयोश्चतुर्भङ्गी भवति, तद्यथा—‘धिरेणाभेगे णो कयजोगे’ इत्यादि, स्थिरा वा—यैः पुन्यकरणेन परिचि-
 ता कृता योगा यैस्ते तथाविधास्तेषां, पुन शब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?—तृतीयभङ्गवता न शेषाणां, स्वभ्यस्तयोगानां
 वा मुनीनामिति, मन्यन्ते जीवादीन् पदार्थानिति मुनयो—विपश्चित्साधवस्तेषां च, तथा ध्याने—अधिकृत एव धर्मध्याने
 सुष्ठु—अतिशयेन निश्चल—निष्कम्प मनो येषां ते तथाविधास्तेषाम्, एवविधाना स्थान प्रति प्रामे जनाकीर्णे हून्येऽरुण्ये
 या न विशेष इति, तत्र प्रसति हुङ्गादीन् गुणान् गम्यो वा करादीनामिति प्राम—सन्निवेशविशेष, इह ‘एकग्रहणे तज्जा-
 तीयग्रहणा’न्नगरखेटकर्षटादिरिग्रह इति, जनाकीर्णे—जनाकुले प्राम एवोद्यानादौ वा, तथा हून्ये तस्मिन्नेवारुण्ये वा
 कान्तारं वेति, वा विकल्पे, न विशेषो—न भेदः, सर्वत्र तुल्यभावत्वारपरिणतत्वात्तेषामिति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥ यतश्चैव—

नो (तो) अथ समाहण होत्र मणोवपणकायजोगणः । भूभोवरोहरहिभो सो देसो ह्यायमाणस्तः ॥ ३७ ॥

ध्यायथा—यत एव तदुक्तं ‘ततः’ तस्मात्कारणाद् ‘यत्र’ ग्रामादौ स्थाने ‘समाधानं’ स्वास्थ्य ‘भवति’ जायते, केषा-
 मिल्यत आह—‘मनोवाकाययोगानां’ प्राप्तिरूपितस्वरूपाणामिति, आह—मनोयोगसमाधानमस्तु, वाक्काययोगसमाधानं तत्र
 कोपयुज्यते ? , न हि तन्मय ध्यान भवति, अत्रोच्यते, तत्समाधानं तावन्मनोयोगोपकारकं, ध्यानमपि च तदात्मकं भव-

त्येन, यथोक्तम्—‘एतन्निहा गिरा मे वत्तवा एरिसी न वत्तवा । इय वेयाटियवक्कस्स भासओ दाइण क्षाण ॥ १ ॥’ तथा—
 ‘सुसमाहित्थकरपायस्स अक्कजे कारणमि जयणाए । किरियाकरण ज त काइयप्पणाण भवे जइणो ॥ २ ॥’ न चान्न समा-
 धानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोपरहित, तत्र भूतानि—गृधिज्यादीनि उपरोध—तत्संघट्टनादिलक्षण तेन
 रहित—परित्यक्तो य ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणाद्’ अनुवादसादानमैशुनपरिग्रहाद्युपरोपरहितश्च स देशो ‘ध्यायत’ चिन्त-
 यत, उचित इति शेष, अय गार्थार्थ ॥ ३७ ॥ गत देशद्वारम्, अयुता कालद्वारमभिधत्सुराह—

काळो धि सोखिय जहि ओगसमाहाणमुचम लइह । न व दिवसनिमावेकाह नियमण साहणो भलिय ॥ ३८ ॥

इयारुपा—कलन काल कलासमूहो वा काल, स चार्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादि-
 रवसेव, अपिषड्वदो दशानियमेन तुल्यत्वसम्भावनार्थ, तथा चाह—काळोऽपि स एव, ध्यानोचित इति गम्यते, ‘यत्र’
 काले ‘योगसमाधान’ मनोयोगादिस्वास्थ्यम् ‘उत्तम’ प्रधान ‘उभते’ प्राप्तोति, ‘न तु’ न पुनर्नव च, तुषाब्दस्य पुन शब्दा-
 र्थत्वादेशकार्थत्वाद्वा, किं^१—दिवसनिशावलादिनियमन ध्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशो प्रतीते, पैटा सामान्यत एव,
 तदेकदेशो मुहूर्तादि, आदिशब्दात् पूर्वाह्णापराह्णादि वा, एतच्चियमन दिवैवेत्यादिलक्षण, ध्यायिन—सत्त्वस्य भणितम्—
 उक्त तीर्थकरणधरैनेवेति गार्थार्थ ॥ ३८ ॥ गत कालद्वार, साम्प्रतमासनविशेषद्वार व्याचिरपासयाऽऽह—

१ एवविधा गीर्मेया वक्कयेरओ न वत्तवा । इति विचारितवाप्यस्य भाषमाणस्य प्राधिक ध्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहित्थकरपायस्सकार्ये कारणे यत्तत्रयः

क्रियाकारण यत्तत्क्रियायिक भवेत्तु यतोऽप्येतान् ॥ २ ॥

क्रियाकारण यत्तत्क्रियायिक भवेत्तु यतोऽप्येतान् ॥ १ ॥ सुसमाहित्थकरपायस्सकार्ये कारणे यत्तत्रयः

अथिय देशवस्था त्रिधा ण साणोपरोहिणी होइ । साहज्या ए दवरथो स्थितो त्रिसण्णो निवण्णो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इहैव या काचिद् ‘देशवस्था’ शरीरावस्था निपण्णादिरूपी, किं ?—‘जिता’ इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तथाऽनुष्ठी-
यमाना ‘न ध्यानोपरोधिनी भवति’ नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थ, ‘ध्यायेत् तदवस्थ’ इति सैवावस्था यस्य
स तदवस्थ, तामेव विशेषतः प्राह—‘स्थित’ कायोत्सर्गोपपत्तादिना ‘निपण्ण’ उपविष्टो वीरासनादिना ‘निर्विण्ण’ सन्नि-
विष्टो दण्डायतादिना ‘वा’ विभाषायामिति गाथार्थ ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ?, अत्रोच्यते,

सद्वासु बहमाणा मुण्णो अ देशकालचेद्वासु । वरकेवलालाभ एवा बहुसो समियपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘सर्वासु’ इत्यशेषासु, देशकालचेद्वासु इति योग, चेद्वा—देशवस्था, किं ?—‘वर्तमाना’ अवस्थिता, के ?—
‘मुनय’ प्राप्तिरूपितशब्दार्था ‘यद्’ यस्मात्कारणात्, किं ?—वर—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तः प्राप्ता इति, आदि-
शब्दात्मन पर्यायज्ञानादिपरिग्रह, किं सकृदेव प्राप्ता, न, केवलवर्जं ‘बहुश’ अनेकश, किंविशिष्टा ?—‘शान्तपापा’
तत्र पातयति नरकादिद्विति पाप शान्तम्—उपशम नीत पाप यैस्ते तथाविधा इति गाथार्थ ॥ ४० ॥

तो देशकालचेद्धानियमो साणस्स अथिय समयमि । जोगण समाहाण जह होइ तहा (५) एइयय ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्ध, तस्माद्देशकालचेद्धानियमो ध्यानस्य ‘नास्ति’ न
निघटते, क ?—‘समये’ आगमे, किन्तु ‘योगानां’ मन प्रभृतीनां ‘समाधानं’ पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) ‘यतितव्य’ (प्र)
यदा कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थ ॥ ४१ ॥ गतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

त्येव, यथोक्तम्—‘एनविहा गिरा मे वत्तवा एरिसी न वत्तवा । इय वेयात्थियवक्कस्स भासओ वाइग क्षाण ॥ १ ॥’ तथा—
‘सुसमाहित्थियकरपायस्स अक्कजे कारणमि जयणाए । किरियाकरण ज त काइयक्षाण भवे जइणो ॥ २ ॥’ न चान समा-
धानमात्रकारित्वमेव शृण्वते, किन्तु भूतोपरोधरहित, तत्र भूतानि—शुधिव्यादीनि उपरोध—तत्तद्गुह्यनादिलक्षणः तेन
रहित—परित्यक्तो य ‘एकप्रवणे तज्जातीयप्रवणाइ’ अनृतादत्तादानमैशुनपरिमहाद्युपरोधरहितश्च स देशो ‘ध्यायत’ चिन्त-
यतः, उचित इति शेष, अय गार्थार्थ ॥ ३७ ॥ नत देशहरम्, अयुना कालद्वारमभिधित्पुराट्—

काकोऽपि सोषिय जाइ जोगसमाहाणमुच्चम करइ । न व दिवसनिशावेकाइनियमण काएणो भणिय ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कलन काल कलासमूहो वा काल, स चार्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादि-
रवसेय, अपिशाब्दो देशानियमेन तुल्यत्वसम्भावनार्थ, तथा चार—कालोऽपि स एव, ध्यानोचित इति गम्यते, ‘यत्र’
काले ‘योगसमाधान’ मनोयोगादित्स्वारथ्यम् ‘उत्तम’ प्रधान ‘उभवे’ प्राप्तोति, ‘न तु’ न पुनर्नय च, तुलाब्दस्य पुन शब्दा-
र्थत्वादेवकारार्थत्वाद्वा, किं ?—दिवसनिशावेलादिनियमन ध्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशो प्रतीते, वेत्त सामान्यत एव,
तदेकदेशो मुहूर्त्तादि, आदिशब्दात् पूर्वाह्णपराह्णादि वा, एतन्नियमन दिवेषत्वादिलक्षण, ध्यायिन—सत्त्वस्य भणितम्—
उक्त तीर्थकरणधर्मेनेवेति गार्थार्थ ॥ ३८ ॥ नत कालद्वार, साम्प्रतमासनविशेषद्वार व्याचिख्यासयाऽऽह—

१ पृथविधा गीर्मेया वक्क-वेददी न वत्तव्या । इति विचारितवन्त्यस्य भावमाणस्य याविक ध्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितत्वात्पादस्याकार्ये कारणे यत्नतया ।
क्रियाकरण यत्तत्कायिक भवेत् यत्ते ध्यान ॥ २ ॥

अथिष देहावस्था त्रिषा ण साणोपरोहिणी होइ । साहजा तदवस्थो धियो निसण्णो निवण्णो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इहेव वा काचिद् ‘देहावस्था’ शरीरावस्था निपण्णादिरूपी, किं ?—‘जिता’ इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तथाऽनुष्ठी-
यमाना ‘न ध्यानोपरोधिनी भवति’ नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थ, ‘ध्यायेत तदवस्थ’ इति सैवावस्था यस्य
स तदवस्थ, तामेव विशेषत प्राह—‘स्थित’ कायोत्सर्गेणेष्वन्तादिना ‘निपण्ण’ उपविष्टो वीरासनादिना ‘निर्विण्ण’ सन्नि-
विष्टो दण्डायतादिना ‘वा’ विभाषायामिति गाथार्थ ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ?, अत्रोच्यते,

सद्वासु षड्माणा सुणभो ॥ देसकालचेट्ठासु । वरकेवलाहलाभ पत्ता बहुसो समियपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘सर्वासु’ इत्यशेषासु, देशकालचेट्ठासु इति योग, चेष्टा—देहावस्था, किं ?—‘वर्तमाना’ अवस्थिता, के ?—
‘मुनय’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थ ‘यद्’ यस्मात्कारणात्, किं ?—वर—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ त प्राप्ता इति, आदि-
शब्दात्मन पर्यायज्ञानादिपरिग्रह, किं सकृदेव प्राप्ता ?, न, केवलवर्ज ‘बहुश’ अनेकश, किंविशिष्टा ?—‘शान्तपापा’
तन पातयति नरकादिद्विति पाप शान्तम्—उपशम नीत पाप यैस्ते तथाविधा इति गाथार्थ ॥ ४० ॥

सो देसकालचेट्ठात्रियमो क्षाणस्स नथि समवसि । जोगाण समाहाण जह होइ तहा (९)पहयव ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्ध, तस्माद्देशकालचेष्टानियमो ध्यानस्य ‘नास्ति’ न
प्रियते, क ?—‘समये’ आगमे, किन्तु ‘योगाना’ मन प्रभृतीना ‘समाधान’ पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) ‘यतितव्य’ (प्र)
यत् कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थ ॥ ४१ ॥ नतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

आलम्ब्यार्थं वाच्यपुत्रपण्यरिपट्याणुर्विधायो । सामादयाहयाह सदम्मायस्मयाह च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्ब्यन्त इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रश्नपरवर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचन वाचना, विनेयाय निर्जराय सूत्रादिदानमित्यर्थ, शङ्किते सूत्रादौ सशयापनोदाय गुरुप्रच्छन प्रश्न इति, परायवर्तन तु पूर्याधीतस्य सूत्रादेरविस्मरणनिर्जरायमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्ता मनसैवाविस्मरणादिनिमित्त सूत्रानुस्मरणमित्यर्थ, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्व, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिककादीनि सद्भर्मवदयकानि वेति, अमूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषा तानि सामायिककादीनि, तत्र सामायिक प्रतीतम्, आदिशब्दानुस्यवत्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादिलक्षणसकलचक्रालसामाचारीपरिमहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवद्वासेव्यमानानि सन्ति—शोभनानि सन्ति च तानि धारित्रधर्मावदयकानि चेति विग्रह, आवदयकानि—नियमत, करणीयानि, च समुच्चये इति भाष्यार्थ ॥ ४२ ॥ सामग्र्यतमनीयमेवाऽऽलम्बनत्वे निवन्धनमाह—

विसमसि समारोहह दददवाक्यो जहा पुरिसो । सुचारकयाक्यो सर साण्यद समारहर ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विपमे' निक्षेपे तु सञ्चरे 'समारोहति' सम्यगपयतिहेतुशेनोर्ध्वं याति, क १-ट्ट-नेलनद्रव्य रज्ज्याद्यालम्बन यस्य स तथाविध, यथा 'गुरुप' 'पुमान्' कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बन' 'वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः', 'तथा' तेनैव प्रकारेण 'ध्यानवर' धर्मध्यानमित्यर्थ, समारोहतीति गाथार्थ ॥ ४३ ॥ तत्रालम्बनद्वारम् अनुना क्रमद्वारावसर, तत्र लाघवार्थ धर्मस्य शुक्लस्य च (त) प्रतिपादयन्नाह—

स्वाणप्यद्विविधक्रमो होह मणोजोगनित्याहर्दभो । भवकाले केवलिणो सेसण जहासमादीप ॥ ४४ ॥

व्याख्या—ध्यान-प्राप्तिरूपितशब्दार्थं तस्य प्रतिपत्तिक्रम इति समास , प्रतिपत्तिक्रम -प्रतिपत्तिपरिपाठ्यभिधीयते, स च भवति मनोयोगनिग्रहादि , तत्र प्रथम मनोयोगनिग्रह ततो वाययोगनिग्रह तत काययोगनिग्रह इति, किमप्यसामान्येन सर्वधर्मैरध्वभूत क्रमो १, न, किन्तु भवकाले केवलिन , अत्र भवकालशब्देन मोक्षगमनप्रत्यासन्न अन्तर्मुहर्तप्रमाण एव द्रोहश्चवस्थान्तर्गत परिगृह्यते, केवलमस्यास्तीति केवली तस्य, शुक्लध्यान एवाय क्रम , शेषस्यान्यस्य धर्मध्यानप्रतिपत्तियोगकालावाधिरस्य कि १-‘यथासमाधिने’ति यथैव स्वार्थ्य भवति तथैव प्रतिपत्तिरिति गाथार्थ ॥ ४४ ॥ गत प्रमद्वारम् , इदानीं ध्यातव्यमुच्यते, तद्यतुर्भेदमाज्ञादि , उक्त च—“आज्ञाऽप्राप्यविपाकसस्थानविचयाय धर्म्य” (तत्त्वार्थ अ० ९, सू० ३७) मित्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सुनिवणमणादणिहण भूयहिण भूयभावणमहत्थ । भवियमजिय महत्थ महाणुभाव महाविसय ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुष्ठु-अतीव निपुणा-कुशला सुनिपुणा ताम्, आज्ञामिति योग , नैपुण्य पुनः सूक्ष्मद्रव्याद्युपदर्शकत्वात्तथा मत्स्यादिप्रतिपादकत्वाच्च, उक्त च—‘सुयनाणमि नेजण, केवले तयणतर । अप्पणो सेसगाण च, जग्गहा त परिभाषण ॥ १ ॥’ इत्यादि, इत्थं सुनिपुणा ध्यायेत्, तथा ‘अनाद्यनिधनाम्’ अनुरूपज्ञाभावतामित्यर्थ , अनाद्यनिधनत्वं च द्रव्याद्यपेक्षयेति, उक्त च—“द्रव्यार्थादज्ञादित्येषा द्वादज्ञाज्ञी न कदाचिज्ञासी”दित्यादि, तथा ‘भूतहिता’मिति इह भूत-

आलम्बणार्हं वाचणमु लणपरिवहणाणुर्विनाशे । सामाहत्याह सदर्भमात्रस्यपाह च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्ब्यन्त इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रभपरवर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचन वाचना, विनेयाय निजराय सूत्रादिदानमित्यर्थ, शङ्किते सूत्रादौ सश्रयापनोदाय गुरुमन्त्रन प्रश्न इति, परामर्शन तु पूर्वार्थितस्यैव सूत्रादेरधिस्ररणनिर्जरानिमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविस्रणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थ, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्व, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्भर्मावश्यकानि चेति, अमूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषा तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिक प्रतीतम्, आदिशब्दानुलवयत्त्रिकाप्रत्ययेक्षणादिलक्षणसकलचक्रालसामाचारीपरिमहो यापत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति-शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मावश्यकानि चेति विमह, आपश्यकानि-नियमत करणीयानि, च समुच्चये इति गार्थार्थ ॥ ४२ ॥ सामग्रतममीषामेवाऽऽलम्बनत्वे निबन्धनसाह—

विसमसि समतोहद द्रव्यशालको जहा शुसिो । सुचारुकाळको तह साणवर् समाचरह ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'त्रिपमे' निम्ने तु सञ्चरे 'समारोहति' सम्यगपरिच्छेदोर्ध्वं याति, क १-ट्ट-नलनद्रव्य रज्जयाद्यालम्बन यस्य स तथाविध, यथा 'गुरुप' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बन' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थ, 'तथा' तेनैव प्रका- रेण 'ध्यानवर' धर्मध्यानमित्यर्थ, समारोहतीति गार्थार्थ ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना कमद्वारावसर, तत्र लाघवार्थ धर्मस्य शृङ्खलस्य च (त) प्रतिपादयशाह—

दृढसहस्रीयगूढस्स ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणससारियसषडुकखरोगाण । जिणययणमेगमोसहमपवगगसुहकलयकलय
 ॥ २ ॥” सजीवा वाडमृतामुपपत्तिक्षमत्तेन साधिकामिति भाव , न तु यथा-‘तेषा कटतटभट्टेर्गजाना मदचिन्दुभिः ।
 प्रावर्तत नदी पोरा, हरत्यभ्रधवाहिनी ॥ १ ॥’ इत्यादिवन्मुतामिति, तथा ‘अजिता’मिति श्रेयप्रवचनाज्ञाभिरपरालिता
 मिल्य, उक्त च-‘जीवाहरपुचित्तणकोसल्लगुणेणडण्णसरिसेण । सेसवयणेहि अजिय जिणिदवयण महाविसय ॥ १ ॥’
 तथा ‘महार्थ’मिति महान्-प्रधानोऽर्थो यस्या सा तथाविधा ता, तत्र पूर्वापरविरोधित्वाद्यनुयोगद्वारात्मकत्वाद्यगर्भ-
 नाद्य प्रधाना, महत्स्या वा अत्र मतान्त-सम्भवदृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्या ता च, प्रधान
 प्राणिस्त्वामित्यर्थ, महास्या वेत्यत्र महा पूजोच्यते तस्या स्थिता महास्या ता, तथा चोक्तम्-‘सैयसुरासुरमाणुसजोहस-
 वतरसुपुह्य णाण । जेणह गणहराण छुहति जुण्णे सुरिदावि ॥ १ ॥’ तथा ‘महानुभाना’मिति तत्र महान्-प्रधानः प्रभूतो
 वाऽनुभाष-सामर्थ्यादिलक्षणो यस्या सा तथा ता, प्रधान्य चास्याश्चतुर्दशपूर्वविदः सर्वलङ्घिधनस्पक्षत्वात्, प्रभूत्वरूप च
 प्रभूतकार्यकरणाद्, उक्त च-‘प्रेमू ण चोहसपुवी पडाओ पडसहरस करितए’ इत्यादि, एवमिहलोकै, परत्र तु जघन्यतोऽपि
 देमानिकोपपात, उक्त च-‘तेववाओ लतगमि चोहसपुवीरस होइ च जहण्णो । उक्कोसो सपट्टे सिद्धिगमो वा अकम्मस्स ॥ १ ॥’

१ दृढसहस्रीयगूढस्स ॥ १ ॥ नरनरकतिर्यद्भ्रसुरगणसासारिकसर्वदुःखरोगाणाम् । तितवचनसेकसोपधमपर्यगसुखाक्षतरुलक्षम् ॥ २ ॥ २ जीवादिपर
 धित्वनकीसव्यगुणेनानन्यसरसेन । शेषवचनैरजित विजे-द्रवचा महाविषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्य योतिष्कस्य तस्मिन्निष्ठ आत्मन् । योऽह गणध
 राणो (शीर्ष) क्षिपन्ति पूर्णोति देवे-द्रा भावि ॥ १ ॥ ४ मधुश्रुतवशापूर्वा घटात् घटसदृशं कर्तुं ५ वयपातो का-तरे घगुर्यद्रापूर्विणा भवति ए उपपद्यः ।

दृढसह सवर्षी सिद्धिगमन वाडकर्मण ॥ १ ॥

शब्देन प्राणिन उच्यन्ते तेषां हिता-पथ्यामिति भावः, हितत्वं पुनस्तदनुपरोधिनीत्याचया हितकारिणीत्याह, उक्तं च-
 'सर्वे जीवा न हन्तव्या' इत्यादि, एतत्प्रभाषाच्च भूयास सिद्धा इति, 'भूतभावनाम्' इत्यत्र भूत-सत्य भाव्यतेऽनयेति
 भूतस्य वा भावना भूतभावना, अनेकान्तपरिच्छेदात्मिकेत्यर्थः, भूतानां वा-सत्यानां भावना भूतभावना, भावना यास
 सनेत्यनर्थान्तरम्, उक्तं च-'कुराधि सहवेषेण रागविसवसाण्णायां होऊण । भावियजिणवयणमणा तेहुव सुहायहा होति
 ॥ १ ॥' अयन्ते च चित्तातीशुभादय एवविधा बहव इति, तथा 'अनर्थ्याम्' इति सर्वोत्तमत्वादाविद्यमानमूल्यामिति भावः,
 उक्तं च-"संबेडवि च सिद्धता सदवरयणासया सतेलोका । जिणवयणस्स भगवओ न सुहमिच्च अणमयेण ॥ १ ॥" तथा
 रतुतिकारेणाप्युक्तम्-"कल्पद्धम करिपत्तमात्रदायी, चित्तामणिश्चित्तमेव दत्ते । जिनेन्द्रधर्मातिदाय विचिन्त्य, द्दयेडसि
 लोको लघुतामयेति ॥ १ ॥" इत्यादि, अथवा 'ऋणमा'मित्यत्र ऋण-कर्म तद्भामिति, उक्तं च-"ज अंदाणी कम्म खयेइ
 बहुयाहि वासकोहीहि । स नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमिसेण ॥ १ ॥" इत्यादि, तथा 'अमितान्' इत्यपरिमितान्,
 उक्तं च-"सबनदेण जा होज्ज वालुया सवडदहीण ज उदय । एत्तोवि अणतगुणो अरथो एगस्स सुत्तस्स ॥ १ ॥" अमृता
 वा मृदा वा पथ्या वा, तथा वीरुक्कम्-"जिणेवयणमोदगस्स उ रत्ति च दिवा य खज्जमाणस्स । तित्तिं तुधो न गरउइ

१ इत्यादि स्तभावेन रागविषयानुगां अपि भूत्या । भाविविजितवचनमनसधैर्ययमुखावहा भवन्ति ॥ १ ॥ २ सर्वेऽपि च स्तिवन्त्याः सन्त्यराया
 भयाः सर्वलोभ्याः । निवचनस्य भगवतो न मूलस्यत्यसत्यर्थः (पर्यवेच) ॥ १ ॥ ३ यदानीं कर्म क्षपयति बहुकाभिर्यथोदीक्षि । तत् शानी विभिर्गुण
 क्षपयत्युच्छ्वासमात्रण ॥ १ ॥ ४ सबनदीनां या भवेयु वालुका सर्वादीनां यदुदकम् । अतोऽप्यन्य तगुणोऽप्य एकस्य सूत्रस्य ॥ १ ॥ ५ जिनवचनमोदकस्य तु
 राशौ दिवा च छाद्यमानस्य । तस्मिं शुषो न गच्छति

दृढसहस्रयोगदृढस्स ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणससारियसषडुक्खरोगाण । जिणवयणमेगमोसहमपवगासुहक्खयफ़ल्लय
 ॥ २ ॥" सजीवा पाडमृतामुपपत्तिमरनेन सार्धिकाभिति भाव , न तु यथा-‘तेषा कटतटभट्टीर्गजाना मदविन्दुभिः’ ।
 प्रायवर्त नदी पोरा, हस्तभ्यरधवाहिनी ॥ १ ॥" इत्यादिवन्मुतामिति, तथा ‘अजिता’मिति शेषप्रवचनाज्ञाभिरपराजिता
 मित्यर्थ , उक्त च-‘जीवाइवरशुचिपणकोसहगुणेणण्डणणसारिसेण । ससवयणेहि अजिय जिणिदवयण महाविसय ॥ १ ॥’
 तथा ‘महाधी’मिति महान्-प्रधानोऽर्थो यस्य । सा तथाविधा ता, तत्र पूर्वपरिविरोधित्वादनुयोगद्वारात्मकत्वाच्चगर्भ-
 रत्नाय प्रधाना, महत्स्या वा अत्र महान्त-सम्यग्दृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्या ता च, प्रधान
 प्राणिस्थितामित्यर्थ , महास्या वेत्यत्र महा पूजोच्यते तस्या स्थिता महास्या ता, तथा चोक्तम्-‘सैवसुरासुरमाणुसजोइस-
 यतरसुपुड्य पाण । जेणेह गणहराण छुहति चुण्णे सुरिदावि ॥ १ ॥’ तथा ‘महानुभावा’मिति तत्र महान्-प्रधान प्रभूतो
 याडनुभाव-सामर्थ्यादिलक्षणो यस्य । सा तथा ता, प्राधान्य चास्याश्चतुर्दशपूर्वविद सर्वलब्धिसम्पत्त्वात्, प्रभूतत्वं च
 प्रभूतकार्यकरणाद्, उक्त च-‘पेभू ण चोइसपुवी षडाओ षडसहस्र करित्तए’ इत्यादि, एवमिहलोके, परत्र तु जयन्यतोऽपि
 धंमानिकोपपात , उक्त च-‘उेववाओ लतगमि चोइसपुवीस्स होइ उ जहण्णो । उक्कोसो सव्वट्टे सिद्धिगमो वा अकम्मस्स ॥ १ ॥’

१ दृढसहस्रयोगदृढस्स ॥ १ ॥ नरनरकतिर्यद्भुसुरगणसार्धिकासर्वदु खरोगाणाम् । जिनवचनमेकमीयवमपवर्गमुल्लासफ़ल्लदम् ॥ २ ॥ २ जीवादिबहु
 धिन्जनकोनादयणुजेनाल-मसहसेन । दापवचनैरगिण जिने-दवचन महाभिषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्क-यन्तरसुप्रीजेत ज्ञानम् । येनेह गणय
 राणां (दीय) क्षिपन्ति घृणांति दये-दा भवि ॥ १ ॥ ४ प्रशुश्रुदशपूर्वा षटाव षटसहस्र कर्तुं ५ वपपातो क्लान्तके चतुर्दशपूर्वा भवति ॥ जय-य ।
 वाट्ट सार्धार्ध सिद्धिगमन पाडकर्मण ॥ १ ॥

तथा 'महाविषया'मिति महद्विषयत्व तु सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, त्वक् च-'द्वयो सुयनाणी उवचत्ते सधदपाइ जाणई'
त्यादि कृत विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

आहञ्ज निरवञ्ज जिष्णाणमाण भगप्पदेवाण । अमिद्वज्जपटुण्येव नयमगपमाणगमगाइण ॥ ४६ ॥

अथाख्या—'ध्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवञ्जामिति अवञ्ज-यापमुच्यते निर्गतमवञ्ज यस्य सा तथा
तान्, अनुतादिद्वान्निशदोषावयरहितत्वात्, क्रियाविशेषण वा, कथं ध्यायेत् ?-निरवञ्जम्-इहलोकाद्यासाधारितमित्यर्थः,
त्वं च-'नो इहलोगद्वयाप नो परलोगद्वयाप नो-परपरिभवओ-अह-जाणी'स्यादिकं निरवञ्ज ध्यायेत्, 'जिनानां' प्राप्ति-
रूपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञां' वचनलक्षणा कुशलकर्मण्याज्ञाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा ता, किंविदिशः ?-जिनाना-
केवलालोकेनाशेषसमायतिमिरनाथानाजगत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विशेष्यते-'अनिपुणजनदुर्ज्ञेया' न निपुण अनिपुण
अकुशल इत्यर्थः जन-लोकस्तेन दुर्ज्ञेयामिति-दुरवगमा, तथा 'नयभद्रप्रमाणगमगहनम्' इत्यन नयाश्च भद्राश्च प्रमा-
णानि च गमाश्चेति विग्रहसंग्रहना-गह्वरा ता, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदा, तथा भद्रा क्रमस्थानभेदभिन्ना,
तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मा नामैक नो दृढधर्मत्वादि ॥
तथा प्रसीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि-द्रव्यादीनि, यथा-¹⁵ ॥ नुयोगद्वारेण गमा-चतुर्विंशतिदण्डकादय, कारण-¹⁵
वशतो वा किञ्चिद्विसदृशा सूत्रमार्गा यथा षड्जीवनिका-⁵⁵ दाविति कृत विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ ननु ⁵⁵

१ द्रव्यत श्रुतशान्ती उपशुक्त सर्वद्रव्याणि जगतादि २ नो-इहलोकाध्याय नो परलोकाध्याय नो परपरिभावकोऽह ज्ञानी

या एवचिदापणविशिष्टा सा बोलुमपि न शक्यते मन्दधीभिः, आस्ता तावद्भ्यानु, ततश्च यदि कथञ्चिन्नावबुध्यते तत्र का यार्तल्यत आह—

अथ च महेश्वरेण धर्मिण्ययविरहो भावि । योगगहणयोगेण य पाप्माचरणोदपुण च ॥ ४७ ॥

व्याख्या—‘तत्र’ तस्यामाज्ञाया, चशब्द प्रस्तुतमकरणानुकर्णार्थः, किं ?—जहतया चलत्वेन वा मतिदीर्घत्वेन—बुद्धेः सम्यगर्थानवधारणेनेत्यर्थः, तथा ‘तद्विधाचार्यविरहतोऽपि’ तत्र तद्विध—सम्यगविपरीततत्त्वप्रतिपादनकुशल आचर्यतेऽसाधित्याचार्य सूत्रार्थावगमार्थं मुमुक्षुभिरासेव्यत इत्यर्थः तद्विधश्चासावाचार्यश्च २ तद्विरहत—तदभावतश्च, चशब्द अत्रोधे द्वितीयकारणसमुच्चयार्थः, अपिशब्द कचिदुभयवस्तूपत्तिसम्भावनार्थः, तथा ‘ज्ञेयगहनत्वेन च’ तत्र ज्ञायत इति ज्ञेय—धर्मालिकायादि तद्गहनत्वेन—गाहरत्वेन, चशब्दोऽवोध एव तृतीयकारणसमुच्चयार्थः, तथा ‘ज्ञानावरणोदयेन च’ तत्र ज्ञानावरण प्रसिद्ध तदुदयेन तत्काले तद्विधकेन, चशब्दश्चतुर्थवोधकारणसमुच्चयार्थः, अत्राह—ननु ज्ञानावरणोदयादेव मतिदीर्घत्व तथा तद्विधाचार्यविरहो ज्ञेयगहनाप्रतिपत्तिश्च, ततश्च तदभिधाने न युक्तममीषामभिधानमिति, न, तत्कार्यस्यैव सक्षेपविलसत उपाधिभेदेनाभिधानादिति गाथार्थः ॥ ४७ ॥ तथा—

हेतुदाहरणासम्भवे य सह सुहु अ न शुभेज्या । सध्वजुमयमवितह तदाहि त चित्तए महम ॥ ४८ ॥

व्याख्या—तत्र हिनोति—गमयति जिज्ञासितधर्मविशिष्टानर्थानिति हेतु—कारको व्यञ्जकश्च, उदाहरण—चरितकल्पितभेद, हेतुश्चोदाहरण च हेतूदाहरणे तयोरसम्भवः, कञ्चन पदार्थ प्रति हेतूदाहरणासम्भवात्, तास्मिंश्च, चशब्द पञ्चम-

तथा—‘देयं सम्यग्रमानोऽपि, तापयत्वेव देहिनाम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दावानल इव द्रुमम् ॥ २ ॥’ तथा—‘इदयादि-
भदभिन्मस्य, रागास्यामुष्मिक फलम् । दीर्घं सप्तर एवोक्तं, सर्वज्ञे सर्वदर्शिभि ॥ ३ ॥’ इत्यादि, तथा—‘दोषानलसत्सत्तो
इह लोके चैव दुक्कित्तओ जीवो । परलोगमि य पावो पावइ निरयानल तत्तो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथा कयाया—‘कोधादय,
तदपाया पुन—‘कोहो य माणो य अणिमहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिचति
मूलाइ पुणब्भनरस ॥ १ ॥’ तथाऽऽश्रवा—‘कर्मवन्धहेतवो मिथ्यात्वादय, तदपाय पुन—‘मिच्छन्तमोहिममई जीवो इह-
लोण एन दुक्कटाइ । निरओवमाइ पावो पावइ पसमाइगुणहीणो ॥ १ ॥’ तथा—‘अज्ञान खलु कष्ट क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पापेभ्य । अर्धं हितमहित धा न वेत्ति येनावृतो लोक ॥ १ ॥’ तथा—‘जीर्वा पाविति इह पाणवहादविरईए पावाए । नियसु
यपायणमई दोसे जणगरहिए पाया ॥ १ ॥ परलोगमिहि एव आसवकिरियाहि अज्जिए कम्मो । जीवाण चिरमवाया निर-
याइगई भमतण ॥ २ ॥’ इत्यादि, आदिशब्द स्वगतानेकभेदख्यापक, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशवन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

१ देवानकसतस इहलोक एव दुःक्षितो जीव । परलोके च पाप प्रप्तोति निरयानल इत ॥ १॥ २ क्रोधश्च मात्तव्यानिपुहीतो माया च लोभश्च प्रबधं
माता । यत्पार पृते कृत्वा कयाया सिञ्चन्ति मूलाणि पुनर्मवस्य ॥ १ ॥ कोहो पीडं पणासेइ माणो विणयणासणो । माया मिच्छाणि नासेइ लोहो सद्धवि
णासणो ॥ १ ॥ (प्रसन्नतेऽधिक प्राक्) ३ मिथ्यात्वमोहितमतिर्जीव इहलोक एव दुःखाति । निरयोपमाणि पाप प्रप्तोति प्रसमादिगुणहीन ॥ १॥ ४ जीवा
मात्तवर्त्तइ माणवधापाविरते पापिकाया । निजसुतवतादिदोषान् जगतीहतान् प्राप्ता ॥ १॥ परलोकेऽप्येवमाश्रयक्रियाभिरर्क्षते कर्मणि । जीवानां चिरमपाया
निरयादिगतिषु भमतान् ॥ २ ॥

पठकारणसमुच्चयार्थं, 'सति' विशेषमाने, किं?—'यद्' वस्तुजातं 'न सुष्ठु बुद्ध्येत' नासीयावगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमवितथ तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा' निति तत्र सर्वथा—तीर्थकरास्तेषां मत सर्वज्ञमत—वचन, किं?—धितव्यम्—अनृतं न वितथम्—अवितथं सत्यमित्यर्थं, 'तथापि' तदयोधकारणे सत्यनवगच्छनपि 'तत्' मत वस्तु वा 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धिमानिति गाथार्थं ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यस आह—

—अनुपपन्नपरमाणुपदपरमाणु जं त्रिणा जगत्पचता । त्रिपरणशोसमोहा यं जगत्पचतादिणो देण ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अनुपपत्ते—परैरवर्तिते सति परानुग्रहपरायणा—धर्मोपदेशादिना परानुग्रहोत्पत्ता इति समास, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिना' 'माग्निरुपितशब्दार्था, त एव विशेष्यन्ते—'जगत्पचता' चराचरश्रेष्ठा इत्यर्थ, एवविधा अपि कदाचिद् रगादिभावाद्विषयवादिनो भवन्त्यत आह—जिता—निरस्ता रागद्वेषमोहा दैस्ते तथाविधा, तन्नाभिन्नालक्षणे राग अभीतिलक्षणे द्वेष अज्ञानलक्षणेश्च मोह, चक्षब्द एतदभावगुणसमुच्चयार्थं, नान्यथायादिन 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथायादिन इति, उक्तं च—“रागाद्वा द्वेषाद्दे” त्यादि गाथार्थं ॥ ४९ ॥ उक्तत्वापद्धातव्यप्रथमो भेद, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागशोसकसायासवर्गकिरियासु चट्टमाख्या । इहपरलोपायालो ह्यादजा चजगदिषब्दी ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकपायाश्रयादिक्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् इयायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकामुनिमकविरोधिनी, उक्तं च—“राग सम्यक्सानोऽपि, नु सद्यो दुष्टगोचरः । महाव्याध्यभिभूतस्य, कुपप्याक्षाभिष्ठापवत् ॥ १ ॥”

तथा—‘देयं सम्यग्रमानोऽपि, तापयत्येव देहिनिम् । कोटरस्थो जलधाम्नु, दावानल इव हुमम् ॥ २ ॥’ तथा—‘इदयादि-
भेदभिन्नस्य, रागस्यामुष्मिक फलम् । दीर्घं ससार एवोक्तं, सर्वज्ञं सर्वदेशिभि ॥ ३ ॥’ इत्यादि, तथा—‘दोर्सानलससत्तो
इह लोए खेव दुक्खिओ जीवो । परलोगमि य पावो पावइ निरयानल तत्तो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथा कथाया—‘क्रोधादय,
तदपाया पुन—‘कोहो य साणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिच्चति
मूलाइ पुणब्भगरस्स ॥ १ ॥’ तथाऽऽश्रया—‘कर्मवन्धहेतवो मिथ्यात्वादय, तदपाय पुन—‘मिच्छैत्तमोहियमई जीवो इह-
लोण एव हुक्कताइ । निरओवमाइ पावो पावइ पसमाइगुणहीणो ॥ १ ॥’ तथा—‘अज्ञान खलु कट्ट क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पावेभ्य । अर्थं हितमहित धा न वेत्ति येनावृत्तो लोक ॥ १ ॥’ तथा—‘जीर्वा पावति इह पाणवहादविरईए पावाए । नियसु
यपायणमाई दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगमिवि एव आसवकिरियाहि अज्जिए कम्मे । जीवाण चिरमवाया निर-
याइगई भमतण ॥ २ ॥’ इत्यादि, आदिशब्द स्वगतानेकभेदस्यापक, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशवन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

१ इयानकस्तस इदलोक एव दु खितो जीव । परलोके च पाप प्राप्नोति निरयानक तव ॥ १ ॥ २ क्रोधश्च मानधानिपुदीर्घो माया च लोभश्च प्रवर्ध
मानः । यत्पार पृते कृत्वा कथायाः सिद्ध्यन्ति मूलानि पुनर्मथस्य ॥ १ ॥ कोहो पीह पणासेइ माणो विणयणासणो । माया मिस्ताणि मासेइ कोहो सव्ववि
णासणो ॥ १ ॥ (प्रसन्नोऽधिकं प्राक्) ३ सिध्दायमोहितमतिर्जोष इदलोक एव दु खानि । निरयोपमाणि पाप प्राप्नोति प्रशन्नादिगुणहीनः ॥ १ ॥ ४ जीवा
नामुदन्तीह प्राणवपापधिते पापिकाया । निजमुत्तमादादिदोषान् जनयतितात् पापा ॥ १ ॥ परलोकेऽप्येवमाश्रयकिपाभिरिजिते कर्मणि । जीवानां चिरमपाया
निरपादिगतिषु भमतान् ॥ २ ॥

पञ्चकारणसमुच्चयार्थं, 'सति' विद्यमाने, किं?—'यद्' वस्तु ज्ञातं 'न सुष्ठु बुद्ध्येत' तादीयावगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमपि तथ तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा' निति तत्र पर्यङ्गा—तीर्थं करासंया मत् सर्वज्ञत्व-व्यक्तं, किं?—चित्तयम्—अनृतं न चित्तयम्—अपि तथ सत्यमित्यर्थं, 'तथापि' तदयोपकारणे सत्यनवगच्छापि 'तत्' मत् वस्तु मा 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धिमानिति भावार्थः ॥ ४८ ॥ किमिति तदेवमित्यत आह—

—अपुनरुपपत्तिरुपपत्त्यायणा च त्रिणा आश्रयता । प्रियरागदोषमोहा य एतन्मार्गा इति ८१ ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अनुपपत्ते-परैरवर्तिते सति परानुग्रहपरायणा—धर्मापदेशादिना परानुग्रहोपेक्षा इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिज्ञासा' प्राप्तिरुपितशब्दार्थः, त एव विशेव्यन्ते—'जगत्यपरा' 'परापरधोषा' इत्यर्थः, एवमपि अत्र कदाचिद् रागादिवत्तदव्यादिनो भवन्त्यत आह—जिज्ञासा—निरासा रागद्वेषमोहा यस्तं तथा निधा, समाभिप्यङ्ग-लक्षणो राग अभीति लक्षणो द्वेष अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चक्षुश्च एतद् भावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथावादिन 'तेने'ति तैरा कारणेन ते नान्यथावादिन इति, उक्तं च—'रागाद्या द्वापाद्' त्पादि भावार्थः ॥ ४९ ॥ उक्तस्तपस्सातन्यप्रथमो भेदः, अधुना द्वितीये उच्यते—

रागदोषकसायासयामि किमिमांशु सदमाणां यः । इदपरलोपयायाओ सादृश्या यन्मपरिचक्षी ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकपायाश्रवादि क्रियासु प्रवर्तमानानां मिहपरलोकापायान् व्ययेत्, यथा रागादिक्रिया ये हि कस्य-
मिमकविरोधिनी, उक्तं च—'राग' सम्प्रदायमानोऽपि, दुष्टादो दुष्टगोचरः । महाव्याप्यभिभूतस्तु, कृपव्याप्ताभिजायवत् ॥ ५० ॥

क्रियासु कायिक्यादिभेदा पञ्च, एता पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्याम, विपाक पुन—‘किंरियासु यद्वमाणा काश्चान्नाईसु दुक्त्वया जीवा । इह चेव य परलोए ससारपवहया भणिया ॥ १ ॥’ ततश्चैव रागादिक्रियासु वर्तमानानामपायान् ध्यायेत्, किविशिष्ट सन्नित्याह—‘वर्ज्यपरिवर्जी’ तत्र वर्जनीय वर्ज्यम्—अकृत्य परिगृह्यते तत्परिवर्जा—अप्रमत्त इति गाथार्थ ॥ ५० ॥ उक्त खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेद, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयद्विहृत्पराणुभावभिन्न सुहासुहृदिहृत् । जोगाणुभाववन्मिष कम्मविपाक विचिंतेज्जा प ५१ ॥

व्याख्या—‘प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्न शुभाशुभविभक्तमिति अत्र प्रकृतिशब्देनाष्टौ कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरशो भेद इति पर्याया, स्थिति—तासामेवावस्थान जपन्यादिभेदभिन्न, प्रदेशशब्देन ज्ञानप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाक, एते च प्रकृत्यादय शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, तव-क्षैतदुक्त भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नशुभाशुभविभक्त ‘योगानुभावजनित’ मनोयोगादिगुणप्रभव कर्मविपाक विचिन्तयेदिति गाथार्थ ॥ ५१ ॥ भावार्थ पुनर्वृद्धविवरणादवसेय, तच्चेद—इह पयइभिन्न सुहासुहृदिहृत् कम्मविपाक विचिंतेज्जा, तस्य पयईवसि कम्मणो भेदा असा णाणावरणिज्जाइणो अह, तेहिं भिन्न विहत्त सुह पुष्ण सायाइय असुह पाय तेहिं विहत्त-विभिन्नविपाक जहा कम्मपकडीए तहा विसेसेण चित्तिज्जा, किं च—ठिइविभिन्न च सुहासुहृदिहृत् कम्मनिवाग विचिंतेज्जा,

१ क्रियासु वचमाना कायिक्यादिषु दु खितता जीवा । इहैव परलोके च ससारप्रपञ्चका भणित्वा ॥४९॥ २ इह प्रकृतिभिन्न शुभाशुभविभक्त कर्मविपाक विचिन्तयेत्, तत्र प्रकृतप इति कर्मणो भेदा भवता ज्ञानावरणादयोऽह, तैर्भिन्न विभक्त शुभ पुण्य साक्षादिक अशुभ पाप कैर्दिभक्त विभिन्नविपाक यथा कर्मैव कृतौ तथा विशेषेण चिन्तयेत् । किंच—स्थितिविभक्त च शुभाशुभविभक्त कर्मविपाक विचिन्तयेत्.

तिर्दत्ति तासिं चय अट्ठह पयडीण जहणमज्झिमुकोसा कालावत्था जहा कम्मपयडीए, किं च-पएसभिच शुभाशुभं
 यावत्-‘कृत्वा पूर्वविधान पदयोस्तावेव पूर्ववद् वग्यो । वर्गपनौ कुर्यात्ता तृतीयराशेस्तत प्राग्वत् ॥ १ ॥’ कृत्वा विधान-
 मिति २५६, अस्य राशे पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि तत द्वितीयपदस्येदमेव विपरीत क्रियते, तत एतावेव
 पर्यत, ततस्तृतीयपदस्य वर्गपनौ क्रियते, एवमनेन क्रमेणाय राशि १६७७७२१६ चित्तेज्जा पएसोत्ति जीवपएसण कम्म-
 पएसहि सुदमेहि एगतेचावगादेहि पुट्टोगाढअणतरअणुवायरवज्झाहभेएहि वज्झाण विरधरओ कम्मपयडीए भणियाण
 वम्मविधाग विचित्तेज्जा, किं च-अणुभावभिन्न सुहासुहविहत्त कम्मविवाग जोगाणुभावजणिय विचित्तेज्जा, तस्य जोगा मणवयण-
 पयडीण पुट्टनज्जनिकाहयाण उदयाव अणुभवण, त च कम्मविवाग जोगाणुभावजणिय विचित्तेज्जा, तस्य जोगा मणवयण-
 कया, अणुभावो जीवगुण एव, स च मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाया, तेहि अणुभागेण य जणियमुप्याहय जीवस्स कम्म
 ज तस्स विवाग उदय विचित्तिज्झाह । उत्तस्तृतीयो ध्यातव्यभेद, सारप्रत चतुर्थ उच्यते, तन्न—
 जिनपदसिपाह उरक्षणसठाणासणविहाणमाणाह । उपायहिहभगाह पत्रा जे य दहण ॥ ५२ ॥

जिनपदसिपाह उरक्षणसठाणासणविहाणमाणाह । उपायहिहभगाह पत्रा जे य दहण ॥ ५२ ॥

१ स्थितिर्दत्ति तासामेवाद्याना मण्डलीनां अथन्यमप्यमोक्तुं कालावस्था यथा कर्मप्रकृतौ । किञ्च-प्रदेशभिन्न-चिन्तयेत्, प्रदेश इति जीवप्रदेशासा
 कर्मप्रदेशे सुदमेरेकप्रदावगाढ स्पृष्टावगाढनन्तराणुवादरोर्ध्वोदिमदैवदाना विलारव कर्मप्रकृतौ भणितानां कर्मविपाक विचिन्तयेत्, किं च अनुभावभिन्न
 शुभाशुभभिन्न कर्मविपाक विचिन्तयेत्, तन्नाशुभाव इति तासामेवाद्याना मण्डलीनां स्पृष्टवद्वैतिकाधितावामुदयादनुभाववत्, त च कर्मविपाक योगानुभावज
 नित विचिन्तयेत्, तत्र योगा मनोवचनकाया, अनुभावो जीवगुण एव, तैरनुभावेव च वसितम्-उपायदिव जीवस्य कम्म यत् तस्या विपाक-उदयो विचिन्तयेत् ।

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदा पञ्च, एता पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्याम, विपाक पुन—'किंरियासु यद्व्यमाणा काङ्गमाद्भसु
दुक्कितया जीवा । इह चेव य परलोए ससारपवद्दया भणिया ॥ १ ॥' तत्तच्चैव रागादिक्रियासु वर्तमानानामपायान्
ध्यायेत्, किंविशिष्ट सन्नित्याह—'यज्यपरिवर्जो' तत्र वर्जनीय यज्यम्—अकृत्य परिमुह्यते तत्परिवर्जो—अप्रमत्त इति गाथार्थ
॥ ५० ॥ इह खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेद, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयइतिपुत्ताणुभावमिह सुरसुरविहच । ओत्ताणुभावमिह कम्मविपाग विवितेजा ॥ ५१ ॥

अथाख्या—'प्रकृतिस्यितिप्रदेशानुभावमिह शुभाशुभमविभक्त'मिति अत्र प्रकृतिशब्देनाष्टौ कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते
ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरसौ भेद इति पर्याया, स्थिति—सासामेवावस्थान जपन्यादिभेदमिह, प्रदेयशब्देन
जीवप्रदेशकर्मपुत्रहसमन्योऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाक, एते च प्रकृत्यादय शुभाशुभभेदमिह भवन्ति, तत्र-
हैतदुक्त भवति—प्रकृत्यादिभेदमिह शुभाशुभमविभक्त 'योगानुभावजनित' मनोयोगादिशुण्यप्रभव कर्मविपाक विचिन्तयेदिति
गाथार्थ ॥ ५१ ॥ भागार्थ पुनर्द्वयविवरणायसेव, तत्रेद—इह पयइमिह सुरासुरविहस कम्मविपाग विवितेजा, तस्य
पयइवति कम्मणो भेदा असा णाणापरणिज्जाइणो अट्ठ, तेहि मिह विहस सुर पुण्ण सायाइय असुर पाव तेहि विहस-
विभिन्नविपाक जरा कम्मपकडीए तदा विसंसेण चित्तिजा, किं च—ठिइविमिह च सुरासुरविहस कम्मविपाग विवितेजा,

१ क्रियासु वर्तमाना कायिक्यादिषु दु क्लिष्टा जीवाः । इहैव परलोके च ससारमपवर्धका भणित्वा ॥ ५० ॥ इह प्रकृतिमिह शुभाशुभमविभक्त कर्मविपाकं
विचिन्तयेत्, तत्र प्रकृतय इति कर्मणो भेदा भया ज्ञानावरणाद्योऽष्ट, तैर्मिह विपाक शुभ पुण्य सात्तादिक अशुभ पाप दीर्घमक्त विभिन्नविपाक भया कर्मस्य
कृता तथा विशेषेण चिन्तयेत् । किंच—स्थितिविभक्त च शुभाशुभमविभक्त कर्मविपाक विचिन्तयेत्.

तिर्हसि तासि चय अट्ठह पयडीण जहणमज्झिमुक्कोसा कालावत्था जहा कम्मपयडीए, कि च-एएसभिन्न शुभाशुभं-
 यावत्-‘कृत्वा पूर्वविधान पदयोस्तावेव पूर्ववद् वया। वर्गघनौ कुर्याता तृतीयराशेस्तत्र प्राग्वत् ॥ १ ॥’ कृत्वा विधानं-
 मिति २५६, अस्य राशे पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि तत्र द्वितीयपदस्येदमेव विपरीत क्रियते, तत्र एतावेव
 घर्षत, ततस्तृतीयपदस्य वर्गघनौ क्रियते, एवमनेन क्रमेणाय राशि १६७७७२१६ चित्तेजा पएसोत्ति जीवपएसण कम्म-
 पएसहि सुत्थेहि एगलेत्तावगादेहि पुट्टोगाहअणतरअणुवायरचक्राहभेएहि वज्राण विथरओ कम्मपयडीए भणियाण
 कम्मविद्याग विचित्तेजा, कि च-अणुभावभिन्न सुहासुहविहत्त कम्मविद्याग विचित्तेजा, तथ अणुभावोत्ति तासि चेवडट्ठह
 पयडीण पुट्टनद्धनिकाइयाण उदयाव अणुभवण, त च कम्मविद्याग जोगाणुभावजणिय विचित्तेजा, तथ जोगा मणयण-
 काया, अणुभावो जीवगुण एव, स च मिय्यादर्शनाविरत्तिप्रमादकपाया, तेहि अणुभावेण य जणियमुप्पाइय जीवस्स कम्म
 ज तस्स विद्याग उदय विचित्तिज्झइ । उत्तस्तृतीयो भ्यातव्यभेद, साम्प्रत चतुर्थ उच्यते, तत्र—
 शिणदसियाह छक्खणसठणासणविद्याणमाणह । उप्पायट्ठिहभगाह पज्जवा जे य दग्धाण ॥ ५२ ॥

१ स्थितिरिति तासामेवाद्यानां प्रकृतीनां अथन्यमप्यमोऽकृष्टा कालावस्था यथा कर्मप्रकृतौ । किञ्च-प्रदेशभिन्न-चित्तयेव, प्रदेश इति जीवप्रदेशानां
 कर्मप्रदेशे सूक्ष्मोऽक्षेप्रायणाद स्पृष्टावगाहन तत्तत्प्रायदोष्यादिभेदवद्वाया विकारत कर्मप्रकृतौ भणितार्था कर्मविषाक विचित्तयेव, कि च अनुभावभिन्न
 शुभाशुभविषय कर्मविषाक विचित्तयेव, तन्नाशुभाव इति तासामेवाद्यानां प्रकृतीनां स्पृष्टवद्विधाविधावासुदयादनुभववत्, य च कर्मविषाक योगानुभावज
 नित विचित्तयेव, तत्र योगा मनोवचनकाया, अनुभावो जीवगुण एव, तैरुपानेव च ज्ञानितम्-उत्पादित जीवस्य कर्म यत् तस्या विषाक-उदयो विचित्तयेव ।

व्याख्या—जिना—प्राप्तिरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तैर्दक्षितानि—कथितानि जिनदेक्षितानि, कान्यत आह—‘लक्षणसंस्थानासनविधानमानानि,’ किं ?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति यथा गायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्, अत्रापि गायान्ते द्रव्याणामित्युक्तं तत्प्रतिपदभायोजनीयमिति, तत्र लक्षण धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानस्य पुद्गलरचनाकारलक्षण परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘परिमण्डले य वदे तसे चउरस आयते चेन’ जीवद्य-
 १. च समचतुरक्षादि, यथोक्तम्—‘समचउरसे नगोहमण्डले साइ यामणे खुजे । हुंवेवि य सठाणे जीयाण छ मुणे-
 १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—‘हेदं मज्जे उयरि छपीसल्लसुदगसठणं ।
 अङ्गागारो अङ्गाखेत्ताणिर्दे नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि
 ह्रस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्मस्थिकाए धम्मस्थिकायस्स देसे धम्म-
 स्थिकायस्स पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवास्मीयानि, तयोपादादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये
 च ‘द्रव्याणां धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोपादादिपर्यायसिद्धिः ‘उपादव्ययधौन्ययुक्तं सदि’ति
 (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिं पुनरत्र—‘षट्मोलीसुवर्णार्थी, नाशोत्पत्तिस्थितिव्ययम् । शोकप्रमोदमाध्वस्य, जनो
 याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दक्ष्यति, न पयोऽति दधिप्रवत । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्व त्रयात्मकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डलं द्रुतं त्र्यक्षं चतुरधमायतमेव २ समचतुरधं त्र्यधोधमण्डलं सादि धामेन कुन्व । पुण्ड्रमपि च संस्थानानि जीवानां पदं आत्मनसि ५ ॥
 ३ अथक्षात्रमप्येव यपरि वेप्रासनस्यहरीपुद्गलसंस्थानाः । लोको वैयाख्योपाकरो वैशाख्योपाकरोतिर्देव ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकाया धर्मास्तिकायस्य देवा धर्मास्तिकायस्य मदेवाः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपपेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपपेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकापद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तिषु नियत क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेष । सत्योश्चित्यपचित्योरा-
दृतिजातिव्यपस्यानात् ॥१॥’ आदिशब्दादगुरुलभ्यादिपर्यार्यपरिमह, चशब्द समुच्चयार्थ इति गाथार्थ ॥ ५२ ॥ किं च—

एवमित्येकाग्रमद्वय सोपगमणादिति एष शिष्टस्तथा । एवमद्वयेवविहितं विविहमहोत्थेयमेवाह ॥ ५३ ॥

अथाख्या—‘पञ्चास्तिकायमय लोकमनाद्यनिधन जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्त्य-प्रदेशास्तेषां काया अस्तिकाया एषा च ते अस्तिकायाश्चेति विमह, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा भेदा इति, उक्तं च—‘जीवानां पुद्गलानां च, गरुपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुस्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थिरुपग्रहकारणम् । अधर्म पुरुषस्येव, तिष्ठासोरवनिर्धया ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययो । वदराणां घटो यद्द्राकाशमयकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानाससारिमुकाख्यो, जीव प्रोक्तो जिनागमे ॥ ४ ॥ रथशरसगन्धर्वणशब्दमूर्तस्वभावका । सद्वातभेदनिष्पन्ना, पुद्गला जिनदेशिता ॥ ५ ॥’ तन्मय-तदात्मक, लोक्यत इति लोकस्य, कालत किम्भूतमित्यत आह—‘अनाद्यानिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थ, अनेनेभ्यरादि-
कृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यात’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्यस्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ च पुनरुक्तदोषानुपपत्ते, तथा चोक्तम्—‘अनुवादादरवीप्साभृशार्थविनियोगहेत्वसूयासु । ईदृत्सम्भ्रमविस्मयगणनास्म-

द्याख्या—जिना—प्राक्किरपितशब्दार्थस्तीर्थकरास्तैर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आद—‘उक्षणासस्या-
 नासनविधानमानानि,’ किं १—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पश्चा गाथायामिति, तत्र उक्षणादीनि विचिन्तयेत्,
 अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्ततमतिपदमर्थोक्तीयमिति, तत्र उक्षणा धर्मास्तिकायादिद्रव्याणा गत्यादि, तथा सत्यान
 मुरयद्वत्या पुद्गलरचनाकारलक्षण परिमण्डलाधर्वावाना, यथोक्तम्—‘परिमण्डले य यदे तसे चउरस आयते चेन’ जीयद्य-
 दीराणा च समच्चतुरक्रादि, यथोक्तम्—‘सर्मेचउरसे नगोहमडले साइ यामणे खुजे । रुदयि य सठाणे जीयाण छ मुण-
 यवा ॥ १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रपेक्षया भावनीयमिति, तत्र च—‘देहा मज्जे चयदि छयासुखसुदगसठाणे ।
 लोको अज्जागारो अज्जाखेसानिर्दे नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीना लोकाकारादीनि
 स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थं, यथा—‘धर्ममयिकाए धम्ममयिकापरस देसे धम्म-
 यिकापरस परसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनासेवात्मीयानि, तथोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये
 च ‘द्रव्याणा’ धर्मास्तिकायादीना तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः ‘उत्पादव्ययप्रोत्ययुक्त सदि’ति
 (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) धवनाद्, युक्ति पुनरत्र—‘घटमौलीमुवर्णाधी, नाशोरपत्तिस्थिति व्ययम् । शोकममोदमाधयस्य, जनो
 याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दन्द्यति, न पयोऽस्ति दधिमत । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तस्य द्रयात्मकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डल इति न्यस्य चतुरस्रमायतमेव २ समचतुरस्र सादि यामन कुरुष्व । पुण्ड्रमपि च संस्थानानि जीयानां पदं ज्ञातव्यानि ॥ १ ॥
 ३ अथोक्षा मध्ये उपरि देवनासनादुत्तरीयद्वयस्थान । लोको वैशाखाकारो वैशाखक्षेत्रादितिर्वायः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकापरस देवा धर्मास्तिकापरस मदेवाः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकायद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तिषु नियत क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेष । सत्योश्चित्यपचित्योराकृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥’ आदिशब्दादगुरुलक्षणादिपर्यायपरिमह, चशब्द समुच्चयार्थ इति गाथार्थ ॥५२॥ किं च—

एवमितिकायमद्वय कोणमणाद्विहण विणमखाय । णामाहभेयविहिय त्विविहमहोलोयभेयम् ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘एवमितिकायमय लोकमनाद्यनिधन जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्त्य-प्रदेशास्तेषां काया अस्तिकाया एषा च ते अस्तिकायाश्चेति त्रिमह, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—“जीवानां पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुर्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थिर्युपग्रहकारणम् । अयमेव पुरुषस्त्वय, तिष्ठासोरयनिर्यथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययो । बदराणां घटो यद्दाकाशमयकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासत्सारिमुक्ताख्यो, जीव मोक्तो जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावका । सङ्घातभेदनिष्पन्ना, पुद्गला जिनदेशिता ॥ ५ ॥” तन्मय—तदात्मक, लोक्यत इति लोकल, कालत किम्भूतमित्यत आह—‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थ, अनेनेश्वरादि-पुतव्यपच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यात’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्य-साजिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ च पुनरुक्तदोषानुपपत्ते, तथा चोक्तम्—“अनुवादादरवीप्साभ्युशार्थविनियोगहेत्वयूयासु । ईषत्सम्भ्रमविस्मयगणनास-

व्याख्या—जिना—प्राप्तिरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तीर्थेदेशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—‘लक्षणासंस्थानासन्नविधानमानानि,’ किं ?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पश्चात् गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्, अत्रापि गाथान्तं द्रव्याणामित्युक्तं तत्रापि पदमायोजनीयमिति, तत्र लक्षणे धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानमुरयवृत्त्या पुद्गलरचनाकारलक्षणे परिभण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘परिमहले य धदे तसे चउरस जायवे चेन’ जीवशरीराणां च समच्चतुरक्षादि, यथोक्तम्—‘सर्मचउरसे नगोहमहले साइ यामणे खुज्जे । इंदेवि य सठाणे जीवाण छ मुणं-यवा ॥ १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकोक्षेत्राधेय्या भावनीयमिति, उक्तं च—‘इंहा भग्गं उयरि छपीसत्तरिमुद्गसठाण । लोणे अक्कागारो अक्कावेत्तागिर्ह नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसन्नानि—आधारलक्षणाणि धर्मास्तिकायादीनां लोककायादीनि स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्मसिधकाए धम्मसिधकायरस देसे धम्म-सिधकायरस पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवास्मीयानि, तयोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया दे च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः ‘उत्पादव्ययधोव्ययुक् सदि’ति (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २६) वचनाद्, युक्तिं पुनरत्र—‘षट्मोलीसुवर्णाधीं, नायोत्पत्तिस्थितिप्ययम् । शोकप्रमोदभाष्यस्य, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दक्ष्यति, न पयोऽसि दधिघ्नव । अगोरसघ्नो नोभे, तस्मात्तस्य द्रव्यात्मकम् ॥ २ ॥’

१

परिमहदलं बुद्धं पृथक् चतुरधमायमेव

२ समचतुरधं—यमोचमहदलं सादि धाममं हुत्तं ।

हुत्तमपि च संस्थानानि जीवानां पदं शारदायामि ॥ १ ॥

२ अधस्तात्माये वयदि वेदासनासहरीसुदृढसंस्थानाः । श्रीको वेदाद्याकारो वेदाद्यधेय्याकृतिर्ययः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकाया धर्मास्तिकायस्य देहाः धर्मास्तिकायस्य मदेहाः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकायद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तिषु नियत क्षणे क्षणेऽन्यत्वमयं च न विशेष । सत्योश्चित्यपचित्योराकृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥’ आदिशब्दादगुरुलब्धादिपर्यायपरिमह, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥५२॥ किं च—

पञ्चलिकायमदयः लोकागमणादणिहणं निष्कलत्वाच्च । णानादभेयविधिवं विविहमहोलोयभेयाद् ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘पञ्चालिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तय—प्रदेशास्तेषां काया अस्तिकाया पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—‘जीवानां पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थित्युपग्रहकारणम् । अधर्मं पुरुषस्येव, तिष्ठासोरयनिर्यथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययो । बदराणां घटो यद्ब्रह्माकाशमवकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानाससारिमुक्ताह्वयो, जीव प्रोक्तो जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावका । सङ्घातभेदनिष्पन्ना, पुद्गला जिनदेशिता ॥ ५ ॥’ तन्मय—तद्वत्त्वम्, लोकवत् इति लोकल, कालत किन्मूतमित्यत आह—‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादिपूतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यात’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’ स्वस्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—“अनुवादादरवीप्साभ्युपगमविनियोगहेतुमूयासु । ईषत्सम्भ्रमविसयगणनास्म-

रणेष्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥” तथा हि ‘नामादिभेदविहित’ भेदतो नामादिभेदावस्थापितमित्यर्थः, तर्हि च-‘नाम दयणा दविष्ट खित्ते काले तद्देव भावे य । पञ्चवर्त्तणो य तदा अद्विविहो लोमनि (ग) निकस्वयो ॥१॥’ भार्गवधनुर्विद्यवित्त्वायविपर-
णादवसेय, साम्प्रत क्षेत्रलोकमधिकृत्याह-‘त्रिविध’ त्रिप्रकारम् ‘अधोलोकभेदादि’ इति प्रादुर्गत्याऽधोदोषादिभेदम्,
आदिशब्दात्स्तिर्यगूर्ध्वलोकपरिग्रह इति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥ किं च-तस्मिन्नेव क्षेत्रलोके इदं पदं च विधित्वमेदिति
प्रतिपादयन्नाह—

त्रिद्वयवर्त्तयस्वसागरनिरयविमानमवणादसतण । योमादुपद्रव्य विषय क्षेत्राद्विद्विमान ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘क्षितिचल्यद्वीपसागरनिरयविमानभवनादिसंस्थानं’ तत्र क्षितय खलु पर्माद्या ईश्वरमागभारापसाना अष्टां
भूमय परिगृह्यन्ते, वलयानि-वनोदधिधनयाततनुयातरमकानि यमार्दिसप्तपृथिवीपरिसेषीण्येकपिद्यति, द्वीपा-जम्बू-
द्वीपादय स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असङ्ख्येया, सागरा-लवणसागरादय स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असङ्ख्येया एव, निरया-
सीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसाना सङ्ख्येया, यत चकम्-‘वीर्षो य पञ्चवीसा पनरस दसेव सप्तसदस्साह । तिर्यगे पञ्चूणा
पञ्च य नरणा जहाकमसो ॥ १ ॥’ विमानानि-ज्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुसरविमानान्तान्यसङ्ख्येयानि, ज्योतिष्कादि-
मानानामसत्येयत्वात्, भवनानि-भवनवास्याल्यलक्षणानि अक्षरादिदशानिकायसम्बन्धीनि असत्येयानि, उक्तं च-

‘नामस्थापनयो द्रव्ये क्षेत्रे च काले तथैव भावे च । पर्यवर्त्तोकः तथाऽद्विधयो कोके द्विधेयः ॥ १ ॥ २ विषया पञ्चविंशतिश्च यज्जरास एवैव सातसह
स्राणि । श्रीणि एक पञ्चोत्त पञ्च च नरका यथाक्रमम् ॥ १ ॥

“सत्त्वेन य कोटीओ हवति वाचत्तरि सयसहससा । एसो भवणसमासो भवणवईण वियाणेजा ॥१॥” आदिशब्दादसङ्गे-
यव्यन्तरनगरपरिमह, उक्त च—“हेद्वेचरिजोयणसयरहिण रयणाए जोयणसहससे । पढमे वतरियाण भोमा नयरा असखेजा
॥ १ ॥” ततश्च क्षितयश्च पञ्चयानि चेत्यादिद्वन्द्व, एतेषा सस्थानम्—आकारविशेषलक्षण विचिन्तयेदिति, तथा ‘व्योमा-
दिप्रतिष्ठानम्’ इत्यत्र प्रतिष्ठिति प्रतिष्ठान, भावे ल्युट्, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्वाय्वादिरिमह, व्योमादौ प्रति-
ष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठान, लोकास्थितिविधानमिति योग, विधि—विधान प्रकार इत्यर्थ, लोकास्य स्थिति २, स्थिति
व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तर, तद्विधान, किम्भूत?—‘नियत’ नित्य शाश्वत, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थ ॥ ५४ ॥ किं च—

इवभोगकस्यापामणादिनिष्ठमत्यन्तर सरीताभो । जीवमर्हद्वि कारि भोय च सयस कम्मस ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोग—साकारानाकारादि, उक्त च—‘स द्विविधोऽष्टचतुर्भेद’ (तत्त्वार्थे अ० २ सू० ९)
स एव लक्षण यस्य स उपयोगलक्षणस्त, जीवमिति वक्ष्यति, तथा ‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितं, भवापवर्गप्रवाहा
वेक्षया नित्यमित्यर्थ, तथा ‘अर्थान्तर’ पृथग्भूत, कृत ?—शरीरात्, जातावेकवचन, शरीरेभ्य—औदारिकादिभ्य इति,
किमित्यत आह—जीवति जीनिष्यति जीवितवान् वा जीव इति त, किम्भूतमित्यत आह—‘अरूपिणम्’ अमूर्तमित्यर्थ,
तथा ‘कर्तारि’ निर्वर्तक, कर्मण इति गम्यते, तथा ‘भोकारम्’ उपभोकार, कस्य ?—स्वकर्मण—आत्मीयस्य कर्मण, ज्ञाना-
वरणीयादेरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

१ सक्षेप च कोट्यो भवति द्वाप्तस्रष्टि द्वाप्तसहस्राणि । पूय भवनसमासो भवनपदीनां (इति) विज्ञानीयात् ॥१॥ अथच्चादुपरि योजनशतसहस्रे रक्षाया
योजनसहस्रे । प्रथमे च्च वारणां भीमाति मगरावपसहस्रेयानि ॥ १ ॥

रणेष्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥” तथा हि ‘नामादिभेदविहित’ भेदतो नामादिभेदावस्थापितमित्यर्थ, तच्च च-‘नाम द्रव्याद्विषयस्थिते काले तद्वैय भावे य । पञ्चवटोगो य तरा अद्विविहो लोममि (ग) निक्संघो ॥१॥’ भावार्थश्चतुर्विधवित्तवार्थेपरणादवसेय, साम्प्रत क्षेत्रलोकमधिकृत्याह-‘त्रिविध’ त्रिप्रकारम् ‘अपोलोकभेदादि’ इति प्रागुक्तं तस्याऽप्योतोरनादिभेदम्, आदिशब्दाच्चिदर्थगूर्वलोकापरिग्रह इति भावार्थ ॥ ५३ ॥ किं च-सस्मिन्नेव क्षेत्रलोके द्रव्यं च यद्विषयवैयर्थ्यादिप्रतिपादयन्नाह—

विश्वपञ्चमदीवसगगनरथविमानमवधपादसंज्ञा । योनादृष्टदृष्टाणि त्रिपय कोणाद्विचित्राणि ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘क्षितिवलयद्वीपभागरनिरयविमानमवनादिसंस्थान’ तत्र क्षितय खलु पर्माणा ईश्वराभावावसागा अर्था भूमय परियुहान्ते, षडयानि-पनोदधिपनयाततनुयातारमकानि यवार्दिसप्तगुभिषीपरिषेर्षाण्येकविकाति, द्वीपा-अन्यु-द्वीपादय स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असङ्ख्येया, सागरा-लवणसागरादय स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असङ्ख्येया एव, निरया-सामन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसाना सङ्ख्येया, यत इत्थम्-‘तीर्त्ता य पञ्चवीसा पनरस दसेव सयसहससाह । तिर्येग पञ्चुण पच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥’ विमानानि-ज्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुचरविमानान्तान्यसङ्ख्येयानि, उपोतिष्कादि-सानानाससत्येयत्वात्, भवनानि-भवनवास्याल्यलक्षणाणि असुरादिदत्तनिकायसवन्धीनि असत्येयानि, उक्त च-

१ नाममस्यापनयो मन्त्रे क्षेत्रे च काले सदैव भावे च । पर्यवलोका तथा दक्षिणे कोके विशेषः ॥ १ ॥ २ त्रिधा द्रव्यादिवातिश्च पञ्चमस्त द्रवीय सप्तसह-
खाणि । प्रीणि मृक पञ्चोत्त पञ्च च नरका यथाक्रमम् ॥ १ ॥

“सत्तेव य कोटीओ हयति चावत्तरि सयसहसरा । एसो भवणसमासो भवणवर्धण वियाणेज्जा ॥१॥” आदिशब्दादसङ्ख्ये-
 यव्यन्तरनगरपरिमह, उक्क च—“हेटोवरिजोयणसयरहिण रयणाए जोयणसहसरे । पढमे वतरियाण भोमा नयरा असखेज्जा
 ॥ १ ॥” तत्तश्च क्षितयश्च यत्थयानि चेत्यादिद्वन्द्व, एतेषां सस्थानम्—आकारविशेषलक्षण विचिन्तयेदिति, तथा ‘व्योमा-
 दिप्रतिष्ठानम्’ इत्यत्र प्रतिष्ठिति प्रतिष्ठान, भावे त्युद्ध, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्व्याख्यादिपरिमह, व्योमादौ प्रति-
 ष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठान, लोकस्थितिविधानमिति योग, विधि—विधान प्रकार इत्यर्थ, लोकस्य स्थिति २, स्थिति
 व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तर, तद्विधान, किम्भूत ?—‘नियत’ नित्य शाश्वत, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थ ॥ ५४ ॥ किं च—

इयभोगल्लसज्जमणादिनिहणमयत्तर सरीराभो । जीवमस्सुहिं कारिं भोग च सयस्स कममस्स ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोग—साकारानाकारादि, उक्क च—‘स द्विविधोऽष्टचतुर्भेद’ (तत्त्वार्थे अ० २ सू० ९)
 स एव लक्षण यस्य स उपयोगलक्षणस्त, जीयमिति वक्ष्यति, तथा ‘अनाद्यपर्यवसित, भवापवर्गप्रवाहा
 वेक्षया नित्यमित्यर्थ, तथा ‘अर्थान्तर’ पृथग्भूत, कुत ?—शरीरात्, ज्ञातावेकवचन, शरीरेभ्य—औदारिकादिभ्य इति,
 किमित्यत आह—जीयति जीयिष्यति जीयितवान् वा जीव इति त, किम्भूतमित्यत आह—‘अरूपिणम्’ अमूर्तमित्यर्थ,
 तथा ‘कर्तरि’ निर्वर्तक, कर्मण इति गम्यते, तथा ‘भोक्तरम्’ उपभोक्ता, कस्य ?—स्वकर्मण—आत्मीयस्य कर्मण, ज्ञाना-
 वरणीयादस्ति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

१ सत्तव य कोट्यो भवति त द्वासहस्रि वातसहस्राणि । एव भवनसमासो भवनवर्धनीनां (इति) विजानीयात् ॥१॥ अथस्त्रादुपरि योजनमातरहिरे रक्षाया
 योन्नतसहस्रे । प्रथमे व्यंजनात् भौमानि नगराण्यसहस्रेयाति ॥ १ ॥

सस्य य सकम्भजणिय जम्माइज्जल कसायपायाळ । यत्तणसयसाययभण मोहायण महाभीम ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीयस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तित, क ?—ससारसागरमिति वक्ष्यति त, किम्भूतमित्यत आह—‘ज’मादिजल’ जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जामरणपरिग्रह, एतान्येयातिघट्ट्याज्जलमिज जल यस्मिन् स तथा निधस्त, तथा ‘कपायपाताल’ कपाया—पूर्वोक्तास्त एवागाधभयजननसाम्येन पातालमिव पाताल यस्मिन् स तथानिधस्त, तथा ‘व्यसनशत’भ्यापदवन्त’ व्यसनानि—दुःखानि घृतादीनि या तच्छतान्येय पीडाहेतुत्वात् भ्यापदानि तान्यस्य निघन्त इति तद्वन्त ‘मण’ति देशीशब्दो मत्यर्थीय, उक्तं च “मनुयर्थमि मुणिज्जह आल इह मण च मणुय चे’ ति, तथा ‘मोहावर्त’ मोह—मोहनीय कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्त, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभयानकमिति गाथार्थ ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णाणमारएरियसज्जोगविज्जोगवीइसत्ताण । ससारसागरमणोरपारममुह विवित्तेज्जा ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘अज्ञान’ ज्ञानावरणकर्मोदयजनित आत्मपरिणामः स एव तत्प्रेरकत्वान्मारुत—यायुस्तेनेरित—प्रेरित, क ?—सयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधस्त, तत्र सयोग—केनचित् सह सम्बन्ध वियोग—तेनैव विप्रयोग एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचय—ऊर्मयस्तत्प्रवाह—सन्तान इति भावना, ससरण ससार (स) सागर इव ससारसागरस्त, किम्भूतम् ? ‘अनोरपारम्’ अनाद्यपर्यवसितम् ‘अद्युभम्’ अद्योभन विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवस्येति गाथार्थ ॥ ५७ ॥

तस्य च संतरणसहं सम्महसणसुषणमणर्ग । नाणमयकणधारं चारित्तमय महापोय ॥ ५८ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ ससारसागरस्य ‘संतरणसह’ सन्तरणसमर्थ, पोतमिति वक्ष्यति, किंचिशिष्ट ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभन मन्धन यस्य स तथाविधस्तम्, ‘अनघम्’ अपाप, ज्ञान-प्रतीत तन्मय—तदात्मक कर्णधार—निर्यामकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्त, चारित्र-प्रतीत तदात्मक ‘महापोतम्’ इति महाबोहित्य, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थ ॥ ५८ ॥

संवरकयनिरिच्छ तपपवणाइवजहृन्तरवेग । वेरगमणपडिय विसोक्षियावीहन्निस्सोभ ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रवनिरोध सवरस्तेन कृत निरिच्छद्र-स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षण तप तदेवेष्टपुर प्रति प्रेरकतात् पवन इव तप पवनस्तेनाऽऽविद्धस्य-प्रेरितस्य जवनतर-शीघ्रतरो वेग-रयो यस्य स तथाविधस्त, तथा विरागस्य भायो वैराग्य, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतित-गतस्त, तथा विस्रोतसिका-अपध्या-नानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्वाचीचय इव विस्रोतसिकावीचय ताभिर्निक्षोभ्य-निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थ ॥ ५९ ॥

एवमभूत् पोत किं ?—

भारोदु मुणिवणिजा महग्घसीक्कारयणपडिपुब्ब । जह त निष्ठाणपुरं सिग्घमविग्गेण पावति ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘जरोदु’ इत्यारुह्य, के ?—‘मुनिवणिज’ मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनय त एवातिनिपुणमाय-व्ययपूर्वक प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिज, पोत एव विशेष्यते-महार्घाणि शीलाङ्गानि-शुथिवीकायसरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि तादैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्ब्रह्मानि २ तै परिपूर्ण-भृतस्त, येन प्रकारेण यथा ‘तत’ प्रक्रान्तं

तस्य यः सकर्मजनिः स्वकर्मजनिः । यः सत्सङ्गस्य सादृश्यमन मोहावपः महाभीमः ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीवस्य ‘स्वकर्मजनिः’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तित, कः ?—ससारसागरमिति यद्व्यतिष्ठति, किम्भूतमित्यत आह—‘ज-मादिजल’ जन्म-प्रतीतम्, आदिसब्दाज्ज्वरामरणपरिग्रह, एतान्येवातिबहुल्याज्जलमिव जलं यस्मिन् जलं यस्मिन् न तथा नि-
धस्त, तथा ‘कपायपाताल’ कपाया—पूर्वोक्तस्त एवागाधभवजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथा विपस्त, तथा ‘व्यसनशतश्चापदवन्त’ व्यसनानि—दुःखानि घृतादीनि च। तच्छतान्येव पीडाहेतुनात् श्वापदानि तान्यस्य रिचन्त इति तद्वन्त ‘मण’ति देशीशब्दो मत्स्यार्थेय, उक्तं च “मनुयत्थमि मुणिजह आल इह मण च मणुय चे”ति, तथा ‘मोहा-
वर्त’ मोह—मोहनीय कर्म तदेव तत्र विनिष्टमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथा विपस्त, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभया-
नकमिति गार्थार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णाणमारपुरियसज्जोमविजोगवीइस्तण । ससारसागरमणोत्ताममुह भित्तिमा ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘अज्ञान’ ज्ञानावरणकर्मोदयजनित आत्मपरिणामः स एव तत्प्रेरकत्वान्भारत—यायुस्तेनेरिति—प्रेरित, कः ?—सयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथा विपस्त, तत्र सयोग—केनचित् सह सम्बन्ध वियोग—तेनैव विप्र-
योग एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचय—ऊर्मयस्तत्प्रवाह—सन्तान इति भावना, ससरण ससार (स) सागर इव ससारसा-
गरस्त, किम्भूतम् ? ‘अनोरपारम्’ अनाद्यपर्यवसितम् ‘अशुभम्’ अशोभन विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवस्येति
गार्थार्थः ॥ ५७ ॥

तस्य च संतरणसहं सम्मत्सणमुपधमणमर्धं । णाणमयकण्णधारं चारिचमय महापोय ॥ ५८ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ ससारसागरस्य ‘संतरणसहं’ सन्तरणसमर्थं, पोतमिति वक्ष्यति, किंचिशिष्ट ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभन घन्धन यस्य स तथाविधस्तम्, ‘अनघम्’ अपाप, ज्ञान-प्रतीत तन्मय-तदात्मक कर्णधार-निर्यामिकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्त, चारित्रि-प्रतीत तदात्मकं ‘महापोतम्’ इति महाबोहित्थ, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थ ॥ ५८ ॥

सवरकयत्रिशिष्टं तवपवणाद्द्वजदृष्टतरेण । वेरगमगणपटिय विसोत्तियावीइमिक्खोभ ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रयनिरोध सवरस्तेन कृत निश्छिद्र-स्थगितरन्ध्रमित्यर्थ, अनशनादिलक्षण तप तदेवेष्टपुर प्रति प्रेरकत्वात् पवन इव तप पवनस्तेनाऽऽविद्धस्य-प्रेरितस्य जवनतर-शीघ्रतरो वेग-रयो यस्य स तथाविधस्त, तथा विरागस्य भावो वैराग्य, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतित-गतस्त, तथा विस्त्रोतसिका-अपध्या-नानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्दीचय इव विस्त्रोतसिकावीचय ताभिर्निक्षोभ्य-निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थ ॥ ५९ ॥
एवम्भूत पोत किं ?—

भारोदु मुणिवणिजा महग्घसीलगरयणपटिपुब्ब । ण्ण त निह्वाणपुर सिग्घमविग्घेण पावति ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘आरोदु’ इत्यारुह्य, के ?—‘मुनिवणिज’ मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनय त एवातिनिपुणमाय-व्ययपूर्वक प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिज, पोत एव विशेष्यते-महार्घाणि शीलाङ्गानि-पृथिवीकायसरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि ता-यैकान्तिकालान्तिकमुखहेतुत्वाद्भानि २ तै परिपूर्ण-भृतस्त, येन प्रकारेण यथा ‘तत’ प्रक्रान्तं

‘निर्वाणपुर’ सिद्धिपत्तन परिनिर्वाणपुर चेति पाठान्तर ‘शीघ्रम्’ आनु स्वल्पेन फालेनेत्यर्थ, ‘अयिमेन’ अन्तरायमन्तरेण ‘प्राप्नुवन्ति’ आसादयन्ति, तथा विचिन्तयेदिति वर्तत इत्यय गाथार्थः ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘तत्र च’ परिनिर्वाणपुरे ‘त्रिरत्रविनियोगात्मक मिति त्रीणि रत्नानि-ज्ञानादीनि विनियोगधैषा क्रियाकरण, तत प्रसूतेस्तदात्मकमुच्यते, तथा ‘एकात्मिकम्’ इत्येकान्तभावि ‘निरायाधम्’ इत्यायाधारहित, ‘स्वाभायिक’ न कृत्रिम ‘निरुपमम्’ उपमातीतमिति, उक्त च—‘नृवि अलि माणुसाण त सोक्क’मित्यादि ‘यया’ येन प्रकारेण ‘सौख्य’ प्रतीतम् ‘अक्षयम्’ अपर्यवसानम् ‘उपयान्ति’ सामीप्येन प्राप्नुवन्ति, क्रिया प्राग्गदिति गाथार्थः ॥ ६१ ॥

व्याख्या—किं बहुना भावितेन !, ‘सर्मेय’ निरवशेषमेव ‘जीवादपदार्थविस्तरोपेत’ जीवाजीवाभवबन्धसंवरनिर्ज-
रामोक्षारूपदार्थप्रपञ्चसमन्वित समयसद्भावमिति योग, किंविशिष्ट !—‘सर्वजनयसमूहात्मक’ द्रव्यास्तिकादिनयसद्भा-
तमयमित्यर्थ, ‘ध्यायेत्’ विचिन्तयेदिति भावना, ‘समयसद्भाव’ सिद्धान्तार्थमिति इदमम्, अयं गाथार्थः ॥ ६२ ॥ गत
सत्त्वपमापरिहया मुण्णो लीणोवसंतमोहा य । ज्ञावतो नाल्लवणा धम्मज्झाणस्स विरिहा ॥ ६३ ॥

३ नैवास्ति मनुष्याणां वासोदय

व्याख्या—प्रमादा-मद्यादयः, यथोक्तम्—‘मज्ज विसयकसाया निदा विवहा य पचमी भणिया’ सर्वप्रमादे रहिता सर्वप्रमादरहिता, अप्रमादयन्त इत्यर्थः, ‘मुनय’ साधव ‘क्षीणोपशान्तमोहाश्च’ इति क्षीणमोहाः—क्षयकनिर्ग्रन्था उपशान्तमोहा—उपशामकनिर्ग्रन्थाः, चशब्दादन्ये वाऽप्रमादिनः, ‘ध्यातार’ चिन्तका, धर्मध्यानस्येति सम्बन्धः, ध्यातार एव विशेष्यन्ते—‘ज्ञानधना’ ज्ञानविप्ता, विपश्चित इत्यर्थः, ‘निर्दिष्टा’ प्रतिपादितास्तीर्थकरणधरैरिति गाथार्थः ॥ ६३ ॥ उक्ता धर्मध्यानस्य ध्यातारः, साम्प्रतं शुक्लध्यानस्याप्याद्यभेदद्वयस्याविशेषेण एत एव यतो ध्यातार इत्यतो मा भूपुनरभिधेया भविष्यन्तीति लाघवार्थं चरमभेदद्वयस्य प्रसङ्गत एव तानेवाभिधित्सुराह—

एषधिय पुप्फाण पुव्ववता सुप्पसत्थसपयणा । दोण्ह सज्जोगज्जोगा सुक्काण पराण केवल्लिणो ॥ ६४ ॥

ध्यारया—‘एत एव’ येऽनन्तरमेव धर्मध्यानध्यातार उक्ता ‘पूर्वयो’ इत्याद्ययोर्द्वयो शुक्लध्यानभेदयो पृथक्त्ववितर्कस्य विचारमेकत्ववितर्कमविचारमित्यनयो ध्यातार इति गम्यते, अयं पुनविशेष—‘पूर्वधरा’ चतुर्दशपूर्वविदस्तदुपयुक्ता, इदं च पूर्वधरविशेषणमप्रमादवतामेव वेदितव्यं, न निर्ग्रन्थानां, मापतुपमरुदेव्यादीनामपूर्वधराणामपि तदुपपत्तेः, ‘सुप्रशान्तसहजना’ इत्याद्यसहजनयुक्ता, इदं पुनरोधत एव विशेषणमिति, तथा ‘द्वयो’ शुक्लयो परयो—उत्तरकालभावेनोः प्रधानयोर्वा सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिव्युत्पत्तिक्रियाऽप्रतिपातिलक्षणयोर्यथासङ्ख्यं सयोगायोगकेवलिनो ध्यातार इति योगः,

‘एव च गम्माए-सुक्कञ्जाणाइदुग वोलीणस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए ज्ञाणतरियाए वट्टमाणस्स केउलणाणमुप्पञ्चइ, केउली य सुक्कलेसोऽज्झाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्ठि’त्ति गाथार्थं ॥ ६४ ॥ उक्तमानुषद्विकम्, इदानीमगसरप्राप्तमनुप्रेक्षा-
द्वार व्याचिख्यासुरिदमाह—

ज्ञानोवरमेऽवि सुणी जिच्चमणिच्चाइभावणापरमो । होइ सुभावपिषिणे धम्म-ज्ञानेज जो सुइ ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यान धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनि’ साधु ‘नित्य’ सर्वकालमनित्यादिचि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वससारपरिग्रह, एताश्च द्वादशानुप्रेक्षा भावयितव्या, “इष्टजनसम्प्रयोगनि-
विषयसुखसम्पद” (प्रथमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फल चासा सच्चित्तादिध्वनभिष्वद्भयनिर्वेदारिति
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह—‘सुभावित्तचित्त’ सुभावितान्त करणः, केन ?—‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्निरुपितशब्दार्थेन ‘य’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आदाविति गाथार्थं ॥ ६५ ॥ गतमनुप्रेक्षाद्वारम्, अधुना उदया-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्रमविशुद्धानो छेसाओ पीक्कण्हसुक्काओ । धम्मउज्ञाणोवगवस्स तिक्कमद्दहभेयाओ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ सजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धा, काः ?—उदया, ताश्च पीतपद्मशुक्ला, एतदुक्त

१ एव च गम्यते—शुक्लप्यानादिद्वय व्यतिक्रान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य एतत्सो ध्यानान्तरिकायो वर्तमानस्य केवलज्ञापमुत्पद्यते, केवली च शुक्लछेदोऽज्झानी
॥ यावत् सूक्ष्मक्रियमभिवृत्तीति

भवति-पीतलेण्याया पद्मलेण्या विशुद्धा तस्या अपि शुक्लेशयेति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह-‘धर्मध्यानोपगतस्य’
 धर्मध्यानगुत्तस्येत्यर्थः, किंनिशिष्टार्थैता भवन्त्यत आह-‘तीव्रमन्दादिभेदा’ इति तत्र तीव्रभेदा पीतादिस्वरूपेष्वन्यथा,
 मन्दभेदास्तथा, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥
 अर्कं लेश्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वार विवृणुमहाह—

भागमवयवप्राणाणिसगभो ज जिण्णणीयाण । भावाण सहण धम्मम्हाणस्स त किंण ॥ ६७ ॥

व्याख्या—इहागमोपदेशाज्ञानिसर्गतो यद् ‘जिनप्रणीतानां’ तीर्थकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां ‘श्रद्धानम्’ अवि-
 था एत इत्यादिलक्षणा धर्मध्यानस्य तद्विद्, तत्त्वश्रद्धानेन लिङ्ग्यते धर्मध्यायीति, इह चागम-सूत्रमेव तदनुसारेण
 ध्यानम्-उपदेश आज्ञा त्वर्थः निसर्ग-स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहुगुणकिण्णपसंसेणाविणयदानसपण्णो । सुअसीलसंसमरभो धम्मज्झाणी मुणेववो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्न’ इह जिनसाधव-प्रतीता, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्यग्दर्श-
 ादयस्तेषामुत्कीर्तन-सामान्येन सशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोश्चाध्यतया भक्तिपूर्विका स्तुति, विनय-अभ्युत्थानादि,
 णम्-अशनादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्न-एतत्समन्वित, तथा श्रुतशीलसयमरत, तत्र श्रुत-सामायिकादिविन्दुसारान्त
 रील-व्रतादिसमाधानलक्षण सयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षण, यथोक्त-‘पञ्चाश्रवा’ दित्यादि, एतेषु भावतो रत,
 कं ?-धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गत लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसर, तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

‘एव च गम्मए-सुक्कज्झाणाइदुग बोलीणस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए श्शणतरियाए वट्टमाणस्स केउलणाणमुप्पज्जइ, केउली य सुक्कलेसोउज्झाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्ठि’ति गाथार्थ ॥ ६४ ॥ उरुमानुपद्धिकम्, इदानीमरसरमास्रमनुयेसा-
द्वार व्याचिख्यासुरिदमाह—

हाणोवरमेऽपि मुणी निजमणिचाइमावणापरमो । होइ सुभाविपधितो धम्महाणेन ओ शुइ ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यान धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनि’ साधु ‘नित्य’ सर्वकालमनित्यादिवि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वससारपरिग्रह, एताश्च द्वादशानुमेक्षा भावयितव्या, “इष्टजनसम्प्रयोगदि-
विषयसुखसम्पद” (प्रथमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फल चासा सच्चित्तादिष्वनभिप्यद्भभवनिर्येदाविति
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह—‘सुभावितचित्तो’ सुभावितान्त-करण, केन ?—‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्तिरुपितशब्दार्थेन ‘य’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आदाविति गाथार्थ ॥ ६५ ॥ गतमनुमेक्षाद्वारम्, अधुना छेदपा-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्रमविशुद्धानो हेसानो पीयपग्गुद्धानो । धम्महाणोवययस्स तिहमयाइमो ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ सजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपादिविशुद्धा, का ?-छेदया, ताश्च पीतपद्मशुक्ला, एतदुक्

! एव च गम्यते-शुक्लध्यानादिद्वय म्पत्तिकान्तस्य दृतीयमप्राप्तस्य एतस्मां ध्यानान्तरिकायो वर्तमानस्य केवलश्रममुत्पद्यते, केवली च शुक्लछेदोऽब्जानी
यावत् सुहमक्रियमभियुत्तीति

ति-भीतलेश्याया पद्मलेश्या विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेश्येति क्रम , कस्यैता भवन्त्यत आह--‘धर्मध्यानोपागतस्य’
 यानयुक्तस्येत्यर्थ , किंनिशिष्टाद्यैता भवन्त्यत आह--‘तीव्रमन्दादिभेदा’ इति तत्र तीव्रभेदा पीतादिस्वरूपेष्वन्त्या ,
 भेदास्त्याद्या , आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थ ॥ ६६ ॥
 लेश्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वार विवृणुमन्नाह—

भागमववपुसाणानिसगगभो ज जिणप्पणीयाण । मावाण सइहण धम्मज्जाणस्स त किं ॥ ६७ ॥

याख्या—इहागमोपदेशज्ञानिसर्गतो यद् ‘जिनप्रणीताना’ तीर्थकरप्ररूपिताना द्रव्यादिपदार्थाना ‘श्रद्धानम्’ अवि-
 प्त इत्यादिलक्षण धर्मध्यानस्य तल्लिङ्ग, तस्यश्रद्धानेन लिङ्ग्यते धर्मध्यायीति, इह चागम-सूत्रमेव तदनुसारेण
 म्-उपदेश आज्ञा त्थं निसर्ग-स्वभाव इति गाथार्थ ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहुगुणकिट्ठणपससणाविणयदाणसप्पणो । सुअसीलसज्जमरलो धम्मज्जाणी मुणेयवो ॥ ६८ ॥

याख्या—‘जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशसाविनयदानसम्पन्न’ इह जिनसाधव-प्रतीता , तद्गुणाश्च निरतिचारसम्पन्नदर्श-
 स्तेषामुत्कीर्तन-सामान्येन सशब्दनमुच्यते, प्रशसा त्वहोभ्याद्यतया भक्तिपूर्विका स्तुति , विनय-अभ्युत्थानादि,
 [-अशनादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्न-एतत्समन्वित , तथा श्रुतशीलसयमरत , तत्र श्रुत-सामायिकादिविन्दुसारान्त
 -प्रतादिसमाधानलक्षण सयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षण , यथोक्त-‘पञ्चाश्रवा’ दित्यादि, एतेषु भावतो रत ,
 -धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थ ॥ ६८ ॥ गत लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसर , तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

‘एव च गम्मा—सुक्कञ्जाणाइदुग वीलीणस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए झाणत्तरियाए वट्टमाणस्स केउलणाणमुप्पज्जइ, केउली य सुक्कलेसोऽज्जाणी य जाय सुहुमकिरियमनियट्ठि’त्ति गाथार्थ ॥ ६४ ॥ उक्कमानुपट्ठिकम्, इदानीमरसरप्राप्तमनुमेक्षा-
द्वार व्याचिख्यासुरिदमाह—

झाणोवरमेऽवि मुणी विवमणिच्चाइमावणापरमो । होइ सुभाविविचितो धम्म-सालेण जे सुवि ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यान धर्मध्यानमभिशृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनि’ साधु ‘नित्य’ सर्वकालमनित्यादिवि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसत्सारपरिग्रह, एताश्च द्वादशानुमेक्षा भावयितव्या, “इष्टजनसं प्रयोगदि-
विषयसुखसम्पद” (प्रशमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फल चासा सच्चित्तादिष्वनभिष्वङ्गमपनिर्येदागति
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिविन्तनापरमो भवतीत्यत आह—‘सुभावितचित्ता’ सुभाषितान्त-करण, केन १-‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थेन ‘य’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आदाविति गाथार्थ ॥ ६५ ॥ गतमनुमेक्षाद्वारम्, अधुना लेख्या-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्कमविमुक्कामो लेखाभो पीतपग्गसुक्कामो । धम्मउझाणोवणवत्स तिक्कमदइयेवाभो ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ सजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धा, काः १-लेख्या, ताश्च पीतपग्गशुद्धा, एतदुक्क

१ एव च गम्यते-शुक्कध्यानादिद्वय-यतिक्कान्तस्य तृतीयमपास्य एतत्सो प्याना-वरिकायां वर्तमानस्य केवलशानमुत्पद्यते, केचन च शुक्कलेखयोऽप्यानी
यावत् सूक्ष्मक्रियमनिवृत्तीति

रमाणो, निधायेति शेष, क ?-‘छद्मस्य’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थ, ‘ध्यायति’ चिन्तयति ‘सुनिष्प्रकम्प’ अतीव निश्चल-
 त्वर्थ, ‘ध्यान’ शुक्ल, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय ‘अमना’ अविद्यमानान्त करण ‘जिनो भवति’ अर्हन् भवति,
 रमयोर्द्वयोर्ध्यायेति वाक्यशेष, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्त, तस्या च द्वितीयस्येति गार्थार्थ ॥ ७० ॥
 इह-कथ पुनरुद्भस्यस्त्रिभुवनत्रिपय मन सक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

जह सन्नसरीरगव मतेण तिस निरमपु इके । ततो पुणोऽवनिज्जह पहाणपरमतजोणेण ॥ ७१ ॥

व्याख्या—‘यथे’ त्र्युदाहरणोपन्यासार्थ, ‘सर्वशरीरगत’ सर्वदेहव्यापक ‘मन्त्रेण’ विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणेन ‘विप’
 मारणात्मक द्रव्य ‘निरुध्यते’ निश्चयेन प्रियते, क ?-‘इह’ भक्षणदेशे, ‘तत’ ङङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह-‘प्रधान-
 तरमन्त्रयोगेन’ श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थ, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तर वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागद परिगृह्यते इति
 गार्थार्थ ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्त, अयमर्थोपनय —

तद तिदुवणत्तुविसस्य मणोविस ओगमतवङ्गुत्तो । परमाणुमि निरमह भवणेइ तभोवि जिणवेज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा ‘त्रिभुवनतनुत्रिपय’ त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थ, मन एव भवमरणनिबन्धनत्वाद्विष मन्त्रयोगबल
 युक्त-जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्न परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति ‘ततोऽपि’ तस्मादपि परमाणो,
 क ?-‘जिनवैद्य’ जिनभिपग्वर इति गार्थार्थ ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

इत्सारिपेधणमरो णह परिहाइ कमसो इयासुव । योविधणावसेसो मिद्वाइ तभोऽवणीभो ॥ ७३ ॥

फलाधिकारे वक्ष्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुद्धध्यानावसर इत्यस्य चान्वर्थं प्राप्तिरूपित एव, इहापि च भावनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासन्ननिशेषेषु (धर्म)ध्यानादस्यानिशेष एवेत्यत एतान्यना-
दृत्याऽऽलम्बनान्यभिधिसुराह—

अहं सति यदेव च यमुत्तीक्ष्णे त्रिणमयस्य दृष्ट्या भो । आलम्बणाहं जेहिं मुक्तमस्य समारह ॥ ६९ ॥

न्याख्या—‘अथे’ त्यासनविशेषानन्तर्ये, ‘क्षान्तिमार्गवार्जवमुक्तय’ क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपा, परित्यागश्च मुक्तयो विशेष्यते—‘जिनमतप्रधाना’ इति जिनमते—तीर्थंकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधाना २, प्राधान्य चासाम-
शुद्धध्यान चारित्राच्च नियमतो मुक्तिरितिकृत्या, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राप्तिरूपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतै
शुद्धध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वार, साम्प्रत क्रमद्वारावसर, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मस्थान एवोक्तः, इह पुनरय विशेष —
तिदुष्पणवित्तप क्रमतो सखिविद मणो अणुमि छत्रमणो । क्षायइ बुद्धिप्यकरो क्षाण अमणो क्रियो होइ ॥ ७० ॥

न्याय—त्रिभुवनम्—अधस्तिर्यग्धूर्ध्वलोकभेद तद्विषय—गोचर आलम्बनं यस्य मनस इति योग, तत्रिभुवन
विषय ‘क्रमशः’ क्रमेण परिपाठ्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया ‘सधिष्य’ सङ्कोच्य, किं ?—‘मनः’ अन्त करण, क ?—‘अणो

* नो धे न वर्सन प्र०

परमाणौ, निधायेति शेष, क ?—‘छद्मस्य’ प्राग्विरूपितशब्दार्थ, ‘ध्यायति’ चिन्तयति ‘सुनिष्प्रकम्प’ अतीव निश्चल इत्यर्थ, ‘ध्यान’ शुक्ल, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय ‘अमना’ अविद्यमानान्त करण ‘जिनो भवति’ अर्हन् भवति, चरमयोर्द्वयोर्ध्यायेति वाक्यशेष, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्त, तस्या च द्वितीयस्येति गाथार्थ ॥ ७० ॥
आह—कथं पुनरुद्भूतस्थस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ? केवली वा ततोऽध्यपनयतीति ? अत्रोच्यते—

जह सद्बलरीक्षणं मतेण विसं निरभयं डके । ततो पुनोऽबलिजह पद्मणपरमतनोतेण ॥ ७१ ॥

व्याख्या—‘यथे’ त्युदाहरणोपन्यासात्, ‘सर्वशरीरगत’ सर्वदेहव्यापक ‘मन्त्रेण’ विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणेन ‘विष’ मारणात्मक द्रव्य ‘निरुध्यते’ निश्चयेन ध्रियते, क ?—‘डङ्के’ भक्षणदेशे, ‘तत’ डङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह—‘प्रधान-तरमत्रयोगेन’ श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थ, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदं परिगृह्यते इति गाथार्थ ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्त, अयमर्थोपनय —

॥ त्रिभुवनतनुविसयं मणोविसं जोगमतवड्डुत्तो । परमाणुमि निरभयं अवणेह तथोवि जिणयेज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा ‘त्रिभुवनतनुविषय’ त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थ, मन एव भवमरणनिवन्धनत्वाद्विष मन्त्रयोगबल-युक्त-जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्न परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति ‘ततोऽपि’ तस्मादपि परमाणो, कः ?—‘जिनवैद्य’ जिनभिपग्वर इति गाथार्थ ॥ ७२ ॥ असिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

वरसारियेधणमरो जह परिदाह कमसो हुयासुव । योविधणायसेतो निष्ठाह तनोऽवणीनो य ॥ ७३ ॥

फलधिकारे वक्ष्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्वर्थं प्राग्निरूपितं एव, इहापि च भायनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु (धर्मे) ध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यना-
दृत्याऽऽलम्बनान्यभिधित्सुराह—

अहं त्वत्तिमद्वज्जवमुसीको ज्ञिणमवप्पहाणाओ । आलम्बणो हेहि सुक्कसाण समारहइ ॥ ६९ ॥

व्याख्या—‘अथे’ त्यासनविशेषानन्तरं, ‘क्षान्तिमार्दवाज्जवमुक्तय’ क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपा, परित्यागश्च मुक्तयो विशेष्यन्ते—‘जिनमतप्रधाना’ इति जिनमते—तीर्थकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधाना २, प्राधान्य चासाम कयाय चारित्र्य नियमतो मुक्तिरितिकृता, ततश्चेता आलम्बनानि—प्राग्निरूपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतैः शुक्लध्यान समारोहति, तथा च क्षान्त्याऽऽलम्बना एव शुक्लध्यान समासादयन्ति, नान्य इति गाथार्थः ॥ ६९ ॥ व्याख्यात शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रत क्रमद्वारावसरं, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्योर्धर्मध्यान एवोक्तः, इह पुनरय विशेष —

तिट्ठपणवित्तय कमसो सत्थिविच मणो भणुमि छवमाओ । कायइ सुनिप्पक्खो ज्ञाण भमणो जित्थो होइ ॥ ७० ॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अधस्तिर्यग्रूर्ध्वलोकमेव तद्विषय—गोचर आलम्बन यस्य मनस इति इति योग, तन्निभुवन विषय ‘क्रमशः’ क्रमेण परिपाठ्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया ‘सक्षिप्य’ सङ्कोच्य, किं?—‘मनः’ अन्तःकरणं, क?—‘अणौ’

* क्रोधे च वर्त्तनम् ॥

व्याख्या—‘एवमेव’ एभिरेव विषादिदृष्टान्तै, किं ?-चाग्योग निरुणद्धि, तथा क्रमेण काययोगमपि निरुणद्धीति वर्तते, तत ‘ज्ञेतेऽश इव’ भेरुरिव स्थिर सन् शैलेशी केवली भवतीति गाथार्थ ॥ ७६ ॥ इह च भावार्थो नमस्कार-निर्युक्ती प्रतिपादित एव, तथाऽपि स्थानाशून्यार्थं स एव लेशत प्रतिपाद्यते, तत्र योगानामिद स्वरूपम्-औदारिकादि-शरीरयुक्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेष काययोग, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतवाग्रव्यसमूहसाचिव्या-जीवव्यापारो चाग्योग, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसाचिव्याजीवव्यापारो मनोयोग इति, स चामीषा निरोध कुर्वन् फालतोऽन्तर्मुहूर्तभाविनि परमपदे भवोपग्राहिकर्मसु च वेदनीयादिषु समुद्रघाततो निसर्गेण वा समस्थितिषु सत्स्वेतस्मिन् काले करोति, परिमाणतोऽपि-‘पञ्जस्तमितसन्निरस जत्तियाइ जहणजोगिस्स । होत्ति मणोद-पाइ तपायारो य जग्मतो ॥ १ ॥ तदसह्मगुणविहीणे समए २ निरुभमाणो सो । मणसो सवनिरोह कुणइ असखेज्जसम-एहि ॥ २ ॥ पज्जस्तमितविदियजहणवइजोगपजया जे उ । तदसखगुणविहीणे समए २ निरुभतो ॥ ३ ॥ सववइजोग-रोह सखाईएहि कुणइ समएहि । तत्तो य सुहुमपणगस्स पढमसमओववज्जस्स ॥ ४ ॥ जो किर जहणजोओ तदसखे जगुणहीणभेक्के । समए निरुभमाणो देहतिभाग च मुचतो ॥ ५ ॥ रुभइ स कायजोगं सखाईएहि चैव समएहि । तो

१ पयासमाग्रसन्दिनो यावत्त जय-ययोगिन । मबन्ति मनोद्र-पाणि सद्वापापारश्च य-सात्र ॥ १ ॥ तदसह्मगुणविहीनान् समये २ निर-धन् ॥ ३ ॥ सर्वं मनस सर्वनिरोध करोत्यसह्येयममये ॥ २ ॥ पयासमागद्दी-द्रियस्य जघ-यवचोयोगिन पर्याया ये तु । तदसह्मगुणविहीनान् समये २ निर-धन् ॥ ३ ॥ सर्वं पचोयोगीरोप सख्यातीदै करोति समये । ततश्च सूक्ष्मपनकस्य प्रथमसमयोल्लस्य ॥ ४ ॥ य किल च यो योगस्तदसह्येयगुणहीनमेकैकसिन् । समये २ निर-धन् देहप्रभाग च मुचान् ॥ ५ ॥ रणदि स काययोग सख्यातीतैरेव समये । तत

व्याख्या—‘उत्सारितेन्धनभर’ अपनीतदाद्यसद्भात यथा ‘परिहीयते’ हानिं प्रतिपद्यते ‘क्रमशः’ क्रमेण ‘हुताशः’ वह्निः, ‘वा’ विकल्पार्थः, स्लोकेन्धनावशेष हुताशमात्र भवति, तथा ‘निर्वृति’ विधाययति ‘ततः’ स्लोकेन्धनादपनीतश्चेति गार्थार्थः ॥ ७३ ॥ अस्मैव दृष्टान्तोपनयमाह—

तदा विसृष्टपणीनो मणोदुयासो क्रमेण तणुयमि । विसृष्टपणे निरुमाह निहाह तभोऽवणीनो य ॥ ७४ ॥

व्याख्या—तथा ‘विषयेन्धनहीन’ गोचरेन्धनरहित इत्यर्थः, मन एव तु खदाहकारणत्वाद् हुताशो मनोहुताशः, “क्रमेण” परिपाठ्या ‘तनुके’ कृशे, कः ?—‘विषयेन्धने’ अणावित्यर्थः, किं ?—‘निरुध्यते’ निश्चयेन प्रियते, तथा निर्वृति ततः तस्मादणोरपनीतश्चेति गार्थार्थः ॥ ७४ ॥ पुनरप्यस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तोपनयमाह—

तोयमिव नालिकापू वृत्तायसभायणोदरस्य वा । परिहाह क्रमेण अहा तह ओतिमणोजल जण ॥ ७५ ॥

व्याख्या—‘तोयमिव’ उदकमिव ‘नालिकाया’ घटिकाया, तथा तस्य च तदायसभाजन—लोहभाजन च तस्यायसभाजन तदुदरस्य, वा विकल्पार्थः, परिहीयते क्रमेण यथा, एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनय—‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगिमन एवाविकलत्वाज्जल २ ‘जानीहि’ अवबुध्यस्व, तथाऽप्रमादानलतप्तजीवभाजनस्य मनोजल परिहीयत इति भावना, अलमतिविस्तरेणेति गार्थार्थः ॥ ७५ ॥ ‘अपनयति ततोऽपि जिनैवद्य’ इतिवचनाद् एव तावत् केवली मनोयोग निरुणद्धीत्युक्तम्, अधुना शेषयोगनियोगविधिमभिधातुकाम आह—

एव चित्तं वयज्जोण निरुमाह क्रमेण कायज्जोणपि । तो सेलेसोह चित्तो सेलेसो केवली होह ॥ ७६ ॥

संपादि चयइ विष्पजहणाहिं ज भणिय । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुढ ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भवत्तं च
 िणियत्तए समय । सम्भत्तणाणदसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूण ॥ १७ ॥ उजुसेढि पडियन्नो समयपएसतर अफुसमाणो ।
 एगसमएण सिग्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थ ॥ ७६ ॥ उक्त कमद्वारम्, इदानीं

ध्यातव्यद्वार विधृण्महाह—

उपपादयद्विभङ्गादिपर्यायाणाम् । माणानयाणुसरण पुद्गलयसुयाणुसारेण ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्’ उत्पादादय प्रतीता, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रह, अमीपा पर्यायाणा
 येदकस्मिन् द्रव्ये-अण्वात्मादौ, किं ? नानानयै-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरण-चिन्तन, कथ ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-
 निदः, मरुदेव्यादीनां त्यन्यथा ॥ तरिकमित्याह—

सविचारमर्थव्यञ्जनजोगतरभो तय पढमसुक्क । होइ पुहुत्तवितक सविचारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘सविचार’ सह विचारेण वर्तत इति २, विचार-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्गम इति, आह च-‘अर्थव्यञ्जन
 योगान्तरत-अर्थ-द्रव्य व्यञ्जन-शब्द योग-मन प्रभृति एतदन्तरत-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थव्यञ्जन सङ्गा-
 मतीति विभाषा, ‘तकम्’ एतत् ‘प्रथम शुक्लम्’ आद्यशुक्ल भवति, किनामेत्यत आह-‘पृथक्त्ववितर्क सविचार’ पृथक्त्वेन-

१ सवाभित्त्वजति विप्रजहणाभि यन्नणितम् । नि शेषत्वागेन तथा न यथा देशत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्योदयिकाभावात् भग्यत्व ॥ वितितवर्त्तते समकम् ।
 समयवशान्नदर्शनसिद्धत्वाति युक्त्वा ॥ १७ ॥ अजुश्रेणि प्रतिपन्न समयप्रदेशा तरमसृशन् । एकसमयेन सिष्यति अथ सागारोपयुक्त स ॥ १८ ॥

कैयजोगनिरोहो सेलेसीभायणामेह ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरु सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउ च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुध इसी सेलेसी होइ सो च धिरयाए । सेउ अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥
 सील व समाहाण निच्छयओ सबसवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्यो ॥ ९ ॥ हरमकराइ म-सेण
 जेण कालेण पच्च भण्णाति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेच्च तओ काल ॥ १० ॥ तणुरोहारभाओ ज्ञायइ सुहुमकिरिया-
 णियाहिं सो । वोच्छित्तरकिरियमप्यडियाई सेलेसिकालमि ॥ ११ ॥ तयसखेज्जगुणाए गुणसेढीएँ रइय पुरा कम । समए न
 खय कमसो सेलेसिकालेण ॥ १२ ॥ सब खवेइ त पुण निछेउ किंचि दुचरिमे समय । किंचिच्च होति चरमे सेलेसीए
 तय वोच्छ ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादर च पज्जससुभगमाएज्ज । अनयरवेयणिज्ज नराउमुच्च जसो नाम ॥ १४ ॥
 सभवओ जिणणाम नराणुपुढी य चरिमसमयमि । सेसा जिणसताओ दुचरिमसमयमि निव्वति ॥ १५ ॥ ओरालियाहि

१ इवयोगनिरोध सेलेसीभायणामेति ॥ ६ ॥ सेलेसा किल मेरु सेलेसी भवति वा तयाऽचलता । मूषा चासेलेसा सेलेसीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 अथवा सैल इवपि सैलवर्षीभवति स एव स्थिरतया । सैवालेइवीभवति सेलेसीभवत्यलोपात् ॥ ८ ॥ नील वा समाधान विषयता सर्वसत्ता स च । तस्येशा-
 चीछिता सैलेसीभवति इवस्य ॥ ९ ॥ इत्याक्षराणि मध्येव येन कालेन पञ्च मण्यन्ते । तिष्ठति तेले-गितलावय्यात्र तत् कालात् ॥ १० ॥ तनुरोपार
 इमात् ध्यायति सुदमक्रियाऽनिवृत्ति स । युक्तिरुक्तियमप्रतिपाति सेलेसीकाले ॥ ११ ॥ तदसक्यगुणया गुणधेयवा रक्षित पुरा कर्म । समये २ क्षपयन् कमस
 नेलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्व क्षपयति तत् पुनर्निर्लेप किञ्चिद्विचरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे सेलेसयाच्छादये ॥ १३ ॥ मनुव्रगतिजाली यस्य वादरे च
 पर्याप्तसुभगादेर्य च । अपरतरेवेदनीय नराणुरवैर्गान् यश्चोनाम ॥ १४ ॥ समवतो जिननाम नरानुपूर्वी च चरमसमये । शेषा विनसाका विचरमसमये
 निस्तिष्ठन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभि

संपादि चयइ विषयजहणाहिं ज भणिय । निस्सेस तहा न जहा देसचाएण सो पुब ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भवत्त च
 िणियत्तए समय । समत्तणाणदसणसुहसिद्धचाणि मोत्तूण ॥ १७ ॥ उजुसेढिं पडिवत्तो समयपएसतर अफुसमाणो ।
 एगसमएण सिग्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमत्तिप्रसङ्गेनेति गाथार्थ ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानी

ध्यातव्यद्वार विवृणयन्नाह—

उपावद्धिइभगाइपज्जयाण जमेगवधुमि । नाणानयाणुसरण पुब्बगयसुयाणुसारेण ॥ ७३ ॥

व्याख्या—‘उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्’ उत्पादादय प्रतीता, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रह, अमीया पर्यायाणा
 येदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्णात्मादौ, किं ? नानानयै-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरण-चिन्तन, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-
 निदः, मरदेव्यादीना त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमत्तयवज्जजोगत्तरभो तव पढमसुक्क । होइ शुद्धचित्तक सवियारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘सविचार’ सह विचारेण यर्तत इति २, विचार-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च-‘अर्थव्यञ्जन-
 योगान्तरत-अर्थ-द्रव्य व्यञ्जन-शब्द योग-मन प्रभृति एतदन्तरत-एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थोव्यञ्जन सङ्क्रा-
 मतीति विभाषा, ‘तकम्’ एतत् ‘प्रथम शुक्लम्’ आद्यशुक्ल भवति, किनाभेत्यत आह-‘पृथक्स्वचित्तक सविचार’ पृथक्स्वेन-

१ सर्वाभिरूप्यजति विमज्जहणाभि यन्त्रणितम् । नि शेषव्यागेन तथा न यथा देशव्यागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भव्यत्वं च विनिवर्त्तते समकम् ।
 तदयस्यपश्चान्दर्शनसिद्धत्वादि सुखत्वा ॥ १७ ॥ क्रतुश्रेणि प्रतिपन्न समयप्रदेशा तरमस्तुशब्द । एकसमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्त स ॥ १८ ॥

कैयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरू सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउ च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुब इसी सेलेसी होइ सो व धिरयाए । सेन अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥
 सील व समाहाण निच्छयओ सबसवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयययो ॥ ९ ॥ हस्तस्तराइ मग्गेण
 जेण कालेण पच भण्णति । अन्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेस तओ काल ॥ १० ॥ तणुरोहारभाओ झायइ सुहुमकिरिया-
 णियाहिं सो । वोच्छिन्नकिरियमण्ण्डिवाई सेलेसिकालमि ॥ ११ ॥ तयसखेज्जगुणाए गुणसेढीएँ रइय पुरा कम । समए २
 खवय कमसो सेलेसिकालेण ॥ १२ ॥ सय खवेइ त पुण निहेन किंवि दुचरिमे समए । किंचिच्च होति चरमे सेलेसीए
 तय वोच्छ ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादेर व पज्जत्तसुभगमाएज्ज । अन्नयदेयणिज्ज नराउमुच्च जसो नाम ॥ १४ ॥
 सभवओ जिणणम नराणुपुढी य चरिसमयमि । सेसा जिणसताओ दुचरिसमयमि निव्वति ॥ १५ ॥ ओरालियाहिं

! इत्ययमनिरोध शैलेसीभावनामेति ॥ १ ॥ नैलेण किल मेरू शैलेसी भवति या समाऽचलता । भूया चासैलेण शैलेसीभकति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 ॥ यवा दौल इवपि शालर्पीभवति स एव स्थिरतया । सेवालेइपीभवति शैलेसीभवत्यलेपात् ॥ ८ ॥ गोल वा समाधान निब्रयतः सर्वसदर स च । तस्येताः
 शैलेसा शैलेसीभवति तदवस्य ॥ ९ ॥ इत्याक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेनीपतलावन्मात्र तत कालम् ॥ १० ॥ तणुरोधार
 म्माद् भ्यायति सूक्ष्मक्रियाऽनिवृत्तिं स । युच्छिन्नविमप्रतिपत्तिं शैलेसीकाले ॥ ११ ॥ तदवस्यगुणया गुणभेषया रचितं पुरा कर्म । तस्ये २ क्षयएत्तं नमस
 शैलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वं क्षययति तत्र पुनर्निर्लेप किञ्चिद्विचरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेदयाच्छइश्ये ॥ १३ ॥ मनुसगतिबाली ब्रह्म वादेर च
 पयोससुभगादेयं च । अन्तरवेदनीय नराणुरैर्गोत्र यशोनाम ॥ १४ ॥ सभवतो जिननाम नराणुरपी च चरयसमये । दोषा विनयाका द्विचरमसमये
 निवृत्तिरिति ॥ १५ ॥ औदारिकाभि

संपादि चयइ विष्णुजहणाहिं ज भणिय । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाण सो पुब ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भवत्त च
 त्रिणियत्तए समय । सम्मत्तणाणदसणसुहसिद्धचाणि मोत्तूण ॥ १७ ॥ उजुसेहिं पडिवन्नो समयपएसतर अफुसमाणो ।
 एगसमएण सिग्गइ अह सागारोचउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थ ॥ ७६ ॥ उक्त क्रमद्वारम्, इदानी

ध्यातव्यद्वार विवृणयताह—

वृणावद्विद्वद्भगाहृज्जयाण जमेगवायुभि । नाणानयाणुसरण पुव्वगवसुयाणुसारेण ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादय प्रतीता, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रह, अमीपा पर्यायाणा
 येदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्यात्मादौ, किं ? नानानयै-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरण-चिन्तन, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-
 त्रिदः, मरुदेव्यादीना त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमत्थवज्जजोगतरभो तव पढमसुक् । होइ पुहुत्तवितक्क सविचारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचार' सह विचारेण वर्तत इति २, विचार-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च-अर्थव्यञ्जन-
 योगान्तरत-अर्थ-द्रव्य व्यञ्जन-शब्द योग-मन प्रभृति एतदन्तरत-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थव्यञ्जन सङ्क्रा-
 मतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथम शुक्लम्' आद्यशुक्ल भवति, किनामेत्यत आह-'पृथक्त्ववितर्क सविचार' पृथक्त्वेन-

१ सयांभिस्त्वजति विप्रजहणाभि यन्नणितम् । नि शेषत्यागेन तथा न यथा देसत्यागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तत्सौदयिकाभावात् भ-यत्त च विनिवर्तते समकम् ।

समयस्यज्ञानदर्शनसिद्धावति सुक्खा ॥ १७ ॥ ऋजुधेणिं प्रतिपन्न समयप्रदेसा तरमसुत्तान् । एकसमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्त स ॥ १८ ॥

कैयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरू सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउ च असेलेसो सेलेसी-
 होइ थिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुव इसी सेलेसी होइ सो व थिरयाए । सेउ अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥
 सील व समाहाण निच्छयओ सबसवरो सो य । तसेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्यो ॥ ९ ॥ हरसक्खराइ मज्जेण
 जेण कालेण पच भण्णति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्त तओ काठ ॥ १० ॥ तणुरोहारभाओ क्षायइ सुहुमकिरिया-
 णियहिं सो । वोस्सितकिरियमप्पड्डियाई सेलेसिकालमि ॥ ११ ॥ तयसखेज्जगुणाए गुणसेढीए रइय पुरा कम । समए २
 खयय कमसो सेलेसिकालेण ॥ १२ ॥ सब खवेइ त पुण निहेउ किंवि दुचरिमे समए । किंचिच्च होति चरमे सेलेसीए
 तय योच्छ ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादर च पज्जत्तसुभगमाएज्ज । अउयरयेयणिज्ज नराउमुच्च जसो नाम ॥ १४ ॥
 सभवओ जिणणाम नराणुपुवी य चरिमसमयमि । सेसा जिणसताओ दुचरिमसमयमि निहति ॥ १५ ॥ ओरालियाहिं

१ इत्थयोगभिरोध सैलेसीभावणामेति ॥ ६ ॥ सैलेन किळ मेर सैलेसी भवति ता सयाऽचलया । भूया भानैलेन सैलेसीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 अथवा ॥ इवयि सैलसीभवति त एव स्थिरतया । सैवालेइयीभवति सैलेसीभवत्यलोपाए ॥ ८ ॥ गील या समाधान निद्रपयः सर्वसवर स ॥ तसेसाः
 सीलेसा सैलेसीभवति तदुवत्य ॥ ९ ॥ इत्थाक्षराणि मध्येन देन काठेन पत्र भण्यन्ते । तिष्ठति सैलेनीगतसावन्मात्र एव काठम् ॥ १० ॥ तनुरोहार
 भाव ध्यायति सूक्ष्मक्रियाऽनिवृद्धिं स । युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति सैलेसीकाठे ॥ ११ ॥ सदसक्यगुणया गुणधेयया रचित पुरा कर्म । समये २ क्षपयन् क्रमसा
 सैलेसीकाठेन ॥ १२ ॥ सर्व क्षपयति तव पुनानल्लेप किञ्चिच्चरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे सैलेस्यासदृशदे ॥ १३ ॥ मनुजगतिजाली जलं वादरे च
 पयांससुभगादेयं च । अपतरवेदनीय नरापुरवैर्गोत्र यज्ञोनाम ॥ १४ ॥ समवतो जिननाम नराणुपुवी च चरमसमये । सेसा भिनसाका द्विचरमसमये
 निस्सिद्धन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

संपादि चयइ विष्पजहणाहिं ज भणिय । निस्सेस तहा न जहा देसचाएण सो पुढ ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भवत्तं च
 विणियत्तए समय । सम्मत्तणाणदसणसुहसिद्धत्ताणि मोचूण ॥ १७ ॥ उजुसेहि पडिवन्नो समयपएसतर अफुसमाणो ।
 एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थ ॥ ७६ ॥ उक्त कमद्वारम्, इदानीं
 ध्यातव्यद्वार विवृणयन्नाह—

द्रव्यापद्धिर्भगादपञ्चयाण जमेगवधुमि । नाणानयाणुसरण पुत्रगयसुयाणुसारेण ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्’ उत्पादादय प्रतीता, आदिशब्दान्मूर्ताभूतग्रह, अमीपा पर्यायाणा
 यदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्वात्मादौ, किं ? नानानयै-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरण-चिन्तन, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-
 त्रिद, मरुदेव्यादीना त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सधियारमाथवज्जजोगसरओ तप पठमसुक्क । होइ पुहुत्तवितक सधियारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘सविचार’ सह विचारेण वर्तत इति २, विचार-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्गम इति, आह च-‘अर्थव्यञ्जन-
 योगान्तरत-अर्थ-द्रव्य व्यञ्जन-शब्द योग-मन प्रभृति एतदन्तरत-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जन सङ्गा-
 मतीति विभाषा, ‘तकम्’ एतत् ‘प्रथम शुक्कम्’ आद्यशुक्क भवति, किनामेत्यत आह-‘पृथक्त्ववितर्क सविचार’ पृथक्त्वेन—

१ सत्वाभित्सजति विमज्जहणाभि यन्नणित्तम् । नि शेषत्वागेन तथा न यथा देसत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भयत्वं च विवर्तते समकम् ।
 समयपरिपन्थानदुर्गतिनिवर्त्तयति मुग्धवा ॥ १७ ॥ ऋजुभेदि प्रतिपन्न समयप्रदेशा तमस्युत्पत्तम् । एकसमयेन सिध्यति अय सागारोपयुक्त स ॥ १८ ॥

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्क-श्रुत यस्मिन् तत्तथा, कस्येद भवतीत्यत आह-‘अरागभागस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गार्थार्थ ॥ ७८ ॥

अ पुन सुणिष्पक्य निवायसरण्णईवमिव चित्त । उप्पायडिइमगाइयाणमेगमि पच्चापु ॥ ७९ ॥

व्याख्या-यत्पुन ‘सुनिष्पकम्प’ विशेषरहित ‘निवातसरणप्रदीप इव’ निर्गतवातगृहेकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्त-
करण, क ?-उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ तत किमत आह-

अविवातस्यवज्जजोगत्तरभो तप वित्तिवमुक्क । पुद्दगयसुयाल्लणमेगत्तपितक्कमविपारं ॥ ८० ॥

व्याख्या-अविचारम्-असङ्गम, कुत ?-अर्थव्यञ्जनयोगान्तरत इति पूर्ववत्, तमेगविध द्वितीय शुद्धं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह-‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन-अभेदेन वितर्क-व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गार्थार्थ ॥ ८० ॥

निष्ठाणगमणकाले केवकिणो दमिरदजोगत्त । सुहुमकिरियाऽनियडिं तइय तणुकायडिरियत्त ॥ ८१ ॥

व्याख्या-‘निर्वाणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवलिनः’, सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?-‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रिय च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तिषु
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीय, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनि श्वासादिलक्षणा कार्यक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गार्थार्थः ॥ ८१ ॥

मत्सेव य तेरेसीतपस्त सेलोह गिण्यकपस्त । योच्छिन्नकिरियमण्डिवाह साण परमशुक्ल ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘तस्यैव च’ केवलिन ‘शैलेशीगतस्य’ शैलेशी—प्राग्वणिता ता प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?—निरुद्धयोगत्वात् ‘शैलश इव निष्प्रक्रमस्य’ मेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थ, किं ?—व्यवच्छिन्नक्रिय योगाभावात् तद् ‘अप्रतिपाति’ अनुपरतस्वभा प्रमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यान परमशुक्ल—प्रकटार्थमिति गार्थार्थ ॥ ८२ ॥ इत्थ चतुर्विध ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रतिपन्नमेव वक्तव्यतादोषमभिधिसुराह—

पदम जोगे जोगेसु वा मय वित्तियमेव जोगमि । तद्वय वा कायजोगे शुक्लमजोगमि य चउत्थ ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘प्रथम’ पृथक्स्यवित्तर्कसविचार ‘योगे’ मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु ‘मत्तम्’ इष्ट, तच्चागमिकश्रुतपाठिन, ‘द्वितीयम्’ एकत्ववित्तर्कमविचार तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्गमाभावात्, तृतीय च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् ‘अयोगिनि च’ शैलेशीकेवलनि ‘चतुर्थ’ व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गार्थार्थ ॥ ८३ ॥ आह—शुक्लध्यानोपरि-मभेदद्वये मनो नास्त्येव, अमनस्कत्वात् केवलिन, ध्यान च मनोविशेष ‘ध्ये चिन्ताया’मिति पाठात्, तदेतत्कथम् ?, उच्यते—

जह उवमत्पस्त मणो ज्ञाण भण्णइ सुनिबलो सतो । तह केवलिणो काभो सुनिबलो भत्तए ज्ञाण ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्यस्य मन, किं ?—ध्यान भण्यते सुनिश्चल सत्, ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगत्वाद्यभिचारात्के-वलिन काय सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गार्थार्थ ॥ ८४ ॥ आह—चतुर्थे निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभा-वेऽपि च सर्वभावप्रसङ्ग, तत्र का वार्तेति ?, उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्क-श्रुत यस्यिन् तत्तथा, कस्येद भवतीत्यत आह-‘अरागभासस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गार्थार्थ ॥ ७८ ॥

■ पुन सुणिष्कंय निवायसरण्यईधमिव चित्त । उपायठिइभागादुपाजमेगमि पम्माए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुन ‘सुनिष्कम्प’ विक्षेपरहित ‘निवातशरणप्रदीप इव’ निर्गतवातगृहकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्त-
करण, क ?-इत्यादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ तत किमत आह—

अभियारमयधजजजोगत्तरओ तय वितियमुक्क । उडगयमुयाळवजमेगत्तचित्तकमवियार ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्गम्, कुत ?-अर्थव्यञ्जनयोगान्तरत इति पूर्ववत्, तमेनविध द्वितीय शङ्क भवति, किम-
भिधानमित्यत आह-‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन-अभेदेन वितर्क-व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गार्थार्थ ॥ ८० ॥

निवाणगमणक्काळे केवल्लिणो वरनिरदजोगस्स । सुद्धमकिरियाऽनिर्यादं ताए तणुअर्याकरियस्स ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्याणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासत्तसमये ‘केवल्लिन’ सर्वज्ञस्य मनोवायोगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धेनि
रुद्धकाययोगस्य, किं ?-‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रिय च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितु
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीय, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्य’ति
तन्वी उच्छ्वासनि श्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गार्थार्थ ॥ ८१ ॥

तस्मै च सेलेसीगवस्त सेलोष्ठ निष्पकपस्त । वोऽच्छक्रिरियमप्यष्टिवाहं ज्ञाण परममुक्त ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘तस्यैव च’ केवलिन ‘शैलेशीगतस्य’ शैलेशी-प्राग्वणिता वा प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?—निरुद्धयोगत्वात् ‘शैलेश इव निष्प्रकम्पस्य’ मेरोरिच स्थिरस्येत्यर्थ, किं ?—व्यवच्छिन्नक्रिय योगाभावात् तत् ‘अप्रतिपाति’ अनुपरतस्वभावमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यान परमशुक्ल-प्रकटार्थमिति गायार्थ ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विध ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रतिपन्नमेव वक्तव्यतादोषमभिधित्तुराह—

पठम जोगे जोगेनु वा मय विवित्तियमेव जोगमि । तद्वय च कायजोगे शुक्लमजोगमि य चतस्य ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘प्रथम’ पृथक्त्ववितर्कसविचार ‘योगे’ मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु ‘मतम्’ इष्ट, तच्चागमिकश्रुतपाठिन, ‘द्वितीयम्’ एकत्ववितर्कमविचार तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्गमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् ‘अयोगिनि च’ शैलेशीकेवलिनि ‘चतुर्थ’ व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गायार्थः ॥ ८३ ॥ आह-शुक्लध्यानोपरि-मभेदद्वये मनो नारत्येव, अमनरकत्वात् केवलिन, ध्यानं च मनोविशेष ‘ध्ये चिन्ताया’मिति पाठात्, तदेतत्कथम् ? उच्यते—

अह छदमत्यस्त मनो ज्ञाण भण्णइ सुनिबल्लो सतो । तह केवल्लिणो काभो सुनिबल्लो भण्णइ ज्ञाण ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्य मनः, किं ?—ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्केवलिन कायं सुनिश्चलं भण्यते ध्यानमिति गायार्थः ॥ ८४ ॥ आह-चतुर्थं निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभावेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वार्तेति ? उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनाये वितर्क—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येद भवतीत्यत आह—‘अरागभानस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गायार्थ ॥ ७८ ॥

अ पुन सुगिप्पर्कप निवायसरणप्पर्कमिव चित्त । उपायतिइभगाइयाजमेगमि पञ्चाप ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुन ‘सुनिष्पकम्प’ विक्षेपरहित ‘निघातशरणप्रदीप इव’ निर्गतयातर्गुहकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्त-
करण, क ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ तत किमत आह—

अवियमसमथयज्जणजोगतारथो तय वितियमुक्क । पुङ्गयसुयालवणमेगसवित्ठमवियार ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्गम, कुत ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरत इति पूर्ववत्, तमेवविध द्वितीय शुङ्ग भवति, किम
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्क—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्वगदिति गायार्थ ॥ ८० ॥

निष्ठागतमणकाले केवकिणो दरमिरदबोगस्त । सुहुमकिरियाऽनियहिं तइव तणुकायकिरियस्त ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्याणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवलिन’, सर्वज्ञस्य मनोयागयोगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रिय च तदनियतिं चेति नाम, निवर्तितु
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीय, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनि श्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गायार्थः ॥ ८१ ॥

व्याख्या—आश्रवद्वाराणि—मिथ्यात्वादीनि तदपायान्—दुःखलक्षणान्, तथा ससारानुभाव च, ‘धी ससारो’ इत्यादि, भवसन्तानमनन्त भायिन नारकाद्यपेक्षया, वस्तूना विपरिणाम च सचेतनाचेतनानां ‘सबद्धाणाणि असासयाणी’त्यादि, एताश्चतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुप्रेक्षा आद्यद्वयभेदसद्गता एव द्रष्टव्या इति गाथार्थ ॥ ८८ ॥ उक्तमनुप्रेक्षाद्वारम्, इदानीं लेख्याद्वाराभिधित्तयाऽऽह—

सुक्तापु लेसापु दो ततिय परमसुक्तेस्सापु । थिरयाजियसेलेसि लेसाईय परमसुक्क ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्ताया लेख्याया ‘द्वे’ आद्ये उक्तलक्षणे ‘तृतीयम्’ उक्तलक्षणमेव, परमशुक्कलेख्याया ‘स्थिरता-जित्तैलेश’ मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थ, लेख्यातीत ‘परमशुक्क’ चतुर्थमिति गाथार्थ ॥ ८९ ॥ उक्त लेख्याद्वारम्, अधुना लिङ्गद्वार विवरीपुत्तेषा नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

अपहासमोहविवेगविहसग्गा तस्स होति लिङ्गाइ । किङ्किइ जेहिं मुणी सुक्क-ज्ञानोवगयचित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अवधासम्भोहविवेकव्युत्सर्गा ‘तस्य’ शुक्कध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, ‘लिङ्गयते’ गम्यते यैर्मुनि शुक्कध्यानोपगतचित्त इति गाथाक्षरार्थ ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

चालिजइ वीभेइ य धीरो न परीसहोवसगोहिं । सुद्धमेसु न समुज्झइ भावेसु न देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीपहोपसर्गोर्बिभेति वा ‘धीर’ बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्ग, ‘सूक्ष्मेषु’

पुद्गलधोगभो धियः कर्मविणिज्जणहेउतो यावि । सहायवहुत्ताभो ॥ धिणचदागमाभो ए ॥ ८५ ॥

चित्ताभावेवि एण सुद्धमोचरथकिरियाइ भणति । जीवोवभोगसम्भापभो यवत्पस्स हानाइ ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽ-
निवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रममणवदिति दृष्टान्तोऽ-
भ्यूहः, यथा चक्रभ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनः प्रभृतियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसद्भावात्
भावमनसो भावात् भवस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेत्यनुकर्षणार्थः,
एव शेषहेतयोऽप्यनया गाथया योजनीया, विशेषस्तूच्यते—‘कर्मविनिर्जरणहेतुतश्चापि’ कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकश्रेणि
वत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामियास्य भवोपग्राहिकर्मनिर्जरति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेत्यनुकर्षणार्थः, अपिशब्दस्तु द्विती-
यहेतुसम्भावनार्थ इति, ‘तथा शब्दार्थबहुत्वात्’ यथैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशालामृगादयोऽनेकार्था एव स्यान्शब्द-
स्यापि न विरोधः, ‘धै चिन्ताया’ ‘धै कायनिरोधे’ ‘धै अयोगित्वे’ इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाच्चैतदेवमिति, उक्तं
च—‘आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः
॥ ८५-८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानार्थकार एवोक्ता, अधुनाऽनुमेक्षाद्वारमुच्यते—

सुक्कसाणसुभाविचित्तो धित्तेइ क्षाणविरमेऽधि । गियमणुण्वेहाभो वत्तादि वरित्तसपभो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुक्लध्यानसुभावित्तचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरमेऽपि नियतमनुमेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य
तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चेता —

भासवद्वारावाए तह ससारासुहाणुभाव । भवसताणमण त वर्युण विपरिणाम ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि—मिथ्यात्वादीनि तदपायान्—दु खलक्षणान्, तथा ससारानुभाव च, ‘धी ससारो’ इत्यादि, अससयानी’त्यादि, भयसन्तानमनन्त भाविन नारकाद्यपेक्षया, यस्तूना विपरिणाम च सचेतनाचेतनाना ‘सबद्धाणाणि पताक्षतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुप्रेक्षा आद्यद्वयभेदसद्गता एव द्रष्टव्या इति गाथार्थ ॥ ८८ ॥ उक्तमनुप्रेक्षाद्वारम्, इदानीं लेख्याद्वाराभिधित्तयाऽऽह—

सुक्ताए लेसाए दो ततिय परमसुक्कलेस्ताए । थिरयाजियसेलेसि लेसाईय परमसुक्क ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लाया लेख्याया ‘द्वे’ आद्ये उक्कलक्षणे ‘तृतीयम्’ उक्कलक्षणमेव, परमशुक्कलेख्याया ‘स्थिरता-जित्तैलेस’ मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थ, लेख्यातीत ‘परमशुक्क’ चतुर्थमिति गाथार्थ ॥ ८९ ॥ उक्त लेख्याद्वारम्, अधुना लिङ्गद्वार विधरीपुस्तेषा नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

भवहासमोहविगविउसगा तस्स दोति लिगाइ । किगिज्जइ जेहि सुणी सुक्कसाणोवगयधित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अनधासम्मोहविवेकव्युत्सर्गा ‘तस्य’ शुक्कध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, ‘लिङ्गयते’ गम्यते यैर्मनि शुक्कध्यानोपगतचित्त इति गाथाक्षरार्थ ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

धाळिज्जइ धीभेइ य धीरो न परीसहोवसगोहि । सुहुमेसु न समुसइ मावेषु न देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चात्यते ध्यानात् न परीपहोपसर्गोर्बिभेति वा ‘धीर’ बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्ग, ‘सूक्ष्मेसु’

शुद्धपञ्चभोगो चित्तं कर्मविनिर्ज्वरणहेतुतो याति । सत्यवदुत्पादो ॥ त्रिणवशागमभो य ॥ ८५ ॥
चित्ताभावेति सया मुहुमोचरथकिरियाह ग्रन्थति । जीवोवभोगोसम्भावभो भवस्यस्य साजाह ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽ-
निवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालधक्कञ्चमणगदिति दृष्टान्तोऽ-
भ्यूह्य, यथा चक्रभ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनः प्रभृत्तियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसद्भावात्
भावमनसो भावात् भवस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चसब्दस्तु प्रस्तुतहेतुननुकर्षणार्थः,
एव शेषहेतवोऽयनया गाथया योजनीया, विशेषस्तूच्यते—‘कर्मविनिर्जरणहेतुतश्चापि’ कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् सप्तकथेणि-
वत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामिवास्व भवोपग्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेतुत्वानुकर्षणार्थः, अपिशब्दस्तु द्विती-
यहेतुसम्भावनार्थः इति, ‘तथा शब्दार्थबहुत्वात्’ यथैकस्यैव हरिसब्दस्य शक्रशाखामृगादयोऽनेकार्था एव ध्यानशब्द-
स्यापि न विरोधः, ‘धै चिन्ताया’ ‘धै कायनिरोधे’ ‘धै अयोगित्वे’ इत्यादि, तथा जितचन्द्रागमाद्येतदेवमिति, उक्तं
च—‘आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिःक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः
॥ ८५-८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एवोक्ता, अधुनाऽनुप्रेक्षाद्वारमुच्यते—

शुद्धसागमुमावियचित्तो धितेह धाणविरमेऽधि । नियममुप्येदाभो चकारि चरितसपन्नो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुद्धध्यानसुभावितचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरमेऽपि नियतमनुप्रेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य
तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चेता —

भासवद्वारा संसारहेतुको ज न धम्मसुखेसु । ससारकारणाद् ततो पुन धम्मसुखाद् ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् ‘ध्रुव’ नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ ससारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरविणिज्जराभो मोचस्स पवो तवो पवो तासि । एण च पदाणम तवस्स तो मोचलहेज्जय ॥ ९६ ॥

व्याख्या—सवरनिर्जरे ‘मोक्षस्य पन्था’ अपवर्गस्य मार्ग, तप ‘पन्थाः’ मार्ग ‘तयो’ सवरनिर्जरयोः ध्यान च प्रथानादं तपस आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्धानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपक्षये दृष्टान्ते प्रतिपादयन्नाह—

अवरलोहमहीण कमसो जह मलककपकाण । सो स्रावणयणसोसे साहेति जलाणलाइहा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—‘अम्रलोहमहीना’ वखलोहाद्रक्षितीना ‘क्रमश’ क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्काना यथासङ्ख्य शोभ्या(ध्य)पनयनशोषान् यथासङ्गमेव ‘साधयन्ति’ निर्वर्तयन्ति जलानलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

एतत् सो स्राइत्तमाया जीववरलोहमेइणिगयाण । ज्ञाणजलाणलसूरा कममलककपकाण ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोभ्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगताना ध्यानमेव जलानलसूर्या कमैव मलकलङ्कपङ्कास्तेषामिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

तापो तोसो भेभो जोगाण ज्ञाणभो जहा नियय । तह तावसोसमेया कम्मस्सवि ज्ञाणो नियमा ॥ ९९ ॥

अत्यन्तगहनेषु 'न समुह्यते' न सम्मोहमुपगच्छति, 'भावेषु' पदार्थेषु न देवमायासु अनेकरूपास्वित्यसम्मोहलिङ्गमिति गाथाक्षरार्थ ॥ ९१ ॥

देहविविच पच्छद्वयपाण ॥ य सद्बर्जने । देहोपहितोस्य निस्संजो सप्रहा कुण्ड ॥ ९२ ॥

व्याख्या—देहविविक्त पश्यत्यात्मान तथा च सर्वसयोगानिति विवेकलिङ्ग, देहोपधिन्युत्सर्ग नि सद्भा सर्वथा करोति व्युत्सर्गलिङ्गमिति गाथार्थ ॥ ९२ ॥ गत लिङ्गद्वार, साम्प्रत फलद्वारमुच्यते, इह च लाघवार्थ प्रथमोपन्यस्त धर्मफलमभिधाय शुक्लध्यानफलमाह, धर्मफलानामेव शुद्धतराणामाद्यशुक्लद्वयफलत्वादु, अत आह—

होति शुद्धासवसपरिविज्जामरसुद्धाह विहलाह । द्वाणदास्त पछाह शुद्धाशुषधीणि धम्मस्त ॥ ९३ ॥

व्याख्या—भवन्ति 'शुभाश्रवसंस्वरविनिर्जराभरसुखानि' शुभाश्रव -पुण्याश्रयः सवर -अशुभकर्मागमनिरोध विनिर्जरा-कर्मक्षय अमरसुखानि-देवसुखानि, एतानि च दीर्घस्थितिविशुद्धयुपपाताभ्या 'विपुलानि' निस्तीर्णानि, 'ध्यानवरस्य' ध्यान प्रधानस्य फलानि 'शुभानुबन्धीनि' सुकुलप्रत्यायातिपुनर्बोधिलाभभोगप्रग्याकेवलशैलेश्यपवर्गानुबन्धीनि 'धर्मस्य' ध्यान स्येति गाथार्थ ॥ ९३ ॥ उक्तानि धर्मफलानि, अधुना शुक्लमधिकृत्याह—

ते य विस्सेतेण सुभासवादब्भो पुत्तरामरसुद्ध च । दोण्ड शुक्काण पच्छं परिनिष्काण परिह्वाण ॥ ९४ ॥

व्याख्या—ते च विशेषेण 'शुभाश्रवादय' अनन्तरोदिता, अनुत्तरामरसुख च द्वयो शुक्लयो फलमाश्रयोः 'परिनि-वर्ण' मोक्षगमन 'परिह्वाण'ति चरमयोर्द्वयोरिति गाथार्थ ॥ ९४ ॥ अथवा सामान्येनैव ससारप्रतिपक्षभूते एते इति दर्शयति—

भासवदारा संसारहेतवो ज ण घम्मसुखेसु । संसारकारणाह तवो धुव घम्मसुखाह ॥ ९५ ॥
 व्याख्या—आश्रयद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् ‘ध्रुव’
 नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थ ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

सवरविणिज्जराणो मोचलस्स पहो तवो पवो ताहि । ज्ञाण च पहाणग तवस्स तो मोचखहेज्ज ॥ ९६ ॥

व्याख्या—सवरनिर्जरे ‘मोक्षस्य पन्था’ अपवर्गस्य मार्ग, तप ‘पन्था’ मार्ग ‘तयो’ सवरनिर्जरयो ध्यान च प्रधा-
 नाद्रं तपस आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्धानमिति गाथार्थ ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपत्तये दृष्टान्तै
 प्रतिपादयन्नाह—

भवरलोहमहीण कमसो जह मलकलङ्कपकाण । सोज्जावणयणसोसे साहेति जलणलाइखा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—‘अमरलोहमहीना’ वस्त्रलोहाद्रक्षितीना ‘क्रमश’ क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्काना यथासङ्ख्य शोभ्या(ध्य)पन-
 यनशोषान् यथासङ्ख्यमेव ‘साधयन्ति’ निर्वर्तयन्ति जलनलादित्या इति गाथार्थ ॥ ९७ ॥

तह सो साइसमाया जीचवरलोहमेइणिगयाण । ज्ञाणजलणलसूरा वम्ममलकलङ्कपकाण ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोच्यादिसमर्था जीवाभ्ररलोहमेदिनीगताना ध्यानमेव जलानलसूर्या कमैव मलकलङ्कपङ्कास्तेषा
 मिति गाथार्थ ॥ ९८ ॥ किं च—

तापो सोसो भेज्जो जोगाण ज्ञाणओ जहा नियय । तह तावसोसेमेया कम्मस्सवि ज्ञाणो नियमा ॥ ९९ ॥

व्याख्या—ताप शोषो भेदो योगाना 'ध्यानत' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्य, तत्र ताप—दु एत तत एव शोष—
दौर्बल्य तत एव भेद—विदारण योगाना—वागादीना, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदा कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
'ध्यायिन' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थ ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमण विसोत्तणविरेयणोत्तहविहीहि । जह कम्मासयसमण ज्ञानाणमगाजोपाहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमन' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोपणविरेचनीपथनिधिभि' अभोजनत्रिकौषधप्रकारै,
तथा 'कर्माशयशमन' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगै, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशोषतपोभेदग्रहणमिति
गाथार्थ ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसक्खिमिधणमनलो पवणसहिओ दुय दहह । जह कर्मेधणसमिय खणेण ज्ञानाणलो दहह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चित' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धन' काष्ठादि 'अनल' अग्निः 'पवनसहित' वायुसमन्वित 'द्रुत'
शीघ्र च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दु खतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धन कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभयोपासमनन्त 'क्षणेन'
समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानल असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थ ॥ १०१ ॥

जह ज्ञा धणसघाया खणेण पवणाहया विल्लिज्जति । ज्ञाणपपणाहूया जह कम्मपणा विल्लिज्जति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाता' मेघाद्या क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलय—विनाश यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान
पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ता तथा कर्मव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—“स्थित शीताशुबज्जीवः, प्रकृत्या

भायशुद्धया । चन्द्रिकायच्च विज्ञान, तदावरणमभ्यवदु ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायसमुपेहि य वाहिज्जह माणसेहि दुग्गेहि । ईसावितायसोगादएहि द्वाणोवगपचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कसायसमुपेयैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र वाध्यते ‘ईर्ष्याविपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विपाद-वैक्लव्य शोक-देयम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रह, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाहएहि य सारीरेहि सुण्डुप्पगारेहि । द्वाणसुनिष्ठलचित्तो न बहिज्जह निक्कारोपेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रह, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेकभेदैः ‘ध्यानसुनिष्ठलचित्त’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसहरन्नाह—

इय सक्कगुणाण दिद्वादिदुहसाहण द्वाण । सुपसत्थ सबेय नेय हय ॥ निचयि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थान दृष्टादृष्टसुखसाधन ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्त २, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेय नान्धयैतदिति भावनया ‘ज्ञेय’ ज्ञातव्य स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीय क्रियाया, एव च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचरित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—ताप शोषो भेदो योगाना 'ध्यानत' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्य, तत्र ताप -दु ए तत एव शोष -
दौर्बल्य तत एव भेद -विदारण योगाना-यागादीना, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदा कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?-
'ध्यायिन' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थ ॥ ९९ ॥ किं च—

अह रोगासयसमण विसोसणविरेयणोसहविहीहि । तह कम्मामयसमण ज्ञाणाणत्ताइवोगेहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमन' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोपणविरेचनीपधविधिभि' अभोजनविरेकौपधप्रकारे,
तथा 'कर्माशयशमन' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगै, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशोषतपोभेदग्रहणमिति
गाथार्थ ॥ १०० ॥ किं च—

तह विरसधियमिधमनलो पवणसहिणो दुय दहइ । तह कम्मेषणमभिय तणेण ज्ञाणाणलो दहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'विरसञ्चित' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धन' काष्ठादि 'अनल' अग्निः 'पवनसहित' वायुसमन्वित 'द्रुत'
शीघ्र च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दु खतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धन कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्त 'क्षणेन'
समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानल असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थ ॥ १०१ ॥

अह अ धणसपाया खणेण पवणाइया विळिज्जति । ज्ञाणपण्यायइया तह कम्मपणा विलिज्जति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'धनसद्भाता' भेषाद्या क्षणेन 'पवनाहता' वायुप्रेरिता विलय-विनाश यान्ति-गच्छन्ति, 'ध्यान
पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ता तथा कर्मव जीवस्वभावावरणाद् घना २, उक्त च—“स्थित शीताशुबज्जीय, प्रकृत्या

भाष्यश्रुत्या । चन्द्रिकायच विज्ञान, तदावरणमश्रवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ! इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कस्यस्यसमुपेहि य चाहिज्ज्द माणसेहिं दुस्सहिं । इसाविसायसोगाइएहिं क्षाणोवणयधित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कस्यस्यसमुत्थश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखै, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र वाध्यते ‘ईद्व्याविपादशोकादिभि’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईद्व्या विपाद—वैक्लव्य शोक—दीन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रह, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सासीरोहिं सुण्डुण्णपारेहिं । क्षाणुनिच्चलवित्तो न वहिज्जद् निच्चारेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रह, शारीरै ‘सुबहुप्रकारै’ अनेक भदै ‘ध्यानसुनिश्चलचित्त’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितु तत एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्त फलद्वारम्, अधुनोपसहरन्नाह—

इय सञ्जुणाथाण दिट्ठादिहसुहसाहण क्षाण । सुपसत्थ सवेय नेय हेय च निच्चयि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थान दृष्टादृष्टसुखसाधन ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्त २, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेय नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेय’ ज्ञातव्य स्वरूपत ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीय क्रियाया, एव च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—ताप शोषो भेदो योगाना 'ध्यानत' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्य, तत्र ताप—दु ए तत एव शोष—
दौर्बल्यं तत एव भेद—विदारण योगाना—चागादीना, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदा कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
'ध्यायिन' न बह्वृच्छया नियमेनेति गाथार्थ ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमण विसोसणविरेणोसहविहीहि । जह कर्मासयसमण ज्ञाणसणाइ भोमोहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमन' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभि' अभोजनविरेकौषधप्रकारै,
तथा 'कर्माशयशमन' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगै, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशोषतपोभेदग्रहणमिति
गाथार्थ ॥ १०० ॥ किं च—

जह विरसधिर्यमिधमनछो पवणसहिओ दुय मज्झ । जह कर्मेधममिय एणेण ज्ञाणणछो दहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'विरसञ्चित' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धन' काष्ठादि 'अनल' अग्निः 'पवनसहित' वायुसमन्वित 'द्रुत'
शीघ्र च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दु खतापहेतुत्वात् कर्मेवेन्धन कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपासमनन्त 'क्षणेन'
समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानल असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थ ॥ १०१ ॥

जह वा घणसथाया क्षणेण पयणाहवा विलिज्जति । ज्ञाणपयणावहूया जह कम्मपणा विलिज्जति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाता' मेघौघा क्षणेन 'पवनाहता' वायुप्रेरिता विलय—विनाश यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ता तथा कर्मेव जीवस्वभावावरणाद् घना २, उक्त च—'स्थित शीताशुबजीव', प्रकृत्या

भायशुद्ध्या ! चन्द्रिकायश्च विज्ञान, तदावरणमन्धवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गार्थार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायतमुपेहि य याहिज्वा माणसेहि दुक्ताहि । ईसाविषावसोगाहृष्टिं क्षाणोचगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कसायसमुत्थंश्च’ न क्रोधासुद्धयैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तन्न वाध्यते ‘ईद्व्याविषादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईद्व्या विषाद—वैकुण्ठ्य शोक—
देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिमह, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गार्थार्थः ॥ १०३ ॥

तीयायवाहृष्टि य सासिरेहि सुबहुप्यगारेहि । क्षाणसुनिष्ठचित्तो न याहिज्वा निज्वापेहि ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिमह, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेकभेदैः ‘ध्यानसुनिष्ठचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितु तत एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गार्थार्थः ॥ १०४ ॥ उक्त फलद्वारम्, अधुनोपसहरन्नाह—

इय तक्षगुणाधाय विहादिदुसहसाहण क्षाण । सुपसाध तदेय नेय क्षेय च निधायि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ पदमुत्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधन ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्त २, तीर्थकरणपरादिभिरासेवित्तत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेय नान्यदैतदिति भावनया ‘ज्ञेय’ ज्ञातव्य स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीय क्रियया, एव च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवित्तानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—ताप शोषो भेदो योगाना 'ध्यानत' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्य, तत्र ताप-दुःख तत् पर शोष-
दौर्बल्य तत् एव भेद-विदारण योगाना-यागादीना, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदा कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य?—
'ध्यायित' न यदृच्छया नियमेनेति गार्थार्थ ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसम्यक् विसोपशान्तविरेक्यजोसहविहोर्हि । तह कम्ममयसमण सण्णणसण्णोर्हि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमन' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोपणविरेचनौषधविधिभि' अभोजननिरेकौषधप्रकारै,
तथा 'कर्ममयशमन' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगै, आदिशब्दाद् ध्यानवृत्तिकारकशोषतपोभेदग्रहणमिति
गार्थार्थ ॥ १०० ॥ किं च—

जह विरसचिरमिषणमनलो पवणसहिको दुव दहह । तह कम्मपणममिय एणेण सण्णणलो दहह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'विरसञ्चित' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धन' काष्ठादि 'अनल' अग्निः 'पवनसहित' वायुसमन्वित 'द्रुत'
शीघ्र च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा तु स्वतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धन कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्त 'क्षणेन'
समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानल असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गार्थार्थ ॥ १०१ ॥

जह वा पणसयाया खणेण पवणाहया विलिज्जति । सण्णणपवणाधहया तह कम्मपणा विलिज्जति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाता' मेघौघा क्षणेन 'पवनाहता' वायुप्रेरिता विलय-विनाश यान्ति-गच्छन्ति 'पवनावधूता'
ध्यानवायुविक्षिप्ता तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घना २, तत्क न—

भायशुद्ध्या । चन्द्रिकायच विज्ञान, तदावरणमभ्रयद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कलायसगुण्येहि न माहिज्ज्द माणसेहि दुक्खेहि । ईसावित्तयसोगादुरहि माणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कलायसमुर्येक्ष’ न क्रोपादुभ्रवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यापि यदुक्तं तत्र पाध्यते ‘ईर्ष्यादिपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतियक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्यां विषाद-वैकुण्ठ्य शोक-दीन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रह, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

लीयायवाइएहि न सारीरेहि सुवहुण्णसारेहि । माणसुनिष्पलचित्तो न वद्विज्ज्द विज्जारावेपी ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातयादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रह, शारीरैः ‘सुबहुमकारैः’ अनेकभेदैः ‘ध्यानसुनिष्पलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत्त एव, ‘निर्जारापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसहरन्नाह—

इय सगुणापाण विहादिहसुइसाहण माण । सुपससय सदेय नेय सय च निष्सयि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ असेपगुणस्थान दृष्टादृष्टसुखसाधन ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्त २, तीर्थकरणधरादिभिरासेयित्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेय नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेय’ ज्ञातव्य स्वरूपत ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीय क्रियाया, एव च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—ताप-शोयो भेदो योगाना 'ध्यानत' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्य, तत्र ताप-शु हा तत एव शोय-
दौर्बल्य तत एव भेद-विदारण योगाना-वागादीना, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोपभेदा कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
'ध्यायिन' न यदृच्छया नियमेनेति गार्थार्थ ॥ १९ ॥ किं च—

जह रोगसप्तसमण विसोसणविरेयणोसहविहीहि । तह कम्ममयसमण शाणणसणाइजोगेहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमन' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनोपधनिधिभि' अभोजननिरेकौषधप्रकारै,
तथा 'कर्माभयशमन' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानसनादिभिर्योगै, आदिसत्त्वाद् ध्यानवृद्धिकारकशोपतयोभेदग्रहणमिति
गार्थार्थ ॥ १०० ॥ किं च—

जह धिरसकियामघणमणको पवणसहिओ हुय दइह । कर्मपणममिय सणेण शाणणणको इइह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंश्रित' प्रभूतकालसंश्रितम् 'इन्धन' काष्ठादि 'अनल' अग्निः 'पवनासहित' वायुसमन्वित 'द्रुत'
शीघ्र च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा तु खतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धन कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्त 'क्षणेन'
समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानल असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गार्थार्थ ॥ १०१ ॥

जह वा घणसपाया खणेण पवणाहया विळिज्जति । शाणपवणावहुया कम्मपणा विळिज्जति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाता' भेषौघा क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलय-घिनाश यान्ति-गच्छन्ति, 'ध्यान-
, यानवायुविक्षिप्ता तथा कर्मव जीवस्वभावावरणाद् घना २, उक्त च—'स्थित शीताशुबज्जीव', प्रकृत्या

भाषयुद्धया । चन्द्रिकायश्च विज्ञान, तदावरणमन्वयद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः

॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—
न कसायसमुपेहि य वाहिज्जह माणसेहि दुक्खहि । इसावितायसोगाहएहिं हाणोचययचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कयायसमुत्थेक्ष’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यापि यदुक्तं तप्तं वाध्यते ‘ईर्ष्याविषादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषाद-वैकुण्ठ्य शोक—
देन्यम्, आविशब्दाद् हर्षादिपरिग्रह, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाहएहि य सारीरेहि सुवहुण्णगारेहि । हाणसुनिषलचित्तो न वहिज्जह निब्बारोहेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रह, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेकभेदैः ‘ध्यानसुनिश्चलचित्त’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव,
‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसहरन्नाह—

इय सव्वगुणायाण विद्वादिहसुहसाहण हाण । सुपसत्थ सदेय नेय सेय च निब्बपि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थान दृष्टादृष्टसुखसाधन ध्यानमुक्तन्यायात् सुषुप्रशस्त २, तीर्थकरणघरादिभिरासेवित्तत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेय नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेय’ ज्ञातव्य स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीय क्रियाया, एव च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

धारया—ताप शोथो भेदो योगात् 'ध्यात्' 'ध्यात्' पथा 'विपत्त' । इत्थं तत्र तत्र - इत्थं तत्र तत्र -
 ल्य तत्त एव भेद - विदारण योगाना-यागादीनां, 'यथा तेषां प्रवृत्तता तावता च भवति' इति भाष्ये,
 'यिन' न दृष्टव्यं नियमेनेति गार्थः ॥ १० ॥ किं च—

एव रोगात्तदस्य वितोत्तजविरेक्कोत्तद्विरीहि । तद् दृष्टव्यं तदस्य तद् दृष्टव्यं तद् दृष्टव्यं ॥ १०० ॥
 व्याख्या—यथा 'रोगादयश्च मनः' रोगनिदानविविक्ता 'विनोत्तजविरेक्कीयविधिभिः' अगोप्यविरेक्कीयप्रकारैः,
 ता 'कर्मात्मयश्च मनः' कर्मरोगविविक्ता ध्यानानन्तारादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् व्यापृष्टविचारकरोत्तवोभेदमद्वयमिति
 गार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

तद् विरसिर्वापिपणमण्डो पणसहिजो पुन दृष्ट । तद् दृष्टव्यं तदस्य तद् दृष्टव्यं तद् दृष्टव्यं ॥ १०१ ॥
 व्याख्या—यथा 'विरसिर्वापिपणमण्डो' प्रभूतकालमग्रितम् 'दृष्टव्यं' काष्ठादि 'अनल' अग्निः 'पयासहित' पायुसमन्वित 'दृष्ट'
 'प्र' च 'दृष्टि' भस्मीकरोति, तथा तु स्वतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धन कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभयोपास्तमान्त 'क्षणेन'
 'मयेन ध्यानमनल इव ध्यानानल' असौ 'दृष्टि' भस्मीकरोतीति गार्थः ॥ १०१ ॥

तद् वा धनसंख्यायां क्षणेन पक्वणादया विविजति । ध्यानपक्वणादया तद् दृष्टव्यं तद् दृष्टव्यं ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'यनसद्वाता' मेघाद्या क्षणेन 'पक्वनाहता' वायुप्रेरिता विलय-विनाश यान्ति-गच्छन्ति, 'ध्यान'
 'प्रता' ध्यान्वायुविक्षिप्ता तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् यन्ता २, उक्तं च—"स्थित शीताद्युवज्जीव", प्रकृत्या

परितापन-ताडनादिदुःखविशेषलक्षण तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापन कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापन
 करोत्येव कश्चिज्जड, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वत द्वितीया
 परहस्तेन कारयत, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपात -प्रतीत, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपात कुर्वत द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदत स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपात करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्ट रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जाल्यादिभिर्हलित, माययाऽपकारिण विभ्वासेन, लोभेन
 शौकरिक, मोहेन ससारमोचक स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि त्रिंशति क्रिया प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादसणवत्तिया ४ अप-
 चक्रसाणकिरिया ५ दिष्टिया ६ पुष्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामतोवणियाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारभिया दुग्गहा-जीवारभिया २१ अजीवारभिया २२ जीवारभिया-ज जीवे

१ तथया-भारमिकी पारिमहिकी मायाप्रत्ययिकी मिष्यादशोनप्रत्ययिकी अग्रत्यात्थानक्रिया दृष्टिजा स्पृष्टिजा प्राप्तीत्यिकी सास-तोपनिपातिकी नै रा
 द्विही स्वदृष्टिही आजापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाइक्षप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी ऐर्यापथिकी चेति ।
 तत्पारमिकी द्विधिधा-जीवारभिमिकी अजीवारभिमिकी च, जीवारभिमिकी यजीवान्

आह-एव तर्हि सर्वक्रियालोप प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्ततो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया सांपूना ध्यान न भवतीति गाथार्थ ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाम्र १५६९६ ॥ समाप्त ध्यानशतक ॥

पडिक्कमामि पचहि किरियाहिं काइयाण अहिगरणियाए पाउसियाए पारितायणियाए पाणाइवायकिरियाए

(सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभि क्रियाभि -व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचार' कृत, तथा- 'काइयाए' इत्यादि, चीयत इति षेरविरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्याह पसीसमासो योऽय, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियबुद्ध्यणिहितकायिकी, एयमन्यत्रापि निहितकायिकी च, तत्राऽऽद्योन्द्रियै -श्रोत्रादिभिर्बुद्ध्यणिहितस्य-इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाकृतसङ्गनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्गवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण-मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्गवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसयतस्य-उपरतस्य-सावद्योगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठान बाह्य वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता-अधिकरणिकी तथा, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी चान्त पातित्वासेषा, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेष -मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा-जीवप्राद्वेषिक्यजीव प्राद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेष गच्छत, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि-पाषाणादौ प्रस्खलितस्तत्प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३,

परितापन-ताडनादिदुःखविशेषलक्षण तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापन कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापन
 करोत्येव कश्चिज्जड, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयत, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपात -प्रतीत, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपात कुर्वत द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदत स्वर्गाद्यर्थ वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपात करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्ट रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलित, माययाऽपकारिण विश्वासेन, लोभेन
 शौकरिक, मोहेन ससारमोचक स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशति क्रिया प्रदर्श्यन्ते, तज्ज्ञा-आरभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादसणवत्तिया ४ अप-
 द्यस्तानाकिरिया ५ दिष्टिया ६ पुष्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारभिया दुग्गिहा-जीवारभिया य अजीवारभिया य जीवारभिया-ज जीवे

१। तद्यथा-भारमिभकी पारिमहि की मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अग्रत्यारयानक्रिया इष्टिवा स्पृष्टिजा प्राप्तीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नै वा
 द्विती स्वहस्ति की आश्रयणी विदारणी जनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाइक्षप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेपप्रत्ययिकी पेयोपथिकी चेति ।
 तत्प्राग्मिकी द्विधिधा-जीवारमिभकी अजीवारमिभकी च, जीवारमिभकी यजीवान्

आह-एव तर्हि सर्वक्रियालोप प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूना ध्यान न भवतीति गार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाग्र १५६९६ ॥ समाप्त ध्यानशतक ॥

पडिक्कमामि पचहि किरियार्हि काइयाए अहिगरणियाण पाउसियाए पारितावणिपाए पाणाइवापक्किरियाण (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभि क्रियाभि -व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचार कृत, तद्यथा-'काइयाए' इत्यादि, वीर्यत इति ऐरविरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मयन्धनियन्धनाऽविरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्याह-पथीसमासोयोग्य, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी, एयमन्यत्रापि निहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियै -श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य-इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाकृतज्ञनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एव नोइन्द्रियेण-मनसा दुष्प्रणिहितस्यानुभूतसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसयतस्य-उपरतस्य-सावद्योगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठान बाह्य वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता-अधिकरणिकी तया, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमह पशुवन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खड्गादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरुदाहरणै, अनयोरे-वान्त पातित्वात्सेवा, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेप -मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेपिकी, असावपि द्विधा-जीवप्राद्वेपिक्यजीव प्रद्वेपिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेष गच्छत, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि-पाषाणादौ प्रस्खलितस्तत्प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३,

परितापन-ताडनादिदुःखविशेषलक्षण तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापन कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापन
 करोत्येव कश्चिज्जड, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापन कुर्वत द्वितीया
 परहस्तेन कारयत, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपात-प्रतीत, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽस्मीयप्राणातिपात कुर्वत द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदत स्वर्गाद्यर्थ वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपात करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्ट रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलित, माययाऽपकारिण विश्वासेन, लोभेन
 शौकरिक, मोहेन ससारमोचक स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि त्रिंशति क्रिया प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादसणवत्तिया ४ अप-
 च्छादणाकिरिया ५ दिद्धिया ६ पुद्धिया ७ पाडुच्चिया ८ सामतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारभिया दुग्गिहा-जीवारभिया य अजीवारभिया य जीवारभिया-ज जीवे

१ तदप्या-भारमिम्हकी पारिमहिक्की मायाप्रत्ययिकी मिष्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्यारयानक्रिया इष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नै न
 हिन्दी सहस्रिद्धी आज्ञापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाइक्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेयप्रत्ययिकी पेर्यापथिकी चेति ।
 तत्पारमिम्हकी द्विधिधा-जीवारमिम्हकी अजीवारमिम्हकी च, जीवारमिम्हकी यजीवान्

आह-एव तर्हि सर्वक्रियालोप प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूना ध्यान न भवतीति गार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाय १५६९६ ॥ समाप्त ध्यानशतक ॥

पङ्क्तिमामि पचहि किरियार्हि काइयाए अट्ठिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवापकिरिपाण (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभि क्रियाभि -व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचार कृत, तद्यथा-‘काइयाए’ इत्यादि, वीर्यत इति प्रेरविरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मवन्धनिवन्धनाऽविरतकायिकी, (ब) तत्र मिथ्यादृष्टीसमाप्तो योग्य, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी, एयमन्यत्रापि निहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रिये -श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य-इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाकृतज्ञनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एव नोइन्द्रियेण-मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य-उपरतस्य-सावद्योगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठान बाह्य वा वस्तु चक्रमहादि तेन निवृत्ता-अधिकरणिकी तया, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमह पशुवन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खड्गादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरदाहरणैः, अनयोरेवान्त पातित्वासेवा, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेष -मत्सरस्तेन निवृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा-जीवप्राद्वेषिक्यजीव प्रद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेष गच्छत, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि-पापाणादी प्रस्खलितस्तत्प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३,

परितापन-ताडनादिदुःखविशेषपक्षेण तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापन कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापन
 करोत्येव कश्चिज्जड, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापन कुर्वत द्वितीया
 परहस्तेन कारयत, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपात-प्रतीत, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपात कुर्वत द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदत स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपात करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽकुष्ट रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जाल्यादिभिर्हलित, माययाऽपकारिण विश्वासेन, लोभेन
 शीकरिक, मोहेन ससारमोचक स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५। क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशति क्रिया प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादसणवत्तिया ४ अप-
 चक्रसाणकिरिया ५ दिडिया ६ पुडिया ७ पाडुच्चिया ८ सामतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 नियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकलवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारभिया दुग्गिहा-जीवारभिया य अजीवारभिया य जीवारभिया-ज जीवे

१ तथया-आरम्भिकी पारिग्रहिकी मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्यारयानक्रिया दृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नै न
 द्विती स्वदृष्टिही भाषापनो विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकारुक्षप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेयप्रत्ययिकी पेयोपधिकी चेति ।
 तत्पारम्भिकी द्विधिया-जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी यजीवान्

१. आरम्भइ अजीवारभिया-अजीवे आरम्भइ १, पारिगहिया किरिया दुनिहा-जीवपारिगहिया अजीपारिगहिया य, जीवपा
 रेगहिया-जीवे परिगिणहइ, अजीपारिगहिया-अजीवे परिगिणहइ २, मायावत्तिया किरिया दुविहा-आयभाउचणा य
 आरभावचणा य, आयभाउचणा अण्णोच्चय भाव गूहइ नियडीमत्तो उज्जुयभाउ दसेइ, सजमाइमिडिलो वा करण-
 तडाडोव दरिसेइ, परभावचणया त त आयरति जेण परो वचिज्जइ कूडलेहकरणाईहिं ३, मिच्छादसणउत्तिया किरिया
 दुनिहा-अणभिगहियमिच्छादसणयत्तिया य अभिगहियमिच्छादसणयत्तिया य, अणभिगहियमिच्छादसणउत्तिया
 असणीण सणीणवि जेहि न किंचि कुत्तित्थियमय पडिवण्ण, अभिगहियमिच्छादसणउत्तिया किरिया दुविहा-हीणाइ-
 रेसदसणे य तवइरित्तदसणे य, हीणा जहा-अगुठपघमेत्तो अप्पा जवमेत्तो सामागतदुलमेत्तो वालगमेत्तो परमाणुमेत्तो
 इदये जाण्वल्यमानस्तिष्ठति झूललाटमध्ये वा, इत्येवमादि, अहिगा जहा-पचधणुसइगो अप्पा सयगओ अकत्ता अचेयणो

१. आरम्भयति अजीवारभिमकी अजीवानारम्भयति, पारिगहिकी क्रिया द्विविधा-जीवपारिगहिकी अजीपारिगहिकी जीवान्
 परिगृह्णाति अजीवपारिगहिकी अजीवान् परिगृह्णाति मायाप्रलयिकी क्रिया द्विविधा-आत्मभाववद्भवता च परभाववद्भवता च, आत्मभाववद्भवता आत्मीय
 शब्द निगूहति विवृतिमान् ऋतुमात्र दर्शयति, सयमादिनिघिलो वा करणस्कटादोष दर्शयति, परभाववद्भवता सत्ताधारति येन परो वद्वयते वृत्तेष्व
 णादिभिः, मिथ्यादर्शनप्रलयिकी क्रिया द्विविधा- अन्तर्भिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रलयिकी च अन्तर्भिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रलयिकी च, अन्तर्भिगृहीतमिथ्यादर्शन
 त्वयिकी असंज्ञिनां सञ्ज्ञिनामपि यैर्न किञ्चित् कुतरीदिकमत्र प्रतिपद्य, अन्तर्भिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रलयिकी क्रिया द्विविधा-हीनातिरिक्तदर्शने च तद्व्यतिरिक्त
 ने च, हीना यथा बहुलपर्वमात्र आत्मा यवमात्र इयामाकतन्दुलमात्रो वालाप्रमात्र परमाणुमात्रः । अधिक यथा पञ्चधनु सठिक आत्मा सर्वगतोऽ
 ता अचेतन

त्येयमादि, पेय हीणाइरित्तदसण, तथइरित्तदसण नास्येयऽऽत्माऽऽत्मीयो वा भाव नास्येय लोक न परलोक
 सत्यमात्रा सर्वभावा इत्येयमादि, अपचस्वाणकिरिया अग्निरतानामेव, तेपा न किञ्चिद् विरतिर(तम)स्ति, सा दुविहा-
 णअपचस्वराणकिरिया अजीयऽपचस्वाणकिरिया य, न केसुइ जीयेसु अजीवेसु य वा विरती अतिथि ५, दिट्ठिया
 णरिया दुविहा, तजहा-जीवदिट्ठिया य अजीयदिट्ठिया य, जीवदिट्ठिया आसाईण चक्खुदसणवत्तियाए गच्छइ, अजीव-
 णरिया चित्तकम्माईण ६, पुट्ठिया किरिया दुविहा पणत्ता-जीवपुट्ठिया अजीयपुट्ठिया य, जीयपुट्ठिया जा जीवाहियार
 च्छइ रागेण वा दोसेण वा, अजीयाहियार वा, अहया पुट्ठियत्ति फरिसणकिरिया, तत्थ जीवफरिसणकिरिया इत्थी
 रत्त नपुत्तग वा स्पृशति, सघट्टेइत्ति भणिय होइ, अजीयेसु सुहनिमित्त मियलोमाइ वट्ठजाय मोत्तिगादि वा रयणजाय
 दाति ७, पाडुच्चिया किरिया दुविहा-जीयपाडुच्चिया अजीयपाडुच्चिया य, जीव पडुच्च जो वधो सा जीवपाडुच्चिया,
 पुण अजीय पडुच्च रागदोसुब्भगो सा अजीयपाडुच्चिया ८, सामतोयणिगइया समन्तादनुपततीति सामतोयणिवाइया

१ एय हीमातिरिक्कदानं, तस्यतिरिक्कदानं, भ्रमत्याएयानक्रिया-सा दिविधा जीवाप्रत्याएयानक्रिया अजीवाप्रत्याएयानक्रिया च, न केपुच्चिजीवेसु भजी
 च वा निरतिरस्सीणि, इट्ठिया क्रिया दिविधा, तपथा-जीवइट्ठिया च अजीवइट्ठिया च, जीवइट्ठिया अथादीनो चपुद्गर्शनप्रत्ययाय गच्छति, भजीवइट्ठिया
 प्रकर्मोदीनो प्राप्तिही, इट्ठिया क्रिया दिविधा प्रज्ञा-जीवप्राप्तिही अजीवप्राप्तिही च, जीवप्राप्तिही या जीवाधिकार पृ-उति रागेण वा द्वेयेण वा, भजी
 धिकार वा, भयवा स्पृष्टिजेति स्पर्शनक्रिया, तत्र जीवस्पर्शनक्रिया खिय पुरुष नपुत्तक सवट्ठतीति भणिय भवति, अजीवेसु सुखनिमित्त मृगलोमादि
 ज्ञात मौभिकारि वा रत्तनात्, प्रातीत्यही क्रिया दिविधा-जीवप्रातीत्यही अजीवप्रातीत्यही च, जीव प्रातीत्य जो व-व सा जीवप्रातीत्यही, य पुनरजीव
 तीत्य रागद्वेयेन सा जीवप्रातीत्यही, सामतोयनिपातिही-धामन्तोयनिपातिही

सां दुविहा-जीवसामतोवणिवाइया य अजीवसामतोवणिवाइया य, जीवसामतोवणिवाइया जहा-एगस्स सढो त जणो जहा जहा पलोएइ पससइ य तथा सों हरिस गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामतोवणिवाइया दुविहा-देससामतोवणिवाइया य सबसामतोवणिवाइया य, देससामतोवणिवाइया प्रेक्षकान् प्रति यत्रैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यस-यताना सा देससामतोवणिवाइया, सबसामतोवणिवाइया य यत्र सर्वत समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सप्तसा-मतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसजयाण अन्नपाण प्रति अवगुरिते सपातिमा सत्ता विणस्सति ८, नेस-थिया किरिया दुविहा-जीवनेसस्थिया अजीवनेसस्थिया य, जीवनेसस्थिया रायाइसदेसाव जहा उदगस्स जतादीहिं, अजीवनेसस्थिया जहा पहाणकडाईण गोफणघणुहमाइहिं निसिरइ, अहवा नेसस्थिया जीवे जीय निसिरइ पुत्तं सीस या, अजीवे सूत्रव्यपेत निसिरइ वल्ल पात्र वा, सूत्र विसर्ग इति १०, साहत्थिया किरिया दुविहा-जीवसाहत्थिया अजीवसाहत्थिया

१ सा द्विविधा-जीवसामतोपनिपातिकी णाजीवसामतोपनिपातिकी च, अजीवसामतोपनिपातिकी यया पृक्ख पण्डल जणो यया यया प्रळोकते प्रणसति च तथा तथा ए हवै वा ऊति, अजीवानवि रथकमादीनि, अथवा सामतोपनिपातिकी द्विविधा-दे-ससामतोपनिपातिकी च सर्वसामतोपनिपातिकी च, देशसामतोपनिपातिकी-सा देशसामतोपनिपातिकी, सबसाम तोपनिपातिकी च-सा सर्वसामतोपनिपातिकी, अथवा प्रमत्तसयतानामन्नपाण प्रति अन्नपाठा दिते सपातिमा सत्ता विनदयति, नै णास्सि की क्रिया द्विविधा-जीवने णास्सि की अजीवने णास्सि की च, जीवने णास्सि की यया राजाणिसदेसाव यया यण्णादिभि रदकस्स, अजीवने णास्सि की णा पापाणकाण्ठादीनि गोचणघनुरादिभिर्निस्स-य-ते अथवा नै णास्सि की जीवे जीव निस्सति ११ शिल्प वा, अजीवे निस्स जति, साहत्थिकी क्रिया द्विविधा-जीवसाहत्थिकी अजीवसाहत्थिकी च

य, जीवसाहस्रधिया ज जीवेण जीव मारेइ, अजीवसाहस्रधिया जहा-असिमाईहिं, अहवा जीवसाहस्रधिया ज जीव सह-
 रधण तादेइ, अजीवसाहस्रधिया अजीव सहस्रेण तादेइ वत्थ पत्त वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा-जीवआणम-
 णिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीव आज्ञापयति परेण, अजीव वा आणवावेइ १२, वेयारणिया दुविहा-
 जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीव विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थ, एवमजीवमपि, अहवा जीवम
 जीव वा आभासिपसु त्रिकेमाणो दो भासिउ वा चिदारेइ परियच्छावेइत्ति भणिय होइ, अहवा जीव वियारेइ असतगुणेहि
 परिसो तरिसो तुमत्ति, अजीव वा वेतारणबुद्धीए भणइ-परिस पयति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा-अणाभोगआदि-
 यणा य अणाभोगनिक्खेयणा य, अणाभोगो-अज्ञाण आदियणआ-गहण निक्खवण-ठवण, त गहण निक्खवण वा
 अणाभोगेण अपमज्झियाइ गिण्हइ निक्खयइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा-आयाणनिक्खवणाभोगकिरिया य

१ जीवसाहस्रिकी पञ्चीधेन जीव मारयति अजीवसाहस्रिकी यथाऽस्यादिभि, अथवा जीवसाहस्रिकी यज्जीव स्वहस्तेन तादयति, अजीवसाहस्रिकी
 अजीव स्वहस्तेन तादयति नष्टं वायं वा आज्ञापनी क्रिया द्विविधा-जीवाज्ञापनिकी अजीवाज्ञापनिकी च, जीवाज्ञापनी जीवसाज्ञापयति परेण अजीव वाऽऽ
 ज्ञापयति, विप्रीणानो द्विविधा, जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च, जीवविदारणिकी जीव विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीव वा अभापि
 केण विप्रीणानो द्विभाषिको वा विदारयति, प्रपञ्च विधत्ते इति भणित भवति, अथवा जीव विचारयति असत्तिगुणैरीदृशस्तदशस्यमिति, अजीव वा विप्रतार
 णपुण्य भणति-ईदंमेतदिनि, अनाभोगवत्तियिकी क्रिया द्विविधा-अनाभोगादाना अनाभोगनिक्षेपणा च, अनाभोगोऽज्ञान आदान प्रदण निक्षेपण स्थापन,
 तद् प्रदण स्थापन पाऽनाभोगेनाप्रमार्जितादि यृह्णाति निक्षिपति वा, अथवा अनाभोगक्रिया द्विविधा-आदाननिक्षपणाभोगक्रिया च

सो दुविधा-जीवसामतोवणिवाइया य अजीवसामतोवणिवाइया जहा-एगस्स सढो त ज्जो जहा जहा पलोएइ पससइ य तथा सो हरिस गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामतोवणिवाइया दुविहा-देससामतोवणिवाइया य सबसामतोवणिवाइया य, देससामतोवणिवाइया प्रेक्षकान् प्रति यैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यम-यताना सा देससामतोवणिवाइया, सबसामतोवणिवाइया य यत्र सर्वत समन्तात् प्रेक्षकाणामगमो भवति सा सपसा-मतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसज्जयाण अन्नपाण प्रति अयगुरिते सपातिमा सत्ता विणस्सति ८, नेस-त्थिया किरिया दुविहा-जीवनेमत्थिया अजीवनेमत्थिया य, जीवनेमत्थिया रायाइसदेसाउ जहा उदगस्स जतादीहि, अजीवनेमत्थिया जहा पहाणकडाईण गोफणधणुहमाहि निसिरइ, अहवा नेमत्थिया जीवे जीव निसिरइ पुत्तं सीस या, अजीवे सूत्रव्यपेत निसिरइ वत्त पात्र वा, सूत्र विसर्ग इति १०, साहत्थिया किरिया दुविहा-जीवसाहत्थिया अजीवसाहत्थिया

१ सा द्विविधा-जीवसाम-तोपनिपात्तिकी चाजीवसाम-तोपनिपात्तिकी च, जीवसाम तोपनिपात्तिकी यथा एकस्व पणवत्त जनो यथा यथा प्रढोक्कंते प्रदासति च तथा तथा स इयं न एतत्ति, अजीवानपि रथकम्मादीनि, अथवा साम-तोपनिपात्तिकी द्विविधा-दे-ससाम-तोपनिपात्तिकी च सर्वसाम-तोपनिपात्तिकी च दे-ससाम-तोपनिपात्तिकी-सा दे-ससाम-तोपनिपात्तिकी, सबसाम तोपनिपात्तिकी च-सा सर्वसाम तोपनिपात्तिकी, अथवा प्रमत्तसज्जयानामन्नपात्र प्रति अन्नपात्रादिते सपात्तिमा सत्ता विनइयि ७, नै शक्कि कीरिया द्विविधा-जीवनै शक्कि की अजीवनै शक्कि की च, जीवनै शक्कि की यथा राजादिसदेसात् यथा यत्तादिभि रदकत्त, अजीवनै शक्कि की यथा पायाणकाण्ढादीनि गोपणघनुरादिभिर्निघु यत्ते, अथवा नै शक्कि की जीवे जीव नियजति पुत्र शिल्प वा, भन्नीवे निय जति स्वाहस्तिकी क्रिया द्विविधा-जीवसाहस्तिकी अजीवसाहस्तिकी च

य, जीवसाहचरिया ज जीवेण जीव मारेइ, अजीवसाहचरिया जहा-असिमाईहि, अहवा जीवसाहचरिया ज जीव सह-
रधेण ताटेइ, अजीवसाहचरिया अजीव सहधेण ताटेइ वत्थ वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा-जीवआणम-
णिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीव आज्ञापयति परेण, अजीव वा आणवावेइ १२, वेयारणिया दुविहा-
जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीव विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थ, एवमजीवमपि, अहवा जीवम-
जीव वा आभासिपसु विक्रमाणो दो भासिउ वा विदारेइ परियच्छावेइत्ति भणिय होइ, अहवा जीव वियारेइ असत्तगुणेहि
परिसो तारिसो तुमति, अजीव यावेतारणबुद्धीए भणइ-परिस एयति १३, अणभोगवत्तिचा किरिया दुविहा अणभोगआदि
यणा य अणभोगणिकसेधणा य, अणभोगो-अज्ञाण आदियणआ-गहण निविखवण-ठवण, त गहण निविखवण वा
अणभोगेण अपमज्जियाइ गिण्हइ निविखवइत्ति वा, अहवा अणभोगकिरिया दुविहा-आयाणनिविखवणाभोगकिरिया य

१ जीवसाहचरि की पञ्जीवेन जीव मारयति, अजीवसाहचरि की यथाऽस्थादिभि, अथवा जीवसाहचरि की यत्तीव स्वस्तेन ताडयति, अजीवसाहचरि की
अजीव स्वस्तेन ताडयति यत्त पाल या, आज्ञापनी क्रिया द्विविधा-जीवाज्ञापनीकी अजीवाज्ञापनीकी च, जीवाज्ञापनी जीवमाज्ञापयति परेण अजीव वाऽऽ
ज्ञापयति, विहीनानो द्विविधा, जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च, जीवविदारणिकी जीव विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीव वा अभापि
केतु विहीनानो द्वैभाषिको वा विदारयति, प्रपञ्च विधत्ते इति भणित भवति, अथवा जीव विचारयति अतस्त्रिगुणैरीदृशसाहचर्यमिति, अजीव वा विप्रतार
णगुण मणति-ईदृशमेतदिति, अनामो गम्ययिकी क्रिया द्विविधा-अनामो गम्ययि च, अनामो गोऽज्ञान आदान प्रदान निक्षेपण स्थापन,
तद् प्रदान स्थापन पाज्जाभोगेनाप्रमादित्वादि गृह्णाति निक्षिपति वा, अथवा अनामो गम्ययि द्विविधा-आदाननिक्षेपणभोगक्रिया च

वैष्णवमणभोगकिरिया य, तत्थादाणनिखवणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीयराण आदराण
 णिक्खेव वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लघणपवणधावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणउक्खयत्तिया किरिया
 दुविहा-इहलोइयअणवक्खवत्तिया य परलोइयअणवक्खवत्तिया य, इहलोयअणउक्खयत्तिया लोयगिरुद्धाइ चोरिकाईणि
 करेइ जेहिं वहुवधणाणि इह चेउ पावेइ, परलोयअणवक्खवत्तिया हिंसाईणि कम्माणि करेमाणो परलोय नावक्खइ १५,
 पओयकिरिया तिचिहा पणत्ता त० मणप्पओयकिरिया यइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकि-
 रिया अट्टरुइइसाई इन्द्रियप्रसूतौ अनियमितमण इति, वइप्पओगो-गयाजोगो जो तित्थगेरेहिं सावज्जाई गरहिओ त
 सेच्छाप भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तस्स गमणागमणकुचणपसारणाइचेहा कायस्स १६, समुदाणकिरिया सम-
 गमुपादाण समुदाण, समुदाओ अट्ट कम्माइ, तेसिं जाए उवायाण कज्जाइ सा समुदाणकिरिया, सा बुनिहा-देसोयघाय-

१ उक्कमणानाभोगक्रिया च, तत्थादाणनिखवणभोगक्रिया रओहरणेनाप्रमाअर्ध पात्रवीरवादीनामादान निक्षेप भा करोति, उक्कमणानाभोगक्रिया च
 गह्वरवधावनासमीक्षयमानागमनादि, अनवकाङ्क्षप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-प्रेहलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी च परलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी च, प्रेहलौकिका
 नवकाङ्क्षप्रत्ययिकी लोकाविरुद्धानि कौयोदीनि करोति वैवंशवर्धनानि इहेव प्राप्नोति, परलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी हिंसादीनि कर्माणि कुर्वन् परलौक नावका
 ङ्गते प्रयोगक्रिया त्रिविधा प्रकृता, तद्यथा-मन प्रयोगक्रिया वाक्प्रयोगक्रिया कायप्रयोगक्रिया च, तत्र मन प्रयोगक्रिया भासैरोद्रपयोविग्रियमसूतो भविष
 मितमना इति, वाक्प्रयोग-वाग्योगः यस्तीर्थकै साववादिर्गोईवस्व स्वेच्छया भावते, कायप्रयोगक्रिया कायेन प्रमत्तस्य यमनागमनाङ्कजनप्रसारणादि- चेष्टा
 कायस्य समुदानक्रिया समप्रमुपादान समुदान समुदायोऽट्ट कमानि, तेषां ययोपादान कियते भा समुदानक्रिया, सा द्विविधा-देसोपचात-

समुदाणकिरिया सयोयघायसमुदाणकिरिया, ततथ देसोवघाणण समुदाणकिरिया कज्जइ कोइ करसइ इदियेदसोवघाय करेइ, सयोयघायसमुदाणकिरिया सवण्यारेण इदियविणास करेइ १७, पेजवत्तिया पेम्म राग इत्यर्थ, सा दुविहा-मायानिस्सिया लोभनिस्सिया य, अहवा त वयण उदाहरइ जेण परस्स रागो भवइ १८, दोसयत्तिया अप्रीतिकारिका सा दुविहा-कोहनिस्सिया य माणनिस्सिया य, कोहनिस्सिया अप्पणा कुप्पइ, परस्स वा कोहमुप्पादेइ, माणणिस्सिया सय पमज्जइ परस्स वा माणमुप्पाएइ, इरियावहिहिया किरिया दुविहा-कज्जमाणा य, सा अप्पमत्तसजयस्स वीय रायछउमत्थस्स केयलिरस्स वा आउत्त गच्छमाणस्स आउत्त चिट्ठमाणस्स आउत्त निसीयमाणस्स आउत्त तुयट्ठमाणस्स आउत्त भुजमाणस्स आउत्त भासमाणस्स आउत्त यत्थ पडिगह कवल पायपुछण गिण्हमाणस्स निक्खिवमाणस्स वा जाव चक्खुपग्ग्हनिवायमवि सुहुमा किरिया इरियावहिहिया कज्जइ, सा पढमसमए वड्ढा विइयसमए वेइया सा वड्ढा पुढा वेइया निज्जिण्णा सेअकाले अकमसे यावि भवइ । एयाओ पचवीस किरियाओ ॥

१ समुदाणकिरिया सर्वोपघातसमुदानक्रिया, तत्र देवोपघातेन समुदानक्रिया क्रियते कश्चित् इति यदेवोपघात करोति, सर्वोपघातसमुदानक्रिया तद्व्यवहारोऽप्यविनाग करोति मेमप्रत्ययिकी-सा द्विविधा-मायानिधिता लोभनिधिता च, भयवा तद्वचनमुदाहरति येन परस्य रागो भवति, द्वेपप्रत्ययिकी, सा द्विविधा-देवनिधिता च माननिधिता च क्रोपनिधिता आत्मना कुप्यति परस्य वा क्रोपमुत्पादयति, माननिधिता स्वय मापति परस्य वा मानमुत्पादयति, ईर्ष्यायिकी क्रिया द्विविधा-द्वियमाणना च वेयमाना च, सा अप्रमत्तसयतस्य वीतरागच्छस्यस्य केवलिनो वाऽप्युक्त गच्छत आयुक्त तिष्ठत आयुक्त निवीदत आयुक्त स्वयवर्चसत आयुक्त भुञ्जानस्यायुक्त आपमाणस्यायुक्त वल्ल पात्र कमलक पादप्रोन्दन गृह्णीते निक्षिप्तो वा यावच्चक्षु पद्मनिपातमपि (कुर्वत) सूक्ष्मा क्रिया ईर्ष्यायिकी क्रियते, सा प्रपमे समये वड्ढा द्वितीयसमये वेदित्वा सा वड्ढा स्पृष्टा वेदित्वा निर्जानो पृण्णकाले अकमोशस्त्रापि भवति, एता पञ्चविंशति क्रिया ।

३६ कर्मण अणाभोगकिरिया य, तत्थादाणनिविखणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीनराण आदाण
 णिवलेव वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लघणपवणधावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणरकयत्तिया किरिया
 दुविहा-इहलोइयअणवक्खवत्तिया य परलोइयअणवक्खवत्तिया य, इहलोइयअणरकयत्तिया लोयनिरुद्धाइ चोरिक्काईणि
 करेइ जेहिं वहुवधणाणि इह चेव पावेइ, परलोइयअणवक्खवत्तिया हिंसाईणि कम्माणि करेमाणो परलोय नावकएइ १५,
 पओयकिरिया तिविहा यणत्ता त० मणप्पओयकिरिया यइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकि-
 रिया अट्ठरुइव्वाइ इन्द्रियप्रसूतौ अनियमियमण इति, यइप्पओगो-यायाजोगो जो तित्थगरेहिं सायज्जाई गरहिओ त
 सेच्छाप भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तस्स गमणागमणकुचणपसारणाइचेव्हा कायस्स १६, समुदाणकिरिया सम-
 गमुपादाण समुदाण, समुदाओ अट्ठ कम्माइ, तेसिं जाए उवायाणं कज्जइ सा समुदाणकिरिया, सा दुयिहा-देसोअपाय-

१ उक्कमणाभोगकिरिया य, तत्थादानिक्षेयानाभोगकिरिया रओहरणेताप्रमाणं पात्रचीवरदीनानामादान निक्षेप वा करोति, उक्कमणानाभोगकिरिया उह
 नहवधधावनासमीक्षयगमणामनादि, अजवकाहुआप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-येहकोकिञ्चानवकाहुआप्रत्ययिकी च, येहकोकिञ्च
 नवकाहुआप्रत्ययिकी कोकपिट्ठानि चौर्यादीनि करोति येवधवन्थनानि इहेव प्राप्नोति, परकोञ्चानवकाहुआप्रत्ययिकी हिसादीनि कर्माणि कुबेन् परलोउ नावका
 हुते प्रयोगकिरिया त्रिविधा प्रज्ञा, तथया-मन प्रयोगकिरिया वाक्प्रयोगकिरिया कायप्रयोगकिरिया च, तत्र मन प्रयोगकिरिया भासंतोअपायीशिरयमसूतो अन्निव
 मितमना इति, वाक्प्रयोग-चारयोगः यस्तीथको सावघादिर्गोहितख स्वेच्छया भावते, कायप्रयोगकिरिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाकुञ्चनप्रसारणादि- चेष्टा
 कायस्य, समुदाणकिरिया समप्रमुपादान समुदान, समुदायोऽष्ट कर्माणि, तेषां यथोपादान कियते सा समुदानकिरिया, सा द्विविधा-देसोअपात-

तिस्तया, उक्त च—“भाषासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषण” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्या समिति-
तिरेषणासमितिस्तया, उक्त च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्ध ग्राह्य”मिति,
आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समिति, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समिति सुन्दरचेष्टेत्यर्थ, तथा, इह च सप्त भङ्गा
भ्रष्टि-पेस्ताइ न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा-दुप्पडिलेहिय दुप्पमज्जिय चउभगो,
आइहा छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिघाणजहाना परिस्थापनिका तद्विषया समिति सुन्दरचेष्टे-
त्यर्थ, तथा, उच्चार-पुरीप, प्रश्रवण-मूत्र, खेल-श्लेष्मा, सिङ्घान-नासिकोद्भव श्लेष्मा, जह्ल-मल, अत्रापि त एव
सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरण—

पेंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सफरस आसण चलिय, संकेण देयमज्जे पससिओ मिच्छादिट्ठी देवो असइहतो
आगओ मच्चियप्पमाणाओ मडुकलियाओ विउद्यइ पच्छओ य हत्थी, गइ ण भिदइ, हत्थिणा उक्खिय पाडिओ, न
सरीर पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिण्णो, अपणाए

१ पात्रादि न प्रतिलिप्यति न प्रमाजयति, चतुर्भङ्गिका तत्र चतुर्थे चात्वारो गमा-दुष्पतिलेखित दुष्पमार्जित चतुर्भङ्गी, आद्या पट्भ्रमराद्या, चरस
प्रगल्भ, २ एक साधुरीर्यासमित्या युक्त, काकस्यासन चलित नरेण देवमध्ये प्रकाशित, मिथ्यादष्टिदेवोऽध्यायान आगतो मक्षिकप्रमाणा मण्डूकिका विजुवति
पृष्ठान्न इच्छी, गति न भिनन्ति, हस्तिनोक्षिप्य पातित, न शरीराय स्पृहयति, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणत ॥ अथवेयासमितावरहन्नक, देव
तथा पाददिउत्त, अ-यया

‘पडिक्कमामि पचहि कामगुणेहि-सद्देण रुवेण रसेण गवेण फासेण । पडिक्कमामि पचहि मत्तञ्जणहि,
-पाणाइवायाओ वेरमण मुसावायाओ वेरमण अदिण्णादाणाओ वेरमण मेहुणाओ वेरमण परिग्गहाओ
वेरमण । पडिक्कमामि पचहि समिईहि-ईरियासमिइए भासासमिइए णसणासमिइए आपाणमडमत्तनि-
व्वेलेवणासमिइए उच्चारपासवणव्वेलजल्लुसिघाणपारिद्धावणियासमिइए ॥ सूत्र ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभि कामगुणै , प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचार कृत , तद्यथा-शब्देनेत्यादि, तत्र
काम्यन्त इति कामा -शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणबन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि-शब्दाद्यासकत कर्मणा वक्ष्यत इति
भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभूतैर्योऽतिचार कृत , औदयिकभावगमेनेन यत्खण्डन कृतमित्यर्थ , कथ पुन-
करणता महाव्रतानामतिचार प्रति !, उच्यते, प्रतिपिद्धकरणादिनैव, किञ्चिशिष्टानि पुनस्तानि !, तत्स्वरूपाभिधित्सयाऽऽ-
ह-प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि क्षुण्णत्वात् विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभि समितिभिः करणभूताभिर्योऽ-
तिचार कृत , तद्यथा-ईर्यासमित्या भापासमित्येत्यादि, तत्र सपूर्वस्य ‘इण् गता’ वित्यस्य किन्प्रत्ययान्तस्य समि-
तिर्भवति, सम्-एकीभावेनेति समिति , शोभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थ , ईर्याया समितिरीर्यासमितिसूया, ईर्या
विषये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थ , तथा च-ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रता-
पितेषु प्रासुकविविक्केषु परिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमन कर्तव्यमिति, भाषण भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तया, उक्त च—“भाषासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषण” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्या समि-
तिरेषणासमितस्तया, उक्त च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्ध ग्राह्य”मिति,
आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समिति, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समिति सुन्दरचेष्टेत्यर्थ, तथा, इह च सप्त भङ्गा
भनन्ति—पञ्चाङ्ग न पडितेहृद्गण पमज्जइ, चउभगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा—दुप्पडिलेहिय दुप्पमज्जिय चउभगो,
आइह्वा छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिघाणजल्लाना परिस्थापनिका तद्विषया समिति सुन्दरचेष्टे-
त्यर्थ, तथा, उच्चार—पुरीप, प्रश्रवण—मूत्र, खेल—श्लेष्मा, सिद्धान—नासिकोद्भव श्लेष्मा, जल्ल—मल, अत्रापि त एव
सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरण—

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्करस आसण चलिय, सक्केण देवमज्जे पससिओ मिच्छादिद्वी देवो असह्वहतो
आगओ मच्चियप्पमाणाओ मडुफलियाओ विउवइ पच्छओ य हत्थी, गइ ण भिदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न
सरीर पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिण्णो, अण्णाए

१ पात्रादि न प्रतिरिचति न प्रमाज्येयति, चतुर्भेदिका तत्र चतुर्थे चत्वारो गमा—दुप्पतिलेखित दुप्पमाजित चतुर्भेदो, आद्या पट्टभ्रमरास्ता, धरम
ग्रन्थ, २ एव सापुरियासमिस्था युक्त, शाकल्यासन चलित शक्रेण देवमज्जे प्रमाजित, मिथ्यादष्टिदेवोऽश्वदधान भागतो मक्षिकामाणा मण्डूकिका विवुर्वति
गृह्णाथ इच्छी, गति न भिनत्ति, हस्तिनोऽक्षिप्य पातित, न शरीराय स्पृश्यति, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणत ॥ अथवेयासमितावरहन्नक, देव
तथा पादशिष्ट, भयया

‘पङ्क्तिमामि पचहि कामगुणेहि-सदेण रुवेण रसेण गघेण फासेण । पङ्क्तिमामि पचहि महव्वगहि,
-पाणाइवायाओ वेरमण मुसावायाओ वेरमण अदिण्णादाणाओ वेरमण मेळुणाओ वेरमण परिग्गहाओ
वेरमण । पङ्क्तिमामि पचहि समिइहि-ईरियासमिइए भासासमिइए एसणासमिइए आयाणभडमत्तनि-
यखेवणासमिइए उच्चारयासवणखेलजल्लसिघाणयारिट्ठावणियासमिइए ॥ सूत्र ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभि कामगुणै , प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृत , तद्यथा-शब्देनेत्यादि, तत्र
काम्यन्त इति कामा -शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणबन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि-शब्दाद्यासयत कर्मणा यद्व्यत इति
भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभृतैर्योऽतिचार कृत , औदयिकभावगमनेन यत्खण्डन कृतमित्यर्थ , कथ पुन
करणता महाव्रतानामतिचार प्रति !, उच्यते, प्रतिपिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि !, तत्स्वरूपाभिधिस्तयाऽऽ-
ह-प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि क्षुण्णत्वान्न विम्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभि समितिभि करणभूताभिर्योऽ
तिचार कृत , तद्यथा-ईर्यासमित्या भाषासमित्येत्यादि, तत्र सपूर्वस्य ‘इण् गता’ वित्यस्य किन्प्रत्ययान्तस्य समि-
तिर्भवति, सम्-एकीभावेनेति समिति , योभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थ , ईर्याया समितिरीर्यासमितस्तया, ईर्या-
विषये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थ , तथा च-ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रता-
पितेषु प्रासुकविविक्तेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमन कर्तव्यमिति, भाषण भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तया, उक्तं च—“भाषासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषण” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्या समितिरेषणासमितस्तया, उक्तं च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्ध ग्राह्य”मिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समिति, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समिति सुन्दरचेष्टेत्यर्थ, तथा, इह च सप्त भङ्गा भवन्ति—पञ्चाङ्ग न पङ्क्तिरेहङ्ग न पमञ्जङ्ग, चउभगो, तत्तथ चउत्थे चत्तारि गमा—दुष्पडिलेहिय दुष्पमज्जिय चउभगो, आइहा छ अप्पत्तथा, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रयणखेलसिधाणजल्लाना परिस्थापनिका तद्विषया समिति सुन्दरचेष्टेत्यर्थ, तथा, उच्चार—पुरीय, प्रश्रयण—मूत्र, खेल—श्लेष्मा, सिद्धान—नासिकोद्भव श्लेष्मा, जल्ल—मल, अत्रापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरण—

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस आसण चलिय, सक्केण देवमज्जे पससिओ मिच्छादिद्वी देवो असद्वहत्तो आगओ मच्छियप्पमाणाओ मडुक्कलियाओ विउवइ पच्छओ य हत्थी, गइ ण भिदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न सरीर पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिणो, अण्णाए

१ पात्रादि न प्रतिलिप्यति न प्रमार्जयति चतुर्भङ्गिका, तत्र चतुर्थं चत्वारो गमा—दुष्पत्तिलेखित दुष्पमाजित चतुर्भङ्गी, आद्या पट्ट अमरास्ता, चरम प्रमत्त, २ पट्ट सागुरीयांसमित्या युक्त, “गळ्हासुन चलित, दात्रेण देवमज्जे प्रससित, मिध्यादिदेवोऽश्रयान आगतो मक्षिकामाणा मण्डूकिका विकुर्वन्ति गृह्णन् इच्छी, गतिं न भिनत्ति, इच्छिनोऽक्षिप्य पातित, न शरीराय स्पृश्यति, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणत ॥ अथवेयासमितावरहन्नक, देव तथा पाददिउत्त, भयया

सधिओ ॥ भासासमिईए-साह, भिखवठा नयरोहए कोइ निगयो चाहि कडए हिडतो केणइ पुढो-कैयइय आसहरथी
तह निचयो दारुधतमाईण । निविण्णाऽनिविण्णा नागरया वेति म समिओ ॥ १ ॥ वेइ ण जाणामोत्ति सज्जायझाणजोग-
वविखत्ता । हिंइता न वि पेच्छह ? नवि सुणह किह हु तो वेति ॥ २ ॥ नहु सुणेइ कण्णेहीत्यादि-उमुदेवपुचनम्म आह-
रण एसणाए समिईए । मगहा नदिगामो गोयमधिजाइचकयरो ॥ १ ॥ तस्स य धारिणी भज्जा गढमो तीए कयाइ आइओ ।
धिजाइ मओ छम्मास गढभ धिजाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसगुहणकम्मकरणयेयारणा य लोपण । नरिय तुह पत्य
किंचिवि तो वेती माउलो त च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयस्स तुम धूयाओ तिणिण तेसि जेट्टयर । दाहामि करे कम पकओ
पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छइ विसणो माउलओ वेइ विइय दाहामि । सावि य तहेव निच्छइ तइयत्ती निच्छए
सावि ॥ ५ ॥ निविण्णनदिवज्जणआयरियाण सगासि निखत्तो । जाओ छट्टहत्तमओ गिण्हइयमभिग्गहमिम तु ॥ ६ ॥

१ सहित ॥ भासासमितो-साहु, मिश्रार्थ नयरोहे कोऽपि मिश्र-यो वहि कटेके हिण्हमानः केवचित् एह -कियन्तोऽथा हस्तिनस्तथा त्रिचयो दारु-
धापादीनाम् । निविण्णा अतिविण्णा नागरका ? भुवत् इव समिता ॥ १ ॥ अइति न जानाम इति स्वार्थावस्थानयोग्यताभिः । हिण्हमाना भव प्रेक्षन् ॥ नैव
अणुय कय नु ? तदा भवति ॥ २ ॥ नहु अणोति कर्णाम्यामित्यादि ॥ यमुदेवपुचनमाहरण एषयायो समितो । मगयेतु अग्नीमानो गोतमो धिग्गतादीयज्ज
करः ॥ १ ॥ तस्य च धारिणीभार्यो गर्भस्तस्या कदाविजात । धिग्गतादीयो मृत एवमासगर्भे धिग्गतादीया जाते ॥ २ ॥ मातुलसकथन कर्मकरण विचारणा च
लोकेन । नास्ति तवात्र किञ्चिदपि तदा भवतीति मातुलस च ॥ ३ ॥ मा अणु लोकास एव दुहितरस्तिजस्तासां श्वेहत्तरो । दास्यामि कुठ कर्मे प्रकृत मासम्
विवाह ॥ ४ ॥ सा नेच्छति विपणो मातुलो मवीति द्वितीया दास्यामि । सावि च तथैव नेच्छति वृत्तीवेति नेच्छति सावि ॥ ५ ॥ सिद्धेणो नविक्कयमा
चार्याणां सकाशे निष्कात । जात वट्टाहत्तमको गृह्णाति चाभिग्रहमिम तु ॥ ६ ॥

धातुगिलाणार्थं नेयावद्य मए उ कायप । त पुणइ तिवसद्धो खायजसो सकगुणकिची ॥ ७ ॥ असद्धेण देवस्स आगमो
 पुणइ दो समणरुचे । अतिसारगहियमेगो अबविठिओ अइगओ बीओ ॥ ८ ॥ वेति गिलाणो पडिओ वेयावद्य तु सद्धे
 जो उ । सो उद्धऊ खिय सुय च नदिसेणेण ॥ ९ ॥ छट्ठोवगसपारणयमाणिय कवल घेचुकाभेण । त सुयमेत्त रहसु-
 ण्णिओ य भण केण कज्जति ॥ १० ॥ पाणगदव च तहिं ज णत्थि तेण वेइ कज्ज तु । निग्गय हिंइतो कुणइ अणेसण
 न्निव पेहेइ ॥ ११ ॥ इय पफ्फारवित्तिय च हिंइओ लज्ज तत्तियारमि । अणुकपाए तरतो तओ गओ तस्सगास तु
 ॥ १२ ॥ एरफहसनिदुरेहिं अफोसइ सो गिलाणओ रुडो । हे मदभग ! फुक्किय तूससि तं नाममेत्सेण ॥ १३ ॥ साहुयगा-
 रित्ति अह समुदिसिउमाओ । एयाएऽगथाए त अच्छसि भत्तलोभिहो ॥ १४ ॥ अमियमिव मणमाणो त फरुसगिरं
 तु सो उ सभतो । चलणगओ तामेइ धुवइ य त असुइमललित्त ॥ १५ ॥ उद्धेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेण ।

१ बाह्यगुणानां वैबाहुय मया कृतमयमेव । तत्करोति तीयध्वं स्वातयसा शकगुणकीर्तिः ॥ ७ ॥ अध्वानेन देवस्यागम करोति द्वे भ्रमणकरे ।
 अतिसारगृहीतं पक्षोऽदृश्यं स्थितोऽतिगतो द्वितीयः ॥ ८ ॥ मयीति ग्लान पतितो वैराग्यतु भ्रष्टपति यस्तु । स उत्तिष्ठतु क्षिप्रं धृतं तद्विद्विषेयेन ॥ ९ ॥
 पक्षोपवासापारणकमादीतं कवकात् गृहीतुकांशेन । तन्मुक्तमात्रे रमसोऽस्थितश्च भण केन कौयमिति ? ॥ १० ॥ पानकद्रव्यं च तत्र यक्षास्त्रि तेन मधीति कार्यं तु ।
 निगतो दिग्भ्रमाने करोत्यनेयणां न च वेदयति ॥ ११ ॥ पृथक्कृत्वा द्वितीयं च हिंशितो लज्जं तृतीयवारे । अनुकम्पया त्वारयन् सतो गतस्तत्सकाम तु ॥ १२ ॥
 तत्पश्यन्निदुरागो गतिं स ग्लानो रुह । हे मदभाग्य ! वृषैव तुल्यस्ति त्वं नात्ममात्रेण ॥ १३ ॥ साधूपकार्यमहमिति नामग्य समुद्दिष्टपाथापात । पृतस्या
 मवरण्यापो एव तिष्ठन्ति भक्तकोलुप ॥ १४ ॥ अमृतमिव मग्न्यमानसो परपतिरं तु स तु संजान्त । चरणगतः क्षमयति प्रधाकयति च समग्रुचिमल्लिसम्
 ॥ १५ ॥ वसिष्ठ मयाय इति तथा कश्चिप्यामि यथाऽचिरेणैव ।

सधिंओ ॥ भासासमिर्इए-साह, भिक्खु नयरोहए कोइ निगयो चाहिं कडए हिडतो केणइ पुटो-केवइय आसहरयी
 तह निचयो दारुधमार्इण। पिबिण्णाऽनिबिण्णा नागरया वेति म समिओ ॥ १ ॥ चेइ ण जाणामोति सज्जायझाणजोग-
 यक्खत्ता। हिंडता न वि पेच्छह ? नवि सुणह किह हु तो वेति ॥ २ ॥ नहु सुणेइ कण्णेहीत्यादि-उसुदेवपुवन्म आह-
 रण एसणाए समिर्इए। मगहा नदिग्गामो गोयमधिज्जाइचक्यरो ॥ १ ॥ तस्स य धारिणी भज्जा गम्भो तीए कयाइ आहूओ।
 धिज्जाइ मओ छम्मास गम्भ धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसगुणकम्मकरणयेयारणा य लोपण। नरिय तुह पत्थ
 किंचिवि तो वेती माउलो त च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयस्स तुम धूयाओ तिण्णि तेसि जेइयर। दाहामि करे क्कम पकओ
 पत्तो च वीयाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छई विसण्णो माउलओ चेइ विइय दाहामि। सावि य तेहव निच्छइ तइयत्ती निच्छए
 सावि ॥ ५ ॥ निबिण्णनदिवज्जणआयरियाण सगसि निक्खतो। जाओ छट्ठलमओ गिण्हइयमभिगहमिम तु ॥ ६ ॥

१ सहित ॥ भासासमिहो-साधु, भिक्षार्थ नगररोधे कोऽपि निर्म-यो बहिः कटके विपन्नमान केरविह दृढ-किपन्तोऽथा इक्षितकृपा त्रिषयो दारु-
 धायागेनाह। निर्विण्णा ननिर्विण्णा नामाह ॥ १ ॥ भवति न जानाम इति स्वाभावव्यापयोपयाश्रिताः। विपन्नमाना नेव मेक्षन्ते ? नेव
 मणुष्य क्काम तु ? सदा भुवति ॥ २ ॥ बहु भुजोति कर्णोभ्यामित्यादि ॥ असुदेवपूर्वजन्मभ्रातृण एवमायो समितो। मगधेयु नदीयातो गेतमो धिग्जातीयज्ज
 करः ॥ ३ ॥ जाय च धारिणीमायो गर्मलस्य कदाचिज्जात। धिग्जातीयो मृतः एवमासगर्भे धिग्जातीयो जाते ॥ २ ॥ माउलसंवर्येन कर्मकरण विचारणा च
 कोकेन। नास्ति तवान्न किञ्चिदपि ॥ ३ ॥ मा गणु लोकल स्व दुहितरक्षित्वासां ज्येष्ठतरो। दास्यामि कुट्ट कर्म प्रकृत मासस्य
 विवाह ॥ ४ ॥ सा नेच्छति विवण्णो मातुको मवीति द्वितीयां दास्यामि। सावि च तथैव नेच्छति वृत्तीवेति नेच्छति सावि ॥ ५ ॥ निर्विण्णो ननिर्विण्णो
 चार्योणां सकादो निष्का-त। जात वट्टाएक्षपको गृह्णाति चाभिग्रहमिम तु ॥ ६ ॥

धातुगिलाणाईय नेयावच मए उ कायय । त कुणइ तिष्ठसद्धो खायजसो सक्कगुणकिच्ची ॥ ७ ॥ असद्धेण देवस्स आगमो
 पुणइ दो समणरूवे । अतिसारगहियमेगो अडविठिओ अइगओ वीओ ॥ ८ ॥ वेति गिलाणो पडिओ वेयावच्च तु सद्धे
 जो उ । मो उट्ठक लिप्प सुय च त नदिसेणेण ॥ ९ ॥ छट्ठोवनासपारणयमाणिय कवल धेत्तुकामेण । त सुयमेत्त रहसु-
 धिओ य भण केण कज्जति ॥ १० ॥ पाणगदव च तहिं ज णत्थि तेण चेइ कज्ज तु । निग्गय हिडतो कुणइ अणेसण
 नत्थिय पेहेइ ॥ ११ ॥ इय एक्कारवित्थिय च हिडिओ लद्ध तत्थियगरमि । अणुकपाए तरतो तओ गओ तस्सगास तु
 ॥ १२ ॥ खरफहसनिद्धुरेहिं अक्कोसइ सो गिलाणओ रुद्धो । हे मदभग ! फुक्किय तूससि तं नाममेत्तेण ॥ १३ ॥ साहुवगा-
 रिस्ति अह समुद्धिसिउमाओ । एयाएऽग्गथाए त अच्छसि भत्तलोभिद्धो ॥ १४ ॥ अमियमिव मण्णमाणो त करुसगिरं
 तु सो उ सभतो । चलणगओ तामेइ धुवइ य त असुइमल्लित्त ॥ १५ ॥ उट्ठेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेण ।

१ बाछागलानादीनां वैषाखपूज मया कृतमयमेव । तत्करोति तीमध्वर उपातयता शक्रगुणकीर्ति ॥ ७ ॥ अध्वरत्वेन देवसत्तम करोति हे भजनकरे ।
 भतिमारागृहीत एकोऽदृष्ट्या स्थितोऽतिगतो द्वितीय ॥ ८ ॥ प्रवीति ग्लान पठितो वैषाखपूज तु अर्थाति यस्तु । स वसिष्ठो क्षिप्र श्रुत च तन्मग्निद्वयेन ॥ ९ ॥
 एष्टोपवासपारणक्रमानीत कवलान् गृहीतुकामेन । तच्छ्रुतमात्रे रमसोरिपतश्च भण केन कांयमिति ? ॥ १० ॥ पातकद्रव्य च तत्र यस्तस्मिन् तेन प्रधीति कार्यं तु ।
 निगतो दिग्ब्रह्मने करोत्यनेयेण न च प्रेरयति ॥ ११ ॥ प्रथमेकवाट द्वितीय च हिडितो लब्ध तृतीयवारे । अनुकम्पया स्वरयन् ततो गतस्तरसकाय तु ॥ १२ ॥
 खारपरनिष्ठुराग्रेणति स ग्लानो रट । हे मदभाग्य ! दूयेव तुप्यति एव नाममात्रेण ॥ १३ ॥ साधुपकार्यमहमिति नामाय समुद्धिदयाथायात । एतस्मा
 मवस्थायां एव तिष्ठति भक्तोल्लुप ॥ १४ ॥ भमृतमिव मन्थमानस्तां परुषगिरं तु स तु सन्नात । चरणगतः क्षमयति मध्वाद्ययति च तममुधिमल्लितसम्
 ॥ १५ ॥ वसिष्ठ मयाय इति तथा करिष्यामि यथाऽचिरेणैव ।

होहिह निरुआ तुब्भे चेती न वएमि गतु जे ॥ १६ ॥ आरुहया पिटीए आरुढो ताहे तो पयार च । परमामुइदुग्गध
 मुयइ पटीए फरुस च ॥ १७ ॥ वेइ गिर धिमुडिय ! वेगविघाओ कओत्ति दुक्खविओ । इय बहुविहमकोसइ पए पए सोऽपि
 भगव तु ॥ १८ ॥ या गणेई फरुसगिर णयावित तुसइ तारिस गध । चदणमिव मण्णतो मिच्छामिह दुक्खड भणइ ॥ १९ ॥
 चित्तेइ किह करेमी किह हु समाही हविज्ज साहुस्स ? । इय बहुविहण्यार नवि तिणो जाहे सोहेव ॥ २० ॥ ताहे
 अभिधुणतो सुरो गओ आगओ य इयरो य । आलोएइ गुरुहि य घन्नोत्ति तओ अणुसट्ठो ॥ २१ ॥ जह तेण नवि
 पेक्षिय एसण इय एसणाइ जइयध । अहवावि इम अण्ण आहरण दिट्ठिवादीय ॥ २२ ॥ जह केइ पच सजय तणहछुह-
 किलत सुमहमज्जाण । उत्तिणा वेयालि य पत्ता गाम च ते एग ॥ २३ ॥ मगति पाणग ते लोगो य तहिं अणेसण कुणइ ।
 न गहिय न लद्धमियर कालगया तिसाभिभूया य ॥ २४ ॥ चउत्थीए उदाहरण-आयरिएण साह भणिओ-गाम वच्चाओ,

१ भविष्यति नीरोगस्त्व प्रवीति शक्नोमि न गन्तु ॥ १९ ॥ आगेह गृहो आरुढस्तदा तत् प्रचारं (विघ्नं) च । परमामुविदुर्गन्धो मुञ्चति गृहो
 पर्या च ॥ १७ ॥ प्रवीति गिरां धिग् मुञ्चितं वेगविघातं वृत्त इति दु स्तापित । इति बहुविधमाकोसति पदे पदे सोऽपि भगवांसु ॥ १८ ॥ न गणयति
 परयगिरं न चापि त दूषयति तादात्म्यम् । चतुर्नमिव म यमानो मिध्या मे इह दुष्कृतं भणति ॥ १९ ॥ किन्तपति कथ कुर्वे कथ च समाधिर्भवेत् साधो ।
 इति बहुविधमकारैर्नैव शक्नो यदा क्षोभयितुम् ॥ २० ॥ तदाऽभिदुर्वन् सुरो गत आगतश्चेतरत्न । आलोचयति गुरभिन्ध धय इति ततोऽनुनिष्टः ॥ २१ ॥ यया
 तेन नैवोच्छ्रितैर्पणैवमपणायां यतितथ । अयवापीदम-यदाहारण इष्टिवादिकम् ॥ २२ ॥ यया केचित्पत्र सयतास्तृणसुषाभ्यो छिन्नयन्तो सुमहात्म
 ध्वानम् । उत्तीर्णां विकाले च प्राप्ता ग्राम च ते एकम् ॥ २३ ॥ मागयन्ति पानकं ते कोकश्च तत्रानेपणां करोति । न गृहीत न लब्धमितरत्न कालगतास्तृणा
 भिभूताश्च ॥ २४ ॥ चतुर्थोऽमुदाहरण-आचार्येण साधुभणितं-ग्रामं वच्चाओ

॥ ६ ॥ शुभम् । धीधृतिरसृतिसवेगशमार्थं परिपूर्यते । भाण्डागारं यत्तस्य, गुणरत्नैः प्रतिक्षणम् ॥ ७ ॥ दण्डश्च वद्धते तस्य, चतुर्भे-
 दबलात्मकः । शीलाङ्गदृशपूर्णित्य, रथदिविहयादिभिः ॥ ८ ॥ दुष्टानां निषेधात्मकः, शिक्षानां परिपालकः । कोशदण्डसमृद्धश्च, तेनासौ
 गीयते नृप ॥ ९ ॥ तस्य च शुभपरिणामस्य राज्ञो गृहीतजयपवाका शरीरसौन्दर्येण विनिर्जितमुबनत्रयकलाकलापकौशलेनापहसितरति
 विधमा विद्यासर्विज्ञेणापरितोषयतीमाहात्म्याविशया निजपतिमकिसया निष्पन्नकम्पता नाम महादेवी, —एकं सर्वयन्त्रेण, कृतालङ्का-
 ररचनम् । सुरसुरनररत्नैः, यत्स्यात्कोकेऽतिसुन्दरम् ॥ १ ॥ श्लोभार्थं मुनिसङ्घस्य, कदाचिदुपसिष्ठते । अन्यस्यां विशिष्टं सस्याप्य, सा देवी
 निष्पन्नकम्पता ॥ २ ॥ आसक्तिर्मुनिविद्यानां, तस्यामेवोपजायते । अतः शरीरसौन्दर्यात्सा गृहीतपवाकिका ॥ ३ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्) चन्द्रेन्द्रेण
 रचयिता, कलाकौशलशालिनः । ये चाप्ये लोकविख्याता, विद्यन्ते मुबनत्रये ॥ ४ ॥ लोभकामादिभिः सर्वैः जिज्ञास्ते भावशानुभिः । न
 कौशलमवतसेषां, विद्यते परमार्थतः ॥ ५ ॥ शुभम् । तस्यास्तु देव्यास्तकित्थित्कोशलयेन लीलया । वापराजयते तेन, साऽभिभूतजगन्मया
 ॥ ६ ॥ रत्नेर्विद्यासा कामस्य, केवलं तोषदेव । मुनयस्तु पुनस्तेषां, न चार्त्तामपि जानते ॥ ७ ॥ तस्यां सत्का पुनर्देव्या, प्रवर्तिर्वा
 हणादयः । विलासा मुनिलोकस्य, भानसाक्षेपकारिणः ॥ ८ ॥ अतोऽपहसिता सत्य, स्वविलासै रतिस्वाया । यथा च भर्तुर्भक्ता सा, त
 धेवार्त्ता निगद्यते ॥ ९ ॥ आपन्निसममर्च्यार, प्रकान्य निजजीवितम् । निर्वाहयति वीर्येण, तेनासौ भर्तुर्वत्सला ॥ १० ॥ अद्यपि पुन
 र्नेत्रं, पत्यु सरस्वत्यक्षमा । निष्पन्नकम्पतया तस्मात्, भर्तुमयतया जिता ॥ ११ ॥ किंचेह बहुनोक्तेन^१, राज्ञः कार्यप्रसाधनी । तस्य
 यत्ने परं सारा, सा देवी निष्पन्नकम्पता ॥ १२ ॥ तयोश्च निष्पन्नकम्पताशुभपरिणामयोर्देवीनृपयोरस्ति प्रकर्षः सुन्दरीणां उत्पत्तिभूमिरप्य
 याणां मधूपा गुणरत्नराशेः वधुर्वैलक्षण्येन मुनीनामपि मनोहारिणी क्षान्तिर्नाम दुहिता, —यत् सा सत्त्वानन्ददायिनी पर्युपासिता । स्मर-

नापि निरूपयमोपविषायनी ॥ १ ॥ निरीक्षते विद्यालाक्षी, यन्मर किल लीलया । पण्डितैः स महात्मेतिकृत्वा गाढ प्रशस्यते ॥ २ ॥
 आदिप्रारुतास्त्रा मन्त्र यो ह्यस्मत्ते नर । स सयनरवगस्य, चक्रवर्ती भविष्यति ॥ ३ ॥ अवध्याकवया वस्या, नाया जगति विद्यते ।
 प्रकृष्य मुन्दरीणां सा, विद्वद्भिस्तेन गीयते ॥ ४ ॥ सद्भयानकेवलसप्तमहर्दिप्रशमादय । लोकनामद्भुता भावा, ये धमत्कारकारिण ॥ ५ ॥
 त भवन्ति भविष्यन्ति, भूताभानन्तरो यत । तत्प्रसादेन सत्त्वानां, चाभापययता सताम् ॥ ६ ॥ शुभम् । उत्पत्तिभूमि सा तस्मादाश्च
 यानामुदाहता । यथा च रत्नमञ्जुषा, तथेदानीं निबोधत ॥ ७ ॥ दानशीलवपेक्षानकुलरूपपाकमा । सत्यशौचार्जोबालोभवीर्यधर्मावयो
 गुणा ॥ ८ ॥ यं केचित्मुन्दरा लोके, वर्त्तन्ते रत्नरूपिण । क्षान्तिरेव हि सर्वेषां, तेषामाधारता गता ॥ ९ ॥ तेनासी रत्नमञ्जपा, विद्वद्भि
 परिकीर्त्तिता । क्षान्तिर्द्विना गुणा सर्वे, न शोभन्ते निराश्रया ॥ १० ॥ अथवा—क्षान्तिरेव महादान, क्षान्तिरेव महातप ।
 क्षान्तिरेव महाज्ञान, क्षान्तिरेव महाव्रम ॥ ११ ॥ क्षान्तिरेव महाशील, क्षान्तिरेव महावीर्य, क्षान्तिरेव परा-
 व्रम ॥ १२ ॥ क्षान्तिरेव च सत्त्वोप, क्षान्तिरिन्द्रियनिग्रह । क्षान्तिरेव महाशौच, क्षान्तिरेव महादया ॥ १३ ॥ क्षान्तिरेव महारूप,
 क्षान्तिरेव महाप्रलम् । क्षान्तिरेव महैश्वर्य, क्षान्तिर्ययमुदाहता ॥ १४ ॥ क्षान्तिरेव परा मद्र, सत्य क्षान्ति प्रकीर्त्तिता । क्षान्तिरेव परा
 मुक्ति, क्षान्ति सर्वार्थसाधिका ॥ १५ ॥ क्षान्तिरेव जगद्धन्या, क्षान्तिरेव जगद्धिवा । क्षान्तिरेव जगज्ज्येष्ठा, क्षान्ति कल्याणदायिका
 ॥ १६ ॥ क्षान्तिरेव नास्त्युज्या, क्षान्ति परममङ्गलम् । क्षान्तिरेवौपध चारु, सर्वव्याधिनिरुद्धम् ॥ १७ ॥ क्षान्तिरेवारिनिर्नाश, चतु
 रङ्ग मदायलम् । किंचात्र पट्टनोक्तेन ? क्षान्तौ सर्व प्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥ अत एव तु सा कन्या, मुनिलोकमनोहरा । कुर्यादीदृशरूपाया,
 को न चित्त सचेतन ? १९ ॥ अन्यथा—यस्य चित्त समारोहेद्विलसन्ती खलीलया । सा कन्या धन्यता प्राप्य, सोऽपि तद्रूपाता व्रजेत

॥ २० ॥ अतः सन्ध्यागुणाकाङ्क्षी, कः सकर्णो न तां हृदि ? । कुर्यात्कन्या सदाकालं, सर्वकामसमर्पिकाम् ॥ २१ ॥ एव च स्थिते—
सा गुणोत्कपयोगेन, यथा सर्वार्हसु दरा । अस्य वैधानरस्योच्चैः, प्रतिपक्षतया स्थिता ॥ २२ ॥ तस्या दर्शनमात्रेण, भीतभीत सुवि-
ह्वल । एष वैधानरो मन्ये, दूरतः प्रपलायते ॥ २३ ॥ नि शेषदोषपुञ्जोऽयं, सा कन्या गुणमदिदम् । साक्षादग्निरयं पापं, सा पुन-
र्हिमशीतला ॥ २४ ॥ सहायस्थानमेव हि, नातयोर्निधते कश्चित् । विरोधभावात्तेनैवमस्याभिरभिधीयते ॥ २५ ॥ यदैव कन्या तां धन्या,
कुमारं परिणेष्यति । अनेन पापसिन्धेन, तदा मैत्रीं विहास्यति ॥ २६ ॥ अत्रान्तरे चिचित्तं विदुरेण—अये ! अनेन जिनमतज्ञेन नैमि-
त्तिकेनेदमभिहितं—यथा चित्तसौन्दर्यं यं शुभपरिणामं तस्य या निष्कम्पता तज्जनिता या क्षान्तिः सैवासु नन्दिबर्द्धनं कुमारस्यानेन
पापसिन्धेन वैधानरेण सह सत्तां निवारयितुं समर्था, नान्यत्तानि वारणे कश्चिदुपाय इति, तत्सर्वमनेन युक्तमुक्तम्, अथवा किमत्राश्चर्यं ?,
न हि जिनमतस्य कदापि द्युक्तं भाषते, तत्तत्क्षान्तिमित्तकवचनमाकण्य तातेनानलोकितं पाथवर्चिनो मतिधनस्य महासम्पन्नो वदन, स्थि-
तोऽसौ भङ्गतरं, अभिहितत्वातेन—आर्य ! मतिधन ! क्षुतमेतद्भवता ? , मतिधनेनाभिहितं—देव ! क्षुतं, तातेनाभिहितं—आर्य ! यद्येव
ततो महाविदुः मम चित्तोद्वेगकारणं, यद्येव विदिष्टजनसहृणीयोऽपि कुमारस्य गुणकलापं पापसिन्धुसम्बन्धदूषितो निष्कलः सम्पन्न इति,
तद् गच्छ शीघ्रं प्रेषय चित्तसौन्दर्यं वचनयिन्यासकुशलान् प्रधानमहत्तमान् प्राह्वय तद्देशासम्भवीनि प्राप्नुवन्ति इति, उपदिष्टं गच्छतां
तेषां निरन्तरसम्बन्धकरणपट्टं शुष्यचारवचनानि, याचय कुमारस्य शुभपरिणामं क्षातिवदासिकामिति, मतिधनेनाभिहितं—यदाज्ञापयति देव
इति, निगच्छ प्रवृत्तो मतिधनं, जिनमतनेनाभिहितं—महाराज ! अलमनेनारम्भेण, न सत्येवविधगमनयोग्यं तन्नगरं, तातेनाभिहितं—
आय ! कथं ? , जिनमतज्ञेनाभिहितं—महाराज ! समस्तान्येवान् लोके नगरराजमायापुत्रमिन्द्रादीनि वस्तूनि द्विविधानि भवन्ति, तद्यथा—

अन्तरङ्गाणि धर्मरङ्गाणि च, तत्र धर्मरङ्गेष्वेव बह्विध भवादृशा नमःशापनादिन्यापारे नान्यवद्भेदुः, एतच्च तामर राजा तत्पत्नी इहिति
 च रावणरक्ष प्रथित, तत्र मुच्यते तत्र महत्तमप्रेषण, तातेनाभिहित—आय ! क पुनस्तत्र प्रभवति ?, निममलानाभिहित—योऽन्तरङ्ग
 एव राजा, तातेनाभिहित—आय ! क पुनरसौ ?, निममलानाभिहित—महाराज ! कर्मपरिणाम, तस्य हि शुभपरिणामस्य फलपरिणाम
 मयैव भट्टजुषया दत्त तन्मातरम्, अतस्तद्व्याप्तोऽसौ वक्तव्ये, तातेनाभिहित—आय ! किं भवत्तस्यै कर्मपरिणामो मादृशामभ्यर्थनाविषयो ?,
 निममलानाभिहित—महाराज ! नैतदेव, स हि व्योष्टकारी प्रायेण नापेक्षते सत्पुरुषाभ्यर्थना न रज्यते सत्पुरुषारवचनेन न गृह्यते
 दत्तापरोधेन नातुष्टमपते दृष्टाऽप्यपद्रव जन केवलमसावपि कार्यं विदधान पृच्छति महत्तमभक्तिर्ना लोकस्थिति पर्यालोचयति स्वभार्या
 बालपरिणति पश्यत्यलसीयमहत्तमाय स्वभावाय अनुवर्तते अस्यैव भविष्यद्वर्तनकुमारस्य समस्तभवान्तराजुषाभिर्ना प्रच्छन्नरूपा भार्या
 भवित यता निभेति किञ्च मान नन्दिष्वननुभार्यार्थादपि स्वप्रवृत्तौ, तत्तत्तद्विषयमत्यक्कपरिजगत् स्वसभावनाया सन्माय एव कर्मपरि
 णाममहाराज कार्यं पुत्राणां न मर्तिरङ्गलोक रटन्त्वमपि गणयति, किं तर्हि ?, यदात्मने रोचते तदेव विषये, तस्मान्नायमभ्यर्थनोचित,
 किञ्च यदाऽस्य प्रतिभानिरप्यते तदा स्वयमेव कुमाराय द्यापयति शुभपरिणामेन क्षान्तिद्वारिकामिति, तातेनाभिहित—आय ! इतास्ताहि
 यय, यता न क्षायते कदाचित्(दा स)स्य प्रतिभास्तिप्यते, अस्मिन्धानपसारिते पापमिने कुमारस्य समस्तगुणविकलतया न निश्चिदस्माक जीवती-
 तिरित्वा, निममलानाभिहित—महाराजाल विपादेन, किमत्र क्रियते ? यदीदृशमेवेव प्रयोजनमिति, तथाहि—नर प्रमादी शक्येऽर्थे,
 स्यादुपालम्भभाजनम् ! अशक्यवरसुविषये, पुरुषो नापराधयति ॥ १ ॥ अपि च—योऽशक्येऽर्थे प्रवर्तते, अनपेक्ष्य बला
 वलम् ! आत्मनश्च परेषा च, स ह्यस्य स्याद्विषयिताम् ॥२॥ तदत्रैव स्थिते काय, यद्विविध्यतया परम् ! भवता तत्कचित्तानामासितु

युज्यते ध्रुवम् ॥ ३ ॥ अन्यच्च कथ्यते किञ्चिदेतस्य स्थास्यकारणम् । नित्यालम्बनत्वमित्य, मा भूदैन्य भवादृशम् ॥ ४ ॥ तातेना
 मिहित—आय । साधूक्त, समाध्यासिता वयमनेन भवता पश्चिमवचनेन, तत्कथय किं तदस्माक चेत्तस्य स्थास्यकारणमिति, जिनमवज्ञेना
 मिहित—महाराज । अस्तस्य कुमारस्य प्रच्छन्नरूपं पुण्योदयो नाम वयस्य, स यावदस्य पार्थवर्षी तावदेव वैभानर पापमित्रतया य
 यमनार्थं कुमारस्य सपादयिष्यति स सोऽस्य प्रत्युत्तार्यरूपतया पर्यवस्यतीति, तद्वाक्यं मनाक् स्वसमीभूतत्वात्, अनान्तरे दिनकरान्तरत
 लस्य मध्यभागमारुढ निवेद्यपश्चाद्विकार्येभ्यः प्रवृत्तत्वादाजुसारी समुत्थित शङ्कशब्द, पठित कालनिवेदकेन—न क्रोधात्तेजसो वृद्धि,
 विदु मध्यस्थभावात् । दशयमिति लोकानां, सूर्यो मध्यस्थता गत ॥ १ ॥ तातेनामिहितम्—अये । मध्याह्नसमयो वर्तते, तत समुत्थाव
 द्यमिदानीमिति कृत्वा विसर्जितो राजलोक, पूजितो कलाचार्यनेमिचित्तो, प्रस्थापितो सप्तर्षिमान, तातो नैमित्तिकवचनादशक्यानुष्ठानमे-
 तद्विजिजातनिषेयेनापि तातेन मोहहेतुतयाऽपत्यलोहस्य समादिष्टो विदुर यदुत—परीक्षितव्यो भवता कुमारमभिप्राय, किं शक्यतेऽस्मान्-
 स्थापयित्वा द्विजो जयितुं कुमारो न वेति । विदुरेणाभिहित—यदाज्ञापयति देव, तव समुत्थितत्वात्, क्व दिवसोचितं कर्तव्य, द्वितीय
 दिने समागतो मम समीपे विदुरो, विहितप्रणामो निषण्णो मदन्तिके, पृष्ठो मया—भद्र । हा किन्नागतोऽसि । विदुरेण चिन्तित—अये ।
 समादिष्टत्वाद्देव देवेन, यथा लक्षयितव्यो भवता कुमारमभिप्राय, तातोऽहमस्मै यत् तस्मात्साधो सकाशादाकर्णितमासीन्मया दुर्जनस-
 सगपेपप्रतिपादकमुदाहरण तत्कथयामि, तातो विज्ञास्यते स्वत्वेतदीयोऽभिषिधि, इत्येव विचिन्त्य विदुरेणाभिहितम्—कुमार । किञ्चि
 दाक्षिण्यमभूत्, मयाऽभिहित—कीदृश । विदुरेणाभिहित—कथानकमाकर्णित, मयाऽभिहित—वर्णय कीदृश तत्कथानक । विदुरेणा
 मिहित—वर्णयामि, केवलमवहितेन श्रोतव्यं कुमारेण, मयाऽभिहितम्—एव दत्तावधानोऽसि, विदुरेणाभिहित—अस्तस्यामेव मनुज

गतो नागधामनिभ्रमर मरुताभिधाने पाटक विविधप्रतिष्ठित नाम गार, सन्नास्ति वीर्यनिधानमृत कर्मविलासो नाम राजा, तस्य च द्वे
 भ्रमरमण्डिनी, शुभमुन्दरी उशु शब्दमाला च, तत्र शुभमुन्दर्या पुत्रोऽस्ति मनीषी नाम, बालोऽनुशलमालाया, तौ च मनोपिनाली सभा
 मनुमादभाभी गाकारेण काननादिषु वीहारासमनुभवन्तो यथेष्टचेष्टया विचरत, अन्यदा स्वदेहाभिधाने कानने नातिदूरादेव दृष्टताभ्या
 कथिपुरुष, स च सयो पश्यतोरेव समारुढतदुच्छ्रयाभिधान वस्मीक, निवक्रस्तेन मूर्धनामय वरुशाखाया पाशवो सिर्षित शिरो
 पराया प्रयादिवधात्मा, ततो मा साहस मा साहसमिति वदन्तौ प्राप्नौ समभ्रम वत्तमीप कुमारै, डिभ पाशको बालेन, तत समो-
 दविलहरो भ्रमलोपनभ्र पतितोऽसौ पुरुषो भूतले, समासादितो बापुदानेन कुसाराभ्या, लब्धा चेतना उन्मीलिते लोचने निरीक्षिता
 रिता दृष्टो पुनारौ, अभिहितलाभ्या—भद्र ! विनेतव्यमपुरुषोचित भवता व्ययसित ! किं वा भद्रस्येदशाव्यवसायस्य वारणमिति क-
 पयतु भद्रो यथानायेय न भवति, ततो दीपदीर्घ नि यत्स पुरुषेणाभितम्—अलमसादीयकथया, न मुन्दरमनुष्ठित भद्राभ्या पदह-
 मात्मनु दानल निवापायेपुरुषाप्तो भवद्भ्या धारित, तदनुनाभि ऽ फर्तव्यो मे विप्र इति शुचाण समुत्थित पुनरात्मानमुद्धम्वधितुमन्तौ
 पुरयो, धृतो बालेन, अभिहितभ—भद्र ! कथय तन्मदसाकपुत्रोपेन स्पृता ततो यथालब्धप्रतीकार स्यान्मतो यदुचित वच्छ्रया ;
 पुरयणाभिहित—यदि निर्ध-यस्तव भ्रमसा—आसीमम सरीरमिव सर्वम्वसिव जीवितमिव हृदयमिव द्वितीय भवजन्तुर्नाम सिन्न, स
 धातिद्रदग्निभरतया न क्षणमात्रमपि मा विरहयति, किं तर्हि ? सकलकाल मागेव लालयति पालयति पृच्छति च मा क्षणे क्षणे यदुत
 भद्र सदात ! किं तुभ्य रोचते ? ततो यद्यद् वदासि तत्तदसौ भवजन्तुर्मम वयस्यो वत्सलतया सपादयति न कदाचिन्मत्प्रतिवृत्त विधत्ते,
 अन्यदा मम मदभायतया दृष्टत्वेन सदागमो मास पुरय, पर्यालोचित च सह तेन किञ्चिदेकान्ते भवजन्तुता भावितचित्तेन, हृष्ट इव

पुन्यते प्रथम् ॥ ३ ॥ अन्यथ कथ्यते किञ्चिद्वेतस स्थाप्यकारणम् । निरालम्बनत्वमेव, मा भूदैन्य भवादृशम् ॥ ४ ॥ तत्तेना
 भिहित—आय' साधूक, समाध्यासिता वयमनेन भवता पश्चिमवचनेन, तत्कथय किं तदस्माकं चेवस स्थाप्यकारणमिति, जिनमतज्ञेना
 भिहित—महाराज ! अस्तस्य शुभारस्य प्रच्छन्नरूपं पुण्योदयो नाम वयस्य, स यावत्स्य पार्थिवर्षी तावदेव वैधानर पापमित्रतया य
 यमनर्षं शुमारस्य सपादयिष्यति स सोऽस्य प्रत्युपायरूपतया पर्यवस्यतीति, तदाकर्ण्य मनाक् स्वस्तीभूतत्वात्, अन्नादरे दिनकरमन्धरत
 लस्य मध्यभागमारुह्य निवेद्यप्रादिकच्छेदप्रवृत्तपटद्वन्नाशुसारी समुत्थित सङ्गसङ्घ, पठित कालनिवेदकेन—न क्रोधात्तेजसो वृद्धि,
 पितु मध्यस्थभावात् । दर्शयन्निति लोकानां, सूर्यो मध्यस्थता गत ॥ १ ॥ तातेनाभिहितम्—अये ! मर्याद्वत्समयो वर्तते, तत समुत्थात
 न्यभिधानीमिति श्रुत्वा विसर्जितो राजलोक, पृथिवीं पञ्चाचार्यनैमित्तिकौ, प्रस्थापितौ सवहुमान, ततो नैमित्तिकवचनादशक्यानुष्ठानमे
 वदित्विजातनिषेयेनापि तातेन मोहहेतुवयाऽपत्यल्लेहस्य समादिष्टो विदुर षडुक्त—परीक्षितव्यो भवता शुमारमिमाय, किं शक्यतेऽस्मा-
 र्थापमिप्राद्विजयितुं शुमारो न वेति !, विदुरेणाभिहित—यदाज्ञापयति देव, तत समुत्थितत्वात्, कृत विवसोचितं कर्त्तव्य, द्वितीय
 दिने समागतो मम समीपे विदुरो, विहितप्रणामो नियण्णो मदन्तिके, दृष्टा मया—भद्र ! हा किन्नागतोऽसि !, विदुरेण चित्तित—अये !
 समाविष्टत्वावद्देवेन, यथा लक्षयितव्यो भवता शुमारमिमाय, ततोऽद्भुतसौ यत् तस्मात्साधो सकाशादाकर्णितमासीन्मया दुर्जनस-
 र्गोदोषप्रतिपादकमुदाहरण तत्कथयामि, ततो विद्वत्सत्वे स्तब्धवदीयोऽभिषिधि, इत्येव विचिन्त्य विदुरेणाभिहितम्—शुमार ! किञ्चि
 दाक्षय्यमभूत्, मयाऽभिहित—कीदृश !, विदुरेणाभिहित—कथानकमाकर्णित, मयाऽभिहित—वर्णय कीदृश तत्कथानक !, विदुरेणा
 भिहित—वर्णयामि, कवलमवहितेन श्रोतव्यं शुमारेण, मयाऽभिहितम्—एष दद्यावधानोऽसि, विदुरेणाभिहित—अस्तस्यामेव मनुज

गायत्रिनाम विप्रवर्तितो मामय वदथयति तथाऽप्यगण्ड एव न मया मोक्षज्यो, यतो भद्रकोऽय ममाल्मीयप्रकृत्या लक्षितो बहुना
 कान्त, कृतादि भूयासि ममाजुर्लानि, सदागममेतच्च जनिवोऽयमस्य विपयास, तत्कदाचिदपगच्छत्येव कालेन, ततो भविष्यति ममो
 धरि पूर्ववत्स्य द्रष्टव्यम्, एव पयालोच्य व्यवस्थितोऽहं वहिष्ठतोऽपि तेन भवजानुना तस्यैव सन्मधिपति इरीयाभिधाने प्रासादे महा
 दु रागुभवा वाचमुदीक्षमाणा इराशापाशावपानित सत् किं तस्मिन् कालमिति, अथवा सदागमवचनमनुवत्तमानस्तिरहृत्य मा पुरु
 षद्वयया पिप्लास्य ततोऽपि प्रासादात्परमाधार्मिक इव निर्पुणतया मायाकन्दन्त अवगणय्य कष्ट इव तत्र यास्यामि यत्र भवन्त लोच-
 नाभ्या ७ द्रव्यान्मत्तभिधाय तत्र पुत्रचिन्त, स चेदानीं निर्दुर्तो नगर्यां प्राप्त भूयते, सा च मादृशामगम्या नगरी, ततो मया चिन्तित
 —रिमजुना मम प्रियमित्रपरिभूतेन तद्विरहितेनाजगलल्लनकरत्वेन जीवितेन?, तत्रशेदमध्यवसितमिति, बालेनाभिहित—साधु स्पर्शन
 साधु, स्थाने भवतो व्यवसाय, दु सह हि प्रियमित्रपरिभवदु र्त्त, तद्विरहस तापश्च न शक्यतेऽन्यथा यापयितु, तथाहि—न शक्य
 सह नात्साधु, क्षमिणाऽपि परामय । कनकेन हि निमुक्त, पापणोऽपि प्रलीयते ॥ १ ॥ मानिना मित्रविरहे, जीवितु नैव युज्यते । इदं
 हि तदयथा तूष्ण, वासरेण निवेदितम् ॥ २ ॥ अहो ते मित्रवत्सलता अहो ते स्तिराजुयाग अहो कृतज्ञता अहो साहस अहो निर्मो
 ध्यभावतेति, भवन्ततो पुनरहो क्षणरक्तविरकता अहो कृतज्ञता अहो अलौकिकत्व अहो मूढता अहो स्मरहृदयत्व अहो अनाया
 गुष्ठानप्रयुधिरिति, कवलमेवमपि स्थिते मयीन्यहमत्र किञ्चित्ताकर्णयतु मद्र, स्पर्शनेनाभिहित—वदतु निर्विकल्पमार्ग, बालेनाभिहितम्
 —अलभ्यप्रतीकाराणामभिमानावलम्बिनाम् । रोहैवद्वयक्षाणा, शुकोवद्वयक्षाणा ॥ १ ॥ तथापि मदनुप्रदेण धारणीया भद्रेण प्राणा,
 इतरथा ममापीयमेव गति, रक्षितोऽहमनेन भवतो निष्कृतिमभिवात्सल्येन, दाक्षिण्यमहोदययश्च सत्पुरुषा भवति, सत्पुरुषश्च भद्र

लक्ष्यते, ततस्तत्कालादारभ्य स्थिथिलीभूतो ममोपरि स्नेहवध, न करोति तथा लज्जना न दत्तायत्तात्मबुद्धिं न प्रयत्नत ननुपदन्ता ।
 मम वात्सल्यमपि प्रभ्रमयति प्रत्युत मा वैरिकमेव मन्यते दशयानि विप्रियाणि सखल प्रतिदूढमासवते, ततो मया चिचित्त—रा हन्त दिदम्
 तत्, न मया किञ्चिदस्य ज्यलीन्माचारित, विमिलयममकाण्ड एव भवज तु पश्चिक्कापरावर्तित इवान्यथा सदृश, हा हतोऽस्मि मन्द
 भाग्य इत्यारारभ्यमानो वञ्चाहत् इव स्थित इव हतसखस्व इव शोकभरानात्मसूक्ष्मे प्राप्नोऽह दुःसातिरेव, लक्षित एव कथञ्चित्पयाढ्योच
 यता मया—अये । सबाऽप्यय सदागमपर्यालोचजनितोऽनर्थयतिकरो, विप्रचारितोऽय मम वयसोऽनेन पापन, स योन्यूलयनिन मत्
 हृदय पुन पुनस्तेन सदागमेन सह रहसि पर्यालोचयति, वनिवारणार्थं रटन्त्वमपि मा नारणयति, यथा यथा एव भयनतो सदागमप
 यालोच सुतरा परिणमति तथा तथा मात्मेय नितरा स्थिथिलयति, तव प्रचद्वते मे गाढतर दुःरा, अन्यदा दृढतर पयालोच्य सदागमन
 सह किञ्चिद्वदन्ते प्रोटितो मया सह सवध सर्वधैव भवज गुणा, परिच्छिन्नोऽह चित्तेन, लयानि मम वल्लभानि, तद्वचनेनैव गृही
 तानि यानि पूर्वं योमलवृत्तीगण्ठोपधानादितानाधानि शयनानि, विरहितानि हसपस्मादिपूरितान्यासनानि, मुष्टानि दृढविकामाचाररक्ति
 वाचीनाशुकपट्टाङ्कादीनि कोमलवक्त्राणि, प्रत्याख्यातानि मम सुलदायीनि शावोष्णपुत्रसिद्धलवया सेनयानि वस्तूरिकाशुष्यन्वनादानि
 लघुपनानि, वर्जित सवधा ममाहादातिरेकसपादक कोमलवतुलताकलितो ललनासपात, तत प्रयुति स भवजन्तु करोति येशोत्पादन
 शोते कठिनभूमौ धारयति शरीरे मल परिधत्ते जरणीवराणि वजयति दूरत स्त्रीगानसङ्ग कथञ्चिदापन्ने वसिन्करोति प्रायश्चित्त, स
 हते मापमासे दीव गृह्णाति ज्येष्ठापादयोगवप सवधा परमवैरिक इव यद्यत्किञ्चि मे प्रतिदूढ तत्सर्वमाचरति, ततो मया चिन्तित—
 परित्यजस्त्वावत्सवधाऽहमेनेन, गृहीतव्य ननुब्रूया, तथाप्याभरणान्ता प्रणया सज्जनानामिति बुद्धवाद्, ततो यद्यप्ययमनेन सदा-

गमयन्ति त्रिषदास्ति सप्तव द्दधयति तथाऽप्यकाण्ड एव न मया मोक्षन्यो, यतो भद्रकोऽय ममात्मीयप्रकृत्या लक्षितो बहुना
 का ७, इत्यादि भूयस्ति ममाजुद्धानि, सदागममलयजनिवोऽयमस्य विपयास, तत्कदाचिदपगच्छत्येव कालेन, ततो भविष्यति ममो
 परि पूनवरस द्दधभाव एव यथाऽलोच्य व्यवस्थितोऽहं बहिष्कृतोऽपि तेन भवजनुना सखीव सम्यग्निधिनि दरीराभिधाने प्रासादे महा
 दु सातुभवन पालमुदीक्षमाणा दुराशापाशानप्रासित सन् किञ्चन्तमसि बालमिति, अन्यदा सदागमवचनमनुवर्त्तमानस्तिरस्कृत्य मा पुरु
 पदिनया पिप्यास्य सतोऽपि प्रासादस्यस्वार्थार्थिक इव निर्दुषतया मामात्र दत्त अवगणय्य कष्ट इव तत्र यास्यामि यत्र भवन्त लोच
 नाभ्या न द्रव्यार्थाद्यभिधाय तत्र पुनर्चित, स चदानीं निवृत्तौ नगया प्राप्त भूयते, सा च मादृशामगम्या नगरी, ततो मया चिन्तित
 —दिनपुना मम प्रियनिनपरिभूतेन तद्विरहितेनाजगलस्तनकल्पेन जीवितेन, तत्रैवैदमव्यवसिचमिति, बालेनाभिहित—साधु रपशान
 साधु, स्नाते भवतो व्यवसाय, दु सह हि प्रियमिन्नपरिमण्डु ए, तद्विरहसत्तापश्च न शक्यतेऽन्यथा यापयितु, तथाहि—न शक्य
 सहजात्साहु, क्षमिणाऽपि पराभव । कनकेन हि निर्मुक्त, पाषाणोऽपि प्रलीयते ॥ १ ॥ मामिना मिन्नविरहे, जीवितु नैव युज्यते । इदं
 हि नद्रवता मूण, वासरेण निवेदितम् ॥ २ ॥ अहो ते मिन्नवत्सलता अहो ते स्तिराजुराग अहो कृतज्ञता अहो साहस अहो निर्मि
 व्यभावतति, भवजन्तो पुनरहो क्षणरूपविरक्तता अहो कृतप्रता अहो अलौकिकत्व अहो मूढता अहो एतद्वद्वत्त्व अहो अनाया
 नुष्ठानप्रयत्तिरिति, केवलमयमसि स्थिते प्रवीन्यहमन किञ्चित्तादकर्णयतु भद्र, रपशनेनाभिहित—यदतु निर्विकल्पमार्ग, बालेनाभिहितम्
 —भलप्रवर्तीकाराणामभिमानावलम्बिनाम् । कोहैकवद्वक्त्राणा, युक्तमेवद्वक्त्रादृशात् ॥ १ ॥ तथापि मदनुग्रहेण धारणीया भद्रेण प्राणा,
 एतदथा ममापीयमेव गति, एतद्वतोऽहमनेन भवतो निष्कटिमसिन्नात्सत्येन, द्वाक्षिण्यमहोदधयश्च सत्पुरुषा भवन्ति, सत्पुरुषश्च भद्र

वायवो गम्यते, अतः कच्छमभवेत् निर्वाचनमात्रकवचनभद्रेण, यद्यपि चूतमनोरथा न सि(चि)ञ्चिनिकया पूयन्ते तथापि मद्रुह्यपा
 भवता मत्स्य एव भवन्तु विरहदुःखप्रतीकारदुःखा मन्तव्य, स्पष्टनेनाभिहितम्—साधु आय । साधु, पारिता एव भवताऽनुपद
 तवत्सलेनातिक्रियवचनामृतसकेनानन स्वयमेव विलीयमाना मदीयपाणा, मित्रं वचनम् । नष्टो मेऽनुना मोक्षसंवापौ, विध्वंसित इव
 भवता भवता तु शीतलीभूत नयनयुगल आकाशिव चित्तं निवापित मे शरीरं भवदशनेन, किं यदुना?, त्वनयापुता भवन्तु रतिः,
 तव सजातस्त्वानिरतरं ब्रह्मभाव, मनीषिणा चित्तं तव—न सत्तु सहजोऽनुरक्तो वयस्य केनचित्प्रशस्त्वापूवकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्त्य
 ज्यते, न च सदानामो निर्दोषं कदाचिन्नाजयति, स हि गाढ प्रयाजोचितवारीति सुवमस्माभिः, सद्यः कारणं भविष्य, १ सुन्दर
 रत्नैव स्पष्टान् प्रायेण, तदनेन सह मैत्रीं भुक्त्वा विरूपमागतिं यातेन, एव चिन्तयन्नेव मनीषी सभायितव्यं स्पष्टानन—इदं मनसि
 पाऽपि लोचयानां गुरोरेण सभायण, सजाता तेनापि सह वदितव्या यामैत्री स्पष्टानस्य, प्रविष्टा सवदपि नगरे, सप्राप्ता राजभयम्, इष्टो
 दत्तास्त्रान् कर्मविलास सह महादेवीभ्या, कृत पादपवनं जननीजनकानाम्, आनन्दितास्तैराशीषादेन, दाशितान्यासनानि, गोपयिष्टा
 स्तेषु, निषण्णा भूतले, दर्शितं रक्षणं, कथितस्त्वद्वचनम्, प्रकाशितश्चात्मनश्च तेन सह मैत्रीभाव इवमारभ्या, परिदृष्टं कर्मविलास,
 चित्तं तव मनसि—मम तावदप्यथसेवनमिव व्यापेरुपचयहेतुरेव स्पर्शनं, इष्ट एव मयाऽनेका पूर्वं, सत्सुन्दरमेतत्सपन्न—यदनेन सह
 नयोमेवै सजातेति, क्वचलं प्रदितिरियं ममानादिरुद्धा वर्त्तते यदुव—योऽस्यानुदत्तस्य मया प्रतिबलेन भवितव्यं, य पुनरस्य प्रतिबलो
 निरभिष्वङ्गवया तस्य मया सुन्दरं वर्त्तितं य, य पुनरेका तवत्सजति स मयाऽपि सर्वथा मोक्षव्य एव, तदेव स्थिते गिरीश्वय निरीश्वय
 इमारयोरेन प्रति चेष्टितं यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन—वत्सो । सुन्दरमनुष्ठितं भवन्त्या यदेव स्पष्टानं प्राणत्वात्

विरूपानो धारितो, शैरीस्वरणेन पुन सुन्दरतरं, शैरीस्वरण्योगुल्यो हि वरसयोरनयो सार्द्धं सवन्ध , अकुशलमालया चिन्तित—अद्वै-
 तं पश्यता, भविष्यत्कृतस्यार्थेन मम यथार्थं नाम, यो ह्यस्य स्पर्शनस्यानुकूलं स ममालम्बवद्वधं स एव च मा वर्द्धयति पालयति मे
 मदीयस्य हृदयं धातुभवति नेतर , धातुतोऽनुभूतपूर्वमवमया, एष च मदीयसूत्रेण प्रति सुररागेण गाढमनुकूलो लक्ष्यते ततो भविष्यति मे
 मनोरथपूर्वसिद्धिं विचिन्त्य सया पाठ प्रत्यभिहित—वत्स ! सुन्दरमनुष्ठित, अवियोगो भवतु भवतु सुमित्रेणेति, शुभसुन्दया चिन्तित—
 न मुन्दर रन्ध्रेषु मम मनस्य पापमित्रसन्ध्या , त्रिपुरेण परमार्थेन कारणमनर्थपरम्पराया शत्रुरय ममापि सहजोऽनुवर्तते कथं र्थिता
 इहमेव धातुश पूव नास्त्येव मयाऽस्य च सहावस्थान, केवलमेवावानन चित्तसंघारणाहेतु —यदेव मदीयपुनोऽमु प्रति सुरच्छायाया द
 द्विभिकोरेण च निरुध इव हस्यते, ततो न प्रभविष्यति प्रायेण ममाय पापो, यद्विद्या न ज्ञायते किं भविष्यति ? , विषम रत्नस्येव दु
 रालाभा, इत्यापनेकविकल्पमालादुलमानसाऽपि गन्भीरतया मौनेनैव स्थिता शुभसुन्दरी, अत्रान्तरे सज्जातो मध्याह्न , उपसह्रतमास्थान, गता
 सर्वऽपि स्वास्थानेषु, तदिनाधारभ्य प्रवर्द्धते घाटस्य स्पर्शनेन सह रोहसनध , स हि चकितस्त्रिषति सर्वथा, मनीषी न गच्छति विश्रम्भ,
 स्पर्शनरु सदा समिहिततया शुभाचार्योऽवगच्छिन्न न पार्थं शुष्यति, तत पर्यटति ते सहिता एव नानास्थानेषु, क्रीडन्ति विविधक्रीडाभि ,
 ततो मनीषिणा चिन्तित—कीटदामनेन स्पर्शनेन सह विचरता सर्वत्राविश्रम्यचिन्ताना मुत्त ? , न दीप तावद्यापि सन्ध्या लक्ष्यते की
 टास्वरूप इति, न पाप्मावपरमार्थेण निन्दारयितुं समर्थातु वा पर्यते, तदिदमत्र प्राप्तकाल—गोपयामि तावदस्य मूलशुद्धिं, ततो विज्ञाप
 यथोचितमाचरिष्यामीति स्थापित सिद्धाव , तत समाहृतो रहसि बोधो नामाह्वरस्य , अभिहितश्चासौ—भद्र ! ममास्य स्पर्शनस्योपरि महान
 विभक्त्य वदस्य मूलशुद्धिं सन्ध्यावबुध्य शीघ्रमावेदय, बोधेनाभिहित—यदाज्ञापयति कुमार इति, निर्गतो बोध , ततोऽभ्यस्तसमस्तदेश

वायव्यो गम्यते, अतः कर्तव्यमेवेतत् त्रिविचारः सामकवचनमद्रेण, यद्यपि चूतमनोरथा न सि(चि)घ्निकया पूयन्ते तथापि मरुतुमप्य
 भवता मत्सवय एव भवनतु विरहदुःखप्रतीषादुच्छा म त य , स्पृशननाभिहितम्—साधु आय ' साधु, धार्ता एव भवतामनुमद
 तवत्सलेनातिश्रियवचनामृतसकेनानन स्वयमेव विलीयमाना मदीयप्राणा, मिमन् वक्ष्य? नष्टी मेऽधुना दोहसवधौ, विस्मार्त इव
 भवता भवजतु शीतलीभूत नयनयुगल आकाशिव चित्त निवापित मे शरीर भवदशनन, सि यदुना?, त्वमयाधुना भवजतुरिति,
 ज्यते, न य सदागमो निर्दोष कदाचिरयाजयति, स हि ग्राह पयालोचितवारीति शुक्लमसाभि, वदय कारजन भविवक्ष्य, न सुन्दर
 सत्त्वेय स्पृशान प्रायेण, वदनेन सह मैत्री हुवा विरूपमाचरित पात्रेन, एव चिन्तयमेव मनीषी सभापित स्पृशाना—दृव मनसि
 पाऽपि दोषयानाजुरोपेन सभापण, सजाता तेनापि सह वहिःशयया मैत्री स्पृशनस, प्रविष्टा सर्वेऽपि नगरे, सप्रसादात्मनः, दृष्टो
 दत्तास्थान कर्मविरास सह महादेवीभ्या, कृत पादपतन जननीजननानाम्, भानन्दितास्तैराशीवादेन, दक्षिणान्यासनानि, गोपयिष्टा
 स्तेषु, निषण्णा मूले, दर्शित स्पृशान, कथितस्तद्वृत्तान्त, प्रकाशितश्चात्मनश्च तेन सह मैत्रीभाव हुआराभ्या, परितुष्ट कमविज्ञास,
 चित्ततमनन—मम शावदप्यध्वसेवनमिव व्यापेरुपचयेहुरय स्पृशन, दृष्ट एव मयाऽनेनश्च पूर्व, तत्सुन्दरमेतत्सपथ—यदनेन सह
 नयोर्मनी सजातेति, केवल प्रकृतिरिय ममानादिरुद्धा यत्तवे यदुत—योऽस्यानुष्टुप्स्तस्य मया प्रतिपूलेन भविताय, य पुनस्तस्य प्रतिपूले
 निरभिप्यङ्गवया तस्य मया सुन्दर वर्तितय, य पुनरेका तवस्तजति स मयाऽपि सर्वथा मोक्षय एव, तदेव स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 हमारयोरेन प्रति चेष्टित यथाचित करिष्यामीति विचिन्त्याभिहित कर्मविज्ञासेन—वत्सी! सुन्दरमनुष्ठित भवज्ज्ञा यदेव स्पृशेन प्राणत्यागा

विरुधागो धारितो, मैत्रीकरणेन पुन मुन्दरतर, क्षीरराज्ययोगशुल्यो हि वतसपोरनयो सार्द्धं सवन्ध , अकुशलमालया चिन्तित—आद्यो
 म पायता, भविष्यत्येवतसपथेन मम यथार्थं नाम, यो ह्यस्य स्पर्शनस्यानुबूल म ममात्यन्तवद्वम स एव च मा वर्द्धयति पालयति मे
 मदीयदादरञ्च चागुभवति मेतर , षट्शोऽनुभूतपूर्वमेव मया, एष च मदीयसूत्रेण प्रति सुरपयोगेण गाढमनुकूलो लक्ष्यते ततो भविष्यति मे
 मगोरपपूर्वसिद्धिं विचिन्त्य तया पाल प्रत्याभिहित—वत्स ! सुन्दरमनुष्ठित, अवियोगो भवतु भवत सुमित्रेणेति, शुभमुन्दर्या चिन्तित—
 न मुन्दर एतन्मम मननयस्य पापमित्रसन्ध , हिुरेय परमार्थेन कारणमनर्थपरम्परया ऋतुरय ममापि म्द्वजोऽनुवर्त्तते कर्धर्षिता-
 ऽहमगा षट्श पूव नास्त्येव मयाऽस्य च सहावस्थान, केवलमेतावानत्र चित्तसधारणाहेतु —यदेय मदीयपुत्रोऽसु प्रति सुरच्छायया द
 द्विरिक्रोण च विररा इव लक्ष्यते, ततो न प्रभविष्यति प्रायेण ममाय पापो, यद्विवा न ज्ञायते किं भविष्यति ? , विषम एतन्नेय तु
 रालमा, इत्यापनकविकल्पमालादुलमानसाऽपि गन्भीरतया मौनेनैव स्थिता शुभमुन्दरी, अगान्तरे सजातो मध्याह्न , द्यपसद्वतमास्थान, नाता
 सर्वऽपि स्वस्थानतु, तद्दिनादारभ्य प्रवर्द्धते पातस्य स्पर्शनेन सह क्रोहसन्ध , स हि चकितस्त्रिष्ठति सर्वथा, मनीषी न गच्छति विश्रम्भ,
 स्पदानरु सदा सभिहिततया कुमारयोर्तर्नहिश्च न पार्थ्यं मुञ्चति, तत पर्यटति ते सहिता एव नागास्थानेषु, क्रीडन्ति विविधक्रीडाभि ,
 ततो मनीषिणा चिन्तित—मीददामनेन स्पर्शनेन सह विचरता सर्वनाविश्रब्धचिन्ताना सुरा ? , न चैय वावदयापि सन्धग् लक्ष्यते क्री
 ददास्वरूप इति, न पाशावपरमार्थेय निद्वारयितु सम्पदीतु वा पार्थते, तदिदमन प्राप्तकाल—गवेययामि तावदस्य मूलशुद्धि, ततो विज्ञाप
 ययोगिचितमापरिध्यामीति स्थापित सिद्धात , तत समाह्वयो रक्षसि वोधो नामाह्वरश्च , अभिहितश्चासौ—भद्र ! ममात्य स्पर्शनस्योपरि महान
 रिभम्भः तदस्य मूलशुद्धिं सम्पद्यवशुभ्य दीप्यमावेदय, वोधेनाभिहित—यदाज्ञापयति कुमार इति, निर्गवो वोध , ततोऽभ्यस्तसमस्तदेश

कायतो गम्यते, अतः कस्य यमवैतत् निर्विचारः भासकं वचनं भद्रेण, यथापि चूतमनोरथा न किं(चि)ञ्चिनिकया पूयन्ते तथापि भद्रनुकम्पया
 भवता मत्संयम एव भवन्तु विरहदुःखं प्रपतीकारयुद्धा म तव्य , स्पर्शनेनाभिहितम्—साधु आय ! साधु, धारिता एव भवताऽनुपट्ट
 तवत्सलेनातिश्रिगधवधनामृतसंकेनानन स्वयमेव विलीयमाना मदीयप्राणा , किमत्र वक्तव्य ! नष्टी मेऽधुना शोकसंवापौ, विस्मयित इव
 भवता भवजन्तु शीतलीभूत नयनयुगल आह्लाहित चित्त निवापित मे शरीर भवदर्शनेन, किं बहुना !, त्वमेवाधुना भवजन्तुरिति,
 तव सजातस्त्वयोनिर्हर श्लेहभाव , मनीषिणा चित्तित—न रतु सहजोऽनुरक्तो वयस्य केनचित्प्रेक्षापूर्वकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्तस्य
 जयते, न च सदागमो निर्दोष कदाचित्प्राजयति, स हि गढ पर्यालोचितकारीति श्रुतमस्माभिः , तव न कारणेन भवितव्य, न सुन्दर
 रत्नेय स्पशत प्रायेण, तदनेन सह मैत्री कुर्वता विरूपमाचरितं बालेन, एव चिन्तयन्नेव मनीषी सभापित स्पर्शनेन—दृढ मनीषि
 णाऽपि लोकयानां तुल्येन सभापण, सजाता तेनापि सह यद्विद्वत्प्राया मैत्री स्पशतस्तस्य, प्रविष्टा सर्वेऽपि नगरे, सभासा राजभवत, दृष्टो
 दत्तास्मान् कर्मविलास सह महादेवीभ्या, कृत पादपवन जननीजनकानाम्, आनन्दितासौराशीबादेन, द्यापितान्यासनानि, नोपविष्टा
 स्तेषु, निषण्णा भूवले, दक्षित स्पर्शने, कथितस्तदृचा त , प्रकाशितश्चात्मनश्च तेन सह मैत्रीभाव शुभाराभ्या, परितुष्ट कर्मविलास ,
 चित्तितमनेन—मम तावदप्यस्येवमभिव व्यापेरुपचयहेतुरेय स्पर्शने , दृष्ट एव मयाऽनेकश पूर्व, तत्सु द्रमेतत्सपन्न—यदनेन सह
 नयोमेव स जातेति, कवल प्रकृतिरिय ममानादिरुत्ता वचने यदुत—योऽस्यानुदत्तस्तस्य मया प्रतिबुलेन भवितव्य, य पुनरस्य प्रतिबुलो
 निरभिपन्नतया तस्य मया सुन्दर वचितव्य, य पुनरेकान्तवस्तजति स मयाऽपि सर्वथा मोचव्य एव, तदेव स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 हुमारयोरेन प्रति चेष्टित यथोचित करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन—वत्सो ! सुन्दरमनुष्ठित भवन्त्या यदेव स्पर्शने प्रापत्तानां

द्वितयादुल्लिखितामि तावद्दृष्टो मया पर्य वदतः सारूपेणादर्शक ससारवैचित्र्यस्य बोधको विदुषा निर्वेदभूमिर्विकिन्ताम् अविज्ञातस्य
 रूपो निर्दिष्टैकस्त्वेव विषयाभिलाषस्य मन्त्रिण सवधी विपाको नाम गुरुप , तव प्रियसभापणपूर्वपृष्ठोऽसौ मया—भद्र ! कथय
 हिमस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानकारण !, पुनरुह मे, विपाकेनाभिहित—आर्य ! यद्येव तस्य समाकर्ण्य, पूर्वमिदं कचिदवसरे मुगृहीतनामधेयेन
 दधन रागकसरिणाऽभिर्दिवोऽमाल्यो यदुत—आर्य विषयामिलाप ! तया कथंचिद्विधेहि यथा मम समस्तमपि जगत् किङ्करता प्रतिपद्यते,
 मन्त्रिणाऽभिर्दिव—यदाप्रापयति देव , तवो नान्य कश्चिदस्य राजादिप्रयोजनस्य निर्वर्त्तनक्षम इति मनसि पर्यालोच्य किं चानान्येन
 सायनेन यदुना हेतितेन !, सापयिष्यन्त्येवान्येषांचिन्त्यवीर्यतया प्रस्तुतप्रयोजनमिति सजगतावष्टम्भेन मन्त्रिणा गाढमनुरकम्भकानि विवि-
 पस्यानेषु निव्यूढसाहस्रानि स्यामिति भुल्यतया लज्जजपतत्कानि जनद्वयक्षेपकरणपटूनि प्रत्यादेश शूराणा प्रकर्षमकुलाना निकपभूमि
 परवञ्चनयुताणा परमकाष्ठा साहसिकाना निदर्शनं दुर्दान्ताना आत्सीयान्येव स्पर्शनादीनि पञ्च गृहीतानि मानुषाणि प्रहितानि जगद्व-
 शीकरणार्थं, तवो मया चिन्तितम्—अये ! लज्ज स्पर्शनस्य तावन्मूलोत्थान, विपाकेनाभिहित—तवो वितते जगति विचरन्निस्त्वैर्वशी-
 कृतप्राप भुवन वत्तते, प्राहितप्राप रागकसरिण किङ्करता, केवल महाशक्त्यसमुदायानामितिविभोप इव तेषामुपद्रवकारी समुत्थित श्रूयते
 किं कश्चिन् सन्तोषो नाम चरटो, निर्वाहिताश्च तान्यभिभूय किं कियन्तोऽपि लोकास्तेन, प्रवेशिताश्च देवभुक्तेरतिक्रान्ताया निर्वृता
 नगर्यामिति च भूयते, तवो मया चिन्तित—ज्यभिचरति मनागयमर्यो, यतोऽस्माक समक्षमेव मनीषिचालयो स्पर्शनेन निर्वृता नगर्या
 भवजन्तोऽगमन सदागमयतेनास्याव, अयं तु स्पर्शनादीन्यभिभूय सन्तोषेण निर्वाहिता लोका स्थापिताश्च निर्वृता नगर्यामिति कथयति,
 सत्कथमेतद् !, अथवा किमनयाऽकाण्डपर्यालोचनया !, अवहितस्तावदाकर्णयान्यस्य वचनं, पञ्चाद्विचारयिष्यामि, विपाकेनाभिहित—तवो

भाषाकौशलौ यद्विवेकेपरिचयनाचतुर स्वाभिकार्यवद्वकशो लब्धलक्ष्योऽनुपलभ्यश्च ग्रहितस्तेनात्मीय प्रभावो नाम गुरुर्य प्रणिधि ,
 आदिष्टभासौ प्रस्तुतप्रयोजन, ततो विविधदेशेषु कियन्तमपि काल पर्यन्त्य समागत सोऽन्यदा, प्रणिष्टो घोषसमीपे, विहितप्रणामो नि-
 पण्णो भूतले, घोषेनापि विधायोचितता प्रत्येयविमोहिचोऽसौ—भद्र ! वर्णयत्मीययुचान्त, प्रभाव प्राह—यदासाययति देव , अस्ति(स्ति)
 ताथवदमितो निगत गतो यदिरुद्धेषु नादादेशेषु, न लब्धो मया वन प्रस्तुतप्रयुक्तिगघोऽपि, ततो गतोऽहमन्तरङ्गेषु जनपदैषु, वन च
 दृष्टमकथ मया भिन्नपक्षीकल्पमाकीर्णं समन्तात्प्रमादिभिश्चरदै निवास पापिष्ठलोकाणा आकरो मिथ्याभिमानस्य हेतुरकल्याणपरम्पराया
 अवदृश्य सतत विततेन समसा रहित प्रकाशलेशेनापि राजसच्चित्त नाम नगर, वन च दूषामणिश्चरदयमस्य कारण समस्तप्रायवृत्तीना
 वक्ष्यात कुशलमार्गानिरे दुर्जये क्षमादीना अतुल्यपरप्राप्तो रामकेसरी नाम नरेन्द्र , वस्य च चिन्तक सर्वप्रयोजनाना अप्रतिहवास्त
 समस्तस्थानेषु निपुणो जगद्ग्रीकरथे कृताभ्यासो जन्तुविमोहने पटुबुद्धि पापनीतिमार्गेषु अत्येव स्वकार्यप्रयुक्तौ परोपदेशाना निश्चितस
 मस्तदा यमरो चिपयाभिलाषो नाममास , ततस्त्रिभुवनगरे यावद् राजकुलस्याभ्यर्णभूभागो प्राप्तस्त्वावदकाण्ड एव समुद्रसिधो यद्वल को
 गलगर्जतेन विगतप्राणि राजमागमवतरतो ममत्यादय करिवरा , चालिता द्वेपारवेण धधिरयतो विक्लवप्रयाल अज्ञानादयो वरचाजिनो,
 विराजन्ते गृहीततानाधुषा रणशौण्डीरवया वत्तामाना गुरवो धाव तश्चापलादयोऽसरयेया पदावयः, ततः कन्दर्पप्रयाणकपटद्वशान्दाक-
 र्णनसमनन्तर स्वरपवनभेरितमेषजालमिव क्षणभावेणैव विव्वासवज्जमालाकुल विन्योक्तद्वन्द्वकाहलाप्यनिपूरितदिनान्तर मीलितमपरिमित
 बल, ततस्त्रिद्वलोक्य मया चितव—अये ! किमेतव ? गतुमिव प्रवृत्त वचिदय राजा लक्ष्यते, तत्किमस्य गमनप्रयोजनमिति याव-

दिवकाद्वल्लिप्तानि पावदृष्टे मया पर्यवराण सत्त्वेणादर्शकं ससारवैचित्र्यस्य बोधको विदुषा निर्वेदभूमिविवेकिनाम् अविक्षातस्य
 रूपो निर्वेदकसाक्षीव विषयाभिद्यास्य मन्त्रिण सवर्णी विषाको नाम पुरुष, एव प्रियसभापणपूर्वकं दृष्टोऽसौ मया—भद्र ! कथय
 क्रियाम् नरेन्द्रस्य प्रस्थानकारण !, सुतूहल मे, विषाकेनाभिहित—आर्य ! यद्येव तव समाकर्ण्य, पूर्वमिदं कचिदवसरे सुगृहीतनामधेयेन
 इवेन एगकेसरिणाऽभिहितोऽन्नात्यो यदुत—आर्य विषयाभिद्या ! तथा कथंचिद्विधेहि यथा मम समस्तमापि जगत् किङ्करता प्रतिपद्यते,
 मन्त्रिणाऽभिहित—यदाशाययति देव, ततो नान्य कश्चिदस्य राजाविष्टप्रयोजनस्य निर्वर्तनक्षम इति मनसि पर्यालोच्य किं धानान्येन
 सामनेन यदुना हेशितेन !, साधयिष्यन्त्येताभ्येवाचिन्त्यधीयतया प्रस्तुतप्रयोजनमिति सजावावदन्मेन मन्त्रिणा गाढमनुरक्तमकानि विवि
 धसामनेषु निर्वृत्तसाहसानि स्नामिनि भूलतया लब्धजपपताकानि जनद्वयाक्षेपकरणपद्मि प्रत्यादेश शूराणां प्रकर्षञ्चकुञ्जानां निकयभूमि
 परराज्यनयपुण्या परसकाशा सादृशिकानां निदर्शनं दुर्दान्तानां आत्मीयान्येव स्पर्शनादीनि पञ्च भूहीतानि मानुषाणि महितानि जगद्
 शीकरणार्थं, एवो मया चिन्तितम्—अये ! दृढ्य स्पर्शनस्य तावन्मूलोत्थानं, विषाकेनाभिहित—ततो वितते जगति विचरन्निस्तरैर्वशी-
 कृतप्राय जुषन वर्तते, माहितप्राय एगकेसरिण किङ्करता, केवलं महाशक्त्यसमुदायानामिति विशेष इव तेषामुपद्रवकारी समुत्थित भूयते
 किञ्च कश्चित् सन्तोषो नाम चरटो, निर्वाहिताश्च सान्यभिभूय किञ्च क्रियन्तोऽपि लोकास्तेन, प्रवेदिताश्च देवभुक्तेरतिक्रान्ताया निर्वृतौ
 नार्यामिति य भूयते, ततो मया चिन्तित—अयमिचरति मनागयनर्थो, यतोऽस्माकं समस्तमेव मनीषिबालयो स्पर्शनेन निर्वृतौ नार्या
 भवजन्तोर्मन सदात्मधोनास्त्वाव, अथ तु स्पर्शनादीन्यभिभूय सन्तोषेण निर्वाहिता लोका स्थापिताश्च निर्वृतौ नार्यामिति कथयति,
 अन्धमेवद !, अथवा किमनयाऽकाण्डपर्यालोचनया !, अवहितसाध्वाकर्णयान्मास्य वचनं, पञ्चाद्विचारयिष्यामि, विषाकेनाभिहित—ततो

भाषाकोशलो बहुविधेपविरचनाचतुर स्यामिकार्यवद्वकथो लब्धलक्ष्योऽनुपलक्ष्यश्च प्रहितस्तेनात्मीय प्रभावो नाम पुरय प्रणिधि,
 आदिष्टश्चासौ प्रस्तुतप्रयोजन, ततो विविधदेशेषु किञ्चनतमपि काल पर्यट्य समगत सोऽयदा, प्रविष्टो बोधसमीपे, विहितप्रणामो नि-
 पण्णो भूतलं, बोधेनापि विधायोचिता प्रतिपत्तिमभिहितोऽसौ—अद्र ! वर्णयात्मीयवृत्तान्त, प्रभाव प्राह—यदाहापयसि देव, अस्ति(स्ति)
 सावद्वसितो निर्गत गतो धरिद्वेषु नानादेशेषु, न लब्धो मया तन प्रस्तुतप्रवृत्तिगर्भोऽपि, ततो गतोऽहमन्तरङ्गेषु जनपदेषु, तन च
 दृष्टमकन मया भिक्षपक्षीनल्पमाकीर्णं समन्तात्क्रमादिभिश्चरदै निवास पापिष्ठलोकाना आकरो मिथ्याभिमानस्य हेतुरवत्याणपरम्पराया
 भवदृश्य सतत विततेन तमसा रहित प्रकाशलेशेनापि राजसचित्त नाम नगर, तन च ब्रूडामणिश्चरदषमस्य कारण समलपापपुच्छीना
 वक्रपात दुःखलमागतिरे दुर्जय द्वाकादीना अष्टुलनटपरक्रमो रागकेसरी नाम नरेन्द्र, तस्य च चिन्तक सर्वप्रयोजनाना अप्रतिहताश्च
 समस्तस्थानेषु निपुणो जगद्वशीकरणे दृताभ्यासो जगुविमोहने पटुबुद्धि पापनीतिमार्गेषु अन्तर्पेक्ष स्वकार्यप्रवृत्तौ परोपदेशाना निश्चितस
 मस्तराम्यभारो विपयाभिलाषो नाभाभाल, ततस्त्रिभिन्नगरे यावद्व राजकुलस्याभ्यर्णभूभागे प्राप्तसावदकाण्ड एव समुल्लसितो बहल को
 राहलो, निर्गच्छति प्रोपयता कन्विष्टदेन प्रख्यापितमाहात्म्या लौक्यादिनरेन्द्राधिष्ठिता मिथ्याभिनिवेशादयो भूयास सन्तना, पूर्यन्ति
 गल्लगर्जितेन विगलराणि राजभागमवतरतो ममत्यादय करिषया, चलिता हेपारवेण वधिरयन्तो दिक्चक्रपाल अज्ञानादयो वरवाजिनो,
 विराजन्ते दृशीतनानागुधा रणशौण्डीरतया वल्गमाना पुरतो धावतश्चापलादयोऽसरयेया पद्मावयः, तत कदर्पप्रधाणकपटदृशब्दाक
 षेनसमनन्तर हरपवनशेरितमेघजालमिव क्षणमानेणैव विलासव्यजमालाकुल विन्ध्योकशालकाहलाव्यनिपूरितविगतर भीलितमप्रमिषित
 वल, ततस्तद्वलोक्य मया चिन्तित—अये ! किमेतत् ? गजुमिव प्रवृत्त कश्चिदय राजा लक्ष्यते, तत्किमस्य गमनप्रयोजनमिति याव-

१ ॥ ॥ अथावगादिसिद्धाते, परमात्मा यथा विह । चराचरस्य जगतो, व्यापकत्वेन गीयते ॥ ३ ॥ महामोहस्तथैवाय, स्वकीयं
 जगद्वय । इत्याद्यप्यलोकानां, व्यापकं समुदाहृत ॥ ४ ॥ तत्र एव प्रवर्तन्ते, याति तत्र पुनर्लभम् । सर्वे जीवा परे पुंसि, यथा वेदा-
 त्वादिनाम् ॥ ५ ॥ महामोहस्तत्रयसन्ते, तथा सर्वे महदाय । लीयन्तेऽपि च वनेव, परमात्मा स वर्तते ॥ ६ ॥ अन्यथा-
 परमार्थोऽपि, बुद्ध्या सातोयज सुरुम् । इन्द्रियैर्गोच्यते जनुमोहोऽत्र कारणम् ॥ ७ ॥ अथील सर्वशास्त्राणि, नरा पण्डितमानिन ।
 रिययु रता सोऽय, महामोहो विजृम्भते ॥ ८ ॥ जैनेन्द्रमवतत्त्वक्षा, कथायवशवर्तिन । जायते यन्नरा लोके, तन्महामोहशासनम्
 ॥ ९ ॥ अथाप्य भातुय जन्म, लब्धा जैन च शासनम् । यत्तिष्ठन्ति गृहासत्ता, महामोहोऽत्र कारणम् ॥ १० ॥ विश्रब्ध निजमत्तोर,
 पतिताय बुद्धिष्व । परेषु यत्प्रवर्तते, महामोहस्य तत्फलम् ॥ ११ ॥ विलङ्घ्य धं महामोह, स्वकीयण निराहुल । काश्चिद्विद्वन्मय
 लुप्येयविभान्स्थितानपि ॥ १२ ॥ भनुष्यलोके पावले, तथा देवालयेष्वपि । विलसत्येव महामोहो, गन्धद्वली यद्वच्छया ॥ १३ ॥ स-
 पथा निम्नभावेन, गाढ विश्रम्भवेवसाम् । बुनन्ति कैश्चन यथा, महामोहोऽत्र कारणम् ॥ १४ ॥ विलङ्घ्य हुतमर्योषा, पारद्वार्येऽपि य-
 भरा । यस्तन्ते वितस्तलेय, महामोहमहानृप ॥ १५ ॥ यैव एव समुत्पन्ना, जावाश्च गुणर्माजनम् । प्रतिदूला गुरोस्तस्य, वशे येऽस्य
 नरायमा ॥ १६ ॥ अनायासि तदाऽन्यानि, यानि कार्याणि कर्हिचिद् । चौर्योदीनि वितस्तेन, तेषामेव प्रवर्तक ॥ १७ ॥ इत्थ प्रभूत-
 दृष्टात, परिपाल्य जगन्नयम् । दृढोऽहमधुना युक्त, किं ममेति विचिन्त्य च ॥ १८ ॥ पार्थस्वितोऽपि शत्रोमि, वीर्यण परिरक्षितुम् ।
 जगत्तन स्तुनाय, राज्य यच्छामि साम्प्रतम् ॥ १९ ॥ शुभम् । रागकेसरिणे दत्त्वा, ततो राज्य विचक्षण । महामोहोऽधुना सोऽय,

ड्यमासलोपश्रुतेराकर्णितोऽय देवेन रागकेसरिणा स्पर्शनाद्यभिभवव्यतिकर , ततोऽविदु सहस्रश्रुतपूर्वं च स्वपदातिपरिभववचनमाकण्य को
 पानलज्जितरक्तलोचनयुगलेन विषमश्रुतितापरेण कपालभृष्टदिभङ्गकुण्डलीकृतलटपट्टेनावद्यनिरन्तरस्वेदिनिन्दुना निर्देयकराभिहृतपरणी
 पृष्ठेन प्रलयज्वलनभास्वर रूपमाविभ्रताऽमपनशपरिसरालङ्चनेन देवेन रागकेसरिणाऽऽज्ञापित परिजन —अरे त्वरिताकाढयत प्रयाणक-
 पटह सञ्जीवुरत ध्वजुरङ्ग बल, परिजनेनाभिहित—यदास्त्रापयति देव , ततस्त्रया देवभाषासमानमवलोक्य विषयाभिलाषेणाभिहित—
 देव ! अलमावेगेन, कियानसौ वराक सन्तोष स्थानमादरस्य ? , न सल्लु केसरी लीलादलितनिगण्डगलितवरकरनिकरो हरिण व्यापापत
 योदिरयावत्ताचितो भवति, देवेनाभिहित—सरो ! सत्यमिद, केवल शुष्म मानुषकर्धना कुवता दृढमुद्वेजितास्तेन पापेन सन्तोषेण, न
 सल्लु तमनुमूल्य मम मनस सुतासिका सपद्यते, मन्त्रिणाऽभिहित—देव ! स्त्रोकमेतत्, मुख्यता सरम्भ , सतत्ताद्वचनेन मन्ताक् स्वस्थि-
 भूतो देव , दृढमशेष गमनोचित, स्थापित पुरत कोदसलिलपूर्ण प्रेमावन्धारय, कनककलश उदूपोषित केलिजल्पनामको जयजय
 शब्द , गीतानि चाडुवचनादीनि मङ्गलानि प्रहृत रतिकलहनामकसुदामावोषद, निर्वासितायन्नरागभूषणादीनि समस्तकौतुकानि,
 प्रहृतो रथावरोहणार्थ देव , अनामन्तरे स्मृतमनेन—अये ! न दृष्टोऽद्यापि मया ताव , अहो मे प्रमत्तता अहो मे दुर्विनीतता अहो
 मे दुर्बलत्वेन स्वरूपप्रयोजनेऽपि पर्याकुलता यत्तावपादव दनमपि विसृजयामि, ततो निवृत्त्य चलितस्त्रदर्शनार्थ देवो, मयाऽभिहित—भद्र !
 क पुनरस्य ताव ? , ततो विपाकेनाभिहित—अय ! अविमुक्तोऽसि, यतस्त्वमेवावदपि न जानीये, यतोऽस्य देवस्य रागकेसरिणो
 पालावलादीनामपि सुप्रतीतोऽनेकोद्विगकम्पा श्रुवननयप्रकटनाभिधानो महामोहो जनक , तथाहि—महामोहो जगत्सर्वं, भ्रामयत्येष
 लीलया । दामादयो जगन्नाथा, यस्य किङ्करता गता ॥ १ ॥ अथेपा लङ्घयतीह, शौर्योत्पन्नभवो नय । आज्ञा न तु जगत्पन्न, महामोहस्य केच-

स्थावाऽपि प्रसिद्ध इति प्रापित समस्तनरे द्राणा देवेन, प्रवर्तित नि शेष विशेषतो बल, तत स्वयमेव महामोहनरेन्द्रो देवो रागेकसरी
 प्रिययाभिष्टायारय सत्यं मास्त्रिमदृष्टमा सवपलेन सत्तोषचरदस्योपरि निप्रदेष चलिता इतिवार्त्तया शुभितमेतत् समन्ताद्राजसचिच नगर,
 समुद्रसिन्धोऽय बह्व बलबल, तदिव भद्र ! अस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानप्रयोजनमिति, एतथातिशुद्धहलिन भव तमालोक्य मया निवेदित,
 इतरथाऽतिस्वरया मम परानमाप्रोषारणऽपि नावसरोऽस्ति, यतो ममाप्रानीके नियम, मयाऽभिहित—आर्य ! किमत्र वक्तव्य ? परोप
 कारकरणव्यप्रा एव सत्पुरया भवन्ति, ते हि परे प्रिय कर्तुमुद्यता क्षिणिलयन्ति स्वप्रयोजन कुर्वन्ति स्वभुजोपाश्रितद्रव्यव्यप
 यिषद्वत्ते विस्मिधु तानि १ मणयत्याऽऽप्यद्वदति मल्लक प्रथममि च प्राणान् परप्रयोजनमेव हि ते स्वप्रयोजन मयन्ते, ततश्चैव
 विधेभदीयप्रणीतासि परिशुषो नामधिरया मदभिगुलमीपदुत्तमान् प्रजान्यद्वमयुता इत्यभिधाय च कृतप्रणामो मया गतो विपाकः, मया
 चिन्तित—साधितप्राय मयाऽयुना राजपर्य, यत स्पर्शनस्य मूलगुद्विमुपलभ्य भवताऽऽनन्तव्यमेतावानेव मम राजादेश, सत्र यावत्तो
 ऽत्र विषाण स्वशनादीना गुणा घर्णितासते सर्व तत्र स्वशने पटन्ते, ममानुभवसिद्धमेतत्, तस्मादेतदुपवर्णितमानुपपञ्चकस्यापोऽसौ
 भवित्यति, उभा मया सस्य मूलगुद्वि, देवदत्तेन सत्तोषव्यतिरसयापि नावगच्छामि, एतावद्विर्वर्क्यामि—सदागमानुचर एवाय कश्चि
 द्वाप्यति, अथवा पूषापरविक्रममेतत्स्यात्, अथवा रिमनेन ? गच्छामि तावत् स्यामिपादमूल, निवेदयामि यद्योपलभ्यदृष्टान्त, ततो देव
 एवात्र पधाचित विज्ञास्यतीत्यालोच्य समागतोऽद्वम, एतदावर्ण्य देव प्रमाणमिति, योधेनाभिहित—साधु प्रभाव ! साधु सुन्दरमनुष्ठित भवता,
 तत सदैव मभावेण प्रवर्तितो योधे गुणारसमीप, एतद्व्यपणमेन च निवेदित गुणाराय समस्तोऽपि प्रभावानीतवार्त्तादृत्तात्, परिशुषो मनीषी,
 युजिताः मभाव, एतद्व्यप्यदा मनीषिणा स्वयात् यदुत्त—भद्र ! किं भवत सदागमेनैव तेन भद्रजन्तुना सुमित्रेण सह विरह सपादित

शेते निश्चिन्तता गत ॥ २० ॥ तथापीद जगत्सर्वं, प्रभावेन महात्मन । तस्यैव वर्तते नूनं, कोऽप्य स्यादस्य पालक ? ॥ २१ ॥
 तदेपोऽद्भुतकस्य, प्रसिद्धोऽपि जगज्जये । महाभोहेनरेद्रस्ते, कथं प्रष्टव्यता गत ? ॥ २२ ॥ ततो मयाऽभिहित—भद्र ! न कर्तव्योऽन
 भवता कोप, अधिक रत्नह, श्रुतश्च मयापि महाभोह पूर्वं सामान्येन न पुनर्विशेषतो रागकेसरिजनकतया तदधुनाऽपनीत ममाज्ञान
 भद्रेण, तदुत्तरहृता तमप्याख्यातुमर्हसि भद्र, विषाकेनाभिहित—ततो भवो देव शीघ्र जनकपादमूल, दृष्टोऽनेन तम सप्तकेन लभ्यमानेन
 भृशुगलेन अबिद्याभिधानया प्रकम्पमानया गानयस्या जगज्जीर्णकायस्तृष्णाभिधानाया वेदिकाया विषयोसनामि विष्टरे महत्सुपविष्टो महा-
 भोह, तव क्षितितलवि यलाहस्यमस्तकेन कृत देवेन पादपतन, अभिनविचो महाभोहेन, निपीदतश्च भूतले देवस्य द्यामित महाभोहेना
 सत, उपविष्टस्तत्र जनकसभ्रमवचनेन देव, पृष्ठा शरीरकुशलवार्ता, निवेदितश्च प्रस्तुतव्यतिकर, ततो महाभोहेनाभिहित—पुत्र ! ममा
 पुता जरणीयस्तेव पञ्चमो भावो वर्तते, ततो मदीयशरीरस्य पामापतिगतमूर्सेरिव करभस्य यद्वाद्यते तत्सार ततो न शुक्त मयि तिष्ठति
 भवतः प्रस्थान कर्तुं तिष्ठ त्वं विपुल राय विदधानो निराकुलचित्त अहमेव प्रस्तुतप्रयोजन साधयिव्यामीति, देवेन कर्णो पिपायाभि
 हित—जात ! मा नैव बोच शा त पाप प्रतिहृतममङ्गल अन तत्कल्पस्यापि भवतु यौष्माक शरीर, न खलु शुष्मदीयशरीरनिरापाया
 मानपरिवोषिणि किङ्करजनेऽस्मिन्नेवमाज्ञापयितुमर्हसि तात, तत्किमनेन यदुना ? गच्छाम्यह अनुजानीत यूय, महाभोह प्राह—जात !
 मया द्वावद्रन्तव्यमेव भवतस्तु केवलमवस्थानेऽनुज्ञा इत्यभिधायोत्थितो महाभोह, ततो विज्ञाय निर्बन्ध देवेनाभिहित—तात ! यद्येव
 ततोऽहमपि तातपादाजुचरो भविष्यामि न प्रतिसलनीयस्तातेन, महाभोह प्राह—जात ! एव भवतु, न खलु वयमपि भवत मोक्ष
 क्षणमपि पारयाम, केवल गुरुतया प्रयोजनस्यैव मञ्जितमसाभिस्तदधुना सुदरमिद जातेन जल्पित, देवेनाभिहित—महाप्रसाद, तत-

स्नाताऽपि प्रसिद्ध इति स्थापित समस्तानरे द्राणा देवेन, प्रवर्तित नि शेष विशेषतो धल, तत स्वयमेव महामोहनरेन्द्रो देवो रागकेसरी
 विषयाभिहापारय सर्व मस्मिन्महत्तमा सवसलेन सारोपचरदस्योपरि निमग्नेष चलिता इतिवार्त्तया शुभितमेतत् समन्ताद्राजसचिन्त नगर,
 सगुम्भितोऽय पदल वलकल, सहिद भद्र ! अस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानप्रयोजनमिति, एतच्चातिक्रूदहलिनि भवत्वमालोक्य मया निवेदित,
 हतरथाऽतित्तरया मम धचनमाप्रोषारणेऽपि नावसरोऽस्ति, यतो ममापानीके नियम, मयाऽभिहित—आर्य ! किमत्र वक्तव्य ? परोप
 कारकरणाव्यप्रा एव सरुठया भवन्ति, ते हि परे प्रिय कर्तुमुद्यता शिथिलयति स्वप्रयोजन कुर्वन्ति स्वमुजोपातिं तद्रव्यव्यप
 विषद्वे विधिषड् एानि १ गणयन्त्याऽऽपद ददति मत्सक प्रयामति प्राणात् परप्रयोजनमेव हि ते स्वप्रयोजन मन्यन्ते, ततश्चैव
 विधमदीयवचनेर्मनसि परितुष्टो नामयित्वा भद्रमिगुरमीपदुत्तमाह प्रजान्यहमयुना इत्यभिधाय च कृतप्रणामो मया गतो विपाक, मया
 चिन्तित—साधितप्राय मयाऽयुना राजकार्य, यत स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमुपलभ्य भवताऽजान्तव्यमेतावानेव मम राजादेश, तत्र यावन्तो-
 डनेन विषयन स्पर्शनादीना गुणा वर्णितस्ते सर्व तत्र स्पर्शने घटन्ते, ममानुभवसिद्धमेतत्, तस्मादेतदुपवर्णितमानुपपञ्चकस्यायोऽसौ
 भाविष्यति, हठया मया तस्य मूलशुद्धि, चेचलमेन सारोपव्यतिकरमायापि नावगच्छामि, एतावद्वितर्कयासि—सदागमानुचर एवाय कश्चि
 न्नविष्यति, अन्यथा पूर्वापरविरुद्धमेतत्स्यात्, अथवा किमनेन ? गच्छामि तावत् स्थाभिपादमूल, निवेदयामि यथोपलभ्य दृष्टान्त, ततो देव
 एवाय यथोचित विज्ञास्वीत्यालोच्य समगतोऽहम्, एतदावर्ष्य देव प्रमाणमिति, बोधेनाभिहित—साधु प्रभाव ! साधु सुन्दरमनुष्ठित भवता,
 सत सदैव प्रभावेण प्रविष्टो पोष कुमारसमीप, कृतप्रणामेन च निवेदित कुमाराय समस्तोऽपि प्रभावानीतवार्त्ताहृत्ता त, परितुष्टो मनीषी,
 पूजितः प्रभाव, पृष्टोऽप्यहं मनीषिणा स्पृशत यदुत्—भद्र ! किं भवत सदागमेनैव तेन भवजन्तुना सुमित्रेण सह विरह सपादित

उत तत्र कश्चिदन्योऽप्यासीदिति ^१, स्पशनेनाभिहित—आर्य ! आसीत्, यत्रालमल तं कथया, न सत्त्वह भयविह्वलतया तस्य क्रूरकमणो ना
 माजुषारयितुं शक्नोमि, स हि सदागमस्य केवल भवज तोरुपदेशं ददाति मत्कदधनविषय स तु तस्मैवानुचरं क्रूरकर्मो नानायात
 नाभि साक्षात्मा कर्तव्ययति भवज तु मत्तो विमुसयति तेनैव चाह शरीरप्रासादाभि सारितो भवजन्तुश्च निवृत्तौ नगर्ग्यं प्रापित स
 एव तत्र कारणं पुरुष सदागमस्य कवलमुपदेशदाने व्यापारो, मनीषिणाऽभिहित—भद्र ! किं तस्माभिधानं ^१, स्पशतं प्राह—कथितमि-
 दमप्यस्य मया—नाहं भयाकुलतया तदभिधानमुच्चारयामि, अत एव पूर्वमपि मया न शुष्माकं वदामासत्, किं च—अतिपापिष्ठोऽसौ,
 सतोऽल नाममहणतं, पापिष्ठजनकथा हि क्रियमाणा पाप धर्तव्ययति यद्यो दूषयति लाघवमापत्ते मनीषो विज्ञावयति धर्मशुद्धिं च्चस्य
 सीति, मनीषिणाऽभिहित—तथापि महत्कृतूहर्तुं तदभिधानश्रवणेऽस्माकं, न चास्मदभ्यर्णं वत्तमानेत भवता तद्भय विधातव्यं, न च नाम
 प्रहणमात्रेण किञ्चित्पापं, न ह्यभिरित्युक्ते मुख्यदह सपद्यते, ततो विज्ञाय त्रियन्ध तदलितवारं दशापि दिशोऽवलोकयता स्पर्शनेनाभि
 हित—आर्य ! यथैव तत सन्तोष इति तस्य हुनामकस्य नाम, मनीषिणा चिहितं—सन्धगुणलब्ध्या मूलशुद्धिरस्य स्पर्शनस्य प्रभावेण,
 यत स तोषव्यतिकर एवैकस्त्रनायटमानक आसीत् सोऽप्यधुना षटित, सन्धह् मया पूर्वं वितर्कितं यथा—न सुन्दर सत्त्वैष स्पर्शन
 प्रायेणेति, यतो विषयभित्ताप्रयुक्तोऽयं लोकवच्चनप्रवणं पर्यटति तदशोभन एवायं, तथापि प्रतिपन्नोऽयं मया सिद्रतया दर्शितो य
 द्विरुधायया स्नेहभावं क्रीडितमेकं न बहुकालं तस्मात् शुक्लोऽकाण्ड एव परित्यक्तं, केवल विज्ञातस्वरूपेणास्य मयाऽधुना सुतरा न क
 र्त्तव्यो विश्रम्भो नाचरितं यमस्यानुकूलं न समपणीयमात्मस्वरूपं न निवेदनीयं गुह्यं नापि दर्शनीयो बहिर्भावो, विषमप्रकृतिरेष वत्तते
 ततोऽनेन सह यापनया वर्तितव्यं पूर्वलिखितैव पर्यटितव्यं सर्वेन सहितेन कर्त्तव्यं चात्मीयप्रयोजनचोपक्रमस्य वचनं, केवलमभिष्वङ्गोऽ

मगोपरि १ कार्या भया यावदस्य स्वभा परित्यागावसरो भवति, एव वत्तमानस्य मे न भविष्यत्येव वाधक इति स्थापितो मनीषिणा स्वचे
 तमि सिद्धान्त, वत पूवसित्यैव निरसयि ते स्पशानमनीषिनाला नानास्थानेषु, प्रजनित दिनानि, अन्यदा स्पशनेन कृतो जल्पप्रस्तावो
 डमर्दित य तेन—अर ! रिमय होरे सार ? किं वा सब जन्तवोऽभिप्लवन्ति ?, बालेनाभिहित—वयस्य ! किमन हावव्य ?, सुप्रसि
 द्धमिद, स्पशन्त प्राह—श्यय किं तन् ?, बालो जगद्—वयस्य ! सुत, स्पशन्त प्राह—तन् किमिति वदेव सदा न सेव्यते, गालेना
 भिहित—रन्मस्य सेवनेषाय ?, स्पशनेनेव—अहम्, बालो जगद्—कथ ?, स्पशन्त प्राह—अस्मि मे योगशक्ति, तथाऽह प्राणिना
 दरीममनुप्रविश्य मदिर तथ पथिद्वीनन्तिष्ठासि, ततश्च ते यदि भक्तिपुर सर भागेव ध्यायन्ति कोमलललितरपशनसबन्ध कुर्वन्ति ततो
 निरुपम सुत लभते, तनाह सुतसवनस्योपायो, मनीषिणा चिन्तित—अथ ! रश्चितोऽनेनावयोर्बन्धनप्रपञ्चो, बालेनाभिहित—वयस्य !
 कतिक्रियन्त काल ज्ञानवित्तमिदमस्माक ?, अहो धञ्जिता वयमथ या सत्यप्येवविधे सुर्योपाये तदनासेवनेन, अहो ते गन्भीरता यदेववि-
 भ्रमसि योगशक्तिमात्मनो न प्रपदयसि, धृष्टिदानीमपि कुरु प्रसाद, दर्शय कुन्तल व्यापारय योगशक्ति भवाधयो सुतसेवनेहेतुरिति,
 षत किं प्रियतामसदिति दृष्टिविपरिणेष दशयता साङ्गतेन निरीक्षित मनीषिणो वदन् स्पशनेन, तत पश्यामि किं तावत् करोतीति
 सचिन्त्य मनीषिणाऽभिहित—वयस्य ! प्रियता बालभाषित, कोऽन विरोध ?, तव स्पशनेन विरचित पद्मासत स्थिरीकृत काय
 परितप्यो धृष्टिर्विधेय निधलीपृता दृष्टि सर्गार्थिना नासिकाऽपे निबद्ध हृत्पौण्डरीके मानस धृता धारणा सजाता तत्प्रत्ययैकतानता
 समायुतैव ध्यान निरुद्धा करणपृच्छय आविर्भूत स्वरूपशून्य इन्द्रार्थनिर्भास सजात समाधि विहितोऽतथातद्बहु समय कृत
 म तद्वाता, अनुप्रविष्टो मनीषिप्रालयो दरीर, अभिष्टित स्वाभिहितप्रदेश विस्मिता मनीषिनाली प्रवृत्ता द्वयोरेषि कोमलस्पर्शच्छा,

ततो षालो मृदूनि शयनानि सुखान्यासनानि कोमलानि वसनानि अस्थिगासत्त्वमोमसुरदायीनि सवाहनानि ललितललनानामनवरतसुर-
 तानि ऋतु(त्वं)विपर्ययसवीर्याणि सुरस्यशक्तिपनानि अयानि चोद्धर्तनलानादीनि स्पर्शगमिण्याणि गृह्यो मृच्छित सततमासेवते, तेष शयना-
 दिक मसकव्याधिरिव भक्षपान स्पृशेन समस्तपुपुङ्गे, बालस्य तु गान्धव्याधिविह्वलीभूतचित्तस्य सतोपलक्षितस्वार्थविकलवया यामा-
 कण्डयनमिव परमार्थवस्तुः प्रकाशमेव, तथाऽप्यसौ विपर्ययवशेन तदुपभोगे सति चि वयति—अहो मे सुख अहो मे परमानन्द,
 ततो सिध्दाभावतया परमसुखसद्वर्धनेर्भरे किंलाहमिति श्रुया निमीलिताक्षोऽनारयेय रसान्तरमवगाहते, मनीषी पुनर्मुदुस्पर्शच्छाया
 प्रवर्त्तमानायामेव भावयति—अये 'स्पृशेन्नजनितोऽय मम विकारो, न स्वाभाविक, परमरिपुश्चाय मम वर्त्तते, सुनिर्णीतमिव मया, तव
 पथमय सुखहेतुर्भविष्यतीतिभरता षडनुहृत् न किञ्चिदाचरति, अथ कथञ्चिदप्रतिपन्नोऽय मित्तयाऽनुवर्त्तनीयस्त्वायदितिभावतया फालयापना
 कुर्वाणस्तदनुहृत्तमपि किञ्चिदाचरति तथापि तस्य लीचरोगविकलतया सतोपावृतस्यसीभूतमानसस्य रोगरहितशरीरस्यैव सुपथ्याम
 षच्छयनादिकमुपपुञ्जमान सुखमेवेत्यादयति, तथापि सासौ तन्नाभिष्वङ्ग विषते, ततो न भवत्यागामिनोऽपि तु तस्यापथ, अन्यथा
 प्रकटीभूत स्पर्शन, अभिहितोऽनेन षाल—अयि मदीयपरिभ्रमस्तल्लि वयस्य किञ्चित्फल? सपन्नस्ते कश्चिदुपकार?, बाल प्राह—
 सरे! शत्रुद्वीतोऽस्मि, दर्शितो ममाचिन्त्याह्लादसपादनेन भवता साक्षात्सर्ग, अथवा किमत्रार्थ?, परार्थमेव निर्मितस्त्वमसि विधात्रा,
 तथाहि—परार्थमेव जायन्ते, लोके नून भवादृशा! भाट्यानां तु समुत्तिस्त्वत्प्रसादेन सार्धिका ॥ १ ॥ इदं हि तेषा सौजन्य, यत्स
 भवेन सर्वदा। परेषा सुखहेतुत्वं, प्रपद्यन्ते नरोचमा ॥ २ ॥ स्पर्शेन चि वित—अये! सपन्नलावदेय मे निर्व्यभिचारः किङ्करः,
 प्रतिपद्यते मयाऽऽदिष्टमपि वृत्ता श्वेत श्वेत कृष्णमिति निर्विचार, एव विचित्र स्पर्शेनाभिहित—वयस्य! इयदैव न प्रयोजन, चरि-

सार्थाद्रस्मिन्नर्था भवदुपकारसम्पत्त्येति, ततो मनीषिसमीपमुपगम्याभिहितमनेन—सत्ये । किं सार्थकं भवतोऽधसपादनेन मदीयं प्रयास
 उत नति ?, मनीषिणोऽयम्—भद्र । विमनोऽप्यते, अनाद्येयसाधकोऽविश्वय, स्वयनेन चिचित—अथे । साभिप्रायकमेवम्, दुष्ट रत्नत्वेय
 मनीषी न दास्यते मादौ रक्षयितुं लक्षितोऽहमनेन स्वरूपतः प्रायेण, तस्मात्सलज्ज एव तावदास्मा नान् बहुविकल्पनं श्रेयस्कर इति
 विचिन्त्य भूतत्वा कृत्वा स्वयनेन कदाचली, न दक्षितो मुरविमरतोऽपि स्थितो मौनेनेति, इत्यथ चालेनापि स्वभातुरकुशलमालाया। कथित
 समस्तोऽपि रत्नसन्धो योगदीपनशक्तिपुर सर सुतसपादनसामर्थ्यलक्षणं स्पष्टान्वयविरर, अकुशलमालोवाच—जात । सूचितमिदमादीवेव
 मया यथा सुन्दरस्वामनेन वरमिन्नेण सार्द्धं सयय हेतु सुतपरम्पराया, किं चास्ति ममापीदृशी योगशक्तिरिति दर्शयित्वान्यद्ममपि
 जातस्य पुनरुहल, पादस्तूपाच—यथेय ततो षडुत्तरमन्याया। प्रसादेनास्माभिरद्यापि द्रष्टव्यम्, अकुशलमालोवाच—तत्कथनीयं भवता
 यथा प्रमुच्यते योगदर्शितरिति, इत्यथ मनीषिणाऽपि स्वभातुं शुभसुन्दर्यो निवेदित सर्वोऽपि स्पर्शनवृत्तान्तं, तयाऽभिहित—वत्स । न
 पारुत्नमनेन पापमिन्नेण सह ससर्ग, कारणमेव दुःस्वपद्वत्ते, मनीषिणाऽभिहित—सत्यमेवम्, केवलं न कर्तव्यमन भयमन्याया, ल
 भितो मयाऽयं स्वरूपेण, तादृमस्य यत्नवतोऽपि वच्छागोचर, केवलमस्य परित्यागकाल प्रतिपालयामि, यत् प्रतिपन्नोऽयं मया निनवता
 नाकाण्ड एव दातुं युक्तः, शुभसुन्दर्युवाच—जात । सुन्दरमिदमनुष्ठितं भवता, अहो ते लोकज्ञता अहो ते प्रतिपन्नवात्सल्य अहो ते
 नीतिपरता अहो गन्भीरता अहो ते स्वीर्योतिरेक, तथाहि—नाकाण्ड एव मुञ्चन्ति, सदोपमपि सज्जनान् । प्रतिपन्नं गृहस्थाधी,
 सप्रोदाहरणं निन ॥ १ ॥ प्रतिपन्नमकाले तु, सदोपमपि यत्नजेत् । स निन्य स्थात्सता मध्ये, न चासी न्यार्थसाधक ॥ २ ॥ यस्तु

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सदैव लभते तस्मात्, स्वक्षय नात्र सशय ॥ ३ ॥ हेयवृत्त्या गृहीतेऽपि, ततो वस्तुनि बुद्धि
 मान् । तत्प्रागावसरापेक्षी, प्रशसा लघुमर्हति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महदेवीभ्या सकाशात्त कुमारव्यतिकरमारुप्य परितुणो मनी
 पिणो नष्टो घातस्य चित्तमध्ये, बालेनापि तत प्रभृति गाढवर कोमलशयनसुरतायासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिदामाचरता परित्यक्तो
 राजकुमारोचित शयन्यापार परित्त गुरुदेवपादवन्दन विमुक्त कलाप्रहण शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीदृत् पशुपम, ततोऽसौ न
 गणयति लोकवचनीयता न रक्षति कुलकलङ्क न जानीते स्वस्योपहासता नोपेक्षते कुशलपक्ष न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवल यय
 शुनश्चित् नारीसङ्गमासनमयद्वा किञ्चित्कोमलमुपलभते तत्र तत्राविचार्य सत्स्वरूप लौक्यतिरेकेण प्रवर्तत एव, ततो मनीषी सनातन
 रणस्त शिक्षयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे पञ्चकोड्यमिति दीपयति धावर्नास्य विश्वसनीय परमरितुरेय स्पर्शन इति व पाठ पुन
 पुनञ्चोदयति, बाल प्राह—मनीषिमलमनोनाट्टार्थेन प्रलापेन, य एय मे वरवयस्योऽन तागाधसुरसागरावगाहने हेतु स एव ते पर
 मरितुरिति कैपा भाषा?, मनीषिणा चित्तित—मूढ रत्नवेप न शक्यते निवारयितुम्, अतोऽलभेवभिचारणेन, स्वरक्षणे मया यन्नो वि
 धेय, तथाहि—अकायवारणोद्युक्तो, मूढ य परित्तयते । धावित्स्वरो वृथा तस्य, भस्मन्याज्यादुतिथय ॥ १ ॥ नोपदेशावनेनापि,
 मूढोऽकार्यानिनर्त्यते । शीताशुप्रसन्नार्त्तेन राहुर्धार्क्यनिर्वाहित ॥ २ ॥ अकार्ये दुर्विनीतेषु, प्रभृतेषु तत सदा । न विश्विदुपदष्टन्य,
 सता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वय चित्ते, हित्वा बालस्य शिक्षणम् । स्वकार्यकरणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रित ॥ ४ ॥ इत्यथ
 तत्सर्व कर्मविलासस्य रात्रोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी, तस्याध्यामीष्टवमोऽस्ति मध्यमशुद्धिर्नाम दारको, वल्लभतमो मनीषिबालयो,
 श्रीहृदितलाभ्या सह भूयास काल, स च प्रयोजनवशाद्वाजादेशेनैव देशात्तर गत आसीत्, इदानीमागत, एष्टौ मनीषिबालौ सह स्पर्श-

११ अग्निनिर्नाभ्या स्पन्देन च तत्र मयैतुकेन मध्यमबुद्धिता कणाभ्यर्णे निधाय वदनं पृष्ठे बाल —क एष इति ? निवेदितो
 वा नाभ्य यथा—स्पन्दनात्सामग्निरत्यप्रभावोऽस्मात्सरचर इति, मध्यमबुद्धिरुवाच—कथं ? तत्र कथितो बालेन सर्वोऽपि व्यतिकर,
 भगवां मध्यमबुद्धरि मयान्म्येयारि दाढमान, बालेनाभिदित—भद्र स्पशन ! दशयास्य स्वकीय माहारम्य, स्पशनं प्राह—एष दश
 धामि ११ प्रयुक्ता योगशक्तिं धनमतदानं अधिष्ठित मध्यमबुद्धे शरीर विसितो मध्यमबुद्धिं प्रवृत्ता कोमलस्पर्शच्छा उपमुक्तानि
 छद्दिनगारागुरानाग्निं सनात्तिस्त्राह्यदं प्रीणितो मध्यमबुद्धि, प्रकटीभूत स्पशन, पृष्ठ स्वपयाससाफल्यम्, अनुगृहीतोऽहं भवतेति
 तिर्यङ्गत सरभमन मध्यमबुद्धिना, तत्र पानीभूतोऽयमपि न दूरयायी वक्तव इति विचिचित स्पशनेन, मनीषिणा चिन्तित—वशीकृत
 प्रायाऽयमपि मध्यमबुद्धिरनन पावन स्पन्देन, अतो यद्युपेक्षा गृह्णाति तत्र शिक्षयान्मेन, मा भूदस्य सुगवतया वराकस्य वञ्चनमिति,
 ततो रद्वसि मध्यमबुद्धिरभिहितो मनीषिणा—भद्र ! न भद्रकोऽय स्पशनो, विपयामिलापप्रयुक्तोऽय लोकाना वञ्चक पर्यटति, मध्य
 मबुद्धिरुवाच—उच्यते, तत्र कथिता मनीषिणा घोषप्रभावोपलभ्या समस्ताऽपि तस्य स्पर्शनस्य मूलबुद्धि, मध्यमबुद्धिना चिन्तित—
 स्यात्प्रपयसिद्या मम सावदस्य स्पदानस्य सदाधिनी वत्सलता अचिन्त्यप्रभावता सुरहेतुता च, अयमपि च मनीषी नायुक्तभाषी, तत्र
 कर्तारमि दिमप्र सत्त ? नि या वयमेवस्थिते कुर्म इति ? अथवा किमनेन चिन्तितेन ? तावदभ्या पृच्छामि, तदुपदिष्टमाचरित्वामीति वि
 चिन्त्य तत्र सामान्यरूपाया समीप, कृत पादपवन अभिनन्दितलया निविष्ट क्षितिवले निवेदितो व्यतिकर सामान्यरूपयोक्त—वत्स !
 क्षात्ररयाऽयुना स्पदानमपि पिणोदयोरेषि वचनमनुवर्त्तयवोभयाविरोधेन मध्यमवयवैव स्यात् युक्त, कालान्तरे पुनर्य एव बलवत्तर पक्ष
 स्यात् स एवाभयणीय, तथाहि—सदायापदाचित्तेन, भिद्ये कार्यद्वये सता । कार्य कालविलम्बोऽत्र, दृष्टान्तो मिथुनद्वयम् ॥१॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सद्येप लभते तस्मात्, स्वध्वय नात्र सशय ॥ ३ ॥ हेयबुद्ध्या गृहीतेऽपि, ततो वस्तुनि शुद्धि
मान् । तत्प्रयागावसरापेक्षी, प्रशसा लभुमहति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्या सकाशात् कुमारन्यतिकरमाण्य परिशुष्टो मनी
षिणो रष्ट्रो बालस्य चित्तमभ्ये, बालेनापि तत्र प्रयुति गढवर कोमलशयनसुरतायासेवगानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिशमाधरता परित्यक्तो
राजकुमारोचित शेषयापार परित्कृत गुरुदेवपादवन्दन विमुक्त कलाप्रदण शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृत पशुधर्म, ततोऽसौ न
गणयति लोकवचनीयता न रक्षति कुरकलङ्क न जानीते न्वस्योषदाम्पना नोपेक्षते कुशल्पपक्ष न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवल यत्र
शुनयित् नारीसङ्गमासनमयद्वा विश्रित्कोमलमुपलभते तत्र तत्राविचार्य तत्स्वरूप लौक्यातिरेकेण प्रवर्तत एव, ततो मनीषी सतातक-
रणस्त शिक्षयति स्पर्शनस्य भूतशुद्धिमात्रेण वञ्चकोऽयमिति दीपयति भ्रातृनास्य विश्वसनीय परमरिपुरेय स्पृशत इति त बाल पुन
पुनश्चोदयति, बाल प्राह—मनीषिजलमनेनाट्टार्धन प्रलापेन, य एष मे वरवयस्योऽनन्तागाधसुरसागरावगाहने हेतु स एव ते पर
मरिपुरिति कैय भाषा?, मनीषिणा धितवत्—मूढ रत्नवेप न द्रक्ष्यते निवारयितुम्, अतोऽलमेतन्निवारणेन, स्वरक्षणे मया यन्नो वि
धेय, तथाहि—अकायवारणोद्युक्तो, मूढे य परिरिधते । वाग्विस्तरो यथा तस्य, असन्त्याजयाद्भुतिवया ॥ १ ॥ नोपदेशशस्तेनापि,
मूढोऽकार्यानिवर्त्यते । शीताशुभ्रसनात्केन राहुर्वाक्यैर्निवारित ? ॥ २ ॥ अकार्य दुर्विनीतेषु, प्रवृत्तेषु तत्र सदा । न किञ्चिदुपपदद्वय,
सता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वय चित्ते, हित्वा बालस्य शिक्षणम् । स्वरायंररणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रित ॥ ४ ॥ इतश्च
तस्यैव कर्मविलासस्य राक्षोऽस्त्रि सामायरुणा नाम देवी, तस्याध्यामीष्टवमोऽस्त्रि मध्यमबुद्धिर्नाम दारको, बल्लभतमो मनीषिबालयो,
त्रिद्वितस्तान्भ्या सह भूयास काल, ॥ च प्रयोजनवशाद्वाजादेशेनैव देशात्तर गत आसीत्, इदानीमागत, दृष्टौ मनीषिबालौ सह स्पृश-

तान् अभिनिर्दिष्टान्भ्यां स्पर्शनेन च तत्र सद्योनुत्पन्नं मध्यमबुद्धिना वणाभ्यर्णे निधाय वृत्तं पृष्ठे वाट —क एष इति?, निवेदितो
 वा गान्धर्व यथा—स्पर्शानन्ताप्रायमपि त्यप्रभायोऽस्मात्साध्य इति, मध्यमबुद्धिरुवाच—कथं?, तत्र कथितो घालेन सर्वाऽपि व्यतिकर,
 मज्जाग मध्यमबुद्धरपि स्पर्शानन्त्योपरि रोहमान्, घालेनाभिहित—भद्र स्पर्शान्! दशयास्य स्वकीय माहात्म्य, स्पर्शान् प्राह—एष दर्श
 यामि ना प्रयुगा योगशक्तिं हृतमवदान् अधिष्ठित मध्यमबुद्धे शरीरं विस्मितो मध्यमबुद्धिः प्रवृत्ता कोमलस्पर्शेच्छा उपशुक्लानि
 छलिनगणनमुरत्तादीनि मज्जातश्चिन्ताद्वाद ग्रीणिता मध्यमबुद्धिः, प्रकटीभूत स्पर्शान्, पृष्ठं स्वप्रयाससाफल्यम्, अनुपगृहीतोऽहं भवतीति
 निवर्धितं गतभ्रमन्त मध्यमबुद्धिना, तत्र पात्रीभूतोऽयमपि न दूरयायी वर्त्तत इति विचिचितं स्पर्शनेन, मनीषिणा चिन्तितं—वशीकृतं
 प्रायोऽयमपि मध्यमबुद्धिरनेन पथेन स्पर्शनेन, अतो यद्युपेक्षं पृष्ट्वाति तत्र शिश्नयान्धेन, मा भूदस्य सुमधवया वराकस्य वञ्चनमिति,
 क्षतो रद्वति मध्यमबुद्धिरभिहितो मनीषिणा—भद्र! न भद्रयोऽयं स्पर्शानो, विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकानां वञ्चक पर्यटति, मध्य
 मबुद्धिरुवाच—रथ?, तत्र कथिता मनीषिणा दोषप्रभावोपलया समस्ताऽपि तस्य स्पर्शनस्य मूलशुद्धिः, मध्यमबुद्धिना चिन्तितं—
 ह्यनुभवसिद्धा मम सायदस्य स्पर्शनस्य सन्निधिनी वत्सलता अचिन्त्यप्रभावता सुरार्हेशुता च, अयमपि च मनीषी नायुकभाषी, तन्न
 आनीम निम्नं स्वरथ? किं वा वयमेवस्ति त्वं कुर्म इति?, अथवा किमनेन चिन्तितेन? तावदभ्या दृच्छामि, तदुपदिष्टमाचारिण्यासीति वि
 चिन्त्य तत्र साहस्यस्पर्शया समीप, हृत् पादपठन अभिनिन्दितकथा निविष्ट क्षितिवले निवेदितो व्यतिकर सामान्यरूपयोक्त—वत्स!
 तान्स्पर्शयाऽनुता स्पर्शनमनीषिणोदयोपरि वचनमनुवर्त्तयतोमयानिरोधेन मध्यस्थवयैव स्थातुं शुक्ल, कालान्तरे पुनर्य एव बलवत्तर पक्ष
 स्थातुं स एवाश्रयणीय, तथाहि—संशयापन्नचित्तेन, भित्ते कार्यद्वये सता। कार्यं कालविलम्बोऽत्र, दृष्टान्तो मिथुनद्वयम् ॥१॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सर्वेषु लभते तस्मात्, स्वस्थं नात्र संशयः ॥ ३ ॥ हेयदुःखा शरीरेऽपि, ततो वस्तुनि द्रुति-
मान् । तत्प्रवागावसरापेक्षी, प्रशसा लघुमदति ॥ ४ ॥ कमविलासपञ्जस्तु महादेवीभ्या सकाशात् कुमारव्यतिकरमारुर्ध्वं परितुणो मनी-
षिणो रुष्टो घातस्य चित्तमध्ये, बालेनापि तत्र प्रयुति ग्राह्यत्वं कोमलपानसुरायासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिशमाचरता परित्यक्तो
राजद्रुमारोचितं क्षणयापारं परित्यक्तं गुरुदेवपादवन्दनं विमुक्तं थलाग्रहणं शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृतं पशुधर्मं, ततोऽर्सां न
गणयति लोकवचनीयतां च रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहास्यता नोपेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवलं यत्र
हुनयितुं नारीसङ्गमासनमप्यद्या विविक्तकोमलमुपलभते तत्र सनाचिचार्यं तत्स्वरूपं लौक्यातिरेकेण प्रवर्तत एव, ततो मनीषी सजातरु-
रणस्तं शिभयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे बभ्रकोऽयमिति दीपयति भ्रातृतास्य विश्वसनीयं परमरिपुरेण स्पर्शनं इति च बाल पुन
पुनश्चोदयति, बाल प्राह—मनीषिप्रलभनेनाष्टार्थेन प्रलोभेन, य एष मे वरवयस्योऽन्तर्गाथाधुरसगारावगाहने हेतुः स एव ते पर
मरिपुरिति कैपारभाषा^१, मनीषिणा चिन्तितं—मूढं रत्नमेव न शक्यते निवारयितुम्, अतोऽलभेताभिचारणेन, स्वरक्षणे मया यन्मो वि-
धेयः, स्याद्वि—अकार्यवारणोद्युक्तो, मूढे य परिरिद्यते । वाग्विस्तरो वृथा तस्य, भस्मन्याज्यादुतिर्यथा ॥ १ ॥ नोपदेशशक्तेनापि,
मूढोऽकार्यान्निवर्त्यते । शीताशुभसनात्केन राहुर्वोक्त्यैर्निवारितः ? ॥ २ ॥ अकार्यं दुर्विनीतेषु, प्रयत्नेषु तत्र सदा । न किञ्चिदुपदेष्टव्यं,
सर्वा कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोन्यं स्वयं चिन्ते, हित्वा बालम्यं शिक्षणम् । स्वमार्थवर्णोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रितः ॥ ४ ॥ इत्यथ
यत्सर्वं कर्मविलासस्य राक्षोऽस्ति साभायरूपा नाम देवी, तस्याश्चाभीष्टवमोऽस्ति मध्यमबुद्धिर्नाम दारको, बल्लभतमो मनीषिबालो,
क्रीडितस्त्राभ्या सह भूयास कालः, स च प्रयोजनवशाद्वाजादेशेनैव देशात्तरं गत आसीत्, इदानीमागतः, दृष्टौ मनीषिबालौ सह स्पर्शे-

गताऽयमग्रापाय इति विचिन्त्य द्रुतमनेन देवशक्त्याऽऽत्मनो वीजिय मुग्धरूप, निर्वर्त्तिता कनकसूर्पिका भूता ह्युमाना गतोऽष्टुडिलास
 र्मय, ससभ्रममाह्वय—जिताऽसि प्रिय ! जिताऽसि, तव कथमार्थयुगो झटित्सेवायावो जिताऽहमपि, (पीति) विलक्षीभूता मनागकुटिला,
 काट्यागभिहित—प्रियेऽहं विधादेन, स्वल्पमिदं कारण, केवल निवर्त्तिवोऽयुना ह्युभोभयो, प्रजावोऽमुष्मिन्नुपवनविभूषणे कदलीलता-
 पृष्ठ, प्रतिपन्नमनया ततो गत्वा द्रुतमाभ्या तत्र पद्मशयनीय, इतश्च विचक्षणाया चिन्तित—अये ! गतस्त्वावदेय कालज्ञ, ततो यान्दय
 नाग—उति यान्दय नारी दूर वसते तावदवतीय मानयान्येन रतिवियुक्तमकरकेतनाकार तरुण, करोम्यात्मनो जन्मन साफल्य, लक्षित-
 भानयापि विभ्रमज्ञानेनैव तयोदरीभवनेहेतु, ततो विधायाकुटिलारूप ह्युमभूतकनकसूर्पिका गता मुग्धस्मीपम्, आह च—जितोऽ
 स्त्वायुध ! जितोऽसि, तव ससभ्रम ता निरीदय मुग्ध माह—प्रिये ! सुष्ठु जित, किमयुना क्रियता ? , विचक्षणायोक्त—यद्वह वदामि,
 मुग्ध माह—रि तत् ? , विचक्षणाऽऽह—प्रजामो लताभवन, मानयामो विशेषतः सदुपवनश्रिय, प्रतिपन्नमनेन, ततो गत्वा तौ विचक्ष
 णामुग्धौ सर्वत्र कदलीलतापृष्ठके, दृष्ट तन्मिथुन, निरीक्षित गिस्सिताभ्या परस्पररभिमुख मिथुनाभ्या, न दृष्टस्सिलतुयनिभागमात्रोऽपि
 स्वतरयोदितेय, मुग्धेन चिन्तितम्—अये ! भगवतीना वनदेवताना प्रसादेन द्विगुणोऽहं सपन्नो देवी च, तदिदं महद्भ्युदयकारण, त
 निवर्त्तयामीदं ताताय, ततो नियय स्याभिप्रायमितरेया भच्छाभस्तावतातसमीपम् इत्यभिधायोत्थितो मुग्ध, चलित चतुष्टयमपि, प्रविष्ट
 ऋजुराजाऽऽस्थाते, तद्विलोक्य विस्मितो राजा महादेवी परिकरश्च, किमेतदिति पृष्टो मुग्ध, स माह—वनदेवताप्रसाद, ऋजुराह—
 कथं ? , तव कथितो मुग्धेन व्यतिरर, ऋजुना चिन्तितम्—अहो मे धन्यता अहो मे देवतानुग्रह, ततो हर्षातिरेकेण समादिष्टस्तेना
 क्रात्मदेवोत्सवो गगर दापितानि भद्रादानानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि, स्वयं च राजा राजभण्डलमध्यस्थ माह—एकेन सुतेन

मध्यमशुद्धिरवाच—अभ्य । किं तन्मिथुनद्वयः, सामान्यरूपयोक्तुनाकर्ण्य—अस्ति तथापि नाम नगर, तत्र ऋजुनाम रागा, तस्य
 प्रगुणा नाम महादेवी, तयोक्तकरञ्जकाकोटो गुग्गो नाम तनय, तस्य च रतिसन्निभा अकुटिला नाम भाया, ततस्तयोर्गुग्गोराकुटिलयोर्
 न्योऽन्यवद्वाजुरागयोर्विषयसुखमनुभवतोऽजति काल, अन्यदा तस्य तसमये उपरितनप्रासादभूमिकावासभवने व्यस्यित प्रभावे तत्पितो
 गुग्गुभारो, मनोहरविषयिकसितरसुम्रमवनराजिराजित गृहोपवनसुखस्य सजातमोहाभिलाषो भायां प्रत्युवाच—देवि । अतिरन्ध्रपिपसु
 पवनभी, तद्वृत्तिष्वगच्छाच्च हसुमोषयनिमित्त, आनयाय एना, अकुटिलाऽभिहित—यदास्नापयत्यायुध, ततो गृहीत्या मणिद्वयिकं
 कनकसूषिकं गते गृहोपवन, प्रारब्ध हसुमोषयो, गुग्गु प्राह—देवि । पद्यावकावत् प कनकसूषिकां स्मरति पूरयति, मन त्वमन्यस्य
 दिशि अहमन्यसा प्रजामाति, अकुटिलाऽभिहित—एव भवतु, गतौ हसुमोषय शुचिणी परस्पर दशनपथात्तात्पर्योन्नाचरयो, अन्ना-
 न्तर कथाञ्च प्रदेशमायात व्यन्तरदेवमिथुनक, कालज्ञो देवो विचक्षणा देवी, तेन च गगनवले विषरताऽवलोकित वन्मानुषमिथुन,
 सतोऽधिन्यतया कर्मपरिणतेरतिमुदरतया तस्य मानुषमिथुनस्यापयालोचितकारितया मन्मथस्य मदाजननतया मधुमासस्यातिरमणीय
 तया प्रदशस्य कैलियहलतया व्यन्तरभावस्यातिचपलवयेन्द्रियाणां दुर्निवारतया विषयाभिलाषस्यातिचटुलचारितया मनोवृत्तेस्तथाभविद्य
 तया च तस्य वसुन कालहस्तामृदकुटिलाया वीजोऽनुयाग तथैव च गुग्गुसोपरि विचक्षणाया, तत विलेना प्रश्नयामीतिशुद्धरा
 कालर्तनाभिहिता विचक्षणा—देवि । ब्रज त्वमभव तावद्यावद्दक्षिणो राजगृहोपवनादेवाचननिमित्त पतिचित्सुमान्धादायागच्छामि,
 सा तु गुग्गुद्वयतया स्थिता मौनेन, गतोऽकुटिलाभिमुख कालज्ञोऽनवीर्णो पन्ततराहने अदर्शनीभूतो विचक्षणाया, चिन्तितमनेन—
 अयं किं पुन कारणमस्तिद मिथुन परस्परतो दवीयोदेशवर्ति वचत, तत प्रयुक्तमनेन विभद्धान, लक्षित तयोद्रीभक्तपरायण,

सताड्यमग्रायेणाय इति विचिन्त्य द्रुतमनेन देवराज्याऽऽत्मनो वैक्रियं मुग्धरूपं, निर्वाचिता कनकसूर्पिका भूता कुसुमाना गतोऽकुटिलास-
 र्मपि, रासभ्रममाह प—जिताऽसि प्रिये । जिताऽसि, तव कथमार्यपुत्रो हट्टिलेवायातो जिताऽहमपि, (पीति) विलक्षीभूता मन्तागकुटिला,
 फालगाभिर्द्विज—प्रियेऽहं विधादेन, स्वल्पमिदं वारण, केवलं निर्वाचितोऽयुना कुसुमोच्चयो, व्रजावोऽमुष्मिन्नुपवनविभूषणे कदलीलता
 गृह, प्रतिपन्नमनया, ततो गत्वा द्रुतमात्रा तत्र पल्लरायनीय, इतश्च विचक्षणया चिन्तित—अये । गतस्तावदेव कालज्ञ, ततो यावदय
 नागच्छति यावथय नारी दूरं यत्तते तावदवतीय मानयान्येन रतिविशुकमकरकेतनाकारं तरुण, करोम्यात्मनो जन्मन साफल्य, लक्षित
 भानयापि विभङ्गज्ञानेनैव तयोद्ग्रीभवनदेव, ततो विधायाकुटिलारूपं कुसुमभुतकनकसूर्पिका गता मुग्धसमीपम्, आह च—जितोऽ
 स्वायपुत्र । जितोऽसि, तव ससभ्रमं ता निरीक्ष्य मुग्धं प्राह—प्रिये । सुष्ठु जितं, किमयुना क्रियता ? विचक्षणयोक्त—यद्वहं वदामि,
 मुग्धं प्राह—किं तत् ? विचक्षणाऽह—व्रजामो लताभवन्, मानयामो विशेषतः सदुपवनश्रियं, प्रतिपन्नमनेन, ततो गत्वा तौ विचक्ष
 णामुग्रायो वन्देन कदलीलतागृहके, दृष्टं तन्मिथुनं, निरीक्षितं विस्मिताभ्यां परस्पर्यभिमुखं मिथुनाभ्यां, न दृष्टस्त्रिल्लतुषनिभागमानोऽपि
 स्वतत्त्वोन्निदिष्टं, मुग्धेन चिन्तितम्—अये । भगवतीनां वन्देवतानां प्रसादेन द्विगुणोऽहं सपन्नो देवी च, तदिदं महदभ्युदयकारणं, त
 तिवदयामाह तावाय, ततो निवद्य स्थाभिप्रायभित्तरेया गच्छामस्तावचातसमीपम् इत्यभिधायोत्थितो मुग्ध, चलितं चतुष्टयमपि, प्रविष्ट
 ऋजुराज्ञाऽऽस्तापे, तद्विलोक्य विस्मितो राजा महादेवी परिकरश्च, किमेतदिति दृष्टो मुग्ध, स प्राह—वन्देवताप्रसादं, ऋजुराह—
 कथं ? तव कथितो मुग्धेन व्यतिकरं, ऋजुना चिन्तितम्—अहो मे धन्यता अहो मे देवतानुग्रह, ततो हर्षातिरेकेण समदिष्टस्तेना
 कालभद्रोत्सवो नगरे द्रापितानि महादानानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि, स्वयं च राजा राजमण्डलमध्यस्थं प्राह—एकेन सुतेन

सुतद्वय, यथा ज्ञातमर्थो यथैद्वयम् । सादृत्यं विनयाय सज्जना । गायत वाद्ययथाय नृत्यत ॥ १ ॥ तत्र प्रमुखा नृदादया एतरेन ॥
 दोषमनुदती वादितान् दमहत्स दोर्यधिविशिष्टा वा विद्विषोभ्यनुजा नचितु मृदासा, द्विगुणं सप्तमं गता एषमरुन्दि, नाभ
 देशान्त पुरिया, प्रमुदित नगर, वृत्तो वृद्धा निर्मरेन महानन्द इति, केलिप्रियवया इव काळस, कथं चिन्तितगता—का पुनर
 द्वितीया योनि सजातेति त्रयुक्तो ज्ञाने, सातमनन—सैवैया मदीयभाया विचक्षणति, तत्र सजात क्रोध, चिन्तितगता—का पुनर
 न्येन दुराचार पुरुषम्, तया पुनरभरतया न शक्यते मारयितु, तथाप्येव पीडयामि यथा १ पुन परगुणपमर्षि प्रापयते, एत दृन्-
 निश्चयत्वाप्यस्य कान्तस्य तथाभवितयवया मृदासाऽन्ययालोचना, सुखि चित्ते—यथा १ सम्पत् चित्तवतिरिद मया, १ धादगाया
 वाधद्विचक्षणा, यतोऽहमपि न गुह्यचाये, ममापि समानोऽय दोष, मारणमपि सुगयस १ शुद्ध, यतो मारितोऽरिभक्त्यभाभाय निगय
 न भजने मामनुदित, विरह्यते सुतया विचक्षणा, नन्विमनुदित गृहीत्याऽदृष्टसख्ययण इतोऽयममाणि १, एतदपि गान्धि, यतो-
 कण्ठप्रस्थाने न स्वाभाविकोऽयमिति लक्षितविकाराय यदाचिदनुदित मा न भजते, तथा रहितस्य पुनगमनमनभकमन, तस्मादाप्याधम
 परित्यज्य कालवितन्त्र एवान श्रेयागति, विचक्षणयापि चित्तवत्—अये । स एवाय मदीयभक्ता फालसोऽतो रूपण स्थित, पुनोऽन्यस्यान
 समभ इति, तत्र पथमस्य पुरत परपुरुषण सह निष्ठाभीति सजातलजा अयमन्या भजत इति समुत्पमेत्या इु सकमव स्थिते स्थातु
 मित्याचिर्मुतादृष्टभावा गताया अपि न काचिदर्थसिद्धिरिति स्थानेनात्मान तोषयती न चाया गतिरस्तीति गिरालन्या, सापि यद्वति-
 प्यत्तया कालवितन्त्रमेवात्र नैव स्थिता, तत्रभुल्यदर्शिवैविध्यौ परित्यजेत्याधर्म देवमायया समसमावृणुपरत्तव्यान्यापरतो प्रत्यव
 द्य भगवानो स्थितौ विचक्षणागतौ प्रभूतनालम् । अन्यथा मोहविलयाधिपाने पानने साविद्यवस्थागदिरक्षापरौ यद्वित्यप्यपरि-

ममागा प्रविशेषको नामाचाय , निवेदितो नरेन्द्रयोगानपात्तेन, तव सपरैरज्जनो निगतस्तद्वन्द्वनार्थं राजा, भगवतोऽपि देवैर्विरचित
 कृतकृत्यमल, एवमप्रोपविष्टस्तेभ्यो धममापक्षणे भगवाभरपत्तिना इत्यावलविलुलितमौलिना, वदित्व तत्पादागविन्द शेषमुत्पश्य, अभि
 गन्त्वा कम्बद्विपिपात्रावटिष्ठतिपुरसुठारायमाणेन धमन्तभाशीर्वादेन भगवता शेषयतिभिश्च, उपविष्टा भूतले, काटझादयोऽपि प्रयुज्य
 समन्त धन्द्वनार्थविनय यथास्थानमुपविष्टा , प्रस्तुता भगवता विशेषतो धमदेशना, दर्शिता भवनिगुणता वणिता कम्बध्वेतव नि
 ष्ठा मसारगायनाम श्रपितो मोक्षमागा रचापित शिवसुरातिशय कथिता विपयाभिष्वङ्गस्य भवभ्रमणहेतुशिवसुराप्रतिरो
 धिका दुरन्ताता तन्नाङ्गमद्वननामृतमाकण्य विचक्षणाकालस्योर्विदलित मोहजालमाविर्भूत सम्यग्दर्शनपरिणाम समुज्ज्वलित कर्मध-
 नद्वन्द्वप्रपण स्युश्चरितवधासापानल , अनातरे तयो क्षरीराभ्या विनिर्गते रकटण्यौ परमाणुभिर्वटितशरीरा धीमत्ता दृशनेन भीषणा
 स्वरूपण उदगाहुरिदिरिना तका की भगवत प्रताप सोढुमक्षमा निर्गत्य पर्येद पञ्चान्मुरीस्रिता दूरवर्तिनि भूभागे स्थिता, पञ्चात्ता
 पार्श्वद्वन्द्वप्रपण गलदधुमलिङ्गौ समकमेव विचक्षणाफलज्ञौ पतिवौ भगवत्वरणयो , कालक्षेताभिहित—भगवत्प्रथमाधमोऽह देन मया
 निमगारिता स्वभाषा आचरित पारदाय हुंन्य सरलहृदयो मुग्धो जनिवो नरेन्द्रमटोद्व्यादीना व्यलीकसुतव्यामोह वञ्चितोऽय पर
 भार्यानात्मा, तस्य समेनप्रियपापमण यथ गुद्धिर्भविष्यतीति^१, विचक्षणयोक्त—ममापि कथ^१, यत समाचरित पापिष्ठया मयाऽपीदं
 सव, किं वा निवेद्यते^१, दिव्यज्ञानस्य प्रत्यक्षमेवेदं समस्त भगवत , भगवानाह—भद्रौ^१ न वर्चन्व्यो युवाभ्या विद्यादौ, न भद्रयोदापोऽय,
 मिमल भवतो स्वरूप, तावाहुर—तस्य पुनर्दोषोऽय^१, भगवानाह—येय युष्मच्छरीराजिर्गत्स दूरे स्थिता नारी तस्या , तावाहुर—

सुतद्वय, यन्मा ज्ञातमयो यथद्वयम् । एतदत विवताथ सञ्जना^१, नाथत वादयताथ नृत्यत ॥ १ ॥ तत प्रगुणापि महादेवी एतदेव नरे-
 द्रोतमनुवदन्ती चादितान दमदलस द्रोहचधिरितदिगता विहितोर्ध्वमुजा नर्तितु प्रनृत्ता, द्विगुणाह सपञ्चेति गता हृषमकुटिला, प्रनृत्ता
 दापात पुरिया, प्रमुदित नगर, वृत्तो वृहता विमर्देन महानन्द इति, केलिप्रियतया हृष्ट कालदा, केवल चिन्तितमनेन—का पुनरया
 द्वितीया योषिद् सजातेति, उपयुक्तो ज्ञाने, ज्ञातमनेन—सैवेया मदीयमाया विचक्षणेति, तत सजात क्रोध, चिन्तितमनन, मारया
 न्यत हुराचार पुरयम्, एया पुनरमरतया न क्षयते मारयितु, तथाप्येव पीडयामि यथा न पुन परपुरयागधमपि प्राथयते, एव कृत-
 निधयस्याप्यस्य कालनस्य तथाभवितयतया प्रनृत्तादर्शपर्यालोचना, स्फुरित चित्ते—यथा न सन्यग् चित्ततमिव नया, न पीडनीया
 तावद्विचक्षणा, यतोऽहमपि न ह्युच्चाचारो, ममापि समानोऽय दोष, मारणमपि मुषस्य न युक्त, यतो मारितेऽस्मिन्नन्यथाभाव विज्ञाय
 न भजते मामकुटिला, विरयते सुतरा विचक्षणा, सत्किमकुटिला गृहीत्वाऽहदृष्टसकलनयण इतोऽप्यत्र मामि^१, एतदपि नास्ति, यतोऽ-
 षण्डप्रस्थाने न स्थाभाविकोऽयमिति तक्षितविकारा कदाचिदकुटिला मा न भजते, तथा रहितस्य पुनर्गमनमनयकमेव, तस्मादीप्याधम्म
 परित्यज्य कालविलम्ब पचान श्रेयानिति, विचक्षणयापि चित्तवत्—अये । स एवाय मदीयमर्त्ता कालज्ञोऽनेन रूपेण स्थित, कुतोऽन्यस्यान
 समव इति, तत कथमस्य पुरत परुरूपेण नह तिष्ठामीति सजातलज्जा अयमया भजत इति समुत्पन्नेत्या हु शकमेव स्थिते स्यानु
 मित्याविमूढाङ्गलभावा गताया अपि न काचिदर्थसिद्धिरिति स्थानेनात्मान तोषयती न चा या गतिरस्तीति निरालम्बा, सापि यद्वति
 व्यक्तया कालविलम्बमेवाश्लिष्य तत्रैव स्थिता, तत्प्रमृष्टदर्शितवैविध्यं परित्यजेत्याधर्मो देवमायया समस्तमानुषकतव्यान्याचरती प्रत्येय
 द्वय भजमानो स्थितो विचक्षणाकालज्ञो प्रभृतकालम् । अन्यदा मोहविलयाभिधाने कानने साविदायज्ञानादिरक्षाकरो बहुशिष्यपरिकर

भगमागत प्रविशेषद्वे नामाचार्य, निवेदितो नरेन्द्रयोषानपात्तेन, तत सपीरज्जनो निगतस्त्वद्वन्द्वनार्थं राजा, भगवतोऽपि देवैर्विरचित
 कनककमल, दृष्टसाग्रोपविष्टस्तोत्रयो भगमाचक्षणो भगवान्नरपविना इलावलविलुलितमौलिना, वदित वत्सादारविन्द शेषमुनयश्च, अभि-
 गन्तिता कर्मचिद्विशिष्टादपटिष्ठपिपुरुठारायमाणेत धर्मलाभाधीवादेन भगवता श्रेययतिभिश्च, उपविष्टा भूतले, कालज्ञादयोऽपि प्रयुज्य
 समन वन्दनारिवित्तय यथास्थानमुपविष्टा, प्रसुता भगवता विशेषतो धर्मदेशना, दर्शिता भवनिर्गुणता वर्णिता कर्मबन्धहेतव नि-
 श्चित भगमाचार्यनाम भगपितो भोभमगा रयाविव शिष्यसुरातिशय कथिता विषयाभिष्वङ्गस्य भवभ्रमणहेतुशिवसुरप्रतिरो-
 धिषा दुरन्तता, ततस्तद्गणयद्रथनामृतमाकण्य विचक्षणकाटक्षयोर्विदलित मोहजालभाविर्भूत सन्यन्दर्शनपरिणाम समुज्ज्वलित कर्मन्ध-
 नदहनप्रवण स्वदुश्चरितपञ्चात्तापानन्तर, अनन्तरे तयो प्रतीराभ्या विनिर्गते रक्तकण्ठे परमाणुभिषट्तिवशरीरा धीमत्सा दर्शनेन भीषणा
 स्वरूपेण उद्गादगुदिवेदिना णरा स्त्री भगवत प्रताप सोढुमक्षमा निर्गल्य पर्यद पञ्चा मुग्धीस्थिता दूरवर्त्तिनि भूभागो स्थिता, पञ्चात्ता-
 पार्श्वोद्गतद्वयताया गत्तद्भुसालिलो समकमेव विचक्षणाफलशो पतिवो भगवत्स्वरणयो, कालक्षेनाभिहित—भगवत्प्रथमाधर्मोऽहं येन मया
 विप्रवारिता स्यमाया आचरित पारदाय हुंनय सरलद्वयो मुग्धो जनितो नरेन्द्रमहादेव्यादीना व्यलीकमुतव्यामोह वञ्चितोऽय पर-
 मार्धगात्मा, तस्य समैवविषयपापकमण कथं शुद्धिर्भविष्यतीति?, विचक्षणयोक्त—ममापि कथं?, यत समाचरित पापिष्ठया मयाऽपीदं
 सर्वं, किं वा निवेद्यते?, दिव्यज्ञानस्य प्रत्यक्षमेवेदं समस्त भगवत, भगवानाह—भद्रो! न कर्तव्यो युवाभ्या विषादो, न भद्रयोर्दोषोऽयं,
 निमल भवतो स्वरूप, तावाद्गु—कस्य पुनर्दोषोऽयं?, भगवानाह—येन शुष्मच्छरीराभिर्गोत्रे दूरे स्थिता नारी तस्या, तावाद्गु—

भगवन् ! किन्नामिकेय ? , भगवताऽभिहित—भद्रौ । भोगवृण्येयमभिधीयते, विचक्षणकालसाध्यामभिहित—भगवन् ! कथं पुनरियमेव-
 विधयोपहृतु , भगवताऽभिहित—भद्रौ । श्रयताम्—“रजनीव तमिस्रस्य, भोगवृण्यैव सर्वदा । रागादिदोषदृन्तस्य, सत्रस्येया प्रवर्तिता
 “॥ १ ॥ ययामेया भद्रदेह, प्राणिना पापचेष्टिता । तेषामकार्यपु मति , प्रसम सप्रवर्तते ॥ २ ॥ वृण्वीष्टेयया वह्निजलपूरैययोदयि ।
 “सथा न दृश्यत्ययाऽपि, भोगरासेचितैरपि ॥ ३ ॥ यो भूढ शमयत्येना, किञ्चिद्विभोगव । जले निक्षीभिनीनाथ, स हस्तेन जिष्ट
 “क्षति ॥ ४ ॥ मोहादना प्रिया वृत्ता, भोगवृण्णा नरायमा । ससारसागरे घोरं, पयदन्ति निरन्तके ॥ ५ ॥ सदोपेयमिति ज्ञात्वा, ये
 “पुन पुरयोत्तमा । स्वदेहगोहाग्नि सार्य, चिच्चक्षार निरुपयते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ता , प्रलीनाशेषकल्पया । आत्मान निमलीकृत्य,
 “प्रयान्ति परम पदम् ॥ ७ ॥ शुभम् । येऽनया रहिता स वस्ते वन्या भुवन्तये । वशे गता पुनर्येऽस्या , सापुभिस्ते विगर्हिता ॥ ८ ॥
 “अनुवृत्ता भवन्त्यस्या, ये मोहावयमा नरा । तेषामेया प्रकृत्यैव, दुःखमभारदायिका ॥ ९ ॥ प्रतिवृत्ता भवन्त्यस्या, ये पुन पुरयोत्तमा ।
 “तेयामेया प्रकृत्यैव, सुखसन्दोहकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्ष नरो द्वेष्टि, ससार बहु मयते । पापिष्ठा भोगवृण्येय, यावद्विषे विवर्तते
 “॥ ११ ॥ यदा पुनर्विनीयेत, कथञ्चित्पुण्यकर्मणाम् । एया भवस्तदा सर्वो, धूलिरूप प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावद्वागुचिपुष्पेषु, योषिदङ्गेषु
 “भूढधी । हृन्देदीवरच द्रादिकल्पना प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेया द्वाटीरस्या, वर्तते भोगवृण्णिका । तदभावे सनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र
 “वर्तते ॥ १४ ॥ शुभम् । समान पुरूपत्वेऽपि, परकिङ्करता गता । निन्या यत्कर्म कुर्वन्ति, भोगवृण्णाऽन कारणम् ॥ १५ ॥ येया पुन
 ‘रिय देहाग्निर्वा सुमहात्मनाम् । निर्द्वेना अपि ते धीरा , दानादिरपि नायया ॥ १६ ॥ किञ्चिच्चाप्तसस्मिन्ने, राजसै परमाणुभि
 “निर्वोचितशरीरेषु, गीता तन्ना चरेष्वपि ॥ १७ ॥ तदेया भवतो पापा, पापचर्मप्रवर्तिता । अतोऽस्या पच दोषोऽय, विद्यते नैव भद्रयो

"॥ १८ ॥ स्वरूपेण सदा भद्रौ, मिमदौ परमायत । एयैव सर्वदोषाणा, कारणत्वेन सस्थिता ॥ १९ ॥ इह स्थातुमशकित्वा, एषा दूर
 'स्थिताऽपुता । भवतो भस्ममीपाप, निगच्छतो प्रतीक्षते ॥ २० ॥" विचक्षणाकालस्याभ्यासमिहित—भगवन् ! कदा पुनरस्या सकाशा
 रावयोर्मोक्ष ? भगवानाह—भद्रौ ! नेह भवे, अद्यापि भवद्भ्यामिय सर्वया त्यजु न शक्या, केवलमस्य निर्दलने महासुदूरायमाण प्रा-
 दुरा भवतो सम्प्रदर्शन, वदुरीषनीय पुन पुन सुगुरुसन्निकर्षण, नाचरणीयमस्या भोगवृत्त्याया अनुकूल, लक्षयितव्यो मनसि विव
 समागडम्या सम्प्रधी विकार, तिराकरणीयोऽसौ प्रतिपक्षभावनाया, यत प्रतिक्षण तनुता गच्छन्ती न भविष्यतीय दरीरेऽपि वर्त्तमाना
 भवतोषाधिरा, भयात्तरे पुनरस्या सर्व ऽ ल्लासमर्था भविष्यतो भवताविति । तदाकर्ण्य ततो महाप्रसाद इति वदन्तौ विचक्षणाका
 दसौ पतितौ भगवणरणयो, कतोऽमु व्यतिरमालोक्य क्षुत्वा च भगवद्वचन ऋजुप्रगुणामुत्पादितलानामपि प्रादुर्भूत पश्चात्तापेन सह
 निगुह्याभ्यवसाय, ऋजुप्रगुणाभ्या धितितम्—अहो अलीकसुखवयूद्विगुणितव्यामोहेन निरर्थक विद्वन्वित, विहिता सुखवध्योरन्मार्गप्रवृ
 त्तिराभ्यामिति, मुगधन चित्तित—अहो कृत मया परकीगमनेन कुलस्य दूषण, अकुटिलया चित्तित—यत सजात मे शीलरुण्डन
 मिति, सतश्चतुणामपि स्थिततेतविसे—यदुत निवेदयाम एवस्थितमेवेद भगवता, एत एवास्य दुश्चरितस्य प्रतिविधानमुपदेश्यन्ति, अना
 त्तर चतुर्णामपि दरीरेभ्यो निगतै परमाणुभिर्घटितदरीर शुद्ध वर्णेन परिगत तेजसाऽऽच्छादक लोचनाना प्रीणक चेतसामुपलभ्यमान
 मया रजितानि मया रक्षितानि यूयमिति हुवाणमेक हिम्भरूप सहर्ष भगव मुत्तमीक्षमाण स्थित सर्वया पुरत, तावत्तदनुमार्गेणैव कृष्ण
 वर्णन भीभत्समाकारेण उद्वेगहेतु प्राणिना तथैव निर्गत द्वितीय हिम्भरूप, तस्माच्च तदाकाररूपधरमेव छिद्रतर प्रकृत्वा सजातमन्यदपि

भगवन् । किञ्चामिकेय ? , भगवताऽभिहित—भद्रौ । भोगतृष्णोपमभिधीयते, विचक्षणकालज्ञाभ्यामभिहित—भगवन् । कथं पुनरियमेव
 विषयोपदेष्टु , भगवताऽभिहित—भद्रौ । श्रवताम्—“रजनीव तमिषस्य, भोगतृष्णैव सर्वदा । रागादिदोषवृन्दस्य, सर्वस्यैषा प्रवर्तिका
 ॥ १ ॥ येषामेषा भवेदेह, प्राणिना पापचेष्टिता । तेषामकार्यपु मति , प्रसन्न सप्रवर्तते ॥ २ ॥ तृणकाष्ठैर्यथा वह्निजलपूरैर्यथोदधि ।
 “तथा न तृष्यतेषाऽपि, भोगैरासेवितैरपि ॥ ३ ॥ यो मूढ दामयत्नेना, किल शब्दादिभोगात् । जले निशीथिनीनाथ, स हस्तेन जिह्व
 “क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेना प्रिया हृत्वा, भोगतृष्णा नरायमा । ससारसागरे घोरे, पर्यटति निरन्तरे ॥ ५ ॥ सदोपयमिति ज्ञात्वा, ये
 “पुन पुरयोत्तमा । स्वदेहोहाश्रि सार्य, चित्तद्वार निरुच्यते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ता , प्रलीनाक्षेपकस्मया । आत्मान निर्मलीकृत्य,
 “प्रयति परम पदम् ॥ ७ ॥ शुभम् । वेदनया रहिता स तर्त्ते कन्या शुवननये । वशे गता पुनर्येऽस्या , साधुभिस्ते विगर्हिता ॥ ८ ॥
 “अनुद्वला भवन्त्यस्या, ये मोहावधमा नरा । तेषामेषा प्रकृत्यैव, दुःखसागरदायिका ॥ ९ ॥ प्रतिद्वला भवन्त्यस्या, ये पुन पुरयोत्तमा ।
 “तेषामेषा प्रकृत्यैव, सुखसन्तोहकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्ष नरो द्वेष्टि, ससार बहु मयते । पापिष्ठा भोगतृष्णोप, यावच्चित्ते विवर्तते
 “॥ ११ ॥ यथा पुनर्विलीयते, कथञ्चित्पुण्यकर्मणाम् । एषा भवस्तथा सर्वो, धूलिरूप प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावच्चानुचिपुञ्जेषु, योविद्वद्भेदु
 “मूढधी । कुन्दनीवरच द्रादिकल्पना प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेषा शरीरस्या, वर्त्तते भोगतृष्णिका । तदभावे मनस्तेषु, न त्यजेऽपि प्र
 “वर्त्तते ॥ १४ ॥ शुभम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करता गता । निन्य यत्कर्म कुर्वति, भोगतृष्णाऽन कारणम् ॥ १५ ॥ येषा पुन
 “रिय देहाग्निगता सुमहात्मनाम् । निर्दना अपि ते धीरा , शम्भोरपि नायका ॥ १६ ॥ किञ्चित्तामससन्निधे, राजसै परमाणुभि ।
 “निर्वर्त्तिवशरीरेष, गीता तज्जातरेष्वापि ॥ १७ ॥ तदेषा भवतो पापा, पापकर्मप्रवर्त्तिका । अवोऽस्या एव दोषोऽयं, विद्यते नैव भद्रयो

॥ १८ ॥ स्वस्तेष्वेव सदा भद्रौ, विधत्ते परमायत । एवैव सर्वदोषाणां, कारणत्वेन सश्लिषा ॥ १९ ॥ इह स्यादुभयाकिंवा, एषा दूर
 'श्लिषा'ऽनुना । भवत्यौ भक्त्यमीपाष, निगच्छन्तौ प्रतीक्षते ॥ २० ॥" विचक्षणाबालकाभ्यामभिहित—'भगवन्' कदा पुनरस्या सकाशा
 दापयामोक्ष ? भगवात्ताद—'भद्रौ' । नेह भवे, अद्यापि भवद्भ्यामिष सर्वथा त्वत् न शक्या, केवलमस्य निदलने महासुदरायमाण प्रा
 दुरा भवत्यौ सन्मरदर्शन, वदुरीयर्नाय पुन पुन सुगुहसन्निकर्षेण, नाचरणीयमस्या भोगवृत्त्याया अनुकूल, लक्षयितव्यो मनसि विव-
 तमागोऽस्या सन्मभी विकार, निराकरणीयोऽसौ प्रतिपक्षभावनया, यत प्रतिक्षप तनुता गच्छत्यती न भविष्यतीय शरीरेऽपि वर्तमाना
 भवतोपाधिका, भवान्तरे पुनरस्या सर्वथा त्यागसमर्थो भवितव्यो भवन्ताविति । तदाकर्ण्य ततो महाप्रन्नाद इति वदन्तौ विचक्षणाका
 द्यौः पतिवर्गो भगवत्परणयो, ततोऽसु व्यविवरमाळोन्य श्रुत्या च भगवद्वचन ऋजुप्रगुणाशुभाहुटिलानामपि प्रादुर्भूत पक्षाचार्येन सह
 विजुह्याभयसाय, ऋजुप्रगुणाभ्या विवितवम्—'अहो अलीकसुतयर्पद्विगुणितव्यामोहेन निरयक विह्वलित, विहिता सुतवच्चोन्मार्गप्रद
 सिपयाभ्यामिति, मुग्धेन चिन्तित—'अहो कृत मया परासीगमनेन कुलस्य दूषण, अकुटिलया चिन्तित—'यत सजात मे शीलग्रयवद
 मिति, तवभगुणामपि श्लितमेतथिसे—'यदुत निवेदयाम पयश्चित्तमेवेद भगवता, एत एवास्य दुश्चारितस्य प्रतिविधानमुपदेक्ष्यति, अना
 न्तर भगुणोर्मसि शरीरेभ्यो निर्गते परमाणुभिषट्चित्तसरीर शुद्ध वर्णन परिगत वेजसाऽऽकादक लोचनाना मीणक चेतसाशुपलभ्यमान
 मया रक्षितानि मया रक्षितानि ययमिति शुक्लणभेक हिमभरूप सदर्प भगवन्सुगमीक्षमाण श्लिष सर्वेषा पुरत, तावत्तदनुमार्गेणैव कृष्ण
 वर्णेन धीभक्तसमाकारेण उद्वेगदेव प्राणिना तथैव निगत द्वितीय हिमभरूप, तस्माच्च तदाकाररूपपरमेव छिद्यतार प्रकृत्या सजातमन्यदपि

भगवन् ! किन्नामिकेय ? , भगवताऽभिहित—भद्रौ ! भोगवृण्येयमभिधीयते, विचक्षणकालज्ञान्यामभिहित—भगवन् ! कथं पुनरियमेव-
 विषयोपदेयु, भगवताऽभिहित—भद्रौ ! श्रूयताम्—“रजनीव तमिस्रस्य, भोगवृण्यैव सर्वम् । रागादिदोषद्वन्द्वम्, सर्वस्यैषा प्रयत्तिरका-
 ॥ १ ॥ येयामेया भवदेहे, प्राणिना पापयेष्टिता । तेयामकार्थु मति, प्रसन्न सप्रवर्धते ॥ २ ॥ वृणकाष्टैर्यथा वह्निजलपूरैर्यथोदधि ।
 “सथा न वृष्यत्येयाऽपि, भोगैरसेवितैरपि ॥ ३ ॥ यो मूढ शमयत्येता, किञ्च शब्दादिभोगत । जले निशीथिनीनाथ, स हस्तेन जिह्व
 “क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेना प्रिया कृत्वा, भोगवृष्णा नरायमा । ससारसागरे घोरे, पर्यटति निरन्तरे ॥ ५ ॥ सर्वोपेयमिति ज्ञात्वा, ये
 “पुन पुरुषोत्तमा । स्वादेहोहाभि साध, चित्तद्वार निरन्धरे ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ता, प्रलीनाशेषकस्मया । आत्मा निमलीकृत,
 “प्रयान्ति परम पदम् ॥ ७ ॥ दुग्धमम् । येऽनया रहिता स तन्मे कृत्वा भुवनत्रये । वशे गता पुनर्येऽस्या, साधुभिस्ते विगर्हिता ॥ ८ ॥
 “अनुकूला भवन्त्यस्या, ये मोहादयमा नरा । तेयामपा प्रकृत्यैव, दुःससागरवायिका ॥ ९ ॥ प्रतिकूला भवन्त्यस्या, ये पुन पुरुषोत्तमा ।
 “तेयामेया प्रकृत्यैव, सुरसदाहकारिका ॥ १० ॥ ताव मोक्ष नरो द्वेष्टि, ससार बहु मन्यते । पापिष्ठा भोगवृण्येय, यावचित्ते विवर्त्तते
 “॥ ११ ॥ यदा पुनर्विधीयते, कथञ्चित्सुखममणाम् । एषा भवत्तदा सर्वा, धूलिरूप प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावसाधुचिपुत्र्येषु, योषिद्वन्नेषु
 “मूढयो । दुन्दुभीवरव द्राविकल्पना प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेया शरीरस्या, वत्तते भोगवृष्णिका । तदभावे मनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र
 “वर्त्तते ॥ १४ ॥ दुग्धमम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करता गता । निन्धयत्कर्म दुर्यन्ति, भोगवृष्णाऽत्र कारणम् ॥ १५ ॥ येया पुन
 “रिय देहाभिर्गता सुमहात्मनाम् । निर्द्वेना अपि ते धीरा, शक्रादेरपि नायका ॥ १६ ॥ किञ्चित्तामससमिश्रै, राजसै परमाणुभि ।
 “निवर्त्तिवशरीर्य, गीता नञ्चा तरेष्वपि ॥ १७ ॥ तदेया भवतो पापा, पापकर्मप्रवचिका । अवोऽस्या एव दोषोऽय, विद्यते नैव भद्रयो

“तद्यज्ज्ञानमुच्यते । अग्राग विषद सभा, अज्ञान मरण मतम् ॥ १० ॥ अज्ञानविषदे नैव, घोर ससारसागर । अत्रापि वसता पुसा,
 ‘पापक प्रतिभासते ॥ ११ ॥ या पाप्मिदप्यवस्था स्युयाधोन्मार्गप्रवृत्तय । यथासमञ्जस किञ्चिदज्ञान तत्र कारणम् ॥ १२ ॥ त एव
 ‘हि प्रपन्नन्ते, पापपमसु जन्तव । प्रकाशाद्यादव वेद्यामेवचेतसि वर्तते ॥ १३ ॥ येपा पुनरिद चित्ताद्वन्त्याना विनिवर्तते । शुभीभूता-
 “न्यरागास्तं सदापारवर्तिन ॥ १४ ॥ पन्थाप्रियुवनस्यापि, भूत्या भाषितमानसा । अक्षेयकल्मषोन्मुक्ता, गच्छन्ति परम पदम् ॥ १५ ॥
 “एतथाज्ञानमार्ग, सर्वपा भयना समम् । सजात तेन दोषोऽयमस्यैव न भवादृशम् ॥ १६ ॥ द्विभरूपमनेनैव, द्वितीय पापनामकम् ।
 “सामन्न नन्यते तस्मादत्रापि नानिव निव ॥ १७ ॥ एतद्वि सबहु राना, कारण घर्णित बुधै । उद्वेगसागरे घोरं, हठादेतत्प्रवर्तकम्
 “॥ १८ ॥ मूल सहेराजालस्य, पापमेतदुदाहृतम् । न कर्त्तव्यमत प्राप्ते, सर्व यत्पापकारणम् ॥ १९ ॥ हिसानुतादय पञ्च, तत्त्वाश्च-
 “ज्ञानमव च । प्रोधादयश्च चत्वार, इति पापस्य हेतव ॥ २० ॥ वर्जनीया प्रयत्नेन, तस्मादेते मनीषिणा । ततो न जायते पाप’
 “तस्मातो दु रतसभव ॥ २१ ॥ युष्माक पुनरज्ञानाज्ञात पापमिद यत । अज्ञानमेव सर्वपा, हिसादीना प्रवर्त्तकम् ॥ २२ ॥ वर्द्धमानमिद
 “पापभाजनेन निवारितम् । यदन कारण सम्पद, कथमान निबोधत ॥ २३ ॥ आर्जव हि स्वरूपेण, शुद्धाशयकर परम् । वर्द्धमानमत
 “पाप, वारयत्येव देहिनाम् ॥ २४ ॥ एतथार्जवमत्रार्थे, सर्वपा वर्त्तते समम् । अज्ञानजनित पाप, युष्माकममुता जितम् ॥ २५ ॥ रक्षि
 “ताणि मया मूयमत एव सुदुमुद । सदर्भमेतदाद्ये, द्विभरूप स्थिताननम् ॥ २६ ॥ धन्यानामार्जव वेद्यामेवचेतसि वर्त्तते । अज्ञानादा
 “चरन्तोऽपि, पाप ते स्वप्नपापका ॥ २७ ॥ यदा पुनर्विजानन्ति, ते शुद्ध मार्गमञ्जसा । तदा विधूय कर्मणि, चेष्टन्ते मोक्षवर्त्मनि
 “॥ २८ ॥ आजवेन ततो धन्यास्ते शुभीभूतमानसा । निर्मलाचारविस्तरा, पार गच्छन्ति ससृते ॥ २९ ॥ तदेवविधभावानां, भद्राणा

यतीय द्विभस्वरूप, तच्च वर्द्धितुमारभ्य, तत्र शुद्धिद्विभस्वरूपेण मस्यके हस्तवत्प्रहार दत्त्वा तद्वद्विमानं निवार्यं प्रकृत्या धारितव्यं, निर्गतं च
 भगवदनुग्रहात् द्वे अपि ते कृष्णे द्विभस्वरूपे, ततो भगवताऽभिहित—भो भद्राणि ! यद्भवद्भिश्चिन्तितं यथा कृतमस्माभिर्विषयावापरात्प्राप्तिरिति
 न तत्र भवद्भिर्विषयादे विधेयं, यतो न भवतामेव दोषो, निमेषानि यूयं स्वरूपेण, वैरभिहित—भगवन् ! कस्य पुराणस्य दोषाः?, भगवान्-
 नाह—यदिदं शुद्धानन्तरं भवच्छरीरेभ्यो निर्गतं कृष्णवर्णं द्विभस्वरूपम् अस्याय दोषः, तान्याहुः—भगवन् ! किं भ्रान्तकृतिरिति? भगवतोऽहम्—
 अज्ञानमिदमुच्यते, वैरक—भगवन् ! यद्विदमेतस्मादज्ञानात्प्रादुर्भूतं द्वितीयं कृष्णद्विभस्वरूपम् अनन्तं च शुद्धरूपेणारभ्येन्यं यद्विमानं भगवत्-
 मतस्ति ज्ञानम्?, भगवानाह—यापमिदं, तान्याहुः—अस्य शुद्धिद्विभस्वरूपस्य चर्हि रिमभिधाता?, भगवतोऽहम्—आर्जवमिदमभिधीयते,
 तवलायाहुः—भगवन् ! क्रीटशानिदमज्ञानं कथं चेदं पापमेतस्माज्जातं? किमिति चानेनात्रेवैदं विवद्विमानं धारितवित्तिं सर्वं विस्तरत
 “भोतुमिच्छामो, भगवानाह—यद्येव तव समाकर्णयत यूयम्—‘यत्तावद्विदमज्ञानं, शुष्मदेहाद्विगतावम् । एतदेव समस्तस्य, दोषदुन्दस्य
 “इत्यथम् ॥ १ ॥ अनेन वर्तमानेन, शरीरे ज्ञातव्यं यतः । धार्मिकार्यं न जानन्ति, गन्धर्वाग्नयं च वत्सव ॥ २ ॥ भद्रस्याभस्य न मुप्य
 “न्ते, पेयापेयं च सवधा । अथा इव कुमार्गेण, प्रवर्तन्ते तव परम् ॥ ३ ॥ ततो निषध्य पोतुणि, यस्मात्पृथुवदान्मखा । अन्तर्गतो
 “निरन्तेऽनं, पृथदतिं सुदृष्टिं ॥ ४ ॥ अज्ञानमेव सर्वेषां, रागादीनां प्रवर्तकम् । स्वकार्ये भोगवृत्त्याऽपि, यतोऽज्ञानमपेक्षते ॥ ५ ॥
 “अज्ञानविरहणैव, भोगवृत्त्या निवर्तते । कथञ्चित्सप्रवृत्ताऽपि, क्षणित्येव निवर्तते ॥ ६ ॥ सयस्य सवदशीं च, निमलोऽयं स्वरू
 “पतः । अज्ञानमलिनी क्षात्मा, पापपात्रं विरोधते ॥ ७ ॥ या वाञ्छिदेव मर्त्येषु, निवाणे च विभूतयः । अन्तर्गतैव तां सया, हृता
 “सन्मार्गेरधिक्ता ॥ ८ ॥ अज्ञानं नरको घोरस्त्रमोरूपतया मतम् । अज्ञानमेव धारिद्विभस्वान्तरं परमो रितुः ॥ ९ ॥ अज्ञानं रोगसंघातो,

“नरुज्यमानिदुच्यत । अज्ञान विषमं सना, अज्ञान मरण मतम् ॥ १० ॥ अज्ञानविषदे नैष, घोर ससारसागर । अनापि वसता पुसा,
 पापक प्रतिभासते ॥ ११ ॥ या काश्चिद्व्यवस्था स्युयाध्यान्मागप्रदुच्य । यथासमञ्जस किञ्चिदज्ञान तत्र कारणम् ॥ १२ ॥ त एव
 “हि प्रवचन्ते, पापपरममु नन्वव । प्रकाशाद्व्यवस्था येणमतवेतसि वर्तते ॥ १३ ॥ येण पुनरिदं चित्ताद्व्यवस्थाना विनियतते । शुभीभूता
 “न्युत्पत्तास्त मदाधारवर्तिन ॥ १४ ॥ वन्याकिमुपनस्यापि, भूत्वा भावितमानमा । अशेषकर्मणोनुक्ता, गच्छन्ति परम पदम् ॥ १५ ॥
 “तथाशास्त्रमगार्थं, सर्वेषा भद्रता समम् । सनात तत्र दोषोऽयमस्तीन न भवादृशाम् ॥ १६ ॥ डिभमरूपमनेनैव, द्वितीय पापनामकम् ।
 “सद्य नन्वते समादनापि ननिन रिड ॥ १७ ॥ एतदि सबहु राना, कारण वर्णितं शुधै । उद्वेगसागरे घोरे, हठादेतत्प्रवक्तकम्
 “॥ १८ ॥ नूळ सङ्गनातस, पापमेवदुदाहरतम् । न कतव्यमत प्राप्ते, सर्वं यत्पापकारणम् ॥ १९ ॥ हिसानुतादय पञ्च, तत्त्वाश्च-
 “ज्ञानमत्र च । प्रोधादयश्च चत्वार, इति पापस्य हेतव ॥ २० ॥ वर्त्तनीया प्रयत्नेन, तस्मादेते मनीषिणा । ततो न जायते पाप”
 “तस्माप्रो हु रसभव ॥ २१ ॥ शुष्माक पुनरज्ञानाज्ञाव पापमिदं यत । अज्ञानमेव सर्वेषा, हिसादीना प्रवक्तनम् ॥ २२ ॥ वर्द्धमानमिदं
 “पापमानत्रन निवारितम् । यदत्र कारण सन्त्यक्, कथ्यमान निनोषत ॥ २३ ॥ आर्जव हि स्वरूपेण, शुद्धाशयकर परम् । वर्द्धमानमत
 “पाप, वारयत्येव देहिनान् ॥ २४ ॥ तत्तथात्रमनार्थ, सर्वेषा वर्त्तते समम् । अज्ञानजलित पाप, शुष्माकममुना जितम् ॥ २५ ॥ रक्षि
 “तानि मया यूयमत एव सुदुष्ट ॥ २६ ॥ धन्यानामात्रं येणमेवचेतसि वर्त्तते । अज्ञानादा
 “परन्तोऽपि, पाप ते स्तस्यपापका ॥ २७ ॥ यदा पुनर्विजानन्ति, ते नुद्ध मार्गमञ्जसा । तदा विषूय कर्माणि, चेष्टन्ते मोक्षवत्तमनि
 “॥ २८ ॥ आनवेन ततो धन्यास्ते शुभीभूतमानसा । निमलाचारविस्मारा, पार गच्छन्ति ससृते ॥ २९ ॥ तदेवविषयभावाना, भद्राणा

तृतीय हिम्भरूप, तत्र वर्द्धितुमारभ्य, तत्र शुद्धहिम्भरूपेण भस्मके हस्तवत्प्रहार दत्त्वा तद्वर्द्धमानं निवार्य प्रवृत्ता धारित, निर्गते च
 भगवद्रुपहात् द्वे अपि ते वृष्ण हिम्भरूपे, ततो भगवान्ऽभिहित—भो भद्राणि ! यन्मयन्निश्चितं यथा पृथग्भस्माभिर्विषयीताचरणमिति
 न तत्र भवद्विविधायां विधेय, यतो न भवतामेष दोषो, निर्मलानि यूयं स्वरूपेण, तैरभिहित—भगवन् ! कस्य पुनरेव दोषो ?, भगवा-
 नाह—यन्निदं शुद्धानन्तरं भवच्छरीरेभ्यो निर्गतं कृष्णवर्णं हिम्भरूपम् अस्याय दोष, तां याहु —भगवन् ! किन्नामकमिदं ? भगवतोक्तम्—
 अज्ञानमिदमुच्यते, तैकक—भगवन् ! यन्निदमेतस्मादज्ञानायाहुभूतं द्वितीयं कृष्णहिम्भरूपम् अनेन च शुद्धरूपेणास्फोभ्य वर्द्धमानं धारित
 भैवत्किन्नामकं ?, भगवानाह—यायमिदं, धान्याहु —अस्य शुद्धहिम्भरूपस्य वर्द्धिं किमभिधात ?, भगवतोक्तं—आर्जवमिदमभिधीयते,
 ततस्तां याहु —भगवन् ! क्रीडशमिदमज्ञानं कथं चेदं यायमेतस्माज्जातं ? किमिति चानेनाजवेनेदं विवर्द्धमानं धारितमिति सर्वं विस्तरत
 “श्रोतुमिच्छामो, भगवानाह—यथैव तत्र समाकणयत यूयम्—‘यत्तावदिदमज्ञानं, युष्मदेहाद्विनिगतम् । एतदेव समस्तस्य, दोषपटुत्स्य
 “कारणम् ॥ १ ॥ अनेन वर्त्तमानेन, दारिरे जन्तवो यत । धार्पारिणं न जानति, गमयागम्य च तत्त्वत ॥ २ ॥ भद्रस्याभस्म न बुध्य
 “न्ते, पेयाय च सबधा । अपा इव कुर्मणेण, प्रवर्त्तन्ते तत्र परम् ॥ ३ ॥ ततो निवध्य पोरुणि, कर्माण्यकृतशान्मला । भवमर्गे
 “निरन्तेऽन, पयद्वि व सुदृढं रित्वा ॥ ४ ॥ अज्ञानमेव सर्वेषां, रागादीनां प्रवर्त्तकम् । स्वकार्ये भोगवृष्णाऽपि, यतोऽज्ञानमपेक्षते ॥ ५ ॥
 “अज्ञानविरहणैव, भोगवृष्णा निवर्त्तते । कथञ्चित्सप्रवृत्ताऽपि, स्मृतिलेव निवर्त्तते ॥ ६ ॥ सर्वेण सर्वदर्शी च, निर्मलोऽयं स्वरु
 “पत । अज्ञानमलिनो ह्यत्मा, पापापान्न विरोष्यते ॥ ७ ॥ या काश्चिदेव मर्त्येणु, निवाणे च विभूतयः । अक्षानेनैव तां सवां, हृता
 “सं मागरोधिना ॥ ८ ॥ अज्ञानं नरको पोरुस्मोरुपतया मवम् । अज्ञानमेव दारिद्र्यमज्ञानं परयो रिपु ॥ ९ ॥ अज्ञानं रोगसपातो,

॥ ५ ॥ अथगा—पिथ्यत्तोदलन यस्मादस्माभिरपि साम्प्रतम् । दुलभ भवकोटीभिः, प्रातः सम्पत्स्वसुखमम् ॥ ६ ॥ अवोऽस्ति धन्यता
 काश्चिदन्गारमपि सयथा । नरो दारिद्र्यभाद् नैव, लभते ररापुञ्जकम् ॥ ७ ॥ ततः सदर्थो लोखुरे, प्रणम्य चरणद्वयम् । तेनानुशिष्टी
 नराणां समामो वयदन्वर्त्ती ॥ ८ ॥ प्रविष्टा भोगवृष्णाऽपि, शरीरं गच्छतोत्तमो । शुद्धसम्पत्स्वमाहात्म्यात्, केवलं सा न याधिका
 ॥ ९ ॥ निचक्षणाऽऽत् कालमन्यथा रदसि स्थिता । आर्यपुत्रं यदा दृष्टा, स्वयाद् दृढवचनम् ॥ १० ॥ सदा हि चिन्तितं सोऽपि,
 स्वाभिप्रायं न्ययद्यन् । विचक्षणाऽऽत् मन्यन्, कालज्ञ इति गीयमे ॥ ११ ॥ युग्मम् । तेनापि दृष्टा सोमाय, पर्यालोच्य सदाननम् । का
 दृष्टा प्राद् सत्यं त्वमप्यत्र विचक्षणा ॥ १२ ॥ यत्र कालविलम्बेन, वियमाणेन वदन्ते । भोगा मुक्ता स्थिता प्रीतिर्जातं नाकाण्ड-
 विद्वदम् ॥ १३ ॥ प्राप्ते धर्मां कृपादीनामुपकारं कृतो महान् । तत्र कालविलम्बोऽयं, कलितोऽप्यर्थमावयो ॥ १४ ॥ विचक्षणाऽऽत्
 का याऽयं^१, सन्दहो नाथ । वस्तुनिः किं वा न जायते चारु, पर्यालोचितकारिणाम्^२ ॥ १५ ॥ तत्र प्रीतिसमायुक्तौ, सजातौ देवद-
 र्भर्ता । सद्धमलाभादात्मना, मयमानौ कृतार्थकम् ॥ १६ ॥ इदं पुत्रं मया तुभ्यं, कथितं मिथुनद्वयम् । सदिग्धेऽर्थे विलम्बेन, कालस्य
 गुणभाजनम् ॥ १७ ॥ ततश्च—सदिग्धेऽर्थे विधातव्या, भवता बालयापना । पश्चाद् बहुगुणं यच्च, तदेवाङ्गीकरित्वते ॥ १८ ॥ मध्य-
 ममुदिराद्—यदाऽऽप्ताययत्नान्, ततो मनीषिणो वाक्यं, स्मरतो नास्ति जायते । प्रीतिवद्भ्यो दृढं वनं, रक्षणं भाववैरिणि ॥ १९ ॥
 बालावपि पुनस्तत्र, दोहमुक्तिं प्रयत्नते । दोलयमानोऽसौ चित्ते, कुरुते कालयापनाम् ॥ २० ॥ इतश्च तेन बालेन, सा प्रोक्ता जननी
 निगा । अन्यं सदायात्मीयं, योगदाकिन्तनं मम ॥ २१ ॥ तयोश्च दर्शयाम्येषां, पुत्रं त्वं समुद्यो भव । तत्र सा ब्यनमापूर्वे, प्रविष्टा
 वच्छरीरके ॥ २२ ॥ अथावृत्तमाख्यायां, प्रवेशानन्तरं पुनः । स बालः सन्नेनोपि, गच्छ हर्षादिधिश्रित ॥ २३ ॥ तत्र शरीरे लो

“बुध्यतेऽधुना । अज्ञानपाप निर्द्वय, सम्यग्धर्मनिवेनम् ॥ ३० ॥ जपादेयो हि ससारं, धर्म एव दुर्धं सदा । विशुद्धो मुक्तये सर्वं,
 “यतोऽन्यद्दृष्टकारणम् ॥ ३१ ॥ अनित्य प्रियसयोग, इहेर्ष्याशोकसकुल । अनित्य योऽनन चापि, दुरितसत्ताचरणारपदम् ॥ ३२ ॥
 “अनित्या सपदस्तीव्रक्षेत्र्यसमुद्भवा । अनित्य जीवित चेह, सर्वभावनिन्धनम् ॥ ३३ ॥ पुनर्जन्म पुनर्भूतयुर्हानादिस्थानस
 “धय । पुन पुनश्च यदत, सुखमत्र न विद्यते ॥ ३४ ॥ प्रकृत्याऽमुन्दर ह्येव, ससारं सर्वमेव यत् । अतोऽन यदपि युष्मा, एषि
 “दास्या विवेचिनाम् ॥ ३५ ॥ मुक्त्या धम जगद्भयमकलङ्क सनातनम् । परार्थसाधक धीरं, संवित शीलशालिभि ॥ ३६ ॥
 “वतो भगवत वाक्य, क्षुत्तमवृतोपमम् । ससारवासात् सर्वं, स्व स्व चित्त निर्वाचितम् ॥ ३७ ॥ एताऽऽह क्रियत सर्वं, यदास्मि
 “महात्मना । प्रगुणाऽऽह महाराज, किमयापि विलम्ब्यते ॥ ३८ ॥ चारु चारुदित वात, सम्यगन्य । प्रजल्पितम् । मुक्तमेव रजुधान, मुक्तं
 “नैव प्रभाषितम् ॥ ३९ ॥ हर्षोत्सृज्यसरोजाली, तथाऽपि गुरुलज्जया । वदुषं बहु भयाना, धूम्रमति सस्रिता ॥ ४० ॥” वत पतितापि पत्न्य-
 र्यपि भगवद्वरणयो, ऋजुराजेनोक्त—वत्स । सपादयामो यदादिष्ट भगवता, भगवानाह—अचित्तमिदं भवादृशा भयाना, वत पूष्टो भगवा
 नैव प्रशस्तविन रागा, भगवतोक्त—अथैव शुद्धयतीति, वतस्तनसेनैव नरेन्द्रेण दापितानि महादानानि कारितानि देवपूजनाणि स्थापितानि
 शुभाचारानिधान स्वतनयो राये जनिवो नागरिकजनानां चित्तानन्द इति,—वतो निवस्य भक्त्य, प्रमत्तयाकरणोचितम् । गुरुणाऽऽर्पि
 तसद्भावं, दीक्षितं च बहुद्वयम् ॥ ४१ ॥ वतस्ते कृष्णरूपे द्वे, हिन्मे तूष्ण पलायिते । गुरुरूप पुनस्तेषां, प्रविष्ट तजुष क्षणात् ॥ ४२ ॥ पाटके
 तवश्चित्त, सभायेण विचिन्तितम् । पश्यद्दोषं यथाऽभीष्टा, सुलब्ध जग्मवीवितम् ॥ ४३ ॥ एतैर्भगवती दीक्षा, ये प्राप्ता पुण्यकर्मभि ।
 दुरन्तोऽप्यधुना मन्य, तैस्तीर्णोऽय भयोदधि ॥ ४४ ॥ चारिन्द्रादेवसातससारोच्चारणात् । वयं तु देवभावेन दयार्थेनात्र कश्चित् ।

सनाता कंठाभागा , मुमनोभरपूरिता । भमदुमरुद्धारोतारगोतमनोहर ॥ ४२ ॥ कामिनीहृदयानन्ददायक प्रियसन्निधौ । विजृ-
 म्भत वनान्वयु, किरारिरिद्धजिवम् ॥ ४३ ॥ प्रोत्पुटकिमुकापेषु, पुष्पमारोडविरचक । वियोगदलितस्त्रीणा, पिशितप्रकरायते ॥ ४४ ॥
 मध्य सहकाराणामासादितिरिगन्तरा । हृष्टा वसन्तवाचन, धुलिनीटा प्रवृत्ते ॥ ४५ ॥ देवकिजरसम्वन्धिमिश्रुनै कथिता वने । भ्र-
 मण नाकान्मन्यस्य तदानीं रमणायता ॥ ४६ ॥ वक्ष्या निर्भेरीभूर्त्ता, पंक्ता शैला गृहे गृहे । मदनोदीपने मन्द, प्रवृत्तो मलयानिल
 ॥ ४७ ॥ अथवा वसन्तऽम्भौ, सह मध्यमदुद्धिना । वीर्यार्थं निर्वो वान् , कामकालप्रमोदित ॥ ४८ ॥ जनन्या देहवर्त्तिन्या, सयुक्त
 रणानन व । ताता नीलाधर नाम सोगान नन्दनोपमम् ॥ ४९ ॥ तस्यास्ति मध्यभूभागो, शुभ्रशृङ्गो महालय । जनवानयनानन्द ,
 प्रानादरनुद्गाराण ॥ ५० ॥ कामिनीहृदयाद्धादकारको रतिवत्सल । जनै प्रविष्टितस्तन, देवो मकरकेतन ॥ ५१ ॥ इतश्च तस्य दे
 वस्य पूजामस्तारकारणम् । सिधि प्रमण सनाता, दिने तत्र नयोदशी ॥ ५२ ॥ कन्यका वरलाभाय, वध्व सौभाग्यवृद्धये । दुर्भगास्तु
 पतिप्रममाहन इतमानसा ॥ ५३ ॥ माहाया कामिनोऽभीष्टयोपित्सम्य घसिद्धये । गृहीतार्चनिका कामपूजनार्थं समानता ॥ ५४ ॥
 मुगमम् । ताता घाटा महारोल, वनायण्य सविसय । प्रविष्ट कामसदन, सह मयमदुद्धिना ॥ ५५ ॥ दृष्टस्तन रत्नेर्नय , प्रणतो भ
 ष्टिपूजकम् । पूर्वितश्च प्रयजन, सस्तुतो गुणकीर्तनै ॥ ५६ ॥ अथ प्रदक्षिणा तस्य, ददानो देवसदान । वालो ददर्श पार्श्वस्य, गुप्तस्थाने
 ह्यवस्थितम् ॥ ५७ ॥ तस्यैव रतिनामस्य, दंवस्य कृतकौतुकम् । सवासमवन रम्य, मन्दमदप्रकाशकम् ॥ ५८ ॥ मुगमम् । कुव्हलवशेनाथ,

तस्य, वत्तमानो क्षणे क्षणे । अभिलाष मुदुस्पर्श, कुरुवस्त्रावनेनम् ॥ २४ ॥ परितःपान्यरुचय्यसामनायनस्यम् । स पन् मुना
 दीनि, दिवा रात्रौ च सवते ॥ २५ ॥ कुविन्दोभमावद्गजावीयाससि वदत । अतिदीप्तेन मूढात्ता, लटन्तु ददन् ॥ २६ ॥
 ततोऽकस्यनिरत, सत्कर्तयपराक्षुरम् । स बाल सक्तो लोक, पाषिष्ठ इति निरति ॥ २७ ॥ अभाप्य रजतमोर्न, ईदम्
 पुलदूषण । स एव निव्यमानोऽपि, वन्यते निजचेतसि ॥ २८ ॥ स्पर्शान्गनाप्रसादेन, ममानि सुलभागर । एतेनो यद्वापि तद्वत्
 किमेतज्जल्पचिन्तया ॥ २९ ॥ युगम् । अथादुशलमाळाऽपि, निगय परितुच्छति । धादता मादिता जात, पाण्डुकि रभात्र वी । ३० ।
 स प्रादुष्टुर्दीवोऽसि, निर्विकल्पोऽहमन्यया । सुतसगरमभ्युदय, यथाऽह सयवेदित ॥ ३१ ॥ अयथाभ्य । रयता भित्त, भद्रुन्द
 वान्यया । स मोक्षय शरीर मे, दानजीव स्वतेजसा ॥ ३२ ॥ अथादुशलमाळाऽऽह, यशुभ्य वत्ता । रोचते । तद्वत् सगव कामं, सप्य
 सुचान्यचेष्टया ॥ ३३ ॥ स्थायीता ता निरीद्वैव, धालेन परित्यजितम् । सपानोऽपि ममायच, सामर्था सर्वसाधिका ॥ ३४ ॥ अह
 लोकापवादभीरुत्तान्मभ्युद्वि प्रभापते ॥ ३५ ॥ बाल । नो पुच्यते यशु, सव लोकविरद्वदम् । अग्न्यागमागित्त्य, सप्यय कुच्छुष्ट्यम
 ॥ ३६ ॥ स प्राह विप्रलघोऽसि, नूनं भिन्न । मनीषिणा । स्वर्गे विवत्तमान मा, गभसे कथमायथा । ॥ ३७ ॥ य मूढा जार्जितोऽयम्
 कोमल ललनाधिकम् । नेच्छति ते महारता, सुञ्चित स्थानदीपव ॥ ३८ ॥ य मूढा जार्जितोऽयम् । नेच्छति ते महारता, सुञ्चित स्थानदीपव
 योग्यो, व्यर्थो मे वाक्परिश्रम ॥ ३९ ॥ एव च विष्टता तेषा, बालमभ्यमनीषिणाम् । अथायदा समायातो वसतः कृतममर्थः ॥ ४० ॥

तस्य, वचमानो क्षणे क्षणे । अभिराग भुदुस्पर्शे, कुरतस्तीघ्रोदन्म् ॥ २४ ॥ परित्यक्तन्यकर्तव्यत्वावन्मानपरायण । स बाल सुरता
 दीनि, दिवा रात्रौ च सेवते ॥ २५ ॥ हवि दहोभ्यमावज्ञासीयास्तपि वदता । अतिलील्येत भूढात्मा, ललनासु प्रवचते ॥ २६ ॥
 ततोऽप्यत यनिरत, सत्कचन्यपराङ्मुखम् । स बाल सक्तो लोके, पापिष्ठ ददति निदति ॥ २७ ॥ भङ्गोऽथ भवतज्जोऽथ, निभाम्य
 भुतदूषण । स एव निरमानोऽपि, मन्यते निजचेतसि ॥ २८ ॥ स्पर्शनान्नापसादेन, ममास्ति सुतसामर । लोको यद्भक्ति तद्वत्तु,
 दिमेतज्ज्वरचिन्तया ॥ २९ ॥ पुनरम् । अपातुललमालाऽपि, निमग्न परिपृच्छति । कीदृशी यासिमी गाव, योगशक्तिविभाति ते ? ॥ ३० ॥
 स प्राहानुद्वेलोऽस्मि, निर्विचरोऽम्भयथा । सुरसागरमप्येडन, यथाऽह सप्रवेशित ॥ ३१ ॥ अन्यथाभ्य । त्वया नित्य, भद्रनुमद्
 फान्मया । न मोहन्य क्षरिरे मे, यावज्जीव स्वतजसा ॥ ३२ ॥ अथातुललमालाऽह, यतुभ्य वत्त । रोचते । तदेव सतत फाप, मया
 मुचान्यथेष्टया ॥ ३३ ॥ स्वाधीना का निरीक्ष्यैव, पालेन परिचिन्तितम् । स्थानोऽपि ममापत्त, सासद्री सर्वसाधिका ॥ ३४ ॥ अहो
 मे धन्यता लोके, नास्त्यतो धत्त मादय । ततोऽसौ गाढद्वाल्मा, स्त्रानुरूप विचेष्टते ॥ ३५ ॥ अथ निदापरे लोके, खेदविह्वलमानस ।
 लोकारवाहनीकत्वान्मभ्ययुद्धि प्रभापते ॥ ३६ ॥ बाल 'नो पुचते कर्तु, तव लोकविरुद्धम् । अगम्यतामन्त निन्य, सपाप कुलदूषणम्
 ॥ ३७ ॥ स प्राह विमल योऽसि, नून मित्र । मनीषिणा । मर्यो विवत्तमान मा, नेक्षसे कथमन्यथा ? ॥ ३८ ॥ ये मूढा जातिदोषेण,
 कोमल ललनादिकम् । नेच्छति ते महार, मुष्कति स्थानदीपत ॥ ३९ ॥ तदाकथ्य तवक्षित, कृत मन्व्यमयुद्धिना । नैप प्रशापना
 योग्यो, व्यर्थो मे वाक्यरिक्षम ॥ ४० ॥ यच्च च विष्ठवा दीपा, बालमप्यपि पिपिणम् । अथान्यदा समाधातो, वसत कृतमन्मर्थ ॥ ४१ ॥

सजाता कानाभागा , सुमनोभरपूरिता । भ्रमद्वभरसङ्कार्वागरीवमनोहरा ॥ ४२ ॥ कामिनीहृदयानन्ददायक प्रियसन्निधौ । विजृ-
 म्भत वनान्तपु, कर्मरारितृजिवप ॥ ४३ ॥ प्रोत्पुष्पसुकापेपु, पुष्पमारोडतिरस्कम् । विचोगदलितस्त्रीणा, पितृवत्प्रकरयते ॥ ४४ ॥
 मध्य सादकाराणामाश्रितदिगन्तरा । इष्टा वसन्तरात्रेन, धूलिक्रीडा प्रकुर्वते ॥ ४५ ॥ देवकिन्नरसन्ध्याभिशुनै कथिता वने । अ-
 भण तावामन्यस्स, तदानीं रमणीयता ॥ ४६ ॥ वल्लभो निर्भरीभूर्त्वा, वंज्वा दोला गृहे गृहे । मदनोदीपने भव, प्रवृत्तो मलयानिल
 ॥ ४७ ॥ अथेटने वसन्तेऽसौ, सह मध्यमपुच्छिगा । क्रीडार्थं निगतो बाल , कामकालप्रमोदित ॥ ४८ ॥ जनन्या देहवर्त्तिन्या, सपुष्क
 स्तरानेन च । गतो लीलापर नाम, सोयान नन्दनोपमम् ॥ ४९ ॥ तस्यास्ति मध्यभुभागे, शुभ्रदृष्टो महालय । जनतानयनानन्द ,
 प्रासादस्तुह्वोरण ॥ ५० ॥ कामिनीहृदयाद्यादकारको रतिवत्सल । जनै प्रतिष्ठितस्तत्र, देवो मकरकेतन ॥ ५१ ॥ इतश्च तस्य दे-
 वस्त, पूजासत्कारकारणम् । विधि व्रमेण सजाता, दिने तत्र त्रयोदशी ॥ ५२ ॥ कन्यका बरलाभाय, बध्व सौभाग्यहृदये । दुर्भगास्तु
 पतिव्रतमोहेन हृतमानसा ॥ ५३ ॥ मोहाया कामिनोऽभीष्टयोपित्मन्व्यपसिद्धये । गृहीतार्चनिका कामपूजनार्थं समागता ॥ ५४ ॥
 पुनमम् । ववो वातो मेहारील, वनाफण्य सविस्मय । प्रविष्ट कामसदन, सह मयमपुच्छिगा ॥ ५५ ॥ दृष्टस्तत्र रत्नेर्नय , प्रणतो भ-
 क्तिपूर्वकम् । पूजितश्च प्रयत्नेन, सस्तुतो गुणकीर्त्तने ॥ ५६ ॥ अथ प्रदक्षिणा तस्य, ददानो दवस्तद्वन । बालो ददशे पार्थस्य, गुप्तस्थाने
 ड्यवस्थितम् ॥ ५७ ॥ तस्यैव रतिनायस्त, देवस्य कृतकौतुकम् । सवासमवन रन्ध्र, मन्दमदप्रकाशकम् ॥ ५८ ॥ पुनमम् । कुतूहलवशेनाथ,

१ (भुता) २ (वक्रा) ३ जनवमूह

१ कानने भोगा प्र

२ आभोगा देया

३ द्वारे प्र

४ देवावासात्

५ मनुष्यस्य

६ (भुता)

७ (वक्रा)

८ जनवमूह

९ कोतदर

द्वादि सखाय मध्यम् । मध्ये प्रविष्ट सहसा, स बालकस्य सख्यन ॥ ५९ ॥ अथ तत्र सुविस्तीर्णं, संपूर्णं संपूर्णम् । मृदुपथानस-
 पन्ना कोमलालंबेक्षितम् ॥ ६० ॥ सुप्तेन रतिपुत्रेन, का तस्य मनीषुवा । स इदं महाशय्या, देवानामपि दुर्लभम् ॥ ६१ ॥ युग्मम् ।
 खलो मन्दप्रकाशत्वात्, सवासभवन्स्य स । किमेतदिति सचिन्त्य, शय्या पस्पश बालक ॥ ६२ ॥ इतश्चेतश्च हस्तेन, रघुशठा मुचिर
 मुद्रा । खलो त्वमाविवाडेन, शय्यया मन्दप्रकाश ॥ ६३ ॥ विचित्रित च तत्स्यशकौमल्यद्वयवेतसा । अहो कोमलता मन्त्रे, नान्यत्र
 भवतीत्यर्थः ॥ ६४ ॥ तत्र शरीरचिन्त्या, जनया स्पर्शनेन च । प्रेयमाण स्वकीयेन, चापलन च दूषित ॥ ६५ ॥ स बालभित्तपल्लव,
 मानयामि पथच्छया । एता कोमलिका शय्या, सुखाद्भक्षणमात्रकम् ॥ ६६ ॥ दवं सुप्तेन मदनो, रतिपुत्रो न चिन्तितम् । अ
 पायो इवशय्याया, सुप्तस्तेति न भावितम् ॥ ६७ ॥ दृष्टस्य लापय लोकैरिति नैन मत्त द्रवम् । विप्राव नेति सपत्न्ये, दास्यो मध्यममु-
 द्रित ॥ ६८ ॥ युग्मम् । जनालोभ्यार्थं मोहान्, केवल सुप्त एव स । आरक्ष शय्या ता सिन्ध्या, कृत बालयिषेष्टिकम् ॥ ६९ ॥
 वतलस्या विशारताया, शय्याया वदमानस । इतश्चेतश्च पुत्राण, सवाग्नाणि पुन पुन ॥ ७० ॥ अहो सुखमहो स्वशलाभाऽहो धन्यता
 मम । चित्तवृत्ति शय्याया, सुठमान स सिद्धति ॥ ७१ ॥ इतश्च तनये तत्र, वहिर्लोको दृष्टोत्तम । अन्योऽप्यस्ति महातेजा, प्रत्यात
 ममुनर्दत ॥ ७२ ॥ वत्सास्ति पद्मपद्माक्षी, प्राणभ्योऽपि सुवदभा । प्रधानकुलसमूहा, देवी मदनवदली ॥ ७३ ॥ प्राद्विताचनिका सा
 च, परिवारण समुत्ता । आयाता तत्र सद्ने, कामदेवस्य पूजिका ॥ ७४ ॥ दवंकोष्ठस्थित सा च, सपूय मकरध्वजम् । सवासभवत्सख्यस्य,
 प्रविष्टा तस्य पूजिका ॥ ७५ ॥ प्रविष्टा मुदीदयासौ, ता स्त्रीतिष्ठतिश्चय । लज्जामयाभ्या निश्चेष्टो, बाल काष्ठमिव स्थित ॥ ७६ ॥

मतो मन्दप्रज्ञा सा, भवो भृगुर्लोचना । हस्तार्पित दाय्याया, देवमधये केचि ॥ ७७ ॥ चन्दनेन च भुवन्त्या, रत्निकामविलेपनम् ।
 स बाल सयगान्धु रष्ट कोमलपाणिना ॥ ७८ ॥ ततोऽङ्गलमालया, वशेन स्पशानस्य च । स बालश्चिन्तयत्येव, विपर्योसितभा
 नस ॥ ७९ ॥ पाटशोऽय द्रुतस्पर्शा, हस्तस्यास्तुभूयते । नातुभूतो मया ताट्या, जन्मन्यपि कदाचन ॥ ८० ॥ अहो मयाऽन्यस्पर्शेषु,
 सौम्य कल्पित दृष्या । तात परतर मन्य, त्रिलोकेऽप्यस्ति कोमलम् ॥ ८१ ॥ इत्यथ कामदेवस्य, परिचया विधाय सा । म्यस्थान प्रगता कले,
 यतो मदनवन्द्यो ॥ ८२ ॥ ततोऽसौ पाल पथ मयेय यो सपत्न्यत इति चिन्तया विह्वलीभूतहृदयोऽन्तर्देयमन्तस्तापातिरेव वेद्यमानो
 विस्मृतास्ता वस्त्रामेव दाय्याया मुञ्चन् उष्णोष्णान् दीपदीर्घान् नि भान्यान् मूर्च्छित इव मूक इव मत्त इव हस्तसर्वस्य इव प्रहृष्टहीत इव
 क्षमसिहाया रिभिसमस्त्यक इव हस्तश्चेत्यथ परिवर्त्तमानो विचेष्टते, ततो द्वारे वस्त्रमानेन मध्यमगुह्यिना चिह्नितव—अये । वि मेलेय बालो
 ऽङ्गान् सवासभषणाद्विचिताऽपि फलेन न निगच्छतीति, किं वा करोतीति प्रविश्य तावन्निरूपयामि, तत प्रविष्टो मध्यमगुह्यलक्षित्वा
 हस्तस्पर्दान् क्षमगाय्या, हतमभ्यापि इदं तत्कोमलतया, ततो विमर्शीभूतदृष्टिना तेन दृष्ट शय्यैकदेशे विचेष्टमानस्तदास्यो बाल, चि-
 त्तलतनेन—अहो किमन्तदेवमकायमाचरितं, न युक्त देवदाय्यायामधिरोग, न स्तलु रतिरूपविभ्रमापि मुर्वङ्गना सता भान्या भवति,
 तथैव दाय्या सुगन्तापि देवप्रतिभाधिष्ठितं किञ्चा केवलं वन्दनीया न पुरारूपभोगमर्हतीति, ततश्चोत्थापितोऽनेन बालो यावन्न किञ्चिज्ज-
 त्यति, मध्यमगुह्यैराह—अहो अकार्यमिदं, न युक्त देवशय्यायामधिरोगमित्यादि, तथापि न दत्तमुत्तर बालेन, अत्रान्तरे प्रविष्टस्तदेव
 गुह्याधिष्ठापको व्यन्तरो वदन्तेनाकाशवधौ बाल पातिवो भूतले समुत्पादिताऽस्य सबाह्वीणा सौम्यवन्ता, ततो सुमूर्धन्यमुपलभ्य कृतो
 मध्यमगुह्यिना द्वाहाराय, तत क्रमेतदिति सप्रत्येण चलिता देवकुलाचदभिमुत्त लोको, नि साहितो व्यन्तरेण वासभवनाद् बहिर्वाञ्चो,

द्वावि सस्याप्य मध्यमम् । मध्ये प्रविष्ट सहसा, स वालस्य सद्यत ॥ ५९ ॥ अथ तत्र सुविस्तीर्णा, सैपर्यङ्गा सैतुलिकाम् । मृदूपापानस-
 पन्ना कोमलामर्लचैलिकाम् ॥ ६० ॥ सुमेन रतिपुत्तेन, कावमप्या मनोभुवा । स ददर्श महासप्या, देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ६१ ॥ शुग्मम् ।
 ततो मन्दप्रकाशत्वात्, सर्वासम्भवनस्य स । किमेतदिति सचिन्त्य, शय्या पश्यश वालव ॥ ६२ ॥ इतश्चेतश्च हस्तेन, रघुदावा मुचिर
 मुद्रा । ततो विभाविताडनेन, शय्येया मकरध्वरी ॥ ६३ ॥ विचिन्तित च सत्तत्पशुर्कोमल्यहवचेवसा । अहो कोमलता मन्त्रे, नान्यत्र
 भवतीदृशी ॥ ६४ ॥ तत दरीरवर्तिषा, जनन्या स्पर्शनेन च । प्रेयमाण स्वकीयेन, चापलेन च दूषित ॥ ६५ ॥ स पाठभित्तयत्नेव,
 मानयासि यथच्छया । एता कोमलिका शय्या, मुखाड्ढ क्षणमात्रकम् ॥ ६६ ॥ देव सुप्तेऽत्र भवतो, रतिपुको न चिन्तितम् । अ-
 पायो देवशय्याया, सुप्तस्य च भावितम् ॥ ६७ ॥ दृष्टस्य लापव लोकैरिति नैव मन कृतम् । विस्मात नेति सपत्न्ये, दास्यो मध्यममु-
 दित ॥ ६८ ॥ शुग्मम् । अनालोच्ययायति मोहात्, केवल सुप्त एव स । आरुह शय्या ता विष्णा, श्रुत पाठविचेष्टितम् ॥ ६९ ॥
 तवस्तस्या विशालाया, शय्याया पद्ममानस । इतश्चेतश्च तुषाण, सर्वाङ्गाणि पुन श्रुत ॥ ७० ॥ अहो सुलभहो स्पर्शास्तथाऽहो धन्यता
 मय । चि वयमिति शय्याया, छुटमान स विष्ठति ॥ ७१ ॥ इतश्च नगरे तत्र, वहिरहो नृपोत्तम । अन्योऽप्यासि महतेजा, प्रख्यात
 दाशुमदत ॥ ७२ ॥ तस्यासि पद्मपत्राक्षी, प्राणेभ्योऽपि सुखलभा । प्रधानकुलसभूता, देवी भद्रनय दली ॥ ७३ ॥ माहितार्चनिका सा
 च, परिवारण सतुवा । आयाता तत्र सद्ने, कामदेवस्य पूजिका ॥ ७४ ॥ दंशकोपस्थित सा च, सपूय मकरध्वजम् । सर्वासम्भव रासस्य,
 भविषा तस्य पूजिका ॥ ७५ ॥ भविष्यन्तीमुदीक्ष्यासी, ता स्वीतिद्वयनिश्चय । लज्जामयाभ्या निश्चेष्टो, पाठ पाठमिव स्थित ॥ ७६ ॥

सा मादृगाभिधिविचयरा दीपदीपतर नि श्रुतित बालेन तदर्थं स्वस्थमिति लक्षितो मध्यमबुद्धिना, चित्तवसनीन—वचनपि सगो वा-
 पदस्यायमभिधिवन्ते जनयत्यय सा मदनवन्दली शुन्दरतादितिशयेन स्वगोचरमभिलषिष, यतो ह्यारशायालमेन मयाऽप्यतिसङ्कटतया फा-
 मसवासरभवाद्धारस्त निगच्छन्त्यालास्या मदनकन्दल्या सर्वेदितोऽङ्गस्य स्पर्शा, न चादृश प्रायेणाप्यवस्तुन स्थया भुवने विद्यते, दोला
 विव मगापि क्वभिस्तरणगोचर मनस्वानोमसीन, किमु न युक्त कुलजाना परस्त्रीगमने, वस्याभिचारयान्येनमपि यदि निवृत्तते मद्भच
 नन, तत स बाल प्रत्यष्ट—रिमद्याप्यविद्या भवत ? किं न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता, किमपुनैव विस्मृत ? यत्कथंभूत
 प्रणा कथञ्चिन्मोचितस्य मया दुर्निनयपुपितात् भगवतो मकरभ्रजगत, यतो निवृत्तस्यास्मादुरभ्यवसायान्, नयनचिपनागशिरोरजश
 विकल्पा हि सा मदनवन्दली वा प्रार्थयतस्ते कंचल भस्मीभाव एव न पुन काचिदर्थसिद्धि, बालेन चित्तित—अये ! लक्षितोऽङ्गम
 ना, तत्किमपुनाऽभिप्रायगोपनेन ? नक्ततेनोच—यदेव तत किं प्रये मोचितस्त्व मया ? न पुनप्रूये यथा गाढतर मारित इति, यत-
 स्तेर कामत युष्मद्वचनेन मा मुञ्चता केनल मे क्षरीरवेदनामान्नपसादित इदये पुनर्निक्षिप्तो वितर्कपरम्परारूप प्रज्वलितरजविद्यापार-
 दापि तेन ममेव दृष्टते समन्तान्छरीर, एषाद् कामप धनकाल प्यासरिष्य नैतावन्तम तत्तापमन्वभरिष्य, यतो भवता मोचयता प्रत्युत
 यदा रश्म्यार्थ स्यादित इति साधुना मसैनमयुतसेकायमाना मदनवन्दली विरहम्या यथाऽस्यान्तस्तापस्योपशम, किं यदुनाऽन ज-
 न्यते ? ततो लक्षिणो मध्यमबुद्धिः तस्मान्निवर्त्तयेति च, शिवोऽसौ तूष्णीभावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्त सविता, बालहृदयादिव
 मध्यस्थेन तम पर उं लक्षित प्रथम प्रक्षेप नि स्यादीभूतो लोक, यतोऽविचार्य कार्याकार्यं सगुत्थितो बालो निगत स्वपीयभय
 विव मगापि सगमगो यद्वस्त रश्मिर्वासाज्जलाभिमुख गतु तत विमन्त्रमपि भूभगा, दूतदा दौदवयोः किमस्य सपरस्यत इति

महारसोटन क्षिप्तो भूतले, ममनपन कण्ठगतप्राणोऽसौ दृष्टो लोकनेन, तदनुभाषण दानमनस्को निगतो मध्यमबुद्धि, किमवर्तिरिति धृष्टोऽसौ जनन, लज्जया न विचित्रज्वरिणमनेन, ततोऽवतार्य कश्चित्पुरुष न्यतरेण कश्चितो जगत्पुत्रदापत्त्यतिहर, ततो दद्याप्यप्यार्तिं पार्थिवोऽयमिति धिक्कृतितोऽसा धारो मकरभजसत्तै क्लृप्तपुणोऽयमसाक विपत्तरिव सपन्न इति गर्हित स्वजातये अनुमपनु पन परमपण पलभितानीमित्याशेषित सामान्यलोके कियदेवदसनीदित्यारिणा समलानयमानतत्त्वान् तेषामित्यपकर्णितो विपर्ययलोके, ततोऽसौ ब्यन्तर कृतविकृतकूप सन्नाह—पूणगीयोऽय दुपात्ता भवता पुरतो मयाऽनुता धात इति, तव दृढदाहार्य प्रसादनु प्रसादनु भट्टारको ददातु आद्यमापमिक्षामिति शुवाण पत्तिवो व्यतपधिविपुलपरादयोमध्यमबुद्धि, तत्कुरुणपरीतवत्तसा लोकोग्द्व्यभिर्द्वितो ब्यन्तरो यदुत—भट्टारक ! मुख्यवामेकवार तावदप न पुन करिष्यतामिति, ततो मध्यमबुद्धिरदणया लोकोपरोधेन च मुष्टोऽसौ ब्यन्तराण धारो लभा दत्तना मुक्कलीभूत क्षरीर नि सारितस्त्वं देवकुलान्, मध्यमबुद्धिना नीत दृष्ट्या समभवन, शारतोऽय कयतिहर पारिकटात्कर्मविलासेन, चित्तवतमनेन—नियदेवद् ? अप्यापि मयि प्रविष्टे धातस्य यन्मविष्यति तन्न तस्यैव त्मेने लोका, ततोऽभिर्द्वित कर्मविलासेन पारिकर—किमसाक दुर्धनीवचिन्तया ? नोचित सोऽनुशास्ते न षोढव्यस्तदीय कन्यापि व्यापार, परिकरपोष्ट—य दानादयति देव इति, दृष्टोऽसौ मध्यमबुद्धिना धात —धातन किञ्चित्तेऽनुता क्षरीरये धायते ? धातेनाभिर्द्वित—न क्षरीरके, केवल म दत्तते ममानवरागयो, मध्यमबुद्धिराह—जानासि निजिमित्योऽय, ततो वामदीलवया पामस्य धात प्राह—न जानामि, केवल द्वावधितेन भवता तन्न सवासमवनतमभिप्रविष्टा ती यच्छती वा कि मिलोकिता काचिन्नापी न वा ? मध्यमबुद्धिराह—धिलोषिता, धातेनोष—वर्तिक लक्षिता काऽसाविति भवता ? मध्यमबुद्धिराह—मुष्ट लक्षिता, सा हि द्वायुपदानस्य शस्त्रो भाषा भवतक दलीत्युच्यते, तदावपय कथ

ता भारशागिति चित्ता दीपदीपतर नि भासत पादेन, वदन्ती सत्त्वमिति लक्षितो मध्यमबुद्धिना, चिन्तितमनेन—तत्रापि स्थाने ता-
दा भारशागिति चित्ता, जनयत्य सा भदनकन्दली मुन्दरवाडविशयेन स्वगोचरमभिलषित, यतो ह्यारशास्त्राग्रत मयाऽप्यतिसङ्कटवया का
एदस्तामभिविद्यते, जनयत्य सा भदनकन्दली मुन्दरवाडविशयेन स्वगोचरमभिलषित, यतो ह्यारशास्त्राग्रत मयाऽप्यतिसङ्कटवया का
मननासमयनद्वारस्य निराकृत्यत्वात्कात्या भदनकन्दल्या सेवेदितोऽन्नस्य स्पर्शा, न चादश प्रायेणान्यवस्तुन स्पर्शा भुवने विद्यते, दोला
धिव प्रभावि वदभिसरणगाथर मतस्तदानीमासीत्, किन्तु न शुक् कुलजाना परस्त्रीगमन, वस्त्राजिवारयान्येनमपि यदि निवर्तते मद्रच
नत, तत स बाल प्रत्याह—किमथाप्ययिया भवत ? कि न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता, किमभुनैव विस्मृत ? परकण्ठात
प्राण कथञ्चिन्मोचितस्तन मया दुर्विनयदुषितार् भगवतो मकरभ्रजात्, ततो निवर्तस्यास्त्रादुरप्यवसायात्, नयनविपनागशिरोरत्नश्र
विकल्प्या हि सा भदनकन्दली, ता प्रार्थयतस्ते केवल मस्त्रीभाव एव न पुन काचिदथसिद्धि, बालेन चिन्तित—अये ! लक्षितोऽस्म-
न, वदन्मभुनाऽभिप्रायगोपनेन ? ततस्तेनोक्त—यथेव तत कि मूष मोचितस्त्व मया ? न पुनभूये यथा गाढतर मारित इति, यत-
स्तत कालत शुष्मद्वयनत मा शुभवा केवल मे क्षरीरवेदनामानमपसारित हृदये पुनर्लिक्षितो वितकपरम्परारूप प्रज्वलितस्त्रादिपङ्क्तार
रासि, तेन ममद दक्षते समन्तान्छरीर, यथाह कामव धनकाल एवामरिष्य नैतावन्तम तस्यापमन्त्रमविष्य, ततो भवता मोचयता प्रत्युव
प्रदानयमाथ सथादित इति, नाभुना ममेनाममृतसेकायमाना भदनकन्दली विरहव्यान्वयाऽस्या तस्यापस्योपशम, कि षडुनाऽन ज
स्वितनेति, ततो लक्षितो मध्यमबुद्धिनाऽस्याचिन्तको निर्वन्ध, स्थितोऽसौ तूष्णीमावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्त सविता, बालहृदयादिव
समुत्पन्नित तत एतल लक्षित प्रथम प्रदोष नि सचारीभूतो लोक, ततोऽविचार्य कार्यान्तरं समुत्पन्नो बालो निर्गत स्वकीयमव
गा अन्तर्जो रानमार्गो प्रवृत्त सप्तमदनयज्जुलाभिमुख गन्तु गत किमन्यमपि भूभाग, इत्यथ कोदवनेन किमस्य सपत्न्यत इति

महारूपोऽन शिसो भूतले, भ्रमनयन कण्ठगतप्राणोऽसौ दृष्टो लोकेन, तदनुगमाग दीनमनस्को निगतो मध्यमबुद्धि, किमेतदिति दृष्टो-
ऽसौ जनन, लज्जया न किञ्चित्प्रतिगतमनन, ततोऽवतीय कश्चित्पुरुष व्यक्तेण कथितो जनेभ्यस्त्रदीयव्यतिकर, ततो देवाप्यप्यकारीति
पाणिष्टोऽयमिति धिक्कारितोऽसौ चारो मकरञ्जमयै कुलद्रूपणोऽयमस्माक विपत्तश्चिब सपथ इति गर्हित स्वजातीय अनुभवतु पा
पयमण पञ्चमिदानीमित्यागोहित सामान्यलोके कियदेवदसमीनितकारिणा समस्मानयभाजनत्वात् तेषामित्यपकर्णितो विवेकिलोके,
सर्वोऽसौ व्यक्तर दृढविकृतरूप सप्ताह—चूणनोयोऽय दृष्टात्मा भवता पुरतो मयाऽशुना बाल इति, तत कृताह्वारव प्रसीदतु प्रसा
दतु महारको दशतु भावप्राणभिक्षामिति शुवाण पतितो व्यक्तराधितपुरुषपादयोर्मेध्यमबुद्धि, तत्स्तरणापरीतचेतसा लोकेनाप्यभिहितो
व्यन्तरो पदुत—महारक ! मुख्यतामेकवार तावदेव न पुन करिष्यतीति, ततो मध्यमबुद्धिकरणया लोकोपरोधेन च मुक्तोऽसौ व्यन्त
रण पारो लब्धा चेतना मुत्तलीभूत शरीर नि सारितत्पुण देवकुलात्, मध्यमबुद्धिना नीत कुन्द्रेण स्वमवन, श्रातोऽय व्यतिकर
परिपरास्त्रमविलासेन, चित्तितवमनेन—कियदेवद् !, अद्यापि मयि प्रसिद्धे बालस्य यद्गविव्यति तत्र लक्ष्यत्सेते रोक्या, ततोऽभिहित
वमविलासेन परिपरा—किमस्माक दुर्विनीतचिन्तया !, मोचित सोऽनुशास्ते न बोद्धव्यस्त्रदीय केनापि व्यापार, परिप्रेरणोक्त—य
दनापयति देव इति, दृष्टोऽसौ मध्यमबुद्धिना बाल—भावन किञ्चित्तदशुना शरीरके पायते !, बालेनाभिहित—न शरीरके, केवल
वदते ममान्तरागो, मध्यमबुद्धिराह—जानासि किञ्चिमिचोऽय, ततो वामदीलवया कामस्य बाल प्राह—न जानामि, केवल द्वारस्थितेन
भवता एन सवासभवनमभिप्रविशती गच्छन्ती वा कि विलोकित्वा कचिन्गारी न वा !, मध्यमबुद्धिराह—विलोकित्वा, बालेनोक्त—तर्कि
लक्षित्वा काऽसाविति भवता !, मध्यमबुद्धिराह—मुष्टु लक्षित्वा, सा हि शशुमर्दनस्य राज्ञो भाया भद्वनवन्दलीत्युच्यते, तदाकण्य कथ

सा मादरागिति विधाय दीपदीपकरे निश्चितं कालेन, तदर्थं सत्यमिति लक्षितो मध्यमबुद्धिना, चिन्तितमनेन—तन्नापि स्थाने ता-
 पदभ्यापनाभिधिपदो, जनयत्येव सा मदनरन्दली मुन्दरताडितशयेन स्वगोचरमभिलषितं, यतो द्वाराशालमेन मया उप्यतिसङ्कटवया का
 मरयासमभवन्नास्त्वन्तिनालस्य मदनकन्दन्या सर्वेदितोऽङ्गम्य स्पर्शो, न तादृश प्रायेणान्यवस्तुन स्पर्शो भुवने विद्यते, दोला
 यिव ममापि तदभिसरणागोचर मनसादानीमासीत्, किंतु न युक्तं कुलजाना परस्त्रीगमनं, तस्मान्निवारयान्येतमपि यदि निवर्त्तते मद्भव
 तन, तव स पाठ प्रत्याह—किमप्याप्यविद्या भवतः, किं न दृष्टमिदानीमेव कलमविनयस्य भवता, किमभुनेन विस्तृतः? यत्पठताव
 प्राण कथञ्चिन्मोचितस्त्व मया दुर्धिनयपुत्रितात् मगधतो मकरभ्रजात्, ततो निवर्त्तस्यास्मादुरप्यवसायात्, नयनविपनागशिरोरत्नशू
 रिकत्वा हि सा मदनरन्दली, सा प्रार्थयतस्ते केनल भस्मीभावं एव न पुन काचिदर्थसिद्धिः, कालेन चिन्तित—अये! लक्षितोऽङ्गम
 नः, तस्मिन्बुनाऽभिप्रायगोपनेन, तत्सर्वतोत्तम्ययेव तव किं भूय मोचितस्त्व मया, न पुनभूये यथा गाढतर मारित इति, यत-
 स्ता कामन युष्मद्वचनन मा शुभवा केनल मे क्षीरवेदनामात्रमपसारित इदमे पुनर्लिखितो विवर्त्कपरम्परारूप प्रव्वलितरविशान्नाह
 राशः, तेन ममद वक्षते समन्ताच्छरीरं, यथाह कामन घनकाल एवामरिष्य नैतावन्तमन्त्रस्त्रापमन्त्रमविष्य, ततो भवता मोचयता प्रस्तुत
 मद्रापमनय सपातित इति, नाशुता मनीनामपूतसेकायमाना मदनकन्दली विरहव्यायथाऽस्या तस्मात्प्रसोपनाम, किं बहुनाऽन ज
 रितवन्तति, ततो लक्षितो मध्यमबुद्धिनाऽस्मानिवक्तो निवचः, स्थितोऽसौ तूष्णीभावेन, अगान्तरे गतोऽस्त सविता, बालहृदयादिव
 समुत्सित तम पटल लङ्घित प्रथम प्रदोष नि सचारीभूतो लोकः, ततोऽविचार्य कार्याकार्यं समुत्थितो बालो निगात स्वयीयभव
 तात् अवर्त्तन्ना राजमार्गं प्रवृत्त दाशुमदनयाजटुलमिमुल गतु गत किञ्च तमपि भूभाग, इतश्च स्नेहवशेन किमस्य मपत्स्यत इति

चित्वा निगतस्तदनुमार्गेण मध्यमबुद्धिः, दृष्टो घालेन गच्छता कश्चित्पुरुषः, तेन चास्मिन्मन्य वदोऽसौ मयूरमन्येन पूजितं घालेन प्राप्तं प्राप्त इति सुवाण प्राप्त एव मध्यमबुद्धिः, तव समुत्पन्नं बालं पश्यत एव मध्यमबुद्धेः समुत्पत्तिवत् पुरुषोऽन्धरत्नले, आरततश्च वा तस्य स्थितिं वदन् प्रवृत्तं पश्चिमाभिमुखो गतुः, ततो मध्यमबुद्धिरपि अरे रे द्रष्टवियाधर ! क्व यासि गृहीत्वा मदीयभ्रातरमिति द्वाढीं शुश्रूषादृष्टरत्नं प्रस्थितो भूमौ, तदनुमार्गेण निर्गतो नगपात् अदशनीभूतं पुरुषो निपाशीभूतो मध्यमबुद्धिः, तथापि बालक्षेत्रात्तु न-
 धेन विलङ्घयन्मोक्षपतीतिवृद्ध्या नासौ धावन्पुनरमतिं धावत एव लङ्घिता रजनीं ततोऽनुपानत्कतया विद्वोऽनेककण्टककीलकैः परिगतं भ्रमणं क्षामो मुमुक्षुया पीडितं पिपासया विह्वलं शोकेन अभ्यासितो दैन्येन अनेकप्रामाण्येण दृष्ट्वा चार्त्ता भ्रातोऽसौ सप्ताहोरान्,
 तन्नापि प्राप्तं कुशस्थलं नाम नगरं, स्थितस्तस्य पद्भिर्भोगे, दृष्टोऽनेन जीणाधरूपः, तव किं ममाधुना भ्रातृविकलेन जीवितेनेति प्रश्निपा-
 न्यनात्मानमिति संचित्य पक्वा मध्यमबुद्धिना निर्गलैर्गमनार्थमात्मगलके स्थिता, दृष्ट तन्नन्दननात्ता राजपुरुषेण, एतो मा साहस मा
 साहसमिति सुवाण प्राप्तोऽसौ तत्समीपं, धारितं दूषतटोपावचर्त्तं शुश्रूषात्मानं मध्यमबुद्धिरनेन, विमोचितं स्थिता निवेक्षितो भू-
 तले, दृष्टश्च—भद्र ! किमितीदमथमपुनरपेक्षितं भयता व्यवसित !, तव कथितोऽनेन बालवियोगव्यवतिकरः, नन्दनेनाभिहितं—भद्र !
 यद्यथ ततो मा विपाद कार्त्ता, भविष्यति भ्राता सार्द्धं प्रायेण मीलको, मध्यमबुद्धिराह—कथं !, नन्दनेनोक्तं—समाकणय, अस्त्यन-
 नगरेऽस्मात् स्वामी हरिश्चन्द्रो नाम राजा, स च प्रतिक्षणमुपद्रवते विजयमाठरशङ्खादिभिः प्राप्त्यन्तिकेगण्डलद्वैर्नृपतिभिः, इतश्चास्ति
 रतिकेलिर्नाम विद्याधर परममित्रम्, अन्यदा समागतेन क्षनूपद्रुतमवलोक्य देव तेनाभिहितं—इदामि तुभ्यमहं पूरविद्या यत्प्रभावेण

त्वमदीनं परिभूयसे, दत्तेनाभिहित—अनुग्रहो मे, तव कारयित्वा पाण्मासिका पूर्वसेवामितो दिनादष्टमे दिने गीतं कचिसेन देवो हृदि
 भद्र, कारितोऽरविद्यासाधन, गानीतो द्वितीयदिने सदं पुरुषेण, कृत्वा तस्य पुरुषस्य मासरुधिरेण होमनिद्या, सप्त दिनानि विद्याया
 पश्चात्सया, मुखाऽसायधुना पुरुष, स एव प्रायस्ते भ्राता भविष्यतीति मे वितक, स च ममैव समर्पितोऽधुना देवेन, मध्यमबुद्धिराह
 —भद्र ! एष एव सर्वो यद्यस्ति ममोपरि दया भवतस्तत्समात्तय तावदिदं पुरुष देनाह प्रत्यभिजानामीति, तत्रैव करोमीत्यभि
 प्राय गतो गन्त, समायात समुत्पान्य गुरीत्या वाल, दृष्टोऽस्त्रिमात्रावशेष उच्छ्वासनि आसोपलक्ष्यमाणजीवितो निरुद्धवाक्प्रसरो
 मध्यमबुद्धिना पार, प्रत्यभिप्रात दृष्टेण, अभिहितो नन्दन—भद्र ! स एषाव मम भ्रातेति, सन्य नन्दनस्त्वमसि, अनुगृहीतोऽहं
 भवता, नन्दन प्राह—भद्र ! एतद्ग्रीहमिदं भवत्कुरुण्या मयाऽध्यवसितम्, अन्यथाधुना गतेन मया किलार्कणितं यथा किल दानो राजा
 पुनस्तपयिष्यति रुधिरं चिन्ता भविष्यत्यनेन पुरुषेण प्रयोजनमिति, तदिदमवगम्य मम यद्भवति तद्भवतु भवद्भ्यां तु तूणामपक्रमि-
 तव्य, सर्वो यदाहापयति भन्ते रक्षणीयश्च यन्नेन भद्रेणात्मेत्यभिप्राय समुत्पादितो वाल, प्रवृत्तो गन्तु मध्यमबुद्धि, सर्वो भयविधुरह-
 द्या धारतद्वनिश वगेन रुधिरप्रदं बाल पाययन्नुदक समादायन् वायुना प्रीणयन्नानादिरसेनागण्यनात्मन शरीरपीडा महता हेमजा
 तेन प्राप्त स्वस्थान मध्यमबुद्धि, गतानि कतिचिदिनानि, जातो मनाक् सखलो वाल, दृष्टो मध्यमबुद्धिना—भ्रात ! किं भवताऽनुभूत ?
 स प्राह—दत्तस्त्वावदुत्तिरमाह वद्भ्या भवत पर्यत एव गमनचारिणा, नीतं कृतान्तपुराकारमतिभीषणतर्कं स्मृतात्, दृष्टस्तन प्रच-
 लितान्नाट्यतामिषु पञ्चपाञ्चर्त्तं मया पुरुष, तवस्त प्रति तेनान्तरचरेणाभिहित—महाराज ! सिद्ध ते समीहित, लब्धोऽय मया प्रस्तुत
 विद्यासिद्धेरपि सत्क्षण पुरुष, इतरेणोक्त—महाप्रसाद, सर्वोऽभिहितो नमश्चरेण स पुरुष—यदुत्तैकैकस्मिन् विद्याजापपर्यन्ते

चिन्तया निगतस्तदनुमार्गेण मध्यमबुद्धिः, दृष्टो बालेन गच्छता कश्चित्पुरुषः, तेन चास्त्येन्य वदोऽसौ मयूरवन्धनेन ब्रूजितं घालेन प्राप्तं प्राप्नोति शुवाण प्राप्त एव मध्यमबुद्धिः, तव समुत्पन्नं घालं पश्यत एव मध्यमबुद्धं समुत्पत्तिं पुरुषोऽन्धरवले, आरटवश्च वा तस्य स्थितिं पश्यत प्रष्टुं पश्चिमाभिमुखो गतुः, ततो मध्यमबुद्धिरपि अरे रे दुष्टविद्याधर ! कयासि गृहीत्या मदीयभावरमिति द्वाद्या शुष्मपादद्वन्द्वं प्रस्थितो भूमौ, तदनुमार्गेण निर्गतो नगरात् अद्वयलीभूतं पुरुषो निराशीभूतो मध्यमबुद्धिः, तथापि घालस्त्रेहानुन-
येन चिह्नं कश्चिन्नोदयतीतिबुद्ध्या नासौ धावन्पुनरपि धावत एव लङ्घिता रजनीं ततोऽनुपानत्कतया चिह्नोऽनेककण्टकमौलकं परिगतं भ्रमेण क्षामो पुनुरुक्षया पीडितं पिपासया विह्वलं शोकेन अध्यासितो दैत्येन अनेकममनगरं पृच्छन् वासा भ्रान्तोऽसौ सप्ताहोदानं, घनारि प्राप्तं कुशस्थलं नाम नगरं, स्थितस्तस्य पश्चिमाग्रे, दृष्टोऽनेन व्रीणाधरं, तव किं ममाशुना भ्रातृविकलेन व्रीवितेनेति प्रश्निषा न्यत्रात्मानमिति सचिन्तय प्रकटा मध्यमबुद्धिना निर्बोलेनमनार्थमात्मगतके सिला, दृष्ट तक्षन्दननाम्ना राजपुरुषेण, ततो मा साहस मा साहसमिति शुवाण प्राप्तोऽसौ वत्समीय, धारितं कृपतटोपावर्त्तनीं शुष्मभ्रातृमानं मध्यमबुद्धिरनेन, विमोचिव सिला निवेशितो भू-
वने, दृष्टश्च—भद्र ! किमितीदमयमपुरुषोचितं भवता व्यवसित !, तव कश्चितोऽनेन घातविशोगव्यसिकरः, नन्दनेनाभिहितः—भद्र ! यद्येव ततो मा विद्यादकार्षीं, भविष्यति भ्राता सार्द्धं प्रायेण भीलये, मध्यमबुद्धिराह—कथं !, नन्दनेनोक्तं—समाकर्णय, अस्त्यन नगरदस्माकं स्वामी हरिश्चन्द्रो नाम राजा, स च प्रतिक्षणमुपद्रवते विजयमाठरसङ्घादिभिः प्रालम्बितैर्मण्डलहर्तेर्युपतिभिः, इतश्चास्ति रातिकेलिनाम विद्याधर परममित्रम्, अन्यथा समगतेन सद्रूपद्वयमवलोक्य देव तेनाभिहितः—इदामि शुभ्यमहं दूरविद्या यत्प्रभावेण

राधा कृतमष्टांगमष्टदात विद्याया आपस्य सप्त िगनीति, दृष्टञ्च तदवसोऽहं भवता, तदिह भवमेवानुभूत, स्थित च माम हृदये यदुत
 —न प्रायेण नरकऽप्ययमिषो जु रादि-यासो यादृशो मयाऽनुभूत इति, मध्यमबुद्धिराह—ह्य भवतर्पाचितस्त्वमेवविषदु स्थाना अहो
 पिपुणता विद्यापरस्य अहो दौद्रता निद्याया अत्रा तरे लोकाचारमनुवत्तमानो वाता वेपण्यायमागतो मनीषी, क्षुब्धस्तेन ह्यारिस्थितेन तथा
 परित्वभता। मध्यमबुद्धि, मयिष्टोऽप्यन्तरे, इतेतराभ्याभासनदानादिषा प्रसिपसि, विहित सभाषण, ततो मनीषिणाऽभिहित—मध्य-
 मबुद्ध । किमिति तं परिदेवयसे ? मध्यमबुद्धिराह—भवात्तलीनिकमिह परिदेवनेनारण, मनीषिणोच—कथ ?, एत कथितो मध्यमबुद्धिना
 समस्ताऽनुगानामनादिविद्यापरदिकत्तनपर्यं तो घालन्यतिकर, तव पूर्वमेव ज्ञातानि शेषव्यतिकरेणापि शुभमेव विस्मितेक्षणैः समस्त
 नादृष्य मनीषिणाऽभिहित—निर्मिटक् नमस्य पाळस्य ? हा न पुत्रमिव, यद्विवा पयिषमिह मया प्रगोयाम्य यथा—न सुपरोऽनेन
 स्तान्त पारनित्रण साह मया, तज्जनिदेयमस्थानार्थपरम्परा, यथाहि—हेतुरसात्तानार्थकार्यसङ्कल्पस्य, अनार्थकार्ममङ्गत्वे वर्त्तमानाः
 शान्त सद्विद्वत्तया चित्तस्य प्रवृत्तया पारोप्यस्याप्राप्ताभिमेतार्थ एव यद्विज्ञप्रहणप्रयुक्ता इव मत्स्यका निपतन्त्यापद्रवो लभन्ते भरण, न
 नन्वनुगायवाऽप्यसिद्धि, अनुपायश्चानार्थकार्यसङ्कल्प सुरलाभानां, स हि नियमाणो धैर्यं ध्वसयति विवेक नाशयति चित्त मलिनयति
 निन्दनपापान्तरयति तव प्राणिन समस्तानयसार्थ योजयति, तव इतोऽनार्थसङ्कल्पात् सुरलाभगन्धोऽप्यति, स्वमाविह सर्वं सुदु
 प्रवृत्तयतिव धाट्य, योऽत्र मद्भव न विषसे विमम भवत परितेवितेनेति, बाल ग्राह—म तीपिब्रह्मणेनासन्मद्वप्रतापेन, न खलु
 ननु गाना महावसाधनमनुत्तानामप्यन्तराले व्यसन मनो दु स्रयति, यद्यथापि ता कमलकोमलतनुलता मदनकन्दली प्राप्नोमि
 न्नु चरन्तु न ?, तादृष्य काटिद्वन्दसाधोऽय सदुपदेशमज्वलाणाभिस्थाकलप्य मनीषिणा गृहीतो दक्षिणगुज्राग्रे मध्यमबुद्धि, उत्थाप्य

मया दत्ताऽऽश्रितरथो भवता प्रक्षेपया, प्रतिपन्नमेनेन, प्रारथो जाप, ततो विद्याधरेणाकृष्टा यमनिर्द्धेनाविवाह्या भास्वराकारा शक्तिरहा, तया चोत्पत्तिता मदीयप्रवृत्तात्तेन दीया भासयद्गी, निष्पीड्य तव एव प्रदेहात् निगलित कथिर, भुक्भुङ्कु, अनाचर समाननिवसरस्व विद्यापरावतन, समपिता विद्याधरेण सा कथिरभासमयी वस्त्रादुति, प्रक्षिप्ता वेलाप्रिदुष्टे, पुन प्रारथो जाप, तवधैर सोऽप्यर धरो मदीयदर्शितपराप्रदेहाभ्रकपाल इव नारकसारादतो म भासयद्गीमुक्तचयति, य प्रदेहा निष्पादय कथिर निगलयति, तस्य तु लुक् भूत्वा साधकायादुतय इदमिति, स च विद्यापरावतनसमासी गृहीत्वा हुताग्नेने प्रक्षिपति, ततो वेद गाविह्वलो भूत्वा पत्तिवोद्भू भूत्वे, विद्याभरस्तु प्रगुणशरीरतया हृष्टो निष्करणो गाढतर सा विकसयति, अनाचरेऽऽदृशसौहसित्वमिव प्रत्यमपेगुलमुक्तिकापि समुद्रा प्रचलितेव पृथिवी रसित दीप्तिजिह्वाभि दिवाभि प्रगु च निष्ठतरुपैवताले निषतित कथिरप, तवधैरयिषेपु दीद्रु निभापिकापिदापु सरस्वत्युभितचितस्य रानोऽभिमुदीभूता सा भूरविद्या, समाप्त जापस्याष्टमत्, तव सिद्धाद्भवत इति यद्वर्ता प्रकटभूता विद्या प्रणता साधकेन प्रविष्टा तच्छरीर, तव समुत्कर्षितशरीर निष्पीडितकथिरधीभरस करणभारतन्त्र भागुपलभ्य स राजा भवि जात सद्य परि दया, ततो विद्याधरा लित म कर्माधिपन शरीर, ततोऽह सभ चारन्द्विमान इव वीप्रवह्निता पूण्यमान इव यमण पाद्व्यमान इम यमण प्रविष्टो वदनाप्रकप, तथापि सुवक्त्र न गतमेत मे हृत्वाविविद, सजात मे क्षणत तेन लेवेन दवदभ्यस्यागुपत्य शरीर, समुत्पादितवलाभ्या नातलाय नगरे स्नादितश्च भयशुनिमित्तमाग्लभोजन, शून्य मे शरीर, ततो भूयस्तेनैव सिधित्वा मदीयभासकथिरादुतिभिस्तो

१ धुरेका २ यमिंतमिव न चापितमिवेति च स्थापय

रागा कृतमष्टरागमष्टराग विद्याया आपस्य सम दिनानीति, दृष्ट्य तदवस्योऽहं भवता, तदिदं भ्रातर्मयानुभूत, स्थित च मम हृदये यदुत
 —न प्रायेण तरकऽप्ययविधो नु रयविन्यासो यादयो मयाऽनुभूत इति, मध्यमबुद्धिराह—हा भ्रातर्नोचितस्त्वमेवविषयदु खाना अहो
 विपुणता विद्यापरस्य अहो रौद्रता विद्याया, अत्रान्तरे लोकाचारमनुवर्तमानो वात्तान्येपणायमागतो मनीषी, कुतस्तेन द्वारिस्थितेन तथा
 परिदयमागो मध्यमबुद्धि, प्रविष्टोऽप्यन्तरे, दृतेतराभ्यामासनदानादिका प्रतिपत्ति, विहित सभापण, ततो मनीषिणाऽभिहित—मध्य
 मबुद्धि' विनिति त्व परिदययसे? मध्यमबुद्धिराह—भ्रातरलौकिकमिदं परिदेवनकारण, मनीषिणोच—कथं?, सत वधितो मध्यमबुद्धिना
 समस्तोऽप्युद्यानामनानाविधियाधरधिकतनपर्यंतो मालव्यतिकर, तव पूर्वमेव ज्ञातानि शेषव्यतिकरेणापि मुग्धेनेव विस्मितेक्षणो न समस्त
 भारपय मनीषिणाऽभिहित—किमीदृक् सपन्न मालस्य? हा न शुक्रमिदं, यदिवा कथितमिदं मया प्रागेवास्य यथा—न सुदुरोऽनेन
 एवशात् प्रापमित्रेण सार्द्धं सयय, तज्जनिवेयमस्थानर्धपरम्परा, तथाहि—हेतुरसावनार्धकार्यसङ्कल्पस्य, अनार्धकार्यसङ्कल्पे वर्तमाना
 प्राणिना सष्टिष्टतया चित्तस्य मयलतया पाणोदयस्याप्राप्ताभिप्रेताया एव वडिशमद्वणप्रयुक्ता इव मत्स्यका निपतन्त्यापद्रहने लभन्ते मरण, न
 एतल्लुपायवोऽप्यसिद्धि, अनुपायश्चानार्धकार्यसङ्कल्प सुललाभाना, स हि क्रियमाणो धैर्यं ध्वसयति विवेक नाशयति चित्त मलिनयति
 चिरन्तापापान्मुदीरयति तत प्राणिना समस्तानर्धसार्धं योजयति, तत कुतोऽनार्धसङ्कल्पात् सुरलाभगन्धोऽपीति, तस्मादिदं सर्वं सुदु
 धर्तविलसितं वात्स्य, योऽय मद्रचनं न विधत्ते किमत्र भवत परिदेवितेनेति, बाल प्राह—मनीषिबलमनेनासन्मद्यप्रलापेन, न खलु
 सत्पुरपाणा महार्धसाधनप्रवृत्तानामप्यन्तराले व्यसनं मनो नु खयति, यद्यद्यापि ता कमलकोमलतनुलता मदनकन्दली प्राप्नोमि
 सत नियदतद् स?, तद्वारप्यं फलदृष्टवत्साप्योऽय सदुपदेशमत्रवत्प्राणामित्याकलय्य मनीषिणा गृहीतो दक्षिणमुज्जामे मध्यमबुद्धि, उत्थाप्य

गण स्थानात् प्रवेशित कक्षा-चरे, अभिविद्विआसौ भ्रात । यद्येव बाल सत्य बाल इव नात्महित जानीते तर्हि भवताऽस्य पृष्ठतो विलम्बेन
 विनष्टव्यम् ।, मध्यमबुद्धिराह—योधितोऽभिमितार्ता भवता, योऽय भवदुपदेशमसि लङ्घयति तेनाल मम बालेनेति, अन्यथातिलज्जनायो
 ड्य इयतिषर, तस्मिन्नेव न ज्ञातस्यातेन, मनीषिणाऽभिहित—न केवलेन, तर्हि समस्तनगरोपेतेन, भद्र । केन हि प्रभात पटकेनाञ्छा
 ष्यते, मध्यमबुद्धिराह—कथं ज्ञातो ।, मनीषिणाऽभिहित—कामदेवमवनयुषा वस्त्रावद्बहुलोकप्रवीच एव किं वस्तु ज्ञास्यते ।, विद्याधरह-
 रणयुक्तान्वस्तु प्राप्त इति त्वदीयहाराधारात् प्रयुज्जालय्य लोका, तैर्विज्ञाय नगरे प्रचारितो, मध्यमबुद्धिना चिन्तित—अथे । किलाह मातु
 पुत्रोऽस्य इयतिषर गोपयामि यावता गाढतर प्रकाश सपन्न, सुप्रच्छन्नमपि हि विहित प्रयोजन प्राप प्रकाशत एव लोके, वि-
 शेषत पाप, तस्मादुबुद्धिरेषा प्राणिना यथा स्थापयित पाप प्रच्छादयामि, इदं हि केवलमधिकतर मोहविलसित सूचयतीत्येव विचिन्त्य
 सतस्तनाभिहित—मनीषिणमु पृष्ट्वा तमुपलभ्य भवता किमाचरित । किं तातेन । विमन्याभ्या । किं वा नगारोकेनेति भोतुमिच्छामि,
 मनीषिणाऽभिहित—भ्रात । समाकणय, मम तावदुपेक्षा निर्गुणेषु सतामितिमानना सजात बाल प्रति माय्यभ्य, तथा हि द्रष्टव्यमा-
 नेषु दयायन्त सन्त इति पयलोचनया प्रादुर्भूता वयोपरि महती करुणा, यथा मुक्तोऽह पापमित्राभिष्वङ्गजनितानामेवविधानामया
 यानामित्याकलनया सजाताऽऽत्मन्यस्याबुद्धि, गुणाधिकेषु प्रमोदयन्तो महात्मान इतिविमर्शन भन्य पुण्यभागसौ भवज तु येनाय
 समस्तानमहं तु रक्षन्त पापवयस्य सवया निवृत्त इत्यालोचयत समुल्लसितस्त प्रति हय, तातेन तु केवलमदृष्टदासेन दलित, मयाऽ-
 भिविद्वित—वात । किमवत् ।, धातेनाभिहित—युन । य मयि प्रतीदूले सपयते वत्सपन बालस्य, अतो मे हय, हा जात । क भगवोऽस्मी
 तिपरिद्वित सात्मा यरुपया, ७ सञ्जातो मामवचनपस्थापाय इति हृष्टा चित्तेन मदीयजननी, नगरस्य तु सम्पन्नो बालदरशेन प्रमोद,

गच्छता तन्दीयगमनेन करुणा, प्रादुर्भूत स्वस्वाचसानन्दजनन ममोपरि पक्षपात , मध्यमबुद्धिराह—कथमेतद्वक्षित भवता, मनीषिणाऽ-
 भिरित—निगताऽहमासीत्तदा गगरे शुनूहलेन भ्रमणिव्या, तत श्रुता मया परस्पर जल्पन्तो लोका यदुत—अहो सुन्दर सपन्न यदसौ
 कर्तुर्दुर्गोत्तमस्तस्य दुष्टाऽन्त परणेन वञ्चितो मयाद्या पक्षिभूत सदाचारात् निरत सततमगम्यगमने अत एवोपतापकरो नगरस्त
 पाठ कनापि महात्मनाऽपहृत इति, अन्येनाभिरित—सुष्ठु सुन्दरमेव तु सुन्दरतर भवति यद्यसौ लिङ्गो भिन्नो व्यापादितश्च श्रूयते,
 यत्स्वरितसरात्तत प्रलीने नय पापे नागरिव्याणा शीलसरक्षण सपत्न्यते नान्यथा, अन्येनाभिरित सुन्दरमिदं, केवल यदसौ मध्यमबु
 द्धिरापत्सी तस्य पृष्ठतो लग्न द्विश्यते तन्न पार्थ, स हि विशिष्टप्राय प्रतिभासतेऽस्माक, ततोऽपर प्राह—भद्र ! ये पापदृष्टीना यत्सला
 भनन्ति तया कीदृशी विगिष्टता ?, न सखु जात्यकनक द्यामिवया सह ससगमहति, अत एव लभन्ते सद्गारेणेव तु रतपरम्पराम् अथशब्ध
 शक निमनाभ्यय ?, य पुनरादित एव पापाजुष्टानागुभजनसपर्क रह्यन्ति तेषा नैव दोषोऽनुगुज्यते, अन्यथे अयमेव मनीषी दृष्टान्त ,
 योऽय महात्मा परिहृतपापप्रवणनालयात्सत्यो निष्कलङ्क सुरेन जीवतीति, तनस्त लोकादम्माकर्णयता मयेदं लक्षितमिति । मध्यमबुद्धिना
 चिन्तितम्—अये ! दोषेषु वर्त्तमानस्य, नरस्यन्नेन जन्मनि । नास्त्येव सुरगन्धोऽपि, केवलं तु स्वपद्मति ॥१॥ स हि तु रतभरा
 पान्तसारता नैव मुच्यते । आश्रितशान्तवत्सल्य, लोकोऽन्यद्वैरिकायते ॥२॥ एक स तु रतेर्निर्दग्धो, द्वितीय निर्द्वितो जनै । गण्डस्योपरि
 सज्जात , रकोटो पात्स्य दुमते ॥ ३ ॥ जनाना करुणास्थान, जातोऽहं बालमीलनात् । कलितस्तादृश प्राय , कश्चित्तरवविचारके
 ॥ ४ ॥ दु रायर सत्ता नि-यो, ममेदानीं विजानत । तस्मान्न शुक् ससगो, बालेन सह प्राणिना ॥ ५ ॥ गुणेषु वर्त्तमानस्य, नरस्या
 नैव जन्ममि । जायते सपद सवा, यथाऽस्यैव मनीषिण ॥ ६ ॥ यथा ह्यकलङ्क सुरी, श्लाघनीयो विपश्चिताम् । बालस्पृशनसन्तरो-

भीरुत्वादेव वक्तव्ये ॥ ७ ॥ तथापि लोका दोषेषु, सतत विहितादरा । गुणेषु सिधिलोत्साहा, वक्तव्ये पापकर्मणा ॥ ८ ॥ तदेव गुणदो
 षाणा, विनाप पदयता मया । गुणेषु यत्न कर्तव्यो, य आग्निष्टो मनीषिणा ॥ ९ ॥ तत्रैव विचिन्त्यासौ, यथाप ॥ मनीषिणम् । न
 दाप्यमभुना लोके, प्रकाशमटितु मया ॥ १० ॥ लोका मा प्रभयिष्यति, बाल्युच्चा तमश्चसा । अतिलज्जाकर त च, नाहमारयातुनुत्सहे
 ॥ ११ ॥ अन्यथ हुजना लोका, शुत्वा मऽत कर्षयन्ताम् । तदीया निवरा हुष्टा, हसिष्यति विशेषत ॥ १२ ॥ तस्माद्धातमनादीद,
 स्वातु सद्यन्ति युयते । जनस्य विसारत्येतायावदालविचेष्टितम् ॥ १३ ॥ मनीषिणोक्त यमुभ्य, रोचते सद्धिधीयताम् । केवल पापनिर्नाय,
 सपार्क धायते मया ॥ १४ ॥ तत्र कथिदपि यहिरनिर्गच्छन्नैव सद्ने स्थितो मध्यमबुद्धि, गतो मनीषी स्वस्थानम् । इत्यथ बालशरी
 रादाविभूत स्वशरीरोऽकुशलमात्रा च, अकुशलमात्रयाऽभिहित—साधु पुनर । साधु, य मत्तो जातोऽनुतिष्ठति तदनुष्ठित भयका, यतो
 निराकृतस्त्वयाऽयमलोकवाधाखो मनीषी, स्वशरीरनाभिहितम्—अन्य । युष्मदेतदशुकराणामनुष्ठान, दक्षित एतत्प्रमाचरता प्रिय
 मित्रा मयि निभरोऽनुष्ठान, अथवा किमनेन निषिदितेनेदार्ता नयाणामन्यत्साक भावसार समसमलतु एतमुत्तरा, ये तु दृढदर्शसाधनप्र
 वृत्तानामन्यन्तराले विप्रा भवन्ति तान् के गणयति?, बाल प्राह—ययमप्येवदेव प्रभू, केवलमेवत्स मनीषी न जानाति, स्वशरीरे
 नाभिहितम्—किं तव तेन?, सुरविभेदेतुरसौ पापकमा भवत, अथ जनोऽन्या च केवल ते सुतरारणम्, बाल प्राह—कोऽयं विकल्पो?,
 नि सन्दिग्धमिदं, तत्र कृतलाभ्या योगशक्तिकन्यापारपूर्वको भूयस्तदीयशरीरे प्रवेश, प्रादुर्भूत भद्रतक दलीगोचर भूदातरमौत्सुमय प्रवृ-
 त्तोऽन्वत्साप प्रवृत्ता जनिमका पतित शयनीये, तत्र चानवरतमुद्वर्त्तमानोनाम्नेन तथा विचेष्टमानो दृष्टोऽसौ मध्यमबुद्धिना, समुत्पन्ना
 करणा तथापि मनीषिचनमनुस्मरता न दृष्टो वाचापि बालस्तेन, अना तरेऽस्त गतो दिनकर, तत्र प्रथमप्रदोष एव निगातो बाल,

मयभीरितो मध्यममुद्रिता, प्राप्ता शत्रुमर्दनराजकुल प्रविष्टोऽभ्यन्तरे दृष्ट वासमवन चालितस्तदभिमुख, तत प्रचुरतया लोकस्य सा
 चकारतया प्रबोधस्य न्यमत्तया प्रादुरिकाणा कथञ्चिदलक्षित एवासी प्रविष्टो वासमवन, विलोकितस्तन्मध्यभागा प्रकाशितो मणिप्रदीपे
 सागारो मद्यादनायनेन, इत्यत्र सस्थिप्रवसरे सा मदनवन्दनी तस्यैव वासमवनस्यादूर्वात्तिन्या प्रसाधनशालिकायामामान चर्चयन्ती ति
 दृष्टि, ततस्तच्छून्यमवलोक्य स मात मातव्यैवारुह शय्यायाम् आ कोमलेतिभावनया समुद्भूतो हर्ष क्षिप्तमुच्छीर्षके प्रावरण, किल ति
 रम्यो भविष्यति प्रायः(साय)द्विहितशेषप्रदोषरचन्यो विसर्जिताऽऽस्थानिकलोक कतिचिदासपुरुषपरिकरो ज्वलदप्रदीपदर्शितमागं समागत
 शत्रुमर्दनकाटारदेशे, दृष्ट प्रविशन् पालेन, ततोऽतितेजस्वितया शत्रुमर्दनस्य सत्त्वविकलतया हृदयस्य साध्यसहेतुत्वादकार्याचरणस्य प्रति-
 दूततया पमविलासस्य सकलदानो मुरतयाऽऽशुभलाया सन्निपाददर्शन(पटु)तया स्पर्शनस्य भयोत्कर्षण वेपमानगानयटिर्निषत्तितो बालो
 भूतले, ततोऽनुषतया पर्यङ्गस्य कणकणतया मणिकुट्टिमस्य शिथिलनि स्तुतया शरीरस्य समुत्थितो महानास्फोटदिव्य, किमेतदिति तूर्णतर
 प्रविष्टो राजा, दृष्टस्तेन, कथमयमिह प्रविष्ट इति समुत्पन्नो मन्तसि वितर्क, दृष्टमुच्छीर्षके प्रावरण, लक्षित शय्यारोहण, दुष्टोऽयमिति
 सजातो सिध्यो, मत्सलनामिलापुकोऽयमिति च समुत्पन्न कोधो, विस्मयत तस्य दैन्य, तथाप्यतिदुरात्मा सत्त्वप्रमपनयान्यस्य दुर्विनय
 मितिपुद्गला दसो पालदृष्ट निजवरणो राजा आगोदित पश्चात्पुन मुजयगल बद्धो दारद्वयमानस्तत्यावरणेनैव, आहूतो विभीषण, अ
 भिहितथासौ—अरे ! एष पुरुषापमो भवताऽत्रैव राजाजिरे यथाऽहमाकर्णयान्यस्य करणध्वनित तथा समस्तरज्जना कदर्पनीयो, विभी-
 षणोनाभिहित—यदासापयति देव, तत समाकृष्टस्तेन, गृहीत्वाऽऽदृष्टमानो बालो नीतोऽभ्यर्णराजप्राज्ञणे, बद्धो दक्षकण्टककुले लोह-
 सन्धे, शोदित कदापावै, सिक्तोऽग्निवर्णतैलविन्दुभि, प्रवेशिता बहुल्यादिष्वय शलाका, ततश्चैवविधेयु नरकाकारेषु दु खेषु विभी

भीरुत्वादेव वक्तव्ये ॥ ७ ॥ तथापि लोका दोषेषु, सतत विहितादरा । गुणेषु शिथिलोत्साहा, वक्तव्ये पापकमगा ॥ ८ ॥ तदत्र गुणदो-
षाणा, विदरा पश्यता मया । गुणेषु यत्र कवयो, य आदिष्टो मनीषिणा ॥ ९ ॥ तदर्थं च विचिन्त्यासौ, पश्यति त मनीषिणम् । न
दाक्यमभुना लोके, प्रकाशमदितु मया ॥ १० ॥ लोका मा प्रअधिष्यति, धातृज्ञातमञ्जसा । अतिलज्जाकर त च, नादमार्यानुदत्तसदे
॥ ११ ॥ अथ धुजना लोका, धुत्वा मेऽत कर्द्वनाम् । वदीया निवरा शुष्टा, दक्षिष्यन्ति विदेषत ॥ १२ ॥ तन्माद्भातमनारीय,
स्यातु सप्तनि युज्यते । जनस्य विसरत्येतयान्द्रालविचेष्टितम् ॥ १३ ॥ मनीषिणोऽयं यगुभ्य, रोषते तद्विभीषणम् । कण्ठ पापिनाय,
सपका वार्यते मया ॥ १४ ॥ तव कश्चिदपि षड्विनिर्गोच्यस्तथैव सद्ने सितो मध्यमयुधि, गतो मनीषा स्वरूपानम् । इदम् धातृदरा
यदाविभूत स्वशानोऽङ्गुलमाला च, अङ्गुलमालयाऽभिहित—साधु पुत्रक । साधु, य मतो जातोऽनुविष्टति वदनुष्ठित भवता, यतो
निष्ठकल्लवयाऽयमलीकवाचालो मनीषी, स्वशानेनाभिहितम्—अन्व । युचमेवेदरागुरुपाणामनुष्ठान, दशित स्तब्धमप्यरता प्रिय
मिन्नप मयि निभरोऽनुष्ठान, अथवा किमनेन निषदितेनेदानीं त्रयाणामप्यप्यप्य भावसार समसमस्तदु लमुलता, ये तु युहर्दयसाधनप्र
वृत्तानामप्यन्तराले विद्वा भवति तात् के गणयति?, धातृ प्राह—यमप्येवदय प्रम, पैवलमेवत्स मनीषी ७ जानाति, स्वशाने
नाभिहितम्—किं तव तेन?, मुलविभेदुरसौ पापकमा भवत, अथ अनोऽप्या ष पैवल ते सुलवारणम्, धातृ प्राह—अनोऽयं विद्वत्पौ?,
नि सा विद्वन्निद, तव दृक्ताभ्या योगदाकि यापारपूर्वको भूयस्त्वदीयदरीरे प्रवेश, प्रादुर्भूत मदनव दलीनोचर श्रुतात्तमोऽनुभव प्रवृ-
त्तोऽन्तस्ताप प्रवृत्ता जन्मिका पक्षित शयनीये, तत्र चानवरतमुद्रतमानोनाङ्गेन तथा विचेष्टमानो दृष्टोऽसौ मध्यमयुधित्वा, समुत्पन्ना
करणा तथापि मनीषिवचनमनुस्मरता न दृष्टो वाचापि बालस्तेन, अग्रान्तरेऽस्त गतो दिनकर, तव प्रथमप्रदोष एव निर्गतो धातृ,

दत्तापराधप्रभविष्णुता भवति यदिदमनगरेषु नेतरेषां, ते हि केवलं सुन्दरामुद्रप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्त स्वधीर्षेण
 त्रिविधवन्ति त एहि—कदाचित्कालमप्रतिबुद्धाज्जिवोऽयं बालस्य परमार्थं सर्वोऽप्यनर्थं सपन्न इति, ततो मयाऽभिहित—अपगतोऽ
 शुना मं सन्देहः, अपत कथं, चिदुरेणाभित्तम्—तत्र कुन्नेणाविना ते याममाने रजन्या प्राप्त स्वसदनं बालः, इतश्चावर्णितं प्र
 भात तत्र तदीयदृगान्तो मध्यमबुद्धिना, ततो बालकदेहेशस्यानुवर्त्तमानतया सजातो मन्नात् विपादः, चिन्तितमनन—ह किमीदृश सपन्न
 कालमपि ? पुन पयात्पयत प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोदः, चिन्तितमनेन—प्रथमताहो मनीषिवचाकरणाकरणयोरेह लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—चतुर्पदेनार्त्तलो मशुना न सपन्न देह नोदीणमयशः, पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमप्यासीत्, बालस्य पुनरेकान्ततो मनी
 दिवचनविपरीतापरणिरतस्य यासपयते तु यस्सयातो विजृम्भते जगत्पयश एतद् सजायते मरणं तद किमाश्चर्यं ? तदस्ति ममापि य
 चिद्व्ययता यया मनीषिवचने षडुमान सपन्न इति । तथाहि । नैयाभनयो भवत्यन्नः, सता वचनकारकः । यत्किं कावडुके नैव, जाता
 यन्नशरीरसि ॥ १ ॥ तद भावयताक्षिते, बालदेहं विमुञ्चत । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, लङ्घित तस्य सहितम् ॥ २ ॥ तत समागते बाले,
 हाकायातनुगतनम् । पुनता विहित तेन, तस्य सभापण किल ॥ ३ ॥ दृष्टश्चाशेषवृत्तान्तं, विपादागतबुद्धिना । तेनापि कथिता तस्यै,
 बालनात्मविदम्बना ॥ ४ ॥ १ शिक्षणस्य योगोऽयं, मत्वा मध्यमबुद्धिना । ततस्तदनुरोधेन, कृतेपपरिदेवता ॥ ५ ॥ ततश्चार्णितसत्त्वान्नो,
 दु एतिसुलभान्तम् । तथा राजभयादुमाद्, बालस्तत्रैव सञ्चितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपं सततं, न निर्गच्छति कुञ्चयित् । एव च तिष्ठतो
 बालस्योगुयान् विवर्द्धितः ॥ ७ ॥ अधान्यदा निजविलसि गभिधाने जीर्णोद्याने गच्छसीव वरकलमवृन्देन “परिकरित सातिशयगुणवता
 “निर्नाशित्वनागण प्रवाहं कृशारसस्य सतरणसेतुं ससायसिन्धो परशुस्तृष्णाललाह्नस्य अश्वनिर्मानपर्वदोहलने मूलमुपग्रामतरो सगर

दगायराधमभविष्णुता भवति यद्विरागारेषु नेत्रेण, ते हि केवल मुन्दरामुन्दरप्रयोगानि जनाता प्रच्छन्नरूपा एव सन्त स्ववीर्य
 णियस्यन्ति, तथाहि—मयिरासप्रतिवृत्ताज्जितोऽय वालस्य परमार्थव सर्वोऽप्यनर्थ सपन्न इति, ततो मयाऽभिहित—अपगतोऽ
 पुना म सद्दह, अमृत पयस्य, विदुरेणाभिहितम्—तव वृच्छेणातिगन्ते याममात्रे रजन्या प्राप्त स्वसदन वाल, इवश्चाकर्णित म
 भात एव सदीयदत्तान्तो मध्यममुद्विता, ततो वालश्लेहेशस्थानुवर्तमानतया सनातो मनाग विषाद, चित्तितमनेन—हा किमीदृश सपन्न
 षात्स्यति?, पुन पयाहोचयत प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोद, चित्तितमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणावरणयोरिह लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—सुदुषदायर्चितो मऽपुना न सपन्न हेरा नोदीणमयश, पूर्वं पुनर्विषरीतधारिणो द्वयमप्यासीत्, वालस्य पुनरेकान्ततो मनी
 षिवचनविषरीतावरणनिरतस्य यत्सपयते दु ससयातो विजृम्भते जगत्पयश पट्ट सनायते मरण तत्र किमाश्चर्य?, तदस्ति ममापि का
 चिद्व्यन्या यया मनीषिवचन यदुमान सपन्न इति । तथाहि । नैनाभव्यो भवत्यत्र, सता वचनकारक । पकि काङ्कडुके नैव, जाता
 यन्नश्वरैरपि ॥ १ ॥ एव भावयतश्चित्ते, वालश्लेह विमुञ्चत । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, लङ्घित तस्य तदिहम् ॥ २ ॥ तव समागते वाले,
 होकायादानुवतनम् । कुवता विहित तेन, तस्य सम्भाषण किल ॥ ३ ॥ पृष्ठश्चाशेषदुत्तान्व, विपादातदुद्विता । तेनापि कथिता तस्मै,
 पातेनास्मविद्वन्वना ॥ ४ ॥ न शिक्षणस्य योगोऽय, मत्वा मध्यममुद्विता । ततस्तदुनरोधेन, कृतेपत्परिदेवता ॥ ५ ॥ तवश्चर्णितसवाक्त्रो,
 दु रविद्वन्मातस । तथा राजभयादुमाद्, वालस्तत्रैव सञ्चित ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूप सतत, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एव च विष्टतो
 कालमयोभूयान् विलङ्घित ॥ ७ ॥ अथायदा निजविरसिताभिधाने जर्णिग्याने गन्धहस्तीव वरकटभट्टन्देन “परिकरित सातिशयगुणवता
 “निनिशित्यनागण प्रवाह करुणारसस्य सतरणसेतु ससायसि घो परशुसृष्ट्यालतागहनस्य अशनिर्मोनपर्वतोदलने मूलमुपशमतरो सागर

यणेनोदीर्यमाणेषु मन्दतो घालस्य लङ्घिता रजनी, तदावद्वेषेण श्रवणपरम्पराया च किमेतदिति कुतूहलेन प्रभाते समागत एतद्युग्मे न-
 गर दृष्टो घाल स पचाप पापिष्ठोऽद्यापि जीवतीत्यादि प्रवृत्त परस्पर नागरकाणां बहुविधसदासेवाजल्प , तमाकलयत दातृगुर्णो
 भूत तत्सत्य दु रा, फधितो नगरिकेभ्यो विभीषणेन एतिव्यसिकर , वक्तोऽहो भृष्टताऽस्येति गाढवर प्रदिष्टा सर्वे, विस्माधितो महत्तमे
 राजा, यदुत—यो देवयादानामेवमयमपथ्यकारी स कथा त्रियता यथाऽप्योऽप्येव न करोतीति, अस्ति च तस्य रामो भगवद्ददागमाव
 दातृषुद्धि सुशुद्धिनामामाल , केवल तेन कचिदवसरे धर प्रार्थितो राजा यदुत—हिकमपि नाह पर्यालोचनीयो भवता, प्रतिपन्नस्य स
 धरो नरपतिना, तत सुवर्द्धि (अ)पयालोच्यैव दत्त शत्रुमर्दनेन राजपुरुषाणां नियमो यदुत—कदर्यायित्वा बहुप्रकारमेव नरापसद
 व्यापादयतेति, सदावर्ष्य महाराजलाम इव जाता जनानां प्रमोदातिशय , तत समारोपितो राससे विद्वन्मत्मानं दारावमात्या सम
 नाषुप्यमानो यष्टिमुष्टिमदाटोष्टप्रहारै रोरुयमाणो विरसध्वनिना तुषमानो मनसि कणकटुकैराकोशावचनैर्महता कलरलेन सप्तस्तेषु निक
 यतुष्कचलत्तच्छद्ममार्गादिषु पञ्चन्यमाणो विगोपितो घाल , ततो विद्यालतया नगरस्य प्रेक्षयकप्रायत्त्यासस्य भ्रमणेनैवातिशयान्तं दिन, स
 न्याया नीतो बभूवसान उल्लिखितस्तकशाराया, प्रविष्टो नगर लोको, अविवक्ष्यताविशेषेण मस्य शुटिन पासाय पत्तिवो भूतले गतो
 दृच्छा स्थितो भूतरूपतया लु(छ)प्ता यामुना कञ्चा चेतना प्रवृत्तो पृष्टाभिमुख गतु भूमिकप(पप)णेन क्लृप्तमान । अत्रान्तरे अगृही
 तसद्वतयोक्त—इ ससारिजीव ! तत्र क्षितिप्रतिष्ठितपुरे प्रथम भवता वीर्यनिधानभूत कर्मविलासो नाम राजा निवेदित , आयुना दशा
 पराधप्रभविष्णुरेव शत्रुमर्दनो निवेद्यते, तत्कथमेतदिति १, सप्पारिजीवेनाभिहादेय—मुग्धे ! यथापि नदिक्कलेन सत्ता दृष्ट पदेद विदुर ,
 ततो विदुरेणाभिहित—शुभार ! कर्मविलासस्तान्तराद्वो राजा शत्रुमर्दनसु बहिरङ्ग , तेन नास्ति विरोध , यतो बहिरङ्गाणामेव राज्ञा

दयापराधप्रभविष्णुता भवति यद्विरक्तगरेषु नेतरेषां, ते हि केवलं सुन्दरामुन्दरप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्त स्ववीर्येण
 प्रियसयन्ति, तथाहि—यमयिलासप्रतिवृत्ताजनिवोऽयं बालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यनर्थः सपन्न इति, ततो भयाऽभिहितम्—अपगतोऽ
 भूता म सर्वद, अमृतं यथय, विदुरेणाभिहितम्—सतं कुच्छ्रेणाविना ते याममादे रजन्त्या प्राप्तं स्वसद्वत् वाढ, इत्यश्वकर्णितं प्र
 भागं तप्य तदीयदृष्टातो मय्यममुद्विना, ततो बालकोद्वेशस्यानुवचमानतया सजातो मनाग् विपाद, चिन्तितमनेन—हा किमीदृश सपन्न
 पातस्मिन्?, पुनः पयालोचयत प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोदः, चिन्तितमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणकरणयोरेहि लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—तदुपदेशवर्तिनो मेऽयुना न सपन्नं हेतु नोदीणमयशः, पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमप्यासीत्, बालस्य पुनरेकान्ततो मनी
 षिचनविपरीताचरणिरतस्य यत्सपयते तु तस्यपातो विजृम्भते जगत्स्यशः पटह सजायते मरणं तत्र किमाश्चर्यं?, तदस्ति ममापि का
 चिद्भयता यथा मनीषिवचने बहुमान सपन्न इति । तथाहि । नैनाभव्यो भवत्यन्न, सता वचनकारक । पक्ति काङ्कडके नैव, जाता
 यन्तरीरसि ॥ १ ॥ तप्य भावयतश्चित्ते, गालरेह विमुञ्चत । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, रङ्गित तस्य तदिदम् ॥ २ ॥ ततः समागते बाले,
 लोकाचारानुवचनम् । कुन्ता सिद्धि तेन, तस्य सभाषणं किल ॥ ३ ॥ पृष्ट्वाशेषपटुत्वात्, विपादागतबुद्धिना । तेनापि कथिता तस्मै,
 पातेनात्मविदम्बना ॥ ४ ॥ न शिष्यणस्य योग्योऽयं, मत्वा मय्यममुद्विना । ततस्तद्वतुरोपेन, कृतेरपरिदेवता ॥ ५ ॥ तव श्रुतिवत्सर्वाङ्गो,
 तु रसविह्वलमानसः । तथा राजभयादुपाद्, बालस्तत्रैव सश्रितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपः सततः, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एव च तिष्ठतो
 बालस्तथोभूयान् विलङ्घितः ॥ ७ ॥ अधान्यदा निजविलसिताभिधाने जीर्णोद्याने गन्धहस्तीव वरकलभयुन्देन “परिकरित सातिशयगुणवता
 निजशिष्यगण प्रवाहं करुणारसस्य सतरणसतु ससारसिधौ परशुखण्डालावगहनस्य अशानिर्मानपर्वतोद्वले मूलमुपशमन्तरो सागर

“स लोपामृतस्य तीर्थं सर्वविद्यावताराणां कुलभवतमाचाराणां नाभिं प्रक्षा(श्राद्ध)चक्रस्य बहवानलो लोभाण्यस्य महामघ्न कोपनुनद्रस्य
 “दिवसकरो महामोहायकारस्य निकोपल ज्ञाखरत्ना(सुवर्णा)ना दावानतो यागपञ्चदहने अर्गलाय यो नरकद्वाराणां दशक सत्पयानां निधि
 “साविशयानामपीनामायतनं समस्तगुणानां समवसृतस्तत्र पुरे प्रबोधनरसिर्नोमाचार्य ,” इत्यत्र स्पष्टानप्रतिफूलचारिणमुपलभ्य मनीषिणा
 प्रादुरभूत्कर्मविलासस्य वस्तोपरि स्थातर पक्षपात , तवोऽसौ शुभसुन्दरीं प्रत्याह—प्रिये ! लक्ष्यत्वेव तावदिदं भवती, यथाऽनादिरुद्धा
 प्रवृत्तिरियं मम बचते, यदुत्त—योऽस्य स्वशतनादुरूलस्तस्य मया प्रतिफूलस्य पुनरुद्वलवया धर्तितव्य, मम यं प्रति
 पूलमाधुर्य सर्वनाकुशलमालोपकरणं अनुकूल विदधत पुनर्भवती ममोपकरणं वर्तते, तदेव स्थिते स्वशतनादुरूलचारिणो घालस्त द-
 शितो मयाऽऽशुशलमात्तायापारण्यद्वारेण कञ्चिदालनं प्रतिफूलवाक्यविशेष , अस्य तु मनीषिण स्वशतप्रतिफूलवर्तिनो न मयाऽप्यापि नि-
 जानुद्वलवाक्यविशेषो दर्शितो, यद्यपि यद्विदमस्त स्वर्शते निरभिष्यद्गत्वा यदुस्वशतनादुरवादीन्यनुभवत सपद्यते सुस्त यथायं समुद्रासितो
 लोकमभ्ये यथा पदद्वो न यं सपन्न कश्चिदपायानां योऽपि विचरतस्तस्य अस्त्य समस्तस्य क्वचित्करस्याहमेव भवत्यैवोपकरणमूतया कारण,
 तथापि मयि सप्तसादे नैवायं मात्रमवास्त फलमुचितम्, इति प्रिये ! विशिष्टतरफलसंपादनार्थमस्त्य मनीषिणो यत्नं कुरुष्वेति, शुभसुन्दर्युवाच
 —साध्वार्थयुन ! साधु सुन्दरमभिहितं देवेन, स्थितं ममापीदं द्वंद्वे, योग्य एव मनीषी देवप्रसादान्ता, यदेयाऽनुतिष्ठामि यदाश्नाशितं
 देवेनेत्यभिधाय व्यापारिता शुभसुन्दर्या योग्यशक्ति , विहितमन्तर्धानं, प्रविष्टा [गता] मनीषिकरीरे, प्रादुर्भूतोऽस्य प्रमोद , सिक्कमधृतसेके
 नान्या(त्प)शरीर, भट्ट्या निजविलसितोद्यानगतनेच्छा, प्रक्षितमन्दमिमुत्त, चिन्तितमनेन कथमेकाकी गच्छामि, यदुभय कालो गृहप्रविष्टस्य
 विष्टवो मध्यमधुद्वरतीलो, विस्त्वोऽपुना लोकस्य बालवृद्धान्तो, व्यापगतं तस्य लब्धाकारणम्, अवलम्बामपि निजविलसितोद्याने नयानीति

विचिन्त्य गतो मनीषी मध्यमबुद्धिसमीप, निवेदित वस्त्रे निजाकृतम्, इत्थञ्च कर्मविलासेन वस्त्राणि जननी सामान्यरूपा तत्फलविपाकस
 पृथग् दधैव प्रोत्साहिता, सा बहुशब्दमालाशुभमुन्दर्यो साधारणवीर्या विचित्रफलदायिनी स्वरूपतो वर्तते, ततस्तथाऽधिष्ठितमूर्त्तिर्मध्यम
 बुद्धरसि प्रपृष्टा तत्र गमनेच्छा, मातस्तु भवताऽप्यवश्य गन्तव्यमिति बद्धा बलमोटिकया प्रवर्तितो मध्यमबुद्धिना, गतास्त्रयोऽपि निज
 विवर्तितोपाने—अथ नानाविधैकत्र, विवर्तसन्त कुतूहलै । प्रमोदशेखर नाम, प्रमास्ते जिनमन्दिरम् ॥ १ ॥ तत्र मेरुबहुसुम्न, वि
 षाल साशुषितवत् । देवलोकधिक मन्ये, सौन्दर्योदार्ययोगत ॥ २ ॥ युगादिनायविन्धेन, श्रीमता तदधिष्ठितम् । समताद् दूरप्रो-
 (गो) शुभ्रमाकारपरिवेष्टितम् ॥ ३ ॥ पुरतो लोकनाथस्य, स्तोत्राणि पठतो मुदा । तत्र श्रावकलोकस्य, ध्वनिमाकर्ण्य देशलम् ॥ ४ ॥
 विमेतदिति सचिन्त्य, कौतुकाक्षिप्तमानसा । प्रविष्टा जैनसद्वे, ते त्रयोऽपि कुमारका ॥ ५ ॥ युगमम् । अथ दक्षिणमूर्त्तित्यो, देवाजिर
 विभूषण । विनीतसाधुलोकस्य, मध्यवर्ती तपोधन ॥ ६ ॥ जिने द्रगदित धर्ममकलङ्क सनातनम् । ससारसागरोच्चारमाचक्ष्ण सुदेहिनाम्
 ॥ ७ ॥ प्रविशामि महाभागाश्च द्रवसारकैर्धृत । प्रयोधनरतिर्धोर, स सूरितैर्विलोकित ॥ ८ ॥ त्रिभिर्धिशेषक । भाविभद्रतया जैन, विन्ध्य नत्वा
 प्रनीरिणा । सूरै शेषमुनीना च, विहित पादवन्दनम् ॥ ९ ॥ ततस्तदनुरोधेन, मनाक् सशुद्धबुद्धिना । देवसाधुनमस्कार, कृतो मध्य-
 मबुद्धिना ॥ १० ॥ पापमावृण्वयस्याभ्यामधिष्ठितशरीरक । बालोऽकल्याणभाङ् नैव, कस्यचित्प्रणति गत ॥ ११ ॥ किंतु प्राप्तेयकाकार,
 विप्राण स्तूपमानस । मनीषिमध्यमासजे, सोऽपि गत्वा क्यवस्थित ॥ १२ ॥ अथ सभाधितास्तेऽपि, धर्मलाभपुर सरम् । गुरुणा
 क्लृप्याचयेन, निषण्णास्तन भूवले ॥ १३ ॥ इत्थञ्च सूरिवृत्तान्त, कथञ्चिच्छ्लोकवार्त्तया । मन्त्रिणा जिनमन्त्रेन, श्रुतस्तेन सुबुद्धिना ॥ १४ ॥
 एव प्रोत्साहितस्तेन, स राजा द्रशुमर्दन । वन्दनार्थं मुनीन्द्रस्य, ब्रजाम इति माषिणा ॥ १५ ॥ विधूतपापमात्मन, वन्दनेन महारम-

“सा वोपायवत्स तीर्थ सर्वविधायताएणा कुलभवनमाचारणा नाभि प्राप्ता(प्राप्त)चकस वहवानलो लोभार्णयस महापथ योपनुग्रहस
 “दिवसतरो महामोहायकारस निष्कपोल ज्ञास्वरता(सुवण्णा)ना दावानलो रागपङ्कवद्दने अर्गलावनयो नरकद्वाराणा देवक सत्ययाना निर्दि
 “साविस्वज्ञानमर्थीनामावतन समस्तगुणाना समवतवत्स्यन गुरे प्रयोधनरतिर्नोमाचाय ,” इवथ स्वयनप्रतिपूजचारिणमुपलभ्य मनीषि
 प्रादुरभूत्कर्मविलासस्य वल्लोपरि सरतर पक्षपात , स्वोऽसौ शुभमुत्पदी प्रत्याह—प्रिये ! तस्म्यद्वयेव शावदिद भवती, यथाऽजातिरुद्धा
 प्रकृतिरिय मम वचते, यदुच—योऽस्य स्वर्शानस्यानुरलस्यस्य मया प्रतिपूलेन आज्य प्रतिपूजस्य पुनरुपलवया कर्त्तव्यम्, मम य प्रति
 पूजमाचरत सर्वनाडुशालमालोपकरण अगुपल विदधत पुनमवती ममोपकरण वचते, वदेव स्थिते स्वर्शानानुरलचारिणो बालस्य द-
 क्षिणो मयाऽनुशालमालान्धारणद्वारेण पन्निदात्मन प्रतिपूजवाक्यविशेष , अस्य तु मनीषिण स्वशानप्रतिपूजवर्त्तिनो न मयाऽप्यापि नि-
 जानुपूजवाक्यविशेषो दर्शितो, यद्यपि यद्विदमस्य स्वर्शने निर्दिष्टव्यवया बहुकृपयानुराकाशीन्यनुभवत सपद्यते सुप्त यथाय समुद्रासितो
 लोकमये यथा पटशे न च सपथ कचिदप्रापनयोऽपि विचरतस्यस्य अस्य समस्यस्य व्यतिकरस्याहमेव भवत्येवोपकरणभूतया कारण,
 यथापि मयि सपसादे वैकाचन्मानमेवास्य फलमुचिचद्, इति प्रिये ! विसिद्धवरफलसपादनार्थमस्य मनीषिणो यत्न इत्युच्येति, शुभमुत्पदुवाच
 —साध्वार्थं पुन ! साधु सुन्दरमभिविष्ट देवेन, स्थित ममापीद इदमे, योग्य एव मनीषी देवप्रसादानां, तदेपाऽनुविष्टामि यदाक्षापिव
 देवेनेत्यभिधाय व्यापारिता शुभमुत्पदा योग्यासि , विद्विषमन्वर्धान, प्रविष्टा [गता] मनीषिकरीरे, प्रादुर्भूतोऽस्य प्रभोद , सिक्कमपुत्रसेक
 नान्वा(स्म)ररीरे, प्रयुजा निजविलसितोद्यानमनेच्छा, प्रस्थितवस्तुभिर्मुखा, चिन्तितमनेन कथमेकाकी गच्छामि, बहुष्य फालो गृहप्रविष्टस्य
 विष्टवो मध्यमपुत्रेदरीवो, विस्तृवोऽप्युना लोकस्य बालपुत्रान्त्वो, व्यपगाव तस्य लज्जाकारणम्, अवस्तमपि निजविलसितोद्याने नयानीति

विचिन्त्य गतो मनीषी मध्यमबुद्धिसमीप, निवेदित तस्यै निजाकृतम्, इतश्च कर्मविलासेन तस्यापि जनना सामान्यरूपः । परकलावभाकत-
पद्य एवैव प्रोत्साहिता, सा बहुश्रवमाल्लभमुन्दर्यो साधारणवीर्यो विचित्रफलदायिनी स्वरूपतो वर्तते, ततस्तथाऽधिष्ठितमूर्त्तिर्मध्यम
शुद्धसि प्रवृष्टा एव गमनेच्छा, बालरु भववाऽप्यवश्य गन्तव्यमिति वदता बलाभौतिकया प्रवर्तितो मध्यमबुद्धिना, गतास्त्रयोऽपि निज
विदितवोधानेभ्यः नानाविधैस्तत्र, विदितसन्त कुतूहले । प्रमोदयोगर नाम, प्राप्तास्ते जिनमन्दिनम् ॥ १ ॥ तत्र मेरुबहुसुद्धि, वि-
ष्टाल साधुचिन्तनम् । देवलोकाधिक मन्ये, सौन्दर्यैर्द्राव्येभ्यो ॥ २ ॥ युगादिनायविम्वेन, श्रीमता तदधिष्ठितम् । समताद् दूरप्रो
(गो) शुद्धभाकारपरिवेष्टितम् ॥ ३ ॥ पुरतो लोकनाथस्य, स्त्रोत्राणि पठतो मुदा । तत्र भावकलोकस्य, ध्वनिमाकर्ष्य पेयालम् ॥ ४ ॥
विमेतदिति सचिन्त्य, कौतुकाक्षिप्तमानसा । प्रविष्टा जैनसदने, ते त्रयोऽपि कुमारका ॥ ५ ॥ युगम् । अथ दक्षिणमूर्त्तिस्थो, देवाजिर
विभूषण । विनीतसाधुलोकस्य, मध्यवर्ती तपोधन ॥ ६ ॥ जिनेन्द्रगदित धर्ममकलङ्क सनातनम् । ससारसागरोच्चारमावक्ष्यमाण सुदेहिनाम्
॥ ७ ॥ प्रविशन्निर्मदाभागाश्च इवचारकैर्दृत । प्रलोधनरतिर्धर, स सूरिस्तैर्विलोकित ॥ ८ ॥ त्रिमिविजिष्यक । भाविभद्रतया जैन, विन्य नत्वा
मनीषिणा । सूर्ये शेषमुनीना च, विहित धादयन्तम् ॥ ९ ॥ ततलादुरोधेन, मनाक् सशुद्धबुद्धिना । देवसाधुनमस्कार, कृतो नम्य-
मबुद्धिना ॥ १० ॥ पापभादवयसाभ्यामधिष्ठितवरीरक । बालोऽकल्माषमाह नैव, कस्यचित्प्रणति गत ॥ ११ ॥ किंतु धार्मिककाकार,
विभ्राण स्वल्पमानस । मनीषिमध्यमासजे, सोऽपि गत्वा व्यवस्थित ॥ १२ ॥ अथ सभाषितास्तेऽपि, धर्मलाभपुर सरम् । शुरुणा
कलवाक्येन, निपण्णास्तत्र भूतल ॥ १३ ॥ इतश्च सूरिदृष्ट्या त, कथञ्चिद्व्योक्तवार्त्तया । मक्षिणा जिनभक्तेन, श्रुतस्तेन सुबुद्धिना ॥ १४ ॥
सर्व प्रोत्साहितस्तेन, स राजा दशुमर्दन । वदनार्थं मुनीन्द्रस्य, प्रजाम इति माषिणा ॥ १५ ॥ विधृतपापमात्मान, वन्दनेन महारम

नाम् । साधूना येऽत्र कुर्वन्ति, ते धन्यास्ते मनीषिण ॥ १६ ॥ ततो मदनकन्दल्या, सादमव पुरैस्तथा । सुमुद्विचचनाद्रागा, निगतो
मुनिषन्द्व ॥ १७ ॥ तव सर्वं पुर तन, नृपे चलसि विश्विणम् । सैन्यं च गतमुद्याने, कौतुकाकष्टमानसम् ॥ १८ ॥ निपत्य पादयो
स्तन, जिनस्त सरोरो नृप । प्रयोधनरतिं भक्त्या, वचन् दृष्टमानस ॥ १९ ॥ प्रणन्याशेषसाधूश्च, दत्ताशीगुरुसाधुभिः । निपज्जो
भूतले राजा, विनयानम्रमल्लक ॥ २० ॥ सुमुद्विरेषि जेनेन्द्रपादपप्रकृतानति । निरुपयति सर्वाणि, देवकमाणि यन्नव ॥ २१ ॥ देवपू-
जनसदृशरीयानाविपूर्वकम् । भक्त्योत्कण्ठितवसरोद्गो, भूयस्त्वखरज्जलुक ॥ २२ ॥ दुर्लभं भवकान्तारे, जन्तुभिर्जिनचन्दनम् । इति-
भावनाया धर्मो, निमलीभूतमानस ॥ २३ ॥ आनन्दजलपूर्णोक्ष, क्षालयन्नात्मकिरियम् । तत्त्वा भगवतो विन्मे, न्यस्तटाद्विर्विचक्षण
॥ २४ ॥ दानस्त्व दानैर्धीर, पठित्वा भक्तिनिभर । पञ्चाङ्गमपिपातावे, निपण्ण शुद्धभूतले ॥ २५ ॥ गुणम् । परस्परतिरोभूतकरशास्त्राविनि-
मिणम् । पोशाकारपर कृत्या, योगमुद्रा समाहित ॥ २६ ॥ ततो मुचननायस्व, स्तोत्राणि कल्या गिरा । स तदानीं पठस्व, तदयान-
वितमानस ॥ २७ ॥ “नमस्ते जगद्गानन्द”, मोक्षभागविधायक । जिनोन्द्र ! विविताशेषभावसक्तावनायक । ॥ २८ ॥ प्रलीनाशेषस
“सारवित्सार” परमेधर ! नमस्ते वाक्ययावीव, त्रिलोकनरेश्वर ! ॥ २९ ॥ भवादिष्यतिवान तत्सर्वस्तथातवारक । पोरससारका
“नारसाधवाह । नमोऽस्तु ते ॥ ३० ॥ अत एवस्मान् दर्पणायामव्यवस्थितम् । भगवत भक्तिं साक्षात्पश्यतीह जनो जिन । ॥ ३१ ॥
“सुवतस्तावक निन्वमन्यथा कथमीदृश । प्रमोदातिस्रयश्चित्ते, जायते मुचनासिग । ॥ ३२ ॥ पापाणुजनितत्तावत्ताप ससारिचेतत्ताम् ।
“यावत्तथा सदानन्द”, मध्ये नाथ ! न वर्त्तसे ॥ ३३ ॥ वेपा पुनर्विधत्ते सा, नाथ । चित्तेषु देहिनाम् । पापाणव क्षणात्तेषा ध्वसमायान्ति

“सद्यथा ॥३४॥ तवस्ते द्राविताशेषपापपट्टवया जना । सङ्गावायुतससिका, मोदन्ते नाथ । सवदा ॥३५॥ युगम् ते वराका न मुप्यन्ता,
 “रागादिचरटे कथम् ? । येना नाथ ’ भवाभालि, तीतिसान्निध्यकारव ॥ ३६ ॥ भवन्तुमुरीकृत्य, नाथ । नि शङ्कमानसा । शिव यान्ति
 “मदादीना, विधाय गलपादिराम् ॥ ३७ ॥ न्यपविष्यदिद नाथ ’, जगन्नरककूपके । आदिसाहसदानेन, यदि त्व नाथरिष्यथा ॥ ३८ ॥
 “विलीनसकलदृश, निर्विकार मनोहरम् । शरीर पश्यता नाथ ’, तावकीनमदो वरम् ॥ ३९ ॥ अन तमीर्य ’ सवद्भो, वीतरागस्त्वमञ्जसा ।
 “न भासि पदभक्त्याना, तत्तथा पापजृम्भितम् ॥ ४० ॥ रागद्वेषमहामोहसुखैर्काविकल्पम् । हास्यहेतिविलासाभ्रमालाघौर्हीन ’ ते नम
 “॥ ४१ ॥ अन तशुणसङ्कीर्ण ’ किम्वद्वाऽन वदित्यति । तावकस्तवने नाथ ’, जडबुद्धिरय जन ॥ ४२ ॥ सङ्गावोऽप्यथवा नाथ ’, भव-
 “देनापयुर्ध्वते । तदस्य करुणा कृत्वा, विधानैर्क्यो भवे भव । भवोऽन्देकरी नाथ ’, भक्तिरात्मनि विभ्रला ॥ ४३ ॥” सस्तुत्यैव जगन्नाथ
 मुत्थाय जितमुद्रया । विधाय वन्दन भूय, पञ्चाङ्गनमनादिकम् ॥ ४४ ॥ तदन्ते प्रणिधान च, मुक्ताशुत्तमाऽतिसुन्दरम् । कृत्वा कृता
 धमात्मान, मयमान सुकमणा ॥ ४५ ॥ सूरे पादयुग सिम्भजानन्दोदकविन्दुभिः । वन्दन द्वादशावर्त्त, स वदो दोषस्तूदनम् ॥ ४६ ॥
 त्रिभिर्विधेपरम् । कृतसामाधियोऽशेषसाधनानन्त्य भवति । अवाप्तधर्मन्याभोऽसौ, निषण्ण शुद्धमूतले ॥ ४७ ॥ दृष्टसुरितनन्दन्ते, सुषुब्धौ
 तत्र भविषिणि । अध्याचार्यो विशेषेण, चमिरे धर्मदेशनाम् ॥ ४८ ॥ कथित भवनेर्गुण्य, वर्णिता कर्महेतुन । प्रख्यापित च निर्वाण, दृष्टित
 तस्य कारणम् ॥ ४९ ॥ तवआयुतससैकचारुणा वचसा मुने । जातास्ते जन्तव सर्वे, चित्तस तापवर्जिता ॥ ५० ॥ अनान्तरे—

१ चित्तासाक्षादप्यस्मादक २ गले पादा यस्या क्रियाया ३ हास्यादिभिर्नरेश्यमाण ४ जगत्ता यदिराश्रय स्यात्पद्माना पद्मव धुना (इति भवेत्
 पुराणाऽन) ५ विधातव्या न ६ सद्भाव समीचीनो भाव

नत्पागुविशद फल्वा, ललाटे करकुडमलम् । जगाद् भारतीमेवा, स राजा शशुभर्दन ॥ ५१ ॥ भगवन्न ससारे, नरेण सुखकामिना ।
 किमादेय प्रयत्नेन, सर्वसम्पत्तिकारणम्^१, ॥ ५२ ॥ सूरिराह—आदेयोऽन भद्राएव^२, धर्म सर्वसम्पत्तिव । स एव भगवान् समुख-
 पार्थप्रसाधक ॥ ५३ ॥ सोऽनन्तसुखसंपूर्ण, मोक्षे नयति देहिन्म् । अनुषङ्गेण ससारे, स हेतु सुखपदवे ॥ ५४ ॥ नरपतिरुवाच—
 यद्येवम्—कस्मात्सर्वं न कुर्वति, स सर्वसुखसाधनम् । धर्म सत्सारिण^३ ? किं वा, क्षिरयन्ते सुखकान्तया^४ ? ॥ ५५ ॥ सूरिराह—सुखा-
 भिलाष सुकरो, दुष्करोऽसौ^५ दृष्टोत्तम । यतो जितेन्द्रियमसख साधयति मानव ॥ ५६ ॥ अनादिभवकान्तारे, प्राप्तानि परम वैलम् ।
 दुर्धनोभिर्न शक्यन्ते, जेतु वानीन्द्रियाणि वै ॥ ५७ ॥ तेनैव ज तवो मूढा, सुखमिच्छन्ति केवलम् । धर्मं पुन सुदूरेण, स्वयन्ति
 सुखकारणम् ॥ ५८ ॥ नरपतिरुवाच—येषा जयमर्थाद्विद्या, कर्तुं नो पौरयन्त्यमी । धर्मव प्रपञ्चयन्ते, ईवो जीवा सुखेधिण ॥ ५९ ॥
 कानि वानीन्द्रियाणीह, किंस्वरूपाणि वा मुने । कथं वा दुर्जयानीति, श्रोतुमिच्छामि तत्त्वव^६ ? ॥ ६० ॥ मुनिरुवाच—“स्वशान रसन
 “प्राण, वायु श्रोत्र च पञ्चमम् । एतानि वानि राजेन्द्र^७, इषीकाणि प्रचक्षते ॥ ६१ ॥ इदं स्वसांविभिलोपो, द्वेषयुद्विक्त्वभेवरे । एव
 “स्वरूपमेवेषामिन्द्रियाणां दृष्टोत्तम । ॥ ६२ ॥ दुर्जयानि येषा वानि, कथ्यमान मयाऽयुना । दद्यात्तन्मनस सर्वमनुभूत्यावधारय ॥ ६३ ॥
 “अनेकमदसङ्कीर्णं, समरे पोषयति ये । मयमातङ्ग सधत्तमेवैस्तेऽपि विनिर्जिता ॥ ६४ ॥ अङ्गुल्यपे निपायेद, सुवन नाटयन्ति ये ।
 “श्रृङ्गादयोऽतिशक्तिशालेऽप्यमीभिर्वशीकृताः ॥ ६५ ॥ हिरण्यगर्भवैकुण्ठमहेश्वरस्य सद्यः । एवैर्निराकृता सन्त, सर्वे किङ्करा गता
 “ ॥ ६६ ॥ अधीत्य सर्वशास्त्राणि, परमार्थविदो जना । एभिर्विधुरिता सन्तश्चेष्टन्ते चाक्षिशा इव ॥ ६७ ॥ एतानि हि स्

“दीर्घेण, सयुरासुरमातुषम् । वराकमिव मन्यन्ते, सकल भुवनत्रयम् ॥ ६८ ॥ दुर्जयानि तवोऽमूनि, हृषीकाणि नराधिप ।” एव सामा-
 न्यव कृत्वा, हृषीकगुणवर्णनम् ॥ ६९ ॥ तवश्च—ज्ञानालोकेन वृत्तान्त, धोषनार्थं मनीषिण । सूरिर्वभाषे सद्गन्तवीधितिच्छुरिताधर
 ॥ ७० ॥ अथवा महात्मा ।—तिष्ठतु तावच्छेषाणि, हृषीकाणि जगज्जये । स्वर्शनेन्द्रियमेवैक, समर्थं यत् वर्त्तते ॥ ७१ ॥ यतो न श-
 क्यते लोकेर्जगुमेवैकमव्यद । लीलया जयतीदृं तु, भुवन सच्चराचरम् ॥ ७२ ॥ नरपतिश्चाच—भगवत्सत्य जेतारो, नरा किं सन्ति कुन-
 चित् ? । आहोस्तिमेव विद्यन्ते, भुवनेऽपि तथाविधा ॥ ७३ ॥ मुनिश्चाच—राजन् हि न विद्यन्ते, केवल विरला जना । ये बाल्य विनि-
 ह्यारकापार्णय कारणम् ॥ ७४ ॥ जगन्मन्त्रमोक्तृष्टास्तथोक्तृष्टवमा गुणै । चतुर्विधा भवन्तीह, पुरुषा भुवनोदरे ॥ ७५ ॥ त(तेऽ)थोक्तृ-
 ष्टवमास्तावदीरिद स्वर्शनेन्द्रियम् । शनादिभवसम्बन्धलालित पालित प्रियम् ॥ ७६ ॥ जैनेन्द्रागमसम्पर्काद्विज्ञाय बहुदोषकम् ।
 तत् स तपोपमादाय, महासद्वैर्निराकृतम् ॥ ७७ ॥ युगम् । गृहस्था अपि ते सन्तो, ज्ञाततत्त्वा जिनागमे । स्वर्शनेन्द्रिय-
 लाल्येन, नाचरन्ति कुचोदितम् ॥ ७८ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, तिष्ठेत्तेषा जिनागम । स्वर्शनेन्द्रियसम्बन्ध, ब्रोटयति तदाऽस्ति लम्-
 ॥ ७९ ॥ यतो दीक्षा समादाय, निर्मलीमतमानसा । स तपोभावतो धन्या, जायन्तेऽस्य तानि स्पृहा ॥ ८० ॥ सतस्ते भवकान्तारनिर्विण्णा
 धीरुन्मथा । स्वर्शनेप्रविफूलानि, सेवन्ते धीरमानसा ॥ ८१ ॥ भूमीशयन्तलोचादिकायहेमविधानत । तव सुखरस्पृहा हित्वा, जायन्ते
 वे निराशुला ॥ ८२ ॥ तव सकलकर्माशुशब्दविच्छेदभाजनम् । भूत्वा ते निर्वृतिं यान्ति, निर्जित्य स्वर्शनेन्द्रियम् ॥ ८३ ॥ तेनोक्तृष्टवमा
 राजमिद्रिष्टास्ते विचक्षणै । ये दैवमनुतिष्ठति, विरलास्ते जगज्जये ॥ ८४ ॥ ततो भगवत वाक्यसाकर्ण्येद मनीषिण । अभ्यूषेत्तसि
 सद्गुत्सप्तदानीं चार्चयेत्तस ॥ ८५ ॥—अये भगवता यादवा, वर्णित स्वर्शनेन्द्रियम् । अत्यन्तविषम लोके, स्वर्शनेस्तादृश परम् ॥ ८६ ॥

नत्वाशुविशद कृत्वा, ललाटे करकुम्भम् । जगाद भारतीमेता, स राजा यशुमर्दन ॥ ५१ ॥ भगवद्भक्त ससारे, नरेण सुखकामिना ।
 किमादेय प्रयत्नेन, सर्वसम्पत्तिकारणम् । ॥ ५२ ॥ सूरिपाद—आदेयोऽत्र महाराज !, धर्म सर्वज्ञभाषित । स एव भगवान् सत्पुरु-
 षार्थप्रसाधक ॥ ५३ ॥ सोऽनन्तमुत्पत्तपूर्णं, मोक्षे नयति देहिनाम् । अनुपद्वेप ससारे, स हेतु सुखपद्वते ॥ ५४ ॥ नरपतिवच—
 यथेवम्—कस्मात्सर्वं न कुर्वति, स सर्वसुखसाधनम् । धर्म ससारिण ? किं वा, क्षिरयते सुखकान्तया ? ॥ ५५ ॥ सूरिपाद—सुख-
 भिलाप सुकरो, दुष्करोऽसौ सृष्टोचम । यतो जितेन्द्रियमामल साधयति मानव ॥ ५६ ॥ अनादिभक्तकान्तारे, प्राप्तानि परम वैभवं ।
 दुर्मेयोभिनि दास्यन्ते, जेतु दानीन्द्रियाणि वै ॥ ५७ ॥ तेनैव जगद्वो भूदा, सुखमिच्छन्ति केवलम् । धर्म पुन सुदूरेण, लज्जन्ति
 सुखकारणम् ॥ ५८ ॥ नरपतिवच—येषा अयमर्थकिंवा, कर्तुं नो पौरयत्समी । धर्मत प्रपलायन्ते, दैवो जीवा सुखैषिण ॥ ५९ ॥
 कानि दानीन्द्रियाणीह, किंस्वरूपाणि वा जुने । कथं वा दुर्जयानीति, श्रोतुमिच्छामि तत्त्वत ? ॥ ६० ॥ मुनिवच—‘स्पर्शनं रसन
 ‘‘प्राण, चक्षु श्रोत्र च पञ्चमम् । एतानि तानि राजेन्द्र’, इषीकणि प्रचक्षते ॥ ६१ ॥ इष्टे स्पर्शादिभिक्षोपो, द्वेषद्विख्येवचरे । एव
 ‘‘स्वरूपमेतेषामिन्द्रियाणा नृपोत्तम । ॥ ६२ ॥ दुर्जयानि यथा दानि, कथ्यमान मयाऽनुता । दद्यान्मानस सर्वमेतुमुत्पादयारय ॥ ६३ ॥
 ‘‘अनेकमटसङ्कीर्णं, समरे पोषयति ये । मत्तमातङ्ग सधातमेवैस्तेऽपि विनिर्जिता ॥ ६४ ॥ अद्भुत्यमे निपायेद्, सुवन नाटयन्ति ये ।
 ‘‘शक्रादपोऽविशकिंवास्तेऽप्यमीभिर्वशीकृता ॥ ६५ ॥ द्विरप्यगर्भवेकुण्डमदेभरपुर सप्त । एवैर्निराकृता सन्त, सर्वे किङ्करा गता
 ‘‘ ॥ ६६ ॥ अधीत्य सर्वसास्त्राणि, परमार्थविदो जना । एभिर्विधुरिता सन्तश्चेदन्ते चालिश इव ॥ ६७ ॥ एतानि हि स्व

“वीर्येण, समुत्तमुरमानुषम् । पराक्रमिव मन्यन्ते, सकल भुवनत्रयम् ॥ ६८ ॥ दुर्जयाति ततोऽभूनि, हृषीकाणि नराधिप ।” एव सामा-
 न्यत कृत्वा, हृषीकमुपवर्णनम् ॥ ६९ ॥ तत्र—सामान्यलोकेन दृष्टान्त, बोधनार्थं मनीषिण । सुरिवभाषे सदन्तदीधितिच्छुरिताधर
 ॥ ७० ॥ अथवा महाराज—विष्टन्तु तावच्छेषाणि, हृषीकाणि जगज्जये । स्वर्शनेन्द्रियमेवैक, समर्थं यत वर्तते ॥ ७१ ॥ यतो न श-
 क्यते लोकेर्जितुमेवैकसम्पद । सीलया जयतीदृशु, भुवन सत्त्वाचरम् ॥ ७२ ॥ नरपतिरुवाच—भगवत्स्य जेतारो, नरा किं सन्ति कुत्र
 पितृ ? । आशेषिष्वैव विद्यन्ते, भुवनेऽपि सभाधिपा ॥ ७३ ॥ शुनिरुवाच—राजन् हि न विद्यन्ते, केवल विरला जना । ये चास्य विनि-
 ह्वारस्तथाकर्णय पराणम् ॥ ७४ ॥ जपन्त्यमप्यमोक्तष्टालयोक्तद्वयमा गुणै । चतुर्विधा भवन्तीह, पुरुषा भुवनोदरे ॥ ७५ ॥ त(तेऽ)थोक्त-
 दृष्टमास्तायदेरिदं स्वर्शनेन्द्रियम् । अनादिभवसम्बन्धलालित पालित प्रियम् ॥ ७६ ॥ जैनेन्द्रागमसम्पर्कोद्विज्ञाय बहुदोषकम् ।
 तत सन्तोषमादाय, महास्वर्यैर्निराकृतम् ॥ ७७ ॥ युगम् । गृहस्था अपि ते सन्तो, ज्ञाततत्त्वा जिनागमे । स्वर्शनेन्द्रिय-
 लाल्येन, नाचरन्ति कुचेष्टितम् ॥ ७८ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, तिष्ठेत्तेषा जिनागम । स्वर्शनेन्द्रियसम्बन्ध, श्रोतव्यति तदाऽस्तिष्ठम्
 ॥ ७९ ॥ यतो वीक्षा समादाय, निर्मलीमसमानसा । सन्तोषभावतो धन्या, जायन्तेऽत्यन्तानि स्पृहा ॥ ८० ॥ ततस्ते भवकान्तारनिर्विण्णा
 धीवक्त्रमपा । स्वर्शनेनप्रतिपूलाणि, सेवन्ते धीरमानसा ॥ ८१ ॥ भूमीश्वरलोक्यादिकायश्चेन्नविधानत । तत सुखस्पृहा हित्वा, आप्यन्ते
 वे निरुज्जला ॥ ८२ ॥ तत सकलकर्माश्लेषविच्छेदभाजनम् । भूत्वा ते निर्दुर्गं यान्ति, निर्जित्य स्वर्शनेन्द्रियम् ॥ ८३ ॥ तेनोक्तद्वयमा-
 राजमिर्दिष्टास्ते विचक्षणै । ये चैवमनुविष्टिव, विरलास्ते जगज्जये ॥ ८४ ॥ ततो भागवत वाक्यमाकर्ष्येद् मनीषिण । अभूच्चैतसि
 सद्वत्सत्त्वदानीं चारुचेतस ॥ ८५ ॥—अये भगवता यादृश, वर्णित स्वर्शनेन्द्रियम् । अत्यन्तविषम लोके, स्वर्शनेनस्मादृश परम् ॥ ८६ ॥

यतो बोधप्रभावेन, मम पूव निवदित । यथाऽवद्वज्जगते, वासव्योऽय महानल ॥ ८७ ॥ तन्नून पुरुषायानसित्व रत्नानिद्रयन् ।
अस्मान् प्रवारयत्येतदन्यथा कथमीदृशम् १ ॥ ८८ ॥ तथा भगवताऽदिष्टा, ये चोत्कृष्टवक्त्रा नरा । फथित स्पर्शनमार्गि, भगवन्नुग्रया
यिष ॥ ८९ ॥ तथाहि मा निराकृत, सदागमवलेन स । स तेषाभिधृतिं प्राप्त, इति तेन निवदितम् ॥ ९० ॥ तन्नाम्नात्पुन सन्दर्द,
साम्प्रत पुरुषनयम् । भुत्वाऽश्वय विजानामि, यद्वन्न परमाक्षरम् ॥ ९१ ॥ अथ हि भगवान् सूर्यिजन सयराचरम् । ज्ञातार्थोक्ता नान-
नीते, सदेहद्वलन परम् ॥ ९२ ॥ यावत्स चित्तयत्येव, साधुतो विश्वितेक्षण । वाचस्तिवचिचेन, दृष्टो मध्यममुद्रिता ॥ ९३ ॥
कथम् १—मनीषिभिर्गता चित्ते, भावितस्तव विलोकयसे । किमन भवता रिचिस्तत्तत्तवमयधारितम् १ ॥ ९४ ॥ मनापिचोक्त हि भ्रातर्भ-
वता किं न दृष्टितम् १ । किमेव सुगवाक्येन, कथयतापि सानुनो ॥ ९५ ॥ अनेन हि समादिष्ट, पादस स्पर्शनोद्रिपम् । प्रपम्पटानक-
लाटक्, स्पष्टतो नान सदाय ॥ ९६ ॥ कथमेतत्तव दृष्टे, पुनर्मध्यममुद्रिता । आख्यात कारण तेन, नि राय तु मनीषिणा ॥ ९७ ॥
बालस्तु पापकर्मत्वात्केवल वीभ्रते स्तिरा । अनादरपरत्नान, द्विदेऽपि वचने गुरो ॥ ९८ ॥ अथ राग समीपस्था, पिपता प्रजानाम्-
तम् । आचार्योप विहाताक्षी, राक्षी मदनकन्दली ॥ ९९ ॥ सा दृष्टा तेन चारेन, ततोऽस्य इति सस्मितम् । नून म इदमस्तेष्टा, सेय
मदनकन्दली ॥ १०० ॥ यतोऽवदातमवस्त्राणापनीयसमप्रमम् । शरीर दशनार्देव, स्रुता सूचयत्तत् ॥ १०१ ॥ रक्षतावीचसच्छाया,
विभाति चरणद्वयम् । अलक्षितसिराजाल, दूर्मानतमनुत्तमम् ॥ १०२ ॥ विभर्ति तोरणाकार, भवने भाकरभ्रजे । अद्वागुग्रम स्तसौन्द-
र्योदेत्सास्तेन राजते ॥ १०३ ॥ मेघलाया कलापेन, यद्वत्तमयधारणम् । निवन्मनिम्यमेवस्था, विशालममृतायते ॥ १०४ ॥ भार्णेणैव
वशीभूतो, विराजितवलिनय । एतस्या राजते मय्यो, रोमराजिचिभूषण ॥ १०५ ॥ गम्भीरा सज्जनसेव, इदय सुमनोदरा । राजते

नामिरतस्या , सत्तामरमरुपिका ॥ १०६ ॥ बह्वीषा स्वनी वृत्तौ, पीवरा मुग्धमविधमौ । उज्ज्वकठिनौ चारु, हृदयेन पयोधरे ॥ १०७ ॥
अन्यथा धारयत्तया मुमुमार मनोहरम् । पुण्यभाग्यभारसम्भाष्य, रम्य बाहुलवाद्यम् ॥ १०८ ॥ कराम्या निर्जितौ मन्ये, नृतनी रागा
गुरुरौ । तत्तस्याधाररुपाभ्या रक्षाशोरस्य पङ्क्तौ ॥ १०९ ॥ दधता पारिमाण्डल्य, कन्धराया सुवेधसा । कृत रेयानय मन्ये, त्रिलो
कपायमूचक्रम ॥ ११० ॥ अथरे निहुमण्डेदसनिभो भाति पेशल । राजते विलसदीप्ती, कपोलौ कोमलमलौ ॥ १११ ॥ ये कुन्दक
टिकाकारा, मितसत्तिरणीतरा । एतस्या चदने दत्ता, भाति ते सुवनत्रये ॥ ११२ ॥ सितासित सुविस्तीर्ण, साम्राजिधिराजिनम् ।
पद्मसूत चलिता नयमतस्या रोजनद्वयम् ॥ १०३ ॥ वज्रज्ञौ नासिकावशो, झूटते दीपपद्मले । अस्या ललाटमलके, फलित वत राजते
॥ ११४ ॥ अनुरूप करोमीति नून जात प्रजापते । ध्रुमानो निजे चित्रे, कृत्वाऽस्या धवणद्वयम् ॥ ११५ ॥ मालताकुसुमामोद
मादिवातिजुलातुर । अस्मा मुक्तिमधुदित्, केशपाशो विराजते ॥ ११६ ॥ एतस्या ममयोहापानाकण्य श्रुतिपेण्डान् । मन्ये स्ववि
स्तरत्नेन, दन्तिता रिड कोमिला ॥ ११७ ॥ उषिस्त्रयोविन्ध्य यत्सारमेतस्या वरपुद्गलै । धाना विनिर्मित रूपमन्यथा कथमीदृशम् ?
॥ ११८ ॥ अतोऽप्यासादग स्वर्धो, युज एव न सशय । न जारनमृतकुण्डेषु, कटुत्वमवतिष्ठते ॥ ११९ ॥ एषाऽप्यभिलषन्त्येव, मा
यताऽर्थनिरीक्षितै । निरक्षतेऽतिलोलाक्षी, क्षिप्रपट्प्रा सुहर्षु ॥ १२० ॥ एवविधविषयासविकल्पकृलमानस । न बालोऽन्तिकसौ-
भागयाद्रितो मूढागत ॥ १२१ ॥ सूखिवाच—तदेव कथितास्त्वावत्सर्गोक्त्या भया नरा । इदानीमुक्तकथाना(नु), यत्स्वल्पं तदुच्यते ॥ १२२ ॥
एव य वदति भगवति सूरी—चारुक्त सूरिणा चारु, परिचिन्त्य मनीषिणा । श्रोतव्यं भवताऽपीद, मध्ययुद्धि प्रचोदित ॥ १२३ ॥
सूखिवाच—उदृष्टास्ते नरा देवा, पैरिद स्वर्धोनेन्द्रियम् । अवाप्य मानुष जन्म, शत्रुबुद्ध्याऽऽधारितम् ॥ १२४ ॥ भावि-

यतो बोधप्रभावेन, मम पूर्य निवेदित । यथाऽत्तरङ्गनगरे, वाल्योऽय महानल ॥ ८७ ॥ तन्नूनं पुरुषव्याप्तसंस्थितं स्वर्दानेन्द्रियम् ।
 अस्मान् प्रतारयत्यदन्वया कथमीदृशम्^१ ॥ ८८ ॥ तथा भगवताऽदिष्टा, ये चोत्कृष्टवमा नरा । कथितं स्वर्दानेन्द्रियं, भयं न तु स्वया
 चिप ॥ ८९ ॥ तथाहि मा निरादृत्य, सदागमवलेन स । स चोपाधिर्वृत्तिं प्राप्तं, दत्ति तेन निवेदितम् ॥ ९० ॥ तस्मान्नात्यन्तं सन्दर्भ-
 सान्प्रवृत्तपुन्यम् । भुत्वाऽस्य विज्ञानमि, यदनं परमाश्चर्यम् ॥ ९१ ॥ अथ हि भगवान् स्मृतिभूतं सत्यराचरम् । ज्ञानालोकेन जा-
 नीते, सर्वेहृदयं परम् ॥ ९२ ॥ यावत्स चिन्त्यत्येव, सादृशो विश्वितेक्षणः । तावद्विश्वचिचेन, दृष्टो मध्यमबुद्धिना ॥ ९३ ॥
 यथम्^२—मनीषिणिराचिन्ते, भावितस्त्वविलोम्यसे । किमत्र भवता किञ्चित्सत्यत्वमवधारितम्^३ ॥ ९४ ॥ मनीषिणोक्तं किञ्चित् भ-
 वता किं न दक्षितम्^४ । किमत्र स्पृष्टव्यप्रभावेन, कथयत्यपि स मुनी ॥ ९५ ॥ अनेन हि समादिष्टं, पादरा स्वर्दानेन्द्रियम् । यद्यस्मान्नायक-
 स्तादृक्, सर्वानो नानं सदाय ॥ ९६ ॥ कथमेतत्तत्तत् दृष्टं, पुनर्मध्यमबुद्धिना । आरयात् कारणं तेन, नि दोषं तु मनीषिणा ॥ ९७ ॥
 धारस्तु पापकर्मवत्केवलं धीभूते दिशः । अनादरपरस्मान्, द्विवेदपि वचने गुरो ॥ ९८ ॥ अथ रागः समीपस्था, विषयतो वचनास्तु
 तम् । आचार्यविद्यालयाभि, रागी मदनकन्दली ॥ ९९ ॥ सा दृष्टा तेन षात्वेन, ततोऽस्य इति संस्थितम् । नूनं मे हृदयस्तेष्टा, सेय-
 मदनकन्दली ॥ १०० ॥ यतोऽवदावमेतस्मात्तापनीयसमप्रभम् । शरीरं दशनादेव, मृदुता सूचयत्यत्रम् ॥ १०१ ॥ रत्नराजीवसच्छाया,
 विभाति चरणद्वयम् । अलक्षितसिराजालं, दूर्योन्वमनुत्तमम् ॥ १०२ ॥ विभर्ति चोरणाकारं, भवने माकरवज्रो । जङ्घाभ्यामस्त्रसौन्द-
 र्यादेतस्यास्तेन राजते ॥ १०३ ॥ मेघरथाया वराणेन, वद्धममथचारणम् । निवन्त्यनिन्त्यमेतस्या, विशालममृतायते ॥ १०४ ॥ भारेणैव
 वशीभूतो, विराजितवलिनयः । एतस्या राजते मय्यो, रोमराजिनिभूषण ॥ १०५ ॥ गन्भीरा सज्जनसेव, हृदयं सुमनोहरा । राजते

गाभिरतस्या, सत्तामरसदूषिणा ॥ १०६ ॥ बह्वया खनी दृत्तौ, धीमरी सुम्भाभिधमौ । उजुङ्गकठिनौ चारु, हृदयेन पयोधरी ॥ १०७ ॥
 अन्येष पारयत्तया मुमुभाग्भादरम् । गुण्यभाग्भासरसम्भाप्य, रम्य बाहुलवाद्यम् ॥ १०८ ॥ करान्या निर्जितौ मन्ये, नूतनी राग
 मुदरी । एतस्याभातरूपाभ्या रसादोक्तस्य पद्यौ ॥ १०९ ॥ दधत्ता पारिमाण्डल्य, कन्धराया मुवेधसा । कृत रेतानय मन्ये, त्रितो
 क्यधमूषणम् ॥ ११० ॥ अपरो विदुष्यन्दसभिभो भाति वेशल । राजते विलसदीप्ती, कपोलौ कोमलामलौ ॥ १११ ॥ ये हुन्दक
 लिङ्गाकारा, विलसत्किरणोत्तरा । एतस्या वदन दन्ता, भाति त मुवननये ॥ ११२ ॥ सितासित मुविक्षीर्ण, साधराजिधिराजितम् ।
 परम्बल गीतारदमेतस्या लोचनद्वयम् ॥ १०३ ॥ उजुङ्गो नासिकावशो, भ्रूलो दीर्यपश्मले । अस्या ललाटमलकै, कलित वत राजते
 ॥ ११४ ॥ अगुरुष वरोमीति नून जात प्रजापते । यदुमानो निजे चित्ते, कृत्वाऽस्या श्वणद्वयम् ॥ ११५ ॥ मालतीकुसुमान्मोद
 मोरिगालिगुलागुल । अस्या सुरिगम्फुटिट, वेशपाशो विरजते ॥ ११६ ॥ एतस्या ममथोल्लापानाकर्ण्य धृतिपेशलान् । मये स्ववि
 स्मरत्वेर समिता विल कोषिता ॥ ११७ ॥ उधित्योधित्य यत्सारमेतस्या वरपुद्गलै । धाना विनिर्भित रूपमन्यथा कथमीदृशम् ?
 ॥ ११८ ॥ अतोऽस्मादादश स्पर्शो युक्त एव न सशय । न जातमृतकुण्डेषु, कटुत्वमनातिष्ठते ॥ ११९ ॥ एपाऽप्यभिलपत्येव, मा
 वलोऽर्धरिरीरेव । रिरीक्षतेऽतिलोलाक्षी लिगपदद्या मुहूर्त ॥ १२० ॥ एवविधविपर्योसविकल्पाकुलमानस । स बाह्योऽलीकसौ
 भावनाभिलो भूढवागत ॥ १२१ ॥ सूरिरवाच—तदेव कथितास्त्वावत्सर्वोऽकृष्टा भया नरा । इदानीमुल्लङ्घाना(वु), यत्स्वरूप तदुच्यते ॥ १२२ ॥
 एव च वदति भगवति सूरौ—चारुक्त सूरिणा चारु, परित्यज्य मनीषिणा । श्रोतव्य भवताऽपीद, मध्यबुद्धि प्रचोदित ॥ १२३ ॥
 सूरिरवाच—उल्लङ्घास्ते नरा श्रेया, यैरिद स्पर्शानेन्द्रियम् । अवाप्य मानुष जन्म, शत्रुबुद्ध्याऽनधारितम् ॥ १२४ ॥ भावि-

भद्रतया वेपा, परिस्तुरति भावसे । न चैवस्तु दर हन्त, जीवाना स्पर्शेनोद्भयम् ॥ १२५ ॥ तवो धोषप्रभावेन, लक्ष्यन्त्वसि ते नरा ।
 धूर्वन्तोऽन्वेषण तस्य, मूर्खगुद्धिं परिस्तुष्टाम् ॥ १२६ ॥ तवो विज्ञाय ते तस्य, लोकव्यवनता नरा । सवय पथितो नैव, विषयसन्ति
 यदायन ॥ १२७ ॥ न धातुद्रव्यारित्व, भजति विजितरथुहा । तवसज्जतिर्वैदोपेन मुख्यन्ते विचक्षण ॥ १२८ ॥ दार्तरस्त्रिस्त्रिमात्राय
 मायार तोऽपि वस्त्रियम् । वन गृद्धेरभावेन, भवति सुखमायनम् ॥ १२९ ॥ प्राप्नुवन्ति यदा शुभमिह लोकेऽपि ते नरा । स्वर्गायय
 मागस्य, निकटे सादृशाशया ॥ १३० ॥ गुरव केवल वेपा, नाममानेन वारणम् । मोक्षमार्गे प्रवचन्ते, स्वत एव हि ते नरा ॥ १३१ ॥
 अन्ययामपि धूर्वन्ति, ते सन्मागाववारणम् । सदास्य ये प्रवतं(पय)न्ते, विनाय गुणकारकम् ॥ १३२ ॥ ये पुनन प्रपद्यन्ते, यदाक्य धालिका
 जना । वेपामनादर कृत्वा, ते विष्टति निराकुला ॥ १३३ ॥ प्रकृतैव भवन्त्येते, देवाद्यायत्वयस्त्रिनाम् । पूजासत्कार करणे, रवचिवा
 मदायिष ॥ १३४ ॥ एव अपिणि च भगवति प्रबोधनरवित्तुरौ मनीषिणा चिन्तितम्—पपेदमुत्तृष्टाना (वत्कृष्टाना यथैपेद), स्थापित
 यरित दृणाम् । तथानुभवसिद्ध म, किञ्चिदात्मनि भासते ॥ १३५ ॥ मध्यममुदितो चिन्तितम्—उत्कृष्टगुणा पादशा, गुरुणा वर्णिता
 गुणा । एते गुणा पर सर्वे, यदन्तेऽन मनीषिणि ॥ १३६ ॥ गुरुव्याच—तदेव सावदुत्कृष्टा, वर्णिता गुरुपा मया । अनुना मध्यमाना
 यत्स्वरूप वभिबोधत ॥ १३७ ॥ मध्यमास्ते नरा ज्ञेया, वैरिद स्पर्शेनोद्भयम् । अवाप्य मानुष जन्म, मध्यमुद्धाडयधारितम्
 ॥ १३८ ॥ स्पर्शेनोद्भयसन्भावे, ते सुरो गृह्यमानता । पण्डितैरनुविष्टाश्च, दोषाय ते स्वचेवसा ॥ १३९ ॥ चिन्तयन्ति तिजे चिते,
 ते दोषापिबुद्धय । विचित्ररूपे ससारो, किमत्र यत कुर्महे ? ॥ १४० ॥ भोगानेके प्रयस्यति, रमते सुखनिर्भरा । अये दाता न
 दातानो, निन्दन्ति विगतरथुहा ॥ १४१ ॥ तदन कतरो मार्गा, मादयामिह मुच्यते ? । न लक्षयामोऽव चित्, सन्नेदमवगाहते

॥ १४० ॥ समाकालविलम्बोऽन, युकोऽस्माक प्रयोजने । नैवैकपक्षनिक्षेपो, विधागुमिदं युज्यते ॥ १४३ ॥ यथा च जायते बुद्धिया
 स्या कम्पयदति । तत्सकाना गुणा यस्माद्, बुद्धि कर्मानुमादिषी ॥ १४४ ॥ ततस्ते स्पर्शनाक्षस्य, मन्यते सुखहेतुताम् । अनुदले
 य यत्नान्, नितु नात्तवलोलुपा ॥ १४५ ॥ ततो लोकविरुद्धानि, नाचरन्ति कदाचन । स्पशनेन्द्रियलौट्येन, नापायान् प्राप्नुवन्त्यत
 ॥ १४६ ॥ विचक्षणाश्च शुभ्यते, विशेष वचनस्य ते । अट्टट्टु रालाह्वय, केवल नाचरन्ति भो । ॥ १४७ ॥ मैत्री घालिशालोकेन,
 नान्ति राक्षसिभिराम । लभते सद्दिग्गणेन, रीद्रा दु सपरम्पराम् ॥ १४८ ॥ अनर्णवाद लोके च, प्राप्नुनन्ति न सहाय । ससर्ग पाप-
 लोचन, सर्वानर्थकरो यत ॥ १४९ ॥ यदा पुन प्रपद्यते, विदुषा वचनाति ते । आचरन्ति च विज्ञाय, तदीया हितरूपताम्
 ॥ १५० ॥ यदा ते विगलानोधा, भवन्ति सुरिनो नरा । महापुरुषसम्पर्काह्वयन्ते मार्गमुत्तमम् ॥ १५२ ॥ शुभम् । पण्डिता इव
 स नित्य, गुणदेवतपस्विताम् । धनुमानपरा सत, दुर्बल्यर्चनवदनम् ॥ १५३ ॥ तदिदमाचार्याय वचनमाकर्ण्य मध्यमबुद्धिना चि
 त्तवतम्—य एते सूरिणा प्रोक्ता, मध्यमाता गुणागुणा । स्वसवेदनससिद्धास्ते नमामि स्वगोचरे ॥ १५४ ॥ मनीषिणा चिन्तितम्—
 यदि सूरिणाऽऽदिप, वचने सुपरिसुटे । चरित मध्यमाना तमदीये आतरि स्थितम् ॥ १५५ ॥ सूरिकवाच—तदेव पथितास्त्वाव-
 मध्यमाता गुणागुणा । जपमनरक्षन्मधि, स्वरूपमधुनोच्यते ॥ १५६ ॥ जपयास्ते नरा ज्ञेया, वैरिद् स्पर्शनेन्द्रियम् । अवाव्य मानुष
 तम, पधुपुद्गाऽवधारितम् ॥ १५७ ॥ परीरिक्तामस्य, न जानत्येव ते स्वयम् । परेषामिति कथ्यन्ति, विदुषा हितभाषिणाम् ॥ १५८ ॥
 रराशान्द्रियसम्पाद्ये, पामाकण्ड्वयनोषमे । परमार्थेन दु सेऽपि, सुरलेशेऽपि गृह्यत ॥ १५९ ॥ स्वर्गाऽय परमार्थाऽय, लब्धोऽय सुरत-

भद्रतया वेप, परिसुरभि मानसे । न चैवस्तुन्दर हन्त्य, लीवाना स्वर्शेनोन्द्रियम् ॥ १२५ ॥ ततो धोषप्रभावेन, लक्षयन्त्यसि ते नरा ।
 सुर्वन्तोऽन्वेपण तस्य, मूढशुद्धिं परिसुप्तम् ॥ १२६ ॥ ततो विज्ञाय ते तस्य, लोकवधनात् नरा । सद्यः पकिता नैव, विषसन्ति
 पदावन ॥ १२७ ॥ न चातुर्लभारित्य, भवति विजितस्थहा । ततस्तज्जनिर्दैर्घ्येन युयन्ते विचक्षणा ॥ १२८ ॥ शरीरसिखिभाद्रार्थं
 भाचरचोऽपि वलिप्रपम् । तन पृष्ठेरभावेन, भवति सुखभाजनम् ॥ १२९ ॥ प्राप्नुवन्ति यदा शुभमिह लोकेऽपि ते नरा । स्वगायवग
 मार्गस्य, निकटे तारशाशया ॥ १३० ॥ गुरव केवल तेषा, नासमाद्रेण कारणम् । मोक्षमार्गे प्रवर्तन्ते, स्वत एव हि ते नरा ॥ १३१ ॥
 अन्येषामपि सुर्वति, ते स मार्गावधारणम् । वद्याक्य य प्रवर्त(पद्य)न्ते, विज्ञाय गुणकारकम् ॥ १३२ ॥ ये पुनर्न प्रपद्यन्ते, तद्वाक्य षालिश्या
 जना । वेपामनादर कृत्वा, ते सिधति निराकुला ॥ १३३ ॥ प्रप्ल्यैव भवन्त्येते, देवाचार्यतपस्विनाम् । पूजासत्कार करणे, रवचिन्ता
 मदाधिय ॥ १३४ ॥ एव भाषिणि च भगवति प्रयोषन्तस्मिन्सूरी मनीषिणा चित्तवत्—यथेदमुत्पद्यन्ता (उत्पद्यन्ता यथैवेद), श्लाघित
 षरित वृणाम् । वधानुभवसिद्ध मे, किञ्चिदात्मनि भासते ॥ १३५ ॥ मप्यमवुद्धिता चित्तवत्—उत्कृष्टमुक्ता यादक्षा, गुरुणा वर्णिता
 गुणा । एते गुणा पर सर्वे, षट्त्वेऽत्र मनीषिणि ॥ १३६ ॥ गुरुत्वाच्च—तदेव तावदुत्पद्या, वर्णिता गुरुया मया । अधुना मप्यमाना
 यस्तत्त्व वभिषोयत ॥ १३७ ॥ मध्यमास्ते नरा ज्ञेया, यैरिदं स्वर्शेनोन्द्रियम् । अवाप्य मानुष जन्म, मध्यबुद्ध्याऽवधारितम्
 ॥ १३८ ॥ स्पष्टनोद्विपसम्पाद्य, ते सुखं पुद्गमानसा । पण्डितैरनुशिष्टाश्च, दोलायन्ते स्वचेवसा ॥ १३९ ॥ चिन्तयन्ति निजे चित्ते,
 ते दोलायितबुद्धय । विचित्ररूपे ससारे, किमत्र वत कुर्महे ? ॥ १४० ॥ भोगानेके प्रशस्यन्ति, रमते सुतनिर्भरा । अन्ये शावान्त
 रात्मानो, निन्दन्ति विगतस्थहा ॥ १४१ ॥ वदन कवरो मार्गा, मादशाभिदं युज्यते ? । न लक्ष्यामोऽन्व चित्त, सन्नेहमवगाहते

॥ १४२ ॥ सत्मात्कलित्स्वोऽन, सुकोऽस्माक प्रयोजने । नैवैकपक्षनिक्षेपो, विधातुमिदं युज्यते ॥ १४३ ॥ एषा च जायते बुद्धिर्वा
 क्षया वृथपद्यति । तत्समागा वृष्णा यस्माद्, बुद्धिं कर्मानुसारिणी ॥ १४४ ॥ तवस्ते स्पर्शनाक्षस्य, मन्यते सुखहेतुताम् । अनुब्रूते
 एव वत्स, विदु नालन्तलोडुपा ॥ १४५ ॥ ततो लोकविरुद्धानि, नाचरति कदाचन । स्पर्शनेन्द्रियलौत्येन, तापायान् प्राप्नुवन्तत
 ॥ १४६ ॥ विचक्षणोऽप बुध्यते, विशेष वचनस्य ते । अट्टडु सासद्वाक्य, केवल नाचरन्ति भो । ॥ १४७ ॥ मैत्री पालिशलोकेन,
 युजन्ति द्वादिभिराम । स्वभवे तद्विप्राकेन, रीद्रा हु सपरम्पराम् ॥ १४८ ॥ अर्णवाद् लोके च, प्राप्नुवन्ति न सशय । ससर्ग पाप-
 खोपन, सर्वानर्दकरो यत ॥ १४९ ॥ यदा पुन प्रपद्यते, विदुषा वचनानि ते । आचरन्ति च विज्ञाय, तदीया हितरूपताम्
 ॥ १५० ॥ तदा ते विगतायोधा, भवन्ति सुनिनो नरा । महापुरुषसम्पर्काह्वयन्ते मार्गमुत्तमम् ॥ १५१ ॥ युगम् । पण्डिता इव
 स नित्य, गुरुदेवतपसिगाम् । धटमानया सन्त, हुवेत्यचनवन्दनम् ॥ १५३ ॥ तदिदमाचार्याय वचनमाकर्ण्य मध्यमजुकिना चि-
 त्ततम—य एते सूरिणा प्रोक्ता, मध्यमाना गुणगुणा । स्वसवेदनससिद्धास्ते ममापि स्वगोचरे ॥ १५४ ॥ मनीषिणा चिन्तितम्—
 यदि सूरिणाऽऽदिष्ट, वचने सुपरिसुटं । चरित मध्यमाना तन्मदीये भ्रातरि स्थितम् ॥ १५५ ॥ सूरिरुवाच—तदेव कथितास्ताव-
 न्मध्यमाना गुणागुणा । जपन्यनरसन्मन्त्रि, स्वरूपमभुनोच्यते ॥ १५६ ॥ जपन्यास्तो नरा ज्ञेया, यैरिदं स्वर्शनेन्द्रियम् । अवाप्य मानुष
 तम, पशुपुञ्ज्याऽवधारितम् ॥ १५७ ॥ परैरिहपतामस्य, न जानन्त्येव ते स्वयम् । परेषामिति कथ्यन्ति, विदुषा हितभाषिणाम् ॥ १५८ ॥
 दशानित्यसम्पाद्ये, पामाफण्ड्यनोपमे । परमार्थेन तु सेऽपि, सुरलेशेऽपि शुभ्रव ॥ १५९ ॥ स्वर्गाऽप्य परमाधाऽप्य, सन्धोऽप्य सुरत

सागर । अस्माभिरिति मन्यन्ते, विपर्यासमज्ञ गता ॥ १६० ॥ ततो ह्यदं वमस्तेषां, प्रविसर्पसि सवत । विवेकशोपकाशिते, वयं ते
 रागरद्रमय ॥ १६१ ॥ नष्टसत्यपसङ्गा, व्याधौ धीभूतवृद्धय । हुर्मोदोऽनायकार्याणि, वायन्ते केन ते तव ? ॥ १६२ ॥ धमस्तेन
 विरुद्धानि, निवृत्तानि पुन्यज्ञैः । कार्याण्याचरता लोक, क्षत्रमाव प्रपद्यते ॥ १६३ ॥ हुल धन्त्रोऽपि हि, ते हुनति मलीमसम् ।
 आत्मीयचरितं पापा, प्रयाति जनहास्यताम् ॥ १६४ ॥ अगम्यगमनासङ्गा, निर्मयादा नराधमा । अर्भतूलादपि पर, ते जने यान्ति
 हापयम् ॥ १६५ ॥ दुर्लभं कथयिष्ये, कथञ्चिदसदाग्रह । यदा मुनिर्वर्तत, हृदयेऽतिमहाग्रह ॥ १६६ ॥ तथा ते याति दु
 रानि, यात्र शोक विह्वनता । प्राप्नुवति न दाक्यते, वा यावर्णयितुं नित ॥ १६७ ॥ शुभम् ॥ केवल गतिं दाक्यमिषदेव समा
 सत । जमन्ते ते नरा सया, शोकं दुःखाविह्वनता ॥ १६८ ॥ प्रकृत्यैव भवन्त्येते, गुरुदेवतपस्विनाम् । प्रत्यनीका महापापा, निभागा
 गुणरूपा ॥ १६९ ॥ समागमयति वाक्यमुपदिष्टं हितं पिपा । केनचिन् प्रपद्यते, ते महामोहदूषिता ॥ १७० ॥ सतश्चेद मुनेषां न्य,
 विनिश्चित मनीषिणा । विचित्रतमिदं चित्ते, तथा मध्यममुद्विगा ॥ १७१ ॥ सदाशोऽद्रिष्युः शान्ता, यदेतदुपवर्णितम् । नृणां पृक्त ज-
 षन्त्यानां, सुरिभिर्बिहादाधरैः ॥ १७२ ॥ तदेतत्सकल बाले, प्रतीतं सुदृढमावयो । नाप्रतीतं यदन्त्येते, यदि वा वरसूरय ॥ १७३ ॥
 महापञ्च ! जपन्त्यनरवेष्टितम् । निवदितं मया शुभम्, तदेवमभिधीयते ॥ १७४ ॥ सुरिकवाच—सदेव भो
 हु यव स्त्रोका, सकलेऽपि जगन्त्रये ॥ १७५ ॥ स्पर्शनाद्रियजोवातो, विरला मुचने नरा । तेनास्माभिरिदं पूर्व, भवन्त्य प्रतिपादितम्

॥ १७७ ॥ नरपतिरुपाय—पम यतो न शुचिव, स हेतु प्रविषादिव । भगवन्नास्तिषोऽस्माक, भवन्नि सशयो महान् ॥ १७८ ॥
 अथा तत्र तु मुमुक्षुभिर्जिज्ञासमिहित—भगवन् ' य एते जपन्यमध्यमोत्कृष्टोत्कृष्टवमरूपतया चतुर्भेदा पुरुषा पञ्चानुपूर्व्यं भगवन्नि-
 स्वरूपतो व्याख्याता एते निमग्नस्वरूपा प्रकृत्यैव भवति आहोस्त्रिदेवविषयस्वरूपजनकमेतेषा किञ्चित्स्वरूपमस्तीति कथयतु भगवन्व,
 भगवानाह—महामन्त्रिभ्रातृपण्य—न तावत्प्रादुर्बभूवमेतेषा स्वरूप, किं तर्हि?, कारणज, तत्र ये तावदुत्कृष्टतमा पुमांस प्रतिपादिता
 ते कनलगुह्यदृश्यो निष्पन्नस्यायोजनतया भिद्यते, न परमार्थेन, यत्तत् एवोत्कृष्टा यदावाप्य मनुष्यभाव विज्ञाय भवस्वरूपमाकलय्य
 मोक्षमार्गं तदासेवनेन दलयित्वा कर्मजाल निराकृत्य स्वर्गोन्निद्रिय निवृत्तिं प्राप्ता भवन्ति तदोत्कृष्टतमा इत्यभिधीयन्ते, निर्दुर्लभं च तेषा
 स्वरूपस्याप्यस्तार, सात्त्विकस्यास्पृश्यं न किञ्चिज्जनकमस्ति, तेनोत्कृष्टतमाना पुरुषाणां न कश्चिज्जनको जननी वा, एते पुनर्जयन्यमध्यमो
 त्कृष्टा पुरुषा मसारोदरनिवरयन्तिन स्वयमेविचित्रतया जायते, तस्मात्स एव कर्मविलासस्तेषा जनक, तच्च कर्म त्रिविधं वतते,
 तेषां—पुनर्भूतस्य सामान्यरूपं च, एतं या कर्मपद्धतिं पुनर्भूतया सुन्दरी सा शुभसुन्दरी मनुष्यत्वेनोत्कृष्टाना जननी, या पुनरुत्कृ-
 ण्डरममाला (सा) जपयमनुष्याणां जननी, या पुन कुशलाकुशलतया सामान्यस्वरूपा कर्मपद्धतिं सा मध्यमनराणां जायिनी वि-
 श्रयति, मनीषिणा चिन्तितम्—अये ! न केवलं गुणैश्चस्तिन चैतेऽस्माकमुत्कृष्टमध्यमजपन्या पुरुषा समानरूपा भगवन्निर्वन्द्यावा,
 किं तर्हि?, जननीजनन्यवतिररोऽपि अस्माकमेते सह तुल्य एव भगवता दर्शितं, तस्मान्नूनमेतद्वैरेवास्माभिर्मवितव्यम्, तथाहि—
 योऽसौ भवन्तुमां निरादृत्य निवृत्तिं प्राप्त इति स्वदर्शनेनास्मभ्य निवेदितो न तस्य तेन जननी जनको वा कश्चिदाप्यत तस्मादुत्कृष्ट-
 तमोऽसाविति विधीयते, अस्माक पुनरुपाणामपि कर्मविलासो जनक, भगवदादिप्राभिधाना एव जनन्य, तस्मादिदमनावसीयते

सागर । अस्माभिरिति मयन्ते, विषयासवय गता ॥ १६० ॥ ततो ह्यदं तमस्तेषा, प्रविशस्येति सर्वत । विवेकशोपकश्चित्ते, यथते
 रागारमय ॥ १६१ ॥ नष्टसत्पथसन्नाथा, व्याध्नीधीभूतबुद्धय । कुर्वतोऽनाथनार्थाणि, चार्यन्ते केन ते तत ? ॥ १६२ ॥ धमलेरि
 विरुद्धानि, निन्दितानि पृथग्नरै । कार्याप्याचरता लोक, सनुमाव प्रपद्यते ॥ १६३ ॥ हुल चन्द्रागुविशद, ते युजति मलीमसम् ।
 आत्मीयचरितै पापा, प्रयाति जनहास्यताम् ॥ १६४ ॥ अगम्यगमनासका, निर्मयादा नराधमा । अदम्लादसि पर, ते जने यान्ति
 लाषवम् ॥ १६५ ॥ हुलभ कथादिनिषय, यथश्चिदसदाप्रह । यदा पुनर्विचर्तत, ददयेऽतिमहाप्रह ॥ १६६ ॥ सदा ते याति हु
 लानि, याश्च लोक विवन्मता । प्राप्नुनति न शक्यते, वा-यावर्णयितु मित ॥ १६७ ॥ गुणम् ॥ केवल गदितु शक्यमित्यदेव समा
 सत । लभन्ते ते नरा सर्वा, लोक हु लविवन्मता ॥ १६८ ॥ प्रहस्यैव भवत्येते, गुरुदेवतपस्विनाम् । प्रत्यनीया महापापा, निभानया
 गुणरूपा ॥ १६९ ॥ समागपस्वित वाग्यमुपदिष्ट द्विषिणा । केनचिन्न प्रपद्यते, ते महामोहदूषिता ॥ १७० ॥ तत्रथेद शुनेर्बान्य,
 विनिश्चित मनीषिणा । विचिचितमिद चित्ते, तथा मध्यमबुद्धिता ॥ १७१ ॥ स्वर्शनेन्द्रियज्वारो, विरला भुवने नरा । तेनास्माभिरिद पूर्व, भवज्य प्रतिपादितम्
 पन्थाना, सूरिभिर्विशदाक्षरै ॥ १७२ ॥ वदेत्सकल बाले, प्रतीव सुदमावयो । नाप्रतीत यदन्यते, यदि वा परसूरय ॥ १७३ ॥
 शुन्मम् । बालेन तु गुरोर्बाक्य, न मनागपि लक्षितम् । तस्या भदनक दत्ता, क्षिप्तचित्तेन पाणिना ॥ १७४ ॥ सूरिकथाच—तदेव भो
 महाराज, जपन्त्यनरचेष्टितम् । निवेदित मया शुभ्य, वदेदमभिधीयते ॥ १७५ ॥ एते जपन्त्या भूयासो, भुवने सन्ति मानवा । ह्वरे
 तु यत स्तोका, सकलेऽपि जगज्ये ॥ १७६ ॥ स्वर्शनेन्द्रियज्वारो, विरला भुवने नरा । तेनास्माभिरिद पूर्व, भवज्य प्रतिपादितम्

पटशवि उदयारिका भवदारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुलभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किन्तु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारक । अत्यन्त-
 दुलभो दायो, महाभावा । भवोदयो ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थ — उच्छृङ्खलीमता साक्षादीर्घातिशययोगत । प्रयत्ना साधयत्युर्ध्वरेप तु व्यव-
 धातत ॥ ६ ॥ सदाकथ्य तवधिते, कृत मध्यमनुद्धिता । युक्तो मर्मैषोऽनुष्ठातु, गृहिषर्म्मो जिगोदित ॥ ७ ॥ इतश्चाहुशालभालया रम्यो
 नग च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तवृत्तेषात्स विवधन्ते विषयोसविकल्पा, यदुत — अहो अस्या रूपातिशय अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽहमस्या यतो विलोकयत्येषा मासर्द्धोक्षिविशेषैरेतद्वक्त्रसङ्गसुरासृतासेकानुभवनेनापुना मे सफल भविष्यति जन्मेति,
 सत्तन्मविषयितनपरम्परापर्याहुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूप नष्टा शेषसङ्गा जात मदकन्दलीप्रहर्णैकतानमन्त करण, ततोऽविचार्य
 वायापायम् अथ इव प्रहृष्टीत इव तस्यामेव मदकन्दल्या निश्चलचिन्त्यस्तनयत्तमात्म पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाव
 पात सदभिभुरा पावति स्म, तत किमेतदिति वरिधितो जनदाहारव, प्राप्नोऽसौ मदकन्दलीसमीप, तत सार्वेण क एव इति निरीक्षि
 वोऽसौ तरपतिना, लक्षित दृष्टिविकारेण तदाहृत, स एवाय पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सखावास्य कोपाश्रणा दृष्टि कृत भा
 गुर पश्यत मुक्तो द्रुह्यार, ततो पातस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वर प्रत्यागता चेतना समुत्पन्न दैन्य, तत
 पश्चात्तुर नष्टु प्रष्टुतो यावच्छिधिलीभूतानि सधियन्धनानि विलीयते शरीर भक्षो गतिप्रसर तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्भरवा
 प्रपन्नमानसमस्तगात्र पतितोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूत स्पर्शनो निर्गतो भगवदवग्रहात् गतो दूरदेशे स्थितस्त प्रतीक्षमाणो, वि-
 रत पलनलो, लज्जितो मनीषिमध्यमनुद्धी बालचरितेन, तत कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्या यदुत — भगवन्तलो निकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टित, अतीतमिव विचारणया अश्वद्वेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि — विमल

यदुत—अथ यो बालो मध्यमो मध्यमबुद्धि उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहित—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टतमादीनां पुरुषाणां किं सव-
 दाऽवस्थितमेव रूपं ? परावर्ताऽपि भवति ? भगवानाह—महामयिन् । उत्कृष्टतमाना पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
 चिदन्यथाभावेन ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थित स्वरूपं, यत् कर्मविलासायत्ता एतच्चेते वर्तन्ते, विषमशीलशासीं प्रष्टव्या, एता-
 चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जघन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जघन्ययति वा जघन्यानापि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, वस्मादनेन
 परमविलासेन सुचानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि पटव एवासमातिक्ते, तथाहि—विषममात्र एवास-
 जनको, यत् कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रसिद्धे यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं बालस्येति, तत्राप्यो निजतन्मयस्यापि प्रविदूष्यार्तय-
 एवविधा दुःखपरम्परा संपादयति स कथमन्येषां धनार्थिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टतमां पुरुषां कस्य माहात्म्येन
 भवति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्वधीर्षेण, सुबुद्धिनाऽभिहित—कस्यथाविषयीयलाभोपाय ? गुरुराह—भगवता
 भावरीक्षा, मनीषिणा चिन्तित—अथे ! यद्येव ततो युयते ममोत्कृष्टतमस्य भवितु, किमनया श्रेयसिद्वन्मनया ? गृहान्त्येना भगवद्वारिष्टा
 भागवतीमेव वीक्षामिति भावयत सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणाम, मध्यमबुद्धेरपि देव गुरुमस्त्रिणो परस्परजलत्पमाकणयत सञ्जातश्चर-
 णाभिलाप, केवलं नाहमेवावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रे ! योऽयमस्याभिर्गुह्यमोऽ-
 भि(वि)धीयते । एष सादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? १ ॥ गुरुराह—स्यादेव पारम्पर्येण, सादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुन-
 साक्षाद्यतो मध्यजनोचितं ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येव, साक्षात्सम्पद् निषेधित । तत्रसादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण साधकः ॥ ३ ॥ अशे-

पट्टराविन्दद्वारिका भवद्वारिका । तावद्भागवती दीक्षा, हुलभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु भावकधर्मोऽपि, भवतानवकारक । अत्यन्त-
 दुलभो शयो, मद्रामात । भवोदधी ॥ ५ ॥ तदेव परमाध — उल्लुपधीमता साक्षाद्दीयातिशययोगव । प्रब्रज्या साधयत्तुर्धरेण तु व्यव-
 धातः ॥ ६ ॥ तदारण्य तवन्निसे, कृत मध्यमबुद्धिना । युक्तो मर्मोऽनुष्ठानु, गृहिधर्मा जिनोदित ॥ ७ ॥ इतश्चाहुशलमालया स्पश-
 ता ए मध्यवर्तितया विधुरितचित्तदुर्बोर्बालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पा, यदुत—अहो अस्या रूपातिशय अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽहमस्मा यतो विलोकयतोऽपि मामर्द्धोक्षिविशेषैरेतदङ्गमङ्गसुगन्धतासेकानुभवनेनाधुना मे सकल भविष्यति जन्मेति,
 ततश्चरयित्वा परम्परपर्याहुलीभूतचेतसस्तस्य विसृज्यमानस्वरूप नष्टा शेषसङ्गा जात मदनकदलीप्रहर्षैकतानमन्त करण, ततोऽविचार्य
 कयाकायम् अथ इव प्रहृष्टहीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्या निश्चलविन्यस्तनयनमानस पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पात तदभिमुख धावति स्म, तत किमेतदिति वलितो जनहाद्वारव, प्राप्तोऽसौ मदननन्दलीसमीप, तत सर्वांग क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, वक्षित दृष्टिविकारेण सदाकृत, स एवाय पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपावगा दृष्टि कृत भा-
 सुर वदन मुक्तो दृष्टार, ततो बालस्यादृष्टविषाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वर प्रत्यागता चेतना समुत्पन्न दैन्य, तत
 पश्चात्सुरा नष्ट प्रवृत्तो यावन्निष्ठधिलीभूतानि सन्धिषयघनानि विलीयते क्षीर भग्नो गतिप्रसर तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्भूत्वा
 प्ररम्पमानसमस्तगात्र पतिवोऽसौ भूतले, अत्राचरे प्रकटीभूत स्पर्शनो निर्गतो भगवद्वपुःप्रहात गतो दूरदेशे स्थितस्त प्रतीक्षमाणो, वि-
 रत पटनलो, वलितो मनीषिमध्यमबुद्धी बालचरितेन, तत कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य ज्ञान्तीभूतो राजा, दृष्टोऽ-
 नेनाचार्या यदुत—भगवन्नलोभिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टित, अतीतमिव विचारणया अश्रद्धेयमनुभूतबुद्धान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुन—अथ यो चातो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहित—भगवन्नेवेष्टासुष्टवत्तमादीनां पुरुषाणां किं सत्य-
 दाऽवस्थितमेव रूपं ? परान्ताऽपि भवति ? भगवानाह—महामर्चिन् । उत्कृष्टवत्तानां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
 चिन्मध्यमात् ते भजन्ते, इतरेषां पुनस्तवस्थित स्वरूपं, यत् कर्माविलासायत्ता रत्नत्वे वे वदन्ते, विषमशीलभासो प्रदृश्या, कदा-
 चिदुत्कृष्टानपि मध्यमपति जपययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टपति जपययति वा जपययति मध्यमपति उत्कृष्टपति वा, तस्मादनेन
 कर्मविलासना सुखानामेवैकरूपता भवति नेतरेषा । मनीषिणा चित्तवत्—एवमपि षट् एवास्माद्व्यतिकरे, सधाहि—विषमशील एवास्म-
 ज्जनो, यत् कथितं तेनेन मे यथा—मयि प्रतिदूले षडुपपद्यते तत्सम्पन्नं धातुस्येति, तत्रापि यो निजतनयस्यापि प्रतिदूलाधारितया
 एवविधा हु रपरस्परं संपादयति स पश्यमन्त्रेणा धेनायित्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्मुत्कृष्टतमां पुरुषां कस्य माहात्म्यं
 भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं वरिहिं ? स्वर्ग्येषां, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कलयाविषयीयलाभोपाय ? मुनिराह—भागरता
 भाववीक्षा, मनीषिणा चिन्तित—अथे । यथेव ततो युज्यते समोत्कृष्टतमस्य भवितु, किमनया शेषचिदन्यनया ? गृहान्येना भगवदादिद्वया
 भागवतीमेव दीक्षामिति भावयत स आतो मनीषिणश्चरणपरिणाम, मध्यमबुद्धेरपि ऐव गुरुमस्त्रिणो परस्परजस्तमापययत स आतश्चर-
 णामित्याप, केनल नाहमेतावतो नैष्ठिभानुप्राप्तस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भदन्त ! योऽयमस्माभिर्दृष्टिधर्मोऽ-
 भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्मादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुर-
 साक्षाद्यतो मध्यमनोचितं ॥ २ ॥ उत्कृष्टता करोत्येष, साक्षात्सम्यक् निपयित । तवसादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण साधक ॥ ३ ॥ अथो

पट्टाविच्छेदकारिणा भवदारिका । तावद्भाष्यती धीशः, हुलभीव सुनिर्भला ॥ ४ ॥ किं तु भावकधमाऽपि, भवतानवकारक । अत्यन्त-
 दुलभो शयो, मद्यामात्य । भवोऽर्थो ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थ — उच्छृङ्खलीभवा साक्षाद्दीर्घातिशययोगत । प्रपञ्चा साधयत्युच्चैरेव तु न्यव-
 धानत ॥ ६ ॥ तदाऽप्य तवक्षिते, दृढ मध्यमयुक्तिना । युक्तो मर्मोऽनुष्ठातु, दृष्टिर्मो जिनोदित ॥ ७ ॥ इत्यश्नादुदाल्मालया स्पर्श-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तदृत्तेर्यास्तस्य विवर्धते विपर्यासविकल्पा, यदुत—अहो अस्मा रूपातिशय अहो सुदुमारता, अ-
 न्यथाभिसर्तोऽद्भुतस्या यतो विलोचयत्येषा मामद्वाक्षिविशेषैरेतदङ्गसङ्गमुत्तामृतासेकानुभवनेनाधुना मे सकल भविष्यति जन्मेति;
 ततश्चनविधवितम्परन्यापयार्थहुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूप नष्टा क्षेपसङ्गा जात मदनकदलीप्रहणैकतानमत् करण, ततोऽनिचार्थ
 कायाऽपयम् आध इव महगृहीत इम तस्यामेव मदनकन्दल्या निश्चलविन्यस्तनयनमानस पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद
 पात तद्विभुरा धावति स्म, तत किमेतदिति उच्यते जनहाहारय, प्राप्तोऽसौ मदनकन्दलीसमीप, तत सर्वांग क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षित दृष्टिविकारेण तदाकृत, स एवाप पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जालास्य कोपावणा दृष्टि कृत भा
 नुर वदत मुक्तो हुङ्कार, ततो धातस्यादृष्टविपाकनया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वर प्रत्यागता चेतना समुत्पन्न दैन्य, तत
 पश्चात्तुल नष्टु प्रवृत्तो धावच्छिन्नीधलीभूतानि सन्निधयधनानि विलीयते क्षरीर भग्नो गतिप्रसर तथापि कतिचिरमदानि कथञ्चिद्भरना
 प्रकम्पमानसमसगान पतिवोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूत स्पर्शनो निर्गतो भगवदवप्रहात गतो दूरदेशे स्थितस्त प्रतीक्षमाणो, वि-
 रत कलनलो, लज्जितो मनीषिमध्यमदुद्धी बालचरितेन, तत कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनात्ताया यदुत—भगवन्तलोकि कभिद्मस्य पुरुषस्य चेष्टित, अतीतमिव विचारणाया अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल

यदुत—अथ यो बालो मध्यमो मध्यमबुद्धि उच्छृङ्खलमिति, सुबुद्धिनाऽभिहित—भगवन्तेषामुच्छृङ्खलमादीनां पुरुषाणां किं सच
 दाऽवस्थितमन रूप ? परान्ताऽपि भवति ? भगवानाह—महामयिन् । उच्छृङ्खलमानां पुरुषाणां दावदबलित्वमेव रूप, न कदा-
 चिदयथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थित स्वरूप, यत् कमाविलसायत्ता एतन्ते यदन्ते, विषमशीलभासो प्रदृशा, कदा-
 चिदुच्छृङ्खलानपि मध्यमयति जपययति वा मध्यमानपि चोच्छृङ्खलति जपययति वा जपययति मध्यमयति उच्छृङ्खलति वा, तस्मादनन-
 र्मविलसासेत् सुखानामर्करूपता भवति तेतरेषा । मनीषिणा चित्तवम्—एतदपि पटल एवात्मव्यतिकरे, तथाहि—विषमराज एवास्म-
 ज्जनको, यत् कथित तेनैव म यथा—मयि प्रतिदूले यदुपपद्यते तस्मिन्ना बालस्येति, तदथ यो निजतनयस्यापि प्रतिदूल्यारिवप्रा-
 एवविधा दु एपरम्परा सपादयति स कथमयेषा धेनाविष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुच्छृङ्खलमां पुरुषा कस्य माहात्म्यन
 भवति ?, गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ?, स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहित—कस्यचिदधीयवीर्यलभोपाय ?, मुनिराह—भगवता
 भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तित—अये । यदेव ततो भुयते ममोच्छृङ्खलस्य भवितु, किमनया दोषवित्त्वमनया ?, गृहान्येना भगवदारविष्टा
 भगवतीमेव दीक्षामिति भावयत सञ्चावो मनीषिणश्चरणपरिणाम, मध्यमबुद्धेरपि देव गुरुमन्त्रिणो परस्परजलन्मात्रपंचयत सञ्चातथर
 एवमिच्छा, केनल नाहमतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विधित्तवमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रे । योऽयमस्माभिष्टुटिष्यमाऽ
 भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारण न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—सादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । धीयस्य ७ गुण
 साक्षाद्यतो मध्यजनोचित ॥ २ ॥ उच्छृङ्खला करोत्येष, साक्षात्स्ववीर्यस्य, पारम्पर्येण साधय ॥ ३ ॥ अतो

पृष्ठेनाविच्छेदकारिका भयदाहिका । तावद्भगवती वीर्य, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु भावकधर्मोऽपि, भवतानवकारक । अत्यन्त-
 दुर्लभो हेयो, महामात्य । भवोदधी ॥ ५ ॥ वदेय परमार्थ — उत्कृष्टधीमता साक्षाद्दीर्घाविशययोगत । प्रब्रज्या साधयत्युच्चैरेव तु व्यव-
 धानत ॥ ६ ॥ तदाकर्ण्य ततश्चित्ते, कृत मध्यमबुद्धिना । युक्तो समैषोऽनुष्ठानु, गृह्यधर्मो जिगोदित ॥ ७ ॥ इत्यध्याकुशलमालया स्पर्श-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तदृत्तेर्यास्य विषयान्ते विषयार्साविकल्पा, बहुत—अहो अस्या रूपातिशय अहो सुकुमारता, अ-
 यथाभिमतोऽहमस्मा यतो विलोकयत्येषा कामर्द्धाक्षिविक्षेपैरेवदशसङ्गसुखानुवासेकानुभवनेनाधुना मे सफल भविष्यति जन्मेति,
 ततश्चैवविधितर्कपरम्पर्याकुलीभूतचेतसस्तास्य विस्मृतमात्मस्वरूप नष्टा शेषसङ्गा जात मदन्कदलीप्रहर्षकतानम त करण, ततोऽविचार्य
 कार्याकार्यम् अथ इव प्रहृष्टहीत इव तस्यामेव मदन्कदल्या निश्चलपिन्यस्तनयनमानस पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद
 पात सदभिमुख धावति स्म, तत किमेवदिति उच्यते जनहाहारव, प्राप्तोऽसौ मदन्कदलीसमीप, तत सार्धेण क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षित इष्टविकारेण तदाकृत, स एवाय पापो क्षाल इति प्रत्याभिज्ञातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपारुणा दृष्टि कृत भा
 नुर वदन् मुक्तो हुङ्कार, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदन्ज्वर प्रत्यागता चेतना समुत्पन्न दैन्य, तत
 पञ्चान्मुख नष्टु प्रवृत्तो भावच्छिथिलीभूतानि सधिवन्धनानि विलीयते क्षरीर भ्रमो गतिप्रसर तथापि कतिचिरपदानि कथञ्चिद्भवत्वा
 प्रकम्पमानसमस्तगात पतितोऽसौ भूतले, अत्रातरे प्रकटीभूत स्पर्शनो निगतो भगवदवग्रहात् गतो दूरदेशे स्थितस्त प्रतीक्षमाणो, वि
 रत कलकलो, लज्जितौ मनीषिमध्यमबुद्धी बालचरितेन, तत कोऽस्यापि वरकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्ठोऽ-
 नेनाचर्यो यदुत—भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टित, अतीवमिव विचारणाया अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जप यो बालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः कच्छदोऽहसिनि, सुबुद्धिनाऽभिहित—अगमनेवेणामुच्छदवमादीनां पुरुषाणां किं सर्वं-
दाऽवस्थितमव रूप ? परावताऽपि भवति ? भगवानाह—महामधिन् । कच्छदवमात्तां पुरुषाणां धानदवस्थितमेव रूप, न कदा-
चिदयथाभान ते भजन्ते, इतरेषां पुनरन्वक्षित स्वरूप, यत् कर्मविज्ञासायत्ता एतन्वे वेदन्ते, निधमदीष्टासीं प्रष्टव्या, कदा-
चिदुच्छद्वानपि मध्यमयति जप ययति वा मध्यमानपि चोच्छदयति जप ययति वा जपन्यानापि मध्यमयति उच्छदयति वा, तस्मादेनेन
कर्मचिन्तासेन मुक्तानामवैकरुषता भवति नेतरेषा । मनीषिणा चित्तवत्—एतदपि पटव एवासम्यक्तिर्करे, तथाहि—विषमसाह एवास-
ज्जनको, यत् कथित तेनैव मे यथा—मयि प्रतिहले यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं पालस्येति, तवश्च यो निजवनप्रस्थापि प्रतिदूषयतिवया
एवविधा दुःखरूपरा सपाद्ययति स कथमयेषा धेनायिव्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवदुच्छदवमा पुरुषा कस्य माहात्म्य-
भवन्ति ? गुरुवाह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्वकीयेण, सुबुद्धिनाऽभिहित—कस्याविषयीयज्ञाभोषाय ? मुनिवाह—भागवता
भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तित—अये ! यद्येव ततो युयते मयोच्छदवमस्य भवितु, किमनया शेषविद्वन्ननया ? गृहान्येना भगवदादिष्टा
भागवतामेव शीक्षामिति भावयत् सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणाम, मध्यमबुद्धेरपि ऐव गुरुमस्मिणो परस्परजल्पमायणयत् सञ्जातश्चर-
णामिच्छाप, केवलं नाहनेतावतो नैष्ठिकमुद्यानस्य क्षम इति विशिञ्चितवमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भदन्त ! योऽयमस्माभिर्पुष्टिधमाऽ
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुवाह—स्यादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । धीयस्य न पुन
साक्षाद्यतो मध्यजनोचित ॥ २ ॥ कच्छदवा करोत्येव, साक्षात्सम्पद् निवेचित । तवत्तादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण साधकः ॥ ३ ॥ अतो

पट्टेराविच्छेदकारिका भवद्वारिका । तावद्भ्रामरी दीक्षा, दुर्लभैव सुनिमला ॥ ४ ॥ किं तु भावकधर्मोऽपि, भवतानवकारक । अत्यन्त-
 दुर्लभो संयोगे, मद्दमात्स्य । भवोदयो ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थ — उच्छेद्यधीमत्ता साक्षाद्दीर्घातिशययोगत । प्रप्तया साधयत्युच्चैरेव तु व्यय-
 धानम् ॥ ६ ॥ सदाकण्य सवशिते, कृत मध्यमबुद्धिना । युक्तो मर्मोऽनुष्ठानु, गृहिधर्मो जिगोदिव ॥ ७ ॥ इतश्चाहुः शालमालया स्वर्ध-
 नेन च मध्यवर्तितया विभुरितचित्तशृतेपालस्य विवर्धन्ते विपर्यामविकम्पा, यदुक्त—अहो अस्या रूपातिशय अहो सुकुमारता, अ-
 यथाभिमतोऽष्टमस्या यतो विलोपयत्येवा मामर्द्धाक्षिविशेषैरेतदङ्गसङ्गसुरासुतासेकानुभवनेनाधुना मे सफल भविष्यति जन्मेति,
 ततश्चैनविधवितर्कपरम्परापर्याकुलीभूतचेनमस्तस्य त्रिस्तुतमात्मस्वरूप नष्टा शेषसङ्गा जात मदनकन्दलीप्रहणैकतानमन्त करण, ततोऽविचार्य
 कार्याकार्यम् अथ इव मट्टगृहीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्या निश्चलविन्यस्तनयनमानस पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य दृश्यमाद-
 पात तदभिमुख धावति स्म, तत किमेतदिति उत्थितो जनहाहारव, प्राप्तोऽस्मौ मदनकन्दलीसमीप, तत सर्वेण क एव इति निरीक्षि-
 तोऽस्मां नरपतिना, लक्षित दृष्टिविकारेण तदाकृत, स एवाय पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सज्जतास्य कोपारुणा दृष्टि कृत भा-
 सुर बध्नन् मुक्तो हुङ्कार, ततो घालस्यादृष्टविपाकनया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वर प्रत्यागता चेतना समुरपन्न दैन्य, तत
 पश्चात्सुर नष्टु प्रवृत्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्धिवन्धनानि विलीयते शरीर भग्नो गतिप्रसर तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्गत्वा
 प्रकम्पमानसमस्तगान पतितोऽस्मां भूतले, अत्रातरे प्रकटीभूत स्पशन्तो निर्गतो भगवद्वचमहन् गतो दूरदेशे स्थितस्त प्रतीक्षमाणो, वि-
 रत कलकल्लो, लज्जितौ मनीषिमध्यमबुद्धी बालचरितेन, तत कोऽऽस्यापि वराकलोपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पुष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुक्त—भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरपत्य चेष्टित, अतीवमिव विचारणाया अश्वद्वेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल

यदुत—जप यो बालो मध्यमो मध्यमबुद्धि उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहित—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टवभादीनां पुरुषाणां किं सच-
दाऽश्लितमेव रूपं ? परावर्त्ताऽपि भवति ? भगवानाह—महामर्चिन् । उत्कृष्टवभानां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
चिदन्यथाभावो ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थित स्वरूपं, यत् कर्मविज्जसापत्तां दत्तवेत्ते वदन्ते, विषमशीलध्यासीं प्रष्टव्या, कदा-
चिदुच्छान्तिं मध्यमयति जपययति वा मध्यमानां चोत्कृष्टयति जपययति वा जपन्यानां मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, वज्राग्नेन
धर्मविलासेन सुचानाग्नेर्भक्तरूपा भवति नेतरेषा । मनीषिणा चिन्तितम्—एवमपि षट् एवास्मद्विवरे, तथाहि—विषमशील एवास्म-
ज्जनको, यत् कथितं तेनैव मे यथा—अयि प्रतिकूले यदुपपद्यते वत्सन्मन्त्र बालस्येति, तवश्च यो निजजनयस्यापि प्रतिरूढचारितया
एवविधा दुःसपरम्परा सप्तादयति स कथमन्येषां धन्यायित्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टवभा पुरुषा कस्य माहात्म्यं न
भवति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्वकीर्यम्, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कलाधाविषयीयलाभोपायं ? मुनिराह—भगवता
भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तित—अये । यथेव ततो युयते ममोत्कृष्टवभा भवितुं, किमनया शेषविद्वन्मनया ? गृहान्येना भगवदादिष्टा
भगवन्तीमिव दीक्षामिति भावयत सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणाम, मध्यमबुद्धेः पदेन गुरुमस्त्रिणो परस्परजलसमाकर्षयत सञ्जातश्चर-
णान्धिलाप, कवल नाहमज्ञावतो नैष्ठिनामुपानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भदन्त । योऽयमस्याभिपृष्टिधर्मोऽ-
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्वादेय पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुन-
साक्षाद्यतो मध्यजनोचितं ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोम्यप, साक्षात्सम्बद्धं निवेदित । तवतादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण साध्यक ॥ ३ ॥ अतो-

पट्टेशविच्छेदवारिका भवदारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ विदुः श्रावकधर्मादपि, भवतानवकारयः । अस्त-
 दुर्लभो श्रेयो, मदात्माल' भवोदधौ ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थ —वृत्तपृथीमता साक्षादीर्यातिशयोगत । प्रपञ्चा साधयत्युभेरेप तु व्यय-
 धानत ॥ ६ ॥ तदाप्यय ततश्चिन्ते, वृत्त मध्यमवृद्धिना । युक्तो भर्मेपोऽनुष्ठानु, गृहिधर्मा जिनोदितः ॥ ७ ॥ इतथाधुनालभालया स्वश-
 नेन च मध्यवर्त्तितया विधुरितचित्तवृत्तेर्बालस्य विवर्धते विपर्यासविकल्पा, यदुक्त—अहो अस्या रूपतिशय अहो सुष्ठुभारता, अ-
 यथाभिगतोऽहमस्या यतो विरलोकयत्येषा मामलाक्षिविशेषैरेतदहमसहसुरागृतासेकानुभवनेनाधुना मे सफल भवित्यति जन्मेति,
 ततश्चैनविधवितर्कपरम्परारण्यकुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मसारूप नष्टा शेषसद्भा जात मदनकदलीप्रहणैकतातमन्त करण, सतोऽविचार्य
 कार्यार्थार्थम् अप्य इय मद्गृहीत इव सस्यामेव मदनकदल्या निश्चलवि-यस्तनयनमानस पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाव
 पात तद्विभिसुत्त धावति स्त, तत किमेतदिति तन्निधतो जनहाशरण, प्राप्तोऽसौ मदनकदलीसमीप, तत सार्वेग क एय इति निरीक्षि
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षित दृष्टिविकारेण तदाकृत, स एवाय पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपावृणा दृष्टि कृत भा
 गुर धवत युक्तो दुश्कार, ततो पालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदन-वर प्रत्यागता चेतना समुत्पन्न दैन्य, तत
 पथागुर नष्टु प्रवृत्तो यावन्निष्ठथिलीभूतानि सन्निधव-धनानि विलीयते क्षरीर भग्नो गतिप्रसर तथापि कसिचित्तद्धानि कथञ्चित्प्रत्या
 प्रवन्ममानसमस्तगान पतिवोऽसौ भूतले, अना-तरे प्रकटीभूत स्वर्दानो निर्गतो भगवद्वपमहात् गतो दूरदेशे स्थितस्त प्रतीक्षमाणो, वि
 रत कलत्रलो, दृज्जितो मनीषिमध्यमबुद्धी बालचरितेन, तत कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य दान्तीभूतो राजा, घृष्टोऽ-
 नेनाचार्या यदुक्त—भयान्नल्लोनिममिदमस्य पुरुषस्य चेष्टित, अतीवमिव विचारणाया अश्रद्धेयमनुभूतदृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल

ज्ञानालयेन साक्षाद्भूतसमस्तभुवनवृत्ता च पश्यत्येन भगवाननेन यत्पूर्वमाचरितमासीत् यत्वेदानीमव्यवसितं, तथापि भवेदमन कीदृक्,
 यदुत—तत्पूर्वकमस्याचरण कदाचिद्विचिन्तया सत्वाचरितस्य समान्येव, इदमभुनातन पुनर्भवदिन्द्रजालमिव प्रत्यक्षमपि ममाभद्वेय प्रसि
 भासते, यतो भगवति रागादिविषयरोषशमनैतरेयं सतिहितेऽपि कथमसिद्धिजन्तूनामन्येनपिथोऽप्यवसाय सम्भवेदिति ?, भगवताऽभिहितं
 —महाराज ! न यत्तथोऽनातिविस्मयो, यतो नास्य पुरुषस्य तपस्विनो दोषोऽयं, यद्विरवाच—गर्हि कस्याय दोष ?, भगवानुगाय—
 दृष्टस्त्वयाऽस्य शरीरातिगल योऽयं यद्वि स्थित पुरुष ?, उपतिनाऽभिहितं—सुप्तं दृष्टं, भगवानाह—यथेन ततोऽस्तेषां समस्तोऽपि
 दोषो, यतोऽस्य वरावतिनाऽनेन पूर्वकमिदं समस्तमाचरितम्, अनेन हि वशीकृता पुरुषास्त्रास्तेव किञ्चिज्जगति पाप यन्नाचरति,
 तस्मान्नात किञ्चिद्वैदिक विचारार्तात्मश्रद्धय या भवन्ति सभायनीय, नरपतिरवाच—भद्रं त्वं यथेय तव किमित्ययं पुरुषोऽयं शरीरं
 रचयार्त्तितमात्मनोऽनर्थहनुमपि धारयसि स्म ?, भगवानाह—न ज्ञानालयेव वराकोऽस्य तु शीलता, परमरिपुरपि पृथ्वीतोऽयमनेन स्तिग्धनं तु
 हुक्ता, नरपतिरवाच—किमनं पुनं कारण ?, भगवताऽभिहितं—अस्य शरीरे योगसाधितद्वारेण पृथगुपवेद्या अदृशलनाला नाम जतनी,
 साऽनं कारणं, किञ्च—यद्विदमतिदुर्जयमभुनेन स्पृशनेन्द्रियमस्माभिः प्रविपादितं तद्रूप एवायमस्य स्पृशनाभिधानं पापनयस्यो यतवे,
 अथ तु जघन्यपुरुषो बालः, इयं च तदभिधानैव अदृशत्कर्ममालारूपेन जतनी, तदनं किं न सन्भाव्येत ?, यथोक्तं 'भगवत्सन्निधौऽपि
 कथमेवविधाध्यवसायभादुर्भानं' इति, तदप्यत एव नाश्रयबुद्ध्या मास्य, यतो द्विभेदं जन्तूनां कर्म—सोपनय निरुपयम च, तनं सोपयममेन
 महापुरुषसन्निधानादिना क्षयक्षयोपशमभावा प्रविपद्यते, न निरुपयम, तद्वशगाश्च जं तवस्तत्समीपेऽपि विरुपकमाचरत केन वायते ?,
 तथाहि—येषामचिन्त्यपुण्यप्रागभारवता सीर्यकृतामिह जगति गच्छदस्त्रिनामिव चिचरता विह्वारपवता गच्छादेयं शुद्धाशेषगायत्या दुर्भिक्षेति

परचरमारिर्वैरपद्मृतय सर्वे एयोपद्रवा समधिक्योजनशान् दूरत एव भज्यन्ते तेषामपि भगवता सन्निधाने निरुपक्रमकमपाशावपा
 शिता क्षुद्रसत्त्वा न केवल नोपशान्त्यन्ति, किं तर्हि?, तेषामेव भगवता तीर्थं कृता क्षुद्रोपद्रवकरणे प्रवर्तन्ते, श्रूयते हि तथाविधा भगव
 तामप्युपसर्गकारिणो गोपसङ्गमकादय पापकर्माण इति, अन्यच्च—तेषामेव भगवता देवविरचितसमवसरणानामभ्यासितसिंहासनचतुष्ट
 याना मूर्तिनाम्नदशनादेव प्राणिना किल विलीयते दगादयो विद्वद्वति कमजाल प्रशान्त्यति वैरागुन धा विच्छिद्यन्तेऽलीकक्षेहपाशा
 प्रलीयते विपरीताभिनिवेशो यावता सत्रापि केषाञ्चिदभिव्यक्तया निरुपक्रमकर्मव्यनपटलक्षिरस्कृतविवेकदीधितिप्रसराणा [वा] न केवल पूर्वा
 कृणुणलेशदंशोऽपि न सजायते, किं तर्हि?, प्रादुर्भवत्येवमिथा भगवन्तमधिकृत्य बुविकल्पा, यदुत—अहो सिद्धमरस्यमिन्द्रजालम् अहो
 अस्म होरवञ्चन्त्याहुर्धम् अहो गान्मृदता लोकाना यदेतेनाप्यलीकवाचालेनालजालरचनाचतुरेण प्रतार्यन्त इति, तदेव स्थिते महाराज ।
 न किञ्चिदिदमलभ्युत यदनेन पुरुषण मत्सन्निधानेऽप्येवविधमभ्यवसित, अयमपि हि निरुपक्रमयाऽनयाऽकुशलमालया स्वदेहवर्तिन्या
 निजजनया प्रेर्यमाणोऽसु स्पर्शन सहचरगुरगीकृत्यैव चेष्टते, तस्मान् भवद्विर्विस्मयो विधेय । सुबुद्धिनाऽभिहित—भद्रे । न किञ्चिदि
 दमाभ्यर्ध भगवद्गामावदाताधियाम्, एवविध एव निरुपक्रमकर्मपरिणामो, नान सन्देह, केवलमिदमिदानीमेव भगवत्पादप्रसादादेव देव
 रत्नैवविधपदार्थं पुण्यबुद्धिर्भविष्यति तेनैव भगवत विज्ञापयति, राजा सहर्ष प्राह—चावमिहित सदे । चार अहो तेऽवसरमा
 पिता, ततो राजैव भगवत प्रत्याह—यथा कोऽस्य पुत पुरुषस्य परिणामो भविष्यति?, भगवताऽभिहित—इदानीं तावदेव दृष्टयुष्म-
 त्कोपविषान्तया भयातिरेकप्रसङ्गदयो न किञ्चिच्चैवयते, गतेषु पुनरितो शुभमादिषु प्रत्युपलब्धसङ्ग सन्नेष भूयोऽप्यधिष्ठास्यते अनेन
 स्पर्शनेन, ततो शुभमङ्ग्यादेव कुम्भिभिर्विशो यामीत्याकृतेन प्रपलायमानो महता हेम्नेन यास्यत्येव कोलाकसन्निवेशे, तत्र च कर्मपूरकाभि

शानाहो कन साधाद्भूतसमस्तभुवनदृष्टा च पश्यत्येव भगवाननन यत्पूर्वमाचरितमासीत् यच्चदानीमभ्यवसितं, तथापि ममेदमन कौतुकं,
 यदुत—तत्पूर्वकमस्याचरण कदाचिद्विचित्रतया सत्त्वाचरितस्य सम्भायेत्, इदमनुनातन पुनर्मादृदिन्द्रजालमिव प्रत्यक्षमपि ममाश्रये प्रसि
 भास्ते, यतो भगवति रागादित्रिपथरोपशमवनेनेवे सनिहितेऽपि कथमविष्टिष्टजन्तूनामप्येवविधोऽभ्यवसाय सम्भवेदिति?, भगवताऽभिहितं
 —महात्मन ! न कर्त्तव्योऽनातिचिन्त्यो, यतो नास्य पुरुषस्य तपस्विनो दोषोऽय, वृथविरुपाय—गर्हि कस्याय दोषः?, भगवानुवाच—
 दृष्टत्वाऽस्य शरीरानिर्गोत्र योऽयं बहिःस्थित पुरुषः?, उपतिनाऽभिहितं—सुप्तु दृष्ट, भगवानाह—यत्रेन ततोऽस्त्वैवायं समस्तोऽपि
 दोषो, यतोऽस्य वरावचिनाऽनेन पूर्वकमिदं समस्तमाचरितम्, अनेन हि वशीकृता पुरुषास्तन्मास्त्रेव सिन्धिवज्जगति पाप यन्नाचरति,
 तस्मान्नात किञ्चिद्वर्त्तयति च विचारणीतमश्रद्धेयं वा भवन्ति सभायनीयं, नरपतिरुवाच—भद्रं त ! यथेय सत् यि मितस्य पुरुषोऽस्य शरी
 रवरावर्त्तिनमात्मनोऽनर्थहेतुमपि धारयति स्म?, भगवानाह—न ज्ञानास्त्रेय वराकोऽस्य तु शीलता, परमरिशुरपि पृथ्वीवोऽयमनेन क्षिप्यन्तु
 भुङ्क्ता, नरपतिरुवाच—किमन पुन कारण?, भगवताऽभिहितं—अस्य शरीरे योगदाहिद्वारेण वृत्ताजुप्रवेसा अतुशलनाला नाम ज्ञानी,
 साऽन कारण, किञ्च—यदिदमतिदुर्जयमभुनेन स्पर्शनेन्द्रियमस्माभिः प्रतिपादितं तद्रूप एवायमस्य स्पर्शानाभिधानं पापयवत्सो यतते,
 अथ तु जप यपुरुषो बाल, इयं च तदभिधानैव अतुशरत्कर्ममालाकृतेव जननी, तद्वन् किं न सन्भाव्येव?, यथोक्त 'भगवत्सन्निधानेऽपि
 कथमवविधाभ्यवसायमादुर्भाव' इति, तदप्यत एव ताश्चयुङ्क्ता प्राज्ञा, यतो द्विभेद जन्तूनां वम—सोपनम निरुपवम च, यत सोपवममेव
 महापुरुषसन्निधानादिना क्षयक्षयोपशमभयानं प्रतिपद्यते, न निरुपवम, तद्वशागाश्च ज तत्तत्सत्समीपेऽपि विरूपवमाचरत केन धार्यते?,
 तथाहि—येषामपि न्यपुण्यभागस्मारवत्ता तीव्रकृतामिदं जगति गच्छतिनामिव विचरता विद्वारपवनग धादेव क्षुद्रादोपगतावत्त्या दुर्भिक्षेति

द्वित्यो पीडयती ममाद्यापि शत्रुमर्दनता ? , ततो न युक्त यद्यपि भगवत्समीपस्यैव विष जल्पितुं तथाऽपि दुष्टनिग्रहो राज्ञा धम इत्यत
 वृत्तेदमभिधीयते तदाकण्यत्कार्यं , सुबुद्धिनाऽभिहित—समादिशतुं देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तावद्भगवता यथैते स्पशन्तान्
 वृत्तश्रमाले अनेन पुरयेण सह यास्यत , ततो नेदानीं तावदेते वधमर्हते , केनल समाज्ञापय त्वमेते यथा मद्भिषयाभिर्गाल्य शुषाभ्या दूरतो
 दुष्टि दूर गन्तव्यं , मृतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीननिषेधे प्रवेष्टयम् , इतरथा शुनयोरस्याभि शारीरो दृण्ड करिष्यते, अथेवमप्यादिष्टे
 पुनरेते अस्मद्विषये प्रविनेता ततो भवता निर्विचार लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमसिद्धयोरारटसोरप्यनयोरुपरि नेपदपि दया विधेया,
 सुबुद्धिना चिन्तित—अहो देवस्थानयोरपर्यागेनातिशय , यतोऽस्य तद्वशेन विस्मृत तदपि ‘हिंस्रकर्मणि न भवन्त योश्चे’ इति मद्भोचर
 वरप्रदान, भनतु तथापीवमेव प्रतिनोषकारण भगवत कल्पयिष्यति, मम राज्ञाप्रतिपत्तिरेव ज्ञायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति देव , तत प्रयुक्तोऽसौ तयोरानापनार्थं, सूरिणाऽभिहित—महाराजालमनयोरेन ज्ञापनेन, न स्वनेतयोरप्यमु मूलनोषायो,
 यतोऽत्तरङ्गदोऽनर्ताये एते स्पर्शनाकुशलमाले, अत्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवति लोहयन्त्रादीनि, अगम्यरूपा हि ते बाह्यान्त्राणां, नृपति
 हवाच—भद्रे ! फलार्हानयोरप्यो निर्दलनोपायो भविष्यति ? , भगवताऽभिहित—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्मनयोर्निदलनोपाय ,
 तद्वत्ते साधवोऽनयोरेव निष्पेयणायमहर्निश बाहयति, नृपतिरुवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्मनोपकरणानि ? , भगवानाह—
 यान्यत एव साधव प्रतिक्षणमनुशीलयति, नृपतिरुवाच—कथं ? , भगवतोक्त—समाकर्णय , “यानज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि
 “परपीडा न भापते सूक्ष्ममप्यलीकनचन न गृह्णति दत्तशोधनमात्रमायदत्त धारयति ननयुप्रसन्नाय नह्यचर्य वर्जयन्ति नि शेषतया
 “परिग्रहं न निदधते धमापकरणशरीरयोरपि ममत्वबुद्धि नासेव ते रजन्या चतुर्भेदमप्याहारजात आददेते प्रवचनोपवर्णित समस्तोपाधि-

धानस्य प्रामस्य प्रत्यासन्नभूभामा पथि आ च पिपासितो दूरत एव द्रक्ष्यति बृहत्तडाग, तव खानपानार्थं चलिष्यति वदभिमुख, इवञ्च
 पूर्वमेवागमिष्यति तत्र चण्डालमिश्रुन, तवञ्चण्डालस्तटाभ्यटवतिषु तरुगहनेषु पर्वनिगणमारण्यगणप्रवण सञ्जाटाटिष्यते, चाण्डाली पुनर्विन
 नमितिष्ठत्या खानार्थमवतरिष्यति तडाग, ततोऽवतीर्णया तस्या प्राप्स्यत्येव तस्य वीर, ततोऽमुमुपलभ्य सा मातङ्गा रघुरथपुरयोऽय कळ-
 दधिष्यति सा सरोवरवतरणायधमुदिरयेति भयेन निमङ्गयति सलिले, स्यात्सति पद्मरत्नदे लीना, अयमपि मञ्जनाभमवतार्यानाभोग
 नैव यात्सति सत्समीप भविष्यति तथा सार्द्धमात्रेणो वेदयिष्यते सर्वज्ञस्य सजनिष्यते तस्योपरि लाभ्यद्वयमस्य यमयिष्यति साऽऽन
 नञ्चण्डालभाव सधामि करिष्यत्येव तस्या गरीरप्रदण पलाभोटिका, विधास्यते सा हाहारव, समाकर्ष्य धायिष्यति शुषितञ्चण्डालो,
 तिलोकयिष्यत्यन तथावस्थित प्रचलिष्यति तितर कोपानलेन सधास्यति कोदण्डे शिलीमुख मारयिष्यति च, अरे रे इरात्मन्नयमपुरुष !
 पुरपो भवेत्साय स चाण्डाल दम्भमानमनमेकप्रदारेण प्रहरिष्यति, स च तदाऽप्यासितो रौद्रध्वानेनेति मृत्या च यास्यति गरकपु,
 तेभ्योऽप्युद्बुधत्ततव कुयोनिषु पुनर्नरकव्येवान तथाय, एव तु तपरम्पराया स्यात्सत्यनन्तमपि काल पतित ससारचप्रे, नरपतिदयाय—
 भवन्त ! अतिदारुणा इयमकुशलमाला स्पर्शनञ्च यद्वशेन इदमस्य सपन्न सपत्स्यते च, भगवताऽभिहित—महाराज ! तिमनोच्यवाम् ?
 पर्वार्त्तमीदृश्या दारुणया, सुदुष्टिनाऽभिहित—भद्र व ! किमेते स्पर्शानकुशज्माले अर्त्येव पुरुषस्य प्रभवत आहोभिदन्त्येया प्राणिना ?
 भगवानाह—महामात ! केवलमत्र पुरुषेऽभिव्यक्त्ये रत्येते, परमार्थत सर्वेषा सकर्मससारिप्राणिना प्रभवत एव, यतो योगिनि-
 यमकुशलमाला योगेश्वरध्याय स्पर्शनो, योगिना च भवत्येवेदशी शक्ति यया कचिदभिव्यक्तरूपा वचिदनाधिर्भूतता पर्वते, उपतिनाऽ-
 भिहितम्—भगवन्नयनयो विमलमद्रोचरोऽप्यस्ति प्रभावो ? भगवानाह—चाढमस्ति, ततो राजा मधिष्ण प्रत्याह—सरो ! पापघोरयोरेम-

दितयो कीदृशी ममाद्यासि दशुमर्दनता ? , ततो न शुक् ययापि भगवत्समीपस्थेरेवविष जल्पितु तथाऽपि दुष्टनिग्रहो राज्ञा धर्म इति
 कृत्वेदमभिधीयते तदाकथयत्वार्य , सुमुद्दिनाऽभिहित—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेवत्तावद्भूतावता यथेते स्पर्शना
 इदमाले अनन पुरेण सह यास्यत , ततो नेदानीं तावदेते वयमहव , केवल समाज्ञापय त्वमेते यथा मद्भिषयाभिर्गत्य युवाभ्या दूरतो
 ऽपि दूर गन्तव्य, सृतेऽप्यस्मिन् पुरे नास्माकीनचिपये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्माभि शारीरो दण्ड कटिष्यते, अथैवमप्यादिष्टे
 पुनरते अस्मद्विषय प्रविशेता ततो भवता निविचार लोहयन्त्रेण पीडनीय, एवमतिदुष्टयोराटतोरप्यनयोरपरि नेषदपि दया विधेया,
 सुमुद्दिना चिन्तित—अहो देवस्थानयोरुपर्यावेगातिगय , यतोऽस्य तद्वशेन बिस्सुत तदपि 'हिंस्रकर्मणि न भवन्त योर्द्व्ये' इति मद्गोचर
 वरप्रदान, भवतु तथापीदमेव प्रनिर्गोपकारण भावन्त कस्यपिचिन्ति, मम त्वाज्ञापतिपक्षिरेव ज्यायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति इव , तत प्रवृत्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थ, सूरिणाऽभिहित—महाराजालम्बनयोरेव ज्ञापनेन, न स्वल्वेतयोरयमुन्मूलनोपायो,
 यतोऽन्तरङ्गलोकजार्ताये एते स्पर्शनाकुशरमाले, अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि, आत्म्यरूपा हि ते बाह्यशस्त्राणा, नृपति
 क्वाच—भदन्त ! कस्तद्वानयोऽरन्यो निर्दलनोपायो भविष्यति ? , भगवताऽभिहित—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्मनयोनिलनोपाय ,
 तद्देवते साधवोऽनयोरेव निर्येषणार्थमहनिश बाह्यन्ति, नृपतिरुवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्मनोपकरणानि ? , भगवानह—
 यान्येव एव साधव प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति, नृपतिरुवाच—कथ ? , भगवतोक्त—मत्कार्णव, “यावज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि
 “परपीडा न भाषन्ते सूक्ष्ममाचलीकवचन न गृह्णन्ति दन्तशोषनमानमप्यदत्त धारयन्ति नवगुप्तिमन्नाय ब्रह्मचर्य वर्जयन्ति नि शेषतया
 “परिमह न विदधते धर्मोपकरणशरीरयोऽपि ममत्वमुद्धि नासेवन्ते रजन्त्या चतुर्भेदमप्याहारजात आददेते प्रवचनोपवर्णित समस्तोपधि

धातस्य प्राप्तस्य प्रत्यासनभूभागे षमि आत् पिपासितो दूरत एव द्रव्यमि बृहत्तदभा, तव ज्ञानपानार्थं चलिष्यति वरभिमुख, इतश्च
 पूर्वमवगमिष्यति तन चण्डालमिश्रुन, तत्तथाण्डालस्यनकटवर्तिषु वरगहनेषु पवनियणमारण्यप्रवण सभाटाटिष्यते, चण्डाली पुनर्विन
 नमितिहृत्वा ज्ञानार्थमवलरिष्यति तदभा, ततोऽवतीर्णया तस्या प्राप्त्येण तस्य तीर, ततोऽमुमुलब्ध सा मातङ्गी स्वरयपुरुषोऽय फल-
 क्षयिष्यति सा सरोवरावतरणायप्रमुदिरयति अयेन निमग्नयति सलिले, सासति पद्मरण्डे लीना, अयमपि मज्जनाथमवतारार्थानाभोगे
 सैव बालसति तत्समीप भविष्यति तथा सार्द्धमप्येयो वेदयिष्यते तद्वत्सम्य सजनिष्यते तस्योपरि लप्यन्यमस्य कथयिष्यति साऽऽत्म
 नश्चण्डालभाष तथापि करिष्यतेप तस्या शरीरप्रदण वरामोटिकया, विद्यासते सा ह्याहारय, तमाकर्ष्य धाविष्यति हुपिवत्तथाण्डालो,
 विलोकयिष्यतन तथावस्थित प्रचलिष्यति नितरा कोपानलेन साधासति कोदण्डे शिलीमुत्त मारयिष्यति च, अरे रे हुतात्मप्रथमपुरुष !
 पुरयो भवेत्त्याह्वय स चाण्डाल वन्यमानमेनमेकप्रदारेण प्रहरिष्यति, स च तदाऽभ्यासितो तैद्रव्यानेनेति हृत्या च पासति वरकेषु,
 तेभ्योऽप्युद्बृत्तकत कुयोनिषु पुननरकथेयान तथाप , एव तु सापरम्पराया सासत्यन तमपि काल पतित ससारचपे, नरपलिकनाच—
 भदत् ! अनिराहणा इयमल्लुलभारा स्पर्शनश्च पादशेन प्रथमस्य सपन्न सपत्सते च, भगवताऽभिहित—महाराज ! किमनोच्यताम् ?
 पयाम्मीदृशया कारण्या, सुबुद्धिनाऽभिहित—भदत् ! किमेते स्पर्शानकुशञ्जाले अस्मैव पुरुषस्य प्रभवत आहोभिदन्त्येषा प्राणिना ?
 भगवानाह—महामात ! केनलमन पुरयेऽभियच्छरे रन्त्येते, परमाप्त सर्वपा सत्कर्मससारिमिथिना प्रभवत एव, यतो योगिनी
 यमहुतालभारा योगेश्वराय स्पर्शनी, योगिना च भवत्येवेदशी शक्ति यथा कश्चिदभिन्यच्छरता कश्चिदनाविर्भूतता वर्तते, तृपतिनाऽ-
 भिहितम्—भगवन्ननयो किमस्माद्रोचरोऽप्यस्ति प्रभावो ? भगवानाह—यादमस्ति, ततो राजा मच्चिण प्रत्याह—सदे ! पापयोरयोस्म-

दिवयो वीदृशी ममायाधि शत्रुमर्दनता^१, ततो न युक्त यद्यपि भगवत्समीपस्थैरेवविष जल्पितु तथाऽपि दुष्टनिग्रहो राज्ञा धर्म इति
 कृत्येदमभिधीयते तदाकर्णयत्वाय, सुबुद्धिनाऽभिहित—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तामङ्गवता यथेते स्वशना
 कुशलमाले अनन्त पुरयेण सह यास्यत, ततो नेदानीं तावदेते वधमर्हत, केवल समाज्ञापय त्वमेते यथा मद्भिपयान्निर्गत्य युगाभ्या वरतो
 ऽपि दूर गन्तव्य, मृतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीनविषये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्माभिः क्षासीरो दण्ड करिष्यते, अथेवमप्यादिष्टे
 पुनरेते अस्मद्विषये प्रविशेता ततो भवता निर्विचार लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमतिदुष्टयोरारटवोरत्यनयोक्तयपि नेपदपि दया निधेया,
 सुबुद्धिना चिन्तित—अहो देवस्यानयोरुपर्यावेगातिशय, यतोऽस्य तद्वशेन विस्मृत तदपि 'हिस्रकर्मणि न भवन्त योदये' इति मद्गोचर
 वरप्रदान, भवतु तथापीदमेव प्रतियोग्यकारण भगवत कल्पयिष्यन्ति, मम त्वाज्ञाप्रतिपत्तिरेव ज्यायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यथाज्ञापयति दैव, तत प्रयुक्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थ, सूरिणाऽभिहित—महाराजालम्बनयोरेव ज्ञापनेन, न स्वस्वेतयोरप्यमु मूलनोपायो,
 यतोऽत्तरङ्गलोकातीये एते स्पर्शनाकुशलमाले, अत्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवति लोहयन्त्रादीनि, अग्नयस्वरूप हि ते बाह्यदक्षाणां, नृपति
 रवाच—भदन्त ! कस्तद्वानयोरेन्यो निदलनोपायो भविष्यति^१, भगवताऽभिहित—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्मनयोर्निदलनोपाय,
 तद्व्येते साधयोऽनयोरेव निषेपणार्थमहर्निश बाहयति, नृपतिरवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्नस्योपकरणानि^१, भगवानाह—
 यान्येते एन साधन प्रतिक्षणमनुशीलयति, नृपतिरवाच—केय^१, भगवतोक्त—समाकर्णय, “यावज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि
 “परपीडा न भापते सूक्ष्ममप्यलीकवचन न गृह्णन्ति दत्तशोधनमात्रमप्यदत्त धारयति नवगुप्तिमनाय ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति नि शेषतया
 “परिग्रह न विदधते धर्मोपकरणशरीरयोरपि ममत्वबुद्धि नासेवन्ते रजन्या चतुर्मेदमप्याहारजात आददते प्रवचनोपवर्णित समस्तोपधि

“विगुह्य सयमया नामात्रसिद्धये निरवयमाहारादिकं वर्तन्ते समितिगुप्तिपरिपूरितेनाचरणेन पराम्भन्ते विविधाभिपद्यकरणेन परिहरन्त्य
 “कल्याणमित्रयोग दर्शयति सतामात्मभाव न रह्यति निजामुचितस्थिति नापेक्षते लोकमार्गं मानयन्ति गुरुसहर्षि चेष्टन्ते तत्तन्
 “तथा आकणयति भगवद्भागम भावयति महायत्नेन अवलम्बन्ते द्रव्यापदादिषु धैर्यं पर्यालोचयन्त्यागामिनमपाय यतन्ते प्रतिक्षणमस-
 “पन्नयोगेषु लक्षयति चित्सचिभ्रोतसिच। प्रतिविदधते चानागतमेव तस्या प्रसिविधान निर्मलयति सततवमसङ्गताभ्यासरतवया मानस
 “अभ्यस्यति योगमार्गं स्थापयति चेतसि परमात्मानं निवध्रति स न धारणा परित्यजति यद्विर्विशेषं दुर्वन्ति तत्प्रत्ययैकवानमन्व फ
 “एण यत ते योगसिद्धौ आपूरयति गुह्यभ्यान पश्यति देहेन्द्रियादिविविकमात्मानं लभन्ते परमसमाधिं भवन्ति दारीरिणोऽपि स चो
 “मुष्टिसुखभाजन”मिति, सदेवमेते महाएज ! मुनयोऽमूनि परपीडावज्जनादीनि मुष्टिसुखभाजनत्पयवसानानि तस्याप्रमादनाप्तो यच्चस्योपकर-
 णानि प्रविक्षणमनुशीलयति, सतोऽमू(मा)भिरमुशीलितैरत्यर्थं तदुदीभवति यच्च, तथाभूतं च तदनयो रक्षणनाडुशलमालयोत्प्रेषामयेव-
 जार्तीयानाम वरुणभूतानां दुष्प्रलोकानां निष्पीडने क्षमं सपद्यते, तेन च निष्पीडितास्तेऽत्तरङ्गलोका न पुन प्रादुर्भवति, ततो महाएज !
 यथासन्निष्पीडनाभिलाषोऽस्ति भवतस्त्रिदशमप्रमादयन् स्वचेतसि निधाय दृढवीर्यमुष्णाऽनष्टभ्य सन्त्येते निष्पीडनीये स्वत एव, न मन्त्रिणो
 ऽप्यादशो देव, न रत्न पुरेण निष्पीडिते अप्येते परमाधवो निष्पीडिते भवत, एव च भगवति नृपतिगोचरमुपदेशे ददाने मनीषिण कर्म
 चनदार्ढ्यं गुभपरिष्णमानलो गतोऽभिष्टुद्धि भगवद्वचनेन, केनल पूजातरवाक्ययोर्विषयविभाषमनवधारयन् मनाक् ससन्देह इव विरचित
 कस्तुडल सन् भगव च प्रत्याह—भद्र त ! याऽसौ भगवद्भिर्भागवती भावदीक्षा वीर्योत्कण्ठामहेतुतया गुरुपस्योत्पृष्टवमन्त्य साधयतीति
 प्राक् प्रतिपादिता यच्चैदमिदानीं दृष्टा वरुणलोकनिष्पीडनक्षमं सवीर्ययष्टिकमप्रमादयच्च प्रतिपाद्यते अनयो परस्पर रियात् विशेष ?

भागवताऽभिहित—भन् । न कियानपि विशेष , केवलमनयो शब्दो भिद्यते नार्थ , यतोऽप्यादयन्ममेव परमार्थतो भागवती भावदीक्षे-
 त्याभिधीयते, मनीषिणाऽभिहित—यद्येव ततो दीयता भावता मा भागवती भावदीक्षा यद्युचिचोऽह तस्या , भगवानाह—वाहमुचित ,
 तुष्ट दीयते, नृपतिनाऽभिहित—भदन्त ! ममानेकसम्पत्समृद्धिर्बुद्धसाहसस्यापीदमप्रमादयच्च युष्मद्वचनव श्रयमाणमपि दुर्युष्टेयतया
 मनस प्रकल्पमुत्पादयति, एष पुन क कुतस्त्यो महात्मा ? येनेदं सहृण महापश्यमिह जिगीषुणाऽभ्युपगतमिति, भगवताऽभिहित—
 महाराज ! मनीषिणामायमनैव क्षितिप्रतिष्ठिते वास्तव्य , राज्ञा चिन्तितम्—अये ! यदाऽय पाप पुरुषो मया व्यापादयितुमादिष्टस्तदा लोके
 श्लाघ्यमात श्रुत एनासी-मनीषी यदुत—रे एकस्मादपि पित्रुर्जात्यो पश्यवानयोऽरिषान् विनेप , अस्मेद विवेष्टित स च तथाविधो म
 नीषी महात्मेति, तदेव एव मनीषी प्रायो भविष्यति, अथा भगवत्तमेव विशेषत एकजामीति विचिन्त्याभिहितमनेन—भदन्त ! का
 पुनरस्यान नगरे मातापितरो ? का वा ज्ञातय इति ? भगवानाह—अस्त्यस्यैव क्षितिप्रतिष्ठितस्य भोक्ता कर्मविलासो महानरेन्द्र , सोऽस्य
 जनन , तस्यैनाममहिषी शुभसुदरी नाम देवी सा जन्नी, तस्यैवेयमकुशलमाला भार्यो अय च पुरुषो बालाभिधान सुत इति, तथा
 योऽय मनीषिण पार्श्ववर्ती पुरुष सोऽपि तस्यैव सामान्यरूपाया दृढ्यास्तनयो मध्यमवृद्धिरभिधीयते, एतावदेवानेदं कुटुम्बक, श्रेयज्ञा
 तवरसु देशान्तरेषु, अत कि तद्वार्त्तया ? , नृपतिराह—किमस्य नगरस्य कर्मविलासो भोक्ता न पुनरह ? , भगवानाह—नाह, राजोवाच
 —अथ ? , भगवानाह—समानपथ, यतस्तदाज्ञा सवऽपि, भीतिकम्पितमानसा ! एते नागरिका नैव, लङ्घयन्ति कदाचन ॥ १ ॥ तवापि
 रा-यहरणे, तदने वा यथेच्छया ! शक्नोऽसौ न तथा तेऽन, राज्ञाज्ञा प्रकाशते ॥ २ ॥ परमार्थेन तेनासौ, भोक्ताऽस्येत्यभिधीयते ।
 यत प्रभुत्वमाज्ञाया, प्रभूणा किल गीयते ॥ ३ ॥ नरपतिरुवाच—यद्येव भगवन्नेप, कस्मान्नेहोपलभ्यते । दुरिणाऽभिहित राजन् ,

मन्माकणय धारणम् ॥ ४ ॥ यत कर्मविलासोऽयमनरद्वो महातृप । अतो न दसन याति, सर्वदेन भवाटशाम् ॥ ५ ॥ अन्तरङ्गा दि
य लोकास्तेषा प्रकतिरीदशी । स्थिता प्रच्छन्नरूपेण, सवकायाणि हर्षते ॥ ६ ॥ केवल बुद्धिदम्बैव, भीरा पश्यन्ति तान् सदा । आरि
भूता दनाभाति, अयेषामपि तत्पुर ॥ ७ ॥ न चावमाना काया, भवताऽन प्रयोजने । न केनत् यतोऽनेन, भगवान् पश्यन्ति ॥ ८ ॥
किं तु प्रायेण सर्वेऽपि, सत्सारोदरवर्तिन । स्वकीर्येण विभिर्भित्त, प्रभवोऽपि कथोक्ता ॥ ९ ॥ ततो पृथिवतयेन, राज्ञा प्रोक्तं सुदु
द्धिना । देव । हातो मयाऽप्येष, राज्ञा योऽवर्णि सूरिणा ॥ १० ॥ देवाय यययिष्यामि, रूपमस्य परिस्तुम् । अहमेव भद्रदेस्तु, सर्व-
मेव निबधितम् ॥ ११ ॥ इत्यञ्च—विस्वाभावसर तेन, पूर्वं सजातबुद्धिना । अथाऽऽनतक्षिरकेन, प्रोक्तं मध्यमबुद्धिना ॥ १२ ॥ योऽसौ
भगवताऽऽदिष्ट, सत्सारतनुवाकर । पृथिव्यम स मे नाथ, दीयतामुचितो यदि ॥ १३ ॥ शुकस्याच—श्रुत्वा भगवन्तां दाशा, न
कतुं क्षण्वति ये । तेषा गृहस्थधर्माऽसौ, शुक एव भवाटशाम् ॥ १४ ॥ मृपतिरवाच—भद्रव । कित्स्वरूपोऽय, पृथिव्यर्मोऽभिधीयते ? ।
सूरिपह महाराज, समार्कण्य कथ्यते ॥ १५ ॥ ततो भगवता वर्णित परमपदसत्यापपादयतिरुपहृतीज सन्यगदशाः प्रतिपादि-
तानि सत्सारतकन्वच्छेद(क)तया चिरेण स्वर्गोपवर्गमार्गसर्वार्करीण्यनुत्पत्तुण्यनतदिक्षापदानि, तव सख्याततदापरणीयकमक्षयोपदा
मत्तया भावत प्रादुर्भूतसन्ध्यावदानदेशविरतिपरिणामेन शक्योऽयमस्मादशामप्यनुष्ठानं गृहस्थधर्म इति सचिन्त्य नरपतिगाऽभिहित—भ
द्रव । कियतामवदानेनास्माकमप्यनुष्ठानं, भगवानाह—मुमु कियते, ततो दत्तस्योर्द्वयोस्तु विधिना पृथिव्यर्मा भगवता, मनीषिदीक्षादा
नाथ पुनरभ्युद्यते भगवति भगवत्करणयोर्निपत्य नरपतिरवाच—भद्रव । पृथिवैवानेन महात्मना भगवतो भगवती दीधेति पृथ्वस्य ए
वायमभ्युना वतते तथापि वयमेन मनीषिणमुद्दिश्य किञ्चित्सतोपागुरूपमाचरितुमिच्छाम तदनुजानातु भगवानिति, तदावप्य स्थिता

भगवन्तस्तुष्णीभावेन, सुबुद्धिनाऽभिहित—देव ! न पृच्छयन्ते द्रव्यस्वप्नवृत्तिकाले भगवन्त, अनधिकारी ह्यत्र भगवता शुक उवाच य-
 धोचित स्वप्नेन द्रव्यस्वप्न कतु शुष्मादशा, केवलमतेऽपि विहित तमनुमोदन्ते एव द्रव्यस्वप्न, ददति च तद्रोचर दोषकालमुपनेष्ट, यथा
 फर्तव्योद्धारयुजा भगवतां न सतु वित्तस्थान्यच्छुभतर स्थानमितादिवचनसन्दर्भेण, तस्मात्स्वप्न एव कुरुत यथोचित यूप, केवलमभ्यर्थ-
 याम कालप्रतीक्षया प्रति मनीषिण, यूपतिरवोचत्—एव कुर्म, ततोऽभ्यर्चितं सद्युमान यज्ञमभिध्या मनीषी, चिन्तितमनेन-
 न शुक कालविलम्बा भमप्रयोजने, तथापि महापुरुषप्रणयमङ्गोऽपि सुबुद्धकर इति मन्यमानेन प्रतिपन्न तत्समीहितम्—ततस्त्वरयता
 देन, नरनाथेन नोपत । व्यापारिता महायोधे, सव मन्त्रिमहत्तमा ॥ १ ॥ ततस्तै क्षणमात्रेण, तत्सर्वं जितमन्विरम् । विचित्रवस्तु-
 विकारैर्निहित विगतात्तपम् ॥ २ ॥ कुरङ्गनाभिकाश्मीरमलयोद्भवरूपया । कर्पूरोन्मिश्रया गार्ग्यो, तदयस्त्राद्विलेपितम् ॥ ३ ॥ सथाऽल-
 वुलसङ्गीतै, पञ्चवर्णैर्मनोहरै । बाजान्त्रयेधिर्ये पुष्पै, सर्वं परिपूरितम् ॥ ४ ॥ सौवर्णस्त्रान्मवित्थयस्त्रामणिदर्पणराजितम् । दिव्य-
 वस्त्राकरोद्घोच, वल्गुकावचूलनम् ॥ ५ ॥ नष्टाधकारसम्बन्ध, रज्योद्योतै मुनिर्मलै । विभ्वस्त्राजोषदुर्गन्ध, सत्कृष्णारगवपूपत ॥ ६ ॥
 देवलोकाधिरामोद्, पटवसैर्विसर्पिभि । लसत्केतकिसपातगर्धेन भुवनान्तिगम् ॥ ७ ॥ लसद्विलासिनीलोकप्रारब्धकान्तसाधनम् । एव
 विधाय तत्सम्प, प्रस्तुत देवपूजनम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे—पारिजातकमदारनमेकद्विचदने । सत्तानकैश्च देवोपास्त्रायाऽन्यैर्जलजोत्तरै ॥ ९ ॥
 पुष्पैर्भूत्वा विमानानि, द्योतय तो नमस्तलम् । ततोऽलुङ्घरवास्तूर्णमाजगमुस्ते जिनालयम् ॥ १० ॥ तत प्रमुदितशेषलोकलोचनपूजिता ।
 पूजा जगद्गुरुणा ते, जातान द्वा प्रचक्रिरे ॥ ११ ॥ सुस्फिष्टवर्णविन्यासा, पूजाभालोक्य तच्छ्रवाम् । निश्चलाक्षतया लोकास्ते जगमुर्देव-
 रूपताम् ॥ १२ ॥ ततोऽतन्तदुणातन्दपरिपूरितचेतसा । नरेन्द्रेण सलोकेन, देवानानन्य सद्विरा ॥ १३ ॥ शुभे सुमेरुवज्रह्ने, सुवेद्या भद्रविष्टरे ।

समाकण्य वारणम् ॥ ४ ॥ यत् कर्मवितासोऽयत्तत्तद्वो महानृप । अतो न दशन याति, सर्वदैव भवाद्दाम् ॥ ५ ॥ अन्तर्ह्य हि
य लोकारत्तया प्रकृतिरीदृशी । स्थिता प्रज्जन्तृरूप, सनकायाणि कुर्वते ॥ ६ ॥ केवल बुद्धिद्वयैव, भीया पश्यति तान् सदा । आदि
भूता इवाभाति, अत्रयामसि तं पुर ॥ ७ ॥ न चाभायता काया, भवताऽन प्रयोजने । न देवस्य यतोऽनेन, भगनेन पराजित ॥ ८ ॥
नि तु प्रायेण सचऽपि, मसालोदरवर्तिन । स्वयायप विनिर्जित, प्रभवोऽपि यशीकृता ॥ ९ ॥ ततो गृहीतवचनेन, राजा प्रोक्त मुमु
क्षिना । वय । ततो भयाऽप्यय, राजा योऽर्वाणं सूरिणा ॥ १० ॥ देवाय कथयिष्यामि, रूपमस्य परिस्तुम् । अहमेव भद्र तैस्तु, सच-
मेव निवर्तिनम् ॥ ११ ॥ इत्यथ—विज्ञायात्रसर तेन, पूव सजातबुद्धिना । अथाऽऽनवशिरस्केन, प्रोच मध्यमबुद्धिना ॥ १२ ॥ योऽसौ
भगवानाऽऽदिप, ससारतनुताकर । गृहिधम स म नाथ, दीयतामुचिता यदि ॥ १३ ॥ गुरुकथाय—धुत्वा भगवती दीक्षा, न
कर्तुं शक्नुवन्ति य । तेषा गृहसधर्माऽसौ, युक्त एव भवादयाम् ॥ १४ ॥ उपतिरुवाच—भद्रन्त । कित्तरूपोऽय, गृदिधर्मोऽभिधीयते ।
सूरिराह महाराज, समाकर्षय कथ्यते ॥ १५ ॥ ततो भगवता वर्णित परमपदकल्याणपादपतिरूपहस्तपीन सनपददर्शन प्रतिपादि
यानि ससारवरकन्च्छेद(क)तया विरेण स्वगायत्रमागससर्गाकारिण्यपुनरागुणानतशिक्षाप्रदानि, तत सजातवदावरणीयकर्मक्षयोपश
मवया भावत प्राहुर्भूतसन्ध्यादतनदशविपतिपरिणामे । शक्योऽयमसादृशमन्यनुष्ठातु गृहसधर्म इति सचिन्त्य उपपत्तिनाऽभिहित—भ
द्रन्त । क्रियतामवदाननास्मानमप्यनुग्रह, भगवानाह—मुमु क्रियते, ततो दत्तस्त्वयोर्दयोरापि विभिन्ना गृदिधर्मा भगवता, मनीषिदीक्षादा
नार्थ पुनरनुग्रहे भगवति भगवत्परयोर्निर्णय नरपासिकथाय—भद्रन्त । गृहीतवानेन महत्तमा भगवतो भगवती दीक्षेति कृतकृत्य ए
वायमप्युना वतते तेषापि वयमन मनीषिणमुदिरय किञ्चित्स लोपानुरूपमाचरिषुभिच्छाम वदनुजानातु भगवानिति, तदाकपर्य स्थिता

भगवत्सङ्कीर्णभावेन, सुमुद्रिताऽमिहित—देव । न पुच्छयेते द्रव्यस्त्वपद्रुतिकाले भगवन्तः , अनधिकारो ह्यत्र भगवता, शुक्त एव य
थोचित स्वयमेव द्रव्यस्तव कर्तुं युष्मादशा, केवलमेतेऽपि विहित समनुमोदन्ते एव द्रव्यस्त्वव, ददाति च तद्गीचर शेषकालमुपदेश, यथा
कर्तव्योदात्तज्ञा भगवता न एतलु वित्तस्यान्यलुभतर स्थानमित्यादिवचनसन्दभण, तस्मात्स्वत एव कुर्वत यथोचित यूय, केवलमभ्यर्थ-
याम कालप्रतीक्षण प्रति मनीषिण, वृषसिरधोचम्—एव कुर्म , ततोऽभ्यर्थित सखद्विमान राजमग्निभया मनीषी, चिन्तितमनेन
न युक्त कालविलम्बो धर्मप्रयोजने, तथापि महापुरुषप्रणयभङ्गोऽपि सुदुष्कर इति मन्यमानेन प्रणिपन्न तत्समीहितम्—ततस्त्वरपणा
तेन, नरनाथेन शोषत । व्यापारिता महायोधै , सर्वे भविमहत्तमा ॥ १ ॥ ततस्ते क्षणमात्रेण, तत्सर्वं जिनमिदरम् । विचित्रवस्तु
विकारीर्विहित विगतातपम् ॥ २ ॥ कुरङ्गनाभिकाशमीरमलयोद्धव रूपया । कर्पुरेभिश्च भया गार्वा, तद्यक्षाद्विलेपितम् ॥ ३ ॥ तथाऽलि
पुलसङ्घाति , पञ्चवर्णैर्मनोहरै । अजानून्नेधिभि पुण्यै , सर्वत परिपूरितम् ॥ ४ ॥ सौवर्णस्नग्भवित्प्लवस्तमणिदर्पणराजितम् । दिव्य-
वक्त्रदंतोल्लोच, दक्षमुक्तावतूलकम् ॥ ५ ॥ नटान्धकारसम्बन्ध, रत्नोद्योतै सुनिर्मलै । विष्वक्साशेषदुर्गांध, सत्कुब्जागरूपपत ॥ ६ ॥
देवलोकाधिकामोद, पटवासिर्विसर्पिभि । लसत्केतकिंसपातगन्धेन मुवनानिगम् ॥ ७ ॥ लसद्विलासिनीलोकमारब्धकानसाधनम् । एव
विधाय तत्सप्त, प्रसुत देवपूजनम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तर—धारिजातरमन्दारनमोरहरिचन्दनै । सन्तानकैश्च देवीयास्ताधान्यैजलजोत्तरै ॥ ९ ॥
पुष्पैर्भुत्वा विमानानि, घोषय तो नभसालम् । ततोत्कटरवास्त्रपूर्णमाजगमुख्ये जिनालयम् ॥ १० ॥ तत प्रमुदिताशेषलोकलोचनपूजिता ।
पूजा जगद्गुरुणा ते, जातानन्दा प्रचाक्रिरे ॥ ११ ॥ स्फुरिष्टवर्णविधासा, पूजासालोच्य तच्छ्रवाम् । निश्चलाक्षतया लोकालो जगमुर्देव-
रूपताम् ॥ १२ ॥ ततोऽनन्तगुणात्तदपरिपूर्तिचेतसा । नरेन्द्रेण सलोकेन, देवानानन्ध साद्रिया ॥ १३ ॥ शुभे सुमेरुवस्तुहे, सुवेद्या भद्रविष्टरे ।

तिवेद्य विन्य जैने, विधिनाऽऽरम्भि भज्जनम् ॥ १४ ॥ शुभम् । स न च---शावस्य शुभवत्स, किरीटाङ्गदधारिण । गोरीर्षण विलि-
 मस्य, हारराजितवक्षस ॥ १५ ॥ कुण्डलोद्भासिगण्डस्य, शक्राकारानुकारिण । पक्षि शान्तविकारस्य, निर्मलीभूतचेवस ॥ १६ ॥
 महत्तमोऽयमस्माकमेव एव च नायक । एष एव महाभाग, एष एव च पूजित ॥ १७ ॥ येन भागवती दीप्ता, हुक्कारसि जिष्टुक्षिता ।
 एव प्रभाषमाणेत, तरेन्द्रेण मनीषिण ॥ १८ ॥ सतीर्थोदकसम्पूर्णस्त्रापनीयो मनोहर । सद्धर्मसारसम्पूर्णमुनिमानससन्निभ ॥ १९ ॥
 गोशीर्षचन्द्रनोमिभो, दिव्यपद्माश्रुतानन । सम तावर्षित शुभैश्चाश्च दनदत्तकै ॥ २० ॥ सहाय्य प्रथमक्राने, द्वात्रकारवया मुदा ।
 समर्पितोऽभियेकार्ध, विप्रकुम्भो भवच्छिव ॥ २१ ॥ सप्तभिः कुलकम् । आन वसुलकोद्भेद, दद्यातो भक्तिनिर्भर । क्षमाह दृपसि
 कुम्भ, स्वयमेव द्वितीयकम् ॥ २२ ॥ तथा मध्यममुद्विभ, सपुन स सुलोचन । कवी सुवन्तनामस्य, द्वात्रकारणवत्तरौ ॥ २३ ॥
 चन्द्रोद्योतच्छटाव्धेन, घामरेण विभूषिता । स्थिता त्रिलोकनामस्य, पुरो मदनक रक्षी ॥ २४ ॥ द्वितीया स्थापिता राक्षा, तस्याभ्यामर
 धारिणी । देशी पद्मावती नाम, सशकारानुकारिणी ॥ २५ ॥ धूपभाजनसाधार, गाव भावितमानसः । सुमुदिर्धधितानन्द,
 स्थितोऽपे सिद्धितानन ॥ २६ ॥ तेनैव राजादिदेन, शेषकर्मसु सादरम् । ये ये श्रेष्ठवन्मा लोकास्ते ते सन्त्यह् नियोजिता ॥ २७ ॥
 यत ---त एव कविनो लोके, ते जातास्ते समुभवा । ते कलापविज्ञानशालिनस्ते महाधना ॥ २८ ॥ ते रूपवन्तस्ते दूरा, कुल
 स्थासि विभूषणा । ते सर्वगुणसम्पूर्ण, श्लाघ्यास्ते सुवन्तये ॥ २९ ॥ किङ्करीकृतशकस्य, लोकनाथस्य सन्दिरे । येऽय विह्वरायाचित,
 नरा कल्याणमागिन ॥ ३० ॥ निभिर्विशेषकम् । तव प्रष्टुचो भगवतोऽभियेकमहोत्सवः, पूरयति दिक्चक्रबालमुद्रामदेवदुन्दुभिनिर्घोषा
 शधिरयचित जनकर्मकोटराणि रदत्पटहपाटवप्रतिनादसमूर्च्छिता विविधतूर्धनिनादा समुज्जास्यते दणकपकभमाणकरजोन्मिष कलका

हलाकलकल गीय तेऽन्तरा तया प्रथमसुखरसास्वाद्यवेदनचतुष्टयणि भगवत्साधुगुणसम्बन्धप्रवणानि श्रवणोत्सवकारीणि गीतवानि पठयन्ते
 परिगुह्यगम्भीरेण ध्वनिना सर्वज्ञप्रणीतप्रवचनोन्नतिक्रपाणि रम्याविविधपरपरममन्त्ररूपाणि भावसार महास्रोत्राणि प्रवृत्तानि विविधकर
 णान्नद्वारद्वारीणि प्रमोदातिरेकसूचकानि महानृत्यानि, तदेव महता विमर्देन सुरासुरैरिव कनकगिरिशिरसरे निर्वातिते भगवदभिषेकमङ्गले पू-
 जितेषु सविशेष भुवनाधिनाथविम्बेषु विहितेषु नि शेषकृत्यविधानेषु वन्दितेषु साधुलोकेषु दत्तेषु महादानेषु सन्मानितेषु विशेषतः साध-
 न्निकेषु मनीषिणः स्वगेहनयनाय प्रद्वीकारितो नरपतिना गज आरोपितस्त्रान मनीषी स्थितोऽस्य स्वयमावयवप्रधारक, घोषित च नरप-
 तिना हर्षातिरेकरोमाञ्चितवयुषा बृहता शर्वेन—यदुत भो भो साम् ता भो भो मन्त्रिमहत्तमा 'समाकर्णयत धूमम्—' विन्मूर्तिरत्र ससारं,
 नरस्य ननु तत्पत । सत्त्वमेवाविगानेन, प्रसिद्ध सर्ववेदिनाम् ॥ १ ॥ ततो यस्याधिक सत्त्व, नरस्येह प्रकाशते । स शेषनरवर्गस्य,
 प्रभुत्व कर्तुमर्हति ॥ २ ॥ एव च स्थिते—सत्त्वोत्कर्षस्य माहात्म्यं, यदत्रास्य मनीषिण । बहुदृमेव युष्माभिः, सर्वैरेव परिरुद्धम् ॥ ३ ॥
 यत्तद्भगवताऽऽदिष्ट, मादृशा त्रासकारणम् । अनेन रभसा यन्त्र, याचित वन्महात्मना ॥ ४ ॥ तदेव यावदस्माक, सर्वनुग्रहकान्प्रया ।
 एह विधति तावन्न, स्वामी देवो गुरु पिता ॥ ५ ॥ ययमस्य भवन्तश्च, सर्व किङ्करता गता । विधूतपापमात्मान, विनयात्करवाभवे
 ॥ ६ ॥ तव समस्तैस्तैश्चक, प्रमोदोदुरमानसैः । यदाविशति राजेन्द्र, कस्यै तन्नाम रोचते ? ॥ ७ ॥ अत्रान्वरेऽतितोषेण, देहस्या सा
 मनीषिण । विजृम्भिता विशेषेण, जननी शुभमुदरी ॥ ८ ॥ तव सश्रीकवामाध्य, क्षणेन भुवनातिगाम् । राजा राजलोकेन, परिव्रा-
 रितविप्रद ॥ ९ ॥ कोणुकधिखेदेन, सह मय्यमबुद्धिना । अथाऽवाप पुरद्वार, स्तूयमानः सुबुद्धिना ॥ १० ॥ तवोच्छिन्नपताके च,
 देहशोभामनोरसे । विशेषोज्ज्वलनेपथ्ये, हर्षात्सन्मुद्यमानते ॥ ११ ॥ अथासौ नगरे तत्र, मनीषी तोषनिर्भरैः । एव नागरिकैर्लोकैः,

निवेद्य विन्य जैनैः, विधिनाऽऽस्मि भजनम् ॥ १४ ॥ शुभम् । वन च—दावत्य शुभवत्यस्य, किरीटाङ्गदयारिण । गोरीर्येण विलि-
 मस्य, दारराजितवधस्य ॥ १५ ॥ कुण्डलोन्नासिगण्डस्य, यक्रकाराजुकारिण । पद्मि शान्तविकारस्य, निर्मलीभूतचेतस्य ॥ १६ ॥
 महत्तमोऽपमत्ताक्रमेण एव च नायक । एष एव महाभाग, एष एव च पूजित ॥ १७ ॥ येन भागवती दीक्षा, हुक्मपाणि जिघृक्षिता ।
 एव प्रभापमाणेत, तरेद्रेण मनीषिण ॥ १८ ॥ ससीर्योदकसम्पूर्णलाघवीयो मनोहर । सर्वस्यारसम्पूर्णमुनिमानससन्निभ ॥ १९ ॥
 गोदीर्घचन्दनोन्मिश्रो, दिव्यपद्मादृतानन । समवाचर्षित शुभैश्चारुचन्दनहस्तैः ॥ २० ॥ सस्याप्य प्रथमदाने, दानकारवया सुरा ।
 समर्पितोऽभिषेकार्थं, दिव्यकुम्भो भवच्छिद ॥ २१ ॥ समधिः कुलकम् । आनन्दपुरकोद्भेद, दयानो भक्तिनिर्भर । जगद् सृष्टि-
 कुम्भ, स्वयमेव द्वितीयकम् ॥ २२ ॥ तथा मध्यमशुद्धिश्च, सपुन स सुलोचन । कृतौ भुवनलाभस्य, दानकारणवत्परौ ॥ २३ ॥
 चन्द्रोपातच्छटाच्छेन, चामरेण विभूषिता । स्त्रिता त्रिलोकनाथस्य, पुरो भद्रकदली ॥ २४ ॥ द्वितीया स्थापिता राक्षा, वत्साभामर-
 भारिणी । देवी प्रभानती नाम, वशाकारजुकारिणी ॥ २५ ॥ भूमाजानमादाय, गाढ भारिममत्स । सुशुद्धिपर्यवेतानन्द,
 स्त्रितोऽप्ये दिदिवानन ॥ २६ ॥ तेनैव राजादिष्टेन, शेषकर्मसु सादरम् । ये ये भेदवत्ता लोकास्ते ते सन्मद्व नियोजिता ॥ २७ ॥
 मत्स —य एव कृतिनो लोके, ते जगत्सु समुभवा । ते कलात्राप्रविशानशालिनस्ते माहायना ॥ २८ ॥ ते रूपवन्तस्ते धरा, कुल-
 साधि विभूषणा । ते सर्वगुणसम्पूर्णा, श्लाघ्यास्ते भुवनत्रये ॥ २९ ॥ किङ्करीकुवशकस्य, लोकनाथस्य मन्दिरे । येऽत्र किङ्करा यान्ति,
 नरा कल्याणमानिन ॥ ३० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । तत्र प्रवृत्तो भगवतोऽभिषेकमहोत्सवाः, पूरयन्ति दिङ् चमयालभुरामदेवदुन्दुभिनिर्घोषा
 धधिरयन्ति जनकर्मकोटराणि रटसदृशपादप्रतिनादसमूर्द्धिज्वा विविधतूर्यनिनादा समुद्भास्यते कणकपक्वभाषाकरवोन्मिश्रः कलका

क्षेदाद्ग्राणे विद्यस्तप्रवरभूषणे दिव्याशुकाच्छादितशरीरे माल्यविच्छित्तिसौरमाकृष्टदृष्टचञ्चरीके अव्यासितमहार्द्रसिंहासने प्रणतास-
 रयमहासाम चकिरीटाशुजायरञ्चितचरणे चक्षुमवन्दिस्तूयमानयथावस्थितगुणसन्द्दोहे दत्तास्थाने मनीषिणि हर्षातिरेकनिर्मरो राजा सुबुद्धि-
 प्रत्याह—सखे ! शुष्मदनुभावजन्येयमस्मादशा कल्याणपरम्परा, येनोत्साहितोऽहं भवता भगवद्वन्द्वनाथ, तथाहि—विलोकितो मया
 नाथो, जगदानन्ददायक । भक्तिभिरचित्तो, वदितो भुवनेश्वर ॥ १ ॥ दृष्ट कल्पद्रुमाकार, स सूरिर्विन्दितो मुदा । लब्धो भाग
 वतो धर्म, ससारोच्छेदकारक ॥ २ ॥ जातश्चेदशरूपेण, नररोन मीलक । कृतञ्चानेन सर्वेषामस्माक हृदयोत्सव ॥ ३ ॥ अथवा
 किमनाश्चर्यम् ?—महाभागा प्रजायन्ते, परेषा तोषयुद्धये । स्वकार्यमेतदेवैषा, यत्परप्रीतिकारणम् ॥ ४ ॥ तदस्य शुक्रमेवैव, विधातु
 पुण्यकर्मण । ममास्तुतमिदं जात, क होम्य क तिलाढकम् ? ॥ ५ ॥ तदेवविषयकल्याणमालिका मित्रवत्सल । एवमाचरता नून, त्वया
 सपादिता मम ॥ ६ ॥ राज्ञो हितकरो मन्त्री, सुप्रसिद्ध जगन्नाथे । तस्मात्सर्वैव मन्त्रित्व, यथार्थं ते सुबुद्धिता ॥ ७ ॥ सुबुद्धिरुवाच—
 देव ! मा मैवमाविशत, न खलु देव । पुण्यप्राप्तभारयत्तजीवितव्येऽत्र किङ्करजनेऽप्येवमसतिगौरवमारोपयितुमर्हति देव, अस्या सपादने
 देऽत्र वय ?, उचित एव देव सत्त्वेवविषयकल्याणपरम्पराया, नैव हि निर्मलान्धरतले निशि प्रकाशमाना रुचिरा नक्षत्रपद्धति कस्य
 चिदसम्भावनीयेलाभ्यर्च्यबुद्धिं जनयति, मनीषिणाऽभिहित—महाराज ! भगवति सप्रसादे क्रियतीयमथापि भवत कल्याणपरम्परा ?
 भाविदिनश्रीसम्बन्धस्यैव गगनतलस्यारण्योतकल्पो हि भवतो भविष्यत्केवलालोकसचिवपरमपदान तानन्दसन्द्दोहसम्बन्धस्य प्राथमक-
 ल्पिक रत्नत्वेय सम्बन्धदर्शनजनित प्रसोद, नृपतिरुवाच—नाथ ! महाप्रसाद, कोऽत्र सद्देह ?, किं न सपद्यते शुष्मदनुचराणा ?, ततो
 मन्त्रिण प्रत्याह—सखे ! परयाभीषामयादिनप्रबुद्धानामपि विवेकातिशय, सुबुद्धिरुवाच—देव ! किमत्र चित्र ? मनीषिण खल्वेते यथा

प्रविशेद्य कृतस्तुति ॥ शुभम् ॥ १२ ॥ तद्यथा—धन्योऽय कृतकृत्योऽय, महात्माऽय नरोत्तम । असौव सफुल जन्म, भूयिताऽनेन
 मदिनी ॥ १३ ॥ अस्त्येन धन्यताऽस्माक, येषामेव स्वपत्तने । सजातो न ह्यधन्याना, रत्नपुञ्जेन मीलक ॥ १४ ॥ तद्यथा—कामि-
 नीनयनानन्द, युवाणोऽर्थाभिलाषिणाम् । ददानञ्च महादान, दधानो देवरूपवाम् ॥ १५ ॥ सद्धर्मे पक्षपात य, देहिनामात्मचेष्टिदे ।
 जनयश्चनितान्तदो, विचचार पुरेऽरितले ॥ १६ ॥ ततो महाविमर्देन, सम्प्राप्तो राजमन्दिरम् । रत्नराशिप्रभाजालै, सदा पद्मन्दकानु-
 षम् ॥ १७ ॥ तन चाशेषराजादिलोकसन्मानमानिव । सक्रामकामिनीदुन्दुलोलोचनवीक्षित ॥ १८ ॥ गीतवृत्तप्रपन्धेन, सोऽमपल-
 यविभ्रमे । देवराजवदास्थान, इत्था नि शङ्कमानस ॥ १९ ॥ ततो विलीनरागोऽपि, नृपतेक्षोपहृदये । इत्थाय मञ्जनस्थान, जगाम
 गतविक्षय ॥ २० ॥ तन य गतस्य तस्य—भ्रातु सूनोरिवास्तन्ववद्वभस्य सगौरवम् । इव मदनकन्दल्या, शरीरपरिभाजनम् ॥ २१ ॥
 शेषात् पुरनारीभिर्व्यप्राप्ति क्लान्तकर्मणा । राजा पेशलालापचाशभि परिवारित ॥ २२ ॥ वने द्रनीलवैद्वयपद्मरागादिरौचिषा । रश्मि-
 यक्षवापीना, समञ्ज विमले जले ॥ २३ ॥ ततो भुजगनिर्मोकसूक्ष्मशुद्धे सुवाससी । परिधाय गतो देवभवन सुमनोहरम् ॥ २४ ॥ सद्य
 य—सुशुद्धिसन्धिनि विरचनाचारवया चित्तनिर्वाणकारिणि जिनमदिरे मार्गानुसारितया परमाधत सकलकालहृदयवर्तिनोऽपि
 विशेषतस्त्रादिन एव प्रयोधनरतिसूरिषादप्रसादोपलब्धस्वरूपस्य सकलनिष्कलावस्थस्य भगवत परमात्मनो रागाद्वेषविषादहरणकरणपतुरम्-
 नुस्सुतमर्दत स्वरूप ततो निर्गत्य विरलविरलाप्रपरिजन पूर्वोपकल्पिताराधोभोजनोपकरणसामग्रीसनाय प्राप्तो भोजनमण्डप तत्र य
 विरचितानेकाकारे चित्तरसनोत्सवकारिणि अद्वयेयाथाहारविस्तारे नृपतिना स्वयमुपदिश्यमानमभिमततरसास्वादन वदजुरोभेन विद्यमानो
 निरभिष्वङ्गतया वर्धमानस्तरस्यातिरेको निर्वर्धयामास भोजनमिति, ततो गृहीतपञ्चसुगन्धिनिमग्नतान्मूले मलयजयुगानाभिकदमीरज-

शोदाग्रारणे विद्यस्तप्रवरभूपणे दिव्याशुकाच्छादिवशरीरे माल्यविच्छित्तिर्माकण्डहृदयच्छरीके अघ्नासितमहाहंसिदासने प्रणतास-
 ल्यमहासाम तकिरीटाशुजालरञ्जितचरणे उदामबन्दिस्तूयमानयथावस्थितगुणसन्द्देहि द्वास्थाने मनीषिणि द्वाधातिरेकनिभरो राजा सुबुद्धिं
 प्रत्याह—सरते । युष्मदनुभावजन्येयमस्मादशा यस्याणपरम्परा, येनोत्साहितोऽहं भवता भगवद्वन्दनाय, तथाहि—विलोकितो मया
 ताम्यो, जगद्दानवदायक । भक्तितिभरचित्तेन, वदितो भुवनेभर ॥ १ ॥ दृष्ट कल्पद्रुमाकार, स सूरिर्विन्दितो मुदा । लब्धो भाग-
 वतो धर्म, सप्तारोच्छेदफारक ॥ २ ॥ जातश्चेदशरूपेण, नररत्नेन मीलक । कृतज्ञानेन सर्वेषामस्माक हृदयोत्सव ॥ ३ ॥ अथवा
 किमत्राश्रयम् ?—महाभागा! प्रजायन्ते, परेषा तोषवृद्धये । स्वकार्यमेतदेवैषा, यत्परप्रीतिकारणम् ॥ ४ ॥ तदस्य युक्तमेवेदं, विधातु
 पुण्यकर्मण । ममाहुतमिदं जात, क होन्मः क तिलाटकम् ? ॥ ५ ॥ सदेवविषकल्याणमालिका मित्रवरसल । एवमाचरता नून, त्वया
 सपाविता मम ॥ ६ ॥ राज्ञो हितकरो मन्त्री, सुप्रसिद्ध जगन्त्रये । तस्मात्तवैव मन्त्रित्व, यथार्थं ते सुबुद्धिता ॥ ७ ॥ सुबुद्धिरवाच—
 देव ! मा मैवमाविशत, न रत्नं देव ! पुण्यप्रागभाषायात्तजीवितव्येऽत्र किङ्करजनेऽप्येवमतिगौरवमारोपयितुमर्हति देव, अस्या सपादने
 केऽन वय ? , उचित एव देव स्वत्वेवविषकल्याणपरम्पराया, नैव हि निर्मलान्वरतले निशि प्रकाशमाना खचिरा नक्षत्रपद्धति कस्य-
 चिदसम्भावनीयेत्याश्चर्यबुद्धिं जनयति, मनीषिणाऽभिहित—महाराज ! भगवति सप्रसादे कियतीयमद्यापि भवत कल्याणपरम्परा ?
 भाविदिनश्रीसम्पदस्येव गगनतलस्यारणोद्योतकल्पो हि भवतो भाविष्यत्केवलालोकसचिवपरमपदान तानन्दसन्द्देहिसम्बन्धस्य प्राथमक-
 ल्पिक रत्नेनैव सम्पददर्शनजाति प्रमोद, नृपतिरवाच—नाथ ! महाप्रसाद, कोऽन सन्द्देहः ? , किं न सपद्यते युष्मदनुचराणा ? , ततो
 मन्त्रिण प्रत्याह—सरते ! पद्याभीषामद्यादिनप्रवृत्तानामपि विवेकातिशय, सुबुद्धिरवाच—देव ! किमत्र चित्र ? मनीषिण स्वत्वेते यथा

प्रनिवेश इत्यनुति ॥ युगम् ॥ १२ ॥ तद्यथा—धन्योऽयं कवट्योऽयं, महात्माऽयं नरोत्तम । अस्मैव सकल जन्म, भूषिताऽनन
 मेहिनी ॥ १३ ॥ अस्त्येव धन्यताऽस्माकं, यथायेव स्वयत्तने । सञ्जातो न ह्यधन्यानां, रत्नपुञ्जेन मीलकः ॥ १४ ॥ तवध—कानि-
 नीनयनानन्द, कुत्राणोऽथाभिलाषिणाम् । ददानञ्च महादानं, दधानो देवत्वंवाप्तम् ॥ १५ ॥ सद्धर्म पक्षपातं च, देहिनामात्मचेष्टिवै ।
 ज्ञानयश्चरितानन्दो, विचचार पुरेऽस्तिते ॥ १६ ॥ ततो महाविमर्दनं, सन्प्राप्तो राजमन्दिरम् । रत्नराशिप्रभाजालैः, सदा षट्त्रकासु
 यम् ॥ १७ ॥ तत्र चाशपरागादिलोकसन्मन्यमानितेव । सकामकामिनीदृष्टलोलोचनधीक्षित ॥ १८ ॥ गीतवृत्तप्रयत्नेन, सोऽन्मराट-
 यविभ्रमे । देवराजवदास्थानं, दत्त्वा नि शङ्कमानस ॥ १९ ॥ ततो विलीनरागोऽपि, नृपतेकोपदृष्टये । वरमाय मञ्जनस्थानं, जगाम
 गतविस्रय ॥ २० ॥ सत्रं च गतस्य सस्य—भ्रातुः सूनोरिवात्यन्त्रवस्त्रमस्य सगौरवम् । इत मदनकन्दल्या, शरीरपरिमार्जनम् ॥ २१ ॥
 क्षेपात् पुरनारीभिर्व्याम्रभिः क्लान्तकर्मणा । रराज पैदलालापचातभिः परिवारित ॥ २२ ॥ वज्रेऽदनीलवैदूर्यपद्मरागाविरोधिषा । रश्चिते
 वस्त्रवापीनां, मनोज्ञ विमलं कले ॥ २३ ॥ ततो भुजगनिर्मोकसूक्ष्मशुद्धे सुवाससी । परिधाय गतो देवभवनं सुमनोहरम् ॥ २४ ॥ वन-
 व—सुमुद्विग्नध्यानि विरचनाचारवत्या विचनिवाणकारिणि जितमन्दिरे मार्गोनुसारितया परमार्थतः सकलकालहृदयवर्तिनोऽपि
 विशेषतस्मादिह एव प्रनोधनरतिसूरिपादप्रसादोपलभ्यस्वरूपस्य सकलनिकलान्वस्यस्य भगवत् परमात्मनो रागाद्वेषविषादहरणकरणचतुराम-
 नुसृतमर्हत् स्वरूपं ततो निर्गत्य विरलविरलामपरिजनं पूर्वोपकल्पिताशेषभोजनोपकरणसामग्रीसनाय प्राप्तो भोजनमप्युप तत्र च
 विरचितानेकाकारे चितरसनीतसवकारिणि भक्ष्येषयाद्याहारविक्षारे नृपतिना स्वयमुपदिश्यमानमभिमतारसास्वादनं तदनुरोधेन विदधानो
 निरभिष्वङ्गतया वर्षमानसार्थ्यातिरेको निर्वर्तयामास भोजनमिति, ततो गृहीतवश्चसुगन्धिचकोनिभधत्तारबूले मलयजमृगनाभिकदमीरज-

तदत्र न विप्रादो म, कर्तुं युक्तं प्रयोजने । यतो द्वितीयलेखाऽपि, मादृशैरतिदुर्लभा ॥ ४ ॥ तथाहि—अवेत्सर्वोत्तमस्तावत्पुरुषो यदि पारयेत् । अशक्तो मध्यमोऽपि स्थाव्र जघन्य कदाचन ॥ ५ ॥ मिथ्याभिमानो नैवायमेक एवाभवत्पुनः । किं तर्हि । बहवोऽन्येऽपि, किं वा मे चित्तया तथा ? ॥ ६ ॥—एष चित्तयसि राज्ञि सुबुद्धिराह—देव ! सम्यगवधारितं देवेन यथैष महोपकारक इति, यतो जिन धर्मावुद्योगे प्रवर्तमानस्यास्य जीवस्य यो निमित्तमानमपि भवति न ततोऽन्य परमोपकारी जगति विद्यते, नृपतिराह—एवमेतन्नान सदेह, कथलमिदानीं एष मे मनसि वितर्का भगवद्वचनानुसरणेनासक्तभिराकृतोऽपि निर्लेजप्राक्पण इव प्रेरणे पुन पुन प्रविशतीति वदेन्ममनेतुमर्हत्यर्थ, सुबुद्धिराह—कीदृशोऽसौ ?, नृपतिरवाच—समाकर्णय, स्वसवेदनससिद्धमिदमासीत्तदा यदुत—तत्र वैलभ्यनने प्रविष्टमानाणामस्माक शान्तानीव सर्वद्वन्द्वानि उच्चाटितेव केनचित्राश्रयकार्यचिन्तापिशोचिका खिलीनमिव सकलमोहजालं विध्यात् इव विपरीताभिनिवेशप्रदं निर्दुतममृतसेकसम्पर्केणैव शरीरं सुखसागरावगाढमिव इदं क्षणमात्रेणासीत्, यत्पुनर्नैमस्कृतमुवननाशस्य प्रणतगुरुचरणस्य धनित्तमुनिवृत्तस्य भगवद्वचनामृतमाकर्णयतस्तत्र मे निरुपम सुखसवेदनमभूत् तत्सकलं वागोचरातीतमिति कृत्या न शक्यते कथयितुं, तदेवविधेऽपि तत्र जैनेन्द्रमन्दिरे सन्निहितेऽपि तादृशे भगवति गुरौ कथयति रागाविषयजन विरागमार्गं नैरीयसि शा त्वचित्ते तमस्त्रिलोकेऽपि सति तावति जनसमुदये कथं बालस्य तथाविधोऽध्यवसायः सम्पन्न इति, सुबुद्धिनाऽभिहित—देव ! यत्तावदुक्तं देवेन यथा 'तत्र जितमन्दिरे प्रविष्टमानस्य मे क्षणमात्रेणाचि वित्तगुणसन्दोहाविर्भावोऽयं' इति तन्मवनमभिधीयते, हेतुरेव तत्तादृशगुणकलापस्य, यत्पुनरभ्यधायि यथा—'कथं पुनस्तस्यैवविषयसामग्र्यामपि बालस्य तथाविधोऽध्यवसायः सम्पन्न'

यमभिधीयन्ते, प्रशुद्धा एव ह्येवविषयुरथा जायन्ते, गुरवः केवलमीदृशा प्रतिबोधे निमित्तमान भवन्ति, इतश्च मनीषिणो राजमन्दिरे
 प्रवेशावसरे राजानमनुज्ञाप्यदित एव सुगुह्विता साधर्मिकवात्सल्येन मध्यमशुद्धिर्नीत आसीदात्सीयसदने वारितस्त्रागमननिमित्त पर-
 मानन्दो दत्तानि महादानानि, तत सोऽपि निर्वर्तिवक्षानभोजनवान्बूलविलेपनालङ्करणेपथ्यमास्त्योपभोगकर्तव्य द्वाद्विनिर्भरसुशुद्धितत्स-
 रिकरनिरुपचरितस्तुतिगर्भेष्वालारूपसमाननिद्वहइय समानतस्तत्रैवास्थाने कृतोचितप्रतिपत्ति ससन्धम मनीषिणा दक्षिते षट्पकण्ठ
 सुप्रविष्टो महति विष्टरे, ततो राजा वसुधैव सुगुह्वि प्रत्याह—सत्वे ! महोपकर्ताऽयमस्माक महापुरुष, सुगुह्विनाऽभिहित—देव ! कथं,
 दृपतिपह—समाकर्णय, यतो भगवतोपदिष्टे वस्त्रिप्रप्रभादयश्चे वस्तु हुत्तुंयवामालोचयतो मम महासमरे कातरनरस्येव प्रादुर्भूता विसृ-
 तमाकुलता वतोऽहमनेन महात्मना वज्रावसरे भगवत गृहिधर्मं याचयता वदद्गुणगुह्युत्पादकत्वेन समाप्तासितो यतो जातो गृहिधर्मो-
 न्नीकरणेनापि मे धेवसा महानवष्टम्भ, ततो ममायमेव महोपकारक इति, सुगुह्विनाऽभिहित—देव ! यथार्थभिधानो मध्यमशुद्धिरेव,
 समानशीलव्यसनेषु सरयमिति य लोकप्रवाद, तव समानशीलतया शुक्रमेवास मध्यमजनानां समाधासन, दृपतिना धिन्वितव—
 अये ! ममाय मिथ्याभिमानश्चेतसीयन्त कालभासीत् किंलाह नरेद्रतया पुरुषोत्तमो यावताऽशुनाऽनेन सुगुह्विनाऽर्धोपरया गणितोऽह
 मध्यमजनलेख्ये ततो धिक्वा मिथ्याभिमाननिमित्ति, अथवा वस्तुस्थितिरथा न मयाऽत्र विषयो विधेय, सयादि—गतेन्द्रस्तावदाभाति,
 इह सभासकारक ! यावद्वासुरदक्षामो, न सिद्ध वपलभ्यते ॥ १ ॥ यदा सिंहस्य गार्धोऽपि, स्थावाप्राप्त क्तेणुना । जायते वन्ममा
 नोऽसौ, तदाऽहो कातर करी ॥ २ ॥ मनीषिणमपेक्ष्यतो, शुका मे मध्यरूपता । अय सिंहो महाभागो, मादृशाः करिकावराः ॥ ३ ॥

तद्वत् न विपादो मे, कर्तुं युक्तं प्रयोजने । यतो द्वितीयलेखाऽपि, मादृशैरविदुर्लभा ॥ ४ ॥ तथाहि—भवत्सवात्तमस्तावत्पुरुषा यान्
 पारयेत् । अशक्तो मध्यमोऽपि स्थाव्र जघन्य कदाचन ॥ ५ ॥ मिथ्याभिमानो नैवायमेक एवाभवत्पुरा । किं तर्हि । षड्वोऽन्येऽपि, किं
 वा मे चिन्तया तथा ? ॥ ६ ॥—एव चितयति राजानि सुबुद्धिराह—देव । सन्ध्यावधारितं देवेन यथैष षडोपकारक इति, यतो जिन
 धर्माशुद्धाने प्रवर्तमानस्यास्य जीवस्य यो निमित्तमात्रमपि भवति न ततोऽन्य परमोपकारी जगति निघते, दृष्टनिराह—एवमेतज्ज्ञान
 सत्वेह, केवलमिवर्त्ता एष मे मनसि वितर्को भगवद्वचनाशुस्मरणेनास्फुरितोऽपि निर्लज्जब्राह्मण इव भ्रूकरणे पुन पुन प्रविशतीति
 पदेनमपनेतुमर्हत्यार्य, सुबुद्धिराह—कीदृशोऽसौ ?, नृपतिरुवाच—समाकर्णय, स्वसवेदनससिद्धमिदमासीत्तदा यदुत—तत्र वैद्यभवने
 प्रविष्टमानाणामस्माक शान्तानीव सर्वद्वन्द्वानि उष्णानि केनचिद्राज्यकार्यचिन्तापिशिका विलीनमिव सकलभोहजाल विध्यात इव
 विपरीताभिनिवेशमह निर्दुतममृतसेकसम्पर्केणैव शरीर सुरसगतावगाढमिव इदं क्षणमात्रेणासीत्, यत्पुनर्नमस्कृतमुवननाथस्य
 प्रणतगुरुचरणस्य यदिदमुपिद्वन्द्वस्य भगवद्वचनामृतमाकर्णयत्तत्र मे निरुपम सुखसवेदनमभूत् तत्सकल बागोचरातीतमिति कृत्वा न
 शक्यते कथयितुं, तदेवविधेऽपि सत्र जैनेन्द्रमन्दिरे सन्निहितेऽपि तादृशे भगवति गुरौ कथयति रागाविषक्षमन विरागमार्गं नेदीयसि प्रा
 तश्चित्ते तपस्विलोकेऽपि सति तावति जनसमुदये कथं बालस्य तथाविधोऽव्यवसाय सम्पन्न इति, सुबुद्धिनाऽभिहित—देव । यत्तावदुक्तं
 देवेन यथा ‘तत्र जिनमन्दिरे प्रविष्टमात्रस्य मे क्षणमात्रेणाचिन्तितगुणसन्दोहाविर्भावोऽभूदिति तस्माच्चर्यं, प्रमोदशेखरं हि तद्भवनाभि
 धीयते, हेतुरेव तत्तादृशगुणकलापस्य, यत्पुनरभ्यधायि यथा—‘कथं पुनस्तस्यैवविषयसामग्र्यामपि बालस्य तथाविधोऽव्यवसाय संपन्न’

र्थमभिधीयते, प्रमुखा एव ह्येवविषयुरुपा जायन्ते, गुरवः केवलमीदृशा प्रतिषेधे निमित्तमात्रं भवन्ति, इतश्च मनीषिणो राजमन्दिरे
 प्रवेशावसरे राजानमनुज्ञात्वादित एव मुमुक्षिना साधर्मिकत्वात्सत्त्वेन मध्यममुद्धिनीं च आसीदाल्भीयसद्ने कारितस्तदागमननिमित्तं पर-
 मानन्दो दशानि महादानानि, ततः सोऽपि निर्वातितज्ञानभोजनताम्यूलविलेपनालङ्करणेपथ्यमात्योपभोगकर्तव्यं द्रष्टृनिर्भरमुद्धितस-
 रिकरनिरुपश्रितस्तुतिगर्भेशलालापसमानदिवङ्मय समागतस्तदौघस्थाने कृतोचितप्रतिपत्तिं सत्सम्भ्रम मनीषिणा द्वापिते तदुपकण्ठ-
 मुपविष्टो महति विद्वर, ततो राजा समुद्दिष्य मुमुक्षिं प्रत्याह—सखे ! महोपकर्तोऽयमस्माकं महापुरुष, मुमुक्षिनाऽभिहित—देव ! कथं,
 नृपति एह—समाकण्ठय, यतो भगवतोपविष्टे तस्मिन्प्रमादयन्ने तस्य ह्यनुष्ठेयतामालोचयतो मम महासमरे कातरनरत्वेन प्रादुर्भूता चित्ते
 समाकुलता ततोऽहमनेन महारमना वनावसरे भगवत्त गृहिर्धर्मं याचयता वद्वद्वदुत्पादकत्वेन समाधासितो यतो जातो गृहिर्धर्मो-
 षीकरणेनापि मे धैर्यता महानवद्वम्भं, ततो ममायमेव महोपकारक इति, मुमुक्षिनाऽभिहित—देव ! यथार्थोन्मिथानो मध्यममुद्धिरेय,
 समानशीलव्यसनेषु सरयमिति च लोकप्रवाद, एत समानशीलवया युक्तमेवास्व मध्यमजनानां समाधासनं, नृपतिना धिन्वित—
 अये ! ममाय मिथ्याभिमानश्चेतसीयन्त कालमासीत् किलाह नरे द्रतया पुरुषोत्तमो यावताऽशुनाऽनेन मुमुक्षिनाऽर्थोपरया गणितोऽहं
 मध्यमजनलेख्ये ततो धिक्त्वा मिथ्याभिमाननिमित्ति, अथवा वस्तुस्थितिरपि न मयाऽत्र विषयो विधेय, यथाहि—गजे द्रस्तावदाभाति,
 दूरः सन्नासकारक ! यावन्नासुरदम्प्रो, न सिद्धं लपलप्यते ॥ १ ॥ यदा सिद्धस्य गन्धोऽपि, स्यादावातं केणुना । जायते कम्पमा
 नोऽसौ, तदाऽहो कातरं करो ॥ २ ॥ मनीषिणमपेक्ष्यतो, युक्ता मे मध्यरूपता । अयं सिद्धो महाभागो, मादृशा करिकातरा ॥ ३ ॥

रुपा प्ररूपिता , तेषामुत्कृष्टतमास्तावत्सकलकर्मप्रपञ्चरहिता सिद्धा अभिधीयन्ते, जपन्यभग्न्यभोक्तृष्टा पुनरेव एव बालभग्न्यमबुद्धिमनी
 पिणो विज्ञेया , अतः कर्मविलासो राजा यो भगवता प्रतिपादितः स एतेषामेवविधस्वरूपाणां जनको निजनिजकर्मद्वयो विज्ञेयः , स
 एव हि यथावर्णितवरीया नापरः , तस्य च तिस्रः शुभाशुभमिश्ररूपा परिणतयः , ता एव भगवताऽमीषा मनीषिबालभग्न्यमबुद्धीनां शुभ
 सुन्दर्यशुशलमालासामान्यरूपेति नामभिर्जनय इति प्रतिपादिता , ता एव यतोऽमूनीदृशरूपतया जानितवत्यः , दृष्टतिराह—स तर्हमीषा
 ययस्य कोऽभिधीयता ? , सुबुद्धिरथाच—देव ! तत् सर्वानर्थकारि स्पर्शनेन्द्रिय विज्ञेयः , दृष्टतिना चिन्तित—अये ! मयाऽपीदं भगवता
 कथ्यमानं सर्वमाकर्णितमासीत् , केवलं न सम्पन्नां विज्ञातं यथाऽनेन , तदस्य सुबुद्धेरेवविधयोधेन सुसाधुभिः सह चिरपरिचय कारण,
 अहो वचनकौशलं भगवता , कथितमेवावल्लादाऽमीषा मनीषिप्रभृतीनां सम्बन्धि सर्वमन्यव्यपदेशेन चरितं , जयवा किमत्र चिन् ? , अतः
 एव प्रयोधनरतयस्ते भगवतोऽभिधीयन्ते , तदेव विचित्राभिहितमनेन—सखे ! पर्याप्तमिदानीं , विविचोऽस्माभिरप्य दृष्टान्तः , केवलमि
 दमिदानीमभिधीयते यदुत—यद्यपि मनीषी विषयानुग्रहं कियत्तमपि कालं भजेत ततो वयमप्यनेनैव सह दीक्षाग्रहणं कुर्वामिहि , यतः
 प्रथमदर्शनादारभ्य प्रवर्धते ममास्योपरि कोहानुबन्धः न सचरति विरहकातरतयाऽप्यन हृदयं न निर्वर्तयतामेतद्वदनकमलावलोकनाश्रो
 चने , ततो नास्य विरहे वयं क्षणमप्यासितुमुत्सहामहे न च तथाविधोऽद्यापि अस्माकमाविर्भवति चरणकरणपरिणामः , तदेन तावदभ्य-
 र्थं प्रणयस्नेहसारं अनुभावय निरुपचरितशब्दादिभोगान् प्रकटयास्य पुरतस्तत्त्वामिभाव दर्शय वञ्चे द्रनीलमहानीलकर्कटतनपद्मरागम
 रकतवैदर्भ्यं च द्रका तपुष्परागादिमहारत्नपूजान् दर्शयापहसितनिदशसुदरीलावण्या कन्यका सर्वथा कथञ्चिदुपप्रलोभय यथा विद्यन्त
 मपि कालमस्मत्समीहितमेव मनीषी निर्निचारं सयादयति , सुबुद्धिनाऽभिहित—यदाज्ञापयति देव , केवलमनार्थं किञ्चिदहं विज्ञापयामि

इति तत्र निवर्तितमेव भगवन्नि कारण, किं च अभिधानमेव तत्सर्वाय विचार्यमाण सर्वदे दलयति, यतो न निश्चिदाश्रयं यद्वाला पापनिवारणसामग्रीसङ्क्रान्तेऽपि पापचरणेषु प्रवर्तते इति, अथ—भगवदुपदेशादेवाहमव तर्कयामि यदुत—द्रव्यक्षेत्रकालभानभनाथ-पेक्षया प्राणिना गुमाशुभपरिणामा भवन्ति, तदस्य बालस्य क्षेत्रजनिवोऽयमशुभपरिणाम, नृपतिराह—ननु गुणाकरलक्ष्मणसदन तद्वक्षेत्रेन तत्र क्षेत्रे तत्कथं तदशुभपरिणामहेतुर्भवेदिति, सुबुद्धिराह—देव ! न मन्दिरक्षेत्रोऽस्ती, किं तर्हि ?, तद्वैतान्तोप, तदुद्यान तत्र सामान्य क्षेत्रेन, तत्र हेतुस्तस्य बालस्य तथाविधाभ्यवसायस्येति, नृपतिराह—यसिं दृष्टाभ्यवसायहेतुस्तदुद्यान ततोऽस्माक किमिति द्विष्टचित्तकारण तस्य सम्पन्न ?, सुबुद्धिनाऽभिहित—देव ! विचिन्तयन्मात्रं तत्कालान पुत्रपादिकमपेक्षानेकाकारकार्यकारक संपद्यते, अत एव तन्निजचित्त-स्तितमिति नात्रा गीयते, प्रकटयत्येव तज्जन्तूनां सविशेषसहपारिकारणकलार्थैर्निज निज चित्तसिद्धि, तथाहि—तस्य बालस्य तेन स्वशरीरेन तथा चाङ्गशालमालया युक्तस्य भद्रतन्त्रदर्शी प्राप्य तेन तथाविधाभ्यवसाय, मनीषिमभ्यमनुद्विष्टद्विष्टदादीनां पुनर्विशिष्टपुरुषाणां पुण्यप्राप्ता रवता सूरिपादप्रसादमासाद्य तेनैव सर्वविरतिदेशविरतिपरिणामादयो भावा जनिता, यद्यपि चह सर्वस्यैव कार्यस्योत्पत्तौ द्रव्यक्षेत्रका लस्तभावकमनियतिपुरुषकारादय कारणविशेषा दृष्टादृष्टा समुदायेनैव हेतुभाव भजन्ते, नैक कचित्कस्यचित्कारण, तथापि विषयस्यै कस्यापि कारणत्वं बहु शक्यते इति, तन्निजचित्तसिद्धिमुद्यानमस्याभिधानाविषयभावनिषेधनमभिधीयते इति, नृपतिराह—सत्ये ! चारुक्-सिद्धिसिद्धान्ति, यद्भवता तदाऽभिहितमासीत् भगवत पुरतो यथा—अहं देवायाऽस्य कर्मविलासस्य राक्ष स्वरूप निवेदयिष्यामि तन्निवे-दयतु भवान् अहं श्रोतुमिच्छामि, सुबुद्धिराह—देव ! यद्येव ततो विविक्ते स्वीयता देवेन, नृपतिनोक्तमेव भवतु, ततोऽनुज्ञातो मनी-षिणा समुत्पायास्थानमप्युपासन् प्रविष्टौ कक्षा तरे राजामात्यौ, सुबुद्धिनाऽभिहित—देव ! अयमत्र परमार्थो 'क्षेत्रे भगवता चत्वार पु

तथा प्ररूपिता , तेषामुल्लङ्घ्यतामात्रावत्सकलकर्मप्रपञ्चरहिता सिद्धा अभिधीयन्ते, जघन्यमध्यमोत्कृष्टा पुनरेत एव बालमध्यमबुद्धिमनी
 पिणो विज्ञेया , अतः कर्मविलासो राजा यो भगवता प्रतिपादितः स एतेषामेवविषयस्वरूपाणां जनको निजनिजकर्मादयो विज्ञेयः , स
 एव हि यथावर्णितधीर्या नापरः , तस्य च तिस्रः शुभाशुभमिश्ररूपा परिणतयः , ता एव भगवताऽमीषा मनयिष्यालमध्यमबुद्धीना शुभ
 सुन्दर्यशालमात्रासामान्यरूपेति नामभिर्जनय इति प्रतिपादिता , ता एव यतोऽमूनीदृशरूपतया जनितावत् , नृपतिराह—स तर्ह्यमीषा
 ययस्य कोऽभिधीयता ? , सुबुद्धिरुवाच—देव ! तत् सर्वानर्थकारि स्पर्शनेन्द्रिय विज्ञेयः , नृपतिना चिन्तितः—अये ! मयाऽपीदं भगवता
 कथ्यमानं सर्वमाकर्णितमासीत् , केवलं न सम्भृग् विश्रात यथाऽनेन , तस्य सुबुद्धेरेवविषयोवेन सुसाधुभिः सह चिरपरिचयः कारणः ,
 अहो वचनकौशलं भगवता , कथितमेवातस्त्रदाऽमीषा मनीषिप्रभृतीनां सम्बाधि सर्वमन्यव्यपदेशेन चरितः , अथवा किमत्र चित्र ? , अतः
 एव मनोधनरतयस्ते भगवतोऽभिधीयन्ते, तदेव विचित्राभिहितमनेन—सखे ! पर्याप्तमिदानीं , विदितोऽस्माभिरप्येव वृत्तान्तः , केवलमि
 दमिदानीमभिधीयते यदुत—यथेय मनीषी विषयागुपह्णं कियत्तमपि कालं भजेत ततो वयमप्यनेनैव सह दीक्षाग्रहणं कुर्वामहि, यत्
 प्रथमदर्शनादारभ्य प्रथमेते ममास्योपरि स्नेहागुपन्धः न सचरति विरहकातरतयाऽयं हृदयं न निवर्तेयातामेतद्वदनकमलावलोकनाञ्जो
 चने, ततो नास्य विरहे वयं क्षणमप्यासितुमुत्सहामहे न च तथाविधोऽप्यापि अस्माकमाविर्भवति चरणकरणपरिणामः , तदेन तावद्भ्य-
 र्थेयं प्रणयस्नेहसारं अनुभावय निरुपचरितशब्दादिभोगान् प्रकटयास्य पुरतस्तत्त्वामिभावं दर्शय वञ्चेन्द्रनीलमहोनीलकर्कशतनपद्मरागम
 रकतवैदूर्यचन्द्रका तपुष्यरागादिमहाराजपूगान् दर्शयापहसितनिदशसुदरीलावप्या कथका सर्वथा कथञ्चिदुपप्रलोभय यथा कियन्त
 मपि कालमस्यतस्मीहितमेव मनीषी निर्विचारः संपादयति, सुबुद्धिनाऽभिहितः—यदाज्ञापयति देव , केवलमत्रार्थे किञ्चिद्देव विज्ञापयामि

सन्तुतमयुक्तं वा क्षत्रमुर्धति देवो, नृपतिराह—सरो' सद्रूपदेवदानाधिकारिणा भवता शिष्यकल्पे मध्यप्यलमिषता सभ्रमेण वदतु वि-
वक्षित निर्विकल्पमार्यं, सुमुद्विक्ताव—देव', यथेव ततो यत्तावदुक्तं देवेन यथा 'ममात्र मनीषिणि गुरु शेहाविरैक' वधुक्मेव, यत
समुचितो महता गुणिषु पक्षपात, स हि क्रियमाण पापानुपूरा दलयति सदाशय स्वीतयति सुजनता जनयति यज्ञो धर्मयति यममु-
पचिनोति मोक्षयोग्यतामालक्षयतीति, यत्पुनरुक्तं 'यथा कथञ्चिदुपप्रलोभ्य कियन्तमपि कालमेव धारणीय इति' तन्न न्याय्य, प्रसुतानु-
चितमाभासते, यतो नैवमस्योपरि शेहादुपयो दर्शितो भवति, किं वरि?, प्रत्युत प्रयत्नीकता सपद्यते, यथाहि—योरससारकान्धारय-
रति सारकाम्यया । प्रवर्तमान जैनेन्द्रे, धर्मं जीव जगद्विते ॥ १ ॥ मनसा वचसा सम्यक्क्रियया च कृतोयम । प्रोत्साहयति यत्सत्स,
स षडु शेहनिर्भर ॥ २ ॥ अलीकशेहभोदेन, यस्तु स पारयेज्जन । स तस्याद्वितकारित्वात्परमार्थेन धैरिक ॥ ३ ॥ तस्मान्न धारणी-
योऽय, स्थितोयतमानस । एवमारभता देव', शेहोऽय स्थितो भवेत् ॥ ४ ॥ न वैय शक्यते देव', कृतैयमशर्तैरपि । मनीषी शेभ
मानेतु, विपर्ययैर्विकैरपि ॥ ५ ॥ "यत प्रादुर्भूतोऽस्य महात्मनो विषयविषयविपाकावेदनधतुरे भगवद्वचने सुनिश्चित प्रप्रेष विरुरित
"सकलमलराजुष्यक्षालनक्षम हृदयसरोवरे विवेकरज समुल्लसित यथावस्थितार्थस्वरूपनिरूपणनिपुण सम्यग्दर्शन सजातोऽस्य नि शेषदोषमो-
"एकरक्षरपारिणाम सति च भगवद्वलोकनया जीवस्यैवविषे कल्याणाभिनिवेशकारिणि गुणकदम्बके न रमाते विषयेषु स्थित प्रतिभा
"सते हेयत्वमुल्ला भवप्रपञ्च इ द्रजालायते नि सारयया सकल जगद्विलसित स्वप्नदर्शनायते क्षणदृष्टनष्टवया जनसमागमः न निवर्तते
"प्रलयकालेऽपि वत्सच्चिदुरोधेन मोक्षमार्गास्त्र साधनप्रवणा बुद्धिः", तदेवस्थिते देव' अस्योपप्रलोभनामाचरतामस्माक केवल मोद्विलसित
माविर्भविष्यति न पुन काचिदभिप्रेतार्थसिद्धि, वदलमनेनास्यानारम्भेणेति, नृपतिराह—यथेव सत किं पुनस्तुता प्राप्तकाल?, सुमु-

द्विराह—देव ! निरुप्य दीक्षाग्रहणार्थमस्य प्रणसादिन क्रियता तद्वारान् सर्वोदरेण सहचर प्रभोद , दृपतिराह—यत्त्वं जानीये, तत
 समाहृत सिद्धार्थो नाम सावत्सर , समागतस्त्वरया प्रविष्टोऽभ्य तरे राक्षा दधितमासन् कृतमुचितकरणीय कथितमाह्वानप्रयोजन
 ततो निरुप्य निवेदितमनेन यदुक्त—अस्मादिनाजन्मे दिनेऽस्यामेव भावि या शुक्लजयोदर्यां शुक्रदिने उत्तरभद्रपदाभिर्योगमुपगतं द्वादशरे
 षद्वसति शिवयोगे दिनकरोदपातीते सपादे प्रहरद्वये दृपत्प्र सप्तमहक एकान्तनिरवद्य भविष्यसि तदाश्रीयतामिति अभिहित राजमन्त्रिणो ,
 परिपूज्य प्रहित सावत्सर गत क्षतिन, ततो द्वितीयदिनादारभ्य प्रभोदशेखरे तदन्यजिनायतनेषु च देवानामपि विस्मारितसुरालयसौ-
 नर्यां विधासिता राक्षा महोरसदा दधितानि वरयस्त्रिकायोपणपूर्वक सर्वत्र महादानानि विहारितो देवेन्द्रवदैरावतविभ्रमजपकरिवरारुढ
 स्य पद्मातिभाव भजता निकचतुष्कचत्वरसिषु सुराकारैर्नागरिकजनै स्तूयमानो निरुपमविलासविस्मारमनुभावयता नरपतिना प्रतिदिन
 नगरे मनीषी, मासोऽष्टमवासर , तत्र च नीत निरिलजनसन्मानदानार्थमानविनोदेन प्रहरद्वय, अत्रा तरे दिनकराचरितेन मनीषिवचन
 सूचयताऽभिहित कालनिवेदकेन—नाशयित्वा तमो लोके, कृत्वाऽऽह्लाद मनस्विनाम् । हे लोका ! कथयत्येष, भास्करो वोऽधुना द्युदम्
 ॥ १ ॥ वर्षमान प्रतापेन, यथाऽहमुपरि स्थित । सर्वोऽपि स्वगुणैरेव, जनस्योपरि सिधति ॥ २ ॥ ततस्त्रदापर्व्य राजा सुबुद्धिप्रभृती
 बुद्धिप्रदाह—अये ! प्रत्यासीदति लम्बेला तव सज्जीकुरुत तूर्णं भगवत्पादमूले गमनसाममी, सुबुद्धिरवाच—देव ! प्रह्वैव वर्त्तते मनी
 पियुष्यपरिपाटीव सर्वा साममी, तथाहि—अमी घणघणाराव, कुर्वन्त कनकोज्ज्वला । रथीया प्रस्थितास्तूर्णमप्युक्तवरवाजिन ॥ १ ॥
 एते सन्ध्यामनिप्रा ता, राजशृङ्गेरुधिष्ठिता । जीभूता इव नागेन्द्रा, द्वारे गर्जन्ति मथरम् ॥ २ ॥ वर्थायवारै सरुद्धा , कथञ्चिच्चटु-
 लानते । दमाधिवन्तोऽमी देव !, ह्या द्वेपन्ति दर्पिता ॥ ३ ॥ अय पदातिसघाव , क्षीरन्तीरेधरोपम । भक्त प्रयोजन ज्ञात्वा, सुवे

तानुक्तमभ्युक्तं वा क्षतुमर्हति देवो, नृपतिराह—सरो । सदुपदेशदानाधिकारिणा भवता सिध्यकत्वे मध्यप्यलभियता सश्रमेण यदनु वि
 दक्षितं निर्विकल्पकार्यं, सुदुद्धिरवाच—देव ! यद्येव तन्ने यत्तावदुक्तं देवेन यथा 'ममाम मनोपिणि शुभं देहातिरेक' वस्तुक्रमेव, यत्त
 समुचिने भवता गुणिषु पक्षपात, स हि क्रियमाणं पापाणुपूरा दलयति सदाशय स्वीतयति सुजनता जनयति यतो धर्मयति धर्ममु-
 पचिनोति मोक्षयोग्यतामालक्षयतीति, यत्पुनरुक्तं 'यथा कथञ्चिदुपपन्नोभय क्रियन्त्वमपि काल्मेय धारणीय इति' तन्न न्याय्य, प्रत्युतानु-
 चितमाभासते, यतो नैवमस्योपरि कोहाशुयथो दर्शितो भवति, किं तर्हि ? प्रत्युत प्रत्यनीकता सपद्यते, यथाहि—योरससारकान्धारवा-
 रनि सारनाभ्यया । प्रवर्तमान जैनद्वे, धर्मे जीव जगद्विरे ॥ १ ॥ मनसा वयसा सन्यक्क्रियया च कृतोद्यम । प्रोत्साहयति यत्तस्य,
 स षड् कोहनिर्भर ॥ २ ॥ अलीककोहमोहेन, यत्पु त वारयेज्जन । स वल्लाहितकारित्वापरमार्थेन धैरिक ॥ ३ ॥ वल्लाभ वारणी
 दोड्य, स्वरितोद्यतमानस । एवमारभता देव ! कोहोड्य विहिता भवेत् ॥ ४ ॥ न चैव क्षम्यते देव ! कर्तव्यमदार्तरि । मनोपी लोभ
 मानेत्तु, विषयैर्विकैरिति ॥ ५ ॥ 'यत् प्रादुर्भूतोऽस्य महात्मनो विषयविषयविपाकावेदनचतुरे भगवद्वचने मुनिधितः प्रयोय विस्तुरित
 "सदलमलकालुभ्यश्चालनक्षम इदयसरोनरे विवेकरज समुल्लसित यथावसितार्थस्वरूपनिरूपणानिपुण सन्यग्दर्शन सजातोऽस्य नि शेषदोषमो
 "एकरक्षरणपरिणाम सति च भगवदवलोकनया जीवसैवविषे कल्याणाभिनिवेशकारिणि गुणकदन्वके न रमते विषयेषु चित्त प्रतिभा
 "सते देशत्वशुद्धा भवप्रपञ्च इन्द्रजालायते नि सारनया सकल जगद्विलसित स्वप्नदर्शनायते क्षणदृष्टमष्टवया जनसमागमः न निवर्तते
 "प्रलयकालेऽपि कस्मच्चिदनुरोधेन मोक्षमार्गस्य साधनप्रवणं बुद्धिः," तदेवस्थिते देव ! अस्त्येवप्रलोभेन तत्परवत्तामस्त्यक् केवल मोहविलसित
 भाविर्भविष्यति न पुन काचिदभिप्रेतार्थसिद्धिः, तदलमनेनास्यानारम्भेणेति, नृपतिराह—यद्येव तव किं पुनरुचिता प्राप्तकाल ? सुव

द्विराह—देव । निरूप्य दीक्षाग्रहणार्थमस्य प्रशस्तदिनं क्रियता तद्वारात् सर्वादरेण ग्रहचर प्रमोद , नृपतिराह—यत्न्य जानीष, तव
 समाहृत सिद्धार्थो नाम सावत्सर , समागतस्त्वरया प्रविष्टोऽभ्यन्तरे राज्ञा दासितमासनं कृतमुचितकरणीय कथितमाह्वानप्रयोजन
 ततो निरूप्य निवेदितप्रनेन पदुत—अस्मादिनाञ्जयमे दिनेऽस्यामेव भावि-या शुद्धत्रयोदश्या शुक्रदिने उत्तरभद्रपदाभिर्योगमुपगते दशम्यरे
 षड्विंशति विषयोगे दिनकरोवयार्तीते सपादे ग्रहद्वये वृषलग्नं समग्रहक एकान्तानिरवय भविष्यति तदाश्रीयसामिति अभिहित राजमन्त्रिणो ,
 परिपूर्य्य ग्रहित सावत्सर रात्रं तद्दिन, ततो द्वितीयदिनाद्वारभ्य प्रमोदधरेररे तदन्यजितायवतीषु च देवानामपि विस्मयितसुरालयसौ
 न्दर्या विधायिता राज्ञा महोत्सवा दापितानि वरवरीकापोषणपूर्वक सर्वत्र महादानानि विहारितो देवेन्द्रवैरावतविभ्रमजयकरिवरालह
 स्वयं पदालिभवा भजता निकचगुल्फचत्वरादिषु सुराकरैर्नागरिकजनै स्तूर्यमानो निरुपमविलासविलासमनुभावयता नरपनिना प्रतिदिन
 नगरे मनीषी, प्राप्नोऽष्टमवासर , तत्र च नील निखिलजनसन्मानदानार्थमानविनोदेन ग्रहद्वय, अत्रा तरे दिनकराचरितेन मनीषिवचन
 सूचयताऽभिहित कालनिवेदकेन—तावथियता समो लोकं, कृत्वाऽऽह्लादं मनस्विनाम् । हे लोका ! कथयत्येव, भास्करो वोऽधुना सृष्टम्
 ॥ १ ॥ वयमानं प्रतापेन, यथाऽहमुपरि स्थित । सर्वोऽपि स्वगुणैरेव, जनस्योपरि तिष्ठति ॥ २ ॥ ततस्तथावर्ष्य राजा सुमुक्तिप्रभृती
 नुदिश्याह—अये । प्रत्यासीदति लग्नवेला ततः सज्जीकृतं चूर्णं भगवत्पादमूले दामनसाममी, सुमुक्तिरुवाच—देव ! ग्रहैव वर्तते मनी-
 यिमुप्यपरिपाटीव सर्वा साममी, तथाहि—अमी यणयणाराव, कुर्वन्त कनकोज्ज्वला । रयौषा प्रस्थितारतूर्णमाहुकवरघाजिन ॥ १ ॥
 एते सरयासतिष्ठाता, राजदुन्दैरधिष्ठिता । जीमूता इव नागेन्द्रा, द्वारे गर्जन्ति मन्थरम् ॥ २ ॥ वर्मभ्रमरैः सफटा, कथञ्चिच्चकु-
 लान्तैः । स्वमासिबन्तोऽमी देव !, हृष्या हेषन्ति दर्पिता ॥ ३ ॥ अयं पदाविसधाव , क्षीरनीरेधरोपम ! मत्तं प्रयोजनं प्राप्ता, सुवे

विलिखितेनान, ससार इतिभाषिणा ॥ २६ ॥ तत्र प्रवचनोक्तेन, विधिना धृतकल्पधै । सर्वे ते क्षणमात्रेण, दीक्षिता शुकभिर्जना ॥ २७ ॥
 अथ सवेगद्वयार्थं, कल्पोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समक्ष लोकस्य, सूरिभिर्भवेदेशना ॥ २८ ॥ तद्यथा—“अनायनन्तससारे, जन्ममृत्युभया
 “केर । मौनी त्री दुर्लभा सत्त्वै, प्रब्रज्येय सुनिर्मला ॥ २९ ॥ यत्र —तावहु खान्यनन्तानि, तावद्वागादिसन्तति । प्रभव कर्मणस्तावतावज्ज-
 “न्यपरम्यता ॥ ३० ॥ विपदस्तावदेवास्तावत्सर्वा विहन्वता । तावदीनानि जल्पन्ति, नरा एव पुरी नृणाम् ॥ ३१ ॥ तावद्गौरात्मसद्भाव
 “स्तावद्भोगसमुद्भव । तावदेव बहुहेतो, धोरससारसागर ॥ ३२ ॥ यावन्नि शेषसावययोगोपरतिलक्षणा । एषा न लभ्यते जीवै, प्रब्रज्या-
 “द्व्यन्तदुर्लभा ॥ ३३ ॥ चतुर्भि कलापक ॥ प्रसादश्चिकनायस्य, स्वकर्मविवरेण च । यदा तु सत्त्वैर्लभ्येत, प्रब्रज्येय जितोद्विता ॥ ३४ ॥
 “यदा निर्भूय पापानि, शान्ति ते परमा गतिम् । अनन्तानन्तसपूर्णा, नि शेषहेतवर्जिताम् ॥ ३५ ॥ शुभम् । ततोऽमी ये पुरा प्रोक्ता,
 “सर्वद्वि भवभाविन । क्षुश्रेयद्रवसधाता, दूरापाता भवन्ति ते ॥ ३६ ॥ किं च—दहापि भो भवन्त्येव, प्रशमायुतपाविन । प्रब्रज्या
 “प्राहिणो जीवा, निर्वाधा सुलपूर्विता ॥ ३७ ॥ सा च भागवती दीक्षा, शुष्माभिर्युना रुष्टम् । सप्राप्ता तेन सप्राप्त, यत्प्राप्तव्य भवो-
 “दधौ ॥ ३८ ॥ केवल सतत यत्न, प्रमादपरिवर्जितै । यावज्जीव विधातव्यो, भवन्निरिदमुच्यते ॥ ३९ ॥ यत्र —नाथन्या पारमेतस्या,
 “गच्छन्ति पुरुषाधमा । ये तु पार ब्रजन्तस्यास्त एव पुरुषोत्तमा ॥ ४० ॥” ततस्तै प्रणतै सर्वैर्जजत्पे सूरिस्तुल्यम् । इच्छामोऽनुग्रह
 “नाथ”, कुर्मो नाथानुशासनम् ॥ ४१ ॥ स्थिताननदेशेन, सुखवक्षिकया मुदा । अत्रान्तरे कृत प्रश्न, शत्रुमर्दनसाधुना ॥ ४२ ॥ कथम् ?
 —विशाल निर्मल धीर, गम्भीर गुरुदक्षिणम् । दयापरीत निश्चिन्त, द्वेषाभिष्वङ्गवर्जितम् ॥ ४३ ॥ स्तिमित जगदानन्द, यद्वा वागगो-
 चरातिगम् । कथमीदृन्मवेचित, नाथ । यादृग् मनीषिण ? ॥ ४४ ॥ शुभम् । यस्य चेष्टितालोक्त्य, शिथिलीभूतबन्धना । एते सर्वे

भगवतो दीक्षामङ्गीकुर्म सुनिर्मलम् ॥८॥ नृपतिवशम्—अहो विवेको युष्माकमहो गम्भीरचिन्ता । अहो पञ्चनविन्यासस्त्रयाऽहो सत्त्वसारता
 ॥९॥ साध्यव्यवसित भद्रैः, साधु प्रोत्साहिता वयम् । साधु भो क्षणमात्रेण, त्रोटित भवपथम् ॥१०॥ एव सामान्यतस्मात्, सर्वेषाम-
 भिनन्दनम् । कृत्वा प्रत्येकमप्याह, स राजा दर्पनिर्भर ॥ ११ ॥ तत्र सुबुद्धि तावदुवाच—सस्ते । विवृतससारस्वभावेन त्वया गृहे ।
 इयत्त त्रिपत्ता काल, वयमेव प्रतीक्षिता ॥ १२ ॥ अन्यथा ते गृहे किं वा, स्वादवस्थानकारणम् ? । को नाम राज्ञ्यलभेऽपि, भद्रञ्चा
 पञ्चालरूपताम् ? ॥ १३ ॥ तस्मात्तु विहित साधु, कृतोऽस्माकमनुग्रह । एवमाचरता भिनः, दशिता च सुमित्रता ॥ १४ ॥ मध्यमबुद्धिं
 प्रत्याह—स्वभावादेव धन्योऽसि, यस्य सङ्गो मनीषिणा । नैव कल्पदुर्भोगेवो, नरोऽकल्याणमर्हति ॥ १५ ॥ अधुना चरितेऽप्यस्य, दयानो
 मति त्वया । स्वभावनिर्विशेषेय, दर्शिता तुल्यरूपता ॥ १६ ॥ तस्मात्तु विहित भद्रः, य एवादापि सुन्दर । सोऽपि सुन्दर ए
 वेति, यतो ब्रह्मा प्रवर्धते ॥ १७ ॥ ततो भद्रकदली प्रत्याह—सार च सुकुमार च, देवि । काश्चनपप्रवत् । तावकीनमिदं चित्तं,
 येनाङ्गीकृतमिदंशम् ॥ १८ ॥ प्रसिद्धा धर्मपत्नीति, यत्न लोकोपचारात् । मम तत्सत्त्वा नीव, कर्तव्येन त्वयाऽयुता ॥ १९ ॥ तस्मात्तु
 विहित देवि, नास्मिन्न भवपथरे । नियमिताना जीवानां, कर्तव्यमपर वरम् ॥ २० ॥ सया—यैरभ्युपगता दीक्षा, दानन्यानापि भा
 वत । स राजा मधुरैरेव, वाक्यैरानन्य सोपत ॥ २१ ॥ सया—यथा भूय महात्मान, कृतकृता नरोत्तमा । यैरभ्युपगता तूर्णं,
 सदीक्षा पारमेधरी ॥ २२ ॥ तच्चाह विहित भद्राः, युक्तमेतद्गवाटशम् । युगमेव परं लोके, निर्मिथ्या मम प्रापया ॥ २३ ॥ सतत
 —राजचिह्नार्पणाद्राज्यं, स्थापयित्वा सुलोचनम् । तव कृतान्यकर्तव्यं, प्रविष्टो जिनमार्गरे ॥ २४ ॥ सद्य च—विहिताशेषकर्तव्या,
 पूजयित्वा जगद्गुरुम् । आचार्येभ्यो निजाकृतं, ते सर्वेऽप्याचचक्षिरे ॥ २५ ॥ ततोऽभिनन्दित्वास्तेऽपि, सूरिभिः कृत्या गिरा । अत्र

विलम्बितेनाय, ससार इतिभाषिणा ॥ २६ ॥ तव प्रवचनोक्तेन, विधिना धूतकल्मषै । सर्वे ते क्षणमात्रेण, दीक्षिता गुरुभिर्जना ॥ २७ ॥
 अथ सवेगद्वयार्थ, कल्पोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समक्ष लोकस्य, सूरिभिर्धर्मदेशना ॥ २८ ॥ तद्यथा — “अनाद्यनन्तससारे, जन्ममृत्युभया
 “केर । मौनीन्दी दुर्लभा सत्त्वे , प्रब्रज्येय सुनिर्मला ॥ २९ ॥ यत — तावद्दुःखान्यनन्तानि, तावद्वागादिसन्तति । प्रभव कर्मणस्तावत्तावज्ज-
 “न्मपरम्परा ॥ ३० ॥ विषदस्तावदेवैतास्तावत्सर्वा विहम्बना । सावदीनानि जल्पन्ति, नरा एव पुरो नृणाम् ॥ ३१ ॥ तावद्दीर्घस्तस्माव-
 “स्तावद्वागसमुद्भव । तावदेव बहुलेशो, घोरससारसागर ॥ ३२ ॥ यावन्नि शेषसावद्ययोगोपरतिलक्षणा । एषा न लभ्यते जीवै , प्रब्रज्या-
 “ज्यन्तदुर्लभा ॥ ३३ ॥ चतुर्भि कलापक ॥ प्रसादाद्भोक्तापस्य, स्वकर्मविवरेण च । यदा तु सत्त्वैर्लभ्येत, प्रब्रज्येय जिनेद्विता ॥ ३४ ॥
 “तदा निर्धूय पापानि, यान्ति ते परमा गाविम् । अनन्तानन्दसपूर्णा, नि शेषलेशवर्जिताम् ॥ ३५ ॥ युग्मम् । ततोऽमी ये पुरा प्रोक्ता ,
 “सर्वेऽपि भवभाविन । क्षुद्रोपद्रवसपाता, दूरापास्ता भवन्ति ते ॥ ३६ ॥ किं च — इहापि भो भवन्त्येव, प्रशमाप्युत्तपायिन । प्रब्रज्या
 “प्राहिणो जीवा, निर्घाया सुखपूरिता ॥ ३७ ॥ सा च भागवती दीक्षा, युष्माभिरधुना स्फुटम् । सप्तासा तेन सप्ताप्त, यत्प्राप्तव्य भवो-
 “दयौ ॥ ३८ ॥ केवल सतत यत्न , प्रमादपरिवर्जितै । यावज्जीव विधातव्यो, भवन्निरिदमुच्यते ॥ ३९ ॥ यत — नाथन्या पारमेतस्या,
 “गच्छन्ति पुरुषायमा । ये तु पार ब्रजन्त्यस्यास्त एव पुरुषोत्तमा ॥ ४० ॥” ततस्तै प्रणतै सर्वैर्जज्ञत्से सूरिसमुखम् । इच्छामोऽनुमद-
 नाथ , कुर्मो नाथानुशासनम् ॥ ४१ ॥ स्थगिताननदेशेन, मुखवक्षिकया मुदा । अत्रान्तरे कृत प्रश्न , शशुमर्दनसाधुना ॥ ४२ ॥ कथम् ?
 — विशाल निर्मल धीर, गम्भीर गुरुदक्षिणम् । दयापरीत निश्चिन्त, द्वेषाभिष्वङ्गवजितम् ॥ ४३ ॥ स्तिमित जगदानन्द, यद्वा वागो-
 चरातिगम् । कथमीदृगभवेद्विदित, नाथ ! यादृग् मनीषिण ? ॥ ४४ ॥ युग्मम् । यस्य चेद्विदितमालोक्य, क्षिपिणीधूतवन्दना । एते सर्वे

भागवती दीक्षामङ्गीकुर्मं सुनिर्मलाम् ॥८॥ नृपतिरवाच—अहो विवेको शुष्माकमहो गभीरचिन्ता । अहो वचनविन्यासस्तथाऽहो सत्त्वसारता ॥९॥ साध्वध्ववसित भूँ , साधु प्रोत्साहिता वयम् । साधु भो क्षणमात्रेण, नोदित भवपथरम् ॥१०॥ एव सामान्यतत्त्वावत्, सर्वेषामभिनन्दनम् । कृत्वा प्रत्येकमप्याह, स राजा हर्षनिर्भर ॥ ११ ॥ तत्र सुशुद्धिं तावदुवाच—सखे । विदितससारस्तन्भावेन त्वया गृहे । इयं त विद्वता काल, वयमेव प्रतीक्षिता ॥ १२ ॥ अन्यथा ते गृहे किं वा, स्यादवस्थानकारणम् ? । को नाम राज्यलभेऽपि, भजेष्वा षडालरूपताम् ? ॥ १३ ॥ तत्साधु विहितं साधु, कृतोऽस्माकमनुग्रह । एवमाचरता भिनः, दर्शिता च सुमिन्ता ॥ १४ ॥ मध्यमशुद्धिं प्रत्याह—त्वंमादावेव धन्योऽसि, यस्य सङ्गो मनीषिणा । नैव कल्पद्रुमोपेतो, नरोऽकल्याणमर्हति ॥ १५ ॥ अधुना चरितेऽप्यस्य, दधानेन मतिं त्वया । स्वप्नादुर्निर्विशेषेय, दर्शिता तुल्यरूपता ॥ १६ ॥ तत्साधु विहितं भद्रः, यः पश्चादपि सुन्दर । सोऽपि सुन्दर एवेति, यतो वृद्धा प्रचक्षते ॥ १७ ॥ ततो मदलकदलीं प्रत्याह—सारं च मुकुमार च, देवि । काञ्चनप्रदावत् । तावकीनमिदं चित्तं, देनाङ्गीकृतमीदृशम् ॥ १८ ॥ प्रसिद्धा धर्मपत्नीति, यत्त्वं लोकोपचारात् । मम तत्सत्त्वा नीति, कर्तव्येन त्वयाऽधुना ॥ १९ ॥ तत्साधु विहितं देवि, नाल्पत्र भवपथरे । नियन्त्रिताता जीवाणां, कर्तव्यमपरं वरम् ॥ २० ॥ तथा—यैरभ्युपगता दीक्षा, वानन्धानपि भगवत् । स राजा मधुरैरेव, वाक्यैरानघ तोषत् ॥ २१ ॥ तथा—यथा यूयं महात्मानः, कृतकृत्या नरोत्तमा । यैरभ्युपगता दूर्णा, सदीक्षा पारमेधरी ॥ २२ ॥ तच्चार विहितं भद्राः, युक्तमेतद्भवादृशम् । यूयमेव पर लोके, निर्भिन्ना मम धाधवा ॥ २३ ॥ तत्तत्र—राजचिह्नार्पणाद्रान्ये, स्थापयित्वा सुलोचनम् । तत् कृतान्यकर्तव्यं, प्रविष्टो जिनमहिरे ॥ २४ ॥ तत्र च—विहिताशेषकर्तव्या, पूजयित्वा जगद्गुरुम् । आचार्येभ्यो निजाकृतं, ते सर्वेऽप्याचक्षिरे ॥ २५ ॥ ततोऽभिनिदित्वास्तेऽपि, सूरिभिः कलयामि ता । अल

वय मुक्ता, भीमान् ससारचारकात् ॥ ४५ ॥ गुरुकवाच—या विज्ञाता त्वयाऽप्यस्य, जननी शुभमुन्दरी । यावन्तल्लुतास्तेषा, सन्धप-
मीदृश मन ॥ ४६ ॥ ततो गृहीतवत्त्वोऽपि, राजर्षिरिदमब्रवीत् । वोषार्थं मुग्धलोकाना, विनयानवमस्तक ॥ ४७ ॥ किं तस्या शुभ
मुन्दया, विद्यन्ते षड्व सुता ? । अस्माभिश्च पुरा ज्ञातमयमेककपुत्रक ॥ ४८ ॥ गुरुकवाच—याद विद्यन्ते, तयाहि—ये य त्रिभुव-
नेऽप्यन, दृश्यन्तेऽनेन यादृशा (सन्निभा) । ते सर्वे शुभमुन्दया, पुत्रा नास्त्यन्न सशय ॥ ४९ ॥ किं य—ये केचिदुच्यमा लोका, सत्त्वभाना-
नुयायिन । ते पुत्रा शुभमुन्दर्यास्तुत्या ज्ञेया मनीषिणा ॥ ५० ॥ राजर्षिकवाच—याऽसौ बालस्य जननी, भवद्भिरपवर्णिता । भवन्त
बालादन्येऽपि, तस्या किं सति सूनव ? ॥ ५१ ॥ सूरिणाऽभिहित—नितरा सन्ति, तयाहि—ये ये त्रिभुवनेऽप्यन, जपन्त्या द्विष्ट-
जन्तव । ते तेऽष्टशलमालाया, पुत्रा नास्त्यन्न सशय ॥ ५२ ॥ ते बालसदृशैरेव, विज्ञेया दुष्टचेष्टितैः । एतेऽदृशलमालाया, सूनव
सुपरिस्तुता ॥ ५३ ॥ राजर्षिकवाच—यद्येव तर्हि—तस्या सामा यरूपायाः, किमन्ये सन्ति सूनवः । भवन्त ! किं या नो सन्ति,
मध्यमुद्धे सहोदरा ? ॥ ५४ ॥ सूरिणाऽभिहित—बहुतमास्ते विद्यते, यत —ये बालचरितः । चेत्तिमनीषिपरिवाद्य ये । एतेभ्यो य
परे सत्त्वा, सर्व तेऽमुष्य सोदरा ॥ ५५ ॥ ये केचिच्छब्दलचारा, समा मध्यमद्विजना । सुताः सामान्यरूपायास्ते स्त्रीया मुष्टगोदर
॥ ५६ ॥ सकाशादितराभ्या ते, गण्यमाना जगन्त्रये । अन तगुणितस्तेन, प्रोक्ता भूरितमा मया ॥ ५७ ॥ राजर्षिकवाच—भवन्त !
यद्येव ततो मम चेतसि परिलुपति—यद्येव व्यवस्थिते सत्येवदापन्न यदुत—भार्यान्त्रयेण जनिता, जपन्त्योत्तममध्यमम् । सत्य कर्मविलि-
सत्य, जगदेतत्कुटुम्बकम् ॥ ५८ ॥ सूरिकवाच—आर्ये ! नैवान स वेदः, सन्धगार्थेण लक्षितम् । मार्गात्सारीणी बुद्धिमयत्वेव भवा-
दशाम् ॥ ५९ ॥ तथाहि—जपन्त्यमध्यमोत्पदा, सर्वयोनिषु जन्तव । विद्यते येवल इत्ये, व्यक्तमाया भवन्ति ते ॥ ६० ॥ सत्त्व

